Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä SKS:aan.

SUOMALAINEN OIKEISTO JA ”KANSANKOTI”

B I B L I O T H E C A H I S T O R I C A 63

Jyrki Smolander

Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”

Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ▪ Helsinki 2000

Kansikuvapiirros: Mika Rantanen

ISSN 1238-3503

ISBN 951-746-208-5 (painettu versio)

ISBN 951-45-9652-8 (elektroninen versio)

Sisällysluettelo

JOHDANTO 11
TUTKIMUSTEHTÄVÄ 11
Tutkimusaiheesta 11
Aiheen rajauksesta 12
Tutkimusaineistosta 14
MITEN YHDISTÄÄ KANSANKOKONAISUUS JA TALOUDELLINEN VAPAUS? 16
Valtio, kansa ja suomalaiskansallinen konservatismi 16
Konservatismi ja liberalismi kokoomusaatteen taustalla 21
Konservatismin tutkimuksesta 27
POHJOISMAINEN HYVINVOINTIVALTIOMALLI 29
Hyvinvointivaltion käsitteestä ja historiasta 29
Hyvinvointivaltioiden tyypittelyistä 31
Suomi ja pohjoismainen malli 33
Pohjoismaisen hyvinvointivaltion määrittely 34
Yksilö, yhteiskunta ja pohjoismainen malli 37
Työväen ja talonpojan yhteistyön tulos – entä keskiluokka? 39
PROBLEMATIIKKA 42
Tutkimuskysymykset 42
Ryhmien ja sukupolvien jaottelun vaikeus 43
Konservatismin pragmaattisuus ongelmana 44

JÄLLEENRAKENNUS OMATOIMISUUTTA KOROSTAEN (1945–1954) 46
ASEVELJEYTTÄ JA HÄTÄAPUA SODAN UHREILLE 46
Suomalaisen politiikan muutos ja jatkuvuus 46
Sodasta politiikkaan – aseveljien taistelu kommunismia vastaan jatkuu 49
Kokoomus vaaleihin uudella sosiaaliohjelmalla 51
Vasemmistovyörystä lojaaliin oppositioon 55
RÖPKE VAI BEVERIDGE? 58
Vapaan talouden puolustus 58
Luokkapuolueiden huutokauppa 61
Konservatismin käsitys yhteiskunnasta organismina 64
HYVINVOINTIVALTION ENSI-IDUT KOKOOMUKSEN TÄHTÄIMESSÄ 67
Mitä maksaa? 67
Lapsilisälaki läpi keskellä kuumaa vaalitaistelua 72
Aravalainsäädäntö – maaseutu vastaan kaupunki? 74
Aseveliyhteistyön vaikutus sosiaalisiin asenteisiin 76

”HOLHOUSVALTION” KRITIIKKI VOIMISTUU 81
Sosiaalipolitiikan hitaan kasvun kausi 1950–1954 81
Kokoomuksen ja ”luokkapuolueiden” sosiaalisuus 84
”Hyvistä asioista” holhoukseen ja korkeisiin veroihin 91
Pinnan alla kuohuu – nuoret vetävät omaa linjaa 95
VERTAILU RUOTSIN OIKEISTOON (1945–1950) 99

ASEVELJET ASTUVAT VALTAAN (1954–1961) 106
VAALITAPPIOIDEN SARJA JOHTAA AATTEELLISEEN KESKUSTELUUN 106
Säännöstelyn purkamisen ja sosiaalireformien kypsymisen aika 106
Vaatimuksia ohjelmasta nykyajan kielellä nykyajan ihmisille 108
Kansaneläkelaki – kokoomus horjuu eri suuntien välillä 112
UUSI OHJELMA – KANSANKAPITALISMI JA SOSIAALINEN MARKKINATALOUS 118
Aukko ”taantumuksellisuuden muuriin” 118
Sosiaalinen markkinatalous holhousvaltion kritiikkinä 121
Sosiaalinen markkinatalous – oikeus ja velvollisuus työhön 126
Kansankapitalismi demokratian ja vapauden takeena 130
Kansankapitalismi verokritiikin kulmakivenä 133
ASEVELJET YHTEISTYÖHÖN MYÖS SOSIAALIPOLITIIKASSA 136
Sosiaalinen markkinatalous käytännön politiikassa 136
Teollistaminen kansankapitalismin ja sosiaalisen markkinatalouden hengessä 140
Työeläkelaki – aseveljien yhteistyön hedelmä 144
VERTAILU HJALMARSONIN AJAN RUOTSALAISEEN OIKEISTOON (1950–1960) 149

SUOMALAISTA YHTEISKUNTAA RAKENTAMASSA (1962–1966) 159
SUOMI MUUTTUU MUTTA MUUTTUUKO KOKOOMUS? 159
60-luvun sosiaalipolitiikka ja kokoomus 159
”Ottopojilla” hallitukseen 163
Sairausvakuutuslaki – kokoomuksen ”kassalinjan” tappio 166
Koulu-uudistus käyntiin vastustuksesta huolimatta 172
VALTIONTALOUDEN ONGELMAT JA SOSIAALIPOLITIIKAN KRITIIKKI 175
Sosiaalipoliittista realismia vai veronalennuksia? 175
Virolaisen hallituksen ”tyhjän kukkaron sosiaalipolitiikka” 181
UUDEN AIKAKAUDEN PAINEESSA 184
Kokoomus ”kehityksen vankkureissa” 184
Rihtniemen vai Junnilan linjalle? 191
”Maltillisuuden ja edistyksellisyyden” ohjelma 196
VERTAILU HECKSCHERIN AJAN RUOTSALAISEEN OIKEISTOON (1961–1965) 200

KOKOOMUS NÄKEE PUNAISTA (1966–1970) 211
KOVAA OPPOSITIOPOLITIIKKAA? 211
Kansanrintama nousee valtaan 211
Sosiaalisella mielenlaadulla ryyditettyä ”verodemagogiaa” 215
Devalvaatiosta devalvaatioon 217
UUTTA SOSIAALIPOLITIIKKAA JA VANHAA KIISTELYÄ 223
Devalvaatiosta korporatismiin – kokoomus demokratian airueena 223
Eläkesota kytee ja syttyy aina uudelleen 226
Peruskoulu ja tasa-arvon oppitunnit 230
UUTTA SUUNTAA ETSIMÄSSÄ 234
Radikalismi nousee – kokoomusnuoretkin ”radikalisoituvat” 234
Ruotsalainen sosiaalidemokratia – ystävä vai vihollinen? 241
Kohti uutta vuosikymmentä ja uusia vaaleja 244

KOHTI KONSENSUSTA (1970–1975) 248
VANHAN JA UUDEN RISTEYKSESSÄ 248
Kokoomus menestyy protestivaaleissa 1970 248
Ohjelma joka ei tyydyttänyt juuri ketään 250
Puolue etsii linjaa 253
Kansanterveyslaki – kokoomuskin mukana talkoissa 257
SOSIAALISEEN VALINTATALOUTEEN 260
Nuorten ”porvarismi” – kokoomusaatteen kehityksen taustaa 260
Kokoomuksen vaihtoehto sosialismille ja liberalismille 268
Yksilön oikeudet ja hyvinvointivaltion läpimurto 273
Keskustayhteistyö, eläkepolitiikka ja vähimmäistoimeentulo 275
Julkisten palvelujen asema valintataloudessa 278
TODELLINEN MUUTOS VAI TAKTIIKKAA? 282
Junnila syyttää kokoomusta aatteellisesta stripteasesta 282
Sosiaalinen valintatalous – markkinataloudella vai ilman? 285
Verotuksen alentaminen säilyy vaatimuslistalla 288
VERTAILU RUOTSIN MUUTTUVAAN OIKEISTOON (1965–1975) 294

KOKOOMUS JA HYVINVOINTIVALTIO 304
Kokoomuksen politiikan periodisointi – vastahangasta konsensukseen 304
Puoluefraktiot myös talous- ja sosiaalipolitiikkaan 306
Keskiluokan puolueeksi 307
Suomalaista sosiaaliturvaa rakentamassa vai jarruttamassa? 309
Suomi ja Ruotsi – veljekset vaiko vain serkukset? 310
Arvojen muutokset ja käytännön pakot 312
Konservatismia vai liberalismia? 314

LÄHTEET 317
SUMMARY 330
HENKILÖHAKEMISTO 340

Saatteeksi

Mielenkiintoni oikeiston ja hyvinvointivaltion väliseen problematiikkaan juontaa juurensa pro gradu -tutkielmaani, jonka tein kokoomuksen 1970-luvun remonttimiehistä. Myönnän, että alkuvaiheessa olin tekemässä tutkimusta siitä, kuinka kokoomus kammettiin Paasikiven – Kekkosen linjalle, mutta mitä pidemmälle tutkimusprosessi eteni, sen selvemmin huomasin, että kysymys oli paljosta muustakin; remonttimiesten toiminnassa kokoomuksen sopeuttaminen hyvinvointivaltioon alkoi näyttää vähintään yhtä tärkeältä teemalta kuin ulkopoliittinen muutos.

Minulle oli selvää alusta lähtien, että halusin jatkaa samoilla linjoilla. Maltillisen oikeiston tutkimuksessa riittää tilaa ja tutkittavaa. Toinen olisi tilanne, jos tutkisin vasemmistoa tai oikeistoradikalismia. Vatvoessani epätoivoisesti jatkotutkimukseni aihetta laitoksemme silloinen yliassistentti, nykyinen professori Timo Soikkanen päästi minut piinasta ehdottamalla aiheeksi: ”oikeisto ja kansankoti”. Tunsin sen heti omakseni, olihan tematiikka kiinnostanut minua jo graduvaiheessa. Alkuperäinen tarkoitus oli tutkia pohjoismaista oikeistoa kokonaisuudessaan, mutta pian tuli selväksi, että se olisi liian laaja yhden jatko-opiskelijan käsiteltäväksi. Näin aihe rajautui kokoomukseksi ja hyvinvointivaltioksi.

Täytyy myöntää, etten itse olisi osannut valita näin itsestään selvää ja hyvää aihetta, joten olen kiitollisuudenvelassa professori Soikkaselle tästä aiheesta, joka on ollut niin mielenkiintoinen ja ”myyvä”, että olen voinut tehdä päätoimisesti tutkimusta lähes keskeytyksettä viiden vuoden ajan. Myös Soikkasen kirjoittamat suositukset ovat olleet auttamassa asiaa.

Kiitän väitöskirjani esitarkastajia, dosentti Timo Kyntäjää ja dosentti Vesa Varesta, saamistani hyvistä ja arvokkaista neuvoista. Vares on ollut myös lisensiaatintutkimukseni tarkastajana sekä kommentoinut muutenkin työtäni sen eri vaiheissa. Kiitän samalla lisensiaatintutkimukseni toista tarkastajaa, dosentti Mikko Uolaa, hyödyllisistä ja kriittisistä kommenteista.

Väitöskirjani eri vaiheen käsikirjoituksia ovat kommentoineet useat henkilöt. Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen tutkijaseminaarissa on käsitelty useaan otteeseen tutkimussuunnitelmia ja osia käsikirjoituksesta. Tässä yhteydessä on erikseen mainittava professori Hannu Ruonavaara, joka oli käsikirjoitusta ruotineen seminaarin opponenttina viime syksynä. Lisäksi muun muassa professori Seikko Eskola ansaitsee kiitoksen kommenteista.

Kiitän laitoksemme henkilökuntaa siitä avusta ja tuesta, jota olen saanut tutkimustyöni eri vaiheissa. Professori Jorma Kalela on kommentoinut työtäni useaan otteeseen sekä kirjoittanut suosituksia apuraha-anomuksiin. Auli Kultanen on puolestaan antanut kaikenlaisesta käytännön apua, jota olen tarvinnut milloin minkäkin ongelman ratkaisussa.

Erityiskiitoksen ansaitsee VTM Päivi Mäkelä kaikesta siitä vaivannäöstä ja mielenkiinnosta, jota hän on osoittanut työtäni kohtaan. Hänen kommenttinsa ovat auttaneet työtäni niin sisällön kuin kieliasun puolesta. Loppuvaiheessa kieliasua korjaili vielä VTL Tapio Tervamäki. FM Anya Pitkästä puolestaan kiitän englanninkielisen yhteenvetokappaleen käännöksestä.

Kiitän myös minua palvelleiden arkistojen henkilökuntaa hyvästä palvelusta. Erityismaininnan ansaitsee tässä suhteessa Porvarillisen Työn Arkiston henkilökunta ja siellä erityisesti Pauli Heikkilä, jonka tietämyksen avulla on löytynyt runsaasti materiaalia, joka muuten olisi saattanut jäädä löytymättä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa haluan kiittää siitä, että se otti kirjani julkaistavaksi sarjassaan. Rauno Endéniä puolestaan kiitän kaikesta käytännön avusta ja neuvoista kirjani painattamisessa.

Alkuvaiheessa työtäni tuki taloudellisesti Emil Aaltosen Säätiö kolmen vuoden nuoren tutkijan apurahalla. Ilman sitä koko työ ei varmaan olisi lähtenyt käyntiin. Loppuvaiheen rahoittamisesta päävastuussa ovat olleet Turun Suomalainen Yliopistoseura sekä Snellman-Säätiö. Lisäksi työtäni ovat tukeneet Suomalais-Ruotsalainen Kulttuurirahasto, Ella ja Georg Ehrnroothin Säätiö, Oskar Öflundin Säätiö ja Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kiitän kaikkia näitä siitä, että olen voinut omistautua viimeisen viiden vuoden aikana tutkimustyölle ja että olen voinut tehdä arkistomatkoja muun muassa Helsinkiin ja Tukholmaan.

Muistaakseni afrikkalaisen sanonnan mukaan tarvitaan kokonainen kylä kasvattamaan lapsi. Tässä tapauksessa voisi sanoa, että tarvitaan kokonainen suku valmistamaan väitöskirja. Kiitän kaikkia sukulaisiani henkisestä ja usein myös aineellisesta tuesta sekä ennen kaikkea voimakkaasta kannustuksesta. Kiitoksensa ansaitsevat niin tädit kuin mummotkin. Vanhempiani kiitän kaikesta kannustuksesta, innoituksesta, tuesta ja huolenpidosta. Omistan tämän kirjan kuitenkin edesmenneelle isoäidilleni, joka toivoi niin kovasti tyttärenpojastaan tutkijaa.

Turussa 1.8.2000

Jyrki Smolander

Johdanto

Tutkimustehtävä

Tutkimusaiheesta

Konservatiiviset oikeistopuolueet on perinteisesti käsitetty hyvinvointivaltion suurimmiksi vihollisiksi. Etenkin niin sanotun pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin on sanottu olleen sosiaalidemokraattien aikaansaannosta, ja sen rakentajiksi on heidän lisäkseen hyväksytty korkeintaan maanviljelijöiden puolueet ja etujärjestöt[1]. Oikeisto on näyttänyt tässä prosessissa pelkältä ”jarrumieheltä”, joka on vain koettanut hillitä sosiaalidemokraattien suurinta uudistusintoa. Monelle saattaakin tulla yllätyksenä, että ’kansankoti’-käsitettä eivät käyttäneet ensimmäisinä sosiaalidemokraatit vaan 1910-luvun ruotsalaiset konservatiivit[2].

Konservatiivit eivät ole aina automaattisesti vastustaneet hyvinvointivaltiota muuallakaan. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa konservatiivinen puolue oli ennen 1970-lukua sopeutunut varsin pitkälle niin sanotun Beveridge-raportin hengessä tehtyihin sosiaalisiin ja talouspoliittisiin uudistuksiin. Olihan jo 1930-luvulla konservatiivipoliitikko Harold Macmillan kirjoittanut kirjan ”The Middle Way”, jossa hän sanoutui irti *laissez faire* -liberalismista. 1940-luvulla hänen vaikutuksestaan konservatiivit julkaisivat asiakirjan ”Industrial Charter”, jossa he asettuivat selkeästi kannattamaan niin sanottua keynesiläistä talouspolitiikkaa. Konservatiivien politiikka ei ollut ennen Margaret Thatcherin aikakautta hyvinvointivaltiolle vihamielistä, lukuunottamatta ehkä lyhyttä hetkeä Edward Heathin hallituskauden alussa vuonna 1970.[3]

Britannian esimerkki osoittaa, että mielikuvat eivät aina ole oikeita. Myös oikeisto ja konservatiivit ovat olleet osaltaan mukana luomassa länsimaisia hyvinvointivaltioita. Toisaalta oikeisto ja konservatiivit ovat monessa maassa – etenkin Pohjoismaissa – olleet pitkiäkin aikoja oppositiossa, joten niiden rooli hyvinvointivaltion rakentamisessa ei ole ollut keskeinen tai aloitteellinen. Näin on ollut varsinkin vuosina 1945–1975. Sen jälkeen oikeisto on taas ollut yhä paremmin esillä sekä parlamentaarisesti että ennen kaikkea ideoiden ja henkisen ilmapiirin tasolla.

Toisen mielikuvan mukaan pohjoismaiset oikeistopuolueet ovat olleet muiden maiden veljespuolueita myönteisempiä hyvinvointivaltiolle. Joidenkin mielestä Pohjoismaissa ei edes ole pitkään aikaan ollut todellista oikeistoa. Sekin käsitys on väärä, sillä esimerkiksi Ruotsissa Carl Bildtin aikana, ja osittain

. . . . . .

1 Erityisesti Esping-Andersen 1985, 72–73.
2 Lagergren 1999, 55–56; Sörensen & Stråth 1997, 16.
3 Raison 1990, 1–2, 20–22, 72; Blake 1990, 258, 267, 309–312; Hill 1993, 2, 46, 87–88.

jo aiemminkin, Maltillinen Kokoomuspuolue omaksui hyvin uusliberalistisen ohjelman ja retoriikan[4]. Hyvinvointivaltio ei ole ollut yksiselitteisesti jonkin maan tai ihmisryhmän kannattama tai vastustama.

Pohjoismaat tuntuvat kuitenkin olevan kulttuurisesti melko erityislaatuinen ryhmä. Vastakohtaisuudet eivät ole olleet niille tyypillisiä, pikemminkin päinvastoin. Niinpä on esitetty, että niin sanottua pohjoismaista mallia ei niinkään selitä sosiaalidemokraattien hegemonia näissä yhteiskunnissa kuin yhteiskuntaryhmien välinen yhteistyöhalu ja konsensushakuisuus[5]. Pohjoismaisuus kulttuurisena tekijänä saattaa osaltaan selittää, miksi Pohjoismaat ovat omaksuneet hyvinvointivaltion.

Aiheen rajauksesta

Tutkimuksen aiheena on Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen hyvinvointivaltioon vuosina 1945–1975. Keskeisiä kysymyksiä ovat puolueen asenne hyvinvointivaltioon ja sen kantoihin vaikuttaneet tekijät. Lähtökohtana on toisaalta ajatustottumus, että oikeisto on suhtautunut hyvinvointivaltioon kielteisesti, ja toisaalta ajatus, että Pohjoismaissa on oltu myönteisempiä hyvinvointivaltiolle kuin muualla. Vaikka kumpikin ajattelutapa lienee stereotypia ja yksinkertaistus, yhdessä ne antavat tutkimukselle jännitettä.

Pohjoismaisia yhteiskuntia ei kuitenkaan tutkita yhtenä kokonaisuutena vaan keskitytään Suomeen. Kokoomusta verrataan Ruotsin veljespuolueeseen mutta ei vertailevan tutkimuksen mielessä. Päähuomio on Suomessa ja kokoomuksessa. Vertailun avulla korostetaan suomalaisen politiikan erityispiirteitä ja nostetaan näkyville kehityskulkuja. Lisäksi saadaan laajempi näkökulma kuin pysyttäytymällä pelkästään Suomen politiikassa, sillä tutkimalla vierasta asettaa tutullekin aihepiirille kysymyksiä, joita ei muuten olisi ymmärtänyt kysyä.

Vertailu ruotsalaiseen veljespuolueeseen on hedelmällinen myös siksi, että Ruotsin vaikutusta ei voida sulkea pois, kun tutkitaan kokoomuksen suhdetta pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon. Saatetaan olla eri mieltä Ruotsin vaikutuksesta Suomen reformipolitiikkaan, mutta ainakin myyttien tasolla maiden välinen riippuvuus elää ja voi hyvin. Usein kun puhutaan pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta, sillä tarkoitetaankin lähinnä ruotsalaista ”kansankotia”. Tässäkään mielessä suomalaiset eivät pääse ruotsalaisia pakoon.

Aikarajaukseen vaikuttaa ensinnäkin se, että tutkitaan ovatko kokoomuksen hyvinvointivaltiota koskeva politiikka ja aate muuttuneet. Aikavälin on oltava riittävän pitkä, sillä on otettava huomioon mahdollisuus, että muutos on ollut hidasta. Aikavälin pituudesta johtuen näkökulman on oltava varsin yleinen.

Luonteva aloitusajankohta on toisen maailmansodan loppuminen. Suomessa tuli valtaan kansanrintamahallitus, jonka tavoitteisiin kuului sosiaaliturvan mittava laajentaminen. 1940-luvun loppua onkin luonnehdittu ”sosiaalivaltion ensimmäiseksi rakennuskaudeksi”[6]. Jo ennen kansanrintamahallitusta oli tehty

. . . . . .

4 Suvanto 1994, 296–298.
5 Schiller 1995, 12; Gudmundsson 1995, 26.
6 Heinonen 1990, 151.

hyvinvointivaltion kannalta keskeisiä ratkaisuja. Eräät valtioneuvoston päätökset syksyllä 1944 nimittäin koskivat oikeutta työhön ja toimeentuloon, vaikka niillä ei ollutkaan käytännön merkitystä, sillä muutenkin vallitsi täystyöllisyys.[7] Nämä aloitteet yhdessä ”kolmen suuren” hallituksen politiikan kanssa olivat esinäytös suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa.

Toisen maailmansodan loppuminen sopii myös siksi, että kokoomukselle alkoi uusi ajanjakso. Sen asema koki muutoksen, joka selittää sen koko sodanjälkeisen politiikan. Kokoomuksesta tuli suomalaisen politiikan ”äänetön yhtiömies”[8], joka oli oppositiossa vuosina 1945–1987 yhteensä lähes 38 vuotta.

Tutkimuksen päättämisajankohdan valinta on jossain määrin ongelmallisempaa. Suomalaisten sosiaaliturva rakennettiin pääosin 1960- ja 1970-luvuilla. 1980-luvulla hyvinvointivaltiota on katsottu hienosäädetyn, mikä viittaa siihen, että se oli tuolloin suurin piirtein valmis.[9] Tämä puolustaisi päätekohdaksi 1970-luvun puoliväliä.

Jari Heinosen jaottelun mukaan ”sosiaalivaltion” toinen rakennuskausi päättyi vuonna 1976, jonka jälkeen ”sosiaalivaltioprojekti” vaihtui ”kilpailukykyprojektiksi”. Tällöin alkoi konsensuksen ajaksi kutsuttu vaihe, jota erityisesti vuonna 1974 perustettu Elinkeinoelämän Valtuuskunta oli ajanut. Uudelle politiikalle luotiin pohja Korpilammen seminaarissa vuonna 1977, ja sen tärkein edellytys oli SDP:n talousajattelun muuttuminen samana vuonna aiempaa markkinahenkisemmäksi ja teknokraattisemmaksi.[10]

Ehkä tärkein syy tutkimuksen päättämiseen vuoteen 1975 liittyy juuri konsensuksen ajan alkuun. 1970-luvun puolivälissä kokoomuskin hyväksyi hyvinvointivaltion, mistä selvin merkki on vuoden 1972 tavoiteohjelma. Koska tarkastellaan aatteen muutosta, on järkevää ulottaa tutkimus sen päättymiseen saakka. Vuoden 1972 ohjelma on kokoomuksessa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneen hitaan muutoksen loppupiste. Poliittisessa mielessä taas vuosi 1975 on perustellumpi päätepiste kuin vaikkapa vuosi 1976, koska vuoden 1975 eduskuntavaaleissa kokoomuksen eduskuntaryhmä muuttui huomattavasti monien merkittävien nimien jättäessä eduskunnan.

Rajaaminen ei tietenkään lopu aikarajaukseen. Yksi keskeinen ongelma on käsitteiden hyvinvointivaltio ja pohjoismainen malli sisältö. Siihen palataan myöhemmin tässä luvussa. Toinen rajaamiseen liittyvä kysymys on, miksi tutkimuskohteeksi on valittu juuri kokoomus ja vain kokoomus eikä esimerkiksi konservatiiveja tai oikeistolaisia yleisesti. Syynä on se, että puolue on helpompi rajata kuin joukko ihmisiä, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä keskenään. Lisäksi puoluetutkimuksen puitteissa muutoksen selvittäminen onnistuu paremmin kuin tutkittaessa ihmisryhmää. Kokoomuksen kohdalla voidaan päätyä lopputulokseen, että se on muuttunut konservatiivisesta liberaaliseksi tai sosia-

. . . . . .

7 Kalela 1993, 76–78.

8 Jarmo Virmavirta otsikoi kokoomuksen historiaa käsitelleen kirjansa nimellä ”Politiikan äänetön yhtiömies” (1977).

9 Urponen 1994, 252.

10 Heinonen 1990, 238–239.

listiseksi tai vaikkapa anarkistiseksi. Jos kohteena olisivat konservatiivit, tutkimus pitäisi lopettaa siinä vaiheessa, kun heidän havaittaisiin muuttuneen ei-konservatiiveiksi.

Tutkimusaineistosta

Keskeisenä materiaalina käytetään Porvarillisen Työn Arkistossa säilytettävää Kansallisen Kokoomuksen arkistomateriaalia, josta merkittävimpiä ovat puoluekokousten, puoluevaltuuston, puoluehallitusten, eduskuntaryhmän ja ohjelmatoimikuntien pöytäkirjat. Samoin hyödynnetään puolueen nuorten ja naisten liittojen arkistoja. Päähuomio kohdistuu puoluekokousten ja puoluevaltuuston pöytäkirjoihin, sillä niistä on tehty usein myös keskustelupöytäkirjat. Tosin esimerkiksi puoluevaltuuston kokouksesta 5.–6.8.1972 ei löydy keskustelupöytäkirjaa. Silloin hyväksyttiin tavoiteohjelma, jota tässä tutkimuksessa pidetään kokoomuksen hyvinvointipolitiikan muuttumisen yhtenä avainkohtana. Keskustelupöytäkirja helpottaisi suuresti ohjelman ja siitä käydyn keskustelun ymmärtämistä. Ohjelmatoimikuntien ”pöytäkirjoista” taas voi todeta, että ne ovat lähinnä kokoelmia erilaisia ohjelmia ja muistioita, jotka toki sinänsä ovat valaisevia.

Tärkeän lisän tuovat yksityiset arkistot. Moni puolueen parissa merkittävän työn tehnyt on pitänyt omaa arkistoa. Tosin kaikilta keskeisiltä politiikoilta sellaista ei löydy. Esimerkiksi sodanjälkeisillä puheenjohtajilla ei kellään ole järjestettyä arkistoa. Harri Holkerin, Ilkka Suomisen ja muiden elossa olevien osalta tämä on ymmärrettävää, mutta on sangen valitettavaa, että Arvo Salmiselta, Jussi Saukkoselta ja Juha Rihtniemeltä puuttuu arkistokokoelma. Tosin Saukkosen kokoelmaa ollaan juuri järjestämässä Kansallisarkistossa.

Käytetyistä yksityisarkistoista merkittävimmät ovat Kansallisarkistossa sijaitsevat Tuure Junnilan, Päiviö Hetemäen ja Niilo Honkalan arkistot sekä Margit Borg-Sundmanin kokoelma, Felix Seppälän kokoelma Hämeenlinnan maakunta-arkistossa ja Urho Kekkosen arkisto ja Jouko Loikkasen kokoelma Orimattilassa. Valitettavasti ulkoministeriön tutkimuslupakäytännön takia Junnilan ja Hetemäen paperit olivat saatavissa vain vuoteen 1970 asti. He lienevät vieläkin ulkopoliittisesti niin arkaluonteisia, että heidän arkistoihinsa tarvitaan lupa ulkoministeriöstä, vaikka tutkisi sisäpoliittista aihetta. Rajoitus on tutkimuksen kannalta erityisen valitettava siksi, että Hetemäen arkistosta suuri osa sijoittuu juuri 1970-luvulle. Täten hänen vaikutuksensa kokoomuksen 1970-luvun aatteelliseen muutokseen jää todentamatta. Tosin Hetemäen tapa vaikuttaa taustalla ei välttämättä näy edes arkistomateriaalista, sillä päiväkirjoja ei ole ja häneltä ei ole kovin paljon kirjeitä kokoomusvaikuttajille.

Ruotsalaisessakin materiaalissa puoluekokousten (partistämman) ja puoluevaltuuston (partirådet) pöytäkirjojen liitteenä on yleensä keskustelupöytäkirja, kun taas esimerkiksi puoluehallitusten (partistyrelsen) kokousten pöytäkirjojen yhteydessä sitä ei ole.

Lähdemateriaaliin kuuluvat myös kokoomuksen puolueohjelmat, sen julkaisemat pamfletit ja yksityisten kokoomuslaisten julkaisemat pamfletit ja mielipidekirjoitukset. Luonnollisestikin on käytetty myös Ruotsin oikeistopuolue/kokoomuspuolueen ohjelmia ja poliittisia käsikirjoja (Politisk valhandbok).

Edellä mainittuihin pätee sama lähdekritiikki kuin yleensä julkisessa keskustelussa esitettyihin puheenvuoroihin: on otettava huomioon historiallinen tausta, tarkoitus ja kohde.

Parlamentissa toimivan puolueen politiikkaa ei voi tutkia ilman valtiopäivien pöytäkirjoja, asiakirjoja ja liitteitä. Näiden osalta on keskitytty pääasiassa valtiopäivien pöytäkirjoihin kirjattuihin puheenvuoroihin, mutta luonnollisesti puolueen politiikasta kertovat myös esimerkiksi valiokuntien lausuntoihin kohdistetut vastalauseet. Kuitenkaan toimintaa valtiopäivillä ei tule automaattisesti pitää todellisempana politiikkana kuin esimerkiksi julkilausumia. Etenkin oppositiopuolueiden politiikka valtiopäivillä saattaa olla aivan samalla tavalla ”pelkkää retoriikkaa” kuin ovat niiden julkilausumatkin.

Kokoomuksen lehdistä on otettu mukaan Nykypäivä, Nuori Oikeisto, Suomen Nainen, Tuhatkunta, Uusi Suomi, Aamulehti, Satakunnan Kansa, Uusi Aura ja Karjalainen. Sanomalehdistössä on toisen maailmansodan jälkeen ollut yleinen suuntaus kohti sitoutumattomuutta ja kokoomuksenkin lehdet ovat pitäneet etäisyyttä puolueeseen. Paras esimerkki tästä on Uusi Suomi, joka erityisesti Pentti Poukan päätoimittajakaudella 1964–1976 ”pyrki pitämään konservatismin lipun puhtaana” kokoomuksen koettaessa muuttaa linjaansa niin ulko-, sosiaali- kuin talouspolitiikassakin[11] . Se ei siis heijastanut enää 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla puolueen virallista linjaa.

Virallista linjaa myötäili ehkä parhaiten puolueen vuodesta 1955 julkaisema Nykypäivä. Toisaalta sen palstoilla sallittiin joskus railakaskin keskustelu. Alajärjestöjen kantoja tuovat esiin nuorten liiton Nuori Oikeisto, naisten liiton Suomen Nainen ja opiskelijajärjestö Tuhatkunnan samanniminen lehti.

Muista sanomalehdistä Aamulehti on mukana merkittävyytensä ja laajalevikkisyytensä tähden, ja Satakunnan Kansa ja Karjalainen edustavat maakunnallista ja osittain myös maaseudun näkökulmaa. Uuden Auran sisällyttäminen selittyy lähinnä kotiseuturakkaudella.

Vielä lähteisiin kuuluvat muistelmat. Monet niistä tosin lähinnä kertaavat tunnettua tapahtumahistoriaa jättäen aatteelliset näkökohdat vähälle huomiolle. Ne jäävät herkästi hauskojen anekdoottien kokoelmiksi. Toki toisenlaisiakin löytyy. Sellaisista mainittakoon Jussi Saukkosen ”Vastuun sukupolvi”, Tuure Junnilan ”Toisinajatteleva Kekkosen tasavallassa” ja Raimo Ilaskiven ”Kolme elämää”.

Tutkimuskirjallisuudessa tilanne on sellainen, että kokoomusta, konservatismia ja oikeistoa ei ole paljoa tutkittu. Hyvinvointivaltiosta ja sen historiasta tutkimuksia sen sijaan on kiitettävästi. Tutkimuskirjallisuutta käsitellään lähemmin konservatismia ja oikeistoa sekä hyvinvointivaltiota käsittelevissä alaluvuissa.

. . . . . .

11 Virmavirta 1977, 162.

Miten yhdistää kansankokonaisuus ja taloudellinen vapaus?

Valtio, kansa ja suomalaiskansallinen konservatismi

Suomenkielinen konservatismi on lähtökohdiltaan muun maailman konservatismiin verrattuna omintakeinen. Tämä pätee erityisesti 1800-luvun fennomaniaan. Tosin esimerkiksi J. V. Snellmanin sijoittaminen konservatismin lippujen alle on jossain määrin kyseenalaista, sillä häntä pidetään myös varsin radikaalina sosiaalisena uudistajana. Fennomaanien politiikan keskeiseksi tunnusmerkiksi muodostuikin suomenkielisen kansan sosiaalisen aseman kehittäminen. Fennomania ja sitä seurannut vanhasuomalaisuus olivat nousevan suomenkielisen talonpoikaiston aatteita. Muualla Euroopassa konservatismi ja nationalismi kuuluivat yläluokalle.

Fennomanian filosofiset lähtökohdat olivat Hegelin metafysiikassa eivätkä esimerkiksi liberalismin traditiossa. Siksi fennomaanien asenne valtiota kohtaan muotoutui paljon klassista liberalismia myönteisemmäksi. Snellman määritteli Hegeliä seuraten valtion yhteiskuntaelämän päämääräksi, joka meni yksilön edelle. Hän ei tarkoittanut valtiolla valtiollisia elimiä tai hallintokoneistoa vaan korkeinta siveellistä toimintaa. Valtiollista oli esimerkiksi lakien laadinta, mutta valtion määritelmän täytti myös kansalaisyhteiskunnan toiminta, jonka päämäärä oli yhteinen hyvä.[12]

Vaikka fennomaanit puolustivat yksityisomaisuutta, talouspolitiikassa he eivät kannattaneet täydellisen vapaata markkinataloutta, pikemminkin päinvastoin. Snellmanin jälkeen suomenmielisten johtajaksi noussut suomalaisen puolueen perustaja Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen kirjoitti pamfletin ”Työväenseikka”, jossa hän sanoutui irti niin sanotusta Manchester-liberalismista. Hänen mukaansa täydellinen taloudellinen vapaus vei ”suden vapauteen”, joka oli kaikkien sotaa kaikkia vastaan. Taloudellinen vapaus saattoi kyllä johtaa harmoniaan, mutta se saavutettiin heikkojen kustannuksella.

> Yhteiskunta, valtio, on se vapauden muoto, johon kaikki historiallinen edistys nojautuu, ja yhteiskunnan virka on ylipäänsä valvoa, että kaikilla yhteiselämän aloilla, niin myöskin taloudellisella, itsekkäät edut ja pyrinnöt eivät saa semmoisella vapaudella vaikuttaa, että heikoimpien onni siinä taistelussa hukkuu tai itse yhteiskunnan edistys pilalle joutuu.[13]

Yrjö-Koskinen tunnusti valtion ja yhteiskunnan tehtäväksi aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin edistämisen. Loppujen lopuksi fennomanian erotti Manchester-liberalismista suhde valtioon. Liberalismille valtio oli vain välttämätön paha, kun taas fennomaaneille se oli korkein päämäärä, kansallishengen korkein ilmentymä.

Konservatisminkin kannalta Yrjö-Koskisen fennomania oli omaperäinen, sillä hän väitti fennomaanien edustavan kansan tahtoa. Hänen ajatteluunsa liittyi kansan suvereniteetin ajatus, eli että kansan tahto oli perustuslakien yläpuolella.

. . . . . .

12 Liikanen 1995, 125; Suvanto 1994, 100.
13 Yrjö–Koskinen 1975, 60.

Sen toteuttamiseksi hän hyväksyi radikaalejakin keinoja, vaikka korosti käytännön politiikassa realistista asennoitumista. *Ilkka Liikanen* on todennut, että kansan suvereniteetin ajatus tuli Ranskasta, minkä takia perinteinen näkemys vanhasuomalaisten aatteen saksalaisperäisestä valtiokeskeisyydestä on liian yksioikoinen[14] .

Saksa kuitenkin muovasi fennomaniaa vahvasti, vaikka vaikutteita otettiin muualtakin. Hegelin osuus Snellmanin ajattelussa on tunnettua. Siksi on ollut helppoa tulkita fennomanian reformimyönteisyys ja Manchester-liberalismin arvostelu saksalaisen konservatismin katederisosialismin tuotteeksi. ”Työväenseikka”-pamfletissaan Yrjö-Koskinen tunnustaakin katederisosialismin esikuvakseen[15] . Myös hänen seuraajansa vanhasuomalaisten johtajana, J. R. Danielson-Kalmari, oli samojen vaikutteitten alainen, sillä hän opiskeli Saksassa kansantaloustiedettä johtavien katederisosialistien kanssa. Sosiaalireformismi oli puolueessa jatkossakin vahvassa asemassa, sillä suurlakon jälkeen suomalaisen puolueen johtoon nousi nuoria yhteiskuntatieteilijöitä ja virkamiehiä, jotka harrastivat sen kysymyksiä.[16]

Sosiaalikonservatiiviset äänenpainot eivät olleet tuntemattomia muuallakaan Euroopassa. Esimerkiksi Benjamin Disraeli ajoi Isossa-Britanniassa maltillista uudistuspolitiikkaa vedoten kansankokonaisuuteen. Suomalaisittain ajatellen hänen sosiaalireformismiaan mielenkiintoisempaa on 1900-luvun alun ruotsalainen sosiaalikonservatismi, joka loi pohjoismaisuuden keskeisimmän myytin ja käsitteen. Kansallisromanttinen konservatismi – Rudolf Kjellén etunenässä – käytti nimittäin ensimmäisenä käsitettä ’kansankoti’ kuvaamaan ruotsalaista kansallisvaltiota. Ruotsalaisten konservatiivien tarkoituksena oli luoda vahva kansankokonaisuus, joka oli valmis puolustamaan maataan. Työväenliikkeen luokkataisteluoppi oli sen pahin vihollinen. Sosiaalikonservatismi oli vastausyritys työväenliikkeen haasteeseen. Toisaalta myös työväestön muuttoliike Amerikkaan koettiin uhaksi ruotsalaiselle yhteiskunnalle.[17]

Suomalaisesta konservatismista ei tehnyt poikkeuksellista sosiaalireformismi vaan tukeutuminen suoraan kansaan uudistusvaatimuksissa. Muualla uudistukset johdettiin ylhäältä, mutta fennomania perustautui 1870-luvulta lähtien vapaaehtoiseen seura- ja kokoustoimintaan. Kansaa saatettiin liikkeelle erityisesti koulukysymyksessä. Fennomaanien käytännön ohjelma sisälsi ristiriitaisia elementtejä; toisaalta yhdistystoiminnalla kansaa sivistettiin ylhäältä, ja toisaalta korostettiin tasa-arvoisuutta ja säätyjaon tasoittamista. Päämääränä oli kansakunnan rakentaminen, ei niinkään vallitsevan yhteiskunnan säilyttäminen. Fennomaaneille talonpoikaisto oli nouseva suomenkielinen kansanluokka, jonka toivottiin ylittävän perinteiset säätyrajat. Sen sijaan palkollisiin he suhtautuivat yhtä paternalistisesti kuin muiden maiden konservatiivit alaluokkaan.[18]

. . . . . .

14 Liikanen 1995, 142.
15 Yrjö-Koskinen 1975, 82.
16 Eskola 1962, 395–399; Salokorpi 1988, 46–47.
17 Sörensen & Stråth 1997, 16; Stråth 1993, 206–207. Kjellénin kansankoti-ideologiasta tarkemmin ks. Lagergren 1999, 90–117.
18 Liikanen 1995, 235–238.

Suomenkielinen konservatismi oli enemmän nousevan talonpoikaisen yhteiskuntaluokan ja tulevan kansakunnan eliitin kuin perinteisessä eurooppalaisessa mielessä yläluokan asemaa säilyttävä aate. Euroopasta on lähes mahdotonta löytää vastinetta 1900-luvun alun vanhasuomalaiselle puolueelle. Pelkästään kansanvaltaisuus erotti sen muiden maiden konservatiiveista. Ehkä tärkein erottava tekijä oli kuitenkin sen meritokratia, sillä muualla Euroopassa konservatiivit puolustivat perittyä valtaa.

Suomalaisen puolueen toimintaa ja ohjelmia hallitsi 1900-luvun alussa reformimyönteisyys. Selvin esimerkki siitä on vuoden 1906 ohjelman sosiaalipoliittinen radikaalisuus. Siinä vaadittiin muun muassa sosiaalivakuutusta, progressiivista verotusta ja torpparien aseman parantamista.[19]

Radikalismiin voidaan löytää useita syitä. Ensinnäkin suomalaisen puolueen talonpoikainen tausta johti sitä kohti reformipolitiikkaa. Puolueen kielitaistelu oli muuttunut nationalistisesta sosiaaliseksi. Vanhasuomalaiset olivat omaksuneet koko kansan asian ajamisen ja koettivat yksityiskohtaisen ohjelman avulla parantaa suomenkielisten asemaa. Se koki olevansa koko kansan puolue, joka taisteli sosiaalisella ohjelmallaan J. V. Snellmanin ja Y. S. Yrjö-Koskisen hengessä ruotsinkielisten hallinnollista, taloudellista ja kulttuurista ylivaltaa vastaan.[20]

Vanhasuomalaiset erosivat nuorsuomalaisista siinä, että he halusivat vahvistaa kansankokonaisuutta sosiaalisella lainsäädännöllä nuorsuomalaisten kannattaessa puhdasta markkinataloutta, jossa valtio olisi lähinnä toteuttanut oikeutta. Tosin vanhasuomalaisten kansanvaltaisuudessa ja sosiaalipolitiikassa oli mukana aimo annos vaalitaktiikkaa, sillä he olivat saaneet huonoa mainosta myöntyväisyydellään. Lisäksi oli tarkoitus padota sosialismin esiinmarssia sen omilla keinoilla. Silti puolueessa oli myös idealistista ja aikakaudelle tyypillistä uskoa, että Suomi tarvitsi yhteiskunta- ja sivistysreformia. 1910-luvulla tämä optimismi kuitenkin haihtui uuden sortokauden alkamiseen ja sosialistien voiman kasvuun.[21]

Kuitenkin kun kokoomusta perustettiin joulukuussa 1918, säilytettiin ohjelmassa vuoden 1906 sosiaalipoliittiset painotukset. Selitykseksi on tarjottu muun muassa, että itsenäistymisen aikana sosiaali- ja talouspoliittiset kysymykset eivät olleet keskeisimpiä. Toisaalta kokoomuksen johtoon nousivat aluksi suurlakkosukupolven reformiuskoiset vanhasuomalaiset, jotka vielä harrastivat sosiaalipolitiikkaa kansankokonaisuuden ylläpitämiseksi.

Koska Kansallinen Kokoomus perustettiin kansankokonaisuuden vaalimiseksi, olisi luullut vanhasuomalaisen puolueen radikaalin kansanvaltaisen ja sosiaalireformatorisen ohjelman sopivan myös sille. Kansanvaltaisuudelle oli vähän sijaa kokoomuksessa, sillä sen perustivat kuningasvallan kannattajat vastavedoksi tasavaltalaisten edistyspuolueelle. Sen sijaan sosiaalireformismi puolusti vielä paikkaansa kansankokonaisuuden vaalimisessa.

. . . . . .

19 Eskola 1962, 414–426.
20 Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 239.
21 Suvanto 1994, 178–181.

Todellisuudessa Kansallisen Kokoomuksen sosiaali- ja talouspoliittisesta suunnasta kiisteli kaksi poliittista traditiota. Vanhasuomalaiset suomettarelaiset kannattivat edelleen sosiaalireformeja kansankokonaisuuden vahvistamiseksi, sillä niillä oli keskeinen tehtävä ulospäin vahvassa valtiossa, johon he tähtäsivät. Nuorsuomalaisten piiristä tulleet monarkistit olivat taas pääosin perustuslaillisia suomenmielisiä, joille olivat tärkeitä laki ja järjestys. Suomalainen liberalismi oli jakautunut autonomiakautena ståhlbergilaiseen yksilön oikeuksia ja vapauksia korostaneeseen ja edellä mainittuun lain ja järjestyksen suuntaukseen.[22] Kokoomuspuolue piti sisällään siis jo alun alkaen erilaisia tulkintoja yhteiskuntapolitiikan lähtökohdista: vanhasuomalaisten kansankokonaisuuden korostuksen ja nuorsuomalaisperäisen lain ja järjestyksen mallin.

Kansallinen Kokoomus siirtyi selvästi taloudelliseen liberalismiin vasta vuonna 1922, kun suomettarelaiset joutuivat sivuun sen johdosta. Tämä merkitsi vanhasuomalaisen kokonaisajatteluun perustuneen sosiaalireformismin häviämistä puolueen ohjelmasta. Vero- ja talouspolitiikassa suunnanmuutos näkyi tulonsiirtojen painottamisen sijaan säästäväisyyden teroittamisena. Taloudellinen lama ja elinkeinoelämän lisääntynyt painostus kiihdyttivät muutosta, mutta tärkein tekijä oli puolueessa tapahtunut sukupolvenvaihdos suurlakkosukupolvesta vapaussotasukupolveen. Johtoon nousi nuoroikeisto, jonka arvomaailmaa sävyttivät liiketaloudelliset intressit ja yksilönvapaus.[23] Kokoomuksen käännyttyä taloudelliseen liberalismiin ja vanhasuomalaisuuden viimeisten radikaalisuuden piirteiden kadottua sen politiikasta siitä tuli tyypillinen eurooppalainen oikeistokonservatiivinen puolue, perityn vallan kannattaja.

Kokoomuksen talouspolitiikkaa hallitsi 1920- ja 1930-luvuilla klassinen liberalismi. Se tähdensi sosiaali- ja talouspolitiikassaan säästäväisyyttä valtion menoissa ja sosiaalilainsäädännön laajenemista kansantalouden kasvun rajoissa. Tosin jotkut kokoomuslaiset yrittivät laman kynnyksellä nostaa taas pintaan vanhasuomalaista sosiaalipolitiikkaa, mutta pääosa kannatti nuoroikeistolaisten ajatuksia ja väitti, että maalla ei ollut varaa sosiaalisiin uudistuksiin.[24] Lamakausi ei merkinnyt Suomessa samanlaista talouspoliittisen ajatustavan murrosta niin sanottuun keynesiläiseen suhdannepolitiikkaan kuin esimerkiksi Ruotsissa ja USA:ssa[25], joten siinä mielessä kokoomuksen pitäytyminen klassiseen liberalismiin ei ollut yllätyksellistä.

Maailmansotien välissä suomalaisen porvariston aatemaailma jakautui yhteiskuntapolitiikassa kahtia. Keskeinen problematiikka liittyi sisällissodan jälkeisen ajan tuomaan kommunismin uhan torjumiseen. Keskusta yritti saavuttaa kansallisen eheytymisen suomettarelaiseen tapaan nostamalla kansan sivistys-

. . . . . .

22 Salokorpi 1988, 277–285; Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 268–274.

23 Vares 1991, 36; Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 380. Ks. myös Lamberg 1997, 153–155: Kokoomuksen suunnanmuutoksen kanssa mielenkiintoinen yhteensattuma on, että Teollisuusliitto alkoi rahoittaa porvarillisia puolueita – kokoomuksen lisäksi myös RKP:ta ja edistyspuoluetta – juuri vuoden 1922 vaaleissa. Talouselämän vaikutuksen voimistuminen lienee eräs selittäjä sille, että kokoomuslaiset ryhtyivät myötäilemään työnantajien sosiaali- ja talouspoliittisia näkemyksiä.

24 Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 562, 566.

25 Kalela 1987, 10–19.

ja elintasoa. Oikeiston keskeiseksi tavoitteeksi taas muodostui kommunismin patoaminen, jollei muuten niin pakkokeinoin.

Kokoomuksen nuoroikeistolaiset edustivat selvästi jälkimmäistä linjaa, ja se olikin siellä pitkään vallalla. Vasta 1930-luvun puolivälissä J. K. Paasikiven johdolla kokoomus teki eroa IKL:ään ja muuhun äärioikeistolaisuuteen. Sanastoon palasi vanhasuomettarelainen retoriikka. Paasikivi luki konservatiivisen puolueen arvoihin tradition kunnioittamisen, valtakunnan ylläpitämisen ja puolustamisen, kansan hyvinvoinnista huolehtimisen ja suomalaisuuden edistämisen[26].

Paasikivi näytti palaavan vanhasuomalaiseen reformismiin mutta ei kuitenkaan hylännyt uusklassista talousoppia. Tämä sisälsi tietynlaisen ristiriidan siemenen, sillä paitsi että klassinen taloudellinen liberalismi antoi vähän sijaa reformismille, se myös perustui vapaaseen kansainväliseen kauppaan. Paasikivi tulkitsi laman johtuneen Saksan sotakorvauksista aiheutuneista kansainvälisen rahajärjestelmän ongelmista ja vapaakauppaa rajoittaneista liian korkeista tulleista.[27]

Vanhasuomalainen reformismiin perustunut kansallisuusaate ei oikein ollut loogisesti johdettavissa uusklassisesta taloustieteestä. IKL:ssä Paasikiveä, elinkeinoelämän johtoa ja kokoomuksen maltillisia epäilytti nimenomaan sen populistinen talouspolitiikka, jota pidettiin sosialistisena. Tietyissä ohjelmakohdissa, kuten kielikysymyksessä ja sosiaalipolitiikassa, IKL olikin paljon lähempänä vanhasuomalaisten perinteistä politiikkaa kuin kokoomuspuolue.[28] Tässä mielessä kokoomus oli omaksumassa yhä enemmän liberalismin ideologiaa; vaikka Paasikivi tehdessään pesäeroa IKL:ään korosti kokoomuksen konservatiivisuutta, hän puolusti kuitenkin nimenomaan liberalismin demokratiaa ja markkinataloutta IKL:n fasismia ja valtiososialismia vastaan.

Kokoomuksen talouspoliittista kritiikkiä vuoden 1937 punamultahallitusta kohtaan väritti siten taloudellinen liberalismi. Se syytti hallitusta tuhlauksesta, holtittomuudesta valtion menoissa, verojen korotuksista ja kaikesta muusta sellaisesta, mistä oikeisto on perinteisesti vasemmisto- ja punamultahallituksia arvostellut. Kuvaavaa oli, että kokoomus löysi läheisimmät kumppaninsa edistyspuolueen oikeistosta eikä enää IKL:stä. Kokoomusta ja edistyksen oikeistoa yhdisti nimenomaan klassisen liberalismin talousnäkemys, kun taas edistyksen vasemmisto oli siirtynyt J. M. Keynesin suhdannepolitiikasta vaikutteita saaneeseen sosiaaliliberalismiin päin.[29] Tosin kokoomuksen talous- ja sosiaalipoliittista kuvaa pehmensi myötämielinen suhtautuminen punamultahallituksen suureen sosiaalipoliittiseen uudistukseen, kansaneläkelakiin. Sen tarpeellisuudesta eduskunta oli jopa niin yksimielinen, että julisti sen kiireelliseksi 5/6:n enemmistöllä.[30]

Kokoomuksen traditio ja historia ovat olleet sosiaali- ja talouspolitiikassa ristiriitaisia. Sen edeltäjää, suomalaista puoluetta, elähdytti kansankokonaisuuden

. . . . . .

26 Polvinen 1992, 175.
27 Heikkilä Hannu 1989, 243–244; Heikkilä Hannu 1992, 278.
28 Polvinen 1992, 166–167, 177–178.
29 Soikkanen Timo 1984, 137–139.
30 Niemelä 1988, 49–51.

ajatus. Koska se oli mieluummin nousevan kansanluokan puolue kuin yläluokan etujen ajaja, sen sosiaalipolitiikka oli ajan taustaa vasten ajateltuna radikaalia. Toisaalta myös taloudellisen liberalismin doktriinit alkoivat saada yhä enenevässä määrin jalansijaa. Työväestön kapina vähensi suomenkielisen porvariston myötätuntoa kansaa kohtaan ja heikensi sen idealistista kuvaa siitä. Siten oli myös helppo unohtaa työväestön vaatimukset ja sosiaaliset uudistukset ja siirtyä taloudelliseen liberalismiin. Vasta talvisota palautti uskon vanhasuomalaisten hellimään kansankokonaisuuteen.

Konservatismi ja liberalismi kokoomusaatteen taustalla

Kokoomus luetaan yleensä konservatiiviseen aateperintöön. Sen konservatismi ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. *Onni Rantala* totesi vuonna 1960, että puolueen jäsenistä alle puolet (48%) tunnustautui konservatiiveiksi, kun taas oikeistolaisiksi tunsi itsensä peräti 96 prosenttia. Jopa käsite ”porvarillinen” oli suositumpi kuin ”konservatiivi”, sillä sellaisia väitti olevansa vajaat kaksi kolmasosaa (64%).[31]

Verrattuna esimerkiksi ruotsalaiseen veljespuolueeseen suomalaiset ovat vierastaneet ”konservatismi”-termiä. Ruotsissa Maltillisen Kokoomuspuolueen vuoden 1978 periaateohjelmassa tunnustetaan sen politiikan perustuvan konservatiiviseen ideologiaan[32] . Suomessa taas konservatismi ei tuntunut soveltuvan arkikäyttöön. Kuvaavaa on, että kun J. K. Paasikivi vuonna 1934 ensimmäisenä kokoomuslaisena poliitikkona pätevästi perusteli konservatismin olemuksen, hän teki sen vasta hädän hetkellä, kun kokoomuksen piti erottautua ajan oikeistoradikalismista, käytännössä IKL:stä.[33]

Kokoomuksessa konservatismi on ollut esillä silloin, kun on haluttu muuttaa sen linjaa. Paasikivi perusteli konservatismilla kokoomuksen eroa IKL:stä, ja kun 1950-luvulla puolue uusi periaateohjelmansa, puhuttiin ”dynaamisesta konservatismista”. Taustalla olivat Onni Rantalan konservatismitutkimukset. Kokoomuksessa konservatismin imagoa pidettiin liian huonona, ”vanhoillisena”, ja sitä koetettiin muuttaa uudella ilmauksella. Esimerkiksi Rantala todisteli erillisellä tutkielmalla, että kokoomuksessa oli saman verran konservatiivisesti asennoituneita kuin muissakin puolueissa.[34]

Kolmas vaihe, jolloin konservatismin aateperinnöstä puhuttiin, oli 1970-luvun alussa, kun puolueen nuorten liitto ja opiskelijajärjestö yrittivät kääntää puoluetta kohti yksilökeskeisyyttä. Tällöin esimerkiksi Kari Palonen väitti, että se oli lähellä konservatiivista aateperintöä. Todellisuudessa hän ja hänen hengenheimolaisensa vastustivat konservatismia. Heidän mukaansa kokoomuksessa se oli helppoa, koska puolue oli aatteellisesti epämääräinen.[35]

. . . . . .

31 Rantala 1960b, 52–59.
32 Moderata Samlingspartiets idéprogram 1978, 3.
33 Suvanto 1994, 231.
34 Sama, 308–309; Rantala 1960a, 3, 9–10.
35 Palonen 1974, 11–12. Palosen muista puheenvuoroista ks. kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–24.5.1970, PTA. Vrt. kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–25.4.1971, PTA.

Haluttomuus tulla kutsutuksi konservatiiviksi ei tietenkään tee kenestäkään ei-konservatiivia. Kokoomuksen aatteen juuret ovat tukevasti konservatismissa, mutta silti ei ole merkityksetöntä, että puolue on kokenut sen ongelmalliseksi ja on jatkuvasti tähyillyt liberaalisti suuntautuneisiin. Esimerkiksi 1950-luvun lopulla yritettiin yhdistymistä vapaamielisten liiton kanssa. Vaikka hanke kaatuikin kenttäväen vastustukseen, se ei ollut ”uudistusmielisten” puuhastelua, sillä sitä kannatti myös oikean siiven henkinen johtaja Tuure Junnila. Hänestä liberalismin ja konservatismin välillä oli pelkästään vivahde-ero, jonka takia keskiluokan ääniä ei kannattanut jakaa kahdelle puolueelle.[36]

Kokoomuksessa liberalismia ei ole pidetty ainakaan toisen maailmansodan jälkeen vieraana aatteena. Puolueen ohjelmat ovatkin selkeästi muuttuneet tuona aikana kansallisuusaatteesta yksilökeskeisyyteen[37]. Puolue on koettanut täyttää heikon liberaalisen puolueen jättämän aukon. Hannu Salokorven sanoja lainaten:

> Kokoomuksen ja Maalaisliitto/Keskustan mittelössä Edistyspuolue, Kansanpuolue ja Liberaalipuolue jauhautuivat pois. Aatteellisesti Liberaalipuolueen tilan otti Kokoomus, Keskusta vei organisaation ja velat, ihme kyllä kannattajia riitti vielä siirtymään SDP:henkin.[38]

Toisaalta paradoksaalisesti kokoomuslaisten vähäinen halu puhua konservatismista ja pohtia sen olemusta nimenomaan todistaa konservatiivisuudesta. Konservatismin keskeisiä tunnusmerkkejähän on pragmatismi[39], ja mielenkiinnon puuttuminen ideologisia kysymyksiä kohtaan on mitä ilmeisimmin osoitus pragmatismista.

Kriittisyys ”konservatismi”-käsitettä kohtaan on todennäköisesti johtunut sen määrittelyn vaikeudesta. Perussyynä lienee juuri konservatismin pragmaattisuus. Liberaalin ja sosialistin mielestä konservatismi saattaa vaikuttaa periaatteettomalta käytännön politikoinnilta. Todellisuudessa konservatismiin kuuluu tiettyjä periaatteita, mutta niitä ei aina ole julkituotu ideologisina rakennelmina.

Myös konservatismin pragmaattisuus on ollut ongelmallista, koska se on tehnyt siitä ajallisesti ja paikallisesti muuttuvan. Sisällössä on maakohtaisia eroja, ja ajan kuluessa on nähty suuria muutoksia. Näin on käynyt esimerkiksi suhtautumisessa demokratiaan. Aluksi se oli kielteinen, mutta 1900-luvun kuluessa tapahtui kääntymys demokratian innokkaaksi puolestapuhujaksi. Sitä vauhditti erityisesti kylmä sota, kun pääviholliseena oli porvarillista demokratiaa halveksinut kommunismi.

Ongelmallisin kysymys konservatismille on ollut yksilön asema yhteiskunnassa. Lähtökohdiltaan konservatismi on kollektiiveja suosiva aate, jonka perusyksikköjä ovat olleet perhe ja kansakunta. Konservatiivit ovat pääosin ko-

. . . . . .

36 Virmavirta 1977, 75–76; Saukkonen, Rihtniemi & Korjus 1968, 92; Junnila, 1959, 4.
37 Salokorpi & Waronen 1989, 15–19.
38 Sama, 31.
39 Vares 1993, 17–18; Suvanto 1994, 16.

rostaneet yksilön velvollisuuksia perhettä ja kansakuntaa kohtaan. Tämän takia konservatismiin on kulunut vahvan valtion vaatimus. Valtion tehtävänä on ollut maan turvallisuudesta huolehtiminen, kansallisten etujen ajaminen sekä laillisuuden ja moraalin ylläpitäminen. Sen sijaan sosiaaliset velvollisuudet on mielellään jätetty kirkkojen, perheiden, kyläyhteisöjen ynnä muiden vastuulle.

Liberalismi suhtautui valtioon aluksi kielteisesti pitäen sitä yksilönvapauden suurimpana esteenä. Tämä saattoi johtua siitä, että liberalismin synnyn aikoina valtio oli pääasiassa konservatiivisen yläluokan hallitsema instituutio, joka toteutti sen päämääriä. 1900-luvulla valtio ei enää ollut samalla tavalla konservatiivinen ”holhousvaltio” vaan otti itselleen uusia sosiaali- ja hyvinvointipolitiikan tehtäviä.

Liberalismi eriytyi 1800-luvun lopulta lähtien kahteen haaraan. Klassinen liberalismi jäi puolustamaan yksilöä valtion holhousta vastaan keskittyen kuitenkin pääasiassa taloudellisen vapauden vaalimiseen. Tämäntyyppisen *laissez faire* -liberalismin kuuluisin edustaja oli Manchesterin koulukunta. Valtiolle hyväksyttiin lähinnä järjestyksen ylläpito ja muut turvallisuustehtävät. Keskeinen arvo oli vapaa yrittäjyys, ja jos heikot jäivät kilpailussa jalkoihin, valtion ei kuulunut puuttua asiaan.

Osittain Manchester-liberalismin epäinhimillisten seurausten takia liberalismi joutui pohtimaan lähtökohtiaan. Uudelleenarvioinnin tarvetta lisäsi, että Manchester-liberalismia arvostelivat sekä työväenliike että konservatismi. Tässä prosessissa liberalismin sisältöön on vaikuttanut keskeisesti vapauden käsitteen määrittelyn muuttuminen. Vaikka Isaiah Berlinin jaottelu positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen syntyikin vasta 1900-luvulla, liberalismin klassikot joutuivat muuttamaan kantaansa vapauteen jo edellisellä vuosisadalla. Kun vielä Adam Smithille se oli ennen kaikkea vapautta jostakin, lähinnä vapautta valtion holhouksesta, niin jo John Stuart Mill piti 1800-luvun puolivälissä vapauden keskeisenä olemuksena ihmisen kykyä toteuttaa itseään.

Berlin tarkoitti jaolla positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen sitä, että vapaus saatettiin määritellä kahdella tavalla. Negatiivinen määritelmä näki vapauden ulkoisen pakon puuttumisena. Perinteisesti se on käsitetty lähinnä valtion asettamien rajoitusten poissaolona. Positiivinen vapaus on vapautta johonkin. Sen keskeinen piirre on itsemääräämisoikeus, ja siinä valtion tehtävänä on turvata yksilölle olosuhteet, resurssit ja mahdollisuudet tulla itsenäiseksi ja toteuttaa päämääriään.[40]

Pitkälti Millin ajatuksista vaikutteita saanut niin sanottu sosiaaliliberalismi rakensi poliittisen ohjelmansa positiiviselle vapaudelle. Valtio ei enää ollut samanlainen vapauden vihollinen kuin klassisessa liberalismissa. Sosiaaliliberalismin edustajat alkoivat korostaa valtion velvollisuutta tukea kansalaisten pyrkimyksiä toteuttaa itseään. Syynä käänteeseen liberalismin teoriassa ja käytännössä oli, että valtio ei enää ollut samanlainen aatelin hallitsema korporaatio kuin vielä 1800-luvun alkupuolella.[41]

. . . . . .

40 Berlin 1969, 121–122, 131.
41 Saastamoinen 1998, 162–163; Barry 1987, 35–40..

Liberalismin jakautuminen kahteen suuntaukseen on johtunut osittain erilaisista tasa-arvon tulkinnoista. Erityisesti Yhdysvaltojen poliittisessa kielenkäytössä termi liberaali viittaakin usein hyvin lähellä eurooppalaista sosiaalidemokraattia olevaan intellektuelliin. Tämä niin sanottu moderni liberalismi on selkeästi hyvinvointivaltioliberalismia, jonka tavoitteena on aktiivinen tasa-arvon edistäminen muuttamalla markkinoiden tuottama tulojen ja resurssien epätasainen jakautuminen oikeudenmukaiseksi. Sosiaaliliberaalien käsitys tasa-arvosta eroaa siten selkeästi klassisen liberalismin näkemyksestä, että tasa-arvon tulee olla vain samanarvoisuutta lain edessä. Moderni liberalismi painottaa resurssien yhdenmukaisuutta. Toisaalta siinä ollaan jopa valmiita niin sanottuun positiiviseen syrjintään vähemmistöjen aseman parantamiseksi esimerkiksi koulutuksessa.[42]

Samalla kun liberalismi on lähentynyt sosiaalidemokratiaa, konservatismi on lähentynyt klassisen liberalismin periaatteita. Konservatismi on sinänsä kannattanut markkinataloutta alusta lähtien, mutta 1800-luvulla se vastusti liberaalien *laissez faire* -politiikkaa pitäen sitä epäinhimillisenä. Taustalla oli kristillinen lähimmäisenrakkaus, mutta osansa oli myös konservatiivien halulla puolustaa maataloutta teollisuuden ja kaupan uusrikkaita vastaan. Liberaalien mielestä taas konservatiivien hallitsema valtio oli holhoava pakkovalta. Liberalismin ja konservatismin väliset ideologiset taistelut ”holhousyhteiskunnasta” käytiin 1880- ja 1890-luvuilla sekä 1960-luvulla. Sen jälkeen valtio on ollut lähinnä vasemmistoliberaalinen valtio, jossa yhä useammat moraalikysymykset ovat siirtyneet yksityisyyden piiriin. Jos siinä esiintyy holhousta, se on erityyppistä kuin perinteisessä konservatiivisessa yhteiskunnassa.[43]

Talous- ja sosiaalipolitiikka on ollut konservatismin historiassa ehkä kaikkein muuttuvin alue. Selvää yhteistä linjaa ei ole, ellei sellaiseksi katsota alimpien luokkien ajamien talousreformien jarrutusta. Tosin konservatismissa on jatkuvasti ollut uudistusmielisiä suuntauksia, kuten sosiaalikonservatismi, katederisosialismi, 1800-luvun ”esikeynesiläisyys” ja mukaanmeno hyvinvointivaltiopolitiikkaan 1950- ja 1960-luvuilla.[44]

1970-luvulta lähtien länsimaiseen ajatteluun on vaikuttanut uusliberalismina tunnettu suuntaus, joka on saanut nimensä voimakkaasta sitoutumisestaan taloudelliseen liberalismiin. Se pitää valtion tehtävänä lähinnä sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden takaamista ja ymmärtää muun sekaantumisen vapauden rajoittamiseksi. Varsinkaan uusliberalismi ei hyväksy valtion puuttumista vapaaseen markkinatalouteen vaan uskoo vapaiden markkinoiden tuottavan parhaan mahdollisen tuloksen ja hyvinvoinnin. Taloudellista edistymistä se pitää kaiken muun edellytyksenä.

Monet uusliberalismin edustajat ovat sanoutuneet irti konservatismista. Näin on tehnyt muun muassa uusoikeiston ehkä vaikutusvaltaisin ajattelija F. A. Hayek, joka sijoitti kirjaansa ”The Constitution of Liberty” erillisen liitteen ot-

. . . . . .

42 Conway 1995, 26; Gölstam 1995, 120, 156.
43 Suvanto 1994, 332.
44 Vares 1993, 24.

sikolla: ”Miksi en ole konservatiivi”. Hänen mukaansa konservatismin ongelma on periaatteiden puute, jonka takia se sortuu herkästi pragmatismiin ja jopa suoranaiseen opportunismiin.[45]

Modernilla konservatismilla ja uusliberalismilla on kuitenkin enemmän yhteistä, kuin esimerkiksi Hayekin väitteistä voisi päätellä. Kylmän sodan aikana niillä oli sama vihollinen, sosialismi. Kumpikaan ei myöskään ole uskonut politiikkaan ongelmien ratkaisijana. Lisäksi sellaiset konservatismin uudet teoreetikot kuten englantilainen Michael Oakeshott ovat tuoneet siihen yhä enemmän yksilönvapauteen liittyviä painotuksia. Usko valtioon on vähentynyt selvästi.[46]

Lähentyminen liberalismiin on myös muuttanut konservatiivien asenteen valtiota kohtaan. He ovat enenevässä määrin alkaneet pitää sen puuttumista liike-elämään holhouksena ja ovat hyvinvointivaltion laajentuessa arvostelleet samasta syystä sosiaalipolitiikkaa. Mitä enemmän valtiosta on tullut vasemmistoliberaalinen, sitä enemmän konservatiivit ovat moittineet sitä holhousmentaliteetista. Paradoksaalisesti konservatismi on alkanut käyttää liberalismin alun perin konservatiivista valtiota vastaan käyttämiä argumentteja.

Mutta vaikka konservatismi onkin ilmi selvästi lähentynyt liberalismia, monien konservatiivisten poliitikkojen tavoitteena on säilynyt vahva valtio. Itse asiassa kun sosialistien ja sosiaaliliberaalien politiikka, joka johti hyvinvointivaltioon, lisäsi valtion velvollisuuksia, se vähensi joitakin konservatiiviselle valtiolle tärkeitä palveluun ja moraalin valvontaan liittyneitä velvollisuuksia. Sellaiset 1980-luvun oikeiston johtavat poliitikot kuin Ronald Reagan ja Margaret Thatcher pitivät tiukasti kiinni valtion tehtävistä ulko- ja talouspoliittisten etujen puolustajana sekä lain ja järjestyksen vaalijana.[47]

1980-luvun oikeistolaiseen murrokseen, niin sanottuun uusoikeistolaisuuteen, vaikutti uusliberalismin lisäksi uuskonservatismin nimellä tunnettu suuntaus. Sille ei ole niinkään tunnusomaista valtionvastaisuus kuin sosiaaliliberalismiin tai sosiaalidemokratiaan verrattuna toisenlainen näkemys valtion tehtävistä. Se on korostanut valtion roolia järjestyksen ja turvallisuuden säilyttäjänä sosiaalidemokratian painottaessa hyvinvointitehtäviä, kuten tulojen tasaamista ja sosiaalipalvelujen tuottamista. Oikeisto ei ole luopunut konservatismin peruskäsityksestä, kansakunnasta ja perheestä yhteiskunnan perusyksikköinä. Myös uskonnolla on keskeinen merkitys yhteiskuntaa ylläpitävänä voimana. Uuskonservatismissa valtion tulee pitää huolta kansakunnan suuruudesta ja vaalia perinteisiä perhearvoja. Sen sijaan hyvinvoinnin uudelleenjako ja erityisesti tietyt sosiaalipoliittiset toimenpiteet saattavat heikentää kansakunnan moraalia ja perheiden yhteenkuuluvaisuutta. Yhtenä hyvinvointivaltion tehtävänä on pidetty yksilön riippuvuuden vähentämistä konservatiivisista instituutioista, kuten esimerkiksi perheestä[48]. Sen takia myös uuskonservatismi on pitänyt hyvinvointivaltiota vihollisenaan.

. . . . . .

45 Hayek 1960, 397–411.
46 Barry 1987, 86–87, 96.
47 Suvanto 1994, 333.
48 Ks. myöhemmin s. 37–39.

Etenkin kylmän sodan aikana konservatismia ja perinteistä taloudellista liberalismia eli uusliberalismia yhdisti sitoutuminen yksityiseen omistusoikeuteen. Sosialismin alettua vakavasti uhata tällaista keskeistä arvoa nämä jo aiemmin keskenään lähentyneet aatteet löysivät toisensa lopullisesti. Kylmä sota näytti oikeuttavan niiden yhteisen uskomuksen, että yhteiskunnallinen vapaus ja yksityinen omistusoikeus ovat erottamattomia.

Toisaalta yksi syy uuskonservatismin näyttämiseen liberalistiselta on, että hyökätessään konsensuspolitiikkaa vastaan oikeisto ei ole aina enää kunnioittanut perinteistä konservatiivista ajatusta muutoksen asteittaisuudesta. Esimerkki tästä on Edward Heathin puhe hänen tultuaan Ison-Britannian pääministeriksi vuonna 1970. Konservatiivit olivat nousseet valtaan samantapaisella ohjelmalla, jonka Margaret Thatcher lopulta toteutti kymmenisen vuotta myöhemmin. Heath kuvaili konservatiivien uutta politiikkaa muun muassa käsitteillä ”radikaali muutos” sekä ”hiljainen ja totaalinen vallankumous”[49] . Se oli varsin erilaista retoriikkaa verrattuna konservatismin perinteiseen vaatimukseen hitaasta ja kokemukseen perustuvasta yhteiskunnan uudistamisesta.

Silti uusoikeiston samaistaminen vallankumouksellisuuteen on liiallista yksinkertaistamista. Esimerkiksi Thatcherin politiikka oli vahvasti ankkuroitunut perinteisiin arvoihin kuten perheeseen ja kovaan työntekoon. Tosin kaikki tutkijat eivät ole täysin yksimielisiä siitä, oliko Thatcherin politiikka paluuta konservatismiin vai uusliberalismin esiinmarssia. *Pekka Suvanto* toteaa, että hänen aikanaan Britannian konservatiivinen puolue ”taisteli kansan suosiosta neoliberalismin lipun alla”. *Norman P. Barryn* mielestä taas Thatcher palasi konservatismin juurille muun muassa palauttamalla valtiolle vallan, jonka se oli menettänyt etujärjestöille korporatismin kaudella.[50] Kenties Thatcherin politiikka merkitsi kummankin aatteen esiinmarssia. Talous- ja sosiaalipolitiikassa hän kannatti uusliberalismia, mutta ulko- ja puolustuspolitiikassa sekä moraalin alueella hän oli nationalistinen konservatiivi, joka kunnioitti perinteisiä arvoja.

Toisen maailmansodan jälkeinen konservatismi ei kuitenkaan ole ollut pelkästään uusliberalismia ja uuskonservatismia. Etenkin vuosina 1945 – 1975 länsimaissa oli voimissaan aivan muunlainen konservatismi. Erityisesti Britanniassa konservatiivit osallistuivat hyvinvointivaltion rakentamiseen. Siinä oli merkittävä rooli Harold Macmillanilla, joka oli 1930-luvulla tehnyt pesäeron *laissez faire* -markkinatalouteen.

Macmillan oli näkemyksessään yhteiskunnallisesta muutoksesta hyvin lähellä konservatismin klassikkoa Edmund Burkea: muutos oli hyväksyttävä mutta ei itsensä vuoksi. Yhteiskunnassa oli paljon hyvää, joka piti säilyttää. Macmillanille kansankokonaisuus oli läheinen, ja hän kritisoi Thatcherin politiikkaa siitä, että se johti kansankokonaisuuden hajoamiseen ja kansan kahtiajakoon.[51]

Thatcherin ja Macmillanin vertailu osoittaa liberalismin ja konservatismin välisen suhteen monimutkaisuuden ja ongelmallisuuden. Sen selvittämistä vai-

. . . . . .

49 Blake 1990, 309.
50 Suvanto 1994, 263, 268; Barry 1987, 136–137.
51 Suvanto 1994, 259, 267.

keuttaa lähinnä konservatismin häilyvä suhtautuminen talous- ja sosiaalipolitiikkaan. Konservatiiveille ne ovat olleet enemmänkin välineitä muiden päämäärien toteuttamiseksi kuin päämääriä itsessään. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen lähentyminen sosiaaliliberaaliseen suuntaukseen eli hyvinvointivaltion hyväksyminen kuului taisteluun vasemmistoa vastaan. Hyvinvointivaltiota pidettiin hyvänä keinona vähentää kommunismin vetovoimaa[52] .

Rajanveto konservatismin ja liberalismin välillä ei ole helppoa. 1900-luvulla konservatismi lähentyi selvästi liberalismia – etenkin taloudellista liberalismia. Konservatismin talouspoliittinen ailahtelevuus tekee siitä mielenkiintoisen suhteessa hyvinvointivaltioon. Konservatiivisessa perinteessä on piirteitä, kuten ajatukset kansankokonaisuudesta tai vahvasta valtiosta, joiden voidaan ajatella tukevan hyvinvointivaltiota. Mutta siinä on myös sellaista, mikä puhuu sitä vastaan, kuten vastuun korostaminen ja ihmisten luontaisen erilaisuuden ja eriarvoisuuden hyväksyminen.

Konservatismin tutkimuksesta

Katsauksissaan aiemmasta konservatismin tutkimuksesta konservatismin ja maltillisen oikeiston tutkijat usein mainitsevat, että konservatismia ei ole tutkittu samalla innolla kuin esimerkiksi sosialismia. Viime aikoina kuitenkin aukkoja on jonkun verran paikattu.

Konservatismi ja maltillinen oikeisto eivät ole olleet samalla tavalla mielenkiintoinen tutkimusaihe kuin vaikkapa sosialismi tai oikeistoradikalismi. Konservatismista puuttuu edellä mainittujen värikkyys, eikä maltillinen konservatismi ole ainakaan Suomessa päätynyt yhteiskunnallisessa ja poliittisessa kehityksessä voittajaksi – ei etenkään toisen maailmansodan jälkeen.[53]

Viimeaikaisesta suomalaisesta konservatismin tutkimuksesta voidaan mainita ainakin *Tuomo Polvisen* Paasikivi-elämäkerta, *Ari Uinon* ja *Pirkko Leino-Kaukiaisen* kokoomuksen historian ensimmäinen osa vuosilta 1918–1929, *Vesa Vareksen* Lauri Ingman -elämäkerta, *Pekka Suvannon* laaja konservatismin historia ja *Hannu Salokorven* tutkimus suomalaisesta puolueesta. Lisäksi Onni Rantala käsitteli 1950- ja 1960-luvuilla suomalaista konservatismia. Näissä kaikissa painotus on voimakkaasti toista maailmansotaa edeltävässä ajassa. Poikkeuksena on vain Polvisen Paasikiven elämäkerran viimeisin osa, joka ulottuu vuoteen 1948.

Kokoomuksen toisen maailmansodan jälkeistä historiaa ei joitakin pro gradu -tutkielmia lukuun ottamatta ole juuri tutkittu. Ainoaksi jää loppujen lopuksi *Jarmo Virmavirran* ”Politiikan äänetön yhtiömies”, joka sekään ei ole tutkimus sanan varsinaisessa merkityksessä. Toisaalta tietyssä mielessä Virmavirran kirja on ehkä rehellisempi kuin muutamat muut historiantutkimukset:

> Mutta mihinkään objektiiviseen historiankirjoitukseen en ole pyrkinyt. Päinvastoin olen antanut mielipiteeni kulkea rinnan tapahtumien kanssa.

. . . . . .

52 Sama, 332.

53 Vares 1993, 31.

> Tämä kirja on ehkä lajissaan jonkinlainen dokumentaarinen mielipidekirja.[54]

Kirjan perusnäkemys lähtee ulkopolitiikasta, jossa oleellista on saada kokoomus tunnustamaan Paasikiven – Kekkosen linja. Virmavirta kuului kokoomuksen 1970-luvun alkupuolen muutosliikkeeseen, remonttimiehiin, jotka pyrkivät tekemään puolueen ulkopoliittisesti ”hovikelpoiseksi” ja samalla viemään sitä ”vasemmalle”[55]. Luonnollisesti asetelma näkyy Virmavirran kirjassa mutta ei näytä aiheuttaneen tapahtumahistorian vääristelyä. Muun historiankirjoituksen tapaan omia näkökohtia on tuotu esiin näkökulman valinnalla ja aiheen rajauksella. Suurin puute on lähdeviitteitten ja lähdeluettelon puuttuminen, mistä syystä Virmavirran käyttämiä lähteitä ei voi tarkistaa samalla tavalla kuin normaaleissa tutkimuksissa.

Hieman samantapainen problematiikka liittyy Onni Rantalan tutkimuksiin 1950- ja 1960-luvuilta. Hän oli tuona aikana keskeinen toimija kokoomuksessa vaikuttaen erityisesti ohjelmien ja aatteen kehittelyyn. Rantala oli kiinnostunut lähinnä konservatismin teoriasta, joten hänen työnsä eivät käsittele varsinaisesti konservatismin tai kokoomuksen historiaa.

Kotimaisen konservatismin tutkimuksen merkittävin teos on *Pekka Suvannon* kunnianhimoinen maailmanhistoria ”Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle”, joka vertailee keskenään Suomen, Ruotsin, Saksan, Ranskan, Englannin ja USA:n konservatismin kehitystä. Kirja on eittämättä jokaisen konservatismin ja oikeiston tutkijan perusteoksia.

Kokoomuksen toisen maailmansodan jälkeistä historiaa sivuavista teoksista on vielä mainittava *Vesa Vareksen* Kokoomuksen Nuorten Liiton historia, joka käsittää vuodet 1928–1996. Tämän tutkimuksen kannalta se on tärkeä jo siksi, että vaaran vuosien jälkeiseltä ajalta ei löydy muuta kokoomuksen historiaa samalla tavalla tieteellisesti käsittelevää kirjallisuutta. Teos on herättänyt kokoomuksessa runsasta keskustelua, mikä kertoo osaltaan, että se on enemmän historiallinen tutkimus kuin pelkkä järjestöhistoriikki.

Kansainvälisestä konservatismin ja oikeiston tutkimuksesta ansaitsevat maininnan ensinnäkin Ruotsin oikeistoa käsitelleet *Torbjörn Aronson* ja *Jan Hylén. Aronson* on tarkastellut muun muassa ruotsalaisen oikeistopuolue/kokoomuspuolueen johtajien käsityksiä demokratiasta. Tässä tutkimuksessa *Aronsonin* teosta on hyödynnetty lähinnä konservatismin teorian osalta.

Jan Hylénin aiheena on ollut liberalismin ja konservatismin vaikutus Ruotsin oikeistopuolueen aatteen kehityksessä. Sen yhteydessä hän on käsitellyt myös puolueen hyvinvointipolitiikkaa. *Hylénin* teoksesta on ollut hyötyä kirjoitettaessa vertailulukuja Ruotsin oikeistopuolueesta.

Muusta kansainvälisestä tutkimuksesta on mainittava *Timothy Raisonin* ”Tories and the Welfare State”, joka on aiheeltaan samanlainen kuin tämä tutkimus – vain Britanniaan sovellettuna. Hän keskittyy etupäässä Thatcherin aikakauteen

. . . . . .

54 Virmavirta 1977, 9.
55 Remonttimiehistä tarkemmin Smolander 1994.

1950- ja 1960-lukujen konsensuspolitiikan jäädessä liian vähälle huomiolle. Suomen ja Ison-Britannian historian erilaisuudesta johtuen näiden maiden tutkijat ovat kiinnostuneita eri asioista. Britanniassa kiinnitetään huomiota kapinaan hyvinvointivaltiota vastaan, kun taas Suomessa päällimmäisenä on ollut hyvinvointivaltioon sopeutuminen.

Tämän tutkimuksen kannalta tietyssä mielessä mielenkiintoisin kansainvälinen ”konservatismin” tutkimus on *Albert O. Hirschmanin* ”The Rhetoric of Reaction”. Kuten jo nimestä voi päätellä, kyseessä ei ole varsinaisesti tutkimus konservatismista vaan reaktionaarisyydestä. *Hirschmanin* mukaan viimeisten kahdensadan vuoden aikana on ollut havaittavissa kolme reaktionaarisyyden aaltoa. Ensimmäinen koski Ranskan vallankumouksen perusideoita tasa-arvoisuutta lain edessä ja yleisesti ihmisoikeuksia. Toinen aalto vastusti yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta, ja kolmas vaihe on nykysinkin voimissaan oleva hyvinvointivaltion vastustaminen.

Hirschmanin mukaan reaktionaarit ovat käyttäneet koko ajan kolmea argumenttia. Ensimmäinen on, että reformit ja muutokset vaarantavat omat tavoitteensa. Vapauden vaatimus johtaa ennen pitkää orjuuteen, demokratian vaatimus tyranniaan ja oligarkiaan ja sosiaalireformit eivät vähennä köyhyyttä vaan lisäävät sitä.

Toinen argumentti kuuluu, että uudistukset ovat turhia, sillä niillä ei ole toivottua vaikutusta. Kolmannen väittämän mukaan uudistukset ovat uhka joillekin muille yhteiskunnallisille oikeuksille. Esimerkiksi demokratiaa on pidetty vaarallisena vapaudelle ja hyvinvointivaltiota sekä vapaudelle että demokratialle.[56]

Vaikka *Hirschman* epäilemättä tavoittaa konservatiivisen ajattelun tiettyjä puolia, en aio käsitellä kokoomusta pelkästään reaktionaarisena puolueena. Siksi *Hirschmanin* ja tämän tutkimuksen yhtymäkohdat eivät ole niin suuret kuin saattaisi kuvitella. Tutkimus kuvailee enemmänkin puolueen aatteen vaihtumista reaktionaarisyydestä reformiystävällisyyteen ja etsii muutoksen syitä eikä niinkään ryhmittele erilaisia argumentaatiotyyppejä.

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli

Hyvinvointivaltion käsitteestä ja historiasta

Hyvinvointivaltio on ilmiönä vanhempi kuin käsitteenä. Tietyssä mielessä jo Bismarckin ajan saksalaiset olisivat 1870-luvulla voineet käyttää valtiostaan nimitystä ”Wohlfartstaat”. Kuitenkin vasta toisen maailmansodan aikaista Isoa-Britanniaa alettiin kutsua käsitteellä ”welfare state”. Tärkeä maamerkki käsitteen ja yleensä erityisen hyvinvointipolitiikan synnyssä on niin sanottu Beveridgen raportti vuodelta 1942.[57]

. . . . . .

56 Hirschman 1991, 4–6, 11–12, 43, 83–85.
57 Flora & Heidenheimer 1987, 18–19.

Sir William Beveridgen ”Report on Social Insurance and Allied Services” muutti brittiläisen sosiaalipolitiikan. Raportin tarkoituksena oli poistaa yhteiskunnasta ihmiskunnan suuret viholliset: puute (Want), sairaus (Disease), oppimattomuus (Ignorance), rähjäisyys (Squalor) ja toimettomuus (Idleness). Beveridge esitti kansallista terveydenhuoltoa, koulu-uudistusta, kaupunkisuunnittelu- ja jälleenrakennusohjelmaa sekä pyrkimistä täystyöllisyyteen.[58]

Merkittävää Britannian asemassa hyvinvointivaltion historiassa 1940- ja 1950-luvuilla oli hallitusten saama intellektuaalinen tuki. Siinä olivat keskeisiä hahmoja T. H. Marshall ja Richard Titmuss. Marshall kehitteli muun muassa teorian yhteiskunnan kehityksestä Britanniassa. Hänen mukaansa 1700-luvulla ihmiset saivat kansalaisoikeudet, 1800-luvulla poliittiset oikeudet ja 1900-luvulla sosiaaliset oikeudet.[59] Marshallin ajallinen jaottelu on toiminut *Hirschmanin* edellä esitellyn kirjan esikuvana.

Käsitteenä hyvinvointivaltio on myöhemmin levinnyt koskemaan kaikkia länsimaita. Sen sisältö on ajan kuluessa muuttunut, ja myös maantieteellisesti hyvinvointivaltio on saanut erilaisia merkityksiä. Ongelmalliseksi sen tekee sen käyttö kolmessa merkityksessä. Ensimmäinen on yhteiskunta, jossa valtio hoitaa pääosan hyvinvointipalveluista. Mutta voidaan myös tarkoittaa valtiota, jonka keskeisiä tehtäviä on hyvinvoinnin edistäminen. Kolmannessa tapauksessa viittauskohde ei ole valtio vaan valtiollisen politiikan sektori, sosiaalipolitiikka.[60]

Asiaa ei helpota lainkaan, että sosiaalipolitiikan rajat ovat muuttuneet aikojen kuluessa. Sitä ja valtiollisia hyvinvointipalveluja käsiteltiin 1900-luvun alkupuolella työväen kysymyksenä. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen keskiluokka on tullut selvästi niiden piiriin. Toisaalta rajojen hämärtyessä hyvinvointivaltion päämäärille on käynyt samoin. On kysytty esimerkiksi, että pitäisikö pyrkiä mahdollisuuden vai lopputuloksen tasa-arvoon.[61]

Hyvinvointivaltio on siten historiallisena käsitteenä monimutkainen ja häilyväinen. Asiaa hankaloittavat vielä hyvinvointivaltioiden suuret keskinäiset eroavuudet ja määrittelijöiden henkilökohtaisten näkemysten vaikutus käsitteeseen. Hyvinvointivaltiota on pidetty hyvänä yhteiskuntana, jossa vallitsevat sosiaalinen turvallisuus, poliittinen ja taloudellinen demokratia, yhdenvertaisuus ja solidaarisuus sekä korkea elintaso. Mutta sen on myös väitetty olevan kapitalistisen järjestelmän osa, ”sosiaalivaltio”, eräänlainen materiaalisen ja sosiaalisen tuen sekä kontrollin ja valvonnan ykseys.[62] Käsitteellisten sekaannusten välttämiseksi on yritetty luoda objektiivisia määrittelytapoja. Ratkaisevaksi tekijäksi on muun muassa ehdotettu menorakennetta niin, että hyvinvointivaltioita olisivat ne, jotka käyttävät tietyn osan menoistaan sosiaalisiin tulonsiirtoihin.[63]

. . . . . .

58 Clarke, Cochrane & Smart 1987, 87; Hill 1993, 15–17.
59 Flora & Heidenheimer 1987, 20.
60 Hellsten 1993, 17.
61 Flora & Heidenheimer 1987, 28–31.
62 Hyvinvointivaltion erilaisista tulkinnoista ks. esim. Kangas Olli 1986, 12; Heinonen 1990, 17.
63 Hellsten 1993, 17.

Hyvinvointivaltiota ei voi kuitenkaan ratkaista tai määritellä näin mekaanisesti. Monesti tilastollisilla määrittelyillä ja jaotteluilla saadaan varsin hämmentäviä tuloksia. Hyvinvointivaltiossa on kysymys muustakin, kuten taustalla olevista arvoista ja maan kulttuurista.

Hyvinvointivaltioiden tyypittelyistä

Sosiaalipolitiikka voidaan jakaa erilaisiin tyyppeihin. Yksi yleisimmistä on jako residuaaliseen sosiaalipolitiikkaan, työelämän saavutus-suoritus-malliin sekä institutionaalisen uudelleenjaon malliin. Residuaalinen sosiaalipolitiikka tarkoittaa marginaalista sosiaalipolitiikkaa, jossa tarpeiden tyydyttäjinä toimivat ensisijaisesti perhe ja markkinat. Valtiollinen sosiaalipolitiikka on korvike, johon tulee turvautua vain, kun perhe tai markkinat eivät pysty tuottamaan sosiaalista turvallisuutta tai muuta tarpeen tyydytystä. Residuaalisen sosiaalipolitiikan perusinstituutioita ovat köyhäinhoito ja sen nykyaikaiset vastineet.

Työelämän saavutus-suoritus-malli on teolliseen yhteiskuntaan ”räätälöity” sosiaalipolitiikka. Siinä hyvinvointivaltion instituutioilla on huomattava merkitys taloudessa; sosiaalipolitiikkaa tarvitaan, kun ”markkinat epäonnistuvat”. Sosiaalipolitiikka pehmentää markkinahäiriöiden vaikutuksia, mutta sosiaaliset tarpeet tulisi tyydyttää ansioiden, saavutettujen statuserojen, työsuoritusten ja tuottavuuden perusteella. Toisin kuin residuaalisessa mallissa sosiaalipolitiikkaa pidetään talouden kasvua tukevana. Talous- ja sosiaalipolitiikan läheinen keskinäinen yhteys merkitsee kuitenkin sitä, että sosiaalipolitiikka on viime kädessä taloudelle alisteinen.

Institutionaalisen uudelleenjaon mallissa hyvinvointivaltio on sosiaalipalvelujen ja instituutioiden organisoitunut järjestelmä, joka auttaa yksilöitä ja ryhmiä saavuttamaan tyydyttävän elämisen ja terveyden tason. Tavoitteena on yksilön kykyjen mahdollisimman täydellinen kehittäminen ja hänen hyvinvointinsa edistäminen sopusoinnussa yhteisön tarpeiden kanssa. Sosiaalipolitiikka ei ole hätäapua vaan käsitetään uudenaikaisen yhteiskunnan tehtäväksi. Se ei ole talouspolitiikan lisä tai sen seurauksien korjaaja vaan olennaisesti sosiaalisten haittojen ennaltaehkäisijä. Sosiaalipolitiikka on itsenäinen politiikan muoto, joka ei ole alisteinen millekään yhteiskunnan osa-alueelle. Hyvinvoinnin yleinen edistäminen on tavallaan yhteiskunnan perustuslaillinen velvollisuus.[64]

Nämä sosiaalipolitiikan mallit ovat läheistä sukua hyvinvointivaltioiden tyypittelyille, jotka jakavat ne maantieteellisesti tai kulttuurisesti. Kuuluisin ja yleisimmin esitetty on jako pohjoismaisiin, mannereurooppalaisiin ja angloamerikkalaisiin hyvinvointivaltioihin.

Angloamerikkalainen hyvinvointivaltio edustaa lähinnä residuaalista sosiaalipolitiikkaa. Siinä ensisijaisia sosiaalisen turvallisuuden tuottajia ovat vakuutuslaitokset ja markkinat, kun taas valtio on viimeisellä sijalla. Keskeiset arvot ovat omavastuu ja negatiivinen vapaus. Tasa-arvo käsitetään enemmän mahdollisuuksien tasa-arvoksi kuin tuloerojen tasoittamiseksi. Mallia on kutsuttu myös liberaaliseksi hyvinvointivaltioksi.[65]

. . . . . .

64 Sama, 54–69.

65 Uusitalo 1993, 76; Esping-Andersen 1990, 26–27.

Ongelmana on, että kaikki anglosaksiset maat eivät ole kehittäneet hyvinvointivaltiota samalla tavalla. Angloamerikkalainen malli pitäisikin jakaa kahtia: klassisen liberalismin perinteeseen, joka on ollut ja on yhä tyypillinen Yhdysvalloille, ja J. M. Keynesin ja William Beveridgen sosiaaliliberalismin perinteeseen, jota on seurattu Isossa-Britanniassa ja Kanadassa. Kuitenkin Britannia on tässäkin tapauksessa ongelmallinen, koska siellä on vaikuttanut toisen maailmansodan jälkeen aina 1970-luvulle sosiaaliliberalismi, mutta 1970-lopulta lähtien sen kehitystä on uusliberalismin nousun myötä leimannut taloudellinen liberalismi.[66]

Mannereurooppalaista mallia on kutsuttu myös korporatiiviseksi tai konservatiiviseksi malliksi. Siinä sosiaaliturva perustuu työsuhteeseen ja perheeseen. Ammattiliitot ja työnantajat sopivat sosiaalisista eduista, ja niin sanotut universaalit, maassa asumiseen perustuvat sosiaalietuudet puuttuvat tai ovat vähäisiä. Tässä mallissa sosiaalietuudet ovat korkeammat kuin angloamerikkalaisessa mallissa mutta jättävät silti yhteiskuntaryhmien välille melkoisia eroja.[67]

Pohjoismainen hyvinvointivaltio koskettaa useampia ihmisiä ja ulottuu laajemmalle kuin muut hyvinvointivaltiot. Valtiolla on suuri merkitys hyvinvoinnin takaajana, kun taas markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan - eli perheiden ja kansalaisjärjestöjen – osuus on pienempi kuin muissa hyvinvointivaltioissa. Hyvinvointipalvelujen tuottajina valtio ja kunnat ovat lähes monopoliasemassa. Keskeisiä ovat sosiaalinen turvallisuus ja positiivinen vapaus. Jälkimmäinen edellyttää huomattavaa tasa-arvoa, jolla tarkoitetaan taloudellisten ja sosiaalisten erojen vähentämistä.[68]

Erityisesti *Gösta Esping-Andersen* on kutsunut tätä mallia sosiaalidemokraattiseksi hyvinvointivaltioksi, koska hyvinvointivaltion institutionalisoiminen on ollut Pohjoismaiden sosiaalidemokraattien tavoite. *Richard Titmussia* seuraten hän toteaa, että institutionaalisessa hyvinvointivaltiossa yhteiskunta huolehtii jäsentensä hyvinvoinnista ja sosiaalinen leimautuminen estetään turvaamalla kaikille tietty hyvinvoinnin taso. *Esping-Andersenin* mukaan juuri Pohjoismaissa tämäntyyppinen hyvinvointivaltio on ollut tunnusomaisin ja nimenomaan sosiaalidemokraattien ansiosta.[69]

Esping-Andersenia on kritisoitu liian ihannoivasta suhtautumisesta sosiaalidemokraattiseen malliin. Laaja hyvinvointivaltio ei ole tyypillinen vain sosiaalidemokraattien johtamille maille, vaan myös kristillisdemokraattien hallitsemissa maissa on päädytty suhteelliseen laajaan hyvinvointivaltioon. Toisaalta esimerkiksi *Peter Baldwin* on kyseenalaistanut Ruotsin sosiaalidemokraattien ja työväenliikkeen yksinoikeuden hyvinvointivaltioon ja on korostanut, että Ruotsin oikeistopuolue alkoi suhtautua myönteisesti hyvinvointipalveluihin, koska se koetti laajentaa kannattajakuntaansa keskiluokkaan päin.[70]

. . . . . .

66 Kosonen 1995, 22, 25.
67 Uusitalo 1993, 77; Esping-Andersen 1990, 27.
68 Uusitalo 1993, 74–75.
69 Esping-Andersen 1985, 159; Esping-Andersen 1990, 27–28.
70 Kosonen 1995, 22; Baldwin 1988, 134; Baldwin 1990, 136–138.

Edellä mainituista malleista voidaan havaita, että harva läntinen hyvinvointivaltio sopii puhtaasti mihinkään niistä. Näennäisestä samankaltaisuudestaan huolimatta myös Pohjoismaat ovat keskenään niin erilaisia, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion käsitteelle saattaa olla vaikea löytää perusteita.

Suomi ja pohjoismainen malli

Niinpä *Pekka Kosonen* puhuukin kirjoissaan ”Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit” (1989) ja ”Pohjoismaiset mallit murroksessa” (1998) pohjoismaisista malleista monikossa. Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden väliset erot ovat niin suuret, että empiirisesti kaikkia neljää on ollut vaikea saada samaan kategoriaan, käytettiinpä mittapuuna lähes mitä tahansa. *Kososen* mukaan niitä on erottanut erityisesti suhtautuminen täystyöllisyyteen. Ruotsissa ja Norjassa talouden kasvun ja täystyöllisyyden välillä ei ole uskottu olevan ristiriitaa, kun taas Suomessa ja Tanskassa täystyöllisyys on joutunut väistymään taloudellisen kasvun ja kasaantumisen tieltä.[71] Kuitenkin käsitys erityisestä pohjoismaisesta mallista elää voimakkaana.

Pohjoismaisen mallin määritteleminen tämän päivän ilmiönä on helppoa, mutta historialliselta kannalta tarkasteltaessa määrittely vaikeutuu muun muassa siksi, että Pohjoismaissa kehitys on kulkenut eri tahtiin. Pohjoismaista mallia voidaan toki pitää historiallisena projektina tai prosessina, mutta tällöin ongelmana on, miten yksittäiset reformit kuuluvat siihen vai kuuluvatko lainkaan.

Hyvä esimerkki on suomalainen eläkepolitiikka 1950-, 1960- ja 1970-luvuilla. Sosiaalipolitiikan universaalisuus ja valtiollistuminen ovat ehkä kaikkein yleisimmin mainittuja pohjoismaisen hyvinvointivaltion tunnuspiirteitä[72] . Miten suomalainen eläkepolitiikka sopii tähän kuvaan? Miksi Suomen ja Ruotsin ansioeläkejärjestelmät poikkeavat niin paljon toisistaan? Miten erityisesti selitetään se, että Suomessa sosiaalidemokraatit vastustivat sekä universalistista sosiaalipolitiikkaa että valtion puuttumista eläkerahoitukseen? Miksi tässä kysymyksessä keskustapuolue/maalaisliitto oli pohjoismaisen mallin kannattaja?

Yksi vastaus on, että Suomi on yhteiskunnan rakenteellisessa kehityksessä ollut muita Pohjoismaita jäljessä. Se oli 1950- ja 1960-luvuilla vielä maatalousyhteiskunta, jossa tulonjakotaistelu käytiin palkkatyöväestön ja maaseudun pientilallisten välillä. Tasaeläkkeisiin perustunut universalistinen mutta samalla vain minimitoimeentulon turvannut eläkejärjestelmä hyödytti nimenomaan maalaisväestöä. Toisaalta sosiaalidemokraatit vastustivat valtion puuttumista eläkejärjestelmiin, koska sen pelättiin koituvan maalaisliitto/keskustapuolueen eduksi.[73]

Tämä esimerkki tuo esiin Suomen ja muiden Pohjoismaiden välisen suhteen monimutkaisuuden mutta myös sen, mistä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa on pitkälti ollut kysymys. Sen historiaa voidaan kuvata kapitalismin hen-

. . . . . .

71 Kosonen 1989, 30–34.

72 Ks. Esping-Andersen 1985, 155–165; Esping-Andersen 1990, 27–28; Alestalo & Flora 1996, 42; Kosonen 1993, 48; Esping-Andersen & Korpi 1987, 42.

73 Salminen Kari 1987, 171–173.

gessä suoritetun teollisen palkkatyön, sosialistisen utopian ja itsenäisten talonpoikien tradition yhteisyydeksi[74].

Pohjoismaiden yhteiskuntien ainutlaatuisuus johtuu kenties ensi sijassa pohjoismaisen maatalousyhteiskunnan vapaista talonpojista. On puhuttu muun muassa pohjoismaisten yhteiskuntien kolmesta yhteiskuntaluokasta sekä työn, pääoman ja maan välisestä kolmijaosta. Maanviljelijöiden järjestäytyminen on ollut Pohjoismaiden erityinen piirre. Pohjoismaista hyvinvointivaltiota voidaan kuvata työläisen ja talonpojan yhteistyön tulokseksi. Se on myös mahdollistanut sosiaalidemokraattien valta-aseman Pohjoismaissa.[75]

Tästä näkökulmasta Suomi on ollut hyvin pohjoismainen. Mutta silti suomalaisen hyvinvointivaltion historia on omintakeinen ja sen selvittäminen monimutkainen tutkimusongelma. Siihen kuuluu esimerkiksi kysymys, että miksi pohjoismaista hyvinvointivaltiota ei rakennettu 1950-luvun alkupuoliskolta lähtien, jolloin punamultayhteistyö heräsi uudelleen henkiin ja hallitsi niin sanottuun yöpakkashallitukseen saakka. Tuntuisi luontevalta, että tuolloin olisi edetty nopeasti kohti hyvinvointivaltiota, mutta todellisuudessa kehitys oli hidasta. Sen sijaan kansanrintamahallitukset ajoivat pohjoismaista mallia. Toinen tärkeä kysymys on sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen yhteistyö sosiaalipolitiikassa 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Se selittynee pitkälti edellä mainitulla Suomen teollistumisen myöhästymisellä.

Yhteistä Pohjoismaille on ollut naisten suhteellisen hyvä asema, joka on myös erottanut ne muista maista. Naisten asema on parantunut ennen kaikkea universaalisen sosiaalivakuutuksen ja laajojen sosiaalipalvelujen ansiosta. Jälkimmäiset ovat mahdollistaneet työssäkäynnin ja siten taloudellisen riippumattomuuden. Suomessa tämä yleistyi 1960-luvulla.[76] Naisten huomattava tasa-arvoisuus on eittämättä pohjoismaisen hyvinvointivaltion keskeisimpiä tunnusmerkkejä.

Pohjoismainen malli on monimuotoinen ja -selitteinen käsite. Sillä viitataan usein korkeatasoiseen ja laaja-alaiseen sosiaalipolitiikkaan. Mutta se voi tarkoittaa myös laajempaa kokonaisuutta: koko yhteiskuntaa, poliittista päätöksentekojärjestelmää, työelämän järjestelyjä, korporatismia, sukupuolten tasaarvoa jne. Koska ymmärrettävästi tällainen määritelmä on tutkimuksen kannalta ongelmallinen, sitä on rajattava.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion määrittely

Yksinkertaisin tapa määritellä hyvinvointivaltio olisi samaistaa se sosiaalipolitiikkaan. Tällainen helppo määritelmä antaa kuitenkin liian kapean yhteiskuntapoliittisen näkökulman tutkimuksessa, jonka taustalla on ajatus pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta jo siksi, että vertailukohteena on Ruotsin oikeistopuolueen politiikka. Vaikka pohjoismaisen hyvinvointivaltion käsite ja Suomi

. . . . . .

74 Kettunen 1995, 255.

75 Alestalo & Kuhnle 1987, 9–11, 23–24; Esping-Andersen 1985, 72–73; Kettunen 1995, 260–261.

76 Anttonen 1994, 216–218; Julkunen 1994, 190–191.

pohjoismaisena hyvinvointivaltiona ovatkin problemaattisia, on kuitenkin selvää, että jälkimmäisen ydin on lähellä pohjoismaista mallia.

Paljon laajemman näkemyksen tarjoaa *Pekka Kosonen*, joka on tiivistänyt pohjoismaisen hyvinvointivaltion tunnuspiirteet seuraavasti: 1. Universalismi sosiaalipolitiikassa eli kaikilla on oikeus sosiaalipalveluihin ja tulonsiirtoihin. Sosiaalipoliittinen universalismi ei kuitenkaan estä sosiaaliturvan ansiosidonnaisuutta. Valtio ja kunnat ovat pääasiallisia sosiaalipalvelujen tuottajia. Koska palvelut kuuluvat kaikille, julkisella sektorilla työskentelee suurempi osa työvoimasta kuin muissa hyvinvointimalleissa. 2. Tulojen uudelleenjako. Julkinen sektori vaikuttaa useiden ryhmien tulonjakoon. Tämän seurauksena taloudellinen epätasa-arvo ja köyhyys ovat suhteellisen harvinaisia. 3. Korkea verotus. Toisin kuin järjestelmissä, joissa vakuutettu itse maksaa pääosan vakuutuksestaan, sosiaaliturva rahoitetaan enimmäkseen julkisista varoista.[77]

Vaikka jokaisesta kohdasta voidaan esittää huomautuksia, Kososen määritelmä kattaa hyvin kaikkien Pohjoismaiden – myös Suomen - järjestelmät. Oleellista siinä on hyvinvointivaltion ulottaminen käsittämään muutakin kuin vain sosiaalipolitiikan, niin että mukaan tulevat tulonjaon tasoittaminen ja veropolitiikka progressioineen. Pohjoismaisen mallin ytimenä voidaan pitää valtion interventiota resurssien tasaamiseksi ja vapaiden markkinoiden tuottamien ongelmien korjaamiseksi. Näkemys markkinataloudesta nousee keskeiseksi kysymykseksi, kun tarkastellaan kokoomuksen suhdetta hyvinvointivaltioon.

Toisaalta pohjoismaista mallia on täysin oikein luonnehdittu julkispalveluvaltioksi vastakohtana manner-Euroopan jakovaltioille, joissa painopiste on tulonsiirroissa[78] . Tämän tutkimuksen kannalta pohjoismaisen mallin julkispalveluluonne on kuitenkin sivuseikka, koska suomalaiset julkispalvelut toteutettiin pääosin vasta 1970-luvun loppupuolella ja 1980-luvulla.

Kuitenkin *Kososen* määritelmä on tutkimusekonomian kannalta vielä liian laaja. Tässä määrittelyssä on tarkoituksena rajata hyvinvointivaltion käsite sellaiseksi, ettei se sisältäisi kaikkia mahdollisia yhteiskuntapolitiikan osa-alueita. Yksi ongelma-alue on koulutuspolitiikka. Peruskoulutus kuuluu jo arvoperustansakin takia hyvinvointivaltion piiriin. Problemaattisia sitä vastoin ovat ammatti- ja korkeakoulutus. Vaikka nekin tietyssä mielessä voidaan lukea resurssien tasoittamiseen, ne on sivuutettu tässä tutkimuksessa, koska sen kattamana aikana koulutuspolitiikassa päähuomio kohdistui peruskoulu-uudistukseen.

Myös maatalouspolitiikan tarkastelu voisi olla perusteltua, jos hyväksytään, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion historian peruslähtökohtana on talonpojan ja työläisen yhteistyö. Olihan maatalouspolitiikka etenkin Suomessa sosiaalidemokraattien ja maalaisliitto/keskustapuolueen yhteistyön suuria saavutuksia. Kuitenkin se oli hyvinvointivaltion sivutuote ja kuuluu lähinnä elinkeinopolitiikkaan. Sen tähden maatalouspolitiikkaa ei tässä tutkimuksessa käsitellä muuten kuin sivujuonteena tilanteessa, jossa kokoomuslaiset arvioivat yleisellä tasolla punamultayhteistyötä.

. . . . . .

77 Kosonen 1993, 48–49.
78 Kosonen 1995, 44.

Maataloutta ongelmallisempi on aluepolitiikka, sillä alueellisen tasa-arvon toteuttajana se kuuluu pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin arvoperustaan. Institutionaalisen hyvinvointivaltion tehtäväksi on ilmoitettu yhteiskunnan työvoimapolitiikan, aluepolitiikan ja uudelleenkoulutuksen sekä muiden sellaisten keinojen kehittäminen, joiden tarkoituksena on saada aikaan parannuksia yksilön elämisen tasossa ja laadussa[79]. Kuitenkaan hyvinvointivaltiota koskeva kirjallisuus ei yleensä käsittele aluepolitiikkaa, mikä viittaa siihen, että sitä ei sisällytetä hyvinvointivaltion käsitteeseen. Työekonomian ohella tämä on perustelu sen jättämiselle tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Jos hyvinvointivaltio käsitettäisiin vain sosiaalipolitiikaksi, sen yhteydessä ei tarvitsisi puhua täystyöllisyydestä ja keynesiläisestä talouspolitiikasta. Mutta laajemman määritelmän puitteissa ja tutkimuksen aikavälin 1945–1975 vuoksi ne kuuluvat siihen. Esimerkiksi Suomessa Pekka Kuusen 1960-luvun sosiaalipoliittinen ohjelma perustui hyvin pitkälti keynesiläisyydelle. Toisaalta, kuten edellä on todettu, täällä täystyöllisyys ei saanut samanlaista varauksetonta asemaa kuin Ruotsissa. Sinänsä se tunnustettiin legitiimiksi päämääräksi, mutta talouden muut tavoitteet, kuten kasvu ja pääomien kasaantuminen, menivät sen edelle.[80]

Täystyöllisyys ja keynesiläisyys havainnollistavat hyvin pohjoismaisen hyvinvointivaltion käsitteen muuttumisen ongelmallisuutta. Nykyisin esitetään enää harvoin ainakaan vakavassa mielessä, että keynesiläinen talouspolitiikka ja täystyöllisyys olisivat pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle jotenkin leimallisia. Vielä 1960-luvulla näiden kolmen kuuluminen yhteen oli itsestään selvää.

Hyvinvointivaltion rajoille sijoittuu myös korporatismi. Sitä on ollut Suomessa useamman kuin yhdenlaista. Tämän tutkimuksen kannalta ei ole kiintoisaa vuosina 1940 – 1956 harjoitettu niin sanottu ”valtiokorporatismi”[81], koska sillä ei ollut tekemistä hyvinvointivaltion kanssa. Hyvinvointivaltioon korporatismi liittyi vasta 1960-luvun lopulla, jolloin tulopoliittiseen sopimuskäytäntöön yhdistettiin niin sanottuja sosiaalipaketteja, joiden pääasiallinen tarkoitus oli ansiosidonnaisen sosiaalivakuutuksen kehittäminen[82]. Tätä ennenkin, vuonna 1961 työeläkelakien säätämisessä, työmarkkinajärjestöjen panos oli keskeinen, mutta koska tämä tutkimus ei varsinaisesti koske Suomen työmarkkinajärjestelmää tai työelämän suhteita, korporatismia käsitellään vain, kun se sivuaa sosiaalipoliittista päätöksentekoa esimerkiksi sosiaalipakettien yhteydessä.

Yksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion ominaispiirre on vielä edellä mainittu naisten aseman paraneminen. Tässä tutkimuksessa sukupuolikysymystä ei kuitenkaan tuoda erikseen esiin. Naisten asemaa sivutaan esimerkiksi lasten päivähoitolain yhteydessä, mutta yleistä kartoitusta kokoomuksen sukupuolipolitiikasta ei esitetä. Se olisi jo erillisen tutkimuksen aihe.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että tässä tutkimuksessa hyvinvointivaltio on järjestelmä, jossa valtio huolehtii mahdollisimman kattavasti kansalaisten sosi-

. . . . . .

79 Hellsten 1993, 65.
80 Kosonen 1989, 192; Heinonen 1990, 195–197.
81 Kauppinen 1992, 51.
82 Heinonen 1993, 72–73.

aalisesta turvallisuudesta. Lisäksi se tasaa sosiaalisia eroja tulonsiirroin ja progressiivisella verotuksella ja pyrkii järjestämään kaikille mahdollisuuden työntekoon.

Yksilö, yhteiskunta ja pohjoismainen malli

Brittiläinen toimittaja Roland Huntford kirjoitti 1970-luvun alussa Ruotsista kirjan ”The New Totalitarians”. Nimi heijastelee perinteisen oikeiston ja erityisesti uusliberalismin käsitystä, että pohjoismainen hyvinvointivaltio on alistanut yksilön valtion orjaksi. Tämä näyttäisi olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä on sanottu vapaan talonpojan traditiosta pohjoismaisen mallin kantavana kulttuurisena voimana.

Huntfordin mukaan kuitenkin feodalismilta säästynyt vapaa talonpoika on ruotsalaisen yhteiskunnan ”totalitarismin” historiallinen perustekijä. Hän selittää idän ja lännen välisiä poliittisia ja taloudellisia eroja feodalismin tuomilla ”hyveillä”. Se ei ollut pelkästään orjuutta ja sotapalvelua, vaan sen ytimenä oli alaisen ja herran välinen sopimussuhde, joka rajoitti ylemmän etuoikeuksia ja korosti vasallin oikeuksia. Esimerkiksi Britannian kansalaisten oikeudet ja parlamentarismi kasvoivat suoraan feodalismin yksinvaltiaalle asettamista rajoituksista. Sen seurauksena syntyi epäluulo keskitettyä valtaa kohtaan ja yksinvalta pirstoutui. Sen sijaan feodalismilta säästyneet, kuten Pohjoismaat ja Venäjä, joutuivat kokemaan autokratian ja absolutismin, koska siellä alimmilla kerroksilla ei ollut määriteltyjä oikeuksia. [83]

Pohjoismaalaisittain ajatellen Huntfordin väite saattaa tuntua yllättävältä, sillä harvoin nykyään feodalismia kehutaan. Hänen argumenttinsa kertoo kuitenkin siitä, että valtion ja keskusvallan holhouksen puuttuminen ei välttämättä merkitse vapautta yksilölle. Feodalismin aikana talonpojat olivat maa-aatelin orjia ja saattoivat hakea turvaa sitä vastaan kuninkaalta, jonka edun mukaista puolestaan oli heikentää aateliston valtaa. Erityisesti Pohjoismaissa syntyi liitto kuninkaan ja kansan välille aatelistoa vastaan.

Lars Trägårdh on kutsunut pohjoismaista hyvinvointimallia valtiolliseksi individualismiksi (statist individualism). Hänen mukaansa pohjoismaisessa mallissa on oleellista liitto yksilön ja valtion välillä. Valtion avulla yksilö pystyy olemaan vapaa epäluotettavan, hierarkkisen ja patriarkaalisen kansalaisyhteiskunnan instituutioista. Kyseessä on sama asia kuin kuninkaan ja kansan välisessä liitossa, jossa kansa haki turvaa vahvasta keskusvallasta paikallisaatelia vastaan. *Trägårdh* painottaa, että Pohjoismaat – etenkin Ruotsi ja Suomi – ovat olleet pitkän aikaa demokraattisia yhteiskuntia, joissa talonpoikien osallistuminen päätöksentekoon on ollut yleistä.[84]

Pohjoismaiseen modernisaatioon on kuului etenkin 1800-luvulla voimakas talonpoikaisuuden ihannoiminen. Grundtvigilainen pietismi oli tietynlainen malli pohjoismaiselle yhteiskunnalle. Siinä nationalismi, vapaa talonpoika, koulutus, vapaus hierarkkisista instituutioista, sosiaalinen oikeudenmukaisuus

. . . . . .

83 Huntford 1972, 19.
84 Trägårdh 1997, 253–262.

ja protestanttinen työetiikka löysivät toisensa.[85] Vapaus on kuulunut nimenomaan myyttiin pohjoismaisesta talonpojasta. Se puolestaan vaikutti paljon pohjoismaisen kulttuurin muotoutumiseen omaperäiseksi kokonaisuudekseen 1800- ja 1900-luvuilla.

Ruotsalainen sosiaalidemokratia olisi tämän näkemyksen mukaan taistellut yksilönvapauden puolesta markkinoiden mielivaltaa vastaan ja pohjoismainen sosiaalipolitiikka olisi vapauttanut yksilön myös muista yhteisöllisistä kahleista: riippuvuudesta perheestä, suvusta ja vapaaehtoisjärjestöistä. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä sosiaalidemokraateilla ei ollut yhtenäistä linjaa tässä kysymyksessä. Sosialismi ja tasa-arvo, ei yksilönvapaus, olivat monen sosiaalidemokraatin mielestä ensisijaisia tavoitteita. Ruotsalaisen sosiaalidemokratian sisällä taistelivat individualismi ja kollektivismi.

Bo Rothsteinin mukaan sosiaalidemokraattien sosiaalipolitiikan linjasta kävivät kilpaa 1930- ja 1940-luvuilla legendaarinen sosiaaliministeri Gustav Möller sekä taloustieteilijät Alva ja Gunnar Myrdal. Möllerin universalistinen sosiaalipolitiikka vastasi edellä mainittua valtiollista individualismia, sillä hän perusteli sosiaalipolitiikan universalismia kontrollin ja byrokratian vähentämisellä. Myrdalit puolestaan edustivat kollektivistista paternalismia. Olennaista ruotsalaisen hyvinvointivaltion kehitykselle oli, että voittajaksi selvisi Möllerin universalismi.[86]

Myrdalien sosiaali- ja talouspolitiikka lähti kokonaisuuden edusta. Heidän kirjansa ”Kris i befolkningsfrågan” argumentoi valtiojohtoisen perhepolitiikan puolesta vedoten poliittisen oikeiston huoleen syntyvyyden laskusta. Myrdalit väittivät, että ainoa tapa nostaa syntyvyyttä ja pitää Ruotsin kansa elinkelpoisena oli yhteiskunnan apu perheille. Heidän ihanteenaan oli suunnittelutalous, sillä rationalisteina he uskoivat sosiaalipolitiikan ja tieteen käyttöön sosiaalisessa suunnittelussa. Heidän näkemyksen mukaan sosiaalipolitiikan keskeisenä tehtävänä tuli olla taloudellisen tehokkuuden edistäminen.[87]

Sosiaalidemokraattien argumentointiin yksilönvapauden ja valtion välinen yhteys tuli kuitenkin vasta Tage Erlanderin pääministerikaudella 1950- ja 1960-luvuilla. Hän esitti vuonna 1962 pamfletissaan ”Valfrihetens samhälle”, että valtion toimet koulutusmahdollisuuksien ja työpaikkojen lisäämiseksi sekä terveysturvan parantamiseksi edistivät yksilönvapautta.[88] Sosiaalidemokraattien käsitys vapaudesta on selkeästi positiivista vapautta, sillä siinä pidetään vapautena yksilön mahdollisuuksia toteuttaa päämääriään. Siksi valtio on yksilön paras liittolainen talouselämää ja kansalaisyhteiskunnan instituutioita vastaan.

Todellisuus sosiaalidemokratian ja vapauden ihanteen liitosta ei kuitenkaan ole aivan pohjoismaisen hyvinvointivaltion mytologian mukainen. Suurin osa ruotsalaisen sosiaalidemokratian teoreetikoista ja käytännön toteuttajista oli so-

. . . . . .

85 Thorkildssen 1997, 143.
86 Rothstein 1994, 210–216.
87 Hirdman 1997, 64–67; Tilton 1990, 157–164.
88 Tilton 1990, 175.

sialisteja. Sen vuoksi egalitarismi on paljon tunnusomaisempaa sosiaalidemokraattien politiikalle kuin valtiollinen individualismi. Erlander kyllä puhui mieluummin hyvinvointivaltiosta kuin sosialismista, mutta monet muut vannoivat sosialismin nimeen. Esimerkiksi valtiollisen individualismin kannattajaksi sanottu Gustav Möller oli pohjimmiltaan sosialisti, ja Myrdalin tieteellinen suunnitelmatalous oli lähtökohdiltaan kollektivistista.

Vaikka Möllerin sosiaalipoliittisten uudistusten taustalla olikin köyhäinhoitoon liittyneen nöyryytyksen välttäminen, hän tähtäsi tuloerojen tasaamiseen. Ruotsalaisen sosiaalipolitiikan kasvua ei tule tarkastella vain sosiaalipolitiikan sisäisenä kysymyksenä, vaan mukaan on otettava myös veropolitiikka. Möllerin tavoitteena oli tulojen uudelleenjako verotuksen avulla, minkä jälkeen saatettiin toteuttaa universalistista sosiaalipolitiikka. Loppujen lopuksi kyse ei kuitenkaan ollut ruotsalaisen sosiaalidemokratian käsityksestä yksilönvapauden edistämisestä sosiaalipolitiikan avulla vaan siitä, että asettaisiko se egalitarismin vai positiivisen vapauden tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi.

Valtion ja yksilön välisen liiton etsikkoaika Ruotsissa oli Erlanderin pääministerikaudella, jolloin Ruotsista luotiin sosiaalipalvelujen maa. Sitä ennen se oli ollut lähinnä perinteinen jakovaltio. Positiivisen vapauden käsite sopiikin paremmin julkisten palvelujen universaalisuuteen, jossa koulutus, lastenhoito sekä sairaala- ja hoitopalvelut vapauttavat yksilön perheensä, muun lähipiirin ja kansalaisyhteiskunnan instituutioiden riippuvuudesta.

Pohjoismainen sosiaalidemokratia on lähentynyt sosiaaliliberalismia korostaessaan yksilön valinnan vapauden lisäämistä valtion tuella. Tähän suuntaan on johtanut pohjoismaisen kulttuurin ominaislaatu. Pohjoismaissa on ollut helppo argumentoida positiivisen vapauden hengessä. Huntfordin esimerkki osoittaa, että anglosaksisen aristokraattisen kulttuurin edustajan on vaikeaa ymmärtää pohjoismaista mentaliteettia. Hänelle sosiaalidemokraattinen hyvinvointivaltio edustaa yksilön holhoamista, ei hänen vapauttamistaan.

Työväen ja talonpojan yhteistyön tulos – entä keskiluokka?

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion historia voidaan johtaa hyvinkin kaukaa. Sen kehittymisen yhtenä pääselittäjänä on pidetty sitä, että Pohjoismaiden talonpojat olivat vapaita, kun muu Eurooppa oli feodalismin kahleissa. Totta onkin, että Länsi-Euroopassa ei ole ollut Pohjoismaille tyypillisiä voimakkaita agraaripuolueita.

Tämän takia pohjoismaisen mallin on sanottu olevan kolmen keskenään ristiriitaisen ideologisen elementin – kapitalismin hengen, sosialismin utopian ja vapaiden talonpoikien tradition – risteytys. Sen keskeisiksi arvoiksi ovat siten kohonneet tehokkuus, solidaarisuus ja tasa-arvo.[89]

Pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle ovat olleet tyypillisiä sosiaalipolitiikan universalismi ja solidaarisuus, ja niiden tähden se on useimmiten tulkittu sosiaalidemokraattien ja työväenluokan aikaansaannokseksi. Nämä piirteet todel-

. . . . . .

89 Kettunen 1998, 52.

la kuuluvat sosiaalidemokratian keskeisiin periaatteisiin. Toisaalta ne ovat hyödyttäneet enemmän keskiluokkaa tai talonpoikia kuin työväestöä. Esimerkiksi Suomessa sosiaalipolitiikan käsitettiin aluksi koskevan työväestöä, ja nykyinen eduskunnan sosiaalivaliokunta oli pitkään nimeltään työväenasiainvaliokunta.

Pohjoismaisen mallin perusolemuksesta on keskusteltu kansainvälisestikin erityisesti Ruotsin kansaneläkelain muutoksen pohjalta. Keskustelua ovat herättäneet varsinkin *Peter Baldwinin* tutkimukset hyvinvointivaltion luokkaperusteista. Hänen keskeinen esimerkkinsä on juuri Ruotsin vuoden 1946 eläkereformi. Hän kiinnostui siitä siksi, että sosiaalidemokraatit, jotka siihen saakka olivat johtaneet sosiaalireformeja, eivät olleet enää yksimielisiä uudistuksen sisällöstä, vaan osa puolueesta kannatti tarveharkintaista järjestelmää. Oikeisto sitä vastoin puolsi yksimielisesti eläkeoikeutta jokaiselle ja samansuuruisena.

Baldwin päättelee, että keskiluokka oli pohjoismaisen mallin kehityksessä tärkeämpi kuin työväestö. Perusteena hän käyttää oikeistopuolueen puheenjohtajan Fritiof Domön selitystä, että oikeisto kääntyi universalistisen sosiaalipolitiikan kannalle keskiluokan etujen takia. Domön puheet käsittelivätkin keskiluokan oikeuksia, sillä hänestä ei ollut oikein, että se kustansi raskailla veroilla sosiaalipolitiikan mutta ei itse saanut nauttia sen hedelmistä.

Sen sijaan sosiaalidemokraateille asia oli paljon monimutkaisempi. Puolueen perinteinen kannattajakunta, työväestö, ei mitenkään hyötynyt universaalisesta reformista, mutta toisaalta se houkutteli ideologisessa mielessä. Lopulta tarmokas sosiaaliministeri Gustav Möller käännytti puolueensa universalistisen vaihtoehdon kannalle, koska sosiaalidemokraatit pelkäsivät, että porvarilliset puolueet saisivat asiasta liian hyvän vaalivaltin.[90]

Sven E. Olsson arvostelee *Baldwinia* sen jättämisestä huomiotta, että vielä tuolloin ruotsalainen yhteiskunta oli hyvin agraarinen. Näin oikeiston kantaan saattoi vaikuttaa enemmän maaseutuväestön paine kuin tuohon aikaan vielä verrattain pieni keskiluokka.[91] Toisaalta *Baldwinkin* on korostanut, että skandinaavisten hyvinvointivaltioiden arvopohja on vahvasti maiden talonpoikaisessa perinteessä, joka on ehkä kaikkein eniten vienyt pohjoismaista mallia kohti sosiaalipolitiikan universalismia.[92]

Olsson on kritiikissään oikeassa siinä mielessä, että Ruotsi eittämättä 1940-luvulla oli vielä varsin agraarinen eikä keskiluokan painoarvo ollut niin suuri kuin *Baldwin* antaa ymmärtää. Silti keskiluokan merkitystä ei pidä täysin kiistää, sillä Ruotsin oikeiston käyttäytymistä sääteli kansanpuolueen kannatuksen kasvu, ja kummatkin kamppailivat kaupunkilaisen keskiluokan äänistä.

Taistelu keskiluokan äänistä oli keskeinen vaikutin monissa toisen maailmansodan jälkeisissä sosiaalipoliittisissa uudistuksissa. Kuuluisin esimerkki on 1950-luvun lisäeläkeuudistus, jossa sosiaalidemokraatit kannattivat yhteiskunnan rahoittamaa järjestelmää porvarillisten puolueiden kannattaessa pääpiirteis-

. . . . . .

90 Baldwin 1988, 133–139; Baldwin 1990, 134–146.
91 Olsson 1990, 100, 106.
92 Baldwin 1989, 23–24; Baldwin 1990, 65–75, 83–94.

sään vapaaehtoista ja yksityistä lisäeläkettä. Seuraus oli, että sosiaalidemokraatit veivät porvarillisilta puolueilta monia keskiluokan äänestäjiä. Samalla he alkoivat etääntyä talonpoikaisliitosta ja muuttua vähäväkisten puolueesta palkansaajapuolueeksi. *Esping-Andersen* pitää tätä kehitystä merkittävänä ruotsalaisten sosiaalidemokraattien tulevaisuuden kannalta. Keskiluokan hyvinvointivaltio on ollut pääasiallinen syy sosiaalidemokraattien kannatuksen pysymiseen korkeana.[93]

Keskiluokan suhtautuminen hyvinvointivaltioon ei ole ollut suoraviivaista. Universalismi tuntuisi sille edulliselta siinä vaiheessa, kun hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka olivat edenneet pitkälle. Sen sijaan alkuvaiheessa keskiluokka ei välttämättä ollut kovin innostunut sosiaalipoliittisesta universalismista, sillä sen ei tarvinnut olla riippuvainen yhteiskunnan tuesta, koska se kykeni itse hankkimaan sosiaaliturvansa. Kuitenkin monet tutkimukset osoittavat, että keskiluokka on kielteisempi tarveharkintaista sosiaalipolitiikkaa kohtaan kuin maanviljelijät ja työläiset[94] . Pohjoismainen malli kehittyi siten, että ensin luotiin tulonsiirtojärjestelmä ja sen jälkeen julkiset palvelut. Vaikuttaa siltä, että julkiset palvelut hyödyttävät keskiluokkaa enemmän kuin perinteinen tulonsiirtoihin perustuva hyvinvointivaltio.

Jeja-Pekka Roos onkin todennut, että hyvinvointivaltio on aina ollut nimenomaan keskiluokan projekti, sillä se on hyötynyt hyvinvointivaltiosta sekä työntekijänä että edunsaajana. Siten hyvinvointivaltion päätehtävänä pidetyt huonoosaisten aseman turvaaminen ja parantaminen ovat itse asiassa illuusioita, vaikkakin hyvinvointivaltion säilymisen kannalta tärkeitä illuusioita, sillä ne takaavat sille keskiluokan tuen.[95]

Kasvava keskiluokka on keskeinen poliittinen vaikuttaja jälkiteollisessa yhteiskunnassa, johon Suomessa siirryttiin 1970-luvulta lähtien. *Markku Haranne* on todennut, että kokoomuksen kannatuksen kasvu toisen maailmansodan jälkeen on perustunut huomattavaan kannatukseen toimihenkilöiden parissa. Puolue tosin menetti heidän keskuudessaan suhteellista osuuttaan, mutta heidän lukumääränsä lisääntyminen vei vuoteen 1978 mennessä kokoomuksen kannatuksen yli 20 prosentin.[96]

Keskiluokka ei ole yksiselitteisesti hyvinvointivaltion kannattaja tai vastustaja. Sen monet edut ovat olleet taivuttamassa sitä myönteiseksi, mutta jos järjestelmä antaa se myös ottaa. Pohjoismaisen mallin tulontasaus ei välttämättä ole ollut keskiluokan mieleen. Tämä dilemma eli turvallisuus vastaan taloudellisten resurssien verottaminen on länsimaille yhteinen, mutta eri maissa keskiluokka on reagoinut eri tavoin. Pohjoismaissa hyvinvointivaltion turvallisuus on vienyt voiton, kun taas esimerkiksi anglosaksisissa maissa suuntaus näyttää olevan pois hyvinvointivaltiosta. Kenties kulttuurierot selittävät tätä eroavaisuutta enemmän kuin rakenteelliset tekijät.

. . . . . .

93 Esping-Andersen 1989, 233–234.
94 Ervasti 1993, 62; Ervasti & Kangas 1994, 28.
95 Roos 1993, 332.
96 Haranne 1979, 309–311: Kokoomuksen suhteellinen kannatus toimihenkilöiden keskuudessa oli vuonna 1948 peräti 67 %, vuonna 1966 51 % ja vuonna 1978 47 %.

Problematiikka

Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen keskeisin kysymys on kokoomuksen suhtautuminen hyvinvointivaltioon toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1975 saakka. Lähtökohtana on olettamus, että se oli aluksi kriittinen mutta taipui 1970-luvulle tultaessa myönteiseksi. Tutkimus käsittelee siis ideologian muuttumista.

Olennainen kysymys on myös, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet puolueen suhtautumiseen ja sen mahdolliseen muuttumiseen. Selitys saattaa piillä kannattajakunnassa. Edellä on esitetty *Peter Baldwinin* teesi, että Ruotsin oikeistopuolueen asenne sosiaalipolitiikkaan muuttui aiempaa myönteisemmäksi 1940-luvulla, koska se alkoi houkutella keskiluokkaa[97]. Vaikka kaikki tutkijat eivät ole ainakaan täysin hyväksyneet *Baldwinin* väitettä, se kertoo jotain Suomenkin sodanjälkeisestä asetelmasta. Yhteiskuntarakenne lähti muutokseen, joka varsinkin 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa oli nopeaa. Miten kokoomuksen aate reagoi siihen?

Toinen huomionarvoinen seikka on Suomen puoluekenttä. Kuinka muiden puolueiden asennoituminen hyvinvointivaltioon ja yleinen ilmapiiri vaikuttivat kokoomukseen? Mikä osuus oli vahvalla kommunistisella liikkeellä? Ohjasiko pelko kommunistien valtaanpääsystä kokoomuksen hyvinvointipolitiikkaa ja jos niin miten? Entä mitä vaikutti aseveliyhteistyö sosiaalidemokraattien kanssa? Oliko kokoomuksen politiikka taktiikkaa, vai oliko kyse aatteellisesta muutoksesta?

Toisaalta tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa, millaisia vaihtoehtoja kokoomus esitti ehdotetuille sosiaalireformeille vai esittikö niitä lainkaan. Vaihtoehdoista tai vaihtoehdottomuudesta on hahmoteltavissa maailmankuva ja sen mukaiset tavoitteet. Miten paljon kokoomus tukeutui hyvinvointipolitiikassaan konservatismiin ja miten paljon liberalismiin? Oleellista tässä on taustalla olleitten arvojen muuttuminen. Erityisen merkityksellisiä ovat näkemykset tasaarvosta ja vapaudesta.

Yksi keskeinen maailmankuvaan kuuluva kysymys, joka liittyy olennaisesti hyvinvointivaltioideologiaan, on käsitys markkinataloudesta ja sen toimivuudesta. Jos markkinoiden kykyyn ratkaista ongelmia ja tuottaa toivottuja tuloksia uskottiin, valtion interventiot eivät olleet tarpeellisia vaan pikemminkin haitallisia. Jos taas markkinatalouteen ei uskottu, valtio oli vaihtoehto korjaamaan epäkohtia. Toisaalta tässä palataan arvoihin eli tuloksiin, joita kokoomuksessa toivottiin markkinatalouden – tai vaihtoehtoisesti valtion – saavan aikaan.

Kysymyksiin kuuluu myös, onko puolueessa ollut erilaisia ryhmiä ja virtauksia suhteessa hyvinvointipolitiikkaan ja jos on niin millaisia. Miten näkökantoja on perusteltu? Miten mahdolliset ryhmät ovat vaikuttaneet puolueen linjaan? Miksi jonkun ryhmän mielipiteet ovat vaikuttaneet muita enemmän?

Yksi tarkastelun kohde on se, oliko hyvinvointivaltiossa kenties joitakin osaalueita, joihin kokoomus suhtautui myönteisemmin tai kielteisemmin kuin mui-

. . . . . .

97 Ks. s. 40.

hin. Jos tällainen osa-alue löytyy, miksi se oli puolueelle myönteinen tai kielteinen? Miten se suhtautui hyvinvointivaltion osa-alueisiin yleisesti?

Tutkimuksessa myös vertaillaan keskenään Suomen ja Ruotsin kehitystä tarkoituksella tuoda esiin ja ymmärtää kysymyksiä, jotka suomalaisessa problematiikassa eivät ilmenneet samalla tavalla kuin ruotsalaisessa mutta jotka vaikuttivat pinnan alla. Myös vertailuun itseensä sisältyy kysymyksiä. Mitä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia Suomen kokoomuksen ja Ruotsin oikeistopuolue/kokoomuspuolueen välillä oli tutkittavana aikana ja mistä ne johtuivat? Mitä ne kertovat suomalaisen ja ruotsalaisen yhteiskunnan samanlaisuudesta tai erilaisuudesta? Mitä suomalaiset kokoomuslaiset ajattelivat siitä, että suomalaisen hyvinvointivaltion esikuvana ainakin mielikuvissa pidettiin Ruotsia ja sen sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmaa?

Ryhmien ja sukupolvien jaottelun vaikeus

Kysymys kokoomuksen ryhmittymien asenteista hyvinvointivaltiota kohtaan sisältää ongelman, johon ei puolueitten eikä poliittisten aatteiden tutkimuksessa olla kovinkaan paljon kiinnitetty huomiota. Ryhmät eivät nimittäin ole selvästi rajattavia eivätkä pysyviä. Joskus puolueessa on vain muutama ajattelija, joita valtavirta seurailee tilanteen mukaan, mutta pääosa toimijoista ei kuulu varsinaisesti mihinkään ryhmittymään.

Vaikeutena on myös ryhmittymien pysyvyys. Huomattava ongelma on sukupolvierojen määritteleminen ja sukupolvien erotteleminen toisistaan. Eri sukupolvien hahmottaminen on ollut varsin vaikeaa ainakin yksittäisten jäsenten kohdalta. Voidaan kysyä, kuuluuko esimerkiksi keski-ikäinen nuoriin vai vanhoihin. Ajan kuluessa myös käsitys vanhoista ja nuorista on muuttunut. Esimerkiksi vuonna 1969 Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtajuudesta erosi 41-vuotias Esko Koppanen[98], ja kaksi vuotta myöhemmin sitä johti 23-vuotias Ilkka Kanerva.

Nuorten tai nuoren polven määritteleminen on ollut vaikeaa myös siksi, että Kokoomuksen Nuorten Liiton toiminta ei aina ole ollut kovin järjestäytynyttä eikä sen vaikutus puolueen politiikkaan järjestönä kovin merkittävää, vaikka nuorilla ja nuorella polvella on aina muuten ollut osansa puolueen rakentamisessa. Toista ääripäätä edustaa vuoden 1971 puoluekokous, jota nuorten liitto ja opiskelijajärjestö Tuhatkunta käytännössä hallitsivat, koska heillä oli kolmasosa äänistä[99].

Kun tässä tutkimuksessa puhutaan nuorista, tarkoitetaan yleensä nuorten liittoa. Käsiteltäessä aikaa ennen 1960-luvun loppupuolta voidaan viitata myös laajasti nuoriin ihmisiin, mutta 1960-luvun lopulta lähtien sana ”nuoret” viittaa vain nuorten liittoon tai Tuhatkuntaan tai niiden yksittäisiin jäseniin.

Termi ”nuori polvi” taas viittaa hiukan vaikeammin rajattavaan joukkoon, sukupolveen. Sukupolvien erotteleminen ei ole ongelmatonta eikä aina edes täysin mahdollista. Kohtuulliseen tarkkaan tiedetään, mikä on sotasukupolvi,

. . . . . .

98 Smolander 1994, 21.
99 Sama, 38.

mutta voidaan kysyä, miten mielekästä on määritellä 1950-luvulla nuoruutensa elänyt sukupolvi.

Karl Mannheimin klassinen määritelmä käsittää kolmijaon biologiseen, kokemukselliseen ja mobilisoituneeseen sukupolveen. Biologinen sukupolvi ei sellaisenaan selitä sosiaalista muutosta, vaan tarvitaan kokemusmaailmaa yhdistävä kokemus, murros. Sekään ei kuitenkaan merkitse paljoa, jos jäädään historian passiivisiksi sivustakatsojiksi. Vasta mobilisoituminen vie sukupolven aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin.[100]

Suomen toisen maailmansodan jälkeisistä sukupolvista on eroteltu muun muassa sotien sukupolvi, jälleenrakennuksen sukupolvi, suuren murroksen sukupolvi ja taistolaiset[101] . Näistä jälleenrakentajat eivät kuitenkaan mobilisoituneet. Toisaalta olisi erikoista puhua kokoomuksen stalinisteista, vaikka sen 1970-luvun nuorten mobilisoitumisaste muistuttaakin stalinisteja. Tämän takia tässä tutkimuksessa löytyy kaksi selvästi mobilisoitunutta sukupolvea: 1940- ja 1950-lukujen ”nuori polvi”, joka viittaa sodan käyneisiin, aseveljiin, ja 1960-luvun loppupuolen ja 1970-luvun ”nuoret”, jotka toimivat 1960-luvun lopulla aktivoituneissa nuorten liitossa ja Tuhatkunnassa.

Konservatismin pragmaattisuus ongelmana

Toinen tutkimukseen liittyvä ongelma on politiikan tutkimuksessa hyvin yleinen sanojen ja tekojen välinen suhde. Kokoomuksen aatteen kuuluminen konservatismin perinteeseen vielä korostaa sitä. Valaiseva on *Pekka Suvannon* luonnehdinta vuoden 1993 periaateohjelmasta:

> Sisällöltään se on täysin erilainen kuin konservatiivien ensimmäinen puolueohjelma, Tamworthin manifesti vuodelta 1834. Luonteeltaan ne ovat kuitenkin samanlaisia. Kumpikin on ollut taitavasti laadittu ja ajalleen sopiva: ne herättivät yleistä tyytyväisyyttä. Vuoden päästä ei juuri kukaan muistanut, mitä siinä sanottiin. Ohjelmat eivät ole koskaan ohjanneet konservatiivien politiikkaa. Heille politiikka on pragmatiikkaa, jossa noudatetaan tiettyjä periaatteita, ei programmeja.[102]

Lisäksi on pidettävä mielessä, että kokoomuksen ei tarvinnut vastata sanoistaan niinä runsaana 26 vuotena, jotka se ajanjaksona 1945–1975 oli oppositiossa. Siellä edes teot eivät ole todellisia samalla tavalla kuin vastuuta kannettaessa. Oppositiopuolue voi äänestää niin, että sen toiminta ”näyttää hyvältä”, vaikka todellinen kanta olisi päinvastainen. Toisaalta etenkin 1950-luvun ja 1960-luvun alkupuolen hallitukset olivat lyhytikäisiä ja usein vähemmistö- tai virkamieshallituksia. Tällöin oppositiokin joutui kantamaan vastuuta. Silti se, että kokoomus ei hallituksessa päässyt toteuttamaan ajatuksiaan, vaikeuttaa kauniiden lauseiden kätkemän todellisuuden selvittämistä.

Konservatiiveja tutkittaessa on otettava huomioon, että he asettavat pragmatiikan sanojen ja ideologian edelle. Tästä johtuen aikakausi, jolloin kokoomuk-

. . . . . .

100 Virtanen 1999, 83.
101 Soikkanen & Vares 1998, 48–51.
102 Suvanto 1994, 322.

sen teot olivat pääosin sanoja, on tutkijalle poikkeuksellisen haasteellinen, koska tutkittavana ei ole muuta kuin joukko ohjelmia, julkilausumia, mielipidekirjoituksia, pamfletteja, puheita ja puheenvuoroja. Kokoomuksen konservatismilla ja pragmatismilla on kuitenkin rajansa. Pragmatismi sopii paremmin yksilöön kuin puolueeseen, joka saattaa olla pragmaatikkojen puolue mutta ei ole itsessään pragmaatikko. Lisäksi kokoomuksen ymmärtäminen vain konservatiiviseksi ei vastaa täysin todellisuutta, sillä puolue on toisen maailmansodan jälkeen lähestynyt huomattavasti liberalismia.

Kokoomustakaan tutkittaessa ei voida sivuuttaa puolueohjelmia. Mahdollisuuksien mukaan niitä ”testataan” todellisuudella, mistä johtuen käsitellään puolueen toimintaa sosiaaliuudistusten yhteydessä. Vaikka oppositioaseman vuoksi käytännön politiikkakaan ei välttämättä kerro kaikkea ”todellisesta linjasta”, ohjelmat ja toiminta eduskunnassa ovat ainoa mahdollinen keino tutkia sitä.

Puolueiden linja ei muodostu tietoisesta ja loogisesta tahdosta vaan keskenään ristiriitaistenkin etujen ja ideoiden kompromisseista. Ohjelmien ja käytännön väliset erot eivät niinkään johdu tietoisesta valehtelemisesta tai muusta vastaavasta kuin siitä, että ohjelmia eivät useinkaan kirjoita politiikan tekijät. Kokoomuksessa kirjoittajat ovat usein kuuluneet vasempaan siipeen, kun taas toteuttajat, esimerkiksi eduskuntaryhmä, ovat olleet enimmäkseen oikealla laidalla.

Sanojen ja tekojen välinen ristiriita korostuu lähinnä silloin, kun sisäiset mielipide-erot ovat suuret. Kokoomuksen kohdalla tämä tarkoittaa lähinnä 1970-lukua, jolloin puolue oli poikkeuslakitaistelun pyörteissä hajoamispisteessä ja muutakin politiikkaa koskeneet erimielisyydet olivat suurimmillaan[103]. Tältä ajalta on lähes mahdoton löytää yhtenäistä puoluelinjaa. Ohjelmatyöskentelyä hallitsi vasen laita, kun taas eduskuntaryhmässä monet olivat paljon konservatiivisempia. Näin ollen 1970-luvun puolueohjelmat eivät välttämättä täysin vastaa todellista suuntausta. Toisaalta ne eivät voineet olla ratkaisevasti jäsenistön mielipiteitten vastaisia, sillä ne kävivät lausuntokierroksella piirijärjestöissä ja hyväksyttiin puoluekokouksissa ja puoluevaltuustossa.

Vielä voidaan huomauttaa, että jos kokoomus ohjelmissaan, julkilausumissaan ja pamfleteissaan sanoi, mitä kaikki halusivat kuulla, niin se on myös tutkimustulos. Tämän tutkimuksen yksi hypoteeseistahan on, että yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos ja muiden puolueiden paine ovat kokoomuksen asenteen muuttumisen keskeisiä selittäjiä.

. . . . . .

103 Ks. Smolander 1994, 77–92.

Jälleenrakennus omatoimisuutta korostaen (1945–1954)

Aseveljeyttä ja hätäapua sodan uhreille

Suomalaisen politiikan muutos ja jatkuvuus

Suomi irtautui jatkosodasta syyskuussa 1944. Sen jälkeen suomalainen politiikka muuttui radikaalisti. Kommunistien toiminta sallittiin ja puolue tuli politiikkaan näyttävästi. Toisaalta monia aiemmin suomalaiselle elämälle tyypillisiä oikeistolaisia järjestöjä lakkautettiin. Näitä olivat muun muassa suojeluskunnat ja Lotta-Svärd sekä talvisodan jälkeen perustettu Suomen Aseveljien Liitto. Puolueista kiellettiin Isänmaallinen Kansanliike. Akateeminen Karjala-Seura kuului myös kiellettyjen järjestöjen piiriin.

Kommunistit pääsivät jo marraskuussa nimitettyyn J. K .Paasikiven hallitukseen. Tästä alkoi niin sanottu kolmen suuren – SKDL:n, SDP:n ja maalaisliiton – hallituskausi. Pääministeri Paasikivi perusteli hallituksensa kokoonpanoa tulevien vaalien todennäköisellä tuloksella. Maaliskuussa 1945 hän radiopuheessaan vaati eduskuntaan mahdollisimman paljon uusia voimia. Hänen mukaansa sen tuli saada ”uudet kasvot”, jotta se pystyisi uskottavasti toteuttamaan uutta politiikkaa. Paasikiven toivomus toteutui, sillä vaalien jälkeen eduskunnan jäsenistä peräti 92 oli ensimmäisen kauden kansanedustajia.[1]

Kommunistien esiinmarssi merkitsi myös valtiollisen poliisin miehittämistä kommunisteilla. Kokoomuksesta tuli yksi Valpon mielenkiinnon kohteista. Se yritti jopa kieltää kokoomusnuorten toiminnan ja teki vuonna 1946 ratsian kokoomuksen puoluetoimistoon. Kokoomusnuoret saivat kuitenkin jatkaa. ”Punainen Valpo” lakkautettiin 1940-luvun lopulla.[2] Ratsia puoluetoimistoon ja kokoomusnuorten lakkautusyritys kuitenkin osoittavat 1940-luvun niin sanottujen vaaran vuosien hengen. Poliittinen taistelu oli kovaa, ja keskeinen kiistan aihe oli, kuinka paljon suomalaisen yhteiskunnan piti muuttua. Kommunistit yrittivät parantaa asemiaan, samalla kun muut pyrkivät säilyttämään yhteiskunnassa mahdollisimman paljon ennallaan.

Suuri muutos suomalaisessa yhteiskunnassa ja politiikassa tapahtui henkisessä ilmapiirissä. Maa siirtyi ideologisesti vasemmalle. Vahvoilla olivat kommunistit, jotka kävivät taistelua ”fasismia” vastaan. Tämä merkitsi sitä, että esimerkiksi kokoomus alkoi pitää pohjoismaista kansanvaltaa aivan uudessa arvossa. Puoluehan oli vielä 1930-luvulla suhtautunut epäillen parlamentaarisiin halli-

. . . . . .

1 Haataja 1987, 752–753, 757–758.

2 Sama, 797; Salminen Juhani 1996, 102–114; Saukkonen 1973, 211–219; Paasikivi 1985, 582–583, 586–588, 616–619, 883, 937, 976–977. Vrt. Polvinen 1999, 280.

tuksiin ja kannattanut ”presidentinhallituksia”. Sosiaalidemokraatit taas puhuivat ”todellisesta demokratiasta” vetäessään rajaa kommunistien käsitykseen demokratiasta. Iskusanoista ”sosiaalinen” oli selvästi nousussa, kun taas ”isänmaa” oli kokenut tietynlaisen inflaation.[3]

Yhteiskuntapolitiikassa sodan loppuminen ei merkinnyt samanlaista mullistusta kuin muuten yhteiskunnassa ja politiikassa. Yhteiskuntapolitiikassa jatkuvuus yli rauhanteon oli kiistatonta, vaikka tuntuukin epäloogiselta, että kansandemokraattien dominoimat hallitukset saattoivat jatkaa jatkosodan hallitusten tekemiä suunnitelmia. Näin kuitenkin tapahtui.[4]

Esimerkiksi sodan aikana tullihallituksen pääjohtaja Eljas Kahra oli yhden miehen komiteassaan vetänyt suuntaviivoja sodan jälkeiselle työpolitiikalle. Hän arvioi sitä Beveridgen suunnitelman[5] ja ruotsalaisen Gunnar Myrdalin[6] esikuvien mukaan ja hahmotteli uudenlaista työttömyyspolitiikkaa, jossa jokaiselle tunnustettaisiin käytännössä oikeus työhön. Toinen uutuus oli työttömyysavustus erotettuna köyhäinavusta. Täten Kahra kaavaili kaikille minimitoimeentuloa. Nämä ajatukset kirjattiin hallituksen päätökseen marraskuussa 1944.[7]

Kahran ajattelema politiikka jäi toteuttamatta, koska se oli uusissa olosuhteissa tarpeeton. Pelättyä joukkotyöttömyyttä ei syntynyt, vaan maa kärsi työvoimapulasta. Kilpailu työvoimasta oli kovaa, ja ammattiyhdistysliike saattoi mitata ulos sen, mitä mitattavissa oli. Vuonna 1947 poliittiset suhdanteet olivat muuttuneet jo niin, että kun alkoi esiintyä työttömyyttä, Kahran suunnitelmia ei enää toteutettu, vaan työttömyyttä torjuttiin sotaa edeltäneen punamultahallituksen suunnitelmien mukaan.[8]

Jatkuvuutta edusti myös työmarkkinajärjestöjen välinen neuvottelujärjestelmä. Se oli alkanut jo talvisodan aikana niin sanotusta tammikuun kihlauksesta. Vaikka vielä tuolloin ei syntynytkään työehtosopimusjärjestelmää, STK:n strategia muuttui huomattavasti, sillä se tunnusti työntekijäjärjestön neuvottelukumppaniksi. Varsinainen keskusjärjestöjen välinen yleissopimus neuvoteltiin keväällä 1944. Sodan jälkeen luotiin työehtosopimusjärjestelmä, ja sen valmistelun seurauksena syntyi vielä työmarkkinajärjestöjen välinen pysyvä neuvottelujärjestelmä.[9]

Sodanjälkeisen Suomen taloudelliseen todellisuuteen kuuluivat olennaisesti sotakorvaukset, jotka osoittautuivat raskaammiksi kuin Suomen viranomaiset ja talousjohtajat vielä syksyllä 1944 jatkosodan päätyttyä olettivat. Asiantuntijat eivät pitäneet sotakorvauksia kuitenkaan missään vaiheessa ylivoimaisina.[10] Viimeinen sotakorvauserä maksettiin vuonna 1952.

. . . . . .

3 Paasivirta 1992, 349–350.
4 Kalela 1993, 74.
5 Ns. Beveridgen suunnitelmasta ks. edellä s. 30.
6 Gunnar Myrdal oli ehkä merkittävin 1940-luvun ruotsalaisen yhteiskuntapolitiikan muotoilija. Hän edusti Tukholman koulukunnan nimellä tunnettua talouspoliittista suuntausta, joka muodosti pohjan Ruotsin sosiaalidemokraattien lamapolitiikalle. Yksi hänen ideoistaan oli täystyöllisyys, johon päästäisiin ekspansiivisen talouspolitiikan avulla.
7 Kalela 1989, 129–130.
8 Kalela 1993, 80, 82.
9 Haataja 1992, 36, 47, 104–105.
10 Paavonen 1987, 60.

Vasemmiston ja oikeiston mielipiteet sodanjälkeisestä talouspolitiikasta kävivät ristiin. Siitä oli keskusteltu kesästä 1943 lähtien sen jälkeen, kun Kansantaloudellisen neuvottelukunnan työvaliokunta oli aloittanut suunnittelun. Jatkosodan loppuun saakka dominoi ”konservatiivis-liberaalinen”[11] suuntaus, joka halusi rajata talouspolitiikan piirin mahdollisimman suppeaksi. Sitä kannattivat puolueista selvästi kokoomus ja maalaisliitto sekä pääosin myös RKP ja edistyspuolue.

”Konservatiivis-liberaalisen” talouspolitiikan puolestapuhujat asettivat tavoitteeksi säännöstelyn pikaisen purkamisen ja nopean paluun vapaaseen talouteen. Viralliset asiantuntijat kuitenkin vastustivat vaatimusta, mikä johti siitä luopumiseen. Porvarilliset puolueet ja lehdet eivät halunneet asettua asiantuntijoita vastaan mutta suhtautuivat epäillen uudistussuunnitelmiin, joita esiintyi etenkin Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa. Välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen ”konservatiivis-liberaalinen” suuntaus heikkeni ja sijaa sai sosiaalireformismi.[12]

Säännöstelyn lopullista päättymistä saatiin odottaa pitkän aikaa. Elintarvikkeiden säännöstely loppui vuonna 1949 Kansanhuoltoministeriön lakkauttamisen yhteydessä. Hintoja, vuokria ja maksuja säännösteltiin vuoteen 1955 asti taloudellisen valtalain määräyksin. Ulkomaankaupan ja valuuttojen säännöstely loppui vuonna 1957.[13]

Jos olivat uudet asetelmat porvarilliselta kannalta hämmentäviä ja osittain pelottaviakin, helppoa ei ollut sosiaalidemokraateillakaan. Puolue oli jakautunut kahtia. Keskeinen kiistan aihe oli sodanaikainen politiikka. Johdon mielestä sotia ei voitu välttää, kun taas niin sanottu rauhanoppositio vaati sodanaikaisen johdon ja sodanaikaisten poliitikkojen vetäytymistä politiikasta. Toinen suuren erimielisyyden aihe oli noudatettava politiikka. Johto ja muut samanhenkiset vaativat tiukkaa taistelua kommunismia vastaan opposition pitäessä kovaa antikommunismia ”taantumuksellisuutena”. Sille oli tärkeintä työväestön vallan kasvu, jonka työväestön sisäiset kiistat vaaransivat.[14]

Osa SDP:n[15] oppositiosta siirtyi myöhemmin kommunistien perustamaan SKDL:oon. Keskeiseen asemaan SDP:ssa nousivat tuolloin niin sanotut aseveli-sosialistit, sodan aikaan toimineessa Suomen Aseveljien Liitossa palvelleet nuoret miehet. Vuoden 1946 ylimääräisessä puoluekokouksessa he valtasivat tärkeimmät paikat ja tekivät tiukasti eroa kommunisteihin. Tämän jälkeen puolueesta erosivat niin sanotut kolmen vartin kommunistit. Sen sijaan aiemmin kommunistien kanssa yhteistyöstä haaveilleet pohjoismaisesti suuntautuneet sosiaalidemokraatit jäivät puolueeseen.[16]

. . . . . .

11 Paavosen käyttämä luonnehdinta: Paavonen 1987, 33.

12 Paavonen 1987, 34–36: Kansantaloudellisen neuvottelukunnan työvaliokunnassa oli aloitettu kesällä 1943 sodanjälkeissuunnittelutoiminta. Sitä pidettiin yleisesti tarpeellisena sodanjälkeisen ylimenokauden työttömyys- ja inflaatiouhkaa vastaan.

13 Eräsaari 1978, 80.

14 Soikkanen Hannu 1990, 16–17, 34.

15 Sosiaalidemokraattisesta puolueesta alettiin käyttää lyhennettä SDP vasta 1960-luvulla, mutta yhdenmukaisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa sitä käytetään myös 1940- ja 1950-lukujen yhteydessä.

16 Salminen Juhani 1996, 78.

Sodasta politiikkaan – aseveljien taistelu kommunismia vastaan jatkuu

Talvisota oli synnyttänyt lähes koko kansakunnassa yhteenkuuluvaisuuden tunteen. Sen seurauksena alkoi syntyä aseveliyhdistyksiä, joiden toiminta-ajatus oli kaksijakoinen. Tarkoituksena oli ylläpitää taisteluissa syntynyttä aseveljeyttä ja järjestää apua sodasta kärsimään joutuneille. Eri puolille maata syntyneet aseveliyhdistykset perustivat kesällä 1940 marsalkka Mannerheimin myötävaikutuksella Suomen Aseveljien Liiton.[17]

Aseveliliikkeen yhteiskunnallisena tavoitteena oli vaalia talvisodan henkeä. Yksi keino oli taloudellisten avustusten avulla lähentää yhteiskuntaryhmiä toisiinsa. Pyrittiin yksimielisyyteen, yhtenäisyyteen ja puolustustahtoon, minkä vuoksi pidettiin esillä yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, jotta entistä oikeudenmukaisempi yhteiskunta oli mahdollinen uudistusten eikä vallankumouksen kautta. Uudistuksia ei pitänyt toteuttaa liialla kiireellä, sillä mitään pysyvää ei voitu rakentaa hetkessä. Keskeistä oli, että kaikki työskentelivät yhteisen edun puolesta.[18]

Aseveliliikkeeseen kuului monia nuoria poliitikkoja, jotka rauhan palattua tulivat yhteiskunnassa näkyvästi esille. Tunnetuimmat heistä olivat sodan jälkeen SDP:een siirtyneet niin sanotut asevelisosialistit Väinö Leskinen, Unto Varjonen, Penna Tervo, Yrjö ”Jahvetti” Kilpeläinen ja Emil Skog. Toinen suosittu puolue aseveljien keskuudessa oli kokoomus. Kokoomuslaisista sodanjälkeisistä vaikuttajista muun muassa Jussi Saukkonen, Jussi Lappi-Seppälä, Mikko Asunta, Päiviö Hetemäki, Jaakko Hakala ja Lauri Järvi olivat asevelitaustaisia.[19] Myös puolueen sodanjälkeinen puheenjohtaja Arvo Salminen oli ollut mukana aseveliliitossa.

Aseveliliiton toiminnassa oli keskeisesti mukana Jussi Saukkonen, josta tuli sodan jälkeen kokoomusnuorten puheenjohtaja ja myöhemmin puolueen puheenjohtaja. Hän oli liiton huoltopäällikkö ja siten vastuussa merkittävästä avustustoiminnasta. Parhaimmillaan avustukset olivat yli 10 prosenttia valtion sosiaalimenoista[20]. Aseveljien huoltotyöllä oli monia muotoja, joiden avulla yritettiin luoda sosiaalista turvallisuudentunnetta ja lisätä aseveliperheiden toimeentulomahdollisuuksia[21].

Huoltotoiminnassa aseveljien yhteishenkeä kehitettiin sosiaaliseksi vastuuntunnoksi. Lisäksi herätettiin yritteliäisyyttä ja omatoimisuutta. Yhteiskunnan lakisääteisen huollon täydentäminen ja sen kehityksen seuraaminen sekä siihen mahdollisuuksien mukaan vaikuttaminen olivat niinikään aseveliliiton tehtäviä. Tavoitteena oli toimia niin, etteivät aseveljet tai heidän omaisensa joutuneet turvautumaan huoltoapuun.[22]

Saukkosen hahmottelemaan asevelihenkeen kuului luja yhteisvastuu, joka velvoitti unohtamaan yksilö- ja ryhmäedut kokonaisuuden hyväksi. Sitä tarvit-

. . . . . .

17 Kulha 1980, 50–61.
18 Sama, 64–69.
19 Salminen Juhani 1996, 91–93.
20 Kulha 1980, 163.
21 Saukkonen 1943b, 1.
22 Saukkonen 1943a, 3.

tiin myös sodan jälkeen ratkaistaessa monia taloudellisia kysymyksiä. Tämän lisäksi Saukkosen mukaan oli ”kansaamme juurrutettava *voimakas sosiaalisen oikeudenmukaisuuden henki”*.

> Se on varmin tae siitä, että yhteiskunnalliset uudistukset voidaan hoitaa nopeasti ja suuremmitta kriiseittä. Se avaa kansalaisten silmät näkemään, missä on aineellista puutetta ja missä tarvitaan ymmärtävää henkistä tukea. Se tekee tunnon rauhattomaksi niin kauaksi aikaa, kun ympärillämme on yhteiskunnallisia epäkohtia.[23]

Aseveljien tarkoituksena oli luoda huollettavien keskuuteen luottava ja vakaa sosiaalisen turvallisuuden tunne, eli aseveljillä ja heidän perheillään tuli olla varmuus siitä, että he eivät ilman omaa syytään joutuisi taloudelliseen ahdinkoon. Tärkeällä sijalla olivat myös omatoimisuus, yritteliäisyyden edistäminen ja työn arvostuksen nostaminen. Työstä piti tulla ”yhteiskunnallisia epäkohtia tasoittava voima ja henkisesti vapauttava tekijä”.[24]

Tavoitteista voidaan havaita, että Suomen Aseveljien Liiton aate nojasi voimakkaasti kansallismielisyyteen. Tavoitteena oli luoda yksimielinen kansa, joka oli valmis uhrautumaan ja joka oli vapaa yhteiskunnallisista vastakohtaisuuksista. Huoltotyö lähensikin huomattavasti eri yhteiskuntapiireistä lähteneitä nuoria miehiä.

Aseveliliitossa painotettiin myös, että jokainen suomalainen oli säätyyn, arvoon, varallisuuteen, oppineisuuteen ja kieleen katsomatta kansansa kallisarvoinen jäsen[25] . Kaiken kaikkiaan aseveljien ajatukset olivat lähellä pohjoismaisen hyvinvointivaltion periaatteita etenkin siinä, että huoltotyön tuli lujittaa yhteisvastuuta, syventää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja edistää sosiaalista turvallisuutta[26] . Lisäksi sodan aikana ylimpien luokkien aseveljet oppivat ymmärtämään työläisten ongelmia.

Sodan jälkeen asevelipoliitikot kävivät taisteluun kommunismia vastaan. Yhteistoiminta ei loppunut; vain sen luonne muuttui. Sodan aikana aseveliliitto oli ollut epäpoliittinen ainakin puoluepoliittisessa mielessä, mutta sodan jälkeen aseveljien yhteistyö muuttui poliittiseksi. Johtomiehet sopivat tavoitteista, joiksi asetettiin itsenäisyyden säilyttäminen, yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien välttäminen ja kommunismin vastustaminen.[27]

Aseveliliiton miesten yhteydenpidosta kehkeytyi sosiaalidemokraattien ja porvarillisten puolueiden välille neuvottelukäytäntö, joka oli vireimmillään vuosina 1945 ja 1946 sekä vuoden 1948 vaalien alla. Päämääränä oli puolustaa Suomen demokraattista järjestelmää. Kokoomuksesta tähän osallistuivat puheenjohtaja Arvo Salminen ja Päiviö Hetemäki.[28]

. . . . . .

23 Saukkonen 1943c, 5.
24 Sama.
25 Kulha 1980, 67.
26 Salminen Juhani 1996, 45.
27 Sama, 57.
28 Kulha 1980, 246–247. Vrt. Hetemäen haastattelu 6.ja 15.10.1964 ja 30.12.1965, Päiviö Hetemäen ark., k. 53, KA: Hetemäki muistelee, että yhteiskokoontumisen alullepanija oli L. A. Puntila, joka kutsui eduskuntaan valitut 20–30 aseveljeä hotelli Helsinkiin keskusteluti-

Aseveljet nousivat merkittävään asemaan Suomen sodan jälkeisissä vaiheissa nimenomaan taistelussa kommunismia vastaan. Siinä ratkaiseva rooli oli sosiaalidemokraattisilla asevelisosialisteilla, jotka rakensivat jopa oman tiedusteluorganisaation taistellessaan kommunistien kanssa vallasta työväenliikkeessä[29]. Sosiaalipolitiikallakin oli osuutensa kommunismin vastaisessa taistelussa. Jussi Saukkonen arvelee syyksi Suomen Aseveljien Liiton lakkauttamiseen tammikuussa 1945 kommunistien ja SKDL:n pelkoa, että tehokas huoltojärjestö lievitti taloudellisia vaikeuksia, joihin kommunistit vetosivat lisätäkseen kannatustaan[30].

Kokoomus vaaleihin uudella sosiaaliohjelmalla

Kommunistien esiinmarssi kasvatti vasemmiston voimaa huomattavasti. Kokoomuspuolue oli muiden porvarillisten puolueiden tavoin puolustuskannalla. Sen organisaatiota pidettiin vanhanaikaisena, ja sen ohjelmatkin kaipasivat uudistamista. Puolueessa aktivoiduttiin pian välirauhan jälkeen, ja tammikuussa 1945 puoluekokous käsitteli uutta vaaliohjelmaa. Sen yksi tärkeimmistä muutoksista koski sosiaalipolitiikkaa. Taustalla oli rintamalla olleitten nuorten, etenkin aseveljien, houkuttelu kokoomuksen toimintaan.

Kokoomuksen aseveljet korostivat, että sosiaalidemokraatit nauttivat suurta kannatusta rintamamiesten keskuudessa. Syynä oli ensinnäkin se, että he olivat puolustaneet maata aiemmasta maanpuolustukselle kielteisestä asenteestaan huolimatta. Toinen heille suotuisa tekijä oli heidän sosiaalipoliittinen ohjelmansa, joka monessa kohdassa vastasi sotien aikana rintamaoloissa syntynyttä sosiaalista näkemystä.

Siksi kokoomuskin tarvitsi ohjelman, jossa otettaisiin kantaa sodan aiheuttamien sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen ja sosiaalipolitiikan uudistamiseen niin, että yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja kaikkien yhteiskunnan jäsenten sosiaalinen turva toteutuisivat. Nämä aseveljien ajatukset esiteltiin puheenjohtaja Edwin Linkomiehelle, joka pyysi Jussi Saukkosta kirjoittamaan kokoomuksen ohjelman sosiaalipoliittisen osuuden. Tämä sisällytti siihen lähes koko aseveljien sosiaalipoliittisen ideologian. Linkomies luki ohjelman ja hyväksyi sen, ja Saukkonen esitteli sen puoluekokouksessa tammikuussa 1945.[31]

Sosiaaliohjelmassa sosiaalipolitiikkaa perusteltiin sen yhteiskuntaa vahvistavalla vaikutuksella. Sillä estettäisiin levottomuudet ja vallankumouksellisuus:

> Kansalaisten keskeisen yhteisvastuuntunnon syventämiseksi ja yhteiskuntaan myönteisesti suhtautuvan mielialan vakiinnuttamiseksi sekä kansakunnan elinvoiman ja elämisentahdon lujittamiseksi on erityisesti sodasta välittömästi kärsimään joutuneiden, mutta myös muiden vähä-

. . . . . .

laisuuteen. Myöhemmin hänen aloitteestaan syntyi ”poppoo”, joka kokoontui vapaan kansanvallan tunnusten alla. Siihen kuuluivat sosiaalidemokraateista Aleksi Aaltonen, Väinö Hakkila ja Väinö Tanner, entinen ulkoministeri Hjalmar Procopé RKP:sta sekä maalaisliitosta Juho Koivisto ja E. M. Tarkkanen.

29 Salminen Juhani 1996, 84–91.

30 Saukkonen 1973, 189.

31 Sama, 200–201; Korjus 1972, 41.

Vakavia ilmeitä vuoden 1945 puoluekokouksessa. Uutta väriä kokoukseen toivat ruotsalaisen veljespuolueen edustajat. Sotia edeltäneiden aikojen kieliriidat oli unohdettu ja voimat yhdistetty suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän säilyttämisen puolesta. Edessä vasemmalta V. A. M. Karikoski, Arvi Oksala, ruotsalaisvieras kreivi von Seth, väistyvä puheenjohtaja Edwin Linkomies, toinen ruotsalaisvieras tarkastaja Bergh, Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho, Aarne Honka ja Sakari Kuusi. (Kuva Uuden Suomen/ Iltalehden kuvaarkisto)

> varaisten kansankerrosten taloudellista asemaa parannettava, jotta ne tuntevat olonsa sosiaalisesti turvatuksi ja näkevät yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutuvan.[32]

Myös Linkomies painotti sosiaalipolitiikkaa ”yhteiskuntarakenteemme sisäisessä vahvistamisessa”[33]. Kokoomus korosti kansan yhtenäisyyttä ja ”talvisodan henkeä”. Ennen muuta sosiaalipolitiikka oli väline taistelussa kommunismia vastaan. Kokoomuksen mielestä sosiaaliturvan lisääminen ja yhä paremman elintason turvaaminen kaikille yhteiskuntaluokille oli ehdoton edellytys ”kansamme nousulle siitä ahdinkotilasta, mihin se on joutunut”[34].

Puoluekokouksessa jotkut – esimerkiksi väistyvä puheenjohtaja Linkomies sekä Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho – todistelivat, että kokoomus ei ollut vanhoillinen tai taantumuksellinen vaan uudistusystävällinen[35]. Tällainen retoriikka kuvastaa vuoden 1945 vaalien asetelmaa: vasemmistolla oli aloite porvarien ollessa puolustuskannalla. Toisaalta se kertoo myös kokoomuksen asemasta heti sodan jälkeen. IKL:n lakkauttamisen jälkeen varsinkin kommu-

. . . . . .

32 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 23.
33 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14.–15.1.1945, liite n:o 9, PTA.
34 Avoin kirje joulukuussa 1944, Niilo Honkalan ark., k. 3, KA. Ks. myös Suomen Nainen 1–2/ 1945, ”Yhteiskuntamme tarvitsee nuorisoa ja naisia” ja ”Kodin ja yhteiskunnan välinen vuorovaikutus”.
35 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14.–15.1.1945; liitteet n:o 9 ja 13, PTA.

nistit halusivat leimata kokoomuksen äärioikeistolaiseksi puolueeksi ja johtavaksi ”taantumuksen” edustajaksi.

Sosiaalipoliittisen ohjelman tarkoitus oli selvästi riisua kokoomuksen ulkoisesta kuvasta ”taantumuksellisuus”. Vasemmiston piirissä tällainen sosiaalinen kääntymys ei herättänyt suurtakaan luottamusta, ja Uusi Suomi joutui pian puoluekokouksen jälkeen puolustamaan kokoomuksen sosiaalipoliittista ohjelmaa sen syytöksiä vastaan. Muun muassa Kansan Lehti epäili uudistumisen aitoutta ja veti esiin kaikki kysymykset aina hallitusmuodosta lähtien, joissa kokoomus oli vastustanut uudistuksia. Uusi Suomi vastasi, että kokoomus oli suhtautunut esimerkiksi torpparikysymyksen ratkaisemiseen myönteisesti eikä sitä voitu muutenkaan syyttää ”taantumuksellisuudesta”. Lehti todisteli, että ohjelma oli kirjoitettu ”positiivisessa hengessä”.[36]

Irtiottoon 30-lukulaiseksi leimautuneesta politiikasta viittasivat myös muutamat muut puoluekokouksessa tehdyt muutokset. Esikuvaksi otettiin ruotsalainen veljespuolue, jonka edustajat olivat mukana ensimmäistä kertaa. Porvarillisen oikeistopuolueen tehtävänä pidettiin kansanvaltaisen järjestelmän tukemista, ja högerpartiet oli hyvä esimerkki demokraattisesta puolueesta, joka kykeni ajamaan tavoitteitaan, koska se oli asettuessaan tukemaan kansanvaltaa saavuttanut muiden puolueiden hyväksynnän.[37]

Päähuomio kokoomuksen sosiaalipoliittisessa ohjelmassa oli luonnollisesti sodan aiheuttamissa sosiaalisissa ongelmissa. Asuntotuotannon lisääminen oli yksi tärkeimpiä kohtia. Lisäksi huolta kannettiin sotaleskistä ja -orvoista, varattomista kaatuneiden vanhemmista ja sotainvalideista.[38] Varoitettiin, että näiden laiminlyönti kostautuisi valtion arvovallan vähenemisenä ja saattaisi höllentää moraalia[39] .

Mutta vaikka kokoomus muisti sodasta kärsimään joutuneita, sen sosiaalipolitiikan lähtökohta oli kuitenkin henkilökohtainen vastuu:

> Terveen sosiaalipolitiikan on myös rakennuttava kansalaisten omavastuisuudelle. On sen tähden varottava, ettei sosiaalipoliittisia toimenpiteitä suunniteltaessa ja toimeenpantaessa heikennetä yksilöiden oman vastuun ja velvollisuuden tuntoa sekä halua huolehtia omasta ja perheensä tulevaisuudesta, vaan että päinvastoin pyritään näitä ominaisuuksia kasvattamaan.[40]

Ensisijaisesti jokaisen tuli pitää huoli itsestään ja läheisistään. Valtiolla ei ollut samanlaista asemaa sosiaalisen turvallisuuden tuottamisessa kuin ihmisellä itsellään, hänen perheellään ja muulla lähipiirillä. Köyhäinhoitoajattelusta ei oltu päästy kokonaan eroon.

. . . . . .

36 US 25.1.1945, pk.

37 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14.–15.1.1945: Etenkin liite n:o 13, PTA. Ruotsissa högerpartiet oli vielä tammikuussa 1945 hallituksessa, joten sen vaikutusvaltakin oli huomattavasti suurempi kuin myöhemmin kesällä sen jouduttua oppositioon.

38 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 24–25.

39 Ks. esim. VP 1945 ptk., 1898–1902 (Järven puheenvuoro); VP 1946 ptk., 1535–39 (Honkalan puheenvuoro).

40 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 23.

Aseveljet puhemiehenään Jussi Saukkonen tähdensivät sosiaalipolitiikan laajentamisen etuja. Myös talous hyötyisi:

> Valtion rahataloudelliset vaikeudet eivät kuitenkaan saa johtaa tärkeitten sosiaalisten parannusten lykkäämiseen eikä velvollisuuksista tinkimiseen. On näet muistettava, että sosiaaliseen uudistustyöhön käytetyt varat ovat lopultakin edullinen sijoitus, koska hyvin suunnitellut sosiaaliset uudistukset lisäävät kansan luottamusta tulevaisuuteen, yritteliäisyyttä, omatoimisuutta, työteliäisyyttä ja fyysillistä kuntoakin. Ja nämä ominaisuudethan ovat tuotannollisen työn perusedellytyksiä.[41]

Nuoren polven mielestä sosiaalipolitiikka ei ollut pelkästään rasite vaan parhaassa tapauksessa myös talouden edistäjä. Vielä siitä ei kuitenkaan puhuttu kysynnän kiihdyttäjänä ja sitä kautta talouden elvyttäjänä. Tämän ajatuksen teki suomalaisille tutuksi vasta 1960-luvun alkupuolella Pekka Kuusi[42] .

Puolueen vaaliohjelman talouspoliittisessa osuudessa sanottiin, että ”sodan johdosta kärsimään ja toimeentulovaikeuksiin joutuneita omia kansalaisiamme tuetaan niin, että he saavat taloudellisista menetyksistään niin suuren korvauksen kuin mahdollista ja kykenevät jälleen osallistumaan elinkeinoelämään tuotanto- ja ansaitsemiskykyisinä kansalaisina”. Mutta selvästi tuotiin esiin myös valtiontalouden pahat vaikeudet, joiden vuoksi oli harjoitettava ”lujaa ja tarkoituksenmukaista finanssipolitiikkaa”. Se tarkoitti, että talousarviota tehtäessä oli noudatettava tiukkaa säästäväisyyttä ja punnittava jokaisen määrärahan kyky edistää kriisistä selviytymistä.[43]

Taloudellisesta tilanteesta esitelmän pitänyt Arvi Oksala varoitti kiristämästä verotusta, jotta se ei tyrehdyttäisi yritteliäisyyttä. Hän vaati, että valtion menoja ei saanut lisätä vaan pikemminkin oli luovuttava entisistäkin.[44] Kokoomuksessa oli siis myös sosiaalipolitiikan kasvuun kielteisesti suhtautuvia. Puoluekokouksessa he eivät kuitenkaan Oksalaa ja muutamaa muuta[45] lukuun ottamatta pitäneet kovin suurta ääntä. Oksalakaan ei liittänyt sosiaalimenoja ja valtion menojen vähentämisen tarvetta toisiinsa vaan nimesi leikkauskohteeksi tukipalkkiot.

Yleensäkään oikeisto ei vielä vuonna 1945 kritisoinut sosiaalimenojen kasvua vaan piti vasemmistolaisen politiikan tuhoisimpana piirteenä palkkojen holtitonta kohoamista, joka aiheutti hallitsemattoman inflaatiokierteen. Se oli pääasiallinen syy valtiontalouden paisumiseen, koska palkankorotukset pakottivat hallituksen korottamaan myös valtion virkamiesten palkkoja ja koska maatalouspalkkojen nostamisesta johtunut maataloustuotteiden hintojen kohoaminen kustannettiin osittain nostamalla tukipalkkioita.[46]

Yleinen sosiaalivakuutus oli niitä sodanjälkeisen sosiaalipolitiikan kysymyksiä, jotka paljastivat kokoomuksessa suuntaeroja. Ohjelmassa todettiin, että so-

. . . . . .

41 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14. – 15.1.1945, liite 15, PTA.
42 Ks. myöhemmin s. 159–163.
43 Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 10, 12.
44 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14. – 15.1.1945, liite 14, PTA.
45 Muista varauksellisesti sosiaalipoliittiseen ohjelmaan suhtautuneista mainittakoon kunnallisneuvoksetar Elli Hiidenheimo sekä nuorten liiton entinen puheenjohtaja ja STK:n johtaja V. A. M. Karikoski.
46 Vasemmiston talouspolitiikka = inflaation valtatie, 14.

dan aiheuttaman sosiaalilainsäädännön ohella oli ”myös normaalisiin oloihin liittyvää sosiaalivakuutuksen alaa edelleen kehitettävä”[47]. Puoluekokouksessa Saukkonen kuitenkin sanoi, että valtiontalouden vaikeuksien takia sosiaalivakuutuksessa oli tyydyttävä silloisiin huolto- ja vakuutusmuotoihin ja oli huolehdittava senhetkisten vanhuus- ja työkyvyttömyysavustuksen sekä valtion äitiysavustuksen antaman turvan riittävyydestä elinkustannusten noustessakin[48].

On arveltu, että kokoomuksen sosiaalipoliittinen ohjelma oli pääasiassa kaunista fraseologiaa, jolla ei ollut käytännön merkitystä, sillä konkreettisesti puolue vain asettui tukemaan jo säädettyjä toimenpiteitä. Toisaalta omavastuun korostaminen viittaisi kielteiseen suhtautumiseen yleiseen sosiaalivakuutukseen.[49]

Kokoomuksen ohjelmaa arvioitaessa on syytä muistaa, että puolue oli suuren muutoksen kynnyksellä. Uutta väkeä oli tulossa, samalla kun vanhoja aktiiveja astui syrjään. Aseveljet ajoivat toisenlaista sosiaalipolitiikkaa kuin vanha polvi. Niinpä puolueesta ei voi löytää yhtenäistä sosiaali- ja talouspoliittista kantaa. Kokoomuslaiset aseveljet erosivat sosiaalidemokraattisista kumppaneistaan siinä, että he panivat suuremman painon omalle yrittämiselle. Esimerkiksi Saukkonen muistutti, että apu ei saanut heikentää tukea saavien omatoimisuutta[50].

Kokoomuksen sosiaaliohjelma kiinnitti runsaasti huomiota sodasta kärsineille. Se oli tarkoitettu senhetkiseen tilanteeseen eikä juurikaani ottanut kantaa ylimenokauden jälkeisiin kysymyksiin. Toisaalta koska ohjelmaa kirjoitettaessa vasemmisto - ja etenkin kommunistit – oli voimansa tunnossa, totuudenmukaisuus oli toissijaista, sillä puolue ei halunnut antaa itsestään epäsosiaalista kuvaa. Silti ainakin aseveljille – ja miksei monille muillekin – sosiaalipoliittinen ohjelma ei ollut pelkkää fraseologiaa, vaan he olivat tosissaan sen takana.

Vuoden 1945 eduskuntavaaleihin kokoomus, kuten suomalainen yhteiskunta yleensäkin, kävi entisestä poikkeavissa asetelmissa. Ulkopolitiikka oli muuttunut, mutta myös sisäpolitiikassa puhalsivat tuulet, jotka vaativat konservatiiviselta puolueelta uudenlaisia linjauksia. Monet oikeistolaiset pelkäsivät kommunistien suurvoittoa ja jopa yhteiskuntajärjestyksen muuttumista.

Vasemmistovyörystä lojaaliin oppositioon

Eduskuntavaalien suuri voittaja oli SKDL, joka sai 49 edustajapaikkaa. SDP säilyi suurimpana puolueena. Kokoomukselle tuli kolme lisäpaikkaa, ja sen eduskuntaryhmään kuului nyt 28 kansanedustajaa, joista kaksi kolmasosaa oli Paasikiven toivomia ”uusia kasvoja”. Vaalien jälkeen sosialidemokraatit, kansandemokraatit ja maalaisliitto kävivät yhteistyöneuvotteluihin ja antoivat niin sanotun kolmen suuren julkilausuman, jossa ne määrittelivät Paasikiven kolmannen hallituksen suuntaviivat.

Julkilausumassa vaadittiin ulkopolitiikan muuttamista, virkamieskunnan puhdistamista ”fascistisista aineksista” sekä armeijan ja oikeus- ja poliisilaitoksen uudistamista. Talouspolitiikassa tavoitteeksi asetettiin elintason kohottami-

. . . . . .

47 Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 24.
48 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14.–15.1.1945, liite 15, PTA.
49 Ks. Paavonen 1987, 43.
50 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 14. –15.1.1945, liite 15, PTA

nen ja täystyöllisyys. Pääomat oli tarvittaessa otettava yhteiskunnan haltuun. Sosiaalipolitiikassa pääosan saivat sodassa kärsimään joutuneet. Työsuhteet oli järjestettävä työläisten vaatimusten mukaisiksi, ja asuntotuotantoa oli tuettava.[51] Julkilausumassa oli pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan mukaisia piirteitä. Etenkin täystyöllisyys on perinteisesti ollut yksi sen kulmakiviä. Toisaalta sosiaalipoliittiset vaatimukset eivät olleet erikoisen radikaaleja tai rakenteita muuttavia.

Kokoomukselle maalaisliiton mukaanmeno hallitukseen oli yllätys ja pettymys. Uutta Suomea ihmetytti, että maalaisliitto oli hyväksynyt julistuksen sisä- ja talouspoliittisen osan. Esimerkiksi virkamies- ja oikeuslaitosta koskevat kohdat sekä sosialisoimistavoitteet olivat lehden mukaan ristiriidassa puolueen vaalilupausten kanssa. Maalaisliitto oli ”asettunut temppelin harjalle”, josta se näkyisi kauas.[52]

Paasikiven hallituksen ohjelma, jonka se antoi eduskunnalle tiedonantona, oli julkilausumaa varovaisempi, eikä siinä esimerkiksi mainittu sosialisointia. Kokoomuksen uusi puheenjohtaja Arvo Salminen totesikin puolueen suhtautuvan hallituksen pyrkimyksiin ”lojaalisti” mutta pidättävän oikeuden arvostella kutakin asiaa erikseen. Erityisen tärkeää hänen mielestään oli, että hallitus ei aikonut horjuttaa yhteiskunnan taloudellista perustaa. Vain säilyttämällä taloudellinen järjestelmä pystyttiin suoriutumaan sotakorvauksista, pitämään elintaso siedettävänä ja kustantamaan välttämättömät sosiaaliset velvoitteet.[53]

Kokoomus pitikin tärkeimpänä tehtävänään vapaan talousjärjestelmän puolustamista. Erityisesti nuoren polven mielestä siinä oli tärkeää aiempaa sosiaalisempi asennoituminen. Esimerkiksi Saukkonen kirjoitti muistiossaan puolueen valtuuskunnan työvaliokunnalle, että korostettaessa yksityisen omistuksen välttämättömyyttä suomalaisen talouden perustekijänä oli tuotava esiin vapaaehtoisen sosiaalisen toiminnan merkitystä ja työn arvon kohottamista tuotannollisena tekijänä[54]. Yksityisen sosiaalisen toiminnan ihanne oli sodanaikainen huoltotoiminta, erityisesti Suomen Huolto, jonka jäsenjärjestö aseveljien liitto oli ollut ja jonka avulla se oli järjestänyt huoltotoimintansa. Puolueen ohjelmassakin vaadittiin sosiaaliseen työhön mukaan ”kaikki sotiemme aikana sosiaalisesti heränneet kansalaispiirit”[55].

Toisaalta puolueessa oli talousmiehiä, jotka olivat tuskin lainkaan kiinnostuneita sosiaalisesta toiminnasta vaan saarnasivat valtion budjetin paisumisesta ja inflaation vaaroista. Heille sosiaalinen toiminta oli pelkkää hyväntekeväisyyttä, jonka ainoa taloudellinen merkitys oli valtion menojen kasvattaminen. Tästä ryhmästä oli eduskunnassa äänekkäin Arvi Oksala, joka tosin edusti äärimmäisyyttä omiensakin keskuudessa[56]. Talouden asiantuntijoille vapaaehtoinen sosi-

. . . . . .

51 Hyvämäki 1977, 261–262.
52 US 17.4.1945, pk.
53 VP 1945 ptk., 52, (Salmisen puheenvuoro).
54 Kokoomuspuolueen valtuuskunnan työvaliokunnan ptk. 21.6.1645, liite: ”Kansallisen kokoomuspuolueen asema ja tehtävät nykyhetkellä.”, PTA.
55 Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 26.
56 Oksala jaksoi muistuttaa jokaisessa budjettikeskustelussa 1940-luvulla, että budjetti on paisunut liian suureksi. Ks. esimerkiksi VP 1946 Asiakirjat II, esitys n:o 60, valtiovarainva-

aalinen toiminta ei ollut sinänsä periaatteiden vastaista, mutta he eivät kiinnittäneet asiaan yhtä suurta huomiota kuin asevelisiipi, jonka esikuvina olivat asevelilliitto ja ”talvisodan henki”.

Syksyllä 1945 kokoomuksen keskusliiton valtuuskunta, eduskuntaryhmä ja lehtien päätoimittajat antoivat julkilausuman, joka summasi hyvin puolueen talous- ja sosiaalipoliittisen linjan. Siinä vaadittiin yksityiselle aloitekyvylle ja yritteliäisyydelle riittävästi toimintavapautta, koska ne pelastivat parhaiten maan taloudellisesta ahdingosta. Toisaalta sekä asevelisiipeä että edellä mainittua talouspoliittista asiantuntijaryhmää varmaan miellytti seuraava lausuma: ”Kaikkien kansalaispiirien keskuudessa on saatava aikaan taloudellisten käsitysten tervehtyminen ja taloudellisen sekä sosiaalisen vastuuntunnon syventyminen.” Kokoomuksen ohjelman tavoin julkilausumakin korosti, että valtiontalouden vaikeuksista huolimatta yhteiskunnan oli huolehdittava sodan vuoksi kärsimään joutuneista. Kiireellisin tehtävä oli kaatuneiden omaisten huoltoeläkkeiden ja sotainvalidien tapaturmakorvausten korottaminen. [57]

Vasemmistojohtoinen hallitus toi eduskuntaan koko joukon sosiaalilakeja. Kokoomus piti useita niistä mahdottomina toteuttaa maan taloudellisen tilanteen vuoksi. Erityisesti epäilytti työolojen järjestelyä koskeva lainsäädäntö. Esimerkiksi kolmen viikon vuosittaisen loman taanneen vuosilomalain uskottiin antavan liikaa kilpailuetua muille maille. Kokoomuslaiset tähdensivät, että ne olivat jo muutenkin Suomea varakkaampia eivätkä tarvinneet lisää kilpailuetuja. Puheenjohtaja Salmisen mukaan sosiaalisen lainsäädännön kehittämisessä oli muistettava, että Suomi oli saanut jatkuvasti avustusta ulkomailta.[58] Sodanjälkeisellä uudistusmyönteisellä ajanjaksolla kokoomus toisti usein väitteen, että uudistuksiin ei ollut varaa. Niiden vastustamisessa se sai usein seuraa maalaisliitosta. Näin tapahtui esimerkiksi työaikalainsäädännön käsittelyn yhteydessä[59].

. . . . . .

liokunnan miet. n:o 57, s. 128–131; VP 1947 asiakirjat II, esitys n:o 60, valtionvarainvaliokunnan miet. n:o 59: Oksala vaati vastalauseissaan valtion menojen huomattavaa karsimista ja esitti liitteeksi usean kymmenen kohdan listan karsittavista kohteista. Vrt. Felix Seppälän pvk. heinäkuun alku 1946, Felix Seppälän ark., I:7, HMA: Seppälä arvosteli Oksalan toimintaa lisäbudjetin käsittelyn yhteydessä vastuuttomaksi ja demagogiseksi. Seppälä kuului vanhoilliseen siipeen, joten hänen arvostelunsa osoittaa, että senkään keskuudessa kaikki eivät pitäneet Oksalan asennetta asianmukaisena. Oksalaan yhtyivät pääasiassa puolueen maataloussiiven edustajat Matti Heikkilä, Martti Kölli ja E. A. Turja. Myöhemmin Oksalaa arvosteltiin ryhmässä laajemminkin ja jopa vaadittiin hänen vetämistään pois valtionvarainvaliokunnasta, jollei hän muuttaisi tyyliään. Ks. Felix Seppälän pvk. 1.2.1949, Felix Seppälän kok., I:7, HMA.

57 US 13.9.1945, ”Nykytilanteen vaatimukset”.

58 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 20.4.1947, liite n:o 4, PTA. Vrt. Felix Seppälän pvk 26.4.1946, Felix Seppälän kok., I:7, HMA: Seppälä kannatti periaatteessa pidempää vuosilomaa työläisille mutta päätyi lopulta vastustamaan sitä osittain maalaisliiton taktikoinnin seurauksena ja osittain, koska eduskuntaa yritettiin painostaa torikokouksilla.

59 Ks. esim. VP 1946 ptk., 1069–1080, 1107–1128, 1279–1287. Vrt. Suomi 1988, 278.

Röpke vai Beveridge?

Vapaan talouden puolustus

Kokoomus otti 1940-luvun lopussa tehtäväkseen kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen puolustamisen ohella huolehtia vapaan talousjärjestelmän säilymisestä. Tavoitteena oli kaikenlaisen sodan ajan sääntelyn ja suunnitelmatalouden purkaminen. Suhtautumista kuvaa Ison-Britannian hyvinvointivaltion isän sir William Beveridgen haastattelu Uudessa Suomessa tämän Suomen-vierailulla toukokuussa 1946. Se oli otsikoitu: ”Jokaisessa yhteiskunnassa täytyy olla tilaa vapaille yrittäjille”, ja siinä kyllä mainittiin Beveridgen suunnitelma mutta pääosassa olivat vapaa talous ja sosialismin vastustaminen. Lisäksi lehti selosti yksityiskohtaisesti vieraan lounasta Ulkomaankauppaliitossa mutta kuittasi saman päivän ohjelmaan kuuluneen sosiaaliministeriön päivällisen yhdellä lauseella.[60] Kokoomuksessa Beveridge siis esiteltiin mieluummin vapaan talouden kuin esimerkiksi yleisen sosiaalivakuutuksen puolestapuhujana.

Beveridge oli kuitenkin yleismaailmallisesti tunnettu nimenomaan nimeään kantavasta suunnitelmasta yhteiskunnan sosiaalisen turvallisuuden parantamiseksi. Suunnitelma sisälsi muun muassa yleisen sosiaalivakuutuksen, ja se toteutettiin Britanniassa sodan loppuvaiheessa. Pitkälti sen ansiosta Isoa-Britanniaa ruvettiin 1940-luvulla ensimmäisenä kutsumaan hyvinvointivaltioksi.[61]

Suomessa sosiaaliset uudistukset eivät vielä 1940-luvun loppupuolella saavuttaneet muun Länsi-Euroopan tasoa ja niiden vaatiminenkin loppui vuoden 1945 vaalien jälkeen. Syynä oli pitkälti valtiontalouden huono tila. Myös taloudellinen liberalismi istui vankasti suomalaisessa ajattelussa, ja täällä tunnettiin tuskin lainkaan J. M. Keynesin tuotantoa. Porvarillisten piirien suosiossa oli hyvin toisenlaisia oppeja viljellyt saksalais-sveitsiläinen taloustieteilijä Wilhelm Röpke.[62] Kokoomukselle hän oli siinä mielessä tärkeä, että hänen ajattelunsa antoi vaikutteita puolueen 1950-luvulla omaksumaan ”sosiaalisen markkinatalouden” oppiin.

Röpken mielestä eurooppalaista sivistystä uhkasi kollektivismi. Hän kavahti pienimpiäkin myönnytyksiä sille pitäen niitä tien tasoittamisena täyskollektivismille. Röpken mukaan demokraattiset sosialistit olivat lieventäneet kommunistisen 100-prosentin kollektivismin 40-, 50- ja 60-prosenttiseksi, joten se ei ollut enää ”heti tappava myrkky”, mutta tämä keskitie taloudellisen liberalismin ja kommunismin välillä oli erittäin vaarallinen.[63] Näitä kollektivisteja hän löysi jokaisesta puolueesta. Britannian konservatiivien uutta ohjelmaa hän piti esimerkkinä kollektivismin leviämisestä ei-sosialistisiin puolueisiin.[64]

Röpke hyökkäsi ankarasti Beveridgen suunnitelmaa ja yleensä ”massahuoltoa” vastaan. Hänen käsityksessään massoittuminen, proletarisoituminen,

. . . . . .

60 US 16.5.1946, ”Jokaisessa yhteiskunnassa pitää olla tilaa vapaille yrittäjille”; 19.5.1946, ”Sir William Beveridge matkusti eilen …”.

61 Ks. edellä s. 29–30.

62 Paavonen 1987, 270–271.

63 US 29.10.1947, ”Sosialisointi merkitsee vapauden loppua sanoo Röpke”; Röpke 1947, 25.

64 Röpke 1948, 5: Röpke korosti, että Euroopan sosialistien piirissä oli kollektivismin vastustajia, joten myöskään antikollektivismi ei ollut sidottu puoluekantaan.

kollektivoituminen ja suurten joukkojen pienen omaisuuden häviäminen sekä keskisäädyn katoaminen johtivat valtion hallitsemaan ”massahuoltoon”. Tuloksena oli yhteiskunta, joka ”kuihduttaa yksilöllisyyden yhteisön hyväksi ja lopulta alentaa ihmiset valtion orjiksi”.[65] Beveridgen suunnitelman vaikutuksista Röpkellä oli tältä pohjalta selvä mielipide: ”Se on tähän asti äärimmäisin johtopäätös yhteiskunnan proletarisoitumisesta, ja samalla se tulee voimakkaasti edistämään proletarisoitumista, niin ettei tämäkään askel jonkin ajan kuluttua enää näytä tarpeeksi rohkealta, vaan on otettava uusi, vielä rohkeampi askel.”[66]

Röpke piti siis modernia hyvinvointivaltiota vain eräänlaisena välivaiheena matkalla kohti kollektivististä sosialismia. Kokoomuksen vuoden 1948 vaaliohjelmassa Röpken opit näkyivät etenkin sosialisointikritiikin muotoilussa ja terminologiassa:

> Sosialisoimisen tuloksena oleva byrokraattinen pakkotalous hävittäisi yksityisomistuksen ja poistaisi markkinatalouden tarjoamat edellytykset yrittäjähengen mahdollisimman tehokkaaseen hyväksikäyttöön. Se rajoittaisi myös suuresti yksilön luonnollisimpia kansalaisoikeuksia ja persoonallista vapautta sitomalla hänet valtiovallan pakkokeinoin tiettyyn ammattiin, työpaikkaan ja palkkaluokkaan sekä määrättyjen standardisoitujen kulutustarvikkeiden käyttöön.[67]

Kokoomuksessa uskottiin Röpken tavoin, että kilpailutalous takasi varmimmin vapauden. Kilpailu oli talouden ”ankara tilintarkastaja”, jota ilman jouduttaisiin turvautumaan pakkomääräyksiin. Kokoomuksen käsityksessä vapaa talous oli kaiken perusta, joka oli luonut edellytykset myös sosiaaliselle rakennustyölle.[68] Vapaa talous oli tehokkaampi kuin pakkotalous ja pystyi sen takia turvaamaan myös sosiaalisen turvallisuuden koko kansalle.

Kokoomuksen yhtenä tärkeimmistä tavoitteista toisen maailmansodan jälkeen oli palata sotaa edeltäneeseen vapaaseen talouteen. Jo vuoden 1945 vaaliohjelma totesi säännöstelystä, että ”heti kun olosuhteet sallivat, sitä on alettava purkaa sekä vihdoin palattava vapaaseen jakelu- ja tuotantojärjestelmään”. Vuonna 1948 Uusi Suomi kirjoitti, että Suomessa oli tullut aika purkaa säännöstely ja antaa vastuu yrittäjille, koska valtiovallalla ei enää ollut aihetta puuttua tuotantoon. Myös kokoomuksen saman vuoden vaaliohjelmassa vaadittiin ”valtion holhouksen supistamista välttämättömimpään”.[69]

Kokoomuksessakin hyväksyttiin Röpken ajatus ”laimennetun sosialismin” turmiollisuudesta. Erityisesti kentällä väitettiin, että uudet talouspoliittiset ajatukset johtivat ennen pitkää sosialismiin. Innokkaimpien joukoissa kollektivististen maailmankatsomuksen leviämisestä varoitteli Felix Seppälä, joka piti muun muassa Britannian hiilikaivosten sosialisointia, Ranskassa toimeen-

. . . . . .

65 Röpke 1947, 199.
66 Sama, 202.
67 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 11.
68 Saukkonen 1947b, 91–92; Wiherheimo 1947, 71–74. Vrt. Röpke 1948, 37.
69 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 10–11; US 21.4.1948, pk.; Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 10.

pantua suurpankkien valtion haltuun ottamista ja Ruotsin raskasta pääomaverotusta esimerkkeinä kollektivismin etenemisestä länsimaissa. Vapauden rajoittaminen talouselämässä oli ”yhdeltä ainoalta taholta kiinteästi johdettua ohjelman täsmällistä toteuttamista, jonka tinkimättömänä päämäärä on länsimaisen kulttuurin tuho”.[70]

Röpkeen eivät uskoneet pelkästään Seppälän kaltaiset vanhan koulukunnan edustajat, vaan häneen vedottiin kokoomuksen nuortenkin piirissä. He nimesivät kollektivismin sota-ajan ilmiöksi, josta oli rauhan aikana päästävä eroon. Myös työväestö hyötyisi vapaasta taloudesta työnantajien huolehtiessa työväestön eduista. Tosin nuorten ”sosiaalikonservatismi” tunnusti, että sosiaalinen oikeudenmukaisuus vaati tiettyä vapauden rajoittamista eikä taloudellinen vapaus saanut merkitä itsekästä pyrkimystä käyttää hyväkseen toisten ahdinkotilaa.[71]

Kokoomus ei hyväksynyt suunnitelmataloutta missään muodossa eikä minkäänlaisten tavoitteiden takia vaan asetti vapaan talousjärjestelmän kaiken edelle. Näin esimerkiksi J. M. Keynesin täystyöllisyyspolitiikka sai hyvin vähän vastakaikua, vaikka esimerkiksi J. K. Paasikivi suositteli oikeistolle ennakkoluulotonta tutustumista uusiin talousteoreettisiin ajatuksiin[72]. Arvi Oksala kiteytti puolueen talouspolitiikaksi, että ”vapaa talous luo vapaan politiikan ja luo hyvinvoinnin”[73]. Talouden vapaus oli kaiken muun yhteiskunnallisen toiminnan edellytys.

Kuvaavaa kokoomuksen talous- ja sosiaalipoliittiselle ajattelulle oli, että puolueen lokakuussa 1947 pitämästä talous- ja sosiaalipoliittisesta neuvottelukokouksesta koostetun kirjan nimeksi tuli ”Vapaus vai pakko?” ja sen mottona oli: ”Talouselämän vapaus on terveen yhteiskunnan perusta”. Kokouksessa puhuja toisensa jälkeen varoitteli sosialismin ja säännöstelytalouden vaaroista. Sen talouspoliittisen perusteesin ilmaisi T. A. Wiherheimo todetessaan, että valtion tuli puuttua talouselämään vain harvoin, lähinnä silloin kun ulkoinen vaara uhkasi maata. Muutoin sen tehtäväksi jäi tilaisuuksien luominen taloudelliselle toiminnalle.[74]

Vuoden 1948 vaaleja varten kirjoitettu pamfletti ”Hyvinvointi, turvallisuus, vapaus” todisti samantapaisesta ajattelusta. Sen mukaan oli harhaluulo kuvitella, että elintasoa voitiin nostaa jakamalla kansakunnan varallisuus tasan. Varakkaita oli niin vähän ja heidän tulonsa ja omaisuutensa siksi pieniä, että niiden tasaaminen ei nostaisi kenenkään elintasoa oleellisesti. Pikemminkin asia oli päinvastoin: tasaaminen vähentäisi työhaluja, koska parempien tulojen tavoittelemisen kiihoke puuttuisi, ja seurauksena olisi entistä suurempi köyhyys. Elintasoa voitiin nostaa vain lisäämällä jaettavaa eli tuottamalla enemmän.

. . . . . .

70 Seppälän puhe Riihimäellä 31.3.1947, Felix Seppälän kok., I:1, HMA.

71 Nuori Oikeisto 1/1948, Sosiaalikonservatismin tiellä I”; 2/1948, ”Sosiaalikonservatismin tiellä II”.

72 Paasikivi 1985, 775.

73 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 20.4.1947, PTA.

74 Wiherheimo 1947, 76. Muista puhujista Arvi Oksala käsitteli sosialismin heikkouksia tehokkuuden näkökulmasta, Tuure Junnila rahan arvoa ja ruotsalainen Karl Wistrand sosialisoimiskysymystä Ruotsissa ja ruotsalaista sosiaalipolitiikkaa.

Pamfletin mukaan sosialisoitu talous ei pystynyt aikaansaamaan parhaiten sosiaalista ja taloudellista turvallisuutta. Valtiovalta, työnantajat ja talouselämän järjestöt torjuisivat yhdessä työttömyyttä tehokkaammin kuin ”sosialisoitua taloutta hoitava kankea koneisto”. Suomen työväensuojelulainsäädäntö turvasi työläisten aseman työnantajan mielivaltaa vastaan paremmin kuin sosialisoiduissa yhteiskunnissa. Myös muu sosiaalinen turvallisuus järjestyi parhaiten, kun käytettiin vapaan talouden keinoja eli sosiaalista lainsäädäntöä, vapaaehtoista sosiaalityötä ja kansalaisten omaa säästämistä.[75]

Kokoomuksen käsityksessä elintason parantumisen ja sosiaalisen turvallisuuden ehdoton edellytys oli talouden vapaus, joka toimi kaikissa suhteissa sosialismia tehokkaammin. Tehokkuuden takasi vapauden kannustava vaikutus työtehoon. Kun tuloja ei jaettu tasan, ihmiset saattoivat saavuttaa hyvän elintason omalla työllään. Kokoomus ei toisin sanoen pitänyt tulonsiirtoja hyvänä. Sosiaaliturvan tuli olla vakuutusmuotoista tai ihmisten itsensä säästämää, ei tulojen uudelleenjakoa.

Luokkapuolueiden huutokauppa

Kokoomus kutsui kolmen suuren hallituksen puolueita ”luokkapuolueiksi” ja arvosteli niitä sitoutumisesta omien ryhmiensä intresseihin ja kokonaisedun unohtamisesta. Itsensä se asetti ryhmäintressien yläpuolelle ja kansan yhteisen edun ajajaksi. Tämä ei ollut muuta kuin perinteinen konservatiivipuolueen näkemys politiikasta.

Tämä näkökohta tuli selvästi esille edellä mainitussa talous- ja sosiaalipoliittisessa neuvottelukokouksessa[76] . Varatuomari Tapani Virkkunen vaati, että sosiaalisten uudistusten piti olla ”järkevälle ja terveelle pohjalle perustuvia”. Hänen mukaansa kokoomus ei voinut ”kilpailla vasemmistopuolueiden kanssa eikä esiintyä tarjousten tekijänä huutokaupassa, jota nykyisin käydään”. Arvi Oksala nimesi kokoomuksen tehtäväksi huolen pitämisen siitä, ”ettei sosiaalipolitiikka tule politiikaksi joidenkin määrättyjen puoluepoliittisten päämäärien saavuttamiseksi ja kannattajien keräämiseksi”.[77]

Uusi Suomi arvioi kolmen suuren hallituksen taivalta samasta näkökulmasta. Lehden mukaan hallitus oli hapuillut talouspolitiikassa, koska se oli sisäisten ristiriitojensa takia menettänyt arvovaltansa tukijoukkojensa keskuudessa. Näin oli käynyt, koska puolueet olivat pitäneet usein tärkeämpinä omia luokka- ja puolue-etujaan kuin valtakunnan kokonaisetua: ”Se taas on johtanut luokkapyyteiden vahvistumiseen ja puoluetarpeita palvelevien näkökohtien esillä pitämiseen jopa huutokauppajärjestelmän tavoin etujen tarjoamisessa omille kannattajille.”[78]

Kokoomus väitti luokkapuolueiden epäonnistuneen erityisen pahasti palkkapolitiikassa. Hallitsemattomat palkankorotukset olivat aikaansaaneet jyrkän in-

. . . . . .

75 Hyvinvointi, turvallisuus, vapaus, 2–6.
76 Ks. edellä s. 60.
77 US 6.10.1947, ”Talouselämämme menestyy vain vapauden pohjalla”.
78 US 11.4.1948, pk.

flaation, joka heikensi rahan arvoa ja uhkasi virkamiesten palkkojen ja maatalouden tukipalkkioiden korotusten takia valtiontalouden tasapainoa. Edes luokkapuolueiden käymä miljardiluokan huutokauppa valtion menojen kustannuksella ei ollut niin suuri ongelma 1940-luvun lopun talouspolitiikassa kuin palkankorotusten aiheuttama inflaatio.[79]

Kokoomuksen mielestä luokkapuolueita elättivät ”luokkatietoisuus, luokkaviha ja kateus”, kun taas se itse etsi ”kansakunnan yhteistä parasta”. Oikeutettuja vaatimuksia oli muillakin kuin vain omalla ryhmällä, ja oikeuksien ohella kansalaisilla oli velvollisuuksia. Kaikki olivat riippuvaisia toisistaan niin, että ”yhteisen ketjumme lujuus on täsmälleen sama kuin heikoimman renkaan”. Kenenkään ei ollut turvallista asua maassa, jossa osa kansasta kärsi.

Tämä näkemys oli vienyt puoluetta eteenpäin sosiaalisessa uudistustyössä, jossa kuitenkin aina piti lähteä realistiselta pohjalta: ”Ei uudistuksia vain niiden itsensä vuoksi, mutta tarvittaessa suurinkin uhrauksin on luotava edellytykset kaikille kansalaisille olla mukana rakentamassa tätä maata täydellä panoksellaan.” Nämä kansanedustaja Jaakko Hakalan sanat edustavat hyvin kokoomuksen 1940-luvun ajattelua. Uudistusten tuli tapahtua realistiselta pohjalta, ja ihanteena oli ”nähdä yli omien etujensa”. Se vain ei ollut muodin mukaista eikä ”helpoimman tien etsijän mieleen” vaan vaati seuraajaltaan tavallista enemmän.[80]

Tässä näkyy aseveljien asenteen muuttuminen vaaran vuosien jälkeen. Kun he aiemmin puhuivat kansan yhtenäisyyden puolesta, he eivät yhdistäneet siihen vaatimusta uudistusten realistisuudesta. Mutta kansanrintamahallituksen uudistustahti oli ollut huomattavasti nopeampi, kuin aseveljet olivat saattaneet uneksiakaan.

Luokkapuolueet syyttivät mielellään kokoomusta ”taantumuksellisesta” kaikkien uudistusten sokeasta vastustamisesta. Se puolustautui viittaamalla sosiaali- ja kulttuuripoliittiseen ohjelmaansa. Puolueen kansanedustajat olivat toteuttaneet käytännössä sitä muun muassa tekemällä lukuisia eduskunta-aloitteita sosiaalisissa kysymyksissä.

> Se seikka, että puolueen kansanedustajat eivät ole voineet olla mukana huutokauppamaisessa kilpailussa vasemmistopuolueiden kanssa, ei suinkaan todista heitä vastaan. Se päinvastoin osoittaa vastuuntuntoa ja harkintaa, joka on tarpeen kaikkien reformien säätämisessä ja toteuttamisessa.[81]

Puheenjohtaja Arvo Salminen esitti kokoomuksen 30-vuotisjuhlassa joulukuussa 1948, että se oli aatepuolue erotuksena luokkapuolueista. Hänen mukaansa jälkimmäiset menestyivät taloudellisesti vaikeina aikoina. Kokoomuksen vaarana oli, että luokkapuolueitten pitäessä ”huutokauppaa kannattajien saamisek-

. . . . . .

79 Etteikö ole ajoissa varoitettu, 3–6, 16; Kolme vuotta kolmisopimuspolitiikkaa 1945–1948, 23; Junnila 1947, 30.

80 Hakala 1949, 6–7.

81 Mitä vastustajat syyttävät – mitä itse vastaamme heille?, 23.

Arvo Salminen (1896 – 1967) oli kokoomuksen puheenjohtaja ensimmäisen sodanjälkeisen vuosikymmenen. Kuva on harvinaislaatuinen kokoomuksen kylmän sodan ajan historiassa; puheenjohtaja puhuu ministerin ominaisuudessa puoluekokouksessa. Salminen oli mukana Sakari Tuomiojan virkamieshallituksessa (17.11.1953 – 5.5.1954) opetusministerinä. Kokoomuslaisille hallitus merkitsi henkisesti paljon, sillä sen uskottiin osoittavan puolueen ulkopoliittisen paitsion loppua. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

si" se joutuisi aatepohjaisena puolueena harjoittamaan yhtämittaista kritiikkiä ja saisi "näennäisesti negatiivisen piirteen". Jos se pelkästään arvosteli, sitä pidettiin helposti taantumuksellisena. Salmisen mukaan konservatismi ei sulkenut pois edistyksellisyyttä:

> Käsitys valtiosta elävänä organismina on läheinen konservatismille. Kautta lukemattomien sukupolvien säilyy valtiossa jatkuvaisuus, ja siinä on yksilöiden kuten ryhmienkin pyrittävä terveen ja rauhallisen kehityksen tietä yhteiseen päämäärään. Tämä päämäärä on yhteiskunta, jossa sen vapailla jäsenillä on mahdollisimman hyvät edellytykset persoonallisen elämänsä kehittämiseen.[82]

Tämä ihanneyhteiskunta on hyvin lähellä nykyaikaisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion peruslähtökohtaa. Viimeinen lause sopisi jopa pohjoismaisen hyvinvointivaltion määritelmäksi, sillä sen ilmaisemaa tilaa pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa on perimmältään tavoiteltu. Vaatimus realistisesta ja vakaasta kehityksestä meni kuitenkin ihanneyhteiskunnan tavoittelun edelle, ja kokoomus monesti vastusti uudistuksia, koska piti niitä usein pelkkänä kannattajien kalasteluna ja luokkaetujen ajamisena. Salmisen lausunto osoittaa kuitenkin, että konservatismi ei välttämättä ainakaan puheissa ollut kovin kaukana pohjoismaisen hyvinvointivaltion ajatuksesta.

Kokoomuksessa petyttiin muihin puolueisiin, koska ne eivät sen lailla välittäneet koko maan edusta, vaan olivat valinneet helpon, luokkakantaisen vaihtoeh-

. . . . . .

82 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 9.12.1948, liite n:o 3, PTA.

don. Jopa maalaisliitto oli korostanut luokkaluonnettaan[83]. Kuitenkin luokkahenkisyyttä vastaan saarnaaja oli itsekin muuttumassa luokkapuolueeksi, sillä sen päähuolenaiheeksi oli nousemassa keskiluokka eli henkisen työn tekijät.

Puheenjohtaja Salminen selvitti, että kokoomuksen oli tuettava keskiluokkaa, koska luokkapuolueet eivät olleet välittäneet sen ”hädänalaisesta asemasta”. Ei ollut oikeudenmukaista, että jokin ryhmä jäisi muita huonompaan asemaan siksi, että kukaan ei puolustanut sen etuja.[84] Jos siis kaikki puolueet huolehtisivat yleisestä eikä vain oman ryhmän edusta, ei kokoomuksenkaan tarvitsisi ajaa erikseen keskiluokan asiaa.

Konservatismin käsitys yhteiskunnasta organismina

Kokoomus heilutteli vielä 1940-luvulla konservatismin lippua julkaisten muun muassa kirjoituksen konservatismista poliittisena aatteena[85]. Tosin nuorisoliiton johtaja Saukkonen oli varoitellut vielä vuonna 1945, ettei ollut taktisesti viisasta puhua ”terveestä konservatismista” tai muusta vastaavasta, sillä se ei sopinut psykologisesti ajan henkeen.[86]

Jos jonkun aikaa oltiinkin varovaisia, niin ainakin jo vuosina 1947–1949 konservatismista puhuttiin taas avoimesti. Näihin aikoihin se palasi Saukkosenkin terminologiaan. Konservatismi aatteena tuo oman mausteensa vapaan talouden puolustustaisteluun. Kokoomuslaiset korostivat nimittäin vielä 1940-luvulla konservatismin näkemystä yhteiskunnasta organismina. Hyvä esimerkki tästä on puheenjohtaja Salmisen puhe kokoomuksen 30-vuotisjuhlassa.

Toinen konservatismia pohtinut poliitikko oli puoluesihteeri Niilo Honkala. Hänenkin kirjoituksissaan tulee esiin tarve päästä eroon sellaisista kokoomukseen ja konservatismiin lyödyistä leimoista kuin ”taantumuksellinen” ja ”patavanhoillinen”. Honkalan mukaan konservatismi ei voinut olla kehityksen jarruttaja, koska elämä oli jatkuvaa muuttumista, uudistumista, kehittymistä sekä edistymistä, ja konservatismi ei ollut elämänvastainen aate.

Honkala muistutti konservatismin perusoivalluksesta, että kehitys ei tapahtunut harppauksittain vaan rauhallisessa tahdissa. Liian nopea eteneminen vain aiheutti taka-askeleita. Esimerkkejä löytyi aina Ranskan vallankumouksesta saakka. Liberalismi tahtoi vapautua merkantilismin ikeestä ja saavuttaa rajoittamattoman vapauden mutta joutui toteamaan, että liiallisella vapaudella oli varjopuolensa: mahtava sorti heikon maahan. Teollinen vallankumous vei ennennäkemättömään tekniseen kehitykseen, jota kuitenkin seurasivat sosiaaliset epäkohdat, koska edistyminen oli niin nopeaa, että sosiaalisten olojen kehitys ei ehtinyt mukaan.[87]

Honkalan mukaan konservatismi piti inhimillisen kehityksen pontimena yksilön pyrkimystä yhä suurempaan ruumiillisten ja henkisten tarpeittensa tyydyt-

. . . . . .

83 US 1.5.1948, pk.
84 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 9.12.1948, liite n:o 3, PTA. Ks. myös Kolme vuotta kolmisopimuspolitiikkaa 1945–1948, 15.
85 Honkala 1949.
86 Kokoomuspuolueen valtuuskunnan ptk. 21.6.1945, liite: ”Kansallisen kokoomuspuolueen asema ja tehtävät nykyhetkellä”, PTA.
87 Honkala 1949, 3–4.

tämiseen. Se taas oli sopusoinnussa ”humaanisen etiikan” peruskäsityksen kanssa, että oikeaa yhteiskunnassa oli se, mikä oli omiaan edistämään ihmiskunnan hyvinvointia:

> Ei suinkaan haluta rajatonta saalistusvapautta, joka sortaa heikkoja jalkoihinsa, vaan heikkoja suojelevaa lainalaista järjestystä, jota tapa ja moraali tukevat. Toisaalta ei myöskään pelkän uudistusinnon nimessä hyväksytä uudistuksia, joiden tuloksena ei kaikinpuolinen hyvinvointi edisty. Sosiaalisille uudistuksille tulee olla taloudelliset edellytykset. Ellei niin ole, niin kaikinpuolinen hyvinvointi taantuu niiden takia, kuten jo nykyisin on vaarassa tapahtua eräiden sosiaalisten uudistusten vuoksi. Toisaalta konservatiivi ottaa sosiaalipoliittisissa kysymyksissä huomioon aina myös sen, että monet varoja kysyvät uudistukset voivat olla hyvinkin arvokkaita taloudellisia sijoituksia.[88]

Konservatismi oli siis aate – tai oikeastaan Honkalan käsityksessä ei aate vaan asenne – joka arvosti tervettä järkeä ja kokemusta. Se oli eräänlainen keskitie klassisen liberalismin äärettömän vapauden ja sosialismin välillä. Kriittisyys sosiaalisia uudistuksia kohtaan perustui terveeseen järkeen ja todellisuudentajuun, ei niiden vastustamiseen sinänsä.

Honkalan mielestä konservatismin realismissa ja todellisuudentajussa oli paradoksaalista se, että konservatiivinen puolue ei voinut olla sosiaalipoliittisesti ”taantumuksellinen”, jos se halusi toteuttaa yhteiskuntanäkemystään. Tasainen ja maltillinen kehitys edellytti kaikkien yhteiskuntapiirien tyytyväisyyttä ja rauhallisuutta. Honkalan mukaan konservatismi taistelisi itseään vastaan, jos se jättäisi sosiaaliset epäkohdat ennalleen ja aiheuttaisi siten kumouksellista liikehdintää.[89]

Honkala painotti, että konservatismissa yhteiskunta oli elävä organismi, joka ”vuosituhansien aikana on elämän itselleen luomana muotona syntynyt ja kasvanut ja joka tänä päivänä elää ja kehittyy”. ”Oppiessaan ymmärtämään, että yksilö on vain mitätön solu yhteiskunnan vuosituhansien aikana kehittyneessä monimutkaisessa organismissa konservatiivi tuntee syvää kunnioitusta olevien olojen realiteetteja kohtaan silloinkin, kun ne eivät häntä joka kohdassa miellytä.”[90]

Mutta samalla Honkala paradoksaalisesti puolusti voimakkaasti yksilönvapautta. Hänen mukaansa konservatismi kannatti järjestelmää, joka parhaiten edisti ”ihmiskunnan kaikinpuolista hyvinvointia”. Yksilönvapaudelle perustuva järjestelmä oli osoittanut olevansa tässä suhteessa kollektivismia eli valtiojohtoisuutta parempi. Yksilön pyrkimys eteenpäin elämässä oli kehityksen tehokkain voima, jonka välttämätön edellytys oli vapaus. Pakko – esimerkiksi ”sosialistinen pakkotalous” – rajoitti tätä pyrkimystä.[91]

. . . . . .

88 Sama, 7–8. Ks. myös Uusi Aura 6.6.1948, ”Konservatismi suomalaisena elämänasenteena”; Honkalan puhe Kuopion Kansallisen Kokoomuspuolueen 30-vuotisjuhlassa 8.1.1949, Niilo Honkalan ark., k. 1, KA.

89 Honkalan puhe, ”jossa selvitellään kokoomuspuolueen ohjelmaa”, Niilo Honkalan ark., k. 1, KA.

90 Honkala 1949, 4–5.

91 Sama, 8.

Samaan tapaan ajatteli myös Jaakko Hakala, sodan jälkeen politiikkaan tullut asevelitaustainen pappismies. Hän esitti, että yksi miespolvi saattoi murskata kaiken entisen mutta ei pystynyt rakentamaan parempaa tai edes uutta tilalle, sillä yhteiskunnan rakennustyö kesti sukupolvia, aina ensimmäisistä uudisraivaajista hamaan tuntemattomaan tulevaisuuteen. Edistyminen tarkoitti uhrautumista, ei aatteellista haihattelua.

Hakala painotti, että ”valtio on olemassa kansalaisia varten eivätkä kansalaiset valtiota varten.” Yhteiskunnan oli oltava vapaa, mikä merkitsi kansalaisten perusoikeuksien tunnustamista. Valtiojohtoisuus oli antanut suomalaisille esimerkin, joka kertoi, ettei sillä tiellä kannattanut jatkaa.[92] Hakala ei selittänyt, mitä hän perusoikeuksilla tarkoitti, mutta ilmeisesti niillä viitattiin perinteisiin oikeuksiin ja vapauksiin, kuten omistusoikeuteen, äänioikeuteen ja sananvapauteen.

1940- ja 1950-lukujen taitteessa konservatismista kirjoitti myös nuorisoliiton puheenjohtaja Jussi Saukkonen. Hänkin oli sitä mieltä, että konservatismi oli pikemmin asenne kuin aate ja että suomalainen konservatismi arvosti traditiota, tosiasioiden pohjalle rakentamista ja asiallisuutta. Tämä merkitsi sitä, että yhteiskunnalliset uudistukset oli tehtävä maltilla.

Saukkoselle tärkeimmät arvot olivat maan itsenäisyys ja vapaus. Valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän oli rakennuttava perinteille. Kokoomuksen tavoitteena oli sisäisesti luja valtio, jonka edellytyksenä olivat elävä ja aktiivinen kansallismieli sekä hyvä yhteishenki kansalaisten keskuudessa. ”Sen tähden on henkisen kulttuurityön sekä terveen talous- ja sosiaalipolitiikan avulla tätä yhteishenkeä lujitettava”.[93]

Kokoomusnuorten vuoden 1948 eduskuntavaalikampanjaa varten perustettu Nuori Kansallinen Rintama halusi elvyttää ja ylläpitää sotien aikana syntynyttä yhteisvastuuta ja henkilökohtaista edesvastuullisuutta sekä tietoisuutta yksityisten kansalaisten ja kansalaisryhmien kohtalonyhteydestä. Siksi se korosti sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja talouspolitiikassakin kokonaisedun asettamista yksityisten etupyyteiden edelle.[94]

Kokoomusnuoret painottivat enemmän talvisodan synnyttämää kansallishenkeä kuin ”järkevää” ja maltillista talouspolitiikkaa, ja kokonaisedun asettaminen yksityisen edun edelle viittaa organistiseen yhteiskuntakäsitykseen. Tosin talvi- ja jatkosodan kokemukset sosiaalipolitiikassa eivät olleet koskeneet niinkään julkista sektoria vaan rajoittuneet lähinnä järjestötoimintaan. Käytetyt käsitteet – kuten ”yhteisvastuu”, ”henkilökohtainen edesvastuullisuus” ja ”yksityisten kansalaisten ja kansalaisryhmien kohtalonyhteys” – paljastavat, että yhteiskunta organismina viittasi ennemmin kansaan ja yksityisiin ihmisiin kuin valtioon.

Kokoomuksen konservatismi näyttää sekä tukeneen että hidastaneen hyvinvointivaltion rakentamista. Se hyväksyttiin tavoitteena, ja organistinen näke-

. . . . . .

92 Hakala 1949, 4–5.
93 Saukkonen 1951, 3–5. Ks. myös Saukkonen 1947a, 16.
94 KNL:n liittotoimikunnan ptk. 16.61948, PTA.

mys yhteiskunnasta puhuu sen puolesta. Päinvastaisesta taas kertoo vaatimus sosiaalisten uudistusten mitoittamisesta taloudellisiin edellytyksiin, sillä oli tulkintakysymys, milloin ne olivat tarpeeksi hyvät, jotta uudistuksia voitiin toteuttaa. Tästä vallitsi erimielisyys, joka ilmeni vuoden 1948 puoluekokouksessa.

Hyvinvointivaltion ensi-idut kokoomuksen tähtäimessä

Mitä maksaa?

Sosiaalilainsäädännöstä ja menoista puhuttaessa kokoomus jaksoi muistuttaa, että Suomella ei ollut varaa muun Länsi-Euroopan kaltaisiin uudistuksiin. Puheenjohtaja Salmisen mukaan puolue tuki invalidien ja muiden huollon tarpeessa olevien elinehtojen parantamista mutta ei kannattanut sellaisia askelia, kuin oli otettu esimerkiksi työlainsäädännössä, jossa hallitus oli mennyt pidemmälle kuin ”meitä paljon varakkaammissa maissa”.[95]

Kokoomuksen asennoitumista kuvasivat hyvin Uuden Suomen kommentit koululaitoksen uudistamisesta. Kansakoulukomitea oli ehdottanut keskikouluja, joissa ei olisi lukukausimaksuja ja joissa ateriat olisivat ilmaisia. Lisäksi kouluhallituksen pääjohtaja Yrjö Ruutu oli esittänyt keskikoulua kaikille lapsille. Uusi Suomi vaati, että tällaisiin esityksiin pitäisi aina liittää kustannuslaskelma. Lehden mukaan Suomi ei ollut ennenkään ollut varakas ja sodan jälkeen taloudellinen kantokyky oli muutenkin äärimmäisen kovalla koetuksella. Ruudun ehdotusta Uusi Suomi vastusti kiivaasti mutta oli hivenen ymmärtäväisempi kansakoulukomitean esitystä kohtaan pitäen sen periaatteita hyvinä. Toteuttaminen vain oli liian kallista, sillä se olisi kaksinkertaistanut valtion koulumenot.[96]

Näkemys, että Suomella ei ollut varaa ”sinänsä hyviin” kokeiluihin, oli tyypillinen 1940-luvun lopun ja 50-luvun alun kokoomukselle. Sen kannaksi muotoutui, että sosiaalinen lainsäädäntö oli periaatteessa hyvä mutta kuitenkin liian kallis taloudellisissa vaikeuksissa kamppailevalle maalle. Esimerkiksi kun vuoden 1949 budjetin yleiskeskustelussa kokoomuksen ryhmästä vaadittiin sosiaalimenojen karsimista, syyksi ei ilmoitettu sosiaalilakien vastustusta vaan budjetin paisuminen liian suureksi[97] .

Kokoomus oli jakaantunut kahtia sosiaalisissa kysymyksissä. Vanha polvi oli sitä mieltä, että Suomella ei ollut varaa laajoihin sosiaalisiin kokeiluihin, kun taas nuori polvi peräsi kokoomukselta sosiaalista mieltä.[98] Erimielisyys tuli

. . . . . .

95 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 20.4.1947, liite n:o 4, PTA.

96 US 9.4.1946, pk. Ks. myös Soikkanen Timo 1991, 438-439: Vuonna 1947 Ruudun johtama koulujärjestelmäkomitea ehdotti 8-vuotista oppivelvollisuuskoulua. Myös tätä vastustettiin sillä perusteella, että maan taloudellinen tilanne oli huono. Ruudun komitean ehdotukset kaatuivat laajaan vastustukseen, sillä lopulta esityksen takana oli vain SKDL.

97 Ks. esim. VP 1948 ptk., 1079–7086 (Oksalan puheenvuoro), 1145–48 (Nuorsaaren puheenvuoro).

98 Pöytäkirjat eivät paljasta erimielisyyksiä aivan yhtä raadollisesti kuin jotkut muistelmat. Kokoomus oli 1940-luvulla seinää vasten, joten se esiintyi mielellään yhtenäisenä. Oikeastaan vain vuoden 1948 puoluekokouksen sosiaalipoliittista ohjelmaa koskenut kes-

ilmi vuoden 1948 puoluekokouksessa uutta vaaliohjelmaa käsiteltäessä. Sen sosiaalipoliittisen osuuden oli jälleen kirjoittanut nuorten liiton puheenjohtaja Jussi Saukkonen.

Esitellessään aikaansaannostaan Saukkonen totesi, että 20. vuosisadan sivistysvaltioissa talouspolitiikan rinnalle oli noussut sosiaalipolitiikka. Etenkin maailmansodat olivat saaneet aikaan sosiaalisten aatteiden ja sosiaalisen toiminnan läpimurron. Euroopassa konservatiiviset puolueet olivat olleet edistämässä sosiaalista toimintaa. Esimerkkeinä hän mainitsi muiden Pohjoismaiden konservatiivipuolueet ja Ison-Britannian konservatiivipuolueen, joka oli sosiaalipolitiikassa jopa ylittänyt Pohjoismaiden veljespuolueet. Saukkosen mukaan konservatiivipuolueiden myönteinen asennoituminen oli ”luonnollinen seuraus terveeseen konservatismiin liittyvästä realismista, tosiasioiden tunnustamisesta”. Hän sanoi oikeistonuorison odottavan puolueelta paljon sosiaalipolitiikan alalla.[99]

Sosiaalipoliittisen ohjelman periaatteista Saukkonen mainitsi ensimmäiseksi ”määrätietoisen sosiaalipolitiikan”, jota hän piti inhimillisyyden, oikeamielisyyden ja yhteiskunnan jäsenten elinvoiman säilyttämisen edellytyksenä. Toiseksi yhteiskunnallisten uudistusten tuli seurata taloudellista ja teknistä kehitystä, jotta elintaso jakaantuisi oikeudenmukaisesti. Sosiaalipolitiikka ei enää perustunut armeliaisuuteen tai hyväntahtoisuuteen vähäosaisia kohtaan.

Kolmantena periaatteena Saukkonen esitti, että sosiaalisten uudistusten oli vastattava kansantalouden kantokykyä. Kuitenkin tuli ottaa huomioon, että ne loivat kasvua tukevia arvoja, joita olivat muun muassa terveys sekä yhteiskunta- ja työrauha. Sosiaalinen lainsäädäntö ja muu huolto eivät kuitenkaan saaneet heikentää yhteiskunnan jäsenten omaa vastuuta ja velvollisuudentuntoa, vaan päinvastoin niiden tuli lisätä niitä. Lisäksi sodan uhrien tuli olla erityisasemassa ja henkisen työn tekijöiden asemaa oli parannettava.[100]

Muutamat vanhan polven edustajat pitivät ohjelmaehdotusta sitä liian laajana toteutettavaksi yhdellä vaalikaudella. Erityisen innokkaasti sitä arvosteli kansanedustaja Felix Seppälä[101], jonka mielestä oltiin menossa siihen suuntaan, että yhteiskunnalta voitiin vaatia kaikkea eikä itse tarvinnut antaa vastineeksi mitään:

> Jos tämä ohjelma tällaisenaan toteutetaan, mennään mahdottomuuksiin. Ei konservatiivinen puolue saisi lähteä kilpailemaan radikaalisten kans-

. . . . . .

kustelu toi esiin selvän vastakkainasettelun nuoren ja vanhan polven asenteissa. Tosin jo vuoden 1945 puoluekokouksessa oli esiintynyt erimielisyyksiä, mutta ne tulivat esiin huomattavasti peitellymmin kuin vuonna 1948. Useimmiten erimielisyydet setvittiin epävirallisissa puitteissa. Sukupolvien välisistä asenne-eroista ks. esim. Saukkonen 1973, 221–222; Lappi-Seppälä 1972, 104.

99 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 25.4.1948, liite 14, PTA.

100 Sama. Ks. myös Saukkonen 1947b, 81.

101 Seppälä kuului kyllä ns. uusiin kasvoihin, eli hänestä oli tullut kansanedustaja vasta sodan jälkeen, mutta iältään hän oli vanhaa sukupolvea. Hän profiloitui oikeistolaiseksi, joka korosti yksilön vastuuta itsestään ja läheisistään. Tosin hän oli myös ns. kulttuurikonservatiivi ja suhtautui epäillen esimerkiksi Arvi Oksalan vaatimuksiin vähentää valtion menoja.

Kokoomusnuorten keulakuva sodan jälkeen ja puolueen puheenjohtaja myöhemmin 1950-luvulla, Jussi Saukkonen. Hän nousi eduskuntaan ensimmäistä kertaa syksyllä 1949 kesken kauden kuolleen Arvi Oksalan tilalle. Muutos oli melkoinen, sillä Oksala vastusti valtion menojen kasvua kiihkeästi mennen usein puoluejohdon mielestä liiallisuuksiin. Sen sijaan Saukkosen nuorekas linja meni monen vanhan kokoomuslaisen mielestä liiallisuuksiin päinvastaisessa suunnassa. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

sa siinä suhteessa, että yhteiskunnan jäsenet tulevat yhteiskunnan eivätkä itsensä elätettäväksi.[102]

Liikemiespiirien tuntoja tulkitsi T. A. Wiherheimo, jonka mukaan talouspolitiikka oli parasta sosiaalipolitiikkaa. Hän myönsi, että kriisiaikana yhteiskunnan oli ohjailtava ihmisten elämää esimerkiksi sosiaalipolitiikan avulla mutta

. . . . . .

102 Kokoomuspuolueen puoluekokouksen ptk. 25.4.1948, liite n:o 15, PTA.

varoitti viemästä ohjailua liian pitkälle. Hänkään ei suositellut lähtemistä kilpajuoksuun vasemmiston kanssa sosiaalipolitiikassa. Myös varatuomari Tapani Virkkunen arvosteli ohjelmaa liian laajaksi ja väitti, ettei sen kaikkia kohtia voitu toteuttaa yhdellä vaalikaudella.[103]

Kaikki eivät kuitenkaan arvioineet sosiaalipolitiikkaa vain talouden kantokyvyn mukaan mitoitettavaksi menoeräksi, vaan myös Saukkosen ajatuksia kannatettiin. Joidenkin mielestä sosiaalipolitiikka ei välttämättä ollut talouspolitiikan vastakohta vaan saattoi esimerkiksi työtehoa kohottamalla myös tukea sitä[104] .

Täten he olivat modernin pohjoismaisen hyvinvointivaltion linjoilla, sillä sen oivalluksiahan on sosiaalipolitiikan käsittäminen osaksi talouspolitiikkaa, kysyntään perustuvan kasvupolitiikan oleelliseksi elementiksi. He kuuluivat etujoukkoon, sillä käsitys oli vasta kotiutumassa suomalaisten puolueiden talouspoliittiseen ajatteluun. Voimakkaimmin talous- ja sosiaalipolitiikan asettamista vastakkain kritisoi tohtori Raakel Jalas, joka oli aiemmin sanonut puolueen naisvaltuuskunnassa, että esimerkiksi kansanterveystyön järkiperäistäminen toisi jokaiselle työntekijälle lisää viisi työvuotta[105] .

Nuoren polven mielestä sosiaalipoliittinen ohjelma oli pitkälti imagokysymys. Nuoret väittivät, että jos sitä ei hyväksyttäisi, sosiaalidemokraatit ja kommunistit saisivat uuden aiheen syyttää kokoomusta kapitalistien puolueeksi. Tällainen maine saattaisi karkottaa kokoomuksen äänestäjäkunnasta etenkin nuoria ja naisia. Nuoria huolestutti varsinkin keskiluokan äänestäjien mielenkiinto sosiaalidemokraatteja kohtaan ja se, että keskiluokassakin kokoomusta pidettiin helposti suurkapitalismin edustajana.[106]

Toisaalta nuori polvi ei ollut pelkästään huolissaan keskiluokan äänistä. Kysymys oli myös asevelihengestä ja sotien aikaisesta sosiaalisesta kokemuksesta, luokkarajat ylittäneestä yhteisyyden tunteesta ja kommunistien aiheuttamasta uhasta. Viimeksi mainitusta syystä nuorten liiton vuoden 1949 toimintasuunnitelmassa sosiaalinen linja oli kommunisminvastaisen taistelun otsakkeen alla.

Kokoomuksen nuoretkaan eivät nähneet sosiaalista toimintaa niinkään valtion tehtävänä, vaan he korostivat esimerkiksi työnantajien sosiaalista asennoitumista työntekijöitään kohtaan, mikä vastavuoroisesti saisi työntekijät ajattelemaan yhtiönsä etua. Tämäntyyppinen ajatus nousi esiin 1950-luvun lopulla, kun kokoomus omaksui sosiaalisen markkinatalouden. Muutenkin nuorten

. . . . . .

103 Sama. Sekä Wiherheimo että Virkkunen edustivat lähinnä liike-elämän etuja kokoomuksessa. Wiherheimo oli Liiketaloustieteellisen tutkimuslaitoksen varajohtaja ja vuodesta 1949 lähtien Keskuskauppakamarin yliasiamies. Aseveljiin kuulunut Virkkunen oli STK:n sosiaaliasioiden sihteeri. Hän oli 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa aikaansaamassa STK:n sosiaalipoliittista linjanmuutosta, joka teki STK:sta aikaisempaa yhteistyökykyisemmän.

104 Sama. Vanhasta polvesta mainittakoon Seppälän lisäksi kunnallisneuvos Leiwo. Sosiaalipolitiikan taloutta tukevaa vaikutusta kannatti myös sosiaalijohtaja Kaskeala.

105 Kokoomuspuolueen naisvaliokunnan ptk. 10.–11.1.1948, PTA. Jalaksesta ks. myös Satka 1993, 60–62: Jalas oli sosiaaliministeriön virkamies, joka osallistui aktiivisesti sodan ajan uuden naiskuvan luomiseen. Hänen mielestään esim. äitiys ei saanut estää naisten osallistumista työelämään.

106 Kokoomuspuolueen puoluekokouksen ptk. 25.4.1948, liite n:o 15, PTA. Ks. myös kokoomuspuolueen valtuuskunnan työvaliokunnan ptk. 2.11.1948, liite n:o 2, PTA; KNL:n liittotoimikunnan ptk. 28.–29.8.1948, PTA.

toimintasuunnitelmissa korostettiin enemmän ihmisiä ja järjestöjä kuin valtiota hyvinvoinnin jakajana. Kansallisia nuoria muun muassa kehotettiin pitämään yhteyttä heikoimmassa taloudellisessa asemassa oleviin.[107]

Puoluekokousväen kritiikki sai puheenjohtaja Salmisen puolustamaan sosiaalipoliittista ohjelmaa. Hän piti sitä kokoomuksen periaatteiden mukaisena, sillä siinä painotettiin yritteliäisyyttä ja omatoimisuutta. Hän muistutti sosiaalisten ongelmien aiheuttavan vallankumouksia ja kehotti siksi hoitamaan niitä ”taidolla ja avarasydämisesti”. Saukkonen taas perusteli ohjelman laajuutta ja yksityiskohtaisuutta sillä, että siinä esitetyt asiat tulisivat esiin seuraavassa eduskunnassa, joten kokoomuksenkin oli otettava niihin kantaa.[108]

Uusi ohjelma kattoi edellistä yksityiskohtaisemmin sosiaalipolitiikan eri alueet. Sen ”nykyaikaisessa kulttuuriyhteiskunnassa” oleviksi perusvaikuttimiksi mainittiin ”velvoittava inhimillisyys, vakaumuksellinen oikeamielisyys sekä koko yhteiskunnan ja sen jäsenten elinvoiman säilyttäminen ja lisääminen”. ”Sodasta kärsineiden sekä yleensä vähäväkisten kansankerrosten” taloudellisen aseman parantamista vaadittiin, mutta samalla tähdennettiin yhteiskunnan jäsenten omaa vastuuta ja velvollisuutta itseään ja perhettään kohtaan.

Sosiaaliset uudistukset olivat alisteisia talouden kantokyvylle, mutta niiden todettiin myös luovan ”uusia arvoja, jotka edistävät taloudellista nousua”. Siksi taloutta ja sosiaalisia oloja oli kehitettävä rinta rinnan. Tämä ei kuitenkaan saanut merkitä ajankohtaisten yhteiskunnallisten uudistusten viivyttämistä.[109] Vaikka talouspolitiikka kulkikin sosiaalipolitiikan edellä, jälkimmäisen käsittäminen edellistä tukevaksi oli hyvin uudenaikaista.

Sodan uhrit ja heidän huoltonsa olivat yhä etusijalla. Sosiaalivakuutuksella sanottiin olevan keskeinen sija sosiaalipolitiikassa. Kuitenkaan esimerkiksi työväen tapaturmavakuutuksen osalta sosiaalivakuutusta ei tullut asettaa valtion tehtäväksi, ellei se pystynyt osoittamaan kykenevänsä hoitamaan sitä tehokkaammin kuin yksityiset vakuutusyhtiöt. Sosiaalivakuutuksen uusista muodoista mainittiin äitiysvakuutus. Työmarkkinajärjestöjen oikeus sopia työsuhteista ja palkoista tunnustettiin, ja työttömyyden torjumista korostettiin.[110]

Kokoomuksen käytännön politiikka ei kaikessa seurannut ohjelmaa. Ristiriitaisuudet johtuivat siitä, että ohjelman kirjoitti nuorten liiton edustaja mutta politiikasta vastasi pääosin eduskuntaryhmä, jossa nuori polvi oli vielä selkeästi vähemmistössä. Nuorille puolueen sosiaalinen imago oli tärkeä, sillä he pelkäsivät leimautumisen suurkapitalistien puolueeksi vähentävän ainakin nuorten kannatusta. Vanhan polven mielestä sosiaalipolitiikka ei saanut vähentää omatoimisuutta eikä perusvastuu hyvinvoinnista kuulunut valtiolle vaan ihmisille itselleen ja heidän lähiomaisilleen. Epäluulo sosiaalisen sektorin kasvua kohtaan perusteltiin kuitenkin taloudellisin argumentein: uudistuksissa piti muistaa, mitä ne maksoivat.

. . . . . .

107 KNL:n liittotoimikunnan ptk. 28. – 29.8.1948, KNL:n toimintasuunnitelma vuodeksi 1949, PTA.

108 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 25.4.1948, liite n:o 15, PTA.

109 Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 25.

110 Sama, 26–30.

Lapsilisälaki läpi keskellä kuumaa vaalitaistelua

Väestöpolitiikan tärkeys tunnustettiin toisen maailmansodan jälkeen kaikissa puolueissa. Kokoomuksen vuoden 1945 ohjelmassa todettiin, että ”pienen kansamme tulevaisuudelle on lapsirikkaus välttämätön ehto”. Tärkeää väestöpolitiikka oli myös sen takia, että ennen sotaa syntyvyys oli ollut alhainen ja sodan menetykset olivat aiheuttaneet tilanteen, jossa harvalukuiset ”tuottavat ikäluokat” joutuivat huoltamaan suurta vanhus- ja lapsijoukkoa.[111]

Väestöpolitiikassa tapahtui ratkaiseva käänne kansanrintamahallituksen aikana. Vuoden 1947 aikana luotiin niin sanottu perhepalkkausjärjestelmä, jossa työantajat velvoitettiin maksamaan erillistä perhepalkkaa työntekijöille, joilla oli lapsia. Maatalousväestö jäi kuitenkin sen ulkopuolelle. Perhepalkan suunnitteli Aarre Simosen johtama komitea, joka jätti mietintönsä joulukuussa 1947. Siinä suositeltiin siirtymistä Ruotsin mukaiseen yleiseen lapsilisään. Uusi komitea valmisti nopeasti esityksen yleiseksi lapsilisäksi, ja maaliskuussa 1948 hallitus antoi eduskunnalle esityksen lapsilisälaiksi.[112]

Lapsilisää voidaan pitää pohjoismaisen hyvinvointivaltion läpimurtona Suomessa. Se kosketti kaikkia kansalaisia, eli se ei ollut enää köyhäinavustus, vaikka olikin avustusluontoinen. Valtion sosiaalimenot lisääntyivät huomattavasti. Vuonna 1949 lapsilisät muodostivat niistä 40 prosenttia[113]. Lapsilisälaki oli lähes suora kopio Ruotsin vuoden 1947 lapsiavustuslaista[114], joten ainakin tässä mielessä se merkitsi ”Ruotsin mallin” läpimurtoa Suomessa.

Lapsilisälakia käsiteltäessä eduskunnassa keväällä ja kesällä 1948 Suomessa käytiin kiihkeää ja ainakin aikalaisten näkemyksessä käänteentekevää vaalitaistelua. Aamulehden mielestä valtalain nojalla tehdyn lapsilisäpäätöksen kumoutumisella olisi ”haitallisia, jopa arvaamattomia seurauksia”[115]. Työläisten jääminen ilman lapsilisiä, joihin he olivat ehtineet tottua, saattaisi johtaa vallankumouksellisten suosion kasvuun. Kokoomus ei varmaankaan halunnut vahvistaa vasemmiston siitä markkinoimaa kuvaa ”suurpääoman puolueena”. Lain vastustaminen ei ollut järkevää myöskään siksi, että sitä tukivat monet aktiiviset kansalaisjärjestöt, kuten esimerkiksi Väestöliitto[116].

Kokoomuksen käsityksessä lapsilisää olisi pitänyt maksaa vasta toisesta lapsesta eikä jo ensimmäisestä kuten hallitus esitti. Maksajastakin oltiin eri mieltä, sillä hallitus esitti rahoitusta työnantajien sosiaaliturvamaksuista, kun taas kokoomuslaisten mielestä kustannusten oli tultava verovaroista.[117] Muut porvarilliset puolueet yhtyivät kokoomukseen siitä huolimatta, että hallituksen esitys hyödytti maaseudun monilapsisia perheitä eli käytännössä maalaisliiton kannattajakuntaa[118].

. . . . . .

111 Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 26; Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 31.
112 Haatanen & Suonoja 1992, 396–397; Heinonen 1990, 173; Paavonen 1987, 309.
113 Heinonen 1990, 173.
114 Karvonen, 141.
115 Aamulehti 4.2.1948, pk. Vrt. Uusi Aura 5.2.1948, pk.
116 Heinonen 1990, 174.
117 US 11.3.1948, pk.; Aamulehti 25.2.1948, pk.; VP 1947 asiakirjat III:1, esitys n:o 163, työv.vk:n miet. n:o 29 (Seppälän, Turjan, Oksalan ja Teittisen vastalause).
118 Paavonen 1987, 310. Vrt. von Bonsdorff 1994, 251.

Eduskunnassa keskusteltiin lähinnä uudistuksen maksajasta. Vasemmiston mielestä varat tuli ottaa työnantajilta, kun taas porvarilliset edustajat vaativat uudistuksen kustantamista verovaroista. Huolta sillä puolella aiheutti pientyönantajien asema. Kokoomuksen Matti Heikkilä tekikin aloitteen pientyönantajien vapauttamiseksi tältä osin sosiaaliturvamaksuista[119].

Laki ei miellyttänyt kokoomusta, mutta se ei silti ryhtynyt sitä vastustamaan. Päiviö Hetemäen mukaan ehdotus oli kompromissi, joka oli hyväksyttävä. Pientyönantajat sentään näyttivät vapautuvan sosiaaliturvamaksuista lapsilisien osalta. Eduskunta hyväksyi lain ja samalla maalaisliiton Johannes Virolaisen toivomusponnen pientyönantajien vapauttamiseksi sosiaaliturvamaksusta.[120]

Kokoomuksen päätöksentekoa auttoivat epäilemättä perhelisäjärjestelmän työnantajille aiheuttamat ongelmat. Niiden poistaminen oli välttämätöntä ja uusi laki teki sen[121]. Lisäksi puolueessa tunnustettiin väestöpolitiikan tärkeys, eikä siitä myöskään turhan takia haluttu antaa ”taantumuksellista” kuvaa. Mutta vaikka kokoomus olisi vastustanutkin, se ei olisi pystynyt estämään lain läpimenoa. Sen olisi varmistanut maalaisliitto, joka oli myönteinen siksi, että yleinen lapsilisä oli merkittävä maaseutuväestölle.

Vaalien jälkeen kokoomus halusi muuttaa lapsilisälakia. Päiviö Hetemäki teki lakialoitteen, että lapsilisää maksettaisiin vasta toisesta lapsesta. Perusteluna oli valtion varojen säästäminen. Kokoomuslaisten naiskansanedustajien toivomusaloitekin tähtäsi lapsilisistä aiheutuneitten rasitusten helpottamiseen. Heidän mukaansa järjestelmä oli liian laaja ja sen rahoitustapa sekä ”muut epäkohdat sen soveltamisessa” rasittivat valtiontaloutta suuresti. Veronmaksajille se oli lisämeno, joka kasvatti tuotantokustannuksia ja aiheutti paineita korottaa hintoja.[122]

Kokoomuslaiset eivät vastustaneet lapsilisää mutta pitivät sen toteuttamistapaa liian kalliina. Margit Borg-Sundmanin mukaan lapsilisät olivat tärkeitä ”perhekustannusten oikeudenmukaiseksi tasaamiseksi”, koska yhteiskunnassa oli pyrittävä ”sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sosiaalisen turvallisuuden luomiseen”. Hän kuitenkin vaati järjestelmän korjaamista, koska sen ”laajuus ja epäkohdat” olivat aiheuttaneet ”suurta rasitusta valtion taloudelle ja veronmaksajille” ja koska se rasitti elinkeinoelämää aiheuttaen paineita hintoihin.[123]

Raakel Jalas, joka kokoomuslaisista kansanedustajista oli ehkä parhaiten perehtynyt sosiaalisiin kysymyksiin, piti lapsilisäjärjestelmää huonona, koska siinä vain jaettiin rahaa seuraamatta lainkaan, käytettiinkö se lapsiin vai johonkin muuhun. Tämän takia hänen mukaansa lapsilisälailla ei ollut mitään tekemistä väestöpolitiikan kanssa:

. . . . . .

119 VP 1947 liitteet I–XII, s.1189.

120 VP 1947 ptk., 4395–6 (Hetemäen puheenvuoro), 4463 (Virolaisen toivomusponnen hyväksyminen). Ks. myös Satakunnan Kansa 15.6.1948, pk.

121 US 11.3. 1948, pk.; Paavonen 1987, 310; Heinonen 1990, 175.

122 VP 1950 liitteet I–XIIb, 1295–6; VP 1950 liitteet I–XIIa, 578–9.

123 VP 1950 ptk., 2819–20 (Borg-Sundmanin puheenvuoro). Vrt. Suomen Nainen 6/1950 ”Lapsilisälaki valinkauhassa”.

> Väestöpolitiikka sosiaalipolitiikan yhtenä osana on välttämätön kansalle, joka aikoo elää ja sosiaalipolitiikka oikein johdettuna on taas välttämätön osa meidän kokonaista talouspolitiikkaamme. Emme me voi nähdä mitään talouspolitiikkaa ilman sosiaalipolitiikkaa ja niinpä ei voida väittää, että ne, jotka harrastavat ja ovat puhuneet talouspolitiikasta, aina olisivat sosiaalipolitiikkaa vastaan. Mutta me nimenomaan tähdennämme sitä, että me kaipaamme järkevää talouspolitiikkaa.[124]

Niillekin kokoomuslaisille, jotka harrastivat sosiaalipoliittisia kysymyksiä, lapsilisäjärjestelmän perusperiaatteet olivat vieraita. Monen mielestä oli väärin antaa rahaa kaikille valvomatta sen käyttöä. Kokoomukselle väestöpolitiikkaan liittyi kasvatuksellisia tavoitteita ”taloudellisten varojen käytön ohjaamiseksi” ja ”kotikulttuurin kehittämiseksi”[125] . Pahinta oli kuitenkin järjestelmän kalleus; Suomella ei köyhänä maana ollut varaa ottaa esimerkkiä rikkaasta Ruotsista[126] .

Kokoomuksen mielestä oikea väestöpolitiikka auttoi monilapsisia perheitä palkka-, verotus- ja asuntopolitiikan avulla. Valtion oli tuettava niitä esimerkiksi kodinperustamislainoilla. Perhe- ja lapsilisät olivat merkityksellisiä, mutta vielä tärkeämpää lapsiperheiden tukemisessa oli oikeanlainen verotus.[127]

Lapsiperheiden vaikeudet eivät kuitenkaan loppuneet toimeentuloon. Toinen lapsiperheitä koskenut polttava ongelma oli sodanjälkeisen Suomen asuntopula. Siksi asuntopolitiikka nousi korkealle puolueiden tärkeysjärjestyksessä.

Aravalainsäädäntö – maaseutu vastaan kaupunki?

Kaupunkien asuntotilanne oli sodan jälkeen vaikea. Maaseudun rakentamista tuettiin asutuskeskusten kustannuksella, eikä vuokrasäännöstelyn vuoksi vuokrakiinteistöjä rakennettu, joten kaupungeissa oli huutava pula asunnoista[128].

Ongelman tunnisti myös kokoomus ja vaati sen ratkaisemista. Ainakin ohjelmassaan puolue tuki asuntotuotantoa kaikilla mahdollisilla tavoilla. Rakentamista oli tuettava julkisista varoista myönnettävillä avustuksilla, perustamalla yleishyödyllisiä rakennusyrityksiä ja antamalla verohelpotuksia.[129] Kokoomuskin hyväksyi valtion osallistumisen asuntotuotantoon.

Vasemmistossa vaadittiin vuodesta 1947 lähtien rakentamisen osittaista irrottamista markkinataloudesta ja suuntaamista niin sanottuun sosiaaliseen rakentamiseen. Kevätkesällä 1948 joukko kansalaisjärjestöjä esitti hallitukselle samansuuntaisen vaatimuksen. Sekä Pekkalan hallitus että sitä seurannut Fagerholmin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus asettivat komitean selvittämään asuntotuotantoa.

. . . . . .

124 VP 1948 pk., 1417–19 (Jalaksen puheenvuoro).
125 Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 32.
126 Högerpartiets partistämmans protokoll 11. – 12.1950 (Elli Idenraimon (oik. Hiidenheimo!) tervehdys), RA.
127 Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 31–32.
128 Juntto 1990, 203: Vuosina 1941 – 51 kaupunkien ja kauppaloiden väkimäärä kasvoi 415000:lla ja maaseudun 51000:lla. Tuona aikana maaseudulle rakennettiin 155000 asuntoa ja kaupunkeihin vain 50600.
129 Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 32–33.

Komitean mietinnön perusteella Fagerholmin hallitus antoi niin sanotut aravalait. Niihin kuului erillinen Arava-virasto koordinoimaan asuntorakentamista ja määrärahoja valtion lainoiksi siihen. Koko asuntotuotantoa ei kuitenkaan edellytetty rahoitettavaksi tällä tavalla, vaan pääomia haluttiin myös vapailta markkinoilta.[130]

Kokoomus kavahti aloitetta erityisesti suuren ja keskitetyn Arava-viraston tähden. Sitä sorvattiin kuitenkin jo valiokuntakäsittelyssä pienimuotoisemmaksi asuntotuotantotoimikunnaksi. Kokoomuksessa tämä pantiin merkille positiivisena, etenkin kun sen edustajat olivat olleet aktiivisesti aikaansaamassa muutosta.[131]

Kokoomuksen lehdistä Aamulehti suhtautui Aravaan myönteisesti, sillä se piti asuntopulaa niin vakavana, että jotain oli tehtävä. Vaikka ei ollut varmaa, oliko Arava oikea keino, se oli askel oikeaan suuntaan. Rakennusasioiden keskittämisenkin lehti hyväksyi, sillä aiemmin niitä oli käsitelty peräti seitsemässä ministeriössä. Monet yritykset olivat kärsineet ”paperisodasta”, ja jotkut olivat jopa kaatuneet sen takia.[132]

Kokoomus ei kuitenkaan kannattanut koko asuntotuotannon yhteiskunnallistamista, sillä se piti yksityistä edullisimpana ja laadukkaimpana. Kantaa perusteltiin Ruotsissa esiintyneillä ongelmilla. Puolue hyväksyi Aravan ”ainoastaan asuntopolitiikassa tehtyjen virheiden korjaamiseksi” mutta varoitti sen käyttämisestä asuntorakentamisen sosialisoimiseen. Valtion väliintulo oli välttämätöntä, koska pääomia oli niukasti. Tämän lisäksi oli tarpeen ”siirtymävaihe väestön totuttamiseksi vuokratasoon, jota uudet rakennuskustannukset edellyttävät”. Pääasiassa asuntoja tuli kuitenkin tuottaa yksityisin varoin. Arava oli vain väliaikainen järjestely, josta oli luovuttava olojen vakiinnuttua. Felix Seppälä kirjoitti päiväkirjassaan, että laki oli ”perin huono tekele”, joka oli hyväksyttävä vain sen takia, että parempaakaan vaihtoehtoa ei ollut.[133]

Aravalainsäädännön eduskuntakäsittelyssä näkyi Fagerholmin hallituksen aikainen poliittinen asetelma, jossa maalaisliitto oli lujassa oppositiossa ja kokoomus pragmaattinen ja hallituksen esityksiä kohtaan maltillisen vastaantuleva.[134] Aravakäsittely muodostui maaseudun ja kaupungin vastakkainasetteluksi. Kokoomuksen eduskuntaryhmä hajosi useissa äänestyksissä maaseudun edustajien ollessa samassa rintamassa maalaisliittolaisten kanssa ja kaupunkilaisten äänestäessä sosiaalidemokraattien mukana. Maalaisliitto kytki lakien käsittelyn maaseudun asuntotuotannon tukemiseen ja vaati osaa rahoituksesta käytettäväksi siihen. Kun näin ei käynyt, puolue ehdotti lakien hylkäämistä. Kokoomuksesta tällä kannalla oli lähinnä muutama maaseudun edustaja. Ehdo-

. . . . . .

130 Paavonen 1987, 311–313; Juntto 1990, 206–207.

131 VP 1949 ptk., 462–464 (Wiherheimon puheenvuoro); Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 25.4.1949, liite n:o 11, PTA.

132 Aamulehti 12.2.1949, pk.

133 VP 1949 ptk., 464–467 (Lappi-Seppälän puheenvuoro); US 20.3.1949, pk.; Karjalainen 19.2.1949, pk; Ettei totuus unohtuisi…, 23; Felix Seppäjän pvk. 13.3.1949, Felix Seppälän kok., I:7, HMA.

134 Soikkanen Hannu 1991, 275-276; Paavonen 1987, 313; Hokkanen 1996, 430–433. Ks. myös Virmavirta 1977, 49–50.

tus ei mennyt läpi, ja saman kohtalon koki maalaisliiton yritys saada lait lepäämään yli vaalien.[135]

Kokoomuslaiset pitivät turhana maalaisliiton halua ”lyödä kiilaa asutuskeskusten ja maaseudun välille”. Heidän mielestään aravalait olivat kaupunkien katastrofaalisen asuntotilanteen takia tarpeellisia.[136] Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Arvi Ahmavaara sanoi, että kaupunkien asuntopuutteeseen liittyi ”suorastaan yhteiskunnallisia vaaramomentteja”. Hänestä maalaisliitto oli osoittanut aravakäsittelyssä ”äärimmäisen yksipuolisen luokkaluonteensa” osaamatta lainkaan ymmärtää kaupunkien ongelmia ja niihin liittyviä vaaroja.[137]

Kokoomuksen näkökohdissa orastaa seuraavan vuosikymmenen suomalaisen politiikan asetelma. Se kulminoitui presidenttikysymyksessä, mutta siinä oli kyse myös muusta. Kokoomuksessa suhtauduttiin epäluulolla Kekkoseen, mutta sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen yhteistyön taustalla oli myös kansan eheyttäminen, jonka ytimenä oli asevelihenki.[138] Kasvava kaupunkien Suomi ja kutistuva maaseudun Suomi olivat törmäyskurssilla. Ne olivat usein vastakkain seuraavan vuosikymmenen hyvinvointiratkaisuissa. Aravalainsäädäntö oli tämän asetelman esinäytös.

Aseveliyhteistyön vaikutus sosiaalisiin asenteisiin

Kokoomus suhtautui varovaisen myönteisesti vuoden 1948 eduskuntavaalien jälkeen syntyneeseen Fagerholmin sosiaalidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen, sillä se tunnisti mahdollisuuden vähentää kommunistien valtaa. Maalaisliitto epäili sen sijaan, että oikeisto ja sosiaalidemokraatit pelasivat yhteen ja olivat jo ennen hallitusneuvotteluja sopineet sosiaalidemokraattien vähemmistöhallituksesta.

Ilmeisesti merkittävä rooli Fagerholmin hallituksen muodostamisessa oli L. A. Puntilan ”poppoolla”, johon kuului sosiaalidemokraattien sodanaikaisia johtomiehiä, miehiä maalaisliiton oikealta siiveltä, kuten ryhmän puheenjohtaja Juho Koivisto, ja kokoomuksesta Päiviö Hetemäki. Heidän mielestään sosiaalidemokraattien vähemmistöhallitus oli ainoa keino kommunistien pudottamiseksi vallasta. ”Poppoolla” oli suuri merkitys Fagerholmin hallituksen pystyssä pitämisessä, kun etenkin maalaisliitto Urho Kekkosen yllyttämänä hyökkäili sitä vastaan.[139]

Kuten Hetemäen osallisuus ”poppoossa” kertoo, teollisuuden ja kaupan osuus hallituksen tukemisessa oli keskeinen. Kokoomuksessa etenkin ”vanhoilliset” olisivat halunneet kaataa sen, mutta työnantajien vaikutuksesta puolue perääntyi esimerkiksi Kekkosen yrityksestä kesällä 1949. Felix Seppälä kirjoitti

. . . . . .

135 VP 1949 ptk., 631–32 (äänestykset), 635 (äänestys lepäämään jättämisestä): Kokoomuksesta hylkäämistä kannattivat mm. E. A. Turja ja Heikki Ala-Mäyry.

136 VP 1949 ptk., 597–599 (Tuurnan puheenvuoro), 609 (Nuorsaaren puheenvuoro), 609–610 (J. Wirtasen puheenvuoro); Karjalainen 23.3.1949, pk.; 31.3.1949, pk; Ettei totuus unohtuisi…, 24.

137 Kokoomuspuolueen keskusliiton ptk. 25.4.1949, liite n:o 11, PTA.

138 Virmavirta 1977, 51.

139 Hetemäen haastattelu 6. ja 15.10.1964 ja 30.12.1965, Päiviö Hetemäen ark., k. 53, KA; Suomi 1988, 382–383; Hokkanen 1996, 418–419. Vrt. Sukselainen 1997, 238–240.

katkerana päiväkirjaansa, että ”kapitalismin ja sosialismin edut yhtyvät siinä, että veronmaksajien kustannuksella on mukava pitää tuotteet ja työpalkat korkeina”[140].

Hieman yllättäen sosiaalidemokraattien asevelisiipi, joukossa muun muassa Unto Varjonen ja Penna Tervo, ei kannattanut Fagerholmin hallituksen muodostamista, sillä se pelkäsi kommunistien jättämisen pois hallituksesta lisäävän heidän kannatustaan. Kiihkeimmin kommunisteja vastustaneet vaativat jopa Hertta Kuusista ulkoministeriksi.[141] Taktiset laskelmat ratkaisivat yhteistyö- ja hallituskuviot.

Hallitusta puolustaessaan kokoomus saattoi itsensä hankalaan välikäteen. Selittämistä riitti niin omille kannattajille kuin maalaisliittolaisillekin. Kokoomus yritti osoittaa, että maalaisliittokin oli alun alkaen hyväksynyt Fagerholmin hallituksen mutta oli oppositioon asettuessaan taipunut yhteistyöhön kommunistien kanssa.[142]

Selitykseksi yhteistyölle sosiaalidemokraattien kanssa kokoomuksesta tarjottiin sitä, että sosiaalidemokratia oli lähentynyt konservatismia. Puoluesihteeri Niilo Honkala todisteli, että sosiaalidemokraatit olivat muuttaneet mielensä monissa kysymyksissä. Osallistuminen talvisodan taisteluun osoitti uudenlaista suhtautumista puolustusvoimia kohtaan, ja tuolloin sosiaalidemokraatit olivat myös asettaneet koko kansan hyvän ahtaiden luokkaetujen edelle. Heidän isänmaallisuutensa lisäksi yhteisymmärrystä helpotti, että heidän talouspolitiikkansa oli tullut aiempaa järkevämmäksi ja maltillisemmaksi. Honkala väitti sosiaalidemokraattienkin tunnustaneen, että sosiaaliset uudistukset haittasivat edunsaajia, jos ne menivät yli talouden kantokyvyn.[143]

Maanpuolustusystävällisyyden ja kommunisminvastaisen taistelun ohella sosiaalidemokraattien ansioksi luettiin siirtyminen kohti ”skandinaavista sosialismia”. Tämä näkyi aiempaa myönteisempänä suhtautumisena kristinuskoon ja perinteisen työväen luokkapuoluepolitiikan hylkäämisenä. Sosiaalidemokraatit puhuivat kaikkien luokkien ”yhteisestä kansankodista” ja siten myötäilivät kokoomusta. Myös heidän muuttunutta suhdettaan sosialismiin kiiteltiin:

> Neljänneksi voisi vielä mainita sen seikan, että aikaisemmin voimakkaasti esillä ollut talouselämän sosialisoimisen vaatimus on viime vuosina verhottu kauniisiin sanakäänteisiin ja eräät sos-demit antavat yksityiskeskusteluissa ymmärtää, että se ei ole heidän sydäntään lähellä. Tyypillinen on lausunto: ”Kun sosialidemokraattisessa Ruotsissa on kahdenkymmenen vuoden aikana jatkuvasti vain tutkittu sosialisoimista, niin saadaan sitä kai täälläkin tutkia vähintäin saman verran.”[144]

. . . . . .

140 Felix Seppälän pvk 13.6.1949, Felix Seppälän kok. I:7, HMA

141 Soikkanen Hannu 1991, 268–269; Hokkanen 1996, 420.

142 Kokoomus oppositiossa, 8–9. Ks. myös von Bonsdorff 1994, 267–269: Fagerholmin hallituksen tukeminen oli ongelmallista RKP:lle. Kokoomuksen tavoin sekin oli eripurainen. Kummassakin puolueessa oli voimakas maataloussiipi, joka tunsi houkutusta yhteiseen hallitukseen maalaisliiton kanssa.

143 Honkalan alustus syystoimintapäivillä 14.9.1949, Niilo Honkalan ark., k. 1, KA; Honkalan alustus kokoomuspuolueen järjestöpäivillä 26.10.1950, Niilo Honkalan ark., k. 9, KA. Vrt. Havaintoja sodan jälkeisestä politiikastamme, 13–14.

144 Kokoomuksen ja sosialidemokraattien suhde, 1.

Toki ylistyksen rinnalla jaksettiin muistuttaa myös sosiaalidemokraattien pimeästä puolesta. He pyrkivät sosiaalisiin uudistuksiin vain niiden itsensä vuoksi unohtaen ottaa huomioon, miten ne voitiin käytännössä toteuttaa. Kaikesta kauniista puheesta huolimatta heidän perimmäinen tarkoituksensa oli kuitenkin marxilaisen perinteen mukainen sosialismi: ”Fagerholmin sileäksi ajeltujen piirteiden takaa tuijottaa aina parta-Kallen peloittava hahmo”.[145]

Kokoomukselle sosiaalidemokraatit olivat tulleet läheisiksi sodan aikana aseveliliikkeen myötä. Aseveliaate hyväksyttiin puolueessa heti sodan jälkeen yleisesti. Jussi Saukkosen kirjoittama sosiaalipoliittinen ohjelmaosuus meni vuoden 1945 puoluekokouksessa läpi lähes yksimielisesti. Vuoden 1948 puoluekokouksessa uusi sosiaalipolitiikka sitten jo kohtasi kovaa kritiikkiä.[146] Kokoomus oli jo vuoden 1947 syksyllä terävöittänyt asennettaan sosiaalisen lainsäädännön nopeaa kasvua kohtaan. Käänne tapahtui samoihin aikoihin, kun Pekkalan kansanrintama joutui lähelle hajoamista ja hallituskumppanit alkoivat tehdä eroa kommunisteihin.

Kokoomuksen ”sosiaalinen mieli” näyttää siis karisseen samassa tahdissa kommunismin uhkan vähenemisen kanssa. Kun kansanrintama alkoi rakoilla, kokoomuslaiset uskaltautuivat taas kritisoimaan sosiaaliturvan liian nopeata kasvua. Osittain tämä selittyy sillä, että aseveliliikkeen sosiaalipolitiikka nojasi vapaaehtoiseen huoltotyöhön eikä pelkästään valtioon ja että kokoomuksessa sodanjälkeistä politiikkaa pidettiin valtiojohtoisuuden lisääntymisenä. Sen väitettiin johtaneen omatoimisuuden ja -vastuisuuden vieroksumiseen, yhteiskunnan avun tuomiseen niiden tilalle ja yksityisen yritteliäisyyden korvaamiseen yleisellä huollolla[147].

Toisaalta sosiaalidemokraattienkin piirissä ja etenkin asevelisosialistien suulla alettiin vuoden 1947 syksystä lähtien puhua sosialismin sijaan ”kolmannesta tiestä”. Vielä vuonna 1945 sosiaalidemokraatit ja etenkin heidän asevelisiipensä olivat olleet hyvin aloitteellisia sosialisointikysymyksessä muun muassa tehden siitä välikysymyksen. Sosialismista puhuttiin ja sitä selvittämään muodostettiin komitea, mutta kun kommunistit ryhtyivät aktiivisesti vaatimaan laajaa valtiollistamista, se rupesi epäilyttämään sosiaalidemokraatteja. Pelkona oli, että siitä tulisi Neuvostoliiton mallin mukainen. Vuoteen 1947 mennessä sosiaalidemokraattien sosialismi oli kutistunut lähinnä työllisyyden merkityksen korostamiseksi.[148]

Uudessa ilmapiirissä kokoomus vaati yhä äänekkäämmin luopumaan säännöstelytaloudesta. Se ei myöskään ohittanut enää sosiaaliturvan runsasta lisäämistä samalla hiljaisuudella kuin kansanrintamahallitusten aikana. Tässä suhteessa puolueen politiikka paradoksaalisesti ”oikeistolaistui” samaan aikaan, kun sosiaalidemokraattien kanssa löytyi yhteinen sävel. Suurin syy tähän oli kommunistien vaikutusvallan väheneminen.

. . . . . .

145 Sama, 2; Havaintoja sodan jälkeisestä politiikastamme, 15.
146 Ks. edellä s. 51–54, 68–71.
147 Ks. esim. Honkalan esitelmä kansallisseurojen jäsentilaisuuksissa 1950, Niilo Honkalan ark., k. 9, KA.
148 Soikkanen Hannu 1991, 485–487.

Kokoomus ei kuitenkaan ”oikeistolaistunut” täysin. Selityksenä on sukupolvien välinen ero. Nuortenliittolaiset ja yleensä nuoren polven rintamamiehet suhtautuivat sosiaalidemokraattien tavoitteisiin ja sosiaalisen lainsäädännön lisäämiseen myönteisemmin kuin klassisen talousteorian omaksuneet vanhan polven edustajat. Näille sosiaaliset uudistukset olivat vain keino taistella kommunismia ja sosialismia vastaan, kun taas nuoret sisäistivät sosiaalisten uudistusten tarpeen. Kun kommunismin uhka oli väistymässä, vanhan polven kriittisyys sosiaaliturvan lisäämistä kohtaan lisääntyi.

Nuoret halusivat laajentaa kannattajakuntaa ylimpien yhteiskuntakerrostumien ulkopuolelle tähyillen erityisesti keskiryhmiin päin. Heidän sosiaalipolitiikan perusteesinsä kuului, että työväen lisäksi Suomessa oli muitakin, jotka tarvitsivat yhteiskunnan tukea. Sosiaalipolitiikkaa ei tullut rajoittaa työläisiin, vaan myös esimerkiksi laaja keskiluokka tarvitsi sosiaaliturvaa.[149] Ajatuksessa on jo selvästi pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle tunnusomaista sosiaaliturvan universalismia. Kokoomuksen aseveljet pelkäsivät menettävänsä keskiluokan kannattajia sosiaalidemokraateille näiden sosiaalisen ohjelman takia[150].

Kokoomusnuoret eivät pitäneet sosiaalipolitiikkaa aivan samalla tavalla pelkkänä välineenä hillitä kumouksellisuutta kuin puolueen vanha polvi. Toki hekin ymmärsivät sosiaaliturvan edut taistelussa kommunismia vastaan mutta sisällyttivät sen myös kansankokonaisuuden rakentamiseen, osaksi ”J. V. Snellmanin rohkeimpien unelmien toteuttamista”.[151]

Snellmanin, kansallishengen puolestapuhujan, nimen liittäminen sosiaalipolitiikkaan muistutti hänestä myös sosiaalisena ja taloudellisena uudistajana, joka oli ymmärtänyt muun muassa työväenluokan tulevan merkityksen suomalaisen sivistyksen kehittäjänä.[152] Tässä suhteessa aseveliliikkeen ajattelu muistutti paljon snellmanilaisuutta. Sosiaalinen turvallisuus oli osa ohjelmaa, jonka avulla haluttiin vahvistaa kansallishenkeä.

Oppi-isänsä tavoin muutkin fennomaanit ja vanhasuomalaiset olivat tunteneet myötämieltä tavallisen kansan hyvinvointia kohtaan, samalla kun he olivat hylänneet *laissez faire* -liberalismin. Yrjö-Koskinen jopa kirjoitti työväenkysymyksestä pamfletin, jossa hän vetosi valtioon ja yhteiskuntaan heikkojen aseman turvaajina. Radikaaleinta fennomaanien politiikassa oli, että he konservatiivisina ja elitistisinä tukeutuivat reformivaatimuksissaan suoraan kansaan.[153] Siksi Snellman ja fennomania olivat ihanteellinen esikuva kokoomuslaisille aseveljille, jotka yhtä lailla vetosivat suoraan kansaan taistellessaan sosiaalidemokraattien kanssa keskiluokan kannatuksesta.

Suomalais-hegeliläinen kansallisuusaate poikkesi esikuvastaan siinä, että fennomaanit korostivat valtion asemasta kansalaisyhteiskuntaa. He erottivat kansallisen vapauden valtiollisesta asettaen edellisen etusijalle[154]. Silti fenno-

. . . . . .

149 Nuori Oikeisto 1/1948, Sosiaalikonservatismin tiellä I”.
150 Ks. kokoomuspuolueen työvaliokunnan ptk. 2.11.1948, liite 2. PTA.
151 Nuori Oikeisto 2/1947, ”Kommunisminvastaisesta taistelusta”; KNL:n liittotoimikunnan ptk. 28.–29.8.1948, liite ”KNL:n toimintasuunnitelma vuodeksi 1949”, PTA.
152 Suvanto 1994, 97–98.
153 Ks. edellä s. 16–18.
154 Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 12.

maanien perusideologiaan kuului myös vahva valtio, sillä he pitivät sitä vapauden edellytyksenä. Heidän tavoitteenaan oli autonomisen suomalaiskansallisen valtion synnyttäminen Venäjän yhteyteen. Kansalaisyhteiskunnan korostaminen valtion kustannuksella oli siten mieluummin todellisuuden sanelema kuin ideologinen kysymys.

Yhteys fennomaaneihin ja vanhasuomalaisiin näkyy myös aseveljien ankkuroitumisessa yksityisiin avustusjärjestöihin. Heidän ihanteenaan oli aktiivinen kansa, joka oli vahva ja yhtenäinen ulkopuolista uhkaa vastaan. Sitä vastoin käsitys kansan mobilisoitumisesta oli erilainen, sillä aseveljet halusivat sen tapahtuvan alhaalta ylöspäin, kun taas heidän 1800-luvun esikuvansa kannattivat päinvastaista suuntaa.

Tulkinnassaan sodan vaikutuksesta sosiaalipolitiikkaan kokoomuslaiset painottivat enemmän kansakunnan ja kansankokonaisuuden kuin valtion merkitystä. Heidän mielestään sota oli yhdistänyt Suomen kansan ja tehnyt siitä sosiaalisesti vastuuntuntoisen. Vastuuntuntoinen oli nimenomaan kansa, ei valtio. Avainasemassa olivat olleet sellaiset vapaaehtoisjärjestöt kuten Suomen Huolto, Mannerheimin lastensuojelujärjestö ja Väestöliitto[155].

Saukkosen laatimat sosiaalipoliittiset ohjelmat korostivat voimakkaasti vapaaehtoisjärjestöjen merkitystä sosiaalisen turvan luomisessa. Valtion ja kuntien sosiaalisen toiminnan ohella huomattavan sijan sai kirkon, kansalaisjärjestöjen ja yksityisten kansalaisten sosiaalityö[156]. Sillä sektorilla kokoomus luotti kansalaisyhteiskuntaan yhtä paljon kuin valtioon. Vapaaehtoistyö kohotti kansallistunnetta, mutta sopi myös puolueen vaatimaan reformien maltillisuuteen, sillä se täytti välittömästi kipeitä tarpeita, joihin rauhallinen uudistustahti ulottuisi vasta aikojen kuluttua.

Tämäntapainen ajattelu ei ollut tuntematonta muuallakaan puolueessa. Vanha polvi katsoi sosiaalisia uudistuksia karsaasti ja tarjosi mielellään niiden tilalle vapaaehtoistyötä. Esimerkiksi Aili Salomaa viittasi ruotsalaisen poliitikon Karl Wistrandin esiintymiseen syksyllä 1947 puolueen talous- ja sosiaalipoliittisilla neuvottelupäivillä. Tämä oli valitellut Ruotsin uudistustahtia niin nopeaksi, että ei löytynyt tarpeeksi ihmisiä toteuttamaan kaikkia lakimääräisiä huoltotehtäviä. Salomaan mukaan Ruotsissa ei ollut totuttu vapaaehtoistyöhön mutta tilanne oli toinen Suomessa, jossa se oli herättänyt laajojen kansalaispiirien sosiaalisen valveutuneisuuden ja tuonut huoltotyön ihmisiä lähelle.[157] Suomi saattoi välttää ruotsalaisen ”uudistusvimman” karikot vapaaehtoiselle huoltotyöllä, joka kaiken muun hyvän lisäksi sopi mitä parhaiten juuri täkäläiseen perinteeseen ja kansanluonteeseen.

Aseveljien ja vanhan polven välillä oli kuitenkin selvä ero suhteessa vapaaehtoistyöhön. Edelliset nostivat vapaaehtoisjärjestöjen synnyttämän kansallishengen lähes myyttiseen arvoon, kun taas vanhalle polvelle vapaaehtoistyöllä

. . . . . .

155 Ks. Suomen Nainen 4–5/1948, ”Uusia virtauksia”.

156 Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1945, 23; Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma 1948, 26; Kansallisen Kokoomuksen ohjelma 1951, 23.

157 Wistrand 1947, 97; Suomen Nainen 4–5/1948, ”Uusia virtauksia”.

oli merkitystä lähinnä valtion tehtävien korvaajana. He eivät pitäneet sodanaikaista vapaaehtoistyötä samanlaisena kansan vahvistajana kuin nuoret.

Jos kokoomuksen aseveljet tekivätkin sosiaalipolitiikassa eron valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä, talous- ja työllisyyspolitiikassa he ja kokoomusnuoret lähentyivät sosiaalidemokraatteja ja ”keynesiläisyyttä”. Nuoret korostivat erityisesti työn arvoa. Toisaalta heidän ajattelussaan työ oli enemmän velvollisuus kuin oikeus: jokaisen velvollisuus oli tehdä työtä.[158]

Emopuolueessa ”keynesiläisyys” ei vielä ollut johtava aatesuunta, vaan siellä tukeuduttiin Wilhelm Röpken klassisen liberalismin värittämään ajatteluun. Nuortenkaan keskustelussa eivät vilahdelleet Keynesin, Myrdalin ja Bertil Ohlinin nimet, eikä suhdannepolitiikka kuulunut heidän talouspoliittiseen sanastoonsa ainakaan kovin näkyvästi, mutta silti he olivat emopuoluetta valmiimpia hyväksymään valtion puuttumisen talouselämään esimerkiksi työllisyyden ylläpitämiseksi.

Lähentyminen sosiaalidemokraatteihin aiheutti kokoomuksessa kahdenlaisia reaktioita sosiaali- ja talouspolitiikkaa kohtaan. Yleensä ruvettiin vaatimaan talouden vapauttamista ja moittimaan sosiaaliturvan liian nopeaa kasvua. Kun kommunismin vaara väheni ja kommunistit jäivät yksin, kokoomuksessa rohkaistuttiin arvostelemaan suunnitelmataloutta ja sosiaalilainsäädännön suunnittelemattomuutta. Vanhalle polvelle yhteistyö sosiaalidemokraattien kanssa merkitsi lähinnä taistelua kommunismia ja myöhemmin Kekkosta vastaan.

Kokoomuksen aseveljet taas tunsivat sosiaalidemokraatteja kohtaan myös ideologista vetovoimaa. Nuori polvi omaksui monia heidän ja aseveliliikkeen sosiaalisia ja valtion osuutta taloudellisessa toiminnassa korostaneita näkemyksiä. Kokoomusnuoret eivät luonnollisesti hyväksyneet sosiaalidemokratiaa sellaisenaan vaan emopuolueen tavoin kannattivat vapaata taloutta ja realismia sosiaalisissa uudistuksissa. Kuitenkin he olivat uusia ajatuksia kohtaan selvästi muuta puoluetta ymmärtäväisempiä. Heidän motiivinaan ei ollut pelkästään kommunismin torjuminen, vaan he liittivät talous- ja sosiaalipoliittiset käsityksensä pyrkimykseen houkutella uusia ryhmiä puolueen kannattajiksi. Tässä sosiaalidemokraattinen puolue oli esikuva.

”Holhousvaltion” kritiikki voimistuu

Sosiaalipolitiikan hitaan kasvun kausi 1950–1954

Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 1950-lukua voidaan pitää vastaiskuna ”kolmen suuren” hallituksen politiikalle. Palattiin vanhoihin asetelmiin. Uudelle vuosikymmenelle siirryttäessä eurooppalainenkin ilmapiiri muuttui. 1940-luvun loppupuolisko oli vasemmistolaisuuden ja kollektiivisuuden, 1950-luku oikeistovirtausten, kylmän sodan ja individualismin aikaa.[159] Suomessa tämä

. . . . . .

158 Nuori Oikeisto 2/1948, ”Sosiaalikonservatismin tiellä II”; Kokoomuksen Nuorten Liiton ohjelmavihkonen, 7.

159 Vrt. Kalela 1989, 159; Heinonen 1990, 179.

näkyi sosiaalipolitiikassa, joka varsinkin 1950-luvun alkupuolella kehittyi hitaasti.

Muutos alkoi jo Fagerholmin sosiaalidemokraattisesta vähemmistöhallituksesta, jonka aikana toisen maailmansodan jälkeen suomalaiseen politiikkaan tulleet uudet piirteet joutuivat koetukselle. SKDL eristettiin oppositioon, joka kesti 18 vuotta. 1950-luvulla porvarilliset piirit pyrkivät valtaamaan takaisin menettämiään asemia, kun taas työväenliike yritti säilyttää saavuttamansa edut.[160]

Uudessa ilmapiirissä kokoomus saattoi taas ajaa tavoitteitaan yhä ponnekkaammin. Taustalla olivat muun muassa rohkaisevat ulkomaiset esikuvat. Isossa-Britanniassa Churchillin konservatiivit palasivat valtaan vuonna 1951, ja Ranskassakin oikeiston vaikutusvalta oli kasvussa. Eurooppalaisten konservatiivien ideologinen aktiivisuus kohdistui ensiksi kommunisteihin, ja kommunismin vaaran vähetessä he lähtivät hyökkäämään liberaalien kanssa sosiaalidemokraatteja vastaan tunnuksella: ”Sosialismin ja demokratian yhdistäminen on mahdotonta.” Kokoomuksen kielenkäytössä ”kommunismin vaara” lisääntyi etenkin vuodesta 1952 lähtien. Vaikutusta saattoi olla sellaisilla ulkomaisilla esikuvilla kuin McCarthyn kommunistivainoilla USA:ssa.[161] Toisaalta kommunistit olivat myös ”hyviä” vihollisia verrattuna sosiaalidemokraatteihin, jotka kokoomuksen näkökulmasta olivat tietyssä mielessä liittolaisia. Sitä hermostutti maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien vuonna 1950 uudelleen virinnyt punamultayhteistyö, ja kommunismilla mahdollisesti yritettiin lyödä kiilaa Kekkosen ja sosiaalidemokraattien väliin.

Maalaisliitto nousi 1950-luvun alkupuolella johtavaan asemaan, ja etenkin Urho Kekkosen ympärille ryhmittyneet maalaisliittolaiset olivat vahvoilla. Kekkonen toimi 1950-luvulla peräti viiteen otteeseen pääministerinä. Hänen ministeriönsä tosin olivat useimmiten riitaisia ja lyhytaikaisia punamultahallituksia tai maalaisliittolaisia vähemmistöhallituksia. Kekkonen oli kuitenkin Paasikiven ohella 1950-luvun alkupuolen vaikutusvaltaisin suomalainen poliitikko, jonka näkemykset vaikuttivat yhteiskuntapolitiikkaan enemmän kuin kenenkään muun.

Kekkosen kirja ”Onko maallamme malttia vaurastua?” vuodelta 1952 on avainteos suomalaisen 1950-luvun yhteiskuntapolitiikan ymmärtämiseen. Toisen maailmansodan jälkeen hänen keskeisenä tavoitteenaan oli kansallinen yhtenäisyys. Hänen ansiostaan maalaisliitossa tunnustettiin, että yhteiskunnassa oli intressien ja tarpeiden ristiriitoja, joita piti yrittää hallita ”positiivisen valtiotaidon” avulla.

Sosiaalipolitiikassa tämä tarkoitti vähävaraisten aseman vahvistamista. Kekkosen mukaan uusi ”rauhallinen rinnakkaiselämä” merkitsi taukoamatonta kilpailua kommunistisen ja ei-kommunistisen järjestelmän välillä. Yhteiskuntajärjestyksen säilyttämisen takia oli kyettävä osoittamaan, että juuri suomalainen järjestelmä sopi parhaiten tänne. Tärkeää oli säilyttää työväestön ja maanvilje-

. . . . . .
160 Kalela 1989, 159–160.
161 Paasivirta 1992, 404.

lijöitten luottamus suomalaisen yhteiskuntamuodon paremmuuteen ja samalla saada tämä luottamus leviämään sinnekin, missä sitä ei vielä ollut.[162]

Kekkosen tarkoituksena oli teollistamisen edistäminen. Se oli edellytys ohjelmalle, joka kykeni ”kansallemme tarjoamaan terveellä pohjalla olevan elintason nousun”. Tämä vaati kuitenkin malttia etenkin työväenliikkeeltä, jotta se ei vaatisi ylimitoitettuja palkankorotuksia ja sosiaalisia uudistuksia esimerkiksi ”vientiteollisuutta puristamalla”. Ne vaarantaisivat teollistamiseen tarvittavan pääoman kertymisen. Kulutusta oli rajoitettava investointien hyväksi ja mieluiten vapaaehtoisesti niin, että palkannauttijat ymmärtäisivät niiden merkityksen sosiaalisten olosuhteiden paranemiselle.

Suomessa teollistaminen onnistuisi Kekkosen mielestä parhaiten valtion tuella. Sitä tarvittiin etenkin Pohjois-Suomessa, koska yksityinen sektori investoi Etelä-Suomeen. Lisäksi yksityisyrittäjien tulemista Pohjois-Suomeen pidättivät sen erityisolosuhteet ja teollistamisen poikkeuksellinen suuruusluokka, josta he eivät selvinneet omilla varoillaan.[163]

Kokoomuksessa Kekkoseen suhtauduttiin epäillen, ja jo vuoden 1950 presidentinvaaleissa se oli sosiaalidemokraattien kanssa yhteisrintamassa Paasikiven puolesta tätä vastaan. Vaalitaistelussa Kekkonen moitti Paasikiveä maatalousväestön huonosta kohtelusta säännöstelypäätösten yhteydessä. Päiviö Hetemäki puolusti presidenttiä toteamalla, että tämä ei ollut niistä vastuussa vaan hallitus, ja syytti puolestaan Kekkosta kuilun rakentamisesta maaseudun ja kaupunkien välille.[164]

Tämä juopa oli tärkeä osa 1950-luvun politiikkaa, ja etenkin hyvinvointivaltioon liittyvissä ratkaisuissa maaseudun ja kaupunkien erilaiset intressit tulivat selkeästi esiin. Oli muodostumassa kaksi ryhmittymää niin, että kokoomus ja sosialidemokraatit kaupunkilaisina puolueina saivat usein vastaansa maaseudulta kannatuksensa keräävät maalaisliiton ja SKDL:n. Tässä asetelmassa tavallaan kiteytyivät Kekkosen vahva sisäpoliittinen asema ja kysymys mahdollisesta presidenttiydestä. Myös ulkopolitiikan osalta rintamalinjat muotoutuivat samansuuntaisesti.

Kekkosen visioita Pohjois-Suomen teollistamiseksi ei otettu kokoomuksessa vastaan positiivisesti vaan ne leimattiin ”hiipiväksi sosialismiksi”. Esimerkiksi Tuure Junnila piti hyvin vaarallisena, että valtiojohtoista teollistamista esitti porvarillista puoluetta edustava pääministeri; sosialistilta sellaista saattoi odottaa mutta ei porvarilliselta pääministeriltä. Junnilan mielestä yksityinen sektori

. . . . . .

162 Heinonen 1990, 185–186.

163 Kekkonen 1952, 55–60, 73–76, 92–96, 117-118. Vrt. Suomi 1990, 200–210.

164 Virmavirta 1977, 53. Vrt. Suomi 1988, 409–412. Virmavirta (1977, 50–51) sijoittaa Kekkosen ja kokoomuksen välirikon vuoteen 1949 ja Fagerholmin hallituksen kaatamisyrityksen epäonnistumiseen, josta Kekkonen syytti kokoomusta, kun se ei yhtynyt maalaisliiton epäluottamuslauseeseen. Juhani Suomen mukaan Kekkonen oli kyllä tästäkin katkera mutta hänen nuiva suhtautumisensa kokoomukseen juontui paljon pitemmältä ajalta. Suhteita rasittivat vuoden 1937 punamultaratkaisu, IKL:n lakkauttamisyritys ja sota-ajan tapahtumat. Toisaalta myös kokoomuksen heikko asema ulkopolitiikassa määräsi Kekkosen asennetta. Hänen mukaansa maalaisliitto (ja hän itse) ei voinut uhrata asemaansa ulkopoliittisena välittäjänä tekemällä yhteistyötä oikeiston kanssa.

pystyi teollistamaan Pohjois-Suomen vähintään yhtä hyvin kuin valtio. Sille ei tullut jättää monopolia edes voimalaitoskysymyksessä.[165] Junnilaa säesti puheenjohtaja Salminen, jonka mielestä Kekkosen kaavailema Pohjois-Suomen teollistaminen valtion johdolla osoitti, että tämän hallituksella ei ollut lupauksistaan huolimatta aikomustakaan alentaa veroja.[166]

Kekkosen kirja ja muutkin toimet tekivät kokoomuksen epäluuloiseksi maalaisliittoa kohtaan. T. A. Wiherheimo julisti vuoden 1953 puoluekokouksessa sen muuttuneen sosialistiseksi. Taustalla oli Kekkosen kirjan lisäksi muun muassa kiista Kemijoen voimalaitosten rakentamisesta, jossa tämä oli puoltanut rakentamista valtion johdolla, kun eduskunnan porvarillinen puoli oli muuten lähes kokonaisuudessaan vastustanut sitä. Sosiaalidemokraatit olivat lopulta ratkaisseet kiistan valtiojohtoisuuden hyväksi uhkaamalla äänestää lain yli vaalien. Lisäksi kokoomuslaisia huolettivat huhut sopimuksista voimalaitosten, lääketeollisuuden ja puhelinlaitosten sosialisoimiseksi. Kaiken huipuksi kommunistien ja maalaisliiton K-linjan yhteistyö ulkopolitiikassa herätti epäilyksiä Kekkosen ja hänen kannattajiensa todellisesta poliittisesta väristä.[167]

Kokoomuksen näkökulmasta Kekkosen käsitykset Suomen kehittämisestä olivat sosialistisia ja siten kaikin tavoin porvarillisten aatteiden vastaisia. Sen mielestä talouselämässä oli valtion kontrollin lisäämisen sijasta luovuttava vanhastakin säännöstelystä mahdollisimman pian. Maalaisliiton ja etenkin Kekkosen myönnytykset sosialismille olivat vaarallisia. Kokoomuksen oli asetuttava jarrumieheksi, kun muut porvarilliset puolueet taipuivat sen edessä. Puoluesihteeri Niilo Honkala kirjoitti vuoden 1951 tappiollisten eduskuntavaalien jälkeen, että vahva kokoomuspuolue oli tärkeä ”porvaririntaman ryhdin” säilymiseksi etenkin talous- ja verokysymyksissä, sillä se esti muiden porvaripuolueiden luisumisen liiaksi vasemmalle.[168]

Kokoomuksen ja ”luokkapuolueiden” sosiaalisuus

Muut puolueet kutsuivat herkästi kokoomusta ”herrojen” tai ”riistäjien” puolueeksi, joka ei ymmärtänyt tavallisen kansan tarpeita. Kokoomuksessa oltiin huolestuneita keskiluokan kannatuksesta etenkin, kun vuonna 1951 perustettu ja keskiluokan edunvalvojaksi julistautunut kansanpuolue menestyi hyvin saman vuoden eduskuntavaaleissa, joissa kokoomus puolestaan hävisi[169] .

. . . . . .

165 Kansamme talous 15/1952, ”Teollistamiskysymystä on tarkasteltava tasapuolisesti”; US 13.4.1952, ”Valtion yritteliäisyyden laajentamissuunnitelmat”; Pääkaupungin kirje 4/1952, ”Hiipivää sosialisointia”. Ks. myös Satakunnan Kansa 31.3.1952, pk.; US 23.4.1952, pk; Felix Seppälän puhe n. vuodelta 1950, Felix Seppälän kok., I:1, HMA.

166 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, liite n:o 10.

167 Sama, liite n:o 4., 6–10; Hyvämäki 1977, 383-386.

168 Muistio ”Tilannearvio porvarillisen rintaman tappion jälkeen”, Niilo Honkalan ark., k. 10, KA. Kekkosen kirjan muusta arvostelusta ks. Pekkarinen & Vartiainen 1995, 138-139.

169 Kansanpuolue sai edeltäjänsä edistyksen viiden paikan sijaan kymmenen, ja kokoomuksen paikkamäärä putosi 33:sta 28:aan. Kiinnostusta keskiluokkaa kohtaan osoittavat useat sitä käsitelleet pamfletit. Esim. kokoomuksen keskustoimiston ”Tarvitaanko uutta puoluetta keskiluokan etuja valvomaan?” ja nimimerkki ”Keskiluokan poliitikon” eli Niilo Honkalan ”Tarvitsevatko keskiryhmät uuden puolueen?” todistelivat, että kokoomus oli puolustanut hyvin keskiluokan etuja ja että uusi vain siihen tukeutuva puolue saavuttaisi ainoastaan marginaalisen kannattajakunnan. Nuorten asennoitumisesta KNL:n liittotoimikunnan ptk. 28.–

Kokoomus vastasi kritiikkiin leimaamalla muut puolueet, ”luokkapuolueet”, sitä itseään paljon epäsosiaalisemmiksi. Kokoomuslaiset eivät tunnustaneet olevansa ”yläluokkapuolue” tai kapitalistien asianajaja vaan olivat sitä mieltä, että heidän kannattajansa kuuluivat tasaisesti eri yhteiskuntaryhmiin. Kokoomus ajoi yleistä mutta luokkapuolueet vain oman ryhmänsä etua. Luokkapuolue oli ”siis kovasti sosiaalinen, mutta vain itseään kohtaan ja oman puolueen sisällä”. Kuitenkin pitkällä aikavälillä luokkapuolueet joutuisivat toteamaan, että kokoomuksen yleistä etua ajava politiikka oli ainoa järkevä vaihtoehto, sillä yksikään luokkapuolue ei voinut saada enemmistöä eduskuntaan.[170]

1950-luvun alkupuolen propagandassaan kokoomus odotteli luokkapuolueiden politiikan konkurssia. Tilanne oli jo mahdoton, kun valtio yhtäältä verotti raskaasti ja toisaalta jakoi samoja rahoja niin rikkaille kuin köyhillekin. Nopea tekninen kehitys oli suosinut luokkapuolueita mahdollistamalla uudistukset ja saamalla näyttämään konservatiivien järkevyyden ”taantumukselliselta”, kun he olivat niitä vastustaneet. Tulevaisuudessa tekninen kehitys väistämättä tasaantuisi ja konservatiivien yleiseen etuun tähtäävä politiikka ja uudistuksia kohtaan kriittinen asenne tuntuisivat taas houkuttelevilta.[171]

Kokoomukselle yleinen etu tarkoitti valtion määräysvallan kaventamista talouselämässä. Kansalaisten keskuudessa oli saatava leviämään ”nykyistä oikeampi käsitys talouselämän perustosiasioista ja riippuvuussuhteista”:

> Ensinnäkin on luovuttava harhauskosta valtion kaikkivoipaisuuteen taloudellisella alalla. Puuttuessaan talouselämän kulkuun valtio ei luo uusia arvoja eikä lisää kansan varallisuutta. Valtion on ensin tuotannon tuloksista otettava kaikki, mitä se voi antaa ja lisäksi pidätettävä huomattava osa näiden toimenpiteiden vaatimiin hallinnollisiin kustannuksiin.

. . . . . .

29.8.1948, PTA: Kokoomusnuorissa keskiluokkaan oli kiinnitetty huomiota jo vuonna 1948. Heidän tavoitteenaan oli kokoomuksen ja edistyksen yhdistäminen. Kirjeessään puolueen valtuuskunnalle he tähdensivät keskiluokasta huolehtimista ja puolueen sosiaalista ohjelmaa sen houkuttelemiseksi. Kokoomuspuolueen työvaliokunnan ptk. 2.11.1948, PTA. Ks. myös Margit Borg-Sundmanin puhe Keski-Suomen kokoomusväen neuvottelupäivillä 1956, Margit Borg-Sundmanin kok., k. 26, KA: Kokoomuksessa ajateltiin yhä 1950-luvulla, että vaikka se olikin yleispuolue, se joutui puolustamaan keskiluokan etuja, koska sen tilanne oli niin huono. Tosin Borg-Sundman oli 1950-luvun puolivälissä sitä mieltä, että keskiluokan asema oli parantunut, koska luokkapuolueet eivät harjoittaneet enää huutokauppaa yhtä innokkaasti kuin aiemmin. Ks. myös Junnila 1950, 81–93; US 16.12.1949, ”Suomalaisen keskiluokan poliittinen ryhmittyminen”; US 13.1.1950, ”Kysymys keskiluokan puolueesta vielä kerran”; Tuure Junnilan kirjoitus ”Itsenäisen keskiluokan hajoitustoiminnasta”, Tuure Junnilan Arkisto, k. 15, KA: Junnila kannatti ns. yleisporvarillisten puolueitten eli kokoomuksen ja kansanpuolueen voimien yhdistämistä ”luokkapuolueitten” vastapainoksi.

170 Rantala 1953, 3–4, 6–8, 10, 12; Mistä vastustajat syyttävät - mitä itse vastaamme heille?, 21–23; Ettei totuus unohtuisi…, 4–8. Vrt. Suomen Nainen 4–5/1953, ”Puolueemme naiset ja sosiaalisuus”: Onni Rantalan mukaan nainen ”on henkiseltä olemukseltaan niin rakennettu, että hän vieroksuu ahdasta ryhmäajattelua”. Naiset kannattivat kokoomusta ja yleensä konservatiivisia puolueita suhteellisesti enemmän kuin miehet, koska niiden päämäärät – yhteishyvä, turvallisuus ja tasapaino luokkaristiriitojen sijaan – olivat samoja kuin naisten tavoitteet. Tämä johtui siitä, että heitä ei elinkeino tai ammattijärjestö sitonut samalla tavalla kuin miehiä, minkä takia he olivat valmiimpia hyväksymään yhteishyvän luokkaedun sijaan. Kokoomusnaisten sosiaalisuutta osoitti lisäksi aktiivinen osallistuminen vapaaehtoisjärjestöjen työhön. Yhteishyvää ei ajettu pelkästään tai edes ensisijaisesti valtion avulla vaan vapaaehtoistyöllä.

171 Niilo Honkalan puhe Turun tukimiesten kokouksessa 5.6.1951, Niilo Honkalan arkisto, k. 10, KA.

> Valtiovallan toimesta tapahtuva yksityiskohtiin menevä elinkeinoelämän suunnittelu ja johto ei vastaa tehokkuudessa ja asiantuntemuksessa omavastuisten yrittäjien panosta. Valtion holhous talouselämässä on siis supistettava vähimpään välttämättömään.[172]

Valtionjohtoisuus oli huono myös siksi, että valtion ylläpitämiseen menevät varat olivat pois tuotannosta. Yli puolet budjetin menoista oli tulonsiirtoja eli avustuksia ja tukipalkkioita, mikä merkitsi ”kansantulon mielivaltaista uudelleenjakamista”. Valtiontalouden laajuuden takia verotus oli Suomessa ”raskaimpia koko maailmassa”, mistä oli useita negatiivisia seurauksia. Se rasitti pienituloisia ja perheellisiä niin, että he eivät kyenneet kustantamaan esimerkiksi lastensa kouluttamista. Lisäksi välittömän verotuksen jyrkkä progressiivisuus vei säästämisen ja pääomanmuodostuksen edellytyksiä, mikä tyrehdytti yrittämis- ja ansaitsemishalua. Kokoomuksen johtopäätös oli selvä: valtiontaloutta oli supistettava tuntuvasti ja verorasitusta kevennettävä sekä verojärjestelmää muutettava ”sellaiseksi, ettei se lamauta yrittämis- ja ansaitsemishalua eikä säästämistoimintaa”.[173]

Hyvä esimerkki kokoomuksen talouspoliittisesta ajattelusta oli nousevan poliitikon Tuure Junnilan kirja vuodelta 1950. Siinä hän muun muassa selosti Yhdysvaltain kahden erilaisen suuntauksen, Washingtonin eli keynesiläisten ja Wall Streetin, keskustelua valtion osuudesta talouselämässä. Junnilan käsityksessä Wall Street oli oikeassa ennustaessaan, että jatkuvasta budjettivajeesta, inflaatiosta ja verotuksen kiristymisestä aiheutuisi ennen pitkää talouselämälle ja dollarin arvolle vaikeita seurauksia. Hän piti Suomen tilannetta samanlaisena kuitenkin sillä erotuksella, että täällä verotaakka oli jo ”vuorenraskas”. Siksi julkisen sektorin supistaminen olisi ollut todella tervetullutta. Junnila epäili kuitenkin, että oltiin menossa aivan toiseen suuntaan.[174]

Junnila perusteli valtion mahdollisimman pientä puuttumista talouselämään muun muassa USA:n paremmalla pärjäämisellä verrattuna sosialistisia kokeiluja tehneeseen Isoon-Britanniaan ja kommunistiseen Neuvostoliittoon. Hänen mielestään Yhdysvalloissa työväestön elintaso oli korkeampi kuin noissa kahdessa.[175] Erityisen tärkeänä Junnila piti rahan arvon säilyttämistä. Hän muun muassa kirjoitti 1940-luvun loppupuolella inflaation haitoista laajan artikkelisarjan, jossa hän nimesi paisuvan valtiontalouden klassiseksi inflaation aiheuttajaksi[176].

Junnila kuului puolueen oikeaan laitaan, joten hänen mielipiteensä eivät välttämättä kertoneet kaikkea kokoomuksen taloudellisista käsityksistä. Silti ainakin 1950-luvun alkupuolella hänen edustamansa argumentointi ja tiukka taloudellisen vapauden puolustaminen olivat puolueessa pinnalla.

. . . . . .

172 Kokoomuksen ohjelma 1951, 9–10.
173 Sama, 12–13.
174 Junnila 1950, 32; Junnilan esitelmät keväällä 1949 otsikoilla ”Talouspolitiikan päivän kysymyksiä” ja ”Nykyhetken taloudellisia näköaloja”, Tuure Junnilan ark., k. 12, KA.
175 Junnila 1950, 33.
176 Mm. Junnilan esitelmä sanomalehtikursseilla 9.9.1949, Tuure Junnilan ark., k. 12; Junnilan esitelmä Kansallispankin neuvottelupäivillä 11.11.1949, Tuure Junnilan ark., k. 13, KA. Junnilan inflaatiota käsitellyt artikkelisarja julkaistiin myös koottuna. Ks. Junnila 1949.

Junnilan kanssa eri mieltä talous- ja sosiaalipolitiikasta oli nuorten liitto, joka vuoden 1951 ohjelmassaan asetti kansallisen edun ja yhteiskunnallisen tarpeen yksityisen omistusoikeuden edelle[177]. Yleisesti ottaen kuitenkin ennen vuoden 1954 eduskuntavaaleja junnilalainen talouspoliittinen ajattelu oli puolueessa vallitsevana. Sen vuoksi ei ole perusteltua sijoittaa häntä vielä vuosikymmenen alkupuolella kokoomuksessa äärilaitaan. Junnilan tuonaikaista poliittista asemaa kuvaa, että hän avusti Uuden Suomen lisäksi välillä myös Helsingin Sanomien pääkirjoituspalstaa[178].

Kokoomuksen sosiaalipoliittinen asennoituminen selkeytyi 1950-luvun alussa. Käytännössä se ei juuri muuttunut 1940-luvusta. Vuoden 1948 jälkeen porvarillinen puoli kokonaisuudessaan oli huolestunut valtiollisen sosiaalipolitiikan rasituksesta kansantaloudelle ja kutsui kritiikissään, jolla oli paljon yhteistä länsisaksalaisen ”sosiaalikonservatiivisen sosiaalipolitiikan” kanssa, hyvinvointivaltiota ”huoltovaltioksi”[179].

Esimerkiksi vuoden 1951 tulo- ja menoarvion lähetekeskustelussa T. A. Wiherheimo arvosteli ankarasti avustusten luontoisten tulonsiirtojen lisäämistä väittäen juuri niiden paisuttaneen valtion menoja. Toki valtion oli jossain määrin autettava heikoimpia,

> [m]utta vallan eri asia on, voidaanko pitää tarkoituksenmukaisena, että valtiosta kehitetään yleisavustaja, joka kerkeästi rientää tarjoamaan tukensa ja apunsa joka paikkaan, mihinkä vain rahaa mahtuu. Ellei tätä kehitystä ryhdytä jarruttamaan, päädytään seuraamuksiin, joita ei suinkaan voida pitää onnellisina. Merkitystä vailla ei ensinnäkään ole se, että kansalaisten luottamus omiin voimiin herpaantuu. Heidän luontainen ahkeruutensa ja yritteliäisyytensä vaihtuu avustuksennauttijan tympeäksi haluttomuudeksi, joka estää heitä käyttämästä tehokkaasti edes saamaansa tukea.[180]

Lisäksi kokoomuslaiset kansanedustajat tekivät edistyksen ja maalaisliiton kansanedustajien kanssa toivomusaloitteet ”yhtenäisen sosiaalisen ohjelman laatimisesta” ja ”selvityksen hankkimisesta sosiaalipoliittisten etuisuuksien jakaantumisesta eri yhteiskuntaryhmien ja erilaisten tulonsaajien kesken”. Niissä huomautettiin, että sosiaaliset uudistukset oli tehty ilman taustatutkimusta ja yhtenäistä suunnitelmaa. Perusvire oli, että ensisijaisesti jokainen oli velvollinen turvaamaan oman ja perheensä toimeentulon ja valtion tuli auttaa vasta, jos tämä ei riittänyt.[181]

Aiemmin kokoomus ei ollut kirjannut sosiaalipolitiikan kritiikkiään puolueohjelmaansa, mutta nyt näin tehtiin. Muistutettiin, että valtion sosiaalipoliittiset toimet eivät saaneet vähentää ”kansalaisten omaa vastuuta ja velvollisuudentuntoa huolehtia omasta ja perheensä sekä vanhempiensa toimeentulos-

. . . . . .

177 Korjus 1972, 117.
178 Ks. Tuure Junnilan ark., kansiot 15 ja 16, KA.
179 Eräsaari 1978, 85.
180 VP 1950 ptk., 1318–1321 (Wiherheimon puheenvuoro).
181 VP 1950 liitteet I–XIIA, 571–572 (Toiv.al. n:o 258), 573 (Toiv.al. n:o 259).

ta". Sosiaalipoliittiset uudistukset lisäsivät verotusta, heikensivät yritteliäisyyttä ja omatoimisuutta sekä aiheuttivat tyytymättömyyttä. Niiden toteuttaminen ei ollut aina harkittua, ja niiden tarkoituksena saattoivat olla "muutkin kuin puhtaasti sosiaalipoliittiset pyrkimykset".[182] Syynä enenevään varauksellisuuteen olikin paljolti näkemys, että sosiaalipoliittiset uudistukset olivat luokkapuolueiden keino hankkia kannattajilleen uusia etuja.

Myös epäiltiin sosiaalisten uudistusten vaikutusta moraaliin:

> On järkyttävää nähdä taloudellisessa ahdingossa tai hoitamattomassa sairaudessa nääntyvien ihmisten kyvyt tuhlautuvan tai moraalisen selkärangan taittuvan. Sitä ei nykypäivän yhteiskunta saa sallia. Mutta yhtä järkyttävää on nähdä omatoimisuuden kuoleutuvan ja moraalisen selkärangan taittuvan väärällä sosiaalisella toiminnalla. Yksilön omaa yritteliäisyyttä ja oman vastuun tunnetta ei saisi vaihtaa tukeen tottumiseen ja vaatimusten sanelemiseen. Kuuluisa suomalainen sisu ei saa tukehtua valmiiksi ja ilmaiseksi tarjottuun apuun.[183]

Asenteen terävöityminen näkyi vuoden 1951 puoluekokouksessa. Puheenjohtaja Arvo Salminen hyökkäsi tuhlailua ja "pisteiden ostamista" vastaan, ja julkilausumassa todettiin "luokkahenkisten puolueitten" hallitusvastuun lisänneen "luokkahenkisyyttä". Inflaatiokin oli voimistunut ja valtiontalous paisunut, koska puolueet olivat yrittäneet hankkia itselleen kannatusta valtion varoin. Luokkapuolueiden oli muutettava suhtautumistaan taloudenpitoon:

> Pysyvää vakauttamista ei voida saada alulle, niin kauan kun elintason kohottaminen käsitetään vain kansantulon jakamisongelmaksi. Kansan hyvinvointia voidaan lisätä ainoastaan lisäämällä tuotantoa.[184]

Luokkapuolueiden eli lähinnä kolmen suuren hallitusaika oli ollut taloudelle katastrofi. Kokoomuslaisessa propagandassa kolmen suuren valta jatkui vielä 1950-luvun alussa Kekkosen hallitusten aikana. Vain Fagerholmin sosiaalidemokraattista vähemmistöhallitusta kohtaan löytyi ymmärrystä, eikä sillekään hallituskauden loppuun saakka. Kekkosen ministeristöt jatkoivat kokoomuksen mielestä kansanrintamahallitusten aloittamaa talouspolitiikkaa hoitaen erityisesti rahan arvoa maailmanennätyshuonosti. Suomea paremmin inflaatiota olivat kyenneet vastustamaan muun muassa "haitilainen mulattivaltio" Dominikaaninen Tasavalta ja kommunisteja vastaan viidakkosotaa käyneet Malaijivaltio ja Vietnam.

Mutta Suomen kansaa ei uhannut pelkästään inflaatio, vaan muukin talouspolitiikka oli nelosen arvoista. Luokkapuolueet olivat luonteensa mukaan harjoittaneet lyhytnäköistä pisteostopolitiikkaa, joka näkyi valtiontalouden pahana paisumisena. Verotus oli jo valmiiksi ennätyksellisen raskasta, mutta Kekkosen

. . . . . .

182 Kokoomuksen ohjelma 1951, 23. Ks. myös Konservatismi kokoomuksen ohjelmassa ja käytännön politiikassa, 3.

183 Suomen Nainen 2/1949, "Sosiaalipolitiikka ja kokoomukselaiset naiset".

184 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 21 – 22.4.1951, liite n:o 10 (Arvo Salmisen puhe) ja liite n:o 14 (kokouksen julkilausuma), PTA.

punamultahallitus oli entisestään kiristänyt sitä.[185]

Luokkapuolueista puhuttaessa ei voida sivuuttaa kokoomuksen erityissuhdetta sosiaalidemokraatteihin. Aseveliyhteistyö, kommunisminvastaisuus ja epäluuloisuus Kekkosta kohtaan olivat lähentäneet niitä toisiinsa. Mutta suhteen lämpö riippui hallituskuvioista. Niinpä kokoomuksen kritiikki sosiaalidemokraatteja kohtaan koventui punamultayhteistyön synnyttyä uudelleen vuoden 1951 alussa Kekkosen toisessa hallituksessa.

Kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien sosiaalipoliittiset näkemykset olivat periaatteellisestikin kuin eri planeetoilta. Kokoomuslaisilta ei jäänyt huomaamatta sosiaalidemokraattien haluttomuus luopua sosialismin ihanteista. Ehkäpä eniten huomiota kokoomuksen piirissä herätti Sosialistisessa Aikakauskirjassa julkaistu Kaarlo Pitsingin kirjoitus, jossa hän vaati: ”Antakaa meille lisää veroja.” Sen perussanoma oli, että sosiaaliturva kustannettiin verovaroilla eli jos haluttiin yhä enemmän sosiaaliturvaa ja hyvinvointia, oli lisättävä veroja. Progressiivisuuden ansiosta normaalituloinen ei verojen kasvusta juurikaan kärsinyt, joten tavallisen kansalaisen kannalta se oli vain hyvä asia.[186]

Tällaisia vaatimuksia pidettiin kokoomuksessa käsittämättöminä, ja ne nostattivat kriittisiä puheenvuoroja sosiaalidemokraatteja kohtaan. Esimerkiksi vuonna 1952 puoluevaltuustossa käydyssä keskustelussa hallituspolitiikasta ja sosiaalidemokratiasta aseveli Jussi Lappi-Seppälä vaati sosiaalidemokraattien ihailun lopettamista. Etenkin kokoomuksen konservatiivisiipi muistutti näiden sosialistisesta perusluonteesta ja kehotti hakeutumaan porvariyhteistyöhön.[187]

Kriittisyyden taustalla oli punamultayhteistyö, mutta osansa oli talous- ja sosiaalipoliittisilla näkemyseroillakin. Ainoa hyvä sosialisti tässä suhteessa oli Väinö Tanner, johon vedottiin, kun vaadittiin verohuojennuksia tai järkeä valtion menoihin[188]. Kokoomukselta ei jäänyt huomaamatta, kuinka kaukana se oli sosiaalidemokraateista sosiaali- ja talouspolitiikassa.

Kokoomuksen sosiaalipoliittisen kannan selkeytyminen 1950-luvun alussa näkyi perheen ja kodin aseman kohottamisena. Koti oli yhteiskunnan perusta, ja

. . . . . .

185 Luokkapuolueittemme talouspoliittinen vararikko, 3, 6–7. Luokkapuolueiden politiikan lyhytnäköisyydestä ks. Miksi olen kokoomuslainen?, 2.

186 Sosialistinen Aikakauskirja 6/1952, ”Antakaa meille lisää veroja”. Vastaanotosta kokoomuksessa esim. Nuori Oikeisto 1/1953, ”Käytännölliset mahdollisuudet verojen alentamiseksi”; Honkalan puhe Turussa 20.1.1953, Niilo Honkalan ark., k. 16, KA. Sosiaalidemokraattien ohjelmallisesta kehityksestä Soikkanen Hannu 1991, 491–511: Sosiaalidemokraattien vuoden 1952 periaateohjelma oli perinteiselle marxilaisuudelle uskollisempi kuin muun Länsi-Euroopan sosiaalidemokratia, sillä se painotti enemmän sosialismia.

187 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 29.10.1952, liite 3, PTA: Kokoomuksen vanhasta siivestä erityisesti Felix Seppälä ja Arvi Ahmavaara puhuivat porvarihallituksen puolesta huomauttaen, että yhteistyö sosiaalidemokraattien kanssa oli väärin ideologisestikin. Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho, Päiviö Hetemäki ja puoluesihteeri Niilo Honkala sitä vastoin todistelivat, ettei porvarihallitus ollut realistinen vaihtoehto. Seppälälle kysymys tuntuu olleen periaatteellinen: kokoomuksen ei yksinkertaisesti sopinut tehdä yhteistyötä sosialistien kanssa. Ks. Seppälän puheet Vääksyssä 10.9.1950 ja Hämeenlinnassa 28.4.1953, Felix Seppälän kok., I:1, HMA: Hänen mukaansa sosiaalidemokraatit olivat edelleen marxilaisia materialisteja ja valtion kaikkivoipaisuuteen uskovia sosialisteja, mutta porvarit olivat kadottaneet selkeän käsityksen heidän todellisesta luonteestaan.

188 Ks. esim. Nuori Oikeisto 1/1953, ”Käytännölliset mahdollisuudet verojen alentamiseksi”.

siksi koteja ja perheitä oli tuettava. Mukana oli kuitenkin oltava rahankäytön ohjausta. Myös yhteiskunnan oli ”kaikin mahdollisin keinoin lujitettava avioliiton eetillistä ja sosiaalipsykologista pohjaa”. Lisäksi vanhusten hyvinvoinnin turvaaminen asetettiin ensi sijassa lasten velvollisuudeksi, mihin vielä todettiin jatkoksi: ”Perheen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta on syytä erityisesti nykyisenä ajankohtana korostaa, kun monet seikat vaikuttavat sen höltymiseen ja vähentävät vanhempien rikkaan kokemuksen ja henkisen perinnön siirtymistä seuraaville polville.”[189]

Kokoomus korosti perheen yhteenkuuluvaisuutta ja lasten vastuuta vanhemmistaan köyhäinhoitolakiin puuhattujen muutosten vuoksi. Fagerholmin hallitus toi vuonna 1950 eduskuntaan esityksen uudeksi huoltoapulaiksi, jonka käsittelyn yhteydessä huomattavimmaksi kiistanaiheeksi nousi sukulaisten elatusvelvollisuus. Hallitus esitti poistettavaksi lasten velvollisuuden elättää vanhempansa samoin kuin vanhempien vastaavan velvollisuuden 16 vuotta täyttäneitä lapsia kohtaan. Laki- ja talousvaliokunta arvosteli ehdotusta juuri omaisten elatus- ja korvausvelvollisuuden supistamisesta, minkä takia se hylättiin eduskunnassa.[190]

Kokoomuksen sosiaalipoliittisista linjanvedoista seurasi, että sen silmätikuksi joutuivat lapsilisät, jotka muodostivat valtiontalouden suurimman sosiaalisen menoerän. Aina 1960-luvulle saakka eduskuntaryhmän jäsenet laativat vuosittain laki- ja toivomusaloitteita lapsilisäjärjestelmän muuttamiseksi. Erikoista oli, että puolue vaati lapsilisien poistamiseksi ensimmäiseltä lapselta mutta ei esimerkiksi hyvätuloisilta. Syyksi mainittiin muun muassa, että jälkimmäisessä tapauksessa säästöt olisivat vähäisiä ja että siirryttäisiin ”palkanlisälinjalta huoltolinjalle”[191] .

Tämä osaltaan tukee tutkimustuloksia, että oikeiston on todellisuudessa ollut vaikea vastustaa sosiaalipolitiikan universalismia, koska sen kannattajat ovat hyötyneet siitä. Toisaalta sosiaalidemokraattien on ollut vaikea perustella sitä, koska siitä ovat päässeet osallisiksi nekin, jotka ovat tarvinneet tulonsiirtoja vähiten ja jotka kaiken lisäksi eivät edes ole äänestäneet heitä.[192] Kokoomus ei ole voinut vaatia lapsilisien leikkaamista hyvätuloisilta, koska vaarana on ollut, että myös keskituloiset olisivat kärsineet. Suurituloisille lapsilisät eivät ehkä ole tärkeitä, mutta keskituloisille eli keskiluokalle ne merkitsevät paljon.

Toisin kuin lapsilisiin kokoomus alkoi suhtautua yhä myönteisemmin sosiaalivakuutukseen. Vielä 1940-luvulla sen vaatijat olivat yleensä olleet vasemmistolaisia ”edistyksellisiä”, mutta nyt kokoomuskin hyväksyi sen keskeiseksi sosiaalipolitiikan välineeksi. Työnantajapuolella sitä pidettiin parempana kuin sosiaaliavustuksia. Käydessään selvittämässä kokoomuksen eduskuntaryhmässä työnantajien kantoja STK:n sosiaaliasioiden sihteeri Tapani Virk-

. . . . . .

189 Kokoomuksen ohjelma 1951, 25–26.

190 VP 1950 asiakirjat I, hall.es. n:o 30, tvm. n:o 33, suurvm. n:o 120; VP 1950 ptk. 1899 – 1903, 2075 – 2082, 2171, 2202, 2240 – 2248; Hellsten 1993, 285 – 286.

191 Suomen Nainen 6/1950, ”Lapsilisälaki valinkauhassa”. Ks. myös Kansamme Talous 39/1952, ”Keskustelua lapsilisäjärjestelmästä”.

192 Baldwin 1988, 133–139; Baldwin 1990, 136–143.

kunen totesi heidän osuutensa työntekijöiden sosiaalimenoista kasvaneen ja tilanteen olevan Suomessa heidän kannaltaan paljon huonomman kuin muissa Pohjoismaissa. Tämän johdosta Suomi joutui tuottamaan muita korkeammalla kustannustasolla. Hän suositti suoranaisten avustusten supistamista ja korvaamista vakuutuksilla. Erikseen hän mainitsi yleisen sairausvakuutuksen, joka oli otettu myös kokoomuksen ohjelmiin uutena sosiaalivakuutuksen muotona.[193]

”Hyvistä asioista” holhoukseen ja korkeisiin veroihin

Kokoomuslaiset olivat 1940-luvun lopulta lähtien kritisoineet sosiaalisia uudistuksia ja tulonsiirtojen lisääntymistä sillä perusteella, että niistä päätettäessä ei useinkaan otettu huomioon valtiontalouden kantokykyä eikä niiden aiheuttamaa tarvetta korottaa verotusta. Lisäksi he epäilivät liiallisen sosiaalisen turvallisuuden heikentävän oma-aloitteisuutta.

Eduskuntaryhmässä huolestuminen valtion menojen kasvusta ilmaistiin säännöllisin väliajoin. Esimerkiksi vuoden 1950 keväällä sen kokouksessa todettiin, että eduskunnassa oli ajettu ”hyviä asioita” kysymättä, paljonko niiden toteuttaminen maksoi. Asennoitumista heijastaa myös Margit Borg-Sundmanin eduskuntapuheenvuoro lapsilisälain muutosehdotuksen käsittelyssä. Hän sanoi eduskunnan laatineen lyhyessä ajassa enemmän sosiaalisia lakeja kuin missään muualla. Ne olivat ”yleensä hyviä ja tarpeellisia, jopa välttämättömiä”, mutta joskus niissä oli ”ammuttu yli maalin”. Tällöin oli ilmennyt epäterveitä ilmiöitä, kansantalouden kestokyky ei ollut aina riittänyt ja kansalaisten omaaloitteisuutta oli saatettu heikentää.[194] Kokoomus ei halunnut suoraan hyökätä sosiaalilakeja vastaan, sillä olivathan ne ”sinänsä hyviä ja tarpeellisia”, mutta koetti valtiontalouteen vetoamalla hillitä niiden määrän kasvua.

Yhdeksi kantavaksi teemakseen kokoomus nosti 1950-luvun alussa verotuksen. Varsinkin vuoden 1952 aikana sen alentamisesta tuli päätavoite. Syksyllä verolakien käsittelyn yhteydessä puolueen kansanedustajat tekivät useita aloitteita erityisesti fyysisten henkilöiden ja työnantajien verotuksen keventämiseksi. Se olisi kustannettu ainakin osittain verovähennysrajoja korottamalla.[195]

Tämä ei ollut vain ”oikean siiven” puuhastelua, vaan myös kokoomusnuorten ja aseveljien piiristä vaadittiin menojen leikkaamista tilan raivaamiseksi verojen alentamiselle. Esimerkiksi asevelikansanedustaja Jaakko Hakala kirjoitti Nuoressa Oikeistossa, että valtion työllisyystöissä voitiin säästää paljon. Ne olivat liian kalliita ja tehottomia ja hoituisivat paremmin markkinoiden avulla. Leikattavaa oli myös maatalous- ja sosiaalimenoista. Ensimmäinen lapsi voitiin jättää ilman lapsilisää, ja Aravakin oli kehitettävissä vielä halvemmaksi.[196]

. . . . . .

193 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 20.11.1952, PTA; Kokoomuksen ohjelma 1948, 28; Kokoomuksen ohjelma 1951, 28. Ks. myös Suomen Nainen 2/1950, ”Sairausvakuutuksesta”.

194 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 13.4.1950 (Lappi-Seppälän ja Seppälän puheenvuorot), PTA; VP 1950 ptk. 2819 – 2820 (Borg-Sundmanin puheenvuoro).

195 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 9.9.1952, PTA.

196 Nuori Oikeisto 1/1953, ”Käytännölliset mahdollisuudet verojen alentamiseksi”.

Veroremontin tärkein perustelu oli jokaisen oikeus päättää omista tuloistaan. Verotuksen kiristyminen lisäsi pakkotaloutta ja kavensi vapautta. Tuure Junnila valitti varakkaiden verotusta niin kovaksi, että välittömät verot saattoivat viedä kaikki tulot. Hän ei tietenkään tarkastellut asiaa pelkästään ihmisoikeuksien kannalta vaan otti huomioon myös taloudelliset seikat tähdentäen, että raskas verotus haittasi pääomanmuodostusta ja talletustoimintaa sekä nosti kustannustasoa.[197]

Eduskuntaryhmän puheenjohtajan Arvi Ahmavaaran mielestä veronalennuksien ajaminen oli ainoa tapa saada hallitus taipumaan valtion menojen supistamiseen. Punamultahallitus ei suostuisi sellaiseen kuin pakon edessä. Ehkä hieman yllättäen samaa argumenttia käytti veronalennusten puolesta sosiaalidemokraattien vahva mies Väinö Tanner. Tässä kohdin häntä luonnollisesti siteerattiin kokoomuksessa mielellään, sillä kuuluihan nuorten sosiaalidemokraattien piiristä aivan toisenlaisiakin toiveita.[198]

Paljon kokoomuksessa syytettiin verotusta myös yritteliäisyyden heikentämisestä. Kevään 1953 puoluekokouksen julkilausumassa todettiin, että ”kokoomuksen taholta on jo kauan ennen nykyisen eduskunnan toimikautta osoitettu liian raskaan verotuksen työtehoa alentava ja tuotantoa lamaannuttava vaikutus”. Argumentti oli sidoksissa yleiseen sosiaalipolitiikkaan. Raskaat sosiaalimenot olivat horjuttaneet omavastuisuutta ja levittäneet käsitystä, että valtio ja yhteiskunta olivat velvollisia huolehtimaan jäsenistään, olivatpa nämä kuinka passiivisia tai huolettomia tahansa.[199]

Ihmisoikeuksiin vetoamista lukuun ottamatta verotuksen alentamista perusteltiin lähinnä taloudellisilla syillä. Myös passivoivuudesta puhuminen oli moraalisesta närkästyksestä huolimatta pohjimmiltaan taloudellista alkuperää. Jos ei viitsitty yrittää, ei syntynyt hyvinvointia. Silti kokoomuksella ei ollut mielessä tavallinen kansalainen. Tosin veronalennusten saatettiin selittää lisäävän hänenkin tulojaan ja sitä kautta hänen hyvinvointiaan, mutta silti niiden voitiin väittää hyödyttävän vielä enemmän hyvin toimeentulevia. Siinä oli taas aseita niille, jotka syyttivät puoluetta kapitalismin ja pääoman asianajajaksi.

Kokoomuksen kiinnostus veronalennuksia kohtaan johtui vuoden 1953 tulo- ja menoarvioesityksestä. Se oli ensimmäinen sodanjälkeinen budjetti, jossa ei ollut sotakorvauksia. Niiden arvioitiin olleen noin 8,6 miljardia markkaa vuodessa, mutta uuden budjetin loppusumma nousi silti 5,5 miljardilla markalla. Tärkeimmät menonlisäykset aiheuttivat työttömyys- ja työllisyysmäärärahat, kansakoululaitos ja sosiaalikustannukset.[200] Kokoomuksessa ihmeteltiin, että jos nyt ei voitu alentaa veroja niin milloin sitten[201] .

. . . . . .

197 Junnilan alustus Suomen Liikemies Yhdistyksen vuosikokouksessa 9.4.1953, Tuure Junnilan ark., k. 17, KA.

198 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 16.10.1952, PTA; Nuori Oikeisto 1/1953, ”Käytännölliset mahdollisuudet verojen alentamiseksi”. Tannerin 1950-luvun talouspoliittisista kannanotoista Paavolainen 1989, 409–410.

199 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, PTA; Felix Seppälän puheet 2.6.1951 Hausjärvellä ja 23.11.1953 Valkeakoskella, Felix Seppälän kok., I:1, HMA.

200 Hyvämäki 1977, 387.

201 Esim. US 6.9.1952, pk.; Kansamme Talous 31/1952, ”Budjettiesityksen vastaanotto”.

Kokoomuksen intoa alentaa veroja ja valtion menoja selittää myös Suomen joutuminen laskukauteen vuoden 1952 kesällä. Vientiteollisuutta vaivasi niin sanottu kustannuskriisi eli kustannusten ja hintojen välinen epäsuhta. Sen ratkaisemiseksi pääministeri Kekkonen hahmotteli porvarillisten asiantuntijoiden - lähinnä Sakari Tuomiojan ja Teuvo Auran – avulla deflatorista talouspolitiikkaa, yhtäaikaista hintojen, palkkojen, verojen ja sosiaalimenojen alentamista. Sosiaalidemokraatit pitivät suunnitelmaa ”porvariston ryhtiliikkeenä”, jolla aiottiin laskukautta hyväksikäyttäen kaventaa sosiaaliturvaa ja palkansaajien tuloja. Kustannuskriisistä johtuneet erimielisyydet kaatoivat kesällä 1953 Kekkosen kolmannen hallituksen. Teollisuus, työnantajat ja oikeisto olivat alkaneet epäillä hänen ohjelmansa toteuttamismahdollisuuksia jo aikaisemmin. Kekkosen tulkinta asiasta oli, että työnantajilla ”meni paskat housuihin”.[202]

Kokoomus kertoi lääkkeensä kustannuskriisiin keväällä 1953 välikysymyksessä ja etenkin sitä seuranneessa keskustelussa: veronalennukset ja valtion menojen leikkaukset. Deflatorisen politiikan se hylkäsi poliittisten realiteettien ja taloudellisten syiden takia. Sen edustajat varoittivat deflaation johtavan lamaannukseen eivätkä kannattaneet palkkojen ja hintojen laskemista. Sitä vastoin veronalennukset eivät aiheuttaisi samanlaisia seurauksia, sillä ne lisäisivät kysyntää. Toki kokoomus liitti niihin valtion menojen alentamisen, joka vähentäisi kysyntää, mutta koska verotuksen keveneminen vaikuttaisi päinvastaiseen suuntaan, deflaation vaaraa ei ollut.[203]

Puoluekokous myötäili eduskuntaryhmää vaatimalla julkilausumassaan valtion menotalouden ”voimallista” supistamista ja ”kohtuuttoman ankaran verotaakkaamme” alentamista[204] . Tämä ei ollut pelkästään keino kustannuskriisin ratkaisemiseksi ja talouden suunnan kääntämiseksi vaan myös yhdenmukainen puolueen yleisen sosiaali- ja talouspoliittisen ajattelun kanssa. Kustannuskriisi lisäsi luottamusta omaan vapaan talouden linjaan.

Vuoden 1953 puoluekokouksessaan kokoomus hyökkäsikin aiempaa voimakkaammin hyvinvointivaltiokehitystä vastaan. Kansanedustaja T. A. Wiherheimo totesi, että talouskasvu ei Suomessa ollut enää automaattista eikä voitu keskustella pelkästään hyvinvoinnin jakamisesta vaan tarvittiin myös vetoamista kansalaisten ”omatoimisuuteen” ja ”omavastuisuuteen”. Ei voitu ”vain vaatia lisää”, vaan oli ruvettava luottamaan omaan yritteliäisyyteen.

Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Arvi Ahmavaara huomautti, että hallitus ei ohjelmansa lupauksista huolimatta ollut supistanut valtion menoja eikä keventänyt verotusta. Tämän takia kokoomuksen ryhmä oli tehnyt toistakymmentä aloitetta verotuksen alentamiseksi. Verotuksen lisäksi Ahmavaara arvosteli eduskunnan vallan siirtymistä korporatiivisille järjestöille.[205]

. . . . . .

202 Suomi 1990, 242–249 (sit. 247); Hyvämäki 1977, 391–394; Tuomioja 1986, 198–204; Aura 1982, 134–141.

203 VP 1953 ptk. 929–930 (välikysymys), 1026-1032 (Junnilan puheenvuoro), 1040–1043 (Ahmavaaran puheenvuoro), 1057–1060 (Honkalan puheenvuoro). Vrt. Arno Tuurnan haastattelu kokoomuksen vaaliohjelmasta., Arno Tuurnan ark., k. 11, KA: Tuurnan mukaan kokoomuksessa ei pidetty K-ohjelman palkkojen alentamissuunnitelmia realistisina. Sitä vastoin sen muita kohtia ja erityisesti verojen alentamista puolueessa kannatettiin yleisesti.

204 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953.

205 Sama, liite n:o 4 (Wiherheimon puhe) ja liite n:o 9 (Ahmavaaran puhe), PTA.

Ankarimmin ja järjestelmällisimmin punamultahallitusten yhteiskunta- ja talouspolitiikkaa suomi puheenjohtaja Arvo Salminen. Hän haukkui ”luokkapuolueita” ja julisti, että kokoomuksen ohjelma oli ”poliittinen ja taloudellinen vapaus, joka perustuu yksilön omaan vastuuseen eikä valtion holhoustoimintaan”. Tästä oli johtopäätöksenä, että oli päästävä eroon säännöstelytaloudesta esimerkiksi rakentamisen, vuokrien ja hintojen osalta ja palkat oli määrättävä ”vapaan markkinatalouden lakien mukaan” eli valtion oli lakattava puuttumasta muihin kuin omaan piiriinsä kuuluviin palkkoihin.

Sosiaalisiin uudistuksiin Salminen toivoi samanlaista suunnitelmallisuutta, kuin mistä talouden alalla ”muodikkaasti” puhuttiin. Ne olivat kyllä ”hyviä, sitä ei kukaan voi kieltää”, mutta niiden suunnittelussa oli syytä ”pitää silmällä yleisiä taloudellisia resursseja ja uudistusten tärkeysjärjestystä”. Suomessa oli avustuksia myönnetty sinne, missä niitä ei välttämättä tarvittu, ja jätetty avun ulkopuolelle ryhmiä, jotka olivat ”todellisen avun tarpeessa”, kuten esimerkiksi ”sodan johdosta kärsimään joutuneet”. ”Käsityksemme mukaan yhteiskunnan on autettava avun tarpeessa olevia jäseniä, mutta ei ole mentävä sille tielle, joka hävittää omavastuisuuden kansalaisilta ja laajentaa yhteiskunnallisen avun saajien piiriä tarpeettomasti”, Salminen kiteytti kokoomuksen näkemyksen terveestä sosiaalipolitiikasta.[206] Hän muistutti myös, että kokoomus oli ehdottanut sosiaalihuollon kehittämisen kokonaissuunnitelman laatimista[207] .

Asiat olivat järjestettävissä niin, että kenenkään ei tarvinnut ottaa avustuksia vastaan ihmisarvoa alentavana köyhäinapuna. Oli kuitenkin väärin antaa tukea sinne, missä sitä ei tarvittu:

> Eikä liioin ole erityisen mairittelevaa ihmisarvolle sekään, että yhteiskunta holhoaa jäseniään kehdosta hautaan saakka, tahtoipa asianomainen sitä tai ei. On sitä paitsi muistettava, että useimmissa tapauksissa ne avustukset, joita valtio kansalaisilleen antaa, toista tietä otetaan heiltä pois moninaisten verojen ja maksujen muodossa. Pääasia näyttääkin vain olevan kollektivistien mielestä, että valtio moninaisine koneistoineen pääsee sotkeutumaan kansalaisten yksityiselämään niin syvästi kuin suinkin.[208]

Salminen uskoi valitun tien johtavan byrokratian jatkuvaan laajenemiseen. Tämän lisäksi verotus oli Suomessa aivan liian korkeaa eikä hallitus ollut lupauksistaan huolimatta tehnyt mitään sen alentamiseksi. Kehitys oli kokoomuksen periaatteita vastaan:

> Siitä poliittisen ja taloudellisen vapauden periaatteesta, johon aikaisemmin viittasin ohjelmamme perustana, seuraa myös, että kansalaisten on sallittava itse määrätä mahdollisimman vapaasti tuloistaan ja omaisuudestaan. Ei ole hyväksyttävää, että valtio verotuksen kautta ja julkisia

. . . . . .

206 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, liite n:o 10, PTA.

207 Ks. edellä s. 87.

208 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, liite n:o 10, PTA. Valtion holhouksen kritisoinnista ks. esim. Puheluonnos otsikolla ”Kyll‘ valtio maksaa”, Margit Borg-Sundmanin kok., k. 28, KA.

maksuja määräämällä ryhtyy niin laajoihin tulonsiirtoihin, kuin meillä nyt budjetin välityksellä tapahtuu.[209]

Tämä Arvo Salmisen puhe kattaa kaiken 1950-luvun alun kokoomuslaisen ja yleisestikin porvarillisen kritiikin. Se kohdistui verotuksen korkeaan tasoon ja valtion ”holhoukseen”, jota pidettiin poliittisen ja taloudellisen vapauden kanssa ristiriitaisena. Eduskuntavaalien lähestyessä kokoomus kovensi kritiikkiään hyvinvointivaltiokehitystä vastaan. Nuoren polven ”sosiaalinen” linja jäi valtavirran vapaan markkinatalouden ihailun varjoon.

Vuoden 1954 vaaleihin puolue lähti julkilausumalla, että eduskunnan arvovalta oli rapistunut puolueiden ryhmäitsekkyyden takia. Siinä myös vaadittiin talouselämän sääntelyn lopettamista ja ilmaistiin vahvaa uskoa vapaan talouden kykyyn tuottaa vaurautta. Sosiaalipolitiikassa lupailtiin tukea perheellisille ja pienituloisille asuntorakentamiseen, mutta perusasenteen kertoi jo sosiaalipoliittisen osion otsikko: ”Apua niille, jotka apua tarvitsevat”.[210]

Kokoomus oli 1950-luvun alkupuolella selkeästi niin sanotun residuaalisen sosiaalipolitiikan kannalla. Yksityisen ihmisen tuli vastata ensisijaisesti omasta ja perheensä toimeentulosta, ja valtio tuki sosiaalipolitiikalla vain niitä, jotka eivät kyenneet itse elättämään itseään ja joiden lähisukulaisetkaan eivät pystyneet auttamaan. Yhteiskunnan ilmapiiri alkoi kuitenkin valmistautua uudenlaiseen sosiaalipoliittiseen asenteeseen, joka nousi kukoistukseen 1960-luvulla. Porvarillisenkin puolen oli ruvettava kehittämään ajatuksiaan.

Pinnan alla kuohuu – nuoret vetävät omaa linjaa

Kokoomuksen politiikkaan oli selkeytymässä kritiikki sosiaalisten tulonsiirtojen kasvua, valtion menojen paisumista ja verotuksen kiristymistä kohtaan. Silti sosiaalistakin näkökulmaa korostavia oli. Kokoomuksen Nuorten Liitto oli tässä ”puolueen omatunto”[211] . Sitä johti sodan lopusta aina vuoteen 1953 aseveliliiton huoltopäällikkönä toiminut Jussi Saukkonen. Nuoret saivat vahvoja vaikutteita juuri aseveliliiton sosiaalisesta ajattelusta.

Kokoomusnuoret kiinnittivät jo vuoden 1948 tienoilla huomiota keskiluokkaan tulevaisuuden poliittisena tekijänä. Taustalla oli edistyspuolueen kuihtuminen ja toive, että kokoomus perisi sen paikan keskiluokan edustajana. Kokoomusnuorten selvänä tavoitteena oli laajentaa puolueen kannattajakuntaa ruumiillisen työn tekijöihin, pienviljelijöihin ja alempiin virkamiehiin.[212]

Nuorten liitto oli ollut alusta alkaen taloudellisissa ja sosiaalisissa kysymyksissä eduskuntaryhmää ”sosialistisempi”. Puolue oli ainakin ohjelmatasolla omaksunut nuortensa sosiaalisen näkemyksen, sillä olihan puolueohjelman sosiaalipoliittisen osuuden kirjoittanut Jussi Saukkonen, joka oli sisällyttänyt siihen aseveliliiton sosiaalisen ohjelman[213] .

. . . . . .

209 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, liite 10, PTA.
210 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 9. – 10.1.1954, liite 8, PTA.
211 Jaakko Korjuksen KNL:n historia vuodelta 1972 on nimeltään ”Puolueen omatunto”.
212 Korjus 1972, 125–126; Saukkonen 1973, 234; KNL:n liittokokouksen ptk. 27. – 29.4.1948, liite ”Kansalliset Nuoret ja yhteiskuntamme eri piirit”, PTA.
213 Ks. edellä s. 51.

Nuoret eivät kuitenkaan enää 1950-luvun alkupuolella saaneet vaikutteita pelkästään aseveljiltä vaan seurasivat myös ulkomaisia esikuvia. Heidän parissaan tunnettiin vetoa Ruotsin ja Ison-Britannian konservatiivien sodan jälkeen kehittelemiin ajatuksiin talous- ja sosiaalipolitiikassa. Seuraavassa käsitellään Ison-Britannian konservatiiveja. Ruotsalaiset nuorkonservatiivit ovat vuorossa myöhemmin[214].

Ison-Britannian konservatiivit hävisivät vuoden 1945 parlamenttivaalit, vaikka heidän puheenjohtajansa Winston Churchill oli sodan suuria voittajia. Syynä oli, että heidät samaistettiin 30-luvun lamaan johtaneeseen politiikkaan, etenkin kun Churchill vielä suhtautui nuivasti Beveridge-raportissa ehdotettuihin sosiaalisiin uudistuksiin. Työväenpuolue voitti lupaamalla niitä.[215]

Vaalitappion seurauksena konservatiivit muuttivat talous- ja sosiaalipolitiikkaansa. Tärkeä merkkipaalu oli vuonna 1947 julkaistu ”Industrial Charter” -asiakirja, jossa he omaksuivat Keynesin talouspoliittiset ajatukset. Tarkoituksena oli luoda keskitie rajattoman vapaan yrittämisen ja suunnitelmatalouden välille. Sellaista näkemystä oli edustanut jo 1930-luvulla Harold Macmillan kirjassaan ”The Middle Way”.[216]

Sosiaalipolitiikan kannalta merkittäviä todisteita konservatiivien poliittisesta muutoksesta olivat vuonna 1949 julkaistu kirjanen ”The Right Road for Britain” ja seuraavana vuonna ilmestynyt pamfletti ”One Nation”. Niissä he koettivat osoittaa, että he olivat ajaneet yhtä ”sosiaalista” politiikkaa kuin työväenpuoluekin. Painopistealueellaan, asuntopolitiikassa, he kylläkin vannoivat vapaan yrittäjyyden nimiin mutta olivat muissa sosiaalisissa kysymyksissä varsin pitkälti työväenpuolueen linjoilla. Tosin konservatiivit eivät tavoitelleet suhteellista tasa-arvoa, kuten vasemmisto teki, vaan köyhyyden poistamista absoluuttisessa mielessä.[217]

Brittiläisten konservatiivien suunnanmuutos aloitti konsensusajan, jossa puolueet olivat yhteiskuntapolitiikassa verraten lähellä toisiaan. Yhteisymmärrystä kutsuttiin ”butskellismiksi” konservatiivien uuden suuntauksen vahvan miehen R. A. Butlerin ja työväenpuolueen johtajan Hugh Gaitskellin mukaan[218]. Samantyyppistä kehitystä tapahtui myös 1940-luvun lopun Ruotsissa, jossa oikeisto nuorten jäsentensä painostuksesta kääntyi aiempaa sosiaalisemmaksi ja teki eroa 1930-luvun lama-ajan politiikkaan.

Suomessa kokoomuksen nuoret olivat tyytymättömiä täkäläiseen konservatismiin. Heidän keskuudessaan pidettiin esikuvina Ison-Britannian konservatiivien ja Ruotsin nuorkonservatiivien näkemyksiä. Yhdessä nuorten liiton muistiossa ilmaistiin huoli siitä, että länsimaiden sosialistien ja keskiryhmien ”kolmannen tien” etsintä oli johtamassa joidenkin ”konservatiivisen ideologian keskeisten kysymysten” siirtymiseen ”kolmannen tien ideologiaan”[219]. Kokoo-

. . . . . .

214 Ks. etenkin s. 99–100.
215 Blake 1990, 255; Suvanto 1994, 258.
216 Suvanto 1994, 258–259.
217 Raison 1990, 22–29.
218 Suvanto 1994, 258–259.
219 KNL:n liittohallituksen ptk. 10.5.1951, ”PM mielipidetutkimuksesta Kokoomuksen Nuorten Liiton keskuudessa”, PTA.

muksen nuoret olivat valmiita luopumaan klassisen liberalismin talouspolitiikasta suunnitelmatalouden hyväksi. Nuorten liiton vuoden 1951 periaateohjelman mukaan yksityinen omistusoikeus ei ollut pyhä, vaan siitä oli mahdollista tinkiä kansallisen ja yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuuden niin vaatiessa[220].

Samalla oltiin kuitenkin huolestuneita vapaan omistusoikeuden uhanalaisuudesta. Tässä yhteydessä kokoomusnuoret kiinnittivät erityistä huomiota työnantajien ja työntekijöiden välisiin jännitteisiin vaatien niiden poistamista ja yhteistyötä. Työpaikoilla oli synnytettävä yhteenkuuluvaisuuden tunne. Se tarkoitti, että työntekijöillä oli oikeus osaan yrityksen voitosta, jos se oli saavutettu lisääntyneellä työpanoksella. Palkitseminen saattoi tapahtua esimerkiksi voitonjaolla tai osakejaolla.

Vaikka talouspolitiikan osalta kokoomuksen nuoret korostivatkin vapaata yrittäjyyttä, he kuitenkin tunnustivat, että täysin vapaa kilpailu ei sopinut kaikille alueille. Esimerkki tästä oli keynesiläinen suhdannepolitiikka, jota tuli harjoittaa joukkotyöttömyyden vastustamiseksi ja tuotannon tasaisen kasvun turvaamiseksi. ”Konservatiivisen vanhan tradition mukaan” sosiaalipolitiikka kuului niihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, ”jotka vaativat suurinta huomiota osakseen”. Nuoret korostivat siinä neljää päämäärää: vapaaehtoista vanhuusvakuutusta, lapsirikkaiden perheiden aseman turvaamista, turvallisuuden luomista sairauden tai onnettomuuden kohdatessa ja työttömyysturvan kehittämistä.[221]

Kokoomusnuoret ottivat vaikutteita myös muiden Pohjoismaiden nuorkonservatiiveilta. Uusien aatteiden omaksumista helpotti yhteistyö pohjoismaisten veljesjärjestöjen kanssa. Pohjoismaiden nuorkonservatiivit muun muassa valmistivat 1950-luvun alussa yhteisen ohjelman, joka sisälsi edellä esitetyt sosiaalipolitiikan teemat. Tosin heidän päätavoitteensa oli talouselämän vapauttaminen säännöstelystä. Esimerkiksi täystyöllisyyden saavuttamiseksi he ehdottivat, että valtio tukisi vapaaseen kilpailuun perustuvaa yrittäjyyttä.[222]

Lähinnä Ison-Britannian ja Ruotsin välityksellä kokoomusnuoret perehtyivät keynesiläiseen suhdannepolitiikkaan. Kummallakin maalla oli oma tapansa hoitaa suhdannepolitiikkaa, briteillä lordi Keynesin johtama ja nimeä kantava talouspolitiikka ja Ruotsilla Tukholman koulukunta, joka Keynesin tavoin korosti kysynnän merkitystä.

Suhdannepolitiikka ei ollut tietenkään tuntematon kokoomuksen eduskuntaryhmän talouspoliittisille asiantuntijoillekaan. Heidän ja nuortenliittolaisten suhdannepolitiikat erosivat toisistaan suhtautumisessa täystyöllisyyteen. Toisin kuin nuoret eduskuntaryhmä ei ollut kiinnostunut työllisyysmäärärahojen korottamisesta. Kun vuonna 1949 Fagerholmin hallitus lisäsi niitä, Tuure Junnila moitti valtion menojen turhasta paisuttelusta. Hänestä 4 prosentin työttömyys ei

. . . . . .

220 Korjus 1972, 117.

221 KNL:n liittovaltuuston ptk. 26.10.1952, ”Muistio ideologisista ajankohtaisista kysymyksistä”, PTA.

222 KNL:n liittohallituksen ptk. 17.11.1953, liite: ”Pohjoismaiden nuorkonservatiivien ohjelma”, PTA.

ollut vielä niin vakava ongelma, että hallituksen olisi tullut puuttua siihen; vasta krooninen työttömyys olisi antanut aihetta toimenpiteisiin.[223]

Sosiaalipolitiikkansa kokoomusnuoret omaksuivat pääosin sodan ajan aseveli-ideologiasta, jossa vapaaehtoisuus oli avainasemassa sosiaalisen turvallisuuden luomisessa. Yksilön hyvinvoinnista ei kantanut ensisijaisesti vastuuta valtio vaan hän itse ja hänen läheisensä. Tällainen vapaaehtoisen sosiaalityön ja yksilön vastuun yhdistelmä vei sosiaalipolitiikkaan, joka oli pääasiassa apua tarvitsevia varten. Tämä lausuttiinkin julki kokoomusnuorten piirissä.[224] Siten KNL ei eronnut kovin paljoa muun puolueen sosiaalisista kannanmäärittelyistä.

Silti näistä verraten vaatimattomistakin näkemyseroista kehkeytyi nuorten liitossa ennen pitkää tyytymättömyyttä puolueen linjaa ja johtoa kohtaan. Se kulminoitui keväällä 1953, kun KNL:n piirijärjestöjen puheenjohtajat ja sihteerit perustivat toimikunnan tutkimaan mahdollisuutta vaihtaa puolueen puheenjohtaja nuorille mieleiseksi. Syynä oli ennen kaikkea se, että kokoomus ei ollut edustanut tarpeeksi hyvin keskiryhmiä eikä onnistunut taistelussa kansanpuoluetta vastaan. Nuoria huoletti myös, että vuoden 1951 eduskuntavaaleissa puolue oli menettänyt kannatustaan nuorissa ikäluokissa.[225]

Nuorten ehdokas oli aiemmin keväällä KNL:n puheenjohtajuuden jättänyt Jussi Saukkonen. Hän oli kuitenkin asettanut ehdokkuutensa ehdoksi istuvan puheenjohtajan Arvo Salmisen astumisen syrjään vapaaehtoisesti. Kun näin ei tapahtunut, Saukkonen vetäytyi kilvasta ja Salminen sai pitää paikkansa vielä seuraavat kaksi vuotta.[226]

Vuoden 1954 vaaleihin lähdettiin vanhoin tunnuksin ja vanhoin kasvoin. Edellisissä vaaleissa oli hävitty, ja kansanpuolue uhkasi kokoomuksen asemaa keskiluokan puolueena. Tilannetta ei helpottanut runsas kokoomusmiehitys Paasikiven ennen vaaleja nimittämässä virkamieshallituksessa. Puolueen itsetunnolle ja ulkopoliittiselle uskottavuudelle Tuomiojan hallitus toki teki hyvää, mutta vaalikampanjaa vastuullinen asema rasitti huomattavasti, ja siitähän nuorten liitossa kannettiin huolta.

. . . . . .

223 Junnilan esitelmä ”Talouspoliittisia päivän kysymyksiä” keväällä 1949, Tuure Junnilan ark., k. 12, KA.

224 KNL:n liittotoimikunnan ptk. 28.–29.8.1949, ”KNL:n toimintasuunnitelma vuodeksi 1949”, PTA.

225 KNL:n liittovaltuuston ptk. 25.4.1953, PTA. Vuoden 1951 vaalituloksien arvioinnista ks. esim. ”P.M. Vaalipropagandan suuntaviivoja” ja ”P.M. Käytyjen vaalien luoma tilanne ja sen aiheuttamat toimenpiteet”, Niilo Honkalan ark., k. 12, KA.

226 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953; PTA: Vaalitoimikunta ehdotti Saukkosta puheenjohtajaksi äänin 11–7, mutta tämä kieltäytyi. Vrt. Saukkonen 1973, 234–236: Saukkonen sanoo muistelmissaan, että hänet nostettiin puheenjohtajaehdokkaaksi, koska kokoomus oli hävinnyt ”vuoden 1953 poikkeuksellisissa eduskuntavaaleissa”. Vaalit pidettiin kuitenkin vasta 1954, joten vuoden 1953 puheenjohtajaepisodi ei johtunut huonosta vaalimenestyksestä. Tietenkin vuoden 1951 vaalitappio vaikutti osaltaan tyytymättömyyteen vuoden 1953 puoluekokouksessa, mutta taustalla oli kuitenkin enemmän KNL:n yleisempi tyytymättömyys puolueen linjaa kohtaan ja nuorten asemaan puolueessa kuin vain huoli vaalimenestyksestä. Puoluejohtajan vaihtaminen nähtiin keinoksi uudistaa politiikkaa.

Vertailu Ruotsin oikeistoon (1945–1950)

Suomen ja Ruotsin oikeisto olivat sodanjälkeisinä vuosina hämmästyttävän samankaltaisia, kun ottaa huomioon, että Ruotsi välttyi sodalta ja että maat olivat vielä tuolloin sosiaalipoliittisesti ja rakenteellisesti hyvin erilaisia. Tärkein yhteinen piirre oli sodan vaikutus nuorisoliittolaisten sosiaalipoliittisiin näkemyksiin. Suomessa vaikutti aseveliliike. Ruotsin oikeistopuolueessa taas virisi vuoden 1943 tienoilla keskustelu uuden puolueohjelman tarpeesta. Tuolloin uppsalalainen opiskelijayhdistys lanseerasi termin ”radikaali konservatismi” viestittääkseen oikeistonkin halua osallistua sosiaalivaltion rakentamiseen, jonka sosiaalidemokraatit ja talonpoikaisliitto olivat aloittaneet 1930-luvulla.

Vuoden 1944 vaalitappion jälkeen pidetyssä ylimääräisessä puoluekokouksessa linjanmuutosta halunneet eli pääasiassa nuoret saivat aikaan päätöksen puolueohjelman uudistamisesta. Ohjelmakomitean johtoon tuli Jarl Hjalmarson, joka oli nuoren polven johtava puhemies ja jonka nimi oli vilahdellut puoluejohtajakaavailuissakin. Puoluejohtajaksi valittiin kompromissien mies ja keskitien kulkija Fritiof Domö. Hän oli siirtymäkauden johtaja, joka piti asemat siihen asti, kunnes nuori polvi pystyi ottamaan vallan.[227]

Ruotsissakaan nuori ja vanha polvi eivät olleet yhtä mieltä talous- ja sosiaalipolitiikasta. Vanhat vierastivat esimerkiksi täystyöllisyyttä ja korostivat, että sosiaalipolitiikkaa tuli lisätä vasta sen jälkeen, kun oli luotu taloudelliset edellytykset. Lisäksi he pelkäsivät sosiaalipolitiikan vähentävän ihmisten vastuuta itsestään ja läheisistään eli passivoivan avunsaajat. Heidän ihanteensa oli, että jokainen loisi oman hyvinvointinsa.[228]

Nuorten mielestä konservatiivisen puolueen piti pysyä mukana yhteiskunnan kehityksessä. He löysivät Ruotsin historiasta varoittavan esimerkin siitä, miten kyvyttömyys sopeutua yhteiskunnalliseen muutokseen saattoi johtaa kokonaisen puolueen häviämiseen politiikasta. Vuoden 1865 valtiosääntöuudistuksen yhteydessä August von Hartmanin johtamat konservatiivit vastustivat kaikkia vaatimuksia demokratiasta, ja kun he hävisivät taistelun, äänestäjät pudottivat konservatiivisen puolueen parlamentista. Näin konservatiivien ääni katosi yhteiskunnallisesta keskustelusta kokonaan.[229]

Ohjelmaehdotusta käsiteltiin vuonna 1946. Keskustelu muistutti paljon Suomen kokoomuksen piirissä etenkin vuoden 1948 puoluekokouksessa käytyä mutta oli huomattavasti laajempaa. Vastakkain olivat vanha ja nuori sukupolvi. Ohjelmaehdotus oli nuorten toivomusten mukainen, sillä ohjelmatoimikunnan puheenjohtaja oli heihin lukeutunut Jarl Hjalmarson.

Ehdotus muistutti Suomen kokoomuksen ohjelmaa, sillä sekin sisälsi sosiaalipolitiikan laajentamisen. Perustelu kuitenkin erosi, sillä se oli kristillinen etiikka[230].

. . . . . .

227 Lewin 1967, 186–187, 189–190; Hylén 1991, 105–106.
228 Ks. Bagge 1944, 66–70, 76, 94, 96; Herlitz 1944, 8–9, 11, 24–26.
229 Heckscher 1947, 8, 60.
230 Högerns partistämmans protokoll 1.–2.2.1946, bilag, Moderata Samlingspartiets deposition, A I:3, RA; Programförslag till representantskap, avd. 1 och 8, Igor Holmstedts samling rörande högerpartiet, nr. 1, RA.

Suomessahan tuotiin esiin nationalistista näkökulmaa eli kansan yhtenäisyyttä, jolla haluttiin säilyttää ”talvisodan henki” mutta myös vastustettiin kommunismia. Ruotsalaisilla ei ollut vastaavanlaista sotakokemusta, joten kansan yhtenäisyyden tarve ei ollut relevantti. Lisäksi natsi-Saksan varoittava esimerkki ei innostanut nationalistisiin vetoomuksiin, vaan kristillisen rakkauden etiikka tuntui sopivan ajan henkeen paremmin.

Nationalismia oli puolueessa kyllä harrastanut 1940-luvun alkupuoliskolla se opiskelijajärjestö, joka loi edellä mainitun ”radikaalin konservatismin” käsitteen. Tavoitteena oli ”kansallinen uudistuminen”. Muu puolueväki ei kuitenkaan ollut innostunut tästä.[231]

Ohjelmaehdotuksessa vaadittiin sosiaalipolitiikan laajentamisen lisäksi yllättäen myös veronalennuksia. Niitä Hjalmarson perusteli taloudellisin syin. Hänen mukaansa uutta sosiaaliohjelmaa ei voitu toteuttaa ilman valtion lisätuloja. Niiden hankkimiseksi oli lisättävä tuotantoa, mikä tapahtuisi varmistamalla yksityisen omistusoikeuden säilyminen ja alentamalla verotusta kaikissa veroluokissa. Täten rohkaistaisiin yritteliäisyyttä, joka lisäisi tuotantoa, joka puolestaan kasvattaisi valtion verotuloja. Esimerkkeinä Hjalmarson mainitsi USA:n ja Ison-Britannian.[232]

Vanha polvi ei uskonut Hjalmarsonia vaan piti ohjelmaehdotusta epärealistisena. Sen mielestä sosiaalipolitiikkaa voitiin lisätä vasta, kun oli luotu taloudelliset edellytykset. Vanhojen käsityksessä ohjelmaehdotus oli pelkästään taktinen yritys äänestäjien houkuttelemiseksi, ja he suhtautuivat yrityksen onnistumiseen skeptisesti. Yritti oikeisto sosiaalipolitiikassa sitä taikka tätä, sosiaalidemokraatit menivät joka kerta pidemmälle.[233]

Ohjelmaa ei hyväksyttykään komitean esittämässä muodossa, vaan siihen tehtiin paljon korjauksia. Lopputulos oli pitkälti kompromissi, jossa vanhojen epäilyt neutraloivat nuorten myönteisyyden sosiaalipolitiikkaa kohtaan. Hyvä esimerkki tästä on sosiaalipoliittisen osuuden alku. Ensimmäisessä kappaleessa haluttiin parantaa sosiaalivakuutusta mutta heti seuraavassa todettiin, että sosiaalipolitiikan tuli lähteä omasta vastuusta ja että tuki ei saanut vähentää vastaanottajan halua tehdä työtä ja säästää. Lisäksi sosiaalipolitiikan kehityksen tuli seurata tuotannon ja yleisen elintason kohoamista.[234]

Samassa yhteydessä julkaistu kommentaari oli nuorten ajatuksia kohtaan suopeampi kuin ohjelma. Siinä muun muassa tuotiin selvemmin esiin, että sosiaalisen toiminnan tuli perustua kristilliseen lähimmäisenrakkauteen. Varsinaisessa ohjelmassa kristillistä sanomaa pidettiin vain totalitarismin vastavoimana eikä sosiaalipolitiikan oikeuttajana.[235]

. . . . . .

231 Hylén 1991, 118.

232 Högerns partistämmans protokoll 1.–2.2.1946, bilag, Moderata Samlingspartiets dep., A I:3, RA; Programförslag till representantskap, avd. 4, Igor Holmstedts saml., nr.1, RA.

233 Högerns överstyrelsens protokoll 31.1.1946, Moderata Samlingspartiets dep., A IV:2, RA; Högerns partistämmans protokoll 1.–2.1946, Moderata Samlingspartiets dep., A I:3, RA; Svenska Dagbladet 15.6.1946, pk.

234 Högern vill…, 22.

235 Frihet och framsteg, 14. Vrt. Högern vill…, 4–5.

Myös sosiaalipolitiikassa selitysosa ymmärsi nuoria, sillä se asetti yhteiskunnalle velvollisuuden tarjota turvaa sairauden, työttömyyden ja vanhuuden varalle.[236] *Hylén* tulkitsee, että sosiaalipolitiikan pohjautuminen kristilliseen lähimmäisenrakkauteen on ristiriidassa ohjelman muun sanoman kanssa. Hänen mukaansa sosiaaliset oikeudet juontavat juurensa yhteiskuntasopimusteoriasta eli liberalismista, kun taas kristillisyyden mukaan ottaminen kielii orgaanisesta yhteiskuntanäkemyksestä. [237] Tässä suhteessa oikeiston sosiaalipolitiikka perustui konservatiiviseen aateperintöön. Toisaalta nuoret eivät kristillisellä lähimmäisenrakkaudella viitanneet köyhäinhoitoajatteluun vaan pitivät sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalisia oikeuksia ilmauksina yhteiskunnan kristillisyydestä.

Ruotsalainen oikeisto läheni tässä kysymyksessä Suomen kokoomusta, jossa sielläkin yhteiskunta käsitettiin organismiksi ja joka pyrki turvaamaan sen yhtenäisyyden takaamalla jäsenille tietyt sosiaaliset oikeudet. Täällä perusteet olivat kuitenkin nationalistisia: puhuttiin muun muassa ”elävästä kansallishengestä”. Ero johtuu todennäköisesti siitä, että Ruotsissa ei ollut talvisodan kaltaista positiivista esikuvaa kansallishengestä, vaan natsi-Saksan huono esimerkki päinvastoin loitonsi siitä. Ehkäpä kristinusko oli sopiva keino todistaa, että konservatiivit eivät olleet myötävaikuttaneet pakanallisuudesta vaikutteita ottaneen natsismin nousuun.

Yhteistä Suomen kanssa oli myös erityisesti ruotsalaisen nuoren oikeiston näkemys, että sosiaalipolitiikka edisti tuottavuutta eli että se oli yhteiskunnan investointi talouselämään. Sosiaalipolitiikalla kansalaiset tehtiin terveiksi ja työkykyisiksi, ja sen avulla heidät työttömyyden sattuessa koulutettiin uudelleen. Sosiaalipolitiikka soi turvaa lapsiperheille ja edisti siten syntyvyyttä, joka oli kansakunnan hyvinvoinnin jatkuvuuden edellytys. Työlainsäädännöllä puolestaan lisättiin viihtyvyyttä työpaikoilla ja kohotettiin sitä kautta tuottavuutta.[238]

Suomessa nuori polvi esitti samanlaisia näkökohtia. Tämä ei ole yllätys, sillä kokoomuksen nuoret pitivät tiiviisti yhteyttä Pohjoismaiden ja erityisesti Ruotsin oikeistonuoriin. Nuoren Oikeiston sivuilta näkyy, että Suomessa seurattiin tarkasti ruotsalaista aatteellista keskustelua[239] , joten suomalaiset ovat hyvin voineet saada siitä vaikutteita. Tosin ajatus sosiaalipolitiikasta tuottavuuden lisääjänä ei ollut uusi, mutta silti tuntuu luontevalta olettaa, että se tuli Suomeen nimenomaan Ruotsin suunnalta.

Vaikka Ruotsin oikeisto ei kääntynyt hyvinvointivaltiolle myönteiseksi niin paljon, kuin puolueen nuoret toivoivat, joissain tapauksissa se lisäsi hyvinvointietuisuuksia jopa innokkaammin kuin sosiaalidemokraatit. Esimerkki tästä on vuoden 1946 kansaneläkelain uudistus. Edellisenä vuonna mielipiteet olivat jakautuneet sosiaalihuoltokomiteassa kahden vaihtoehdon kesken. 600 kruunun

. . . . . .

236 Frihet och framsteg 1946, 111.
237 Hylén 1991, 120.
238 ”Mål och medel inom socialpolitiken”, Igor Holmstedts saml., nr. 2, RA.
239 Ks. Nuori Oikeisto 1/1946, ”Luova konservatismi”; 2/1947, ”Yhteistyö Pohjoismaiden veljesjärjestöjen kanssa vilkasta”; 12/1947 ”Konservatiivinen itsekritiikki”.

peruseläkkeen ja tarveharkintaisen lisäeläkkeen yhdistelmää oli kannattanut kaksi sosiaalidemokraattista jäsentä ja kansanpuolueen edustaja. 1000 kruunun tasaeläkettä, jossa ei ollut tarveharkintaa lukuun ottamatta asuntolisää ja työkyvyttömyyseläkettä, taas olivat puoltaneet molemmat oikeiston edustajat, talonpoikaisliiton edustaja ja yksi sosiaalidemokraatti.

Sosiaalidemokraattinen hallituskaan ei pysynyt yhtenäisenä. Pääministeri Per Albin Hansson ja valtiovarainministeri Ernst Wigforss kannattivat edellistä vaihtoehtoa, koska se oli valtiolle halvempi, kun taas sosiaaliministeri Gustav Möller piti parempana jälkimmäistä. Möllerin kanta voitti, koska se sai taakseen puolueen eduskuntaryhmän. Sosiaalidemokraattien kääntymys johtui yleisestä mielipiteestä ja ay-liikkeen painostuksesta.[240]

Oikeiston osuudesta kansaneläkelain muutoksessa on keskusteltu kansainvälisestikin. Kuten todettua *Peter Baldwin* on tästä päätellyt, että keskiluokan merkitys universalistisen hyvinvointivaltion kehittymiselle Pohjoismaissa on paljon keskeisempi kuin työväenliikkeen, toisin kuin monet pohjoismaiset hyvinvointitutkijat ovat koettaneet todistaa.[241]

Totta onkin, että 1940-luvun puolivälin oikeisto tavoitteli innokkaasti kannatusta keskiluokasta. Puheenjohtaja Fritiof Domön mielestä sen oli saatava osuutensa hyvinvointivaltion eduista, koska se maksoikin suurimman osan veroista. Asiaan liittyi myös periaatteellinen puoli, sillä hän vastusti tarveharkintaa, koska se ei hänestä edistänyt säästämistä eikä työntekoa vaan rankaisi sellaisia, jotka yrittivät niiden avulla lisätä omaisuuttaan.[242]

Keskiluokan huomattavin puolestapuhuja Ruotsin oikeistossa oli nuori polvi, joka myös suhtautui sosiaalipolitiikkaan myönteisimmin. Yhtymäkohta Suomeen on, että myös täällä nuorten liitto kiinnitti huomiota keskiluokan kannatukseen.[243] Molemmissa siis uusien äänestäjien houkutteleminen motivoi myönteisyyttä hyvinvointivaltiota kohtaan. Ruotsin oikeiston kohdalla tähän viittaa myös paljon maltillisempi – tai varovaisempi – suhtautuminen sellaisiin 1940-luvun loppupuolen sosiaaliuudistuksiin, joilla ei ollut samanlaista merkitystä keskiluokalle kuin kansaneläkelailla.

Oikeisto oli esimerkiksi yleisestä sairausvakuutuksesta paljon vähemmän innostunut kuin kansaeläkeuudistuksesta, vaikka ei sitä vastustanutkaan. Eniten epäilyjä herätti suunnitelman realistisuus: miten hoitohenkilökunnan määrä ja yleinen infrastruktuuri pystyivät vastaamaan ilmaisen terveydenhuollon haasteeseen. Luonnollisesti kannettiin huolta myös taloudellisten resurssien riittävyydestä. Lisäksi puolueen kansanedustajat epäilivät pakollisen sairausvakuutuksen muuttavan koko sosiaalivakuutuksen valtiojohtoiseksi ja byrokraattisek-

. . . . . .

240 Salminen Kari 1987, 51–52; Olsson 1990, 92, 100.

241 Ks. edellä s. 40.

242 Domös tal vid Brunkebergsklubben 15.11.1945, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna, Domö/5, RA; Domös tal i Katrineholm 2.3.1946, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna, Domö/6, RA. Vrt. Riksdagens protokoll 1946, B4 27:23–26 (Hagård), B4 27:30–32 (Skoglund).

243 Ruotsin nuorista ks. erityisesti Håstad 1944, 12–13, 19. Suomen nuorten liiton keskiluokkapolitiikasta ks. edellä s. 79.

si instituutioksi, jolloin yksilön oma vastuu ja panos sosiaaliturvaan jäivät vaille ansaitsemaansa huomiota.[244]

Oikeiston asennetta 1940-luvun sosiaalipolitiikkaan säätelivät myös muut porvarilliset puolueet. Kansanpuolue oli uuden puheenjohtajansa Bertil Ohlinin johdolla muuttunut keynesiläiseksi, ”sosiaaliliberaaliseksi” puolueeksi, ja toisaalla talonpoikaisliitto oli perinteisesti kannattanut universaalia sosiaalipolitiikkaa, josta kansaneläkelaissakin oli kyse. Oikeistolla oli vielä 1940-luvulla maaseudulla runsaasti kannatusta.[245]

Ruotsin oikeiston vanhan ja nuoren polven intressit yhtyivät kansaneläkelain käsittelyssä. Nuoria huolestutti puolueen kuvan ”vanhoillisuus” ja ”epäsosiaalisuus”, kun sitä verrattiin samoista keskiluokan äänistä taistelevan kansanpuolueen sosiaaliliberalismiin. Vanhoja taas kiinnosti kannatus maaseudulla, joten heitä huoletti talonpoikaisliiton paine siellä. Kansaneläkelaissa yhdistyivät kummankin ryhmän tarpeet, sillä keskiluokalle oli tärkeä itse eläke, ja maaseudun yrittäjiä auttoi eläkekysymyksen ratkaiseminen universaalilla tavalla. Oikeisto ottikin kaiken irti siitä, että se oli ”edistyksellisemmän” kansaneläkelakiesityksen takana kuin sosiaalidemokraatit alunperin. Se kutsui omaa linjaansa ”kansan linjaksi”, joka voitti hallituksen vastustuksesta huolimatta[246] .

Vielä suomalaisen ja ruotsalaisen oikeiston asennetta sosiaalipoliittisiin uudistuksiin 1940-luvun lopulla voidaan verrata lapsilisälainsäädännössä, sillä otettiinhan siinä Suomessa mallia Ruotsista. Lapsilisäkysymys on relevantti myös siksi, että Ruotsin oikeisto oli kääntynyt perhepolitiikassaan aiempaa ”sosiaalisemmaksi” jo 1930-luvulla, kun maassa huolestuttiin väestönkasvun hidastumisesta[247] .

Ruotsissa alettiin maksaa lapsilisää vuonna 1947. Se ei riippunut perheen varallisuudesta vaan oli yhtä suuri kaikille alle 16-vuotiaille. Samalla poistui verotuksen lapsivähennys, mikä oli uudistuksen ainoa oikeistoa harmittanut kohta. Se olisi yhdistänyt lapsilisät lapsivähennyksen kanssa pääpiirteittäin siten, että ne, jotka verotettavien tulojen vähäisyyden takia eivät hyötyneet lapsivähennyksestä, olisivat saaneet lapsilisää. Muiden lapsivähennysoikeus olisi säilytetty. Tässäkin taustalla olivat keskiluokan edut, sillä verovähennyksen poistaminen sattui nimenomaan siihen.[248]

Oikeiston mielestä monilapsiset perheet jäivät liian vähälle kannustukselle. Se teki rinnakkaisehdotuksen, jossa lapsilisät porrastettiin lapsiluvun mukaan.[249] Tässä näkyi puolueen väestöpolitiikan ydin, että syntyvyys oli saatava

. . . . . .

244 Riksdagens protokoll 1946 höstsession, A 31:12–18 (Domö), A 31:87–90 (Mannerskrantz), A 43:19–21 (Linnér), A 43:22–24 (Andersson), B 32:13–19 (Skoglund), B 42:2–5 (Skoglund), B 42:17–23 (Hagård). Vrt. Politisk valhandbok 1946, 154–159; Svenska Dagbladet 3.3.1946, pk..

245 Olsson 1990, 100.

246 Politisk valhandbok 1946, 150–153.

247 Hylén 1991, 111; Hatje 1974, 26.

248 Riksdagens protokoll 1947, C 22, motioner nr. 300–301, C 24, motion nr. 443; Domös tal i Uppsala 1/8 och i Malmö 10/8 1946, Domös tal i Tranås och Nybro 17/8 och 18/8 1946, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Domö, n:o 5, RA; Politiskt ABC Del I, 9–10; Svenska Dagbladet 30.1.1946, pk.; Hatje 1974, 102–105.

249 Riksdagens Protokoll 1947, C 24, motioner nr. 444; Riksdagens protokoll 1947, A3 35:185–

nousuun. Sen ohjelmassa väestöpolitiikalle oli omistettu jopa oma luku, jossa väestökysymys todettiin Ruotsille yhä elintärkeäksi[250].

Oikeiston halu korvata osa lapsilisistä verovähennyksillä kertoo, että verovähennysoikeus koski nimenomaan sen kannattajakuntaa. Toisaalta ruotsalainen oikeisto ei kiinnittänyt läheskään yhtä paljon huomiota lapsilisien vaikutukseen valtiontalouteen kuin suomalaiset aateveljet ja -sisaret. Selitystä voidaan jälleen etsiä Ruotsin oikeiston kiinnostuksesta väestöpolitiikkaa kohtaan mutta myös lapsilisien erilaisesta osuudesta näiden maiden talousarvioissa. Suomen valtion budjetissa lapsilisät olivat huomattavin sitä kasvattanut tekijä, kun taas Ruotsin suurissa sosiaalisissa reformeissa ne lisäsivät menoja vain hieman. Kun kokoomuslaiset ehdottivat muutoksia lapsilisälakiin, tavoitteena ei ollut niinkään syntyvyyden lisääminen kuin valtion menojen vähentäminen, vaikka väestöpolitiikka oli toki heillekin tärkeä. Kokoomukselle lapsilisälaki oli ennen kaikkea valtiontalouden rasite, kun taas Ruotsissa se oli pääasiassa tulonjakokysymys.

Konservatiivinen puolue, joka kääntyi reformimyönteiseksi toisen maailmansodan jälkeen, ei kuitenkaan välttämättä saavuttanut suuren yleisön tukea ja luottamusta. Esimerkiksi Britannian konservatiiveja ei auttanut ohjelman muuttaminen hyvinvointivaltiolle myönteiseksi ja toimiminen sodan aikana sosiaalisten olojen parantamiseksi, sillä heidän kääntymystään ei pidetty todellisena. Konservatiivinen puolue kantoi yhä 1930-luvun lamaan johtaneen talouspolitiikan taakkaa, ja siksi äänestäjät nostivat valtaan työväenpuolueen.[251]

Ruotsissakaan oikeiston uusi sosiaalinen ohjelma ja käytännön sosiaalipoliittiset linjaukset eivät vakuuttaneet äänestäjiä, sillä vuoden 1948 vaaleissa puolue kutistui lähes pienpuolueeksi. Se lähti vaaleihin tiukennetulla otteella. Puheenjohtaja Domö totesi ennen vaaleja, että vaikka oikeisto olikin tukenut tehtyjä sosiaalireformeja, niitä ei voitu toteuttaa rajattomasti. Elinkeinoelämä ei kestänyt lisämenoja, sillä sen taakka oli jo tarpeeksi raskas. Sosiaalisten uudistusten tahti oli ollut Ruotsissa niin kiihkeä, että osa niistä uhkasi jäädä näennäisiksi.[252] Oikeisto odotti sosiaalidemokraattien uudistusinnossaan joutuvan ennen pitkää ”sosiaalipoliittiseen Stalingradiin” – tilanteeseen, jossa he joutuivat myöntämään arvioineensa väärin sosiaalisten uudistusten vaikutuksen talouselämään ja sitä kautta hyvinvoinnin kasvuun.[253]

Sosiaalidemokraatit eivät kuitenkaan kokeneet vuoden 1948 vaaleissa ”sosiaalipoliittista Stalingradia” vaan säilyttivät asemansa hallituspuolueena, vaikka hävisivätkin jonkin verran. Porvarillisella puolella suurvoiton otti kansanpuolue oikeiston kärsiessä pahan tappion. Oikeiston sisäisessä keskustelussa tuli

. . . . . .

189 (Mannerskrantz), A3 35:196 (Arrhén), B4 36:15–19 (Hagård), B4 36:27–30; Politiskt ABC Del I, 10–12

250 Högern vill…, 26–27.

251 Raison 1990, 14; Blake 1990, 255.

252 Högerns partistämmans protokoll 14. – 15.6.1948, bil. 5, Moderata Samlingspartiets dep., A I:2, RA; Domös tal. i Blackstad 8/8 1948, i Filipstad 13/8 1948, i Strömsund 19/8 1948, i Lindesberg 29/8 1948, i Nynäshamn 9/9 1948, i Stockholm 14/9 1948, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Domö, n:o 5, RA.

253 Svenska Dagbladet 11.7.1948, pk.

esiin tyytymättömyys puolueen politiikan tiettyihin piirteisiin. Puolue oli liian yläluokkapainotteinen, ja talouspolitiikka oli mennyt liiaksi kaiken muun edelle, mikä oli antanut kuvan, että oikeisto vastusti ylipäänsä kaikkia reformeja. Hieman happamasti siellä todettiin, että puolueen taloudellisia realiteetteja korostanut linja hävisi muiden puolueiden lupailulinjalle.[254]

1940-luvun opetukset olivat ristiriitaisia. Toisaalta puolue oppi, että se ei voinut kilpailla sosiaalidemokraattien kanssa sosiaalisten etuisuuksien tarjoamisessa, sillä siinä kilvassa sosiaalidemokraatit perivät aina voiton. Toisaalta paluuta vanhaankaan ei ollut. Oikeiston piti päästä eroon ”nejsägarparti”-maineestaan. Siinä auttoi vallan siirtyminen vanhalta polvelta nuorille. Vuonna 1950 puheenjohtajaksi tuli Jarl Hjalmarson, minkä jälkeen puolueen suhtautuminen sosiaalisiin uudistuksiin muuttui myönteiseksi. Niissä se ei enää pelkästään myötäillyt sosiaalidemokraatteja vaan toi esiin omia vaihtoehtoja. Tämä ennakoi muutosta, joka tapahtui Suomen kokoomuksessa 1950-luvun puolivälissä.

. . . . . .

254 Högerns representantskaps protokoll 1.11.1948, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA; Svenska Dagbladet 9.10. 1948, pk; Loman 1979, 60; Mattsson 1994, 205.

Aseveljet astuvat valtaan (1954–1961)

Vaalitappioiden sarja johtaa aatteelliseen keskusteluun

Säännöstelyn purkamisen ja sosiaalireformien kypsymisen aika

Suomalainen yhteiskunta oli 1950-luvun puolivälissä muutosten kourissa. Säännöstely alkoi olla ohi, ja ilmapiiri oli myönteinen sosiaalisille uudistuksille. Hallituspoliittisesti ajanjakso 1950-luvun puolivälistä vuoden 1962 presidentinvaaleihin jakaantuu kahtia siten, että sen alkupuolella oli vallassa punamultahallituksia ja niin sanottujen yöpakkasten jälkeen maalaisliittolaisia vähemmistöhallituksia. Konsensusajan mittapuun mukaan ministeristöt olivat edelleen lyhytikäisiä, minkä lisäksi ne olivat riitaisia, jos ne olivat punamultahallituksia, ja heikkoja, jos olivat vähemmistöhallituksia tai toimitusministeriöitä.

Kokoomuksen kannalta positiivinen ja uskoa antanut oli Sakari Tuomiojan hallitus vuonna 1953. Se seurasi Urho Kekkosen neljättä, lyhytaikaiseksi jäänyttä koalitiota, joka kaatui kiistaan aravamäärärahoista. Vaikka Tuomiojan hallitus oli toimitusministeriö, se oli kokoomuslaisille merkittävä, sillä heitä oli siinä neljä: Päiviö Hetemäki, Arvo Salminen, Tuure Junnila ja T. A. Wiherheimo. Koska he olivat puolueen keskeisiä vaikuttajia, uskottiin mukaanpääsyn todistaneen kokoomuksen ulkopoliittisesti hallituskelpoiseksi.[1]

Tuomiojan hallitus otti tavoitteekseen säännöstelyn purkamisen[2] , joka oli ollut kokoomuksenkin päämääränä. Hallitus ei kuitenkaan ollut vallassa kauaa, sillä lähinnä sosiaalidemokraattien toivomuksesta Paasikivi hajotti eduskunnan ja määräsi ennenaikaiset vaalit. Sosiaalidemokraatit uskoivat niiden heikentävän maalaisliittoa ja – kuten toki monet kokoomuslaisetkin – halusivat katkaista ”Kekkosen kuningastien”. Maalaisliitto piti eduskunnan hajottamista ja uusia vaaleja haasteena koko maaseudulle, ja niinpä vaaleista tulikin sen ja sosiaalidemokraattien välinen kitkerä kamppailu. Kokoomus oli siinä sivustakatsoja, joka ei kaiken lisäksi pärjännyt kovin hyvin vaan kärsi toisen perättäisen tappion.[3]

Käynnissä oli myös taistelu Paasikiven seuraajasta. Vastakkain olivat yhtäältä kokoomus ja sosiaalidemokraatit, toisaalta Urho Kekkosen taakse ryhmittyneet maalaisliitto ja kommunistit. Asetelma ei estänyt punamultayhteistyötä hallituksessa. Tosin vaalien jälkeen sosiaalidemokraatit torjuivat aluksi Kekkosen pääministeriyden, ja hallituksen johtoon tuli RKP:n Ralf Törngren, mutta jo

. . . . . .

1 Virmavirta 1977, 58. Vrt. Tuomioja 1986, 233.

2 Hyvämäki 1977, 402. Ks. myös Hetemäki 1954, 1–8. US 26.2.1954, pk. Ks. lisäksi Talouspoliittisen ministerivaliokunnan ptk:t., Päiviö Hetemäen ark., k. 38, KA: Tuomiojan hallitus keskittyi pääasiassa elintarvikkeiden säännöstelyn purkamiseen.

3 Hyvämäki 1977, 403; Suomi 1990, 293, 298; Virmavirta 1977, 58–59.

syksyllä 1954 palattiin vanhaan malliin, kun Kekkosesta tuli viidennen kerran pääministeri.

Kekkosen viimeisen hallituksen aikana otettiin joulukuussa 1955 tärkeä talouspoliittinen askel, kun porvarioppositio eli kokoomus, RKP ja kansanpuolue äänesti taloudellisen valtalain yli vaalien. Sen avulla oli jatkosodan alusta lähtien hallittu taloutta ja ylläpidetty säännöstelyä. Valtalain kaatuminen lopetti hinta- ja palkkasäännöstelyn.

Valtalain kumoutumiseen johti monipolvinen tapahtumasarja, johon kietoutuivat presidentinvaalitkin. Perussyy oli kuitenkin porvariopposition kyllästyminen kalliiseen ja vaikeasti hoidettavaan subventiopolitiikkaan. Oppositio olisi äänestänyt valtalain yli vaalien jo vuonna 1954 mutta joutui peräytymään hallituksen tehtyä asiasta luottamuskysymyksen. Seuraavana vuonna niin ei tapahtunut, joten valtalain kaatamiselle ei ollut esteitä.[4]

Hinta- ja palkkasäännöstelyn purkaminen johti välillisesti maaliskuussa 1956 yleislakkoon. MTK:n nostettua maidon hintaa SAK vaati kompensaatioksi palkankorotuksia ja aloitti erinäisten vaiheiden ja neuvottelujen jälkeen yleislakon. Se päätti 1950-luvun alkupuoliskoa hallinneen vakauttamisen. Oikeisto piti tätä hyvänä, sillä se halusi päästä eroon vakauttamiseen kuuluneista subventioista, jotka tuottivat valtiontaloudelle mittavia kustannuksia. Työmarkkinajärjestöjen ”kentällä” puolestaan oltiin tyytymättömiä keskitettyyn järjestelmään. Eräs seuraus yleislakosta oli, että SDP alkoi ottaa etäisyyttä SAK:hon.[5] Se puolestaan oli yksi osa kehitystä, joka myöhemmin johti puolueen hajoamiseen.

Seuraava ja viimeinen vaihe säännöstelyn purkamisessa oli ulkomaankaupan vapauttaminen. 1950-luvun loppupuolta väritti Länsi-Euroopan taloudellinen integraatio, jota kohtaan Suomikaan ei voinut olla välinpitämätön, sillä sen oli taattava vientiteollisuutensa kilpailukyky. Arka ulkopoliittinen asema asetti rajoituksia, mutta myös 1950-luvun lopun suomalaiseen yhteiskuntaan vaikuttivat esimerkiksi niin sanotun ulkoseitsikon piirissä käydyt neuvottelut, jotka sittemmin johtivat EFTA:n syntymiseen.[6]

Yhtä aikaa talouselämän vapautumisen kanssa mentiin sosiaalipolitiikassa huomattavasti eteenpäin. Vuonna 1957 astui voimaan neljä merkittävää uudistusta: kansaneläkelaki, työllisyyslaki, sairaalalaki ja huoltolaki. Ne olivat merkkejä valtion sosiaalipoliittisen roolin kasvamisen hyväksymisestä.

Mutta samaan aikaan ilmeni myös vastakkaisia näkemyksiä, sillä hyvin yleisesti ajateltiin, että sosiaalipolitiikan laajeneminen ei saanut haitata taloudellista kasvua. Mielipiteelle antoivat painoa valtiontalouden vaikeudet. Esimerkiksi Pekka Kuusi vaati kuuluisaksi tulleessa esitelmässään[7] sosiaalipolitiikan sopeuttamista kansantuloon. Hänen mukaansa sosiaalipolitiikkaa oli kehitetty niin nopeasti, että siitä oli muodostumassa kasvun este. Taloudellisen kasvun

. . . . . .

4 Hyvämäki 1977, 419, 430.
5 Haataja 1992, 277–278.
6 Seppinen 1997b, 56–60, 88–119.
7 Ks. s. 159.

käsite oli uutuus 1950-luvun lopun talouspoliittisessa sanastossa. Ensimmäisen kerran se asetettiin talouspolitiikan päätavoitteeksi vuosien 1959–1960 talousohjelmakomiteassa.[8]

1950-luvun lopussa ja seuraavan vuosikymmenen alussa harjoitettu politiikka kuitenkin kyseenalaisti sosiaalisten uudistusten mitoittamisen taloudelliseen kasvuun. Näin tapahtui Fagerholmin niin sanottua yöpakkashallitusta seuranneitten maalaisliittolaisten vähemmistöhallitusten aikana, jotka olivat vallassa vuoden 1962 presidentin- ja eduskuntavaaleihin asti. Eduskuntaan vuoden 1958 vaaleissa syntynyt vasemmistoenemmistö kehitti paineita lisätä sosiaalista turvallisuutta, eivätkä heikot hallitukset uskaltaneet vastustaa sosiaalisia uudistuksia, joita 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa tehtiin kansanedustajien lakialoitteiden pohjalta.

Vaatimuksia ohjelmasta nykyajan kielellä nykyajan ihmisille

Vuosien 1951 ja 1954 vaalitappiot pudottivat kokoomuksen kansanedustajien määrän 33:sta 24:ään. Kun vastaavasti kansanpuolue voitti kahdesti, kokoomuksessa oli aika tehdä johtopäätöksiä. Puoluejohtoa ja puolueohjelmia kohtaan oli ollut tyytymättömyyttä jo ennen vuoden 1954 vaaleja[9] , mutta vasta toinen perättäinen häviö herätti kunnollisen keskustelun puolueen aatteellisesta ajanmukaisuudesta.

Vaalien jälkeen Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho arvioi puoluehallituksessa laajasti tappion syitä. Hänen mukaansa kokoomus oli menettänyt äänestäjiä kansanpuolueelle, koska se ei ollut puolustanut tarpeeksi hyvin henkisen työn tekijöiden etuja. Lisäksi muut puolueet, varsinkin kansanpuolue, olivat tehokkaasti leimanneet kokoomuksen ”kapitalistiseksi” ja ”taantumukselliseksi”. Tämä oli vierottanut etenkin nuorta porvarillista äänestäjäkuntaa, jossa oli ”pelkoa kuulua mihinkään äärimmäisyyteen”.

Huono menestys ei kuitenkaan voinut olla kokonaan kansanpuolueen propagandan syytä, vaan kokoomuksen oli syytä tutkia aatteensa sisältöä ja ilmiasua. Perusperiaatteista ei tarvinnut tinkiä, mutta niiden esiintuomiseen oli kiinnitettävä huomiota. Esimerkiksi isänmaasta ja uskonnosta tuli puhua säästellen, sillä ne olivat kokeneet inflaation. Jatkoa ajatellen Aho neuvoi:

> Puolueen ohjelma olisi kirjoitettava uudelleen, nykyajan kielellä nykyajan ihmisille. Ei ole tyydyttävää korostaa vain vanhan säilyttämistä vaan olisi luotava aktiivinen ohjelma, joka vetoaa nykyajan ihmisiin. Eduskuntauudistuksen aikana vanha suomalainen puolue otti itselleen vetoaviksi tunnuksiksi torpparivapautuksen ja kansanvalistuksen. Ne merkitsivät niissä oloissa voimakkaasti tehoavaa ohjelmaa, jonka vaikutukset myös näkyivät ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Englannin konservatiivien ja Ruotsin oikeiston ennakkoluuloton ohjelman tarkistus

. . . . . .

8 Eräsaari 1978, 94–95.

9 Esim. kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, PTA: Puoluekokous valtuutti puoluehallituksen nimittämään ohjelmatoimikunnan valmistelemaan uutta periaateohjelmaa. Lisäksi puheenjohtajavaalissa KNL veti esiin Jussi Saukkosen Arvo Salmisen vastaehdokkaaksi. Saukkonen kuitenkin kieltäytyi ja Salminen valittiin yksimielisesti.

> modernissa hengessä kelpaisi meille myös esikuvaksi. Molemmissa maissa oikeisto on juuri ohjelmaansa uudistamalla ja toimintaansa nykyaikaistamalla ja tehostamalla kohottanut merkitystään.[10]

Puheenvuoro kuvastaa suunnanmuutosta suhteessa hyvinvointivaltioon. Kuten aiemmin on todettu, Ruotsin oikeistopuolue muutti 1940-luvulla ohjelmaansa ainakin jossain määrin sille suopeaksi, ja jos nuoret olisivat saaneet päättää yksinään, hyväksyminen olisi ollut lähes täydellinen[11]. Myös Ison-Britannian konservatiivinen puolue omaksui nuorten vetämänä 1940-luvulla hyvinvointivaltiolle myönteisen ohjelman, jonka johdosta brittiläistä politiikkaa alettiin luonnehtia konsensukseksi. Isoa-Britanniaahan myös ensimmäisenä kutsuttiin hyvinvointivaltioksi.[12]

Uusi asenne sosiaalipolitiikkaa kohtaan ei kuitenkaan merkinnyt arvostelun lopettamista. Tästä antoi näytön Lauri Ahon oma lehti Uusi Suomi, joka valitti muutama päivä tämän esiintymisen jälkeen, että suhteutettuna kansantuloon Suomen sosiaalimenot olivat muita Pohjoismaita korkeammat. Lehden mielestä todella apua tarvitsevien sosiaaliturvaa tuli laajentaa, mutta Suomessa oli sosiaalimenojen lisäämisessä edetty ”propagandasyistä” ottamatta huomioon taloudellista kantokykyä. Lehti myönsi saavutettujen etujen poistamisen vaikeaksi mutta piti menojen alentamista mahdollisena ainakin kahdessa kohdassa. Kansaneläkejärjestelmää voitiin muuttaa siten, että eläkkeitä saatettiin korottaa pitämällä silti maksut ennallaan, ja lapsilisät oli tehtävä tarveharkintaisiksi.[13] Etenkin jälkimmäinen osoittaa, että kokoomuslaiset – ”edistyksellisetkään” – eivät olleet omaksuneet valtion yleistä velvollisuutta huolehtia jäsenistään vaan lähtivät sosiaalipolitiikassa yhä köyhäinhoitoajattelusta.

Myös puolueen muut lehdet valittivat vaalien jälkeenkin sosiaalipolitiikasta valtiolle koituvaa rasitusta ja vaativat muun muassa sellaista sosiaalipoliittista ohjelmaa, jossa kartoitettaisiin pikaisinta korjausta kaipaavat alueet ja laskettaisiin niiden kuntoon saattamisen kustannukset. Kokoomuslehdet kiistivät, että pidättyvyyteen kehottamisen tarkoituksena oli sosiaalisten uudistusten estäminen. Syyksi varovaisuuteen ne sanoivat yhteiskunnallisten uudistusten rakentamisen taloudellisesti kestävälle pohjalle, jotta niitä pystyttäisiin toteuttamaan jatkossakin.[14]

Huhtikuun lopussa puoluevaltuustossa esitetyssä muistiossa todettiin, että kokoomuksen ohjelma ei ollut ”kehittynyt ajan vaatimusten mukaisesti”, ja painotettiin tarvetta muuttaa sekä sitä että käytännön politiikkaa. Monia asioita oli arvioitava uudelleen. Yleiset periaatteet voitiin pitää ennallaan, mutta politiikan tuli määräytyä ”yhteiskunnassa vallitsevien olevien olosuhteiden ja tarpeiden mukaisesti”. Tätä arkipäivän realismia ei ollut otettu riittävästi huomioon.

. . . . . .

10 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 15.3.1954, PTA. Vrt. Paasikivi 1986, 771: Aho arveli Paasikivelle, että kansanpuolue vei ääniä kokoomukselta lähinnä uutuudenviehätyksensä vuoksi.
11 Ks. edellä s. 99–100.
12 Blake 1990, 258–259; Raison 1990, 13–14.
13 US 20.3.1954, pk.
14 Aamulehti 14.3.1945, pk.; Satakunnan Kansa 30.3.1954, pk.

Politiikan tavoitteeksi määriteltiin ”kansalaisten sosiaalisen ja taloudellisen aseman turvaaminen”. Kokoomuksen oli kehitettävä ”sosiaalista ajattelutapaa” ja tehtävä ”sosiaalista uudistustyötä eikä rajoituttava ainoastaan suorittamaan kannanottoja ja arvostelua muilta tahoilta tulleisiin esityksiin”. Tämä merkitsi talouspoliittisen ajattelun muutosta:

> Talousjärjestelmä ei ole itsetarkoitus, vaan ainoastaan väline yhteiskunnan elintason kohottamiseen. On selvitettävä ja laadittava suunnitelma työllisyyskysymyksen myönteiseksi hoitamiseksi, joka on valitsijakunnan keskuudessa eräs kipeimpiä ja keskeistä huomiota herättävä ongelma. Ennakkoluulottomasti on suhtauduttava mm. työttömyysvakuutusjärjestelmään ja selvitettävä ne käytännölliset keinot, millä tavoin vapaan yritteliäisyyden vallitessa täystyöllisyys pystytään säilyttämään.[15]

Lisäksi vaadittiin, että valtion osuus talouselämässä oli ”määriteltävä tosiasioiden pohjalta eikä keskityttävä propagandassa vain hyökkäämään valtiojohtoisuutta vastaan yleisenä kokonaiskysymyksenä”. Sosialismin uhkan ohella oli pidettävä mielessä monopolisoitumisen vaarat. Näiden periaatteellisten kysymysten lisäksi kokoomuksen oli kiinnitettävä huomiota laiminlyömiinsä ryhmiin: maatalousväestöön, henkisen työn tekijöihin, virkamiehiin ja työväestöön.[16]

Uudistuksen tarve tunnustettiin myös naisten liitossa, jossa suurimmaksi syyksi puolueen ”taantumukselliseen” kuvaan nähtiin selkeän ohjelman puuttuminen. Aiemmin kokoomus oli lähinnä reagoinut muiden ohjelmiin ja aloitteisiin. Naisten liitto vaati, että uuden ohjelman oli otettava huomioon työväestö ja keskiluokka. Oli luovuttava suppeista teorioista ja pidettävä mielessä reaaliset olot.[17]

Edellisistä puheenvuoroista poiketen naisten liitto ei yksilöinyt, mitä uudelta ohjelmalta tai politiikalta tuli odottaa. Silti työväestön ja keskiluokan huomioon ottaminen kertoi aikaisempaa sosiaalisemmasta mielenlaadusta. Toisaalta vaatimus, että teorioista oli siirryttävä realismiin, viittasi klassisen talousteorian kritiikkiin. Naisten liittokin tuntui toivovan siirtymistä yksisilmäisestä taloudellisesta katsantokannasta sosiaaliseen asennoitumiseen päin.

Kokoomuksen Nuorten Liitto oli ensimmäisenä vaatinut suunnanmuutosta jo ennen vuoden 1954 vaalitappiota. Tutkimukset osoittivat, että vuoden 1951 vaalit puolue hävisi nuorten keskuudessa ja kärsi lisäksi vuonna 1954 tappioita myös työväestön parissa[18] . Siten ei ollut ihme, että nuorten liitto halusi tavoittaa sellaisia, jotka eivät perinteisesti äänestäneet kokoomusta. Niitä olivat erityisesti ruumiillisen työn tekijät, pienviljelijät ja alemmat virkamiehet. Tämä merkitsi

. . . . . .

15 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.4.1954, liite n:o 9, ”Vaalien luoma tilanne ja siitä aiheutuvat toimenpiteet”, PTA. Ks. myös ”PM. Käytyjen vaalien luoma tilanne ja siitä aiheutuvat toimenpiteet”, Niilo Honkalan ark., k. 13, KA.

16 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.4.1954, liite n:o 9, ”Vaalien luoma tilanne ja siitä aiheutuvat toimenpiteet”, PTA.

17 Kokoomuksen naisten liiton liittokokouksen ptk. 4.4.1954, liite 10, PTA.

18 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.4.1954, liite n:o 9, ”Vaalien luoma tilanne ja siitä aiheutuvat toimenpiteet”, PTA.

sitä, että pelkkä kommunisminvastaisuus ja uudistuksille kielteinen asenne eivät enää riittäneet.

Nuorten liitto toivoi ”tavallisen miehen politiikkaa”. Oli tunnustettava yhteiskunnaan muuttuneen 30-luvusta. Moderni konservatismi oli ottanut talouspolitiikassa ihanteekseen vapauden, mutta siinä ei saanut mennä liiallisuuksiin vaan oli hyväksyttävä, että valtiovallallakin oli taloudellisia tehtäviä. Toisaalta kokoomuksen ei tullut profiloitua yksinomaan taloudelliseksi asiantuntijapuolueeksi. Esimerkiksi Amerikan tukkuhintaindeksi oli kaukainen tavallisille äänestäjälle. Tarvittiin käytännönläheinen näkökulma. ”Tavallisen miehen politiikka” käsitti oikeudenmukaisen tulonjaon, niin että työstä sai työpanosta vastaavan korvauksen.[19]

Heikko vaalimenestys innosti nuoria tavoittelemaan myös vaihdoksia puoluejohtoon. Aika olikin kypsä, ja niin vuoden 1955 puoluekokouksessa puheenjohtajaksi valittiin entinen nuorten liiton johtaja Jussi Saukkonen. Vaali oli tasaväkinen, sillä Saukkonen voitti vastaehdokkaansa Tuure Junnilan äänin 183 – 143. Kilpaan lähti viime hetkellä myös kansanedustaja Arno Tuurna, joka saattoi aiheuttaa Junnilan häviön, sillä hänen kannattajiensa enemmistö olisi todennäköisesti muuten äänestänyt tätä. Tuurna sai vaalissa 45 ääntä Junnilan tappion ollessa 40 ääntä.[20]

Saukkosen voitto oli linjavalinta. Junnila oli selkeästi talousmies, joka puolusti lujasti vapaata markkinataloutta. Häneen sopi huonosti vaatimus, että ”talousjärjestelmä ei ole itsetarkoitus, vaan väline yhteiskunnan elintason kohottamiseen”[21]. Vannoutuneelta markkinatalousmieheltä ei luonnistunut helposti pragmaattinen suhtautuminen valtiojohtoisuuteen. Vaatimukset talouspolitiikan käytännönläheisyydestä osuivatkin juuri häneen, sillä hän jos kuka puhui sellaisista tavalliselle ihmiselle kaukaisista asioista kuin tukkuhintaindeksistä, diskonttokorosta ja kantohinnoista.

Toisaalta Junnila oli kokoomuksen vaalitappiosta tehnyt samat johtopäätökset kuin päätoimittaja Aho ja puoluejohto. Näin ainakin voi päätellä siitä, että hän kannatti puoluehallituksessa Ahon esittämiä näkökohtia[22]. Junnila myös vähensi vuoden 1954 jälkeisissä puheissaan huomattavasti sellaisten mieliteemojensa kuin valtiontalouden liian paisumisen ja verotuksen kohtuuttomuuden käsittelyä[23]. Vielä 1950-luvulla hän pystyi tarkistamaan kantaansa eikä ollut samalla tavalla eristyksissä oikealla laidalla kuin 60- ja 70-luvuilla. Myöhemmin hänelle oli tunnusomaista omien periaatteittensa tinkimätön seuraaminen.

Saukkonen oli nuorten liiton puheenjohtajana yrittänyt muuttaa kokoomusta ”sosiaaliseksi” ja oli ollut avainroolissa, kun puolueen sosiaalipoliittisia kannanottoja oli määritelty ja kirjoitettu vaaliohjelmiin. Sosiaalipoliittisesti KNL

. . . . . .

19 KNL:n liittokokouksen ptk. 26. – 27.3.1955, liite, PTA.

20 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23. – 24.4.1955, PTA; Virmavirta 1977, 59: Virmavirran mukaan Tuurnan houkutteli kilpaan Eero Saurama tarkoituksella hajottaa oikeiston äänet Saukkosen voiton varmistamiseksi.

21 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.4.1954, liite n:o 9, ”Vaalien luoma tilanne ja siitä aiheutuvat toimenpiteet”, PTA.

22 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 15.3.1954, PTA.

23 Ks. Tuure Junnilan arkisto, kansiot 15 – 21, KA.

oli muuhun puolueeseen verrattuna radikaali. Esimerkiksi sen periaateohjelma vuodelta 1951 totesi, ettei yksityisomistus ollut pyhä vaan siitä voitiin tinkiä kansallisen ja yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuuden niin vaatiessa[24].

Jälkeenpäin Saukkonen määritteli puheenjohtajakautensa yhdeksi tavoitteeksi ohjelman uudistamisen ”sellaiseksi, että se olisi edistysmyönteinen ja ottaisi huomioon nopeasti kehittyvän yhteiskunnan tarpeet”[25]. Aikomuksena oli nuorten liiton päämäärien mukaisesti muuttaa puoluetta periaatteellisesta markkinatalouspuolueesta käytännönläheiseksi ja sillä keinoin voittaa kannatusta perinteisen kokoomuksen äänestäjäkunnan ulkopuolelta.

Keskeinen syy ohjelmauudistuksen tarpeeseen löytyi kansanpuolueen ohjelmasta. Se suhtautui sosiaalipolitiikkaan huomattavasti muita porvarillisia puolueita myönteisemmin ja oli erityisesti sanoutunut irti kokoomuksen pidättyvästä asenteesta. Tosin käytännössä kansanpuolueen sosiaalinen harrastus näkyi enemmän yleisenä myötämielisyytenä uudistuksia kohtaan kuin varsinaisina sosiaalipoliittisina innovaatioina.[26]

Mutta vaikka Saukkonen valittiinkin muuttamaan politiikkaa, puoluekokouksen julkilausuma ei poikennut paljoakaan entisistä. Siinä vaadittiin, että eduskunnan vallan siirtyminen etujärjestöille oli estettävä, puhuttiin ”epäterveestä avustusmielialasta” ja kehotettiin lopettamaan sellaisten auttaminen, ”jotka pystyisivät tulemaan toimeen omilla avuillaan”. Sosiaalinen toiminta oli ”kohdistettava niihin, jotka ovat todella avun tarpeessa” eli esimerkiksi vanhuksiin, sota- ja siviili-invalideihin sekä kaatuneiden omaisiin.[27]

Kokoomus oli kuitenkin muutoksen edessä, sillä yhteiskunnan kehitys vaati ottamaan kantaa eri pohjalta kuin aiemmin. Enää ei riittänyt muutoksen vastustaminen, vaan piti olla ohjelma yhteiskunnan kehittämiseksi. Mutta ennen periaatteiden muuttamista täytyi ottaa kantaa hyvinvointivaltion toiseen tulemiseen.

Kansaneläkelaki – kokoomus horjuu eri suuntien välillä

Suomalaisen hyvinvointivaltion peruselementtejä pantiin paikoilleen 1950-luvun puolivälistä lähtien sosiaalilainsäädännöllä. Saatiin muun muassa kansaneläke-, sairaala-, huoltoapu- ja työllisyyslaki. Erityisesti kansaneläkelakia on pidetty tärkeänä virstanpylväänä. Sen säätämisessä myös paljastuu sosiaalipolitiikan kehitystä 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa hallinnut maaseudun ja kaupungin välinen vastakkainasettelu, joka tuli perinteisen oikeisto – vasemmisto asetelman tilalle.

Maaliskuussa 1955 Urho Kekkosen hallitus antoi esityksen uudesta kansaneläkelaista. Se perustui pienin muutoksin Niilo Mannion johtaman sosiaalivakuutuskomitean mietintöön vuodelta 1954. Esityksessä yhdistettiin vakuutusperiaate ja yleisin varoin rahoitettu eläkkeiden vähimmäistason turvaaminen. Kaikilla vakinaiseen väestöön kuuluvilla oli oikeus vanhuus- ja työkyvyt-

. . . . . .

24 Korjus 1972, 117.
25 Saukkonen 1973, 237.
26 Borg 1964, 154–155.
27 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23. – 24.1955 (julkilausuma), PTA.

tömyyseläkkeeseen. Sen ytimen muodosti tulonsaajien vakuutusjärjestelmä. Eduskunta asetti ehdotusta käsittelemään erityisen kansaneläkevaliokunnan.[28]

Laiksi saattaminen kesti runsaan vuoden. Paljon aikaa kului kiistelyyn siitä, että pohjautuisiko eläke vakuutukseen vai maksettaisiinko kaikille yhtä paljon. Jako kulki karkeasti ottaen maaseudun ja kaupungin välillä. Sosiaalidemokraatit ja kansanpuolue pitivät tasaeläkettä tulonsiirtona palkansaajilta maatalousväestölle, kun taas maalaisliitto ja SKDL kannattivat samansuuruisuutta; edellinen siksi, että piti sitä maatalousväestölle edullisempana, jälkimmäinen ideologisista syistä ja kannattajakuntaan kuuluvien pienviljelijöiden tähden. Myös RKP puolsi tasaeläkettä, sillä olihan esikuva ruotsalainen. Puolueessa oli sekä maaseudun että kaupunkien edustajia edellisten päästessä ratkaisemaan.[29]

Kokoomukselle kansaneläkelaki oli vaikea. Vakuutusperiaatteen hyväksi tehtiin ryhmäpäätös, mutta toinen puolueen kansaneläkevaliokunnan edustajista, Erkki Leikola, kannatti tasaeläkkeitä. Puoluevaltuuston keskustelussa enemmistö oli vakuutusperiaatteen puolella. Tasaeläkkeen muun muassa pelättiin ennen pitkää heikentävän virkamiesten eläkkeitä.[30]

Kansaneläkevaliokunnassa sosiaalidemokraattiset ja kansanpuoluelaiset jäsenet kannattivat hallituksen esitystä, kun taas maalaisliitto ja SKDL ajoivat yhden RKP:n edustajan kanssa tasaeläkettä. Kokoomuksen äänet hajaantuivat, kun Leikola kääntyi tasaeläkkeen kannalle ja Saara Forsius äänesti eduskuntaryhmän enemmistön mielipiteen mukaisesti vakuutusperiaatteen puolesta. Se hävisi äänin 10 – 7.[31]

Leikolan käännöksen syyksi on esitetty muun muassa, että kokoomus oli laajentamassa kannatustaan viljelijäväestöön[32]. Hänen menettelynsä oli kuitenkin yhden kansanedustajan toimintaa eikä edustanut ryhmän kantaa. Jos kokoomus oli jonnekin laajentamassa kannatustaan niin kaupunkilaiseen keskiluokkaan. Tasaeläkeratkaisussa kokoomuslaisia huoletti erityisesti virkamiesten eläkkeiden säilyminen[33] . Kaiken lisäksi keskiluokan puolueeksi julistautunut kansanpuolue esiintyi korkealla profiililla vastustaen tasaeläkettä viimeiseen saakka. Tässä valossa Leikolan menettely tuntuu aika erikoiselta, vaikka maaseudun pienviljelijät toki kuuluivatkin siihen ryhmään, josta kokoomus halusi lisää ääniä.

. . . . . .

28 Salminen Kari 1987, 78–80; Niemelä 1988, 89–92; Häggman 1997, 88.

29 Niemelä 1988, 92–93; Salminen Kari 1987, 82; Häggman 1997, 88; von Bonsdorff 1994, 372, 377.

30 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 12.5.1955, s. 23–28, PTA; Kansaneläkevaliokunnan ptk. 6.5.1955, rulla 1, EDKA. Kokoomuksen eduskuntaryhmän sisäisen keskustelun seuraamista vaikeuttaa vuoden 1955 pöytäkirjojen puuttuminen Porvarillisen Työn Arkistosta. Niistä näkyisivät mahdolliset periaatekeskustelut ja mielipide-erot, koska asia koski nimenomaan eduskuntaryhmää. Muistiinpanojen puuttuminen on sitäkin valitettavampaa, kun Leikolan omapäisyyden perusteella tiedetään, että eduskuntaryhmän sisällä todella oli erimielisyyksiä.

31 Kansaneläkevaliokunnan ptk. 24.11.1955, rulla n:o 1, EDKA. Vrt. Niemelä 1988, 93–94: Niemelän mukaan Leikolan käännös varmisti tasaeläkkeen voiton äänin 9 – 8. Pöytäkirjoissa tulos on kuitenkin 10–7, joten Leikola ei ratkaissut.

32 Niemelä 1988, 94.

33 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 12.5.1955 (erityisesti Salmisen puheenvuoro).

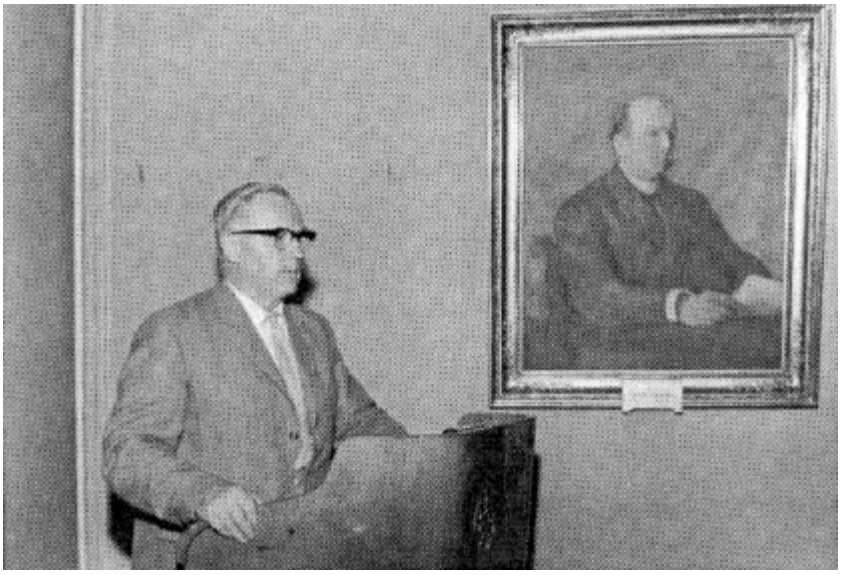

Erkki Leikola (1900 – 1985) oli hämmentänyt kokoomuksen kenttää ennenkin. 1950-luvun alussa hänen varomattomat kommenttinsa kommunistien hallituskelpoisuudesta radion pienoisparlamentti-ohjelmassa aiheuttivat kovan porun puolueessa. Häntä vaadittiin tilille niin puoluehallituksessa kuin eduskuntaryhmässä, ja äänestäjät rankaisivat pudottamalla hänet vaalikaudeksi (1951 – 1954) eduskunnasta. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

Kuitenkin Leikola saattoi maalaisväestön äänten sijasta hakea yhteyttä maalaisliittoon. Hän oli aiemmin hämmentänyt puoluettaan ilmoittamalla hyväksyvänsä kommunistit hallitukseen ja oli myös ensimmäisenä kokoomuslaisena suositellut YYA-sopimuksen solmimista. Ainakin tässä suhteessa hän näyttää Kekkosen politiikan varhaiselta ymmärtäjältä kokoomuksessa.[34] Kansaneläkelakia valmisteltiin nimittäin presidentinvaalien varjossa, ja siinä kamppailussa maaseudun ryhmät – maalaisliitto ja SKDL - olivat linnoittautuneet Kekkosen taakse ja kaupunkilaiset – kokoomus ja sosiaalidemokraatit – häntä vastaan.

Ensimmäisessä täysistuntokäsittelyssä Leikola perusteli näkemystään sillä, että tasaeläkejärjestelmässä kansaneläke ei ollut vakuutus, vaan ”kansalaisvelka, joka yhteiskunnalla on vanhuksiaan kohtaan”. Hän totesi sekä oikealla että vasemmalla mennyn siihen suuntaan, että tulonsiirtoa hyväosaisilta huonoosaisille, joka tasasuuruinen kansaneläke oli, oli ”tiettyyn määrään saakka pidettävä oikeudenmukaisena”. Valiokunnassa Leikola huomautti myös, että tasaeläke tuli ylisuurien eläkkeiden seulomista halvemmaksi.[35]

Erkki Koivisto sitä vastoin piti hallituksen esitystä parempana jo siksi, että se maksoi vähemmän kuin tasaeläke. Hän piti kustannusnäkökohtaa tähdellisenä

. . . . . .

34 Virmavirta 1977, 45, 55–56: Vaikka Leikola tuskin veti yhden miehen presidenttikampanjaa kansaneläkevaliokunnasta käsin, hän oli kiistattomasti ollut useissa kysymyksissä muita kokoomuslaisia suosiollisempi Kekkosen ajamalle maalaisliittolaiselle kannalle. Hän siis poikkesi tiukan antikommunistisista aseveljistä, jotka pitivät Kekkosen suurimpana syntinä myöntyvyyttä kommunisteja kohtaan. Maaseutuhenkinen tasaetuihin perustunut sosiaalipolitiikka yhdisti maalaisliittoa ja kommunisteja. Ks. myös kansaneläkevaliokunnan ptk. 22.3. – 15.12.1955, rulla 1, EDKA: Leikola tuntui monessa kohdin pelaavan yhteen valiokunnan maalaisliittolaisten edustajien ja erityisesti Kansaneläkelaitoksen johtajan V. J. Sukselaisen kanssa.

35 VP 1955 ptk. 2370–2372 (Leikolan puheenvuoro); Kansaneläkevaliokunnan ptk. 6.5.1955, rulla 1, EDKA. Ks. myös Suomen Nainen 1/1956, ”Mitä uutta kansaneläkkeestä”.

siksi, että menoja oli muutenkin lisätty ja maksuja korotettu liikaa. Sellainen tulisi kostautumaan etenkin tuotantoelämässä. Myös puoluevaltuustossa tasaeläkettä kritisoitiin menemisestä pidemmälle kuin hallituksen ehdotus.[36]

Hallituksen alkuperäisessä ehdotuksessa kustannukset olivat 20 miljardia. Ennen suurta valiokuntaa ne olivat kivunneet 38 miljardiin, ja siellä tuli vielä 4 miljardia lisää. Mutta kun Fagerholmin hallitus ilmoitti, ettei se valtiontalouden kireän tilanteen vuoksi voinut hyväksyä enempää kuin 20 miljardia, eduskunta palautti esityksen suureen valiokuntaan, joka karsi sen hallituksen vaatimaksi alentamalla peruseläkkeitä ja supistamalla lisäeläkkeitä.[37]

Toisessa käsittelyssä kokoomuksen kannan esitti Arvo Salminen. Hänen mukaansa hallituksen alkuperäinen, vakuutuspohjainen esitys oli periaatteeltaan oikea:

> Olen sitä mieltä, että varattomia vanhuksia on tuettava huomattavasti suuremmillakin avustuksilla kuin mitä tämä laki myöntää, mutta toisaalta taas on terve periaate se, että ihmiset velvoitetaan kykynsä mukaan itse huolehtimaan vanhuudenturvastaan ja että he vanhoina ja muuta tuloa ja omaisuutta vailla olevina saavat nauttia työnsä ja säästöjensä tuloksista.

Tästä huolimatta Salminen esitti, että laki hyväksyttäisiin tulemaan voimaan ainakin väliaikaisesti ehdotuksen mukaisena.[38]

Toisen käsittelyn äänestyksissä tapahtui yllätys, kun pääosin vasemmiston äänin meni läpi sosiaalidemokraattien ehdotus lisäeläkkeiden korottamiseksi. Se lisäsi menoja 8 miljardia ja oli hallituksen sosiaalidemokraattisille ministereille ikävä yllätys. Hyväksymistä edesautettiin myös kokoomuksesta, josta muun muassa Johannes Wirtanen, Aune Innala ja Kyllikki Pohjala äänestivät vasemmiston mukana.[39]

Jos tilanne oli hallitukselle hankala, se oli sitä kokoomuksellekin. Eduskuntaryhmässä Arvo Salminen sanoi, ettei kokoomus voinut poliittisista syistä ruveta vastustamaan, koska kyseessä oli tärkeä sosiaalinen laki. Samaa mieltä olivat muun muassa Erkki Tuuli, Johannes Wirtanen ja Jaakko Hakala. Ryhmässä oli kuitenkin myös valmiutta toimiin lain vastustamiseksi, mutta ehtona oli varmuus muiden porvariryhmien mukaantulosta. Houkuttimena oli mahdollisuus päästä kaatamaan hallitus ja tien aukeaminen porvarihallitukselle. Tällaisia pohtivat muun muassa Tuure Junnila, Erkki Leikola, Felix Seppälä ja Päiviö Hetemäki.[40]

Hallituksen hajoaminen kuitenkin estettiin hallituksen ja hallituspuolueiden eduskuntaryhmien välisillä neuvotteluilla, joissa sovittiin, että hallitus ei vetäisi esitystään pois vaan jättäisi ratkaisun eduskunnalle. Joidenkin kokoomuslaisten

. . . . . .

36 VP 1955 ptk. 2377 (Koiviston puheenvuoro); Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 12.5.1955 (esim. Forsiuksen puheenvuoro), PTA.
37 Niemelä 1988, 95; Häggman 1997, 90; Hyvämäki 1977, 446.
38 VP 1956 ptk. 575–576 (Salmisen puheenvuoro).
39 VP 1956 ptk. 579–583; Hyvämäki 1977, 446; Niemelä 1988, 95.
40 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 15.5.1956 ja 17.5.1956, PTA.

toivomaa porvaririntamaa lain vastustamiseksi ei syntynyt, ja tehdyt päätökset hyväksyttiin toisessa käsittelyssä yksimielisesti.[41]

Kolmannessa käsittelyssä Salminen puhui edelleen vakuutusperusteisuuden puolesta mutta oli valmis hyväksymään käsillä olleen lain, koska ei ollut luultavaa, että uusi ehdotus menisi eduskunnassa läpi sen parempana, ja koska ”varattomille vanhuksille olisi tehtävä oikeutta”. Johannes Wirtasen mielestä oli ihmeellistä, että samaan aikaan, kun valtio syyti miljardeja kannattamattomaan liiketoimintaan, valitettiin, ettei ollut varaa tärkeään eläkeuudistukseen.

> Mehän olemme tässä kamarissa viime aikoina säätäneet monia lakeja, niinkin ‘herttaisia’ lakeja, että kun monimiljonääri synnyttää esikoislapsen, niin hän saa valtiolta vauvan vaatteet aivan samalla tavalla kuin köyhimmistä köyhin. Se on ollut tuota merkillistä ‘kaikille, kaikille, kaikille – politiikkaa’, mutta kun on todella ollut kysymys tämän lain parantamisesta, niin silloin on vedetty sivusta ja välistä ja yltä ja alta.[42]

Kansaneläkelain käsittely osoittaa, että kokoomus oli käymistilassa ja etsi uusia periaatteita. Vaalitappioista oli opittu ainakin, että enää ei ollut varaa antaa ulospäin ”epäsosiaalista” kuvaa. Tämä osaltaan lienee aiheuttanut kokoomuslaisten ailahtelun eduskuntakäsittelyssä. Myös yritys laajentaa kannattajakuntaa oli merkittävä taustatekijä. Kansanpuolue esiintyi näyttävästi keskiluokan etupuolueena, mutta toisaalta kokoomuksen juuret maaseudulla vetivät toiseen suuntaan.

1950-luvulla maaseudun ja kaupungin välinen ristiriita oli ehkä kaikkein kärjistetyimmillään Suomen historiassa, koska tuolloin niiden painoarvot olivat tasoissa[43]. Kokoomus oli tietyllä tavalla kahden tulen välissä, sillä vaikka se oli pääosin kaupunkilaispuolue, sen sisällä vaikutti voimakas maataloussiipi. Siihen ei tosin kuulunut tasaeläkkeen innokkain kannattaja puolueessa, Erkki Leikola, joka oli helsinkiläinen professori.

Sivujuonteena kansaneläkekysymyksessä oli Kansaneläkelaitos. Kokoomuksen näkökannalta se edusti kaikkea sitä, mitä puolue kammosi. Se oli byrokraattinen ja kallis valtion ”mammuttilaitos”, jonka varoilla toteutettiin valtion yritystoimintaa, toisin sanoen sosialismia. Lisäksi Kansaneläkelaitos oli kansanrintamapuolueiden virkamiesten miehittämä. Se oli keskeisenä toteuttamassa muun muassa Kekkosen ”Onko maallamme malttia vaurastua?” -kirjan teollistamisohjelmaa, johon kokoomuslaiset suhtautuivat kriittisesti.[44]

Kokoomuksessa ei pidetty Kansaneläkelaitoksesta myöskään siksi, että se keräsi pääomia ja sen alkuperäinen tarkoitus, eläkkeiden maksaminen, tuntui jääneen sivuasiaksi. Sen vuoksi puolueessa suhtauduttiin kansaneläkkeiden rahastointiin epäillen. Leikola perustelikin tasaeläkekantaansa sillä, että rahas-

. . . . . .

41 VP 1956 ptk. 688–722; Niemelä 1988, 95; Salminen Kari 1987, 81; Häggman 1997, 90; Hyvämäki 1977, 446.
42 VP 1956 ptk. 694–695 (Salmisen puheenvuoro), 695–696 (Wirtasen puheenvuoro).
43 Alasuutari 1996, 63–67.
44 Kansaneläkelaitoksen osuudesta Suomen teollistamisessa ks. Häggman 1997, 62–79.

toinnilla oli kustannettu enemmän talouselämää kuin vanhuksien eläkkeitä.[45] Rahastoinnin epäkohdat, erityisesti sen edistämä ”hiipivä sosialismi”, puolsivat tasaeläkkeitä. Tästä huolimatta suurin osa kokoomuslaisista kannatti vakuutusperiaatetta. Syyt olivat yhtäältä aatteelliset, toisaalta puolueen kannattajakunnan etuja koskevat. Aatteellisesti kokoomus suosi tässäkin omatoimisuutta: jokaisen tuli itse rahoittaa eläkkeensä. Tällainen ajattelu sopi myös kannattajien etuihin.

Vaikka kokoomus etsikin uutta yhteiskunnallista näkemystä ja sen kansanedustajat esiintyivät ”kahdensadan vanhusten ja työkyvyttömien vilpittömän ystävän”[46] yhteisrintamassa, sen lehdet jaksoivat muistuttaa sosiaalipoliittisen kokonaisohjelman tärkeydestä. Uusi Suomi kirjoitti, että koska sosiaalilait tulivat eduskuntaan yksitellen, niiden valtiolle aiheuttamat lisäkustannukset näyttivät vähäisiltä, eikä yksikään kansanedustaja halunnut vastustaa. Mutta jos ne käsiteltäisiin sosiaalipoliittisen suunnitelman yhteydessä yhtenä kokonaisuutena, havaittaisiin, kuinka paljon uudistukset kaikkiaan maksavat, ja lait jouduttaisiin panemaan tärkeysjärjestykseen. Lehti totesi kuitenkin, että kansaneläkelain uudistus kuului kärkipäähän. Koska kustannukset olivat huomattavat, valtion oli niiden peittämiseksi supistettava muita menoja, eikä sen tullut lisätä veroja ja maksuja, kuten hallitus ehdotti. Samalla olisi tilaisuus tarkistaa sosiaalipolitiikkaa.[47]

Kokoomuksen lehtiä harmitti myös kansaneläkelain käsittelyn yhteydessä harjoitettu taktikointi. Aamulehden mielestä vaikeudet lain epäkohtien korjaamisessa osoittivat, että sosiaalisissa uudistuksissa tarvittiin enemmän malttia ja ”tosiasioihin perustuvaa harkintaa” kuin Suomessa yleensä esiintyi. Puoluetaktikointi vaikeutti usein reformien järkevää toteuttamista. Uusi Suomi ja Nykypäivä säestivät syyttäen taktikoinnista erityisesti sosiaalidemokraatteja. Nykypäivässä nimimerkki Timo letkautti, että käsittelyyn liittynyt huutokauppa osoitti, että Suomessa ei vieläkään ollut päästy eroon huutolaisjärjestelmästä sosiaalihuollossa.[48]

Taktikointia ei tosiaankaan puuttunut, mutta ei kokoomuskaan ollut viaton. Sen kansanedustajat menivät mukaan samaan huutokauppaan, josta se oli syytellyt ”luokkapuolueita”. Syynä olivat huonosti sujuneet vaalit ja halu muuttaa imagoa sosiaaliseksi. Tällainen kertoo myös uuden ohjelman keskeneräisyydestä. Kansanedustajille ei ollut selvää, miten sosiaalinen asennoituminen yhdistettäisiin vanhoihin periaatteisiin.

. . . . . .

45 VP 1955 ptk. 2370–2372 (Leikolan puheenvuoro). Myös muut kokoomuslaiset kiinnittivät huomiota rahastoinnin epäkohtiin ja erityisesti varojen käyttämiseen valtion sosialisoitujen teollisuuslaitosten lainoitukseen. Ks. esim. VP 1955 ptk. 367-369 (Innalan puheenvuoro), 2377 (Koiviston puheenvuoro); VP 1956 ptk. 695–696 (Wirtasen puheenvuoro). Ks. myös VP 1954 liitteet, I–XIIa, Toiv.al. n:o 336 ja kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 12.5.1955 (Seppälän puheenvuoro), PTA.

46 Häggman 1997, 89.

47 US 29.4.1956, pk.; 24.5.1956, pk; Nykypäivä 5/1956, ”Sosialistien ‘kevättempauksen’ tuorein kohde: kansaneläkelaki” ja ”Perintöpesiä selvitellään”. Ks. myös Uuden Suomen neuvottelukunnan ptk. 17.5.1956, Eero Petäjäniemen ark., k. 3, KA

48 Aamulehti 10.5.1956, pk.; 17.5.1956, pk.; US 10.5.1956, pk.

Uusi ohjelma – kansankapitalismi ja sosiaalinen markkinatalous

Aukko ”taantumuksellisuuden muuriin”

KNL oli vaatinut ohjelman tarkistamista jo vuonna 1951. Vuoden 1953 puoluekokouksessa se sai tahtonsa läpi, ja puoluehallitus asetti samana keväänä ohjelmatoimikunnan johtajanaan KNL:n johdosta juuri vetäytynyt Jussi Saukkonen.[49] Pitkästä eristyneisyydestä kokoomus pääsi menemällä presidentinvaaleissa yhteistyöhön Vapaamielisten Liiton kanssa ja ottamalla ehdokkaakseen Sakari Tuomiojan. Jussi Saukkonen muisteli tämän kampanjaa: ”Se mursi eräänlaisen aukon siihen ‘taantumuksellisuuden muuriin’, joka oli rakennettu vuosikymmenien aikana kokoomuksen ympärille”[50].

Uuden ohjelman oli tarkoitus laajentaa tuota aukkoa. Koska ohjelmatoimikunnan työ oli hidasta, päätettiin kirjoittaminen antaa yhdelle miehelle, Onni Rantalalle, joka oli tutkinut konservatiivista puolueyhteisöä ja sen kannattajia. Hän oli aiemmin tähdentänyt, että kannatuksensa säilyttääkseen puolueen tuli uudistaa periaatteitaan Ruotsin ja Britannian esimerkin mukaisesti. Keväällä 1957 ohjelma oli laajan kenttäkäsittelyn jälkeen valmis.[51]

Ohjelmaa ja puoluekokousta pohjustettiin vielä ’dynaamisen konservatismin’ käsitteellä, joka syntyi keskustelussa siitä, että kutsuvatko kokoomuslaiset itseään oikeistolaisiksi vai konservatiiveiksi. Vanhojen jäsenten mielestä edellinen oli parempi, mutta nuoret vierastivat sitä. Heistä konservatismi oli helpompi määritellä mutta tarvitsi ”taantumuksellisuus”-leiman tähden tuoretta sisältöä. Sitä ilmaisemaan keksittiin ’dynaaminen konservatismi’.

Dynaamisella konservatismilla tähdättiin mielikuvaan konservatismista yhteiskunnan kehitystä seuraavana ja sen todellisuuteen sopeutuvana. Toisin kuin perinteinen konservatismi se ei odottanut passiivisesti paikallaan vaan oli ”liikkeellä”. Esikuvaksi otettiin USA:n republikaanien, Ison-Britannian konservatiivien ja Ruotsin oikeistopuolueen politiikka. Kyseessä oli pitkälti pyrkimys esittää kokoomus uudistuneena, kehityksessä mukana pysyvänä ja nuorekkaana. Tavoitteena oli, että puolueesta keskusteltaisiin, ja siinä myös onnistuttiin.[52]

Kokoomuksen taloudellisia ja sosiaalisia päämääriä ohjelmassa kuvasivat käsitteet ’sosiaalinen markkinatalous’ ja ’kansankapitalismi’. Niistä kansankapitalismi oli selkeämpi ja tarkoitti omistamisen laajentamista yksityisten kansalaisten keskuuteen. Tämä oli USA:n republikaanien vaaliteema, josta sen

. . . . . .

49 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 26.4.1953, PTA; Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 9.5.1953, PTA; Saukkonen 1973, 268.

50 Saukkonen 1973, 268.

51 Borg 1964, 97. Vrt. Aarnio 1998, 65–68. Rantalan mielipiteistä esim. Nykypäivä 7/1955, ”Poliittisen mielipiteen muodostumisesta…”

52 Borg 1964, 100; Saukkonen 1973, 269–270; Virmavirta 1977, 68; Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 4–5. Keskustelusta konservatismin ja kokoomuksen taantumuksellisuudesta esim. Suomen Nainen 3/1954, ”Konservatismin taantumuksellisuus”; Nykypäivä 7–8/1956, ”Mitä meistä väitetään – näin me vastaamme”; 6–7/1959, ”Konservatismin paljonpuhuttu taantumuksellisuus”. Ruotsin oikeistopuolueen ohjelma- ja aatekehityksen seuraamisesta erityisesti Nykypäivä 7–8/1956, ”Ruotsin oikeisto uusinut ohjelmansa”; 9/1956, ”Oikeisto rynnistää Ruotsissa”; Nuori Oikeisto 1a/1957, ”Ruotsin kansa suunnistaa oikealle”.

lainasivat ensin Ison-Britannian konservatiivinen puolue ja Saksan kristillisdemokraatit sekä myöhemmin Pohjoismaiden konservatiivipuolueet.[53]

Sosiaalinen markkinatalous oli keskitie ”rajattoman vapaan yrittämisen” ja ”valtiojohtoisen suunnitelmatalouden” välillä. Se juontui Saksan kristillisdemokraattisen puolueen talousohjelmasta. Siinä yhdistyivät vapaus ja vastuu. Vapaus tarkoitti talouden perustumista yksityiseen yrittämiseen ja kilpailuun; valtiolla oli kuitenkin tietyissä tapauksissa oikeus puuttua niihin. Esimerkkinä mainittiin monopolien vastustaminen.

Vastuu puolestaan sisälsi työnantajien huolenpidon työntekijöiden taloudellisesta ja sosiaalisesta turvallisuudesta ja tyydyttävistä työolosuhteista mutta myös työntekijöiden vastuun työstä, tuotannosta ja yrityksen menestyksestä, sillä heidän toimeentulonsa riippui sen kannattavuudesta. Työnantajien ja työntekijöitten velvoitteet toisiaan kohtaan johtuivat heidän keskinäisestä riippuvuudestaan.[54]

Sosiaalisen markkinatalouden ideaa olivat kehitelleet etenkin niin sanotun Ordo-ryhmän yhteiskuntatieteilijät, joihin kuului muun muassa Wilhelm Röpke. He kannattivat markkinataloutta mutta eivät pitäneet sitä autonomisena, itseään täydentävänä. Markkinoilla tuli olla hallitseva mutta ei yksinomainen rooli. Esimerkiksi Röpke oli sitä mieltä, että vaikka markkinatalous oli välttämätön, itsetarkoituksena se oli vaarallinen ja kestämätön, ”koska se silloin tekisi ihmisten elinehdot aivan luonnottomiksi”.[55]

Opin isäksi voidaan nimetä Alfred Müller-Armack, joka esitteli sen perusteet 1940-luvun loppupuoliskolla. Tavoitteena ei ollut hyvinvointivaltio, vaan sosiaalipolitiikan perusvireinä olivat yksilönvapaus ja valtiojohtoisuuden kritisoiminen. Müller-Armackin mukaan sosiaalinen markkinatalous yhdisti markkinoiden vapauden ja sosiaalimaksut. Markkinoiden vapaus vaati kilpailuedellytysten säilyttämistä, ja valtion interventiot oli järjestettävä ansiosidonnaisesti ja yhteensopiviksi markkinaperustaisen tuotannon ja sitä vastaavan tulonmuodostuksen kanssa.[56]

Sosiaalinen markkinatalous oli siis hyvin markkinahenkinen, liberalistinen oppi, johon kuitenkin sisältyi klassiselle liberalismille vierasta sosiaalisuutta. Suunnitelmatalous hintasäännöstelyineen oli hylättävä, mutta talouspolitiikka vaati tuekseen sosiaalipolitiikkaa.[57] Silti sosiaalinen markkinatalous oli nimenomaan markkinataloutta eroten esimerkiksi Macmillanin keskitiestä. Hän ja monet muut Ison-Britannian konservatiivit olivat omaksuneet keynesiläisen ajattelun, sillä he vastustivat *laissez faire* -vapautta ja hyväksyivät valtion osallistumisen markkinoiden ohjailuun[58]. Länsisaksalainen versio korosti enemmän markkinoiden vapautta ja ihmisten aloitekykyä. Tosin huomio, jonka sen toteuttaja, valtiovarainministeri Ludwig Erhard kohdisti joukkojen ostovoiman

. . . . . .

53 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 11–13; Borg 1964, 101.
54 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 9–10.
55 Suvanto 1994, 276; Röpke 1947, 53.
56 Eräsaari 1984, 142.
57 Suvanto 1994, 276; Erhard 1959,170–183, 202–204, 207–224; Kühnl 1973, 83–84..
58 Raison 1990, 1–2, 20–22.

Kokoomus juhli 40-vuotista taivaltaan uudistunein aattein. Itsenäisyyden alun vanhasuomalaiset painotukset olivat vaihtuneet 1950-luvun amerikkalaiseen uuskonservatismiin ja saksalaiseen taloudelliseen liberalismiin. Kuvassa vasemmalta pääideologi Onni Rantala, entinen puoluesihteeri Niilo Honkala, Anna-Liisa Rihtniemi, Jussi Saukkonen, Irma Malas, Martta Peltonen ja Matti Heikkilä (selin). (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

lisäämiseen[59], viittaa keynesiläiseen, kysynnän ylläpitämiseen tähtäävään talouspolitiikkaan. Mutta yleisesti ottaen 1950-luvun saksalainen talouspolitiikka luotti brittiläisiä konservatiiveja enemmän markkinoiden kykyyn tuottaa hyvinvointia.

Sosiaalisen markkinatalouden paikkaa oikeistolaisuuden kentässä havainnollistaa Wilhelm Röpken vertaaminen toiseen 1940-luvun pamfletistiin, F. A. Hayekiin. Molemmat vastustivat ”kollektivismia”. Röpke oli konservatiivi, joka kollektivismin lisäksi kritisoi klassista liberalismia ja modernisaatiota yleisestikin. Hayek taas oli individualistinen utilitaristi, jonka juuret olivat selkeästi liberalistisessa perinteessä.[60] Sosiaalisella markkinataloudella ja hayekilaisuudella oli siis eri juuret mutta yhteinen vihollinen, kollektivismi.

Uusi ohjelma otettiin kokoomuksessa vastaan lähes ilman soraääniä. Puoluekokouksessa sitä arvosteltiin vain yhdessä puheenvuorossa, jonka käyttäjä valitti, että kokoomus oli luopumassa puhtaasta kapitalismista, ”kapitalistisesta markkinataloudesta”, ja että ohjelma oli ”epäselvä, hurskasteleva ja kaunisteleva”. Saukkonen puolusti sosiaalista markkinataloutta vakuuttamalla, että se ei ollut kaunistelua vaan todellinen vaihtoehto puhtaalle kapitalismille ja tarkoitti talouselämän vastuuta ”maan talouselämän kohottamisesta, tuotannon lisäämisestä, työntekijöiden oikeutetuista toivomuksista ja vaatimuksista”.[61]

. . . . . .

59 Erhard 1959, 9, 49–50.
60 Suvanto 1994, 248, 277–278.
61 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 28.–29.4.1957, liite 3 (Vaurasteen ja Saukkosen puheenvuorot), PTA.

Silti dynaaminen konservatismi, sosiaalinen markkinatalous ja kansankapitalismi olivat paljolti mainostermejä, joilla markkinoitiin kokoomuksen muuttumista uudistusystävälliseksi. Ne eivät tarjonneet todellista vaihtoehtoa sosiaalivaltiolle, vaikka esimerkiksi Tuure Junnila teki eduskunnassa kansankapitalismin suuntaisia aloitteita[62]. Ne kertovat kuitenkin kokoomuksen aatteen muuttumisesta ja niin sanotun uuskonservatismin esiinnoususta Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa.

Sosiaalinen markkinatalous holhousvaltion kritiikkinä

Sosiaalinen markkinatalous merkitsi sitoutumista yksilöön ja hänen vapauteensa. Onni Rantala korosti niiden asemaa kokoomuksen ideologiassa kuten myös puolueen sosiaalista puolta pamfletissaan ”Vapaus ja turvallisuus”, jonka hän julkaisi vuonna 1955, kaksi vuotta ennen ohjelmauudistusta. Epäilemättä sen ajatukset olivat yhdensuuntaisia uuden ohjelman kanssa, sillä olihan kirjoittaja sama.

Rantala moitti ”luokkapuolueita” ryhmien ja etujärjestöjen nostamisesta etualalle politiikassa. ”Suomen kansa on opetettu ajattelemaan ja toimimaan kollektiivisesti, ryhmittäin”. Kokoomus ainoana edusti puolue-elämässä individualismia. Luokkapuolueet olivat kuitenkin saattaneet yksilön huonoon asemaan: ”Ryhmät ovat vieneet yksilöltä arvon ja valtio on puolestaan vienyt yksilöltä vapauden.”

> Yksilö on monilla toimialoilla lakannut olemasta oma herransa, hänestä on tullut valtion tahdoton käskyläinen. Hänen menemisensä ja tulemisensa, hänen omaisuutensa ja ansionsa, hänen työvoimansa ja ajatuksensa ovat kohta kokonaan valtion holhouksessa ja valvonnassa. Yhteiskunnastamme puuttuu yksi alkeellisimmista kansalaisoikeuksista: vapaus ja oikeus päättää itse omista asioistaan[63],

Rantala valitti. Sota-aika oli ohi, mutta poikkeuspolitiikkaa jatkettiin luokkapuolueiden etujen vuoksi. Oma-aloitteisuus oli katoamassa:

> Ryhmävaltaisesta ja valtiojohtoisesta maasta tehdään lyhyessä ajassa huoltovaltio, jossa kansalaisten elämästä ja toimeentulosta vastaa valtio. Kansalaisille tarjotaan etuja, joita he eivät ehtineet edes pyytää. Suomenkin valtioon on tarttunut merkillinen halu huolehtia kansalaisista – tutustumatta näiden toivomuksiin ja antamatta näiden itse huolehtia itsestään.

Oli aika antaa kansalaisille ”vapaus yrittää, vapaus valita työnantajansa, vapaus ajatella toisin kuin valtio toivoo ja käskee”[64], Rantala julisti.

. . . . . .

62 VP 1957 liitteet I–XIIa, 135–136.

63 Rantala 1955, 8. Rantalan pamfletti julkaistiin myös artikkelisarjana Suomen Naisessa otsikolla ”Kokoomus ja nykyhetki”. Suomen Nainen 8–9/1954 ja 1–3/1955. Ks. myös Suomen Nainen 11/1956, ”Valtiojohtoisuus ja luokkavaltaisuus perussyy nykyisiin vaikeuksiimme”.

64 Rantala 1955, 8–9. Ks. myös. Suomen Nainen 5/1957, ”Elämme huoltovaltiossa”: Kokoomuslaiset vetosivat huoltovaltion kritiikissään myös Väinö Tanneriin, joka varoitti sosiaali-

Kokoomuslaisten mielestä Suomessa taloudellinen vapaus oli uhattuna, koska liki puolet kansasta eli ”marxilaisen harhaluulon vallassa kuvitellen, että vain taloudellisen vapauden hävittämisellä voidaan muut vapaudet saavuttaa”. Totuus oli kuitenkin päinvastainen: ”Työn ja pääoman liikkumismahdollisuudet lisäävät kiistattomasti yksilön vapautta. Onhan valinnan vapaus niiden vallitessa suurempi.”[65]

Mutta vaikka ”huoltovaltiota” arvosteltiinkin, ymmärrettiin että jo äänestäjien säilyttämisen takia oli välttämätöntä ajanmukaistaa sosiaalista ajattelua. Oli rakennettava oma ”positiivinen” ohjelma, eikä vain moitittava muita.[66] Tässä suhteessa kokoomuksen ohjelman uudistaminen muistutti vastaavaa vaihetta ruotsalaisessa veljespuolueessa 1940-luvulla. Mutta vain muistutti, sillä poliittinen ilmapiiri oli muuttunut täydellisesti, eikä positiivisuus enää tarkoittanut samanlaista hyvinvointivaltion hyväksymistä, pikemminkin päinvastoin. Nyt oli positiivista kritisoida valtiojohtoisuutta talous- ja sosiaalipolitiikassa.

Suomen henkisestä ilmapiiristä kertoo, että kokoomus ei ollut ”huoltovaltion” kritiikissään yksin. Sen tärkeimpiä ja huomiota herättäneimpiä ilmauksia oli Helsingin yliopiston rehtorin Paavo Ravilan puhe Vapauden Akateemisen Liiton Snellman-juhlassa vuonna 1956. Hänen käsityksessään Suomea ei uhannut enää niinkään kommunistien väkivaltainen vallankumous kuin toisenlainen kehitys, joka johti samaan päämäärään. Sitä kutsuttiin kauniisti hyvinvointiyhteiskunnaksi, mutta sen todellista olemusta kuvasi paremmin ”huoltoyhteiskunta”. Se ei johtanut yleiseen hyvinvointiin vaan ainoastaan säännöstelyyn, yhä raskaampaan verotukseen ja ennen pitkää yksilönvapauden menettämiseen. Ravila kannatti toimeliaisuusyhteiskuntaa, joka kannusti työntekoon ja yritteliäisyyteen. Puheenvuoro oli kokoomuslaisille mieleen. Esimerkiksi Uusi Suomi uutisoi sen näyttävästi ja ylisti sitä pääkirjoituksessaan.[67]

Suomen henkisen ilmapiirin yhteydessä on syytä tarkastella myös kansanpuolueen näkemyksiä sosiaalipolitiikasta ja kansalaisten vapaudesta. Puolueen ohjelmassa luki:

. . . . . .

politiikan ja valtiojohtoisuuden lisäämisen vaaroista. Ks. myös KNL:n liittohallituksen ptk. 29.8.1957, liite 4, PTA: Maalaisliitto leimattiin vähintään yhtä kovaksi ”luokkapuolueeksi” kuin vasemmistopuolueetkin. Erityisesti nuorten liitto otti sen hyökkäystensä kohteeksi syyttäen sitä mm. talonpojan tekemisestä ”melkeinpä valtion almujen varassa eläväksi kansalaiseksi”. Maalaisliitto oli ”kommunistisille linjoille ajautunut luokkapuolue”, joka kävi kauppaa kommunistien kanssa Suomen perustuslaista ja vapaasta yhteiskuntajärjestelmästä. Nuorten liiton hyökkäys oli luonnollista yleispoliittisen tilanteenkin vuoksi, koska maalaisliitto hallitsi kommunistien ja skogilaisten avulla, ja se oli kaiken lisäksi ottamssa skogilaisia ”ottopoikina” mukaan hallitukseen. Asevelihenkisessä nuorten liitossa tunnettiin sympatiaa ”leskisläisiä” kohtaan.

65 Nykypäivä 9/1959, ”Vapauden puolesta”; US 20.7.1957, pk. Ks. myös US 26.4.1956, pk.

66 Nykypäivä 7/1955, ”Poliittisen mielipiteen muodostuksesta…”.

67 US 12.5.1956, ”Suomalaisen yhteiskunnan kehitys nyt ratkaisevassa tienhaarassa”; 13.5.1956, pk. Ks. myös ”Selostus ns. Katajannokan neuvottelukokouksesta 3.6.1956”, Erkki Koiviston kok., Fc:2, OMA: Vuonna 1956 Ravila oli muutenkin poliittisesti toimelias, sillä hän järjesti porvarillisten piirien yhdistämiseksi ns. Katajannokan kokouksen. Se ei johtanut mihinkään mainittavaan lähinnä maalaisliittolaisten puuttumisen vuoksi mutta heijastelee porvarillisesti ajattelevien huolestuneisuutta yleislakon jälkimainingeissa. Myös Ravilan hyvinvointiyhteiskunnan vastainen puhe on ymmärrettävä tätä taustaa vasten, sillä yleislakon aikana sosiaalidemokraattienkin tavoitteet alkoivat näyttää epäilyttäviltä.

> Yksilön vapauteen kuuluu olennaisena osana, että hän voi elää ja toimia vapaana sosiaalista turvallisuuttaan uhkaavista vaaroista. Yhteiskunnan on pyrittävä antamaan jäsenilleen turvaa sairauden ja työttömyyden aiheuttamia vaaroja vastaan.[68]

Kansanpuolue piti siis vapautta moniulotteisempana kuin valtion holhouksen puuttumisena. Silti sekin korosti heti perään henkilökohtaista vastuuta ja sosiaalisen turvallisuuden perustumista oma-aloitteisuuteen ja omavastuiseen toimintaan.

Kokoomuksen sosiaalisen ohjelman lähtökohta oli, että kaikille oli taattava toimeentulo, jonka ensisijainen lähde oli oma työ. Tuet kuuluivat ainoastaan ilman omaa syytään vaikeuksiin joutuneille. Puolueen sosiaalipoliittinen pääperiaate olikin: apua niille jotka sitä todella tarvitsevat. ”Toisten työn tulosten jakaminen henkilöille, joiden toimeentulo on turvattu, on huutava vääryys.”

Tarveharkinnan kannattamiseen oli monia syitä. Koska eduskunnasta oli ”luokkapuolueiden toimesta tullut huoltolaitos ja huutokauppakamari”, suureen osaan kansasta oli tarttunut käsitys, että ”kyllä valtio maksaa”. Avustuspolitiikka oli myös epäjohdonmukaista, sillä ensin otettiin veroja, jotka sitten annettiin pois avustuksina. Ne olivat kaiken lisäksi vahingollisia, sillä ne heikensivät oma-aloitteisuutta ja vastuuntuntoa. Vielä avustukset ja tukipalkkiot harhauttivat luulemaan, että ne varmistivat sosiaalisen turvan. Kuitenkin järjestelmän varaan jättäytyvät antautuivat valtion armoille, joka saattoi lopettaa avustukset milloin halusi mutta myös ottaa avustettavat poliittiseen komentoonsa.[69]

Kokoomuksen kritiikki perustui oletukseen, että sosiaalipolitiikalla ei enää tavoitettu todellisissa vaikeuksissa olevia. Sen mielestä oli ollut virhe ulottaa se käsittämään myös sellaisia, jotka eivät julkista apua tarvinneet. Siitä johtuen ne, joita yhteiskunta olisi ollut velvollinen tukemaan, jäivät riittävää apua vaille.

Esimerkkeinä väärästä politiikasta mainittiin kansaneläke ja lapsilisät, joista tosin edellistä voitiin ”puoltaa asiallisin perustein”. Mutta lapsilisälaki oli ehdottoman epäoikeudenmukainen, sillä sen perusteella kaikkia tuettiin varallisuudesta riippumatta. Oli ”nurinkurista, että valtio jakaa toimeentulon helpottamiseksi avustusta kansalaisille, jotka eivät ole sen tarpeessa”. Vielä nurinkurisempaa oli, että ensin verotettiin raskaasti ja sitten rahaa jaettiin takaisin. Tämän takia jouduttiin ylläpitämään ”jättiläisvirastoja” ja käyttämään niihin huomattava osa verovaroista, mikä taas ei ollut enää sosiaalipolitiikkaa vaan ”kansalaisten tulojen sosialisointia”. Kuitenkin sosiaalisen toiminnan laajentumisesta ja sosiaalimenojen paisumisesta huolimatta oli laiminlyöty niitä, jotka olivat ”todelliset ja alkuperäiset sosiaalipolitiikan kohteet”. Heitä olivat muun muassa mielisairaat, vanhukset, orvot, sodan uhrit, kroonisesti sairaat ja ne, jotka ”ilman omaa syytään ovat toimeentulovaikeuksissa”.[70]

. . . . . .

68 Borg 1965, 303.

69 Rantala 1955, 11–13. Ks. myös Nykypäivä 12/1958, ”Konservatismi ja sosiaalinen toiminta”; Me uskomme ihmiseen ja vapauteen 1956, 9; Irti vastuuttomasta politiikasta - väittelyaapinen, Erkki Koiviston kok., Fc:1, OMA.

70 Nykypäivä 7/1957, ”Väärä ja oikea sosiaalipolitiikka”. Ks. myös Margit Borg-Sundmanin puhe vuodelta 1960, nipusta ”MBS:n ajatuksia erilaisista poliittisista kysymyksistä 1950-luvulla”, Margit Borg-Sundmanin kok., k. 28, KA.

Kokoomuksen näkemyksessä suomalainen sosiaalipolitiikka oli epäonnistunut, koska se ei ollut lisännyt kansalaisten turvallisuutta ainakaan sosiaalisen lainsäädännön kasvua vastaavassa määrässä.

> Näyttääkin päin vastoin siltä, että pyrkimys pakkoteitse hyvinvointivaltioon ei taloudellisen tuen lisääntymisestä huolimatta tuo tullessaan vapautusta pelosta ja turvattomuudesta, vaan siihen sisältyvän virkavaltaisuuden takia entistä suurempaa riippuvaisuuden, epäviihtyisyyden ja epäoikeudenmukaisuuden tunnetta[71] ,

Jaakko Hakala kirjoitti kokoomuksen ohjelmaa kommentoineessa kirjassa ”Suomalainen konservatismi”. Hänen johtopäätöksensä oikeanlaisen sosiaalipolitiikan perusteista oli siten seuraavanlainen:

> Kaiken terveen sosiaalisen toiminnan perustana on sen tähden oleva ensi sijassa yksilön oma vastuu itsestään ja perheestään ja myös hänen persoonallinen vastuunsa hänen apuaan tarvitsevasta lähimmäisestä. Tätä sosiaalista vastuuta ei voida koko yhteiskunnan sisäistä elimellistä rakennetta vahingoittamatta jättää yksinomaan persoonattomalle huoltotoiminnalle.[72]

Jussi Saukkonen sanoikin puolueen yleisiä periaatteita esitellessään, että ohjelmassa ”nostettiin etualalle yksilö, yksityinen kansalainen ja ihminen”. Tämä oli tärkeää yhteiskunnassa, jossa puhuttiin vain ”valtiosta ja ryhmistä sekä niiden osuudesta ja vaikutuksesta”. ”Valtiojohtoisuuden ja holhouksen sijasta on kansalaisille palautettava heidän arvonsa ja vapautensa sekä taattava heille yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet.” Sosiaalisissa kysymyksissä kokoomus oli omaksunut ”kansalaisen vapautta korostavan linjan”. Sosiaalipolitiikan oli poistettava epäkohtien syitä, vahvistettava kansalaisten vastuuntuntoa ja omaaloitteisuutta sekä taattava sosiaalinen turva ”rajoittamatta yksilön vapautta”.[73]

Uutta kokoomuksen ohjelmassa olikin nimenomaan vetoaminen yksilönvapauteen. Ensimmäistä kertaa sen historiassa ohjelma kirjoitettiin yksilön eikä yhteisön perspektiivistä. Tosin tärkeimmäksi tavoitteeksi ilmoitettiin yhä valtakunnan itsenäisyyden ja kansallisen olemassaolon säilyttäminen, mutta silti oltiin kaukana 1940-luvun lopun orgaanista yhteiskuntakäsitystä edustaneesta konservatismista 1800-luvun fennomaniasta puhumattakaan. Näkökulma selittynee pitkälti vaikutteilla, joita Onni Rantala oli saanut amerikkalaisesta uuskonservatismista, erityisesti Russell Kirkiltä.[74]

Kirkin konservatismi ei ollut liberalismia, sillä hän korosti uskonnon, tradition ja järjestyksen arvoa yhteiskunnassa. Toisaalta hän piti yksityisomaisuutta konservatismin eräänä peruspilarina ja vapauden ehdottomana edellytyksenä, mistä johtuen taloudellinen tasaaminen ei ollut edistyksellistä. Kirk vaati moderneja konservatiivijohtajia Edmund Burken tavoin yhdistämään individualis-

. . . . . .

71 Suomalainen konservatismi, 81
72 Sama, 82.
73 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk., 28.–29.4.1957, liite 8, PTA.
74 Salokorpi & Waronen 1989, 14; Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 1; Suvanto 1994, 308.

min yhteisöllisyyteen. Muussa tapauksessa länsimaatkin muuttuisivat steriilien massaihmisten yhteiskunniksi – kommunistisiksi maiksi. Kirkin käsityksessä sivistyksen perusta oli individualismi, joka ymmärsi yhteisöllisyyden tärkeyden.[75]

Yksilöllisyyden arvostuksessaan Kirk seurasi anglosaksisen konservatismin traditiota. Siinä yksilönvapaus oli tärkeämpi kuin esimerkiksi saksalaisessa konservatismissa, jossa yksilö oli alisteinen kollektiiville, usein valtiolle. Tosin saksalainen konservatismi oli ottanut sodan jälkeen etäisyyttä kollektivistisiin juuriinsa ja tuonut tilalle talouden ja yksilön vapauden. Kirkillä onkin massayhteiskunnan kritiikissä yhteistä sosiaalisen markkinatalouden teoreetikon ja 1940-luvun kollektivismin arvostelijan Wilhelm Röpken kanssa.

Kokoomuksessa, jonka ohjelmaa hallitsivat materiaaliset kansankapitalismi ja sosiaalinen markkinatalous, Kirkin ajattelusta tuotiin esiin moraalinen ja henkinen puoli. Rantala otti huomioon etenkin hänen perheelle ja uskonnolle antamansa merkityksen.[76] Tämä oli vastapainoa uuden ohjelman talouskeskeisyydelle, mutta perheen korostaminen kertoo myös aatteellisten painotusten siirtymisestä uskonnosta ja isänmaasta kodin suuntaan.

On paradoksaalista, että kollektiivisuuden kohdalla vedottiin amerikkalaiseen auktoriteettiin ja talouden vapauden puolustamisessa saksalaiseen. Esimerkiksi edellisen vuosisadan fennomaniaan verrattuna esikuvat olivat kääntyneet päinvastaisiksi. Tämä kertoo suomalaisen konservatismin kehityksestä mutta myös kansainvälisen konservatismin muuttumisesta. Saksassa ei voitu enää toisen maailmansodan jälkeen vedota perinteisiin saksalaisen konservatismin hyveisiin, nationalismiin ja kollektivismiin, ja anglosaksisissa maissa jouduttiin tilittäytymään lamaan johtaneeseen *laissez faire* –liberalismiin. Jälkimmäisissä oli seurauksena muiden perinteisten arvojen kohoaminen taloudellisten rinnalle.

Suomalaisenkin konservatismin perinteeseen verrattuna kokoomuksen uusi linja oli hyvin yksilökeskeinen. Siirtymään on useita syitä. Suomen tilanne muistutti hieman Saksaa, sillä täälläkään ei voitu entiseen tapaan vannoa nationalismin nimeen. Elinkeinoelämä ja kokoomus olivat myös asettaneet tavoitteeksi talouselämän vapauttamisen säännöstelystä. Hyvä esimerkki siitä on Tuomiojan hallituksen politiikka, jota kokoomuskin oli tekemässä. Taloudellinen vapaus sopi tähän pyrkimykseen hyvin. Kolmas syy oli konservatismin omakuvan muuttuminen taistelussa kommunismia vastaan. Kilpailussa liberalismin kanssa sen hyökkäyksen kohde oli ollut individualismi, mutta toisen maailmansodan jälkeen konservatiivit identifioituivat yksilön oikeuksien puolustajiksi kommunistisia – ja fasistisia – totalitaristeja vastaan.

Kokoomuksen aatteen muotoilija oli tietoinen siitä, että yksilönvapaus ja konservatismi eivät olleet aina kuuluneet samalle puolelle. Rantalan mukaan kuitenkin konservatismista oli monissa maissa tullut liberalismin voimallisin

. . . . . .

75 Kirk 1953, 7–8, 401.

76 Russell Kirkin ajatusten levittämisestä ks. Nuori Oikeisto, 11/1957, ”Konservatismi ratkaisee ajan ongelmat”.

puolestapuhuja. Syynä oli pääasiassa teollinen vallankumous, sillä teollistuvaan yhteiskuntaan kuului erottamattomasti yrittämisen vapaus. Tämän lisäksi oli ”välttämätöntä nostaa yksilö ja ihminen esille koneiden ja massajärjestöjen hallitsemassa yhteiskunnassa”. Silti konservatismi ei ollut luopunut vahvasta valtiosta, jolla se ei kuitenkaan tarkoittanut valtiojohtoisuutta talouspolitiikassa.[77] Konservatiiviseen perinteeseen eivät kuuluneet yksilön vapaudet, ja kun kokoomus ryhtyi kannattamaan niitä, se liitti mukaan yksilön vastuun itsestään ja läheisistään.

Sosiaalinen markkinatalous – oikeus ja velvollisuus työhön

Sosiaaliseen markkinatalouteen kuului vapauden lisäksi vastuu, joka tarkoitti lähinnä työnantajien ja -tekijöitten vastuuta toisistaan. Perusteluna oli talouselämän osatekijöitten keskinäinen riippuvuus. Kokoomuksen ohjelmassa todettiin: ”Kansalaisten työvoima on niin hyvin yksityisten kuin valtionkin suojeltava.” Tämä tarkoitti, että pääoman ja koneiden lisäksi työnantajien oli huolehdittava työntekijöistä takaamalla heille riittävät taloudelliset ja sosiaaliset edut ja ”tyydyttävät työolosuhteet”. Vastavuoroisesti työntekijöiden oli ”tunnettava vastuuta työstä, tuotannosta ja yrityksen menestyksestä, sillä heidän toimeentulonsa ja ansionsa ovat riippuvaiset yrityksen kannattavuudesta”.[78]

Työvoiman suojeleminen, joka oli otettu perustuslaista, ei tarkoittanut pelkästään työsuojelua vaan myös jokaisen oikeutta tehdä ”rehellistä ja laillista työtä”. ”Oikeus työn tekemiseen on ehdoton ja tämän oikeuden rajoittamista on pidettävä yhtä tuomittavana kuin muutakin yksilön vapautta loukkaavaa tekoa.” Toisaalta työ ei ollut ainoastaan oikeus vaan myös velvollisuus niin, että jokaisen työkykyisen oli vastattava omasta ja perheensä toimeentulosta.[79]

Työn pitäminen kansalaisoikeutena oli moderni, ruotsalaiselle sosiaalidemokratialle ominainen tapa antaa sille merkitys. Suomeen käsitys ei ollut juuri kotiutunut, sillä täällä oli toisen maailmansodan jälkeistä aikaa hallinnut näkemys työstä velvollisuutena. Se juonsi juurensa muun muassa sotakorvauksista ja jälleenrakennuskauden työvoimapulasta.[80] Tässä suhteessa kokoomus oli yhtä aikaa pohjoismainen ja suomalainen. Toisaalta oikeuksien ja velvollisuuksien samanaikainen korostaminen sopi mainiosti vapautta ja vastuuta tasapainottavaan uuskonservatismiin.

Kokoomus ei olisi kuitenkaan ollut oikeistolainen, ellei se olisi suhtautunut epäillen työläisten järjestäytymiseen. Vuoden 1956 yleislakko otettiin esimerkiksi toimenpiteestä, jolla ammattiyhdistysliike oli estänyt käyttämästä oikeutta työhön. Puolueohjelmassa kuitenkin luki: ”Jokaiselle kansalaiselle on taattava mahdollisuus työhön sekä oikeus valita ammatti ja työpaikka ja vaihtaa sitä.”[81] Yhteiskunnan oli varmistettava työnteon mahdollisuus, eikä valtio, korporaatio

. . . . . .

77 Rantala 1957, 4–5; Nykypäivä 10/1956, ”Ajatuksia nykyaikaisen konservatismin taloudellisesta ohjelmasta”.
78 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 10–11; Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 11.
79 Suomalainen konservatismi, 74-75.
80 Kettunen 1997b, 121.
81 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 11.

tai mikään muu ulkopuolinen saanut rajoittaa tai määrätä, missä kansalainen työskentelisi.

Mutta vaikka kokoomuksessa oltiinkin työmarkkinajärjestöihin nähden varauksellisia, oikeutta järjestäytymiseen ei haluttu kieltää. Ammattiliittojen olemassaolo tunnustettiin, koska ne olivat osa modernia yhteiskuntaa. Jäsenyydestä tuli jokaisen kuitenkin saada päättää itse. Lisäksi oli talouspolitiikalle ja yhteiskunnalle yleensä hyväksi, että työmarkkinajärjestöt päättivät vapaasti sisäisistä ja keskinäisistä asioistaan, kuten esimerkiksi työelämään liittyvistä kysymyksistä.[82]

Kokoomuksen ohjelmissa oli aiemminkin ollut mainintoja järjestäytymisoikeudesta, mutta vuoden 1957 muotoilu oli siihenastisista selkein. Siinä myös tunnustettiin työmarkkinajärjestöille joitakin tehtäviä, joita ne jo hoitivat. Kuitenkin perusasenne säilyi viileähkönä, ja seuraten johdonmukaisesti julistautumistaan ryhmäetujen yläpuolelle yleisen edun ajajaksi kokoomus tähdensi, että etujärjestöt eivät useinkaan edistäneet kansakunnan etua. Asenteen voi tulkita reaktioksi ammattijärjestöjen vallan kasvua vastaan.

Palkkojen tasa-arvoisuutta kokoomus ei kannattanut, vaan ”työntekijän ammattitaidon ja kelvollisuuden, koulutuksen ja kokemuksen sekä työn laadun ja vastuun on päästävä vaikuttamaan palkan määrään”. Tätä pidettiin välttämättömänä kiihokkeena yrittämiselle ja itsensä kehittämiselle.[83]

Työstä maksettavaa korvausta koskevan näkemyksensä mukaisesti kokoomus katsoi, että vasemmiston ajama niin sanottu solidaarinen palkkapolitiikka ”järkytti tervettä ja oikeudenmukaista palkkaporrastusta”. Tasa-arvoisuus ei tarkoittanut samapalkkaisuutta, koska se tyrehdyttäisi yrittämisen halun.[84] Tapani Virkkunen kiteytti puolueen käsityksen tasa-arvosta:

> Kansalaisina me olemme tasa-arvoisia, mutta me emme ole mitään tasapäistä massaa. Yksilöitä me olemme emmekä mitään keskiarvoihmisiä. Me eroamme toisistamme lahjojemme, kokemuksemme ja moraalisen tasomme puolesta. Sen vuoksi on myös palkkauksessa otettava huomioon sen panoksen arvo, jonka itse kukin pystymme työssämme antamaan.[85]

Tasa-arvo oli kokoomukselle mahdollisuuksien, ei lopputuloksen tasa-arvoa. Lopputuloksen tasa-arvo eli ansioiden tasainen jakaminen alentaisi työtehoa ja siten vähentäisi hyvinvointia. Nykypäivä määrittelikin sosialistien ja konservatiivien yhdeksi eroksi, että sosialistit yrittivät ratkaista hyvinvointiongelman muuttamalla tulonjakoa, kun taas konservatiivit halusivat lisätä jaettavaa tuloa[86].

Kokoomuksessakin alettiin 1950-luvulla puhua työllisyyden ylläpitämisestä. Näin se seurasi suomalaisessa työpolitiikassa vuosikymmenen puolivälissä ta-

. . . . . .

82 Suomalainen konservatismi, 75, 59; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 28. – 29.4.1957, liite 18, PTA.

83 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 11.

84 Suomalainen konservatismi, 76; Nykypäivä 10/1956, ”Ajatuksia nykyaikaisen konservatismin taloudellisesta ohjelmasta; 4/1958, ”Työ-työntekijät-työnantajat”.

85 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 28. – 29.4.1957, liite 17, PTA.

pahtunutta käännettä, joka kuvastui kielenkäytössäkin. Vuonna 1955 asetettu komitea ei kutsunut itseään totuttuun tapaan ”työttömyyskomiteaksi” vaan ”työllisyyskomiteaksi”, ja sen suunnittelemien valtion toimenpiteiden tavoitteena oli työllisyyden ylläpitäminen. Komitean tarkoituksena ei kuitenkaan ollut uusien taloudellisten ja sosiaalipoliittisten oppien paneminen täytäntöön vaan työttömyyshuollon järkiperäistäminen niin, että työttömyystyömaat rajoitettaisiin vain välttämättömimpään.

Kokoomuksen ratkaisu työllisyysongelmiin oli yksityisen sektorin tukeminen ja markkinajohtoisuus yhteiskuntapolitiikassa. Suomalaisessa yhteiskuntataloudessa siirryttiin juuri 1950-luvun lopulla valtiojohtoisuudesta markkinavetoisuuteen. Valtion tehtävät oli sopeutettava talouden vaatimuksiin. Vaatimukset talouselämän vapauttamisesta valtion holhouksesta loivat edellytyksiä uudenlaiselle markkinajohtoiselle ajattelutavalle.[87]

Kokoomuksen mielestä paras tapa lisätä jaettavaa tuloa ja ylläpitää työllisyyttä oli yksityisen yritteliäisyyden tukeminen. Täystyöllisyyttä ei mainittu mutta annettiin ymmärtää, että tehokkaimmin työttömyys vähenisi kokoomuksen talouspolitiikalla. Yleisen talouspolitiikan ”vinosuuntaus” oli tehnyt työttömyydestä raskaan kansantaloudellisen taakan. Lisäksi työttömyystyöt eivät olleet pitkälle aikavälille suunniteltuja ja niiden kustannukset olivat nousseet veronmaksajien kannalta kohtuuttomiksi. Verovaroja oli ”tuhlattu toimenpiteisiin, joilla ei itse sairautta, työn puutetta, ole lainkaan kyetty parantamaan”.

Kokoomuksessa kutsuttiin vallalla ollutta taloudellista suuntausta ”hiipiväksi sosialisoinniksi”. Kaikki uusi pääoma ”imetään jatkuvasti yksityiseltä sektorilta valtion käyttöön”. Suurin osa teollisuudesta – noin yhdeksänkymmentä prosenttia – oli kuitenkin yksityisissä käsissä, joten kun valtion toiminta asetettiin yksityiseen omistukseen perustuvan teollisuuden edelle, jätettiin käyttämättä huomattava osa työllisyyttä ylläpitävää kapasiteettia. Esimerkiksi Kansallisen Kokoomuksen työväestön neuvottelukunnan kokouksen julkilausumassa tähdennettiin vapaiden työmarkkinoiden merkitystä työllisyyskysymyksen ratkaisemisessa.[88]

Kokoomuksen mielestä työllisyyden ylläpitämisen aiheuttamat kulut, jotka olivat keskeinen syy valtiontalouden paisumiseen, olivat muodostuneet suhteettoman suuriksi verrattuna työttömien lukumäärään. Valtion menojen kasvu oli tehnyt yksityisten yritysten verotaakan raskaaksi, minkä vuoksi niiden kyky työllistää oli alentunut. Työllisyystyöt oli jatkossa järjestettävä niin, että ne olisivat ”omiaan pysyvästi parantamaan talouselämän ja tuotannon edellytyksiä”. Suomessa oli aliarvioitu yksityisten yritysten merkitys työllisyydelle. Kokoomuksen näkemyksen mukaan työttömyyden vähentäminen onnistui ainoastaan,

. . . . . .

86 Nykypäivä 4/1957, ”Ohjelma nykytilanteeseen”.

87 Kalela 1989, 165, 167.

88 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 6, 11; Suomalainen konservatismi, 78–79; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 28. – 29.4.1957, liite 17, PTA; Nykypäivä 4/1958, ”Työ-työntekijät-työnantajat” ja ”Suomalainen työmies on vapauteen kasvanut”; 8/1959, ”Joukkotyöttömyyden syyt ja niiden poistaminen”. Ks. myös Honkalan esitelmä kokoomuspuolueen neuvottelupäivillä, 13.1.1961, Niilo Honkalan ark., k.16, KA.

jos valtio ja kunnat tekivät yhteistyötä yksityisen elinkeinoelämän kanssa esimerkiksi antamalla verohelpotuksia vaikkapa Pohjois-Suomen teollistamiseen.[89]

Kokoomuksen työllisyysmallin toteutumisen suurin este oli raskas verotus. Yksityiset yritykset eivät voineet tehdä investointeja ja työllistää, jos valtio verotti niitä.

> Verotus pitää yritystoimintaa vain lypsylehmänä kiinnittämättä lainkaan huomiota siihen, että kohtuullisemmalla ja tarkoituksenmukaisemmalla verotuspolitiikalla vähänkin pitemmällä tähtäimellä päästäisiin myös verottajan kannalta parempaan tulokseen ja edistettäisiin talouselämämme kehittymistä, työllisyyden säilymistä ja yleistä elintason nousua.[90]

Kokoomuksessa oli innostuttu ruotsalaisen oikeiston hellimästä ajatuksesta, että kevyt verotus edisti työllisyyttä. Tästä kertoo muun muassa Uuden Suomen käsitys, että mitä suuremman osan kansakunnan tuloista valtio anasti itselleen, sitä suurempiin vaikeuksiin se ennen pitkää joutui[91] . Tosin esikuva ei rajoittunut pelkästään Ruotsiin, sillä Länsi-Saksan talousihmeeseen kuului työntekoon kannustanut veropolitiikka[92] . Uskottavuuden edellytykset olivat 1950-luvulla paremmat kuin Ruotsin oikeiston 1940-luvun veropolitiikalla, koska Länsi-Saksa oli todiste siitä, että verojen alentaminen lisäsi valtion tuloja.

Varsinkin nuorisoliiton julkaisut pitivät esillä työllisyyttä ja julistivat uskoa markkinatalouden kykyyn ratkaista työttömyyden ongelma. Muun puolueen tavoin nuoretkin soimasivat luokkapuolueita ”hiipivästä sosialismista” ja talouselämän liiallisesta rasittamisesta. Niiden harjoittama yksityisen yritteliäisyyden syrjiminen oli aiheuttanut työttömyyden kasvun, sillä uudet työpaikat syntyisivät kuitenkin yksityiselle sektorille.[93]

Nuorten usko markkinatalouteen kuvaa hyvin ilmapiiriä 1950-luvun loppupuoliskon kokoomuksessa. Ulkomaiset esikuvat vahvistivat luottamusta markkinatalouden toimivuuteen. Nuoret omaksuivat retoriikkaansa aiemmin vasemmistolaisiksi miellettyjä teemoja, kuten työllisyyden, ja tarjosivat niihin oikeistolaisen vaihtoehdon. Työllisyys oli ollut heidän asialistallaan aiemminkin, mutta sitä oli käsitelty lähinnä yhtenä tapauksena, jossa voitiin tinkiä vapaan talouden tavoitteista.

Kokoomus uskoi vakaasti vapaiden markkinoiden kykyyn ratkaista yhteiskunnalliset ongelmat. Vaikka se kutsui sosiaalista markkinataloutta keskitieksi rajoittamattoman liberalismin ja valtiojohtoisuuden välillä, sen retoriikka oli

. . . . . .

89 Suomalainen konservatismi, 79; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 28. - 29.4.1957, liitteet 16 ja 17, PTA; Nykypäivä 4/1958, ”Työ-työntekijät-työnantajat”; US 9.1.1957, pk.

90 Nykypäivä 3/1958, ”Lakit. Lis. Osmo Oittinen: Verotus ja julkiset menot”. Ks. myös Päiviö Hetemäen puheet Ylioppilaskunnan pienoisparlamentissa 6.5.1958 ja Jyväskylässä 1.6.1958, Päiviö Hetemäen ark., J8, KA.

91 US 13.11.1957, pk.

92 Nykypäivä 3/1958, ”Professori Pentti Kalaja: Verouudistus toteutettava”; Niilo Honkalan alustus oikeistonuorten kurssilla huhtikuussa 1955, Niilo Honkalan ark., k.16, KA; Päiviö Hetemäen puhe Yksityisyrittäjien liiton tilaisuudessa Messuhallissa 11.10.1957, Päiviö Hetemäen ark., J8, KA.

93 Nuori Oikeisto 1/1957, ”Ammatinvalinnan unohdettu tekijä”; 2/1957, ”Salasosialisointia työttömyyden avulla”; 11/1957, ”Työtön tulevaisuusko?”; 3/1959, ”Työtä ja hyvinvointia”.

useimmiten lähempänä edellistä. Niinpä esteettömän työnteon vaatimus sisälsi ajatuksen, että työllä ansaittua ei saanut ottaa pois. Siirryttiin lähelle aihepiiriä, joka on ollut toisen maailmansodan jälkeiselle oikeistolle hyvin läheinen koko Länsi-Euroopassa ja USA:ssa – verotusta.

Kansankapitalismi demokratian ja vapauden takeena

Kansankapitalismin tarkoituksena oli painottaa yksityisen omistuksen tärkeyttä taloudessa ja parantaa kapitalismin huonoa mainetta, joka oli rasittanut erityisesti konservatiivisten puolueiden suosiota ”pieneläjäpiireissä”. Kansankapitalismi oli vaihtoehto ”valtiokapitalismille”, jossa pääomat ja tuotantovälineet keskitettiin valtiolle. Jos kansa omisti nimellisesti tuotantolaitokset mutta ei käytännössä saanut niitä hallita, kansalaiset eivät viitsineet ponnistella valtion hyväksi. Seurauksena oli tuotannon ja elintason pysyminen alhaisina.

Lisäksi valtiokapitalismissa kansa uhkasi joutua ”ensin taloudellisesti ja sitten poliittisesti valtion armoille”. ”Suuri osa kansasta elää valtion tuen ja huollon varassa, mikä rajoittaa suuresti heidän riippumattomuuttaan ja itsenäistä päätäntävaltaansa.” Taloudellinen riippuvaisuus valtiosta johti väistämättä myös poliittiseen riippuvaisuuteen. ”Valtio pääsee näin määräämään kansalaisia, vaikka demokratian mukaan pitäisi olla päinvastoin.”[94]

Kokoomuksen ohjelman mukaan kansankapitalismissa

> mahdollisimman moni yksityinen kansalainen pääsee osalliseksi omistamisesta. Omistusoikeutta laajentamalla lisätään tehokkaimmin itsenäisten ja omin voimin toimeen tulevien kansalaisten määrää. Varallisuuden hankkimisen ja kartuttamisen tulee tapahtua asianomaisen oman yrittämisen tuloksena eikä valtion toimesta tai toisten kansalaisten kustannuksella.[95]

Kansankapitalismin etuja oli, että ”luontaisen omistamistahtonsa mukaisesti jokainen saa kerätä varallisuutta ensi sijassa itselleen eikä valtiolle”, minkä vuoksi kansalaisten yrittämishalu ja työpanos olivat suurempia kuin valtiokapitalismissa. Toisaalta kansankapitalistissa maissa ei ollut jyrkkää jakoa rikkaiden ja köyhien välillä. Lisäksi kansankapitalismissa ihmiset pystyivät huolehtimaan itsestään tarvitsematta turvautua valtion tukeen, mikä alensi julkisia menoja ja siten myös veroja.

Yksityinen omistusoikeus ja vakaa talous olivat henkilökohtaisen vapauden parhaat takeet, sillä ”taloudellinen riippumattomuus on kansalaisten paras ase julkisen vallan taholta tulevaa pakkoa ja holhousta vastaan”. Kansankapitalismin tärkein seuraus olikin taloudellisen ja poliittisen vallan erottaminen toisistaan ja niiden saattaminen tasapainoon keskenään. Poliittinen valta ”on johtavien poliittisten suuntien hallussa, mutta sen vastapainoksi taloudellinen valta on kansalla”. Tämä oli demokratian perusedellytys, eli kansanvalta ”vallitsee vain siellä, missä yksityisomistus on toteutettu laajalla rintamalla”.[96]

. . . . . .

94 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 11–13.
95 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 5–6.
96 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 14.

Tämäntapainen demokratian, yksityisen omistusoikeuden ja taloudellisen vapauden liittäminen toisiinsa on ollut tyypillistä nimenomaan anglosaksiselle uusoikeistolle. Se on ollut taipuvainen pitämään sosialismin lisäksi myös hyvinvointivaltiota demokratian ja vapauden uhkana. Tässä mielessä kokoomuksen käsitys oli hyvinkin samanlainen myöhempien aikojen uusoikeiston kanssa. Toisaalta myös kansanpuolue, joka ei missään tapauksessa halunnut samaistua oikeistoon tai konservatismiin vaan mieluimmin sosiaaliliberalismiin, piti kireää verotusta vapauden uhkana ja vaati sen vuoksi verokuorman keventämistä[97] .

Kokoomuksen ohjelmassa ja erityisesti kansankapitalismissa etusijalla olivat taloudelliset arvot. Verrattuna esimerkiksi 1940-luvun ruotsalaiseen oikeistoon ero oli melkoinen. Ruotsalaiset yrittivät rakentaa kristillisyydelle, kun taas suomalaiset perustautuivat vapaaseen talouteen ja yksityiseen omistusoikeuteen. Ero johtui kuitenkin enemmän ajasta kuin paikasta. 1950-luvulla onnistuneen jälleenrakennuskauden jälkeen vallitsi taloudellinen optimismi ja erityisesti Länsi-Saksan talousihme ruokki uskoa vapaiden markkinoiden kykyyn ratkaista taloudelliset ongelmat. Kokoomuksen ohjelma oli malliesimerkki 1950-luvun talousarvojen hallitsemasta edistysoptimismista. 1940-luvulla edistysusko liittyi vahvasti vasemmiston suunnitelmatalouteen, mutta 1950-luvulla sen paikan otti vapaa talousjärjestelmä vapaakauppoineen.

Kokoomuksen uskoa talouspolitiikkaansa lisäsivät 1950-luvun talousvaikeudet yhdistettyinä siihen, että hallitusvastuussa olivat pääasiassa kokoomuksen ”luokkapuolueiksi” haukkumat puolueet. Maassa oli neljän vuoden sisällä koettu kaksi kustannuskriisiä: Korean-suhdanteen jälkeen vuonna 1953 ja uudelleen vuonna 1957. Keväällä 1957 kokoomus yritti ratkaista talouskriisiä muun muassa tekemällä välikysymyksen, mutta Fagerholmin hallitus erosi, ennen kuin ehti vastata siihen.

Kokoomuksen mukaan kriisi johtui palkkojen liian nopeasta kohoamisesta ja valtion paisuneista menoista. Erityisesti oli tuhlattu maataloudessa ja työttömyysmenoissa. Hallituspuolueet eivät olleet kyenneet pysäyttämään menojen kasvua saati sitten vähentämään niitä. Veroja oli kyllä korotettu, ja erityisesti oli lisätty elinkeinoelämän verotaakkaa, vaikka maan kilpailukyky oli muutenkin heikko.[98]

Kokoomuslaiset syyttivät talouskriisistä ”luokkapuolueiden” hyvinvointipolitiikka:

> Sosialidemokraattien säännöstelyvaltainen politiikka on lyönyt leimansa koko 1950-luvun talouspolitiikkaan, jota politiikkaa ovat olleet harvinaisella alttiudella olleet tukemassa eräät maalaisliittolaiset johtohenkilöt. Säännöstelypolitiikalla piti päästä hyvinvointivaltioon, mutta tuskinpa sosialidemokraattinen pääministerikään pitää lopputulosta tavoittelemisen arvoisena. Valtion kassa on tyhjä, maassa on runsaat 60 000 työtöntä, ulkomaankauppa on vaikeuksissa ja palkka- ja hintarintamat käymistilassa. Selviytyäksemme sosialistisen hyvinvointipolitiikan tuomis-

. . . . . .

97 Borg 1965, 308.

98 VP 1957 ptk., 609–610 (Junnilan ym. välikysymys), 671–677 (Junnilan puheenvuoro).

> ta vaikeuksista on elintasoa nyt alennettava. Mutta puute ja kurjuushan kuuluvat kommunistiseen ja sosialistiseen järjestelmään.[99]

Valtiojohtoisen politiikan arvostelussa hyvinvointivaltio yhdistettiin herkästi sosialismiin. Talousjärjestelmien jako kansan- ja valtiokapitalismiin ei tuntenut kompromisseja. Siinä mielessä kokoomuksen uusi talousdoktriini oli sukua 1940-luvun kollektivismin kriitikoitten Hayekin ja Röpken ajatuksille. Aivan kuten Röpke varoitteli, että 40 tai 50 prosentin sosialismi johtaisi ennen pitkää 100 prosentin sosialismiin, nyt annettiin ymmärtää, että hyvinvointivaltio veisi sosialismiin hiipimällä mutta veisi kuitenkin.

Tosin esimerkiksi kokoomuksen entinen puheenjohtaja Arvo Salminen piti hyvinvointivaltiota kauniina tavoitteena, jota oli toteutettu liian kovalla kiireellä. Maltillisempaa kehitystä olisi kestänyt myös talouselämä.[100] Päiviö Hetemäen mielestä kuitenkin kauniit ja viattomilta vaikuttaneet tavoitteet olivat salakavalia ja vaarallisia. Hän löysi hyvinvointivaltion pettävyydelle vertailukohdan maailmankirjallisuudesta:

> Kaiken kaikkiaan meidän taloudellemme on käynyt vähän samalla tavalla kuin Goethen Faustille. Subventioiden ja valtion maksamien avustusten viattomaan hyvinvointikaapuun pukeutuneena on työttömyys ja inflaatio-Mefistoteles pujahtanut talouselämämme sisään. Ja hornan lakien mukaan on sen ulosajaminen paljon vaikeampaa kuin sisääntulo.[101]

Hyvinvointivaltiolla oli kokoomuslaisten korvissa huono kaiku. Jopa niin huono, että kun syksyllä 1957 puoluevaltuuston julkilausumassa oli aluksi maininta ”kansalaisten hyvinvoinnista”, sitä vaadittiin poistettavaksi ja korvattavaksi sanoilla ”kansalaisten elinehdot”.[102]

Käsitteenä ’hyvinvointi’ ei kuitenkaan ollut aivan kokonaan pannassa, sillä vuoden 1958 vaalijulistus oli otsikoitu: ”Jatkuvasta talouskriisistä hyvinvointiin ja turvallisuuteen”. Sisältö oli silti tuttua ja turvallista kokoomusta. Hallituspuolueiden tulonjakopolitiikka, jolla ne olivat ajaneet luokkaetujansa, oli johtanut valtiontalouden kriisiin, elinkeinotoimintojen lamaantumiseen, suurtyöttömyyteen, kohtuuttomaan verorasitukseen ja kansalaisten elinehtojen huonontumiseen. Valtiontalous oli tasapainotettava supistamalla valtion menoja, millä pääasiassa tarkoitettiin subventioluontoisten menojen karsimista. Verotuksen progressiota oli lievennettävä, ja oli harjoitettava säästämiseen kannustavaa talous- ja veropolitiikkaa. Kansankapitalismin hengessä vaadittiin osakesäästämisen edistämistä, ja sosiaalipolitiikassa oli luovuttava yleisluonteisesta ja kaavamaisesta auttamisesta ja siirryttävä auttamaan niitä, jotka todella apua tarvitsivat.[103]

. . . . . .

99 VP 1957 ptk., 318–320 (Sepän puheenvuoro).
100 VP 1957 ptk. 254–258 (Salmisen puheenvuoro).
101 Päiviö Hetemäen puhe Liikemiesyhdistyksessä 23.2.1959, Päiviö Hetemäen ark., J8, KA.
102 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 27.10.1957, liite 2 (Lappi-Seppälän puheenvuoro), PTA.
103 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 20.4.1958, liite 9, PTA. Vrt. Nuori Oikeisto 5/1958, ”Uusi Suunta!”; Suomen Nainen 5/1958, ”Talouspoliittiset vaalit”; 6/1958, ”Mitä merkitsevät tulevat vaalit”.

Kokoomuksen kansankapitalistinen tie hyvinvointiin kulki kansalaisten omistamisen lisäämisen kautta. Kansankapitalismin uskottiin vähentävän epäluottamusta liikemaailmaa kohtaan ja vahvistavan markkinataloutta. Se oli porvarillinen versio sosialistisen utopian yltäkylläisyyden yhteiskunnasta, jossa luokkaerot olivat hävinneet. Erityisen hyvin se oli onnistunut USA:ssa, jossa osakesäästäminen oli suosittua[104]. Sen lisääminen olikin keino kansankapitalismiin pääsemiseksi. Tähän tähtäsi Tuure Junnilan lakialoite valtion yritysten osakkeiden myymiseksi työntekijöille[105]. Kokoomuksen tavoitteet olivat kuitenkin USA:n osakesäästämisinnostusta huomattavasti vaatimattomammat, sillä Suomessa jo asunnon tai auton omistaminen oli voitto kansankapitalismille[106].

Keinoista, joilla kokoomus suunnitteli nostavansa päätään, lupaavimpiin kuului asuntopolitiikka. Siinäkin löytyi menestyksekkäitä esikuvia ulkomailta. Asuntotuotanto oli ollut Ison-Britannian konservatiivisen puolueen keskeinen teema vuoden 1951 voitollisissa vaaleissa. Perusargumentti oli ollut, että työväenpuolueen harjoittama yhteiskunnallistettu rakentaminen oli johtanut tehottomuuteen ja aiheuttanut asuntopulan.[107]

Suomessakin oli puutetta asunnoista ja niiden rakentaminen yhä säännösteltyä. Kokoomuksen mielestä asuntopula johtui yksityisen yritteliäisyyden syrjimisestä asuntotuotannossa. Oli myös päästävä eroon rakennuttajia pelottaneesta vuokrasäännöstelystä. Kansankapitalismin kannalta aravajärjestelmä oli hyödyllinen, sillä siitä voitiin kehittää sekundaariluottoja jakava rahalaitos, jonka avulla köyhätkin perheet kykenivät hankkimaan asunnon. Tämän lisäksi asuntotuotantoa saatettiin tukea vielä verohelpotuksilla.[108]

Asuntopolitiikka oli oikeistolle hyvä aihe. Markkinatalouden näkökulmasta se kuului kiistattomasti vapaiden markkinoiden hoidettavaksi. Asuntopolitiikan arvostelu liittyi säännöstelyn ja valtiojohtoisen talouspolitiikan kritiikkiin. Koska sodan seurauksena länsimaat yhä kärsivät asuntopulasta, oli helppo väittää, että yksityiseen yritteliäisyyteen tukeutuvalla asuntopolitiikalla saavutettaisiin parempia tuloksia. Tästäkin näkökulmasta markkinatalous oli kansankapitalismin perusta. Toisaalta sen oli määrä tukea markkinataloutta lisäämällä yleistä vaurautta ja siten markkinatalouden suosiota.

Kansankapitalismi verokritiikin kulmakivenä

Kansankapitalismiin päästiin, kun yksityiset ihmiset hankkivat itselleen varallisuutta. Tämän oli tapahduttava omalla yritteliäisyydellä, ei valtion voimin tai toisten kustannuksella. Yrittämiseen tuli antaa mahdollisuus, ja työstä oli taattava oikeudenmukainen korvaus. Suomessa yksityisomistuksen laajentaminen

. . . . . .

104 Junnila 1958, 8.
105 VP 1957 liitteet I–XIIa, 135–136.
106 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 16.
107 Raison 1990, 23.
108 Suomalainen konservatismi, 84; Me luotamme ihmiseen ja vapauteen, 10; Suomen Nainen 6/1955, ”Sosiaalisen asuntotuotannon tavoitteet”; Nuori Oikeisto 4/1957, ”Aravakoti kullan kallis”; KNL:n liittohallituksen ptk. 24.5.1955, muistio ”Asuntopolitiikan ajankohtaisia kysymyksiä”, PTA.

edellytti verotuksen tuntuvaa alentamista. ”Korkean verotuksen muodossa tapahtuu meillä jatkuvaa omaisuuden pakkosiirtoa kansalta valtiolle”. Tämän takia ei jäänyt säästettävää puhumattakaan siitä, että olisi ollut sijoitettavaa.

Suomessa oli politiikkaa johdettu niin, että pääomaa keräsi pääasiassa valtio ”pakkosäästämisellä” eli verotuksella. Sillä oli kuitenkin huonoja puolia: ”pakollisten säästöjen tekijät” eivät päässeet nauttimaan välittömästi ja henkilökohtaisesti ”säästöjensä” tuloksista, eivät voineet valita eivätkä riittävästi valvoa. Lisäksi pakkosäästäminen johti helposti kierteeseen, jossa tarvittiin vielä enemmän pakkosäästämistä, koska verotus vei yksityiseltä sektorilta mahdollisuuden muodostaa pääomaa. Ennen pitkää yhteiskunta joutuisi ”enemmän tai vähemmän sosialisoituun talouteen”.[109]

Verotus ja julkiset menot saivatkin kokoomuksen ohjelmassa oman lukunsa. Ankara verotus oli ”yksityisten työn tulosten pakkoluovuttamista valtiolle ja kunnille” ja lamautti työhalua, yrittämistä, säästämistä ja tuotantoa. Verotus oli järjestettävä niin, että yrittäminen kannatti, ja valtion ja kuntien menot oli säilytettävä tasolla, jolla verotus voitiin pitää kohtuullisena. Tämä edellytti avustusluonteisten menojen, valtion ja kuntien turhan liiketoiminnan, ylellisen rakentamisen ja valtiontaloutta sitovien lakien välttämistä.[110]

Verotuksen jyrkkää progressiota pidettiin työn vihollisena, koska sen uskottiin vähentävän työhaluja. Esimerkiksi oikeasta työhön kannustavasta veropolitiikasta annettiin Länsi-Saksa, jossa ylityökorvaukset olivat verovapaita. Siten edistettiin yritteliäisyyttä ja työntekoa, tuotanto kasvoi ja hyvinvointi lisääntyi. Sosiaalinen valtio kyllä tarvitsi verotuloja, mutta veronmaksajien maksukyvylläkin oli rajansa, professori Pentti Kalaja kirjoitti Nykypäivässä. Raskas verotus uhkasi Suomea siinäkin muodossa, että ahkera ja kyvykäs väki siirtyisi ulkomaille.[111]

Suurimpia syyllisiä kireään verotukseen olivat sosialistit, jotka olivat havainneet sen hyväksi keinoksi tasata tuloja ja omaisuutta sekä edistää ”hiipivää sosialismia”. ”Valtiontaloutta käytetään siten tulonsiirtojen toimenpanemiseen sosiaalisuuden kilpeä verhona käyttäen.” Lisäksi sosialistit aikoivat laajentaa verovaroin valtion liiketoimintaa ja tätä kautta sosialisoida talouselämän. Kokoomuslaiset muistivat vielä viiden vuoden kuluttuakin sosiaalidemokraattien puoluesihteerin Kaarlo Pitsingin pyynnön saada lisää veroja.[112]

Verojen alentaminen ei onnistuisi ilman valtion menojen panemista kuriin. Uusista oli pidättäydyttävä ja entisiäkin sidonnaisuuksia oli purettava. Leikkauslistalla olivat erityisesti avustukset ja tulonsiirrot. Tulonsiirrot olivat valtiontalouden ja verotuksen käyttämistä ”sosialistisen tulontasoittamisopin toimeenpanoon ja yrittämisen rankaisemiseen”, mikä ei ollut ”sellaista oikeaa

. . . . . .

109 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 15–16; Suomalainen konservatismi, 44–45; Nykypäivä 3/1958, ”Mitä tarkoitetaan…”.

110 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 10.

111 Nykypäivä 3/1958, ”Professori Pentti Kalaja: Verouudistus toteutettava”; Nykypäivä 5/1958, ”Verotus ja maastamuutto”; Me uskomme ihmiseen ja vapauteen, 6; Suomen Nainen 7–8/1955, ”Verorasituksen vaikutus työhaluun”.

112 Nykypäivä 1/1957, ”Veronalennusten tielle”; KNL:n liittovaltuuston ptk. 5.–6.10.1957 (Rihtniemen esitelmä), PTA.

heikkojen auttamiseen ja todellisen tarpeen huomioonottamiseen tähtäävää sosiaalipolitiikkaa, joka kuuluu nykyaikaisen terveen yhteiskunnan tehtäviin".[113]

Verotuksen osalta edessä oli umpikuja, sillä sen koventaminen ei enää tuottaisi lisää tuloja. Veronkorotukset eivät vieneetkään "hyvinvoinnin iloon ja rikkauden riemuun", sillä

> [y]ksilöstä on tullut valtion orja, pahempi kuin koskaan ennen. Torpparin taksvärkki oli ennen päivä viikossa tai kuukaudessa. Sosiaalisen kansanvallan uhrina teemme orjatyötä valtiolle 4 kuukautta vuodessa. – Maailman historia on täynnä kertomusta raskaista veroista ja orjatyöstä, mutta se ei tiedä kertoa ainoatakaan tapausta, jossa ne olisivat vieneet yleiseen hyvinvointiin. Siihen ne eivät vie meilläkään. Jos tie hyvinvointiin olisi näin yksinkertainen, niin se olisi jo aikaa keksitty ja kauan sitten avattu. – Herrat puhuvat sosiaalisesta kansanvallasta, mutta veroina se juo köyhälistön verta. Niinkuin vanhassa kapinalaulussa sanotaan.[114]

Suomesta oli tulossa "taskurahavaltio", jossa korkeat verot jättivät kansalaisten käytettäviksi vain "pienet taskurahat". Vallalla oli poliittinen mutta ei taloudellinen demokratia; kansankapitalismi johtaisi myös taloudelliseen demokratiaan, jonne osakesäästäminen oli "erittäin käyttökelpoinen tie". Sille pääsemistä kuitenkin vaikeutti kova yritysverotus. Markkinoille oli myös saatava lisää osakkeita, mihin Junnilan aloite valtionyritysten osakkeiden myymisestä yksityisille tähtäsi.

Kansankapitalismin tärkein edellytys oli niin välittömien kuin välillistenkin verojen alentaminen, koska sitä kautta yhä useampi pystyisi keräämään varallisuutta. Korkeat verot siirsivät sitä valtiolle. Verojen alentaminen vaati valtion menojen asteittaista vähentämistä.[115] Pohjoismainen hyvinvointivaltio ja sen tulontasausta toteuttava verotus olivat kansankapitalismin tiellä.

Silti kansankapitalismiinkin kuului tasa-arvoisuus, jolla luonnollisesti ei tarkoitettu lopputuloksen vaan mahdollisuuden tasa-arvoa. Esimerkiksi ajatus, että kansankapitalismia olivat myös henkisen pääoman kartuttaminen sekä opillisen ja ammatillisen sivistyksen lisääminen[116], sisälsi tasa-arvon elementin. Ohjelmassa tunnustettiinkin kaikille kotipaikasta ja varallisuudesta riippumatta oikeus kykyjensä ja edellytystensä mukaiseen koulutukseen[117]. Avainsanat olivat "kykyjensä ja edellytystensä mukainen koulutus"; lahjakkuuserot tuli ottaa huomioon. Kokoomuslaisten mielestä suurimmalle osalle keskikoulu olisi liian vaikea[118], mikä oli yksi syy heidän kielteisyyteensä yhtenäiskoulua kohtaan. Mahdollisuuden tasa-arvolla ei siis tässä kohdassa ollut mitään tekemistä pohjoismaisten sosiaalidemokraattien näkemyksien kanssa. Sosiaalipolitiikkaa lu-

. . . . . .

113 Suomalainen konservatismi, 71.

114 Nykypäivä 2/1958, pk. Ks. myös esim. "Kokoomuksen ohjelma ja kannattajat", Erkki Koiviston kok., Fc:3, OMA; Niilo Honkalan esitelmä Otaniemessä 5.6.1957, Niilo Honkalan ark., k. 21, KA; US 9.4.1957, pk.; 4.6.1957, pk.; 17.10.1957, pk.

115 Nykypäivä 2/1958, "Onko Suomesta tarkoitus tehdä taskurahavaltio?" ja "On aika panna maan asiat kuntoon"; Nuori Oikeisto 11/1957, "Mitä on kansankapitalismi".

116 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 15.

117 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 15–16.

118 Nuori Oikeisto 2/1957, "Yhtenäiskoulusta väitellään".

kuun ottamatta kansankapitalistinen tasa-arvo antoi jokaiselle ansionsa eikä tarpeen mukaan.

Kansankapitalismi ja sosiaalinen markkinatalous kuvastavat hyvin 1950-luvun poliittista ilmapiiriä. Usko markkinatalouteen oli elpymässä, säännöstelystä oltiin luopumassa ja Euroopassa neuvoteltiin kaupan vapauttamisesta. Nykyajan näkökulmasta markkinatalouden eteen liitetty määre ”sosiaalinen” saattaa tuntua oudolta, sillä niin voimakasta kritiikkiä pohjoismaista hyvinvointivaltiota kohtaan sosiaalinen markkinatalous sisälsi. Se ei ole kuitenkaan kummallista siinä mielessä, että vuonna 1957 SDP:n puheenjohtajaksi valittu Väinö Tanner arvosteli valtiontalouden paisumista ja huoltovaltion kasvua[119]. Ainakaan tässä suhteessa kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien yhteistyö ei tullut yllätyksenä.

Niiden liittoutumista on pidetty paljolti ulkopoliittisena ja kekkosvastaisena ilmiönä, mutta myös sisä- ja talouspolitiikkaa oli mukana. Maalaisliiton ajamasta maatalouden suosimisesta haluttiin eroon teollistamisen hyväksi. Kokoomus tuli sosiaalidemokraatteja vastaan yhdistämällä markkinatalouteen sosiaalisuuden. Toisaalta osuustoimintaliikkeen sosiaalidemokraatit eivät olleet kovin kaukana kokoomuksesta, sillä olihan osuustoimintakin tavallaan kansankapitalismia.

Aseveljet yhteistyöhön myös sosiaalipolitiikassa

Sosiaalinen markkinatalous käytännön politiikassa

Suomessa alkoi 1950-luvun loppupuoliskolla muutos kohti pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Ensimmäinen merkki oli kansaneläkelaki. Seuraavana oli vuorossa työttömyysturva. Sen kohentamisen tapaa sääteli yhtäältä vuoden 1958 vaalien jälkeen eduskuntaan tullut vasemmistoenemmistö, toisaalta enemmistöhallituksen puuttuminen sen jälkeen, kun ”yöpakkashallituksen” kaadettua valtaan nousi maalaisliittolainen vähemmistöhallitus. Tämän takia työttömyysturvaa vietiin eteenpäin hallituksen esitysten sijasta enimmäkseen eduskunta-aloitteilla.[120]

Työttömyysvakuutus kuului vasemmistopuolueiden ohjelmiin, ja ne tekivät siitä lakialoitteita jo 1950-luvun alkupuolella. Kun työttömyys kasvoi 1950-luvun lopulla, hallitus kehotti vuonna 1955 työttömyysvakuutusta tutkimaan asetettua komiteaa laatimaan ehdotuksen pakollisesta työttömyysvakuutuksesta, jonka piiriin kuuluisivat mahdollisimman monet työsuhteessa olevat.

Komitea ehdotti vakuutusta, jonka kustannukset olisi jaettu työntekijöiden, työnantajien ja julkisen talouden kesken ja jonka hallinto olisi uskottu Kansaneläkelaitokselle. V. J. Sukselaisen maalaisliittolainen vähemmistöhallitus toi eduskuntaan lakiesityksen, jossa komiteamietintöä oli muutettu niin, että va-

. . . . . .
119 Paavolainen 1989, 410, 412, 432–433.
120 Kalela 1989, 168.

kuutus ulottui myös osittain palkkatyöstä toimeentulonsa saaviin eli käytännössä pienviljelijöihin.[121]

Pakollisen työttömyysvakuutuksen kannalla olivat maalaisliitto, SKDL ja SDP. Kokoomuslaiset edustajat ehdottivat työväenasiainvaliokunnan mietintöön jättämässään vastalauseessa esityksen hylkäämistä, sillä heidän mielestään laki olisi merkinnyt tulonsiirtoa tehdastyöväestöltä ja keskiryhmien palkannauttijoilta sekä kasvattanut verotusta ja sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta.[122]

Kokoomuksen mielestä ehdotettua lakia piti kutsua työttömyyskorvaus- eikä työttömyysvakuutuslaiksi, ”sillä eihän vakuutusta voi olla sellainen järjestelmä, että valtaosa niistä henkilöistä, jotka joutuvat vakuutusmaksun maksamaan, jo ennalta tietää, etteivät he koskaan pääse tästä vakuutuksesta nauttimaan”. Kaavailtu työttömyysvakuutus ei noudattaisi ”ainoaa tervettä sosiaalista periaatetta, että apua annettaisiin niille, jotka apua tarvitsevat”. Kokoomusta epäilytti etenkin työssäoloraja, joka oli niin matala, että myös esimerkiksi sivuansioita hankkivat pienviljelijät saattoivat saavuttaa sen.

Kokoomuksen mielestä työttömyysvakuutuksen tuli olla lakisääteinen ja vapaaehtoinen. Työnantajat olisi velvoitettu osallistumaan kustannuksiin, mutta työntekijöillä olisi ollut vapaus valita.

> Tällaisen vapaaehtoisen työttömyysvakuutuksen toteuttaminen olisi merkinnyt sitä, että vakuutuksen toteuttamisesta ja hallinnosta olisivat päässeet vastaamaan itse vakuutetut, mutta sellainen ajatushan, että yksityiset kansalaiset saisivat tällaisista asioista määrätä, on aina ollut kauhistus vasemmistolle, jonka pyrkimyksenä on ollut siirtää kansalaisten varat muutamien harvojen poliitikkojen määrättäväksi.[123]

Eduskuntakäsittelyssä vasemmistoenemmistö vapautti palkansaajat vakuutusmaksusta. Kokoomus oli tämän jälkeenkin sitä mieltä, että laki aiheuttaisi tulonsiirtoa, koska varat kerättäisiin veroilla. Lakisääteinen ja työntekijöille vapaaehtoinen työttömyyskassa olisi ”parempi, kestävämpi ja sosiaalisesti oikeudenmukaisempi”. Kokoomus ehdotti esityksen hylkäämistä tai, jos se hyväksyttäisiin, jättämistä lepäämään yli vaalien. Pyrkimys onnistui siinä mielessä, että laki hyväksyttiin mutta äänestettiin porvarillisten puolueiden äänin lepäämään.[124]

Pian tämän jälkeen hallitus teki työttömyysvakuutuslaista uuden esityksen, joka oli samansuuntainen lepäämään jätetyn lain kanssa mutta jossa oli palautettu työntekijöiden maksuvelvollisuus. Samaan aikaan kuitenkin SAK ja STK

. . . . . .

121 Hellsten 1993, 311–314.

122 VP 1959 asiakirjat, hall.es. n:o 40, työv. vk:n miet. n:o 8, vastalause II: allekirjoittajina Juha Rihtniemi ja Mauri Seppä.

123 VP 1959 ptk. 1524–1526 (Rihtniemen puheenvuoro). Ks. myös Nykypäivä 11/1959, ”Työttömyysvakuutuslaki”; US 1.5.1959, pk.; 5.12.1959, pk.; Aamulehti 5.12.1959, pk.; Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 29.8.1958, liite ”Työttömyysvakuutuskomitean mietinnön arvostelua”, PTA.

124 VP 1959 ptk. 1702–1703 (Rihtniemen puheenvuoro), 1703–1704 (Hetemäen puheenvuoro), 1704–1705 (Borg–Sundmanin puheenvuoro), 1775–1777 (äänestykset). Vrt. US 11.12.1959, pk.; Aamulehti 9.12.1959, pk.; Satakunnan Kansa 10.12.1959, pk.

sopivat niin sanotusta kassalinjasta eli kokoomuksen alunperin kannattamasta järjestelystä. Työväenasianvaliokunta otti työttömyyskassalain käsittelyn pohjaksi sosiaalidemokraattien kansanedustajan Liljeströmin aloitteen. Sen kanssa samansisältöinen oli kokoomuksen Päiviö Hetemäen aloite.

Hetemäen ja Liljeströmin mielestä hallituksen esittämä pakollinen työttömyysvakuutus olisi haitannut vakuutustoimintaa. Ehdotuksissa sanottiin Suomessa jo olevan organisaation, jota laajentamalla pystyttäisiin luomaan palkkatyöntekijöille työttömyysvakuutus. Koska työttömyyskassoja hoidettaisiin vapaaehtoisvoimin, ne tulisivat halvemmiksi kuin pakollinen ja yleinen vakuutus, ja lisäksi jäsenistön olisi helpompi valvoa niitä.

Työväenasianvaliokunnan mukaan Pohjois- ja Itä-Suomen työttömyys oli rakenteellista eikä sitä voitu hoitaa pakollisella työttömyysvakuutuksella vaan ensin oli talouspoliittisilla ratkaisuilla koskettava perussyihin. Tämän takia valiokunta oli sitä mieltä, että työttömyysvakuutuksen tulisi koskea lähinnä niitä, joiden työttömyys johtui suhdanteista. Samalla se ehdotti erillistä työttömyyskorvauslakia, joka olisi voimassa olevaa työttömyysavustuslakia joustavampi.[125] Kassalinja hyväksyttiin lopulta kokoomuksen, sosiaalidemokraattien, maalaisliiton ja kansanpuolueiden äänin. Samaan aikaan eduskunnassa hyväksyttiin työttömyyskorvauslaki, joka kattoi työttömyysvakuutuslain ulkopuolelle jäävät.[126]

Sosiaalidemokraattien kannanmuutos johtui useista tekijöistä. Hyväksytty ratkaisu tuki heidän talous- ja sosiaalipoliittista näkemystään, joka perustui heidän teollistamisohjelmaansa, ja työttömyysvakuutuslaki antoi paremmat etuudet kuin hallituksen esitys. On myös esitetty, että osansa käännökseen oli puolueen vakuutusasiantuntijan asevelisosialisti Tauno Suontaustan myönteisyydellä kassalinjaa kohtaan. Toisaalta SAK säilytti hajaantuneessa ammattiyhdistysliikkeessä johtavan aseman sovittaessa työttömyysturvasta ja myöhemmin työeläkkeistä. Maalaisliitolle puolestaan oli ilmeisesti tärkeintä hallituksen pysyminen koossa, joten se ei halunnut tehdä asiasta luottamuskysymystä. Sen myötämielisyyttä vielä vahvisti maaseudun työttömien aseman helpottuminen työttömyyskorvauslain ansiosta.[127]

Työttömyysvakuutuslaki perustui niin sanotun ”työlinjan” kritiikkiin. 1950-luvulla arvosteltiin työttömyystöiden epätaloudellisuutta ja valtion työvirastoja ja kuntia moitittiin keinottelusta työttömyysmäärärahoilla. Edellisessä oli kyse työttömyystöiden teettämisestä pääasiassa rakennustöinä, jotka samaan aikaan olivat koneellistumassa. Oli valittava joko ”lapiolinja”, jolla työllistettiin enemmän mutta heikommin tuloksin, tai koneellistettu vaihtoehto. Jos valittiin koneet, oli lisättävä työkohteiden määrää, mikä nosti kustannuksia. Työttömyystöiden kansantaloudellinen kannattavuus alkoi olla kyseenalaista.[128]

Kokoomuksenkin lehdistö arvosteli ”työlinjaa” leimaten työttömyystyöt rasitteeksi valtiontaloudelle ja työvoiman liikkuvuuden jarruttajiksi. Uuden Suo-

. . . . . .

125 VP 1960 asiakirjat I, hall.es. n:o 5, työvm. n:o 2; VP 1960 liitteet I–XIIa, 683–689.
126 VP 1960 ptk. 608–620, 770–785, 803–806, 858, 918–919.
127 Niemelä 1988, 112; Kalela 1989, 189.
128 Kalela 1989, 185.

men käsityksessä työttömyydestä oli tullut ”taikasana, jonka voimalla valtion kukkaronnyörit heltiävät” ja pelkästään nimike ”työllisyyden ylläpitäminen” riitti ”diplomaattipassiksi valtion kassaan”. Vaarana oli, että työllisyyspolitiikka paisuttaisi verotaakkaa, mikä heikentäisi yksityisten työnantajien mahdollisuuksia luoda työtilaisuuksia. Siten työttömyystöillä vain lisättiin työttömyyttä ainakin yksityisellä sektorilla. Ratkaisuksi esitettiin työttömyysvakuutukset ja -korvaukset, joilla eliminoitaisiin työttömyyden haitat, ja näin aikaansaaduilla säästöillä luotaisiin uusia työpaikkoja.

Uuden Suomen mukaan työttömyystyöt myös vääristivät infrastruktuuria. Esimerkiksi tietyövarat määräytyivät työttömyyden esiintymisen mukaan, minkä johdosta sodan jälkeen Lapin ja Oulun lääneissä oli tehty puolet teiden parannustöistä, vaikka niiden liikenne oli vain 14 prosenttia koko maan liikenteestä. Etelä-Suomen liikenne käsitti siitä yli puolet, mutta tiemäärärahoista sinne liikeni vain 22,5 prosenttia.

Lisäksi työllisyysmäärärahat olivat ongelmallisia demokraattisen kontrollin kannalta. Niitä ei yksilöity budjetissa, vaikka se muuten eritteli valtion investoinnit hyvin yksityiskohtaisesti. Uuden Suomen mielestä työllisyysmäärärahojakin tuli käsitellä muiden valtion investointien tavoin. Koska työllisyysmäärärahojen käyttöä ei budjetissa yksilöity riittävän tarkasti, eduskunta sai lausua mielipiteensä vain 40 prosentista valtion investoinneista. Yksityiskohtaista budjetointia puolsi sekin, että työttömyystyöt olivat muuttuneet yhä enemmän normaalien julkisten töitten kaltaisiksi. Esimerkiksi kausityöttömyydestä aiheutuvat työt toistuivat vuosittain, joten oli perusteltua rinnastaa ne valtion investointeihin ja odottaa niiden käsittelemistä julkisen talouden normaalina toimintana.[129]

Kokoomuksen näkökulmasta työttömyysturva korjasi suhdannetyöttömyyttä, kun taas rakennetyöttömyys oli ratkaistava yleisellä talouspolitiikalla, esimerkiksi teollistumista nopeuttamalla ja työvoiman liikkuvuutta helpottamalla. Siksi kokoomus – kuten myös STK – vastusti pakollista työttömyysvakuutusta, joka olisi koskenut myös pienviljelijöitä.[130]

Kokoomuksella ei ollut erillistä selvää ja yksityiskohtaista teollistamisohjelmaa, mutta sen yleisohjelma muistutti teollistamisasteen nostamisen tärkeydestä[131] . Ilmeisesti puolueessa uskottiin pakollisen työttömyysvakuutuksen jättävän maaseudun työttömyyden ennalleen, vaikka se oli rakenteellista. Pientilallisten pitäminen työttömyysturvan ulkopuolella edisti työvoiman liikkumista. Työttömyystyöt taas estivät sitä ja loivat tarpeetonta infrastruktuuria: mitä korkeampi työttömyys, sen parempikuntoisia teitä ja rakennuksia. Kokoomuksen mukaan ongelma oli ratkaistava siten, että ihmiset muuttivat korkean työttömyyden alueilta sinne, missä työtä löytyi.

. . . . . .

129 US 5.11.1955, pk.; 9.11.1956, pk.; 21.11.1956, pk.; 4.1.1957, pk,; 6.3.1957, pk.; 9.8.1957, pk.; 9.12.1957, pk. Kokoomuksen kansanedustajat kiinnittivät eduskunnassa säännöllisin väliajoin ja samanlaisin argumentein huomiota työttömyystöiden epäkohtiin. Ks. esim. VP 1956 ptk., 1545–1549 (Seppälän puheenvuoro); VP 1957 ptk., 308–313 (Koiviston puheenvuoro). Ks. myös kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 24.5.1959 (Kosolan poliittinen tilannekatsaus), PTA.

130 Niemelä 1988, 111–112. Vrt. Satakunnan Kansa, 6.2.1960, pk.

Työttömyysvakuutuslaki oli virstanpylväs suomalaisessa hyvinvointivaltiopolitiikassa, sillä ensimmäistä kertaa sosiaaliuudistus perustui työmarkkinajärjestöjen sopimukseen. Toinen tärkeä seikka oli työttömyysvakuutuksen ansiosidonnaisuus ja kohdistuminen palkkatyöläisiin. Työttömyyskassalaki näytti työmarkkinajärjestöille tien, jolla lakiuudistuksia voitiin toteuttaa hallituksen vastustuksesta huolimatta. Tämä ennakoi 1960-luvun uudenlaista yhteiskuntapolitiikkaa. Sen esikuvat olivat Länsi-Euroopan 1950-luvun lopun kehityksessä, joka johti EEC:n ja EFTA:n perustamiseen. Keskeistä työmarkkinajärjestöjen yhteisymmärryksessä oli, että yhteiskuntapoliittisen ajattelun perustaksi tulivat taloudellinen kasvu ja sen turvaaminen erikoistuneilla ja valikoituneilla talouspoliittisilla toimenpiteillä.[132]

Miten sitten kokoomuksen uusi ohjelma ja sen keskeinen sosiaalipoliittinen käsite 'sosiaalinen markkinatalous' suhteutuvat 1950- ja 1960-lukujen vaihteen työttömyysturvauudistukseen ja 1960-luvun yhteiskuntapolitiikkaan? Työttömyysvakuutuksen syntytapa, työmarkkinajärjestöjen sopimus ja sitä seuranneet eduskunta-aloitteet, ei sopinut kovin hyvin kokoomuksen periaatteisiin, sillä se vastusti etujärjestöjen puuttumista eduskunnan tehtäviin. Tässä suhteessa ei ollut syytä suureen tyytyväisyyteen.

Silti työttömyysvakuutus oli kokoomukselle voitto, sillä se ajoi toteutettua mallia ensimmäisenä. Sosiaalista markkinatalouttahan mainostettiin keskitienä rajoittamattoman vapaan yrittämisen ja valtiojohtoisen suunnitelmatalouden välillä. Toisaalta puolueen korostama yksilönvapaus edellytti valtiosta riippuvuuden vähentämistä. Valtion huoltotoiminnan laajentuminen sotien jälkeen oli suurin syy tähän riippuvuuteen.[133]

Työttömyysvakuutus sopi hyvin kokoomuksen uudistettuun aatteeseen, sillä se lisäsi markkinatalouden sosiaalisuutta, eivätkä itsenäisinä toimivat työttömyyskassat kasvattaneet valtion valtaa. Niihin kuulumisen vapaaehtoisuus puolestaan tuki yksilönvapautta. Puolueohjelmankin mukaan yhteiskunnan tuessa oli siirryttävä "kansalaisten itsensä johtamien ja hallitsemien vakuutusmuotojen pohjalle", jolloin "vakuutetut itse osallistuvat vastuuseen, pääsevät valvomaan varojen käyttöä ja saavat avun yksilöllisten tarpeiden mukaan"[134] .

Vapaaehtoisiin vakuutuksiin perustuva sosiaaliturva sopi hyvin sosiaaliseen markkinatalouteen, sillä siinä oli sosiaalisuutta eikä se siten ollut "rajatonta vapaata yrittämistä", mutta toisaalta säilyi riippumattomuus valtiosta. Tämä näkökulma sävytti kokoomuksen sosiaalipoliittisia käsityksiä koko seuraavan vuosikymmenen.

Teollistaminen kansankapitalismin ja sosiaalisen markkinatalouden hengessä

Kokoomus lähti 1960-luvulle uudella tavoiteohjelmalla, joka rakentui 1950-luvun loppupuolen aatteelliselle uudistukselle ja sen keskeisille käsitteille, kan-

. . . . . .

131 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 6.
132 Niemelä 1988, 112; Kalela 1989, 168.
133 Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, 7, 9.
134 Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 13.

sankapitalismille ja sosiaaliselle markkinataloudelle. Perusteemoja olivat teollistaminen ja rakennemuutos. Vaadittiin talouspoliittista muutosta, jotta työllisyystilanne paranisi ja pystyttäisiin ottamaan huomioon myös pitkän aikavälin yhteiskunnalliset muutokset, kuten ”suurten ikäluokkien” tulo työelämään.

Tavoitteissa ei mainittu täystyöllisyyttä, mutta teollistamista perusteltiin työllisyyden ylläpitämisellä ja työttömyyden poistamisella. Viimeksi mainittu ei onnistuisi työttömyystöillä ja työttömyysvakuutuksella, vaikka kummatkin olivat sosiaalisesti välttämättömiä, vaan ainoa keino oli talouspolitiikan muutos.

Kokoomuksessa pidettiin työttömyyden tärkeimpänä syynä maatalouden rationalisointia ja koneellistumista. Lisäksi vuosina 1945–50 syntyneiden suurten ikäluokkien tulo työelämään myöhemmin 60-luvulla vaati paljon uusia työpaikkoja. Niitä luomalla oli estettävä parhaan työkykyisen väestön muutto ulkomaille. Teollisuuteen, palveluihin ja rakentamiseen tarvittiin satoja tuhansia uusia työpaikkoja.[135]

Tavoiteohjelmassa teroitettiin, että ongelma koski koko kansaa ja että siksi kaikkien puolueitten tuli ymmärtää talouspolitiikan muutoksen tarve ja antaa tukensa aktiiviselle työllisyyspolitiikalle:

> Jos ongelmaa ryhdytään käsittelemään puoluepoliittisessa hengessä, pidetään yhteiskuntamme jatkuvasti tasapainottomassa tilassa sekä 20–30 vuotta yleisestä kehityksestä jäljessä ja kaikki on kuten ennenkin: työttömyys jatkuu, asianomaisten kodeissa tunnetaan katkeruutta yhteiskuntaa kohtaan ja kommunismille otollinen maaperä vahvistuu.[136]

Varoitus oli kohdistettu maalaisliitolle, jonka halua rakennemuutokseen epäiltiin. Teollistamista korostaessaan kokoomus lähentyi sosiaalidemokraatteja, jotka olivat uusineet ohjelmaansa 1950-luvun lopulta lähtien. Puolueita yhdistivätkin teollistaminen ja pyrkimys taloudelliseen kasvuun hyvinvoinnin luomiseksi. SDP suuntautui vuoden 1957 hajaannuksen jälkeen entistä enemmän palkansaajapuolueeksi, jonka talous- ja sosiaalipoliittiseksi ohjenuoraksi tulivat teollistaminen ja maatalouden rakennemuutos. Jälkimmäiseen se tähtäsi asutustoiminnan lopettamisella ja tilakoon suurentamisella.[137] Kokoomuskin peräänkuulutti – vapaaehtoisuutta painottaen – rakennemuutosta esimerkiksi juuri tiloja suurentamalla[138]. Sitä vastoin teollistamisen tavasta vallitsi huomattava erimielisyys: SDP kannatti valtio- ja kokoomus markkinajohtoisuutta[139]. Yhteinen sävel löytyikin maatalouden rakennemuutoksesta.

Kokoomuslaiset eivät menneet teollistamisohjelmassaan *laissez faire* -kapitalismiin vaan tarvitsivat valtiotakin, sillä Suomi oli sen verran pääomaköyhä, että teollistaminen ei onnistuisi pelkästään yksityisen elinkeinoelämän voimin. Silti sen harteille lankesi suurin vastuu valtion pääasiassa luodessa suotuisia

. . . . . .

135 1960-luvun politiikan tavoitteet, 11.
136 Sama, 12. Vrt. Satakunnan Kansa 4.2.1960, pk.
137 Niemelä 1988, 111.
138 1960-luvun politiikan tavoitteet, 14.
139 Ks. esim. US 17.7.1958, pk; 19.7.1957, pk.; Suomen Sosialidemokraatti 18.7.1958, pk.

olosuhteita yrittämiselle vero- ja rahapolitiikalla, koulutuspolitiikalla ja infrastruktuuria rakentamalla.[140]

Sosiaalipolitiikassa kokoomus tunnusti valtion osuudeksi perussuojan turvaamisen mutta ei pitänyt suomalaista järjestelmää sosiaali- vaan puoluepolitiikkana, sillä turvaa saivat usein sellaiset, joilla sitä jo oli riittävästi. ”Sosiaalipolitiikassamme alkaa olla kysymys siitä, että otetaan köyhiltä ja annetaan – varakkaille.” Liian vähän jäi niille, jotka todella olivat avun tarpeessa.

Vähimmäissuojaan, joka ”nykyaikaisessa yhteiskunnassa” oli järjestettävä, kuului ”perhekustannuksia tasoittava lapsilisä sekä vanhuus- ja työkyvyttömyysturvaa antava kansaneläke”. Perussuojan – eli jo toteutettujen lapsilisä- ja kansaneläkelakien – lisäksi kansalaisten oli ”varauduttava vastoinkäymisiin, onnettomuuksiin ja pahoihin päiviin, kuten työttömyyteen ja sairauteen”, omien säästöjensä sekä ”kansalaisten itsensä hallitsemien vakuutuslaitosten avulla”.[141]

Kokoomuksen ihanteena oli työttömyysvakuutuslain tapainen yksityisten kassojen muodostama ja mieluiten vapaaehtoisuuteen perustuva sosiaalivakuutus. Yksityiset sosiaalivakuutuskassat antoivat parhaan tuen kaupunkilaiselle palkkatyöväestölle ja jättivät maaseudun pientilalliset ulkopuolelle. Tämäntyyppinen järjestelmä sopi kokoomukselle ideologisestikin, sillä vapaaehtoisuus kuului sen ihannoimaan yksilönvapauteen, ja sosiaalivakuutuksen suuntaaminen yksityisiin kassoihin oli yksityisen omistusoikeuden ja vapaan – ja sosiaalisen – markkinatalouden mukaista.

Kokoomuksen tärkein kritiikin kohde suomalaisessa hyvinvointivaltiossa oli edelleen verotuksen raskaus, jonka ansiosta osa yhteiskuntaa oli ”huomaamatta ja salakavalasti sosialisoitu”. Puolue oli lujan valtiovallan mutta ei vallankäytön keskittymisen kannalla.

> Täytyy muistaa, ettei valtio luo vaurautta; kansa, me itse luomme ja tuotamme kaiken sekä luovutamme vielä päälle päätteeksi rahaa valtiolle. Jos meiltä otetaan usko järjestelmään, luottamus itseemme sekä halu työskennellä ja huolehtia itsestämme – on tuloksena pakkotyö, kuten entisaikojen Egyptissä ja Roomassa.[142]

Valtio ei saanut olla ”itsetarkoitus, vaan yhteistoimintamuoto, jonka puitteissa kansalaisten elämä, toimeentulo ja viihtyvyys järjestetään”. Kuten periaateohjelmassa muutama vuosi aiemmin myös tavoiteohjelmassa tähdennettiin, että työn tulos kuului yksilölle itselleen eikä valtiolle ja että raskas verotus vaikutti haitallisesti työhaluun ja tuotantoon. Kokoomus ehdotti useita verohelpotuksia, progression porrastuksen pienentämistä sekä Länsi-Saksan kokemuksiin vedoten ylitöille ja sivuansioille ainakin osittaista verovapautta.[143]

. . . . . .

140 1960-luvun politiikan tavoitteet, 12–13, 20; Junnilan esitelmä Kauppatieteellisessä Yhdistyksessä 30.3.1960, Tuure Junnilan ark., k. 27, KA.

141 1960-luvun politiikan tavoitteet, 18–19.

142 Sama, 16–17.

143 Sama, 17.

Veronkevennyksiin ei kuitenkaan tällä kertaa liittynyt vaatimusta vähentää valtion menoja. Esimerkiksi puheenjohtaja Jussi Saukkonen vaati vuoden 1961 puoluekokouksessa valtiovallalta toimenpiteitä pääomanmuodostuksen lisäämiseksi ja verotuksen alentamiseksi, jotta suomalainen teollisuus saataisiin kilpailukykyiseksi. Uudet työpaikat, tehostunut työllisyys ja lisääntynyt tuotanto korvaisivat sen, mitä valtio menettäisi verotuksen alentamisessa.[144] Nyt oli siirrytty siis samoille linjoille kuin Ruotsin oikeisto 1940-luvun lopulla.

Kokoomuksen ohjelman lähtökohta oli yhteiskunnan muuttuminen ja ajatus, että odotettavissa oleva rakennemuutos näkyisi poliittisessa järjestelmässä ja puolue-elämässä. Puolueessa uumoiltiin Suomessakin monen muun länsimaan tavoin siirryttävän kohti kaksipuoluejärjestelmää. Keskiluokan kasvaessa, ”omaisuussuhteiden ja ryhmien suuruussuhteiden tasoittuessa” sekä alueiden ja yhteiskuntaryhmien vastakohtien lientyessä ”on luokkapuolueiden vetovoima heikentynyt ja yleispuolueiden asema vahvistunut”.

Kokoomus kaavaili itsestään johtavaa porvarillista puoluetta. Maalaisliiton oli laajennettava aatteellista pohjaansa, muutettava ohjelmaansa ja muututtava Ruotsin ja Norjan veljespuolueiden tapaan keskustapuolueeksi, jotta se pystyisi nousemaan tulevassa kaupungistuneessa yhteiskunnaksi keskeiseksi porvarilliseksi ryhmäksi. Mutta vaikka se uudistuisikin, äänestäjissä olisi paljon ennakkoluuloisia. ”Yksistään maaseudun ja kaupungin raja on Suomen politiikassa huomattavan voimakas, eikä vähiten maalaisliiton ansiosta.” Uskoa sen heikkenemiseen vahvisti tosiasia, että talonpoikaispuolueet eivät olleet muuallakaan onnistuneet nousemaan johtavaan asemaan.[145]

Haavettaan kohota porvarillisen Suomen johtajaksi kokoomus koetti toteuttaa niin sanotun katto-organisaation perustamisyrityksessä vuonna 1959. Aikomuksena oli yhdistää kokoomuksen ja vapaamielisten liiton toiminnat, ja myös kansanpuolueen johto osallistui neuvotteluihin. Kokoomuksessa puuhamiehiä olivat muun muassa Päiviö Hetemäki, Tuure Junnila, Juha Rihtniemi ja Jussi Saukkonen. Liian aikainen pääsy julkisuuteen kuitenkin kaatoi hankkeen. Kokoomuksen kenttä ei pitänyt näistä puuhasteluista, ja erityisesti nuori puoluesihteeri Juha Rihtniemi joutui altavastaajaksi. Hän kuvaili katto-organisaatiota vastavoimaksi sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton yhteistyölle, joka perustui korkeille veroille, säännöstelylle ja sosiaaliavustuksille. Yksityisomistuksen ja yritteliäisyyden varaan rakentavien puolueiden ei kannattanut enää hajottaa voimiaan erillisiin organisaatioihin.[146]

Onni Rantala piti kokoomuksen ennustetta hyvänä. Se oli noussut vuoden 1958 vaalivoiton ansiosta pois pienpuolueiden ryhmästä, ja jäsenistössä oli monenlaista ajattelutapaa. Kokoomus oli myös jo valmiiksi yleispuolue, kannatusta oli ympäri maata ja erilaisissa yhteiskuntaryhmissä, ja etenkin keskiluo-

. . . . . .

144 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 15. – 16.4.1961, liite 4, PTA.

145 Rantala 1961, 1–4.

146 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.4.1959, PTA; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 25. – 26.4.1959 (Rihtniemen puheenvuoro), PTA; Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 20.5.1959, liitteet 6–8, PTA; Virmavirta 1977, 75–76. Poliittisesta yhteistyöstä ks. myös Junnila 1959, 7.

kan keskuudessa suosio oli nousussa. Vielä kokoomus ainoana uskalsi avoimesti kutsua itseään porvarilliseksi.

Rantalan mielestä kokoomuksen ohjelmakin palveli tavoitetta nousta Suomen johtavaksi porvaripuolueeksi. Se oli maltillinen ja positiivinen eli tarjosi ratkaisuehdotuksia eikä vain kieltänyt ja vastustanut uudistuksia. Se sanoutui irti luokka-asenteista ja vahvisti luottamusta vallitsevaan yhteiskunta- ja talousjärjestelmään. ”Vapauden järjestelmää” puolustettiin parhaiten siten, ”että tämä järjestelmä pannaan toimimaan jokaisen kansalaisen kohdalla”, eli periaatteena oli: ”Kaikki omistajiksi.” Siten kansankapitalismi koituisi myös vähäosaisten hyväksi. Lisäksi kiinnitettiin huomiota työnantajien ja työntekijöiden keskinäisten suhteiden parantamiseen.[147]

Kokoomus lähti uudelle vuosikymmenelle optimistisena. Toiveita nostatti edessä oleva yhteiskunnan rakennemuutos. Pysyminen mukana eurooppalaisessa integraatiossa eli EFTA-sopimus varmisti teollisuuden edut ja siten myös työllisyyden ja hyvinvoinnin. EFTA-ratkaisusta puolue sai lisäksi uuden perusteen verojen alentamiselle, sillä se oli ainoa keino estää hintojen nousu ja säilyttää kilpailukyky. Samaan aikaan sosiaalisissa uudistuksissa piti säilyttää maltti.[148] Kokoomuksen politiikan keskeisiksi teeseiksi olivat tulleet taloudellinen kasvu ja sen turvaaminen.

Työeläkelaki – aseveljien yhteistyön hedelmä

Kansaneläkelakia pidettiin etenkin ay-liikkeessä suurena tulonsiirtona teollisuustyöväeltä maatalousväestölle. Fagerholmin hallitus antoi jo vuonna 1956 sosiaaliministeriön osastopäällikkö Teivo Pentikäisen johtamalle komitealle tehtäväksi tutkia yksityisissä työsuhteissa olevien eläkekysymystä. Komitean työ oli alussa vaivalloista, sillä työnantajat vastustivat työeläkettä peläten liiallisten sosiaalisten uudistusten rasittavan yritysten kilpailukykyä.

Työnantajien mielestä eläkkeiden piti perustua vapaaehtoisiin järjestelyihin eikä lakiin, ja ay-liike kannatti pakollista eläketurvaa. Kolmas vaihtoehto oli hajauttaminen, jossa olisi ollut erikseen määrätty vähimmäisturva ja jossa järjestelmän hallinto olisi annettu työnantajien toteutettavaksi olemassa olevien vakuutusyhtiöitten, eläkekassojen ja -säätiöitten välityksellä.

Työnantajien vastustuksen takia eläkekomitean työ oli keskeytyksissä kaksi vuotta. Sen jälkeen he alkoivat taipua pakollisen eläkejärjestelmän kannalle, kun toteuttajaorganisaatiosta päästiin yksimielisyyteen. Sen oli määrä olla hajautettu ja yksityisellä pohjalla. Tärkeää oli, että työeläkkeistä saadut varat olivat yksityisen elinkeinoelämän käytössä.

STK:n mielenmuutosta edistivät sen johdon henkilövaihdokset. ”Vanhat patruunat” siirtyivät syrjään ja tilalle nousivat miehet, joiden maailmankuvaa oli-

. . . . . .

147 Rantala 1961, 4–9.

148 Nykypäivä 6–7/1961, ”EFTAsta ja sen vaikutuksista”; Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 16.5.1961 (Kivekkään, Rihtniemen ja Kosken alustukset), PTA; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 15.–16.4.1961, liite 4, PTA. EFTA-sopimuksesta ks. Seppinen 1997b, 284–297: Suomi allekirjoitti keväällä 1961 EFTA:n (eli Ison-Britannian, Pohjoismaiden, Itävallan ja Portugalin) kanssa vapaakauppasopimuksen, joka antoi Suomelle samanlaiset oikeudet ja velvollisuudet kuin EFTA-maille.

vat muovanneet sota-aika ja aseveljeys. Tämä sukupolvi oli aikaisempaa valmiimpi hyväksymään sosiaalisia uudistuksia. Keskeisessä roolissa STK:n käännyttämisessä oli Päiviö Hetemäki, joka vuoden 1960 syksyyn asti johti kokoomuksen eduskuntaryhmää. Toinen tärkeä hahmo oli STK:n edustaja eläkekomiteassa, järjestön laki- ja sosiaaliosaston johtaja Tapani Virkkunen.[149]

STK:ssa uskottiin nyt, että jäykkä kielteisyys ei välttämättä antanut toivottua tulosta vaan sosiaalisissa kysymyksissä piti joustaa, etenkin kun eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö. Varoittavana esimerkkinä oli keväällä 1960 säädetty vuosilomalaki, joka sai työnantajille epäedullisen muodon, koska SAK ja STK eivät päässeet yksimielisyyteen sitä käsitelleessä komiteassa. Eduskunnassa vuosilomaa lisättiin kolmeen viikkoon alle kymmenen vuotta ja neljään viikkoon yli kymmenen vuotta työssä olleille. Kokoomus yritti maalaisliiton kanssa kaataa lain, mutta se hyväksyttiin vasemmistoenemmistön turvin. Kun kokoomus ehdotti lepäämään jättämistä, se jäi äänestyksessä lähes yksin[150] .

Uusi Suomi totesi ironisesti, että Suomella oli varaa mennä Ruotsia pitemmälle, vaikka siellä olivat vallassa sosiaalidemokraatit. Lehden mukaan uudistus vähentäisi teollisuuden tuotantoa, ”jolle sosiaalisten etujen saaminen ratkaisevalta osin nojautuu”. Eduskunnassa Juha Rihtniemi, joka oli asiassa hyvin aktiivinen, piti lakia köyhiä kohtaan epäsosiaalisena, sillä se heikentäisi mahdollisuuksia luoda uusia työpaikkoja ja nostaisi hintoja.[151]

Vasemmistoenemmistöinen eduskunta aiheutti kokoomukselle ja työnantajille runsaasti päänvaivaa. Kolme keskenään kilpailevaa vasemmistoryhmää laativat sosiaaliuudistuksia suruttomasti, eikä maalaisliiton vähemmistöhallitus voinut menojen kasvun edessä tehdä muuta kuin korottaa veroja. Etenkin vanhan polven kokoomuslaisten mielestä eduskunta oli tullut hulluksi, minkä vuoksi ”julkinen sektori laajenee kuin syöpäkasvain muun talouden kustannuksella”. Toiset taas osoittivat sormella lempivastustajiaan kommunisteja, joiden he uskoivat aikovan ajaa maan vararikkoon.[152]

Toinen huomattava syy työnantajien kannanmuutokseen olivat Ruotsin kokemukset, joita sen työnantajajärjestö välitti tukiessaan ja neuvoessaan suomalaisia työnantajia eläkelaista käydyssä väännössä. Näille teroitettiin, että eläkejärjestelmän hajauttaminen oli välttämätöntä mutta että vieläkin tärkeämpää oli saada eläkerahat elinkeinoelämän käyttöön. Ruotsissa ei ollut näin käynyt.[153]

Työeläkekomitean mietintöön liittivät eriävän mielipiteensä MTK:n ja maalaisliiton edustajat. Heidän mukaansa oli luotava järjestelmä, joka turvaisi kohtuullisen vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen jokaiselle eikä vain palkansaa-

. . . . . .

149 Salminen Kari 1987, 85–89; Niemelä 1988, 113–115; Louhelainen 1988, 118–119; Ahtokari 1988, 241.

150 VP 1960 ptk., 481–505, 507–509.

151 US 1.5.1960, pk.; VP 1960 ptk., 445–448, 455–456 (Rihtniemen puheenvuorot). Vrt. Aamulehti 3.5.1960, pk.

152 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 15.–16.4.1961, liite 3, PTA; Erkki Koiviston kirje Felix Seppälälle 25.11.1960, Felix Seppälän kok., k.2 (lisäluettelo), HMA; Satakunnan Kansa 16.9.1961, pk.; VP 1960 ptk., 1999–2001 (Rihtniemen puheenvuoro); VP 1961 ptk., 2166–2169 (Rihtniemen puheenvuoro).

153 Mansner 1990, 463; Niemelä 1988, 116–117; Salminen Kari 1987, 88.

jille. Lisäksi he väittivät, että sosiaaliturvan lisäämiselle ei ollut taloudellisia edellytyksiä.[154]

Kokoomusta maalaisliittolaisten perustelut eivät vakuuttaneet. Uuden Suomen mielestä eriävästä mielipiteestä kuulsi ”vanha ajatus siitä, ettei mitään sosiaalisia uudistuksia tässä maassa ole lupa toimeenpanna ilman, että maanviljelijätkin saavat siitä osansa”. Lehti toivoi, että hallitus antaisi komiteamietintöön perustuvan lakiesityksen ja että ”hallitus kuin myös eduskunta oivaltavat, että kysymys on palkansaajien eläketurvasta, josta ei pidä edes ’sosiaalisen oikeudenmukaisuuden’ nimessä tehdä kansaneläkelain kanssa kilpailevaa tulonsiirtolakia”.[155]

Uuden Suomen toivomus ei täyttynyt sellaisenaan mutta toteutui kuitenkin siten, että eduskunnassa kaikki ryhmät maalaisliittoa lukuun ottamatta tekivät aloitteen työntekijöiden eläkelaiksi. Lähes jokainen niistä seurasi komiteamietinnön ratkaisua, että laki koskisi yksityisessä työsuhteessa olevia, organisaatiomallina olisi hajautus yksityisiin vakuutusyhtiöihin, eläkekassoihin ja -säätiöihin ja rahoitusjärjestelmä rahastoiva. Poikkeuksena olivat kansandemokraatit, jotka esittivät eläkkeen myöntämistä kaikille työsuhteessa oleville, toteuttamiseen Kansaneläkelaitokseen keskitettyä organisaatiota ja rahoitukseen jakojärjestelmää.

Kokoomuksen aloite oli kaikkein uskollisin komiteamietinnölle. Perusteluissa todettiin, että ”[k]ansalaisten sosiaalisen turvan tasainen lisääminen kuuluu elimellisenä osana kehittyvään yhteiskuntaan” ja että sosiaalisten etujen tuli jakautua mahdollisimman tasaisesti ja oikeudenmukaisesti. Edelleen oli välttämätöntä, että uudistus kohdistuisi sellaisiin, jotka olivat sen tarpeessa tai joiden taloudellinen asema työkyvyttömyyden tai vanhuuden takia oli ratkaisevasti heikentynyt. Koska yksityisessä työsuhteessa olevat saivat pääosan toimeentulostaan palkkatulona ja koska heidän taloudellinen asemansa riippui perheen huoltajan työkyvystä, heidän eläkkeensä oli ratkaistava lakisääteisesti. Aloitteen mukaan muidenkin ryhmien eläkekysymyksen ratkaiseminen oli tärkeää, mutta sitä ei voitu tehdä pääosin palkkatulosta elantonsa saavien järjestelmän yhteydessä.[156]

Perusteluissa näkyy kokoomuksen suhtautuminen sosiaalipoliittisiin uudistuksiin. Se tunnusti niiden tarpeellisuuden mutta halusi rajoittaa sosiaalilait apua tarvitseviin. Puolue oli alkanut hyväksyä yhteiskunnan roolin sosiaalisen turvallisuuden tuottajana mutta muistutti yhä ihmisten velvollisuudesta huolehtia itsestään ja läheisistään.

Työväenasiainvaliokunta otti käsittelynsä pohjaksi sosiaalidemokraattien aloitteen. Sen ensimmäinen allekirjoittaja oli asevelisosialisti Veikko Kokkola. Valmisteluun oli osallistunut myös puolueen ulkopuolisia, kuten eläkekomitean puheenjohtaja sosiaaliministeriön vakuutusosaston osastopäällikkö Teivo Pen-

Ensin kansanedustaja ja keskeinen vaikuttaja kokoomuksen ryhmässä, ja sitten myöhemmin salaperäinen taustavaikuttaja puolueessa ja STK:n toimitusjohtaja. Päiviö Hetemäki (1913 – 1980) lienee vaikutusvaltaisin kokoomuslainen Paasikiven ja Kekkosen aikana. Kuvassa yöpakkashallituksen valtiovarainministerinä hän selostaa budjetin periaatteita Helsingin Kansallisliiton edustajille. Istumassa oikealla Jussi Lappi-Seppälä ja vasemmalla Kaarlo Pettinen (Kuva Uuden Suomen/Iltalehden kuva-arkisto)

. . . . . .

154 Niemelä 1988, 119; Salminen Kari 1987, 91.

155 US 22.9.1960, pk.

156 VP 1961 liitteet I–XIIa, 1059–1067 (kokoomuksen aloite), 1025–1058, 1068–1081 (muiden ryhmien aloitteet).

tikäinen ja kokoomuslainen Pohjola-yhtiöiden pääjohtaja Tauno Angervo. Lisäksi aloitetta olivat muotoilleet sosiaalidemokraattien vakuutusasiantuntija ja asevelisosialisti Tauno Suontausta sekä eduskuntaryhmän sihteeri Aaro Kärkkäinen.

Kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien yhteistyö säilyi tiiviinä jatkossakin, sillä niiden työväenasiainvaliokuntaan kuuluneiden kansanedustajien muodostama niin sanottu Kämpin kerho huolehti lain viemisestä läpi eduskuntakäsittelyn mahdollisimman paljon työeläkekomitean mietinnön mukaisena. Ryhmän kokoonkutsujat olivat kokoomuslaiset Juha Rihtniemi ja Päiviö Hetemäki. Sosiaalidemokraateista mukana olivat Sulo Hostila, Kalle Matilainen ja Olavi Lindblom. Myös maalaisliiton Atte Pakkanen osallistui kokoontumisiin mutta lähinnä havainnoitsijana ja yhteyshenkilönä hallitukseen ja maalaisliiton eduskuntaryhmään päin.[157]

Ottaen huomioon, että uudistus kuului Suomen suurimpiin sosiaalilainsäädännön alalla, siitä keskusteltiin eduskunnassa suhteellisen vähän. Kolmen käsittelyn aikana kokoomuslaisista puhui vain Kyllikki Pohjala, joka piti lakia tarpeellisena ja katsoi sen täydentävän sairausvakuutuslakia. Hän muistutti, että taloudellinen nousukausi ei saanut tulla itsetarkoitukseksi, vaan sen avulla tuli korjata yhteiskunnallisia epäkohtia.[158]

. . . . . .

157 Niemelä 1988, 121–123; Salminen Kari 1987, 94.
158 VP 1961 ptk., 833–834 (Pohjalan puheenvuoro).

Sosiaalidemokraatit joutuivat puolustamaan kantaansa kommunisteja ja TPSL:ää vastaan, jotka syyttivät heitä veljeilystä oikeiston kanssa. Taustalla olivat presidentinvaalit, ja Aarre Simonen kutsuikin ”eduskunnan oikeistorintamaa” ”H-rintamaksi”, kun hän vieritti sille vastuun TPSL:n muutosehdotusten kaatamisesta. Erityisen pahana kommunistit ja TPSL pitivät lyhyessä työsuhteessa olevien jäämistä lain ulkopuolelle.[159]

Maalaisliittokin hyväksyi työeläkelain sen jälkeen, kun se oli saanut vakuutuksen lyhyisiin työsuhteisiin muodostettavasta eläkejärjestelmästä. Lisäksi maalaisliiton ja MTK:n taivuttelemiseksi sovittiin uudesta maataloustulolaista ja sosiaaliuudistusten rajoittamisesta sillä erää työeläkkeisiin. Myös Sukselaisen hallituksen aseman varmistuminen helpotti ainakin pääministerin kääntymistä lain kannalle. Silti jotkut maalaisliittolaiset ihmettelivät intoa, jolla sitä oli eduskunnassa ajettu.[160] Työeläkelaki hyväksyttiin lopulta kokoomuksen, sosiaalidemokraattien, maalaisliiton ja kansanpuolueiden äänin.

Käsittelyn nopeuteen on tarjottu syyksi vasemmistoenemmistöisen eduskunnan viimeisiä valtiopäiviä ja eduskunnan voimasuhteitten mahdollista muuttumista seuraavissa vaaleissa lain läpimenolle epäsuotuisiksi[161] . Tämä ei kuitenkaan selitä, miksi kaikki porvarilliset puolueet olivat puolesta mutta kommunistit vastaan. Tuohon aikaan sosiaalidemokraateilla ja kommunisteilla ei välttämättä ollut kovin paljoa yhteistä edes sosiaalipolitiikassa. Paradoksaalisesti eduskunnan vasemmistoenemmistö saattoi vaikuttaa siten, että oikeiston kannatti taipua, koska vaihtoehto olisi saattanut olla paljon huonompi. Ainakaan kokoomuksessa keskenään kilpailleet vasemmistoryhmät eivät herättäneet järin suurta luottamusta.

Myös presidentinvaalien läheisyyden on sanottu vaikuttaneen, niin että huomio oli kiinnittynyt muuhun kuin sosiaalipoliittisiin uudistuksiin.[162] Työeläkelaki palveli kuitenkin sekä sosiaalidemokraattien että kokoomuksen päämääriä. Se oli monelta osin kokoomuksen toiveitten mukainen. Vaikka järjestelmä oli pakollinen, se oli hajautettu. Ruotsin kokemuksista oli opittu ja liika valtiojohtoisuus oli torjuttu. Kokoomus ja työnantajat saattoivat olla lopputulokseen tyytyväisiä, sillä ellei kompromissia olisi saavutettu, vasemmistoenemmistöinen eduskunta olisi saattanut päätyä niitä vähemmän miellyttävään lopputulokseen. Sosiaalidemokraateille taas oli puoluehajaannuksen tähden tärkeää saada nimiinsä jokin sosiaalinen uudistus.

Silti presidentinvaaleilla saattoi olla osuutta, sillä kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien yhteisymmärrys presidenttiasiassa mahdollisesti auttoi niitä löytämään toisensa myös työeläkelain käsittelyssä, jossa puolueiden aseveljet tekivät yhteistyötä. Tällaisen tulkinnan on esittänyt työeläkejärjestelmän isä Teivo Pentikäinen[163] . Toisaalta tällainen tapa hoitaa asioita sopi kokoomuksen sosiaali-

. . . . . .

159 VP 1961 ptk., 830–834, 864–875, 899–911, 1064–1082 (Simosen puheenvuoro), 1069–1070.

160 Ahtokari 1988, 256–257. Maalaisliittolaisista ihmettelijöistä VP 1961 ptk., 1072–1073 (Timosen puheenvuoro).

161 Louhelainen 1988, 124.

162 Sama.

163 Ahtokari 1988, 264.

seen markkinatalouteen, jossa työnantajien ja työntekijöiden tuli tuntea vastuuta toisistaan ja vähentää keskinäistä vastakkainasettelua. Tämä ei tosin tarkoittanut, että työmarkkinajärjestöt puuttuisivat lainsäädäntöön, vaan niiden edellytettiin tekevän vapaaehtoisesti sosiaalisia sopimuksia.

Vertailu Hjalmarsonin ajan ruotsalaiseen oikeistoon (1950–1960)

Ruotsin oikeistopuolueessa tapahtui sukupolvenvaihdos vuonna 1950, kun Jarl Hjalmarson valittiin puheenjohtajaksi. Hän oli neljä vuotta aikaisemmin puolustanut voimakkaasti hyvinvointivaltiota, joten olisi voinut odottaa, että hänen tulonsa puheenjohtajaksi olisi vahvistanut puolueessa myönteisyyttä hyvinvointivaltiota kohtaan. Toisin kuitenkin kävi tai siltä ainakin näytti.

Ruotsin oikeisto kärsi raskaan tappion vuoden 1948 parlamenttivaaleissa. Aiemmin 1940-luvulla se oli jo menettänyt johtavan porvaripuolueen aseman Bertil Ohlinin johtamalle kansanpuolueelle. Hän oli toisen maailmansodan jälkeen sosiaalidemokraattisen talouspolitiikan huomattavin kritisoija, ja vuoden 1948 vaalikampanjaa värittikin sosiaalidemokraattien ja kansanpuolueen talouspoliittinen väittely, joka jätti muut sivuosaan.[164]

Tappiosta huolimatta oikeistossa ei nähty syytä tarkistaa suuntaa. Itse asiassa puoluetta moitittiin pikemminkin yläluokkaisuudesta ja talouteen keskittymisestä kuin liian sosiaalisesta politiikasta. Edelleen ongelmana oli ”nejsägarparti”-mielikuva. Jäsenet kuitenkin pitivät linjaa oikeana, sillä jonkun oli muistutettava, että hyvinvointi voitiin jakaa vasta, kun se oli ansaittu.[165]

Oikeistossa oli vielä jäljellä valtionhoitaja-asennetta, joka näkyi taloudellisten realiteettien tunnustamisena. Samaa oli havaittavissa Suomessakin. Vasemmiston ja keskustapuolueiden ohjelmia pidettiin epärealistisina ja valtiontaloudelle vaarallisina. Uuden ”positiivisen” politiikan vaatijoilla taas ei ollut samanlaista velvollisuudentunnetta valtiota kohtaan. Ruotsissa sosiaalidemokraateista oli tullut valtionhoitajia, ja Suomessa kokoomus saattoi hyvällä omallatunnolla syyttää taloudellisista vaikeuksista ”luokkapuolueita”, so. sosiaalidemokraatteja, maalaisliittoa, kansanpuoluetta ja kommunisteja. Positiivisen ohjelman odottajat eivät enää korostaneet samalla tavalla hyvinvointivaltiota tai sosiaalisuutta kuin aiemmin, vaan positiivisuuden vaade kohdistui vapauteen.

Suhtautumisero tuli selväksi, kun Ruotsin oikeistopuolueen puoluevaltuustossa keskusteltiin talouden vapauttamisesta. Nuoret kannattivat sen toimeenpanemista mahdollisimman pian, kun taas vanhaan polveen kuuluvat muistuttivat, että siirtyminen ei ollut mahdollista yhdellä kertaa.[166] Muutamassa vuodessa nuoret ja vanhat olivat ikään kuin vaihtaneet osia, mutta mentaalisesti kummatkin ajoivat edelleen omalla linjallaan. Vanha polvi korosti realismia, kun taas nuoret halusivat tuoda esille periaatteellisen kannan.

. . . . . .

164 Hadenius, Molin & Wieslander 1991, 184–185.
165 Högerns representantskaps protokoll 1.11.1948, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA
166 Högerns representantskaps protokoll 14.11.1949, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA

Hjalmarson oli vuoden 1946 puoluekokouksessa keskittynyt taloudelliseen ja sosiaaliseen turvallisuuteen sekä hyvinvointivaltion puolustamiseen, mutta vuonna 1950 hänen pääteemansa oli vapaus. Hänestä sosiaalidemokraattien sosiaalipolitiikassa oli suuria ongelmia. Hänen mukaansa sillä ei kyetty takaamaan kuin minimiturvallisuus, eikä se voinut enää olla rahan jakamista, vaan ihmisten oli otettava vastuu itsestään ja läheisistään. Parasta sosiaalipolitiikkaa oli reaaliansioitten lisääminen siten, että kansalaiset pystyivät luomaan itselleen taloudellisen turvallisuuden.[167]

Mitä pidemmälle 1950-luku ehti, sitä vähemmän oikeisto muisteli 1940-luvun myönteisyyttään sosiaalisia uudistuksia kohtaan. Perusteluksi kantansa muuttumiselle se moitti sosiaalidemokraatteja, että nämä olivat menneet liian pitkälle ja unohtaneet vaikutuksen valtiontalouteen. Uudistukset olivat ylittäneet kansantulon kasvun, minkä vuoksi oli jouduttu kiristämään verotusta. Oikeisto tähdensi, että jokaisen tuli saada päättää omista tuloistaan niin paljon kuin mahdollista.[168]

Hjalmarsonin mukaan vapaan talouden tuli pyrkiä itsenäisten omistajien demokratiaan, jossa asukkaat omistaisivat kotinsa, kauppansa ja työpajansa. Sellaisessa yhteiskunnassa olisi pääomaa pankki- ja vakuutustileillä sekä teollisuusyritysten osakkeissa. Mutta siihen ei päästäisi, elleivät ihmiset saisi itse määrätä tulojensa käytöstä. Hjalmarsonin mukaan Ruotsissa viranomaiset halusivat päättää ihmisten puolesta, mikä oli heille parasta.[169]

Hjalmarsonin tuolloin hahmottelemaa politiikkaa Ruotsin oikeisto kutsui myöhemmin ”omaisuutta omistavaksi demokratiaksi” (egendomsägande demokrati). Nimitys oli lainattu Britannian konservatiiveilta, jotka vuoden 1947 teollisuusohjelmassaan (The Industrial Charter) käyttivät termiä ”the property-owning democracy”.[170] Ruotsalaisten omaisuutta omistava demokratia oli kansankapitalismia, sillä siinä tehtäisiin tavallisista ihmisistä kapitalisteja. Sekä Suomessa että Ruotsissa oikeisto asettui varauksettomasti markkinatalouden kannalle ja usko markkinoiden kykyyn ratkaista ongelmat oli luja. Tähän liittyi yksilöllisyyden korostaminen etenkin taloudellisessa mielessä. Toisaalta omaisuutta omistava demokratia viittasi taloudellisen, henkisen ja poliittisen vapauden keskinäiseen yhteyteen[171] .

Kummankin oikeiston retoriikkaan kuului valtion kaikkivoipaisuuden demonisoiminen ja yksilönvapauden ylistäminen. Valtion vahvistumisen väitettiin kasvattavan byrokratiaa, tekevän yksilöstä voimattoman sen koneiston edessä ja vievän ihmiset riippuvaisiksi poliitikkojen mielivallasta. Molemmissa maissa oikeisto uskoi enemmän ihmiseen kuin julkiseen valtaan. Veronalennuksiakin perusteltiin ihmisoikeuksilla ja vapaudella; jokaisella tuli olla oikeus päättää it-

. . . . . .

167 Högerpartiets partistämmans protokoll 9.1.1950, bil. 5, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA.

168 Vrt. esim. Högerpolitik 1952, 157–158; Högerpolitik 1954, 163–164.

169 Högerpartiets partistämmans protokoll 9.1.1950, bil. 5, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA.

170 Lewin 1967, 389.

171 Ks. esim. Högerpartiets partistyrelsen protokoll 17.6.1950, bil.1, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:2, RA.

sestään ja tuloistaan. Ruotsin oikeistolaiset vertasivat sosiaalidemokraattien käsitystä valtion roolista hyvää tarkoittavaan mutta kiusalliseen ystävään, jonka kaikki haluaisivat hoitavan vain omat asiansa mutta eivät kehdanneet kertoa sitä suoraan. Toinen vertauskuva oli bensiiniasema, jolta tankattiin esimerkiksi koulutusta, puolustusta ja sosiaaliturvaa mutta jonka ei tullut määrätä ajamisesta; se kuului ihmisten itsensä päätettäväksi.[172]

Nämä kaksi oikeistopuoluetta erosivat siinä, että sosiaalinen markkinatalous ei saanut Ruotsissa samanlaista vastakaikua kuin täällä. Syynä saattoivat olla erilaiset kokemukset vaaleissa. Ruotsissa ajateltiin, että sosiaalidemokraattien kanssa ei kannattanut kilpailla sosiaalisissa reformeissa vaan että päättäväinen oppositiopolitiikka toi enemmän kannatusta. Hjalmarsonin aikana oikeistopuolue palasikin pitkän tauon jälkeen voittojen tielle. Suomessa taas keskustelu kokoomuksen sosiaalisesta imagosta alkoi vuoden 1954 vaalitappiosta.

Ruotsin oikeiston vaalitappio vuonna 1948 ja kokoomuksen vaalitappio vuonna 1954 olivat kummallekin samanlainen käännekohta. Molemmat olivat kutistuneet 12 prosenttiin, joten ei ollut muuta tietä kuin ylöspäin. Keinot eivät kuitenkaan olleet samanlaiset, sillä Suomessa yritettiin olla sosiaalisia, mutta Ruotsissa valittiin tiukka taloudellinen individualismi. Menestys vaaleissa iskosti ruotsalaisen oikeiston mieliin, että oikeistolaisuutta ei kannattanut pelätä, ja äänestäjien uskottiin kyllästyneen sosiaaliuudistuksiin ja siirtyneen kannattamaan oikeiston veronalennuslinjaa.[173]

Ruotsalaisten uskomuksen testasi 1950-luvun alkupuolella sairausvakuutus. Ruotsissa oli vuonna 1946 päätetty yleisestä sairausvakuutuksesta mutta täytäntöönpanoa oli lykätty taloudellisista syistä. Vuonna 1953 hallitus toi valtiopäiville esityksen yleisen ja yhtäläisen sairausvakuutuksen toteuttamisesta. Kun vielä 1940-luvulla oikeisto oli – tosin kriittisenä – hyväksynyt sairausvakuutuksen, se arvosteli sitä nyt ankarasti. Vakuutuksen tarpeellisuutta ei kyseenalaistettu, vaan varoiteltiin sen vakavista seurauksista valtiontaloudelle. Oikeiston mielestä Ruotsilla ei ollut varaa nopeaan toteuttamiseen, etenkin kun hallituksen esityksessä etuudet olivat kovin runsaat. Hjalmarson jopa ehdotti pakollisesta sairausvakuutuksesta luopumista ja tyytymistä vapaaehtoiseen. Säästyvillä varoilla oikeisto olisi kustantanut yleisen veronalennuksen, jota Hjalmarson piti edistyksellisimpänä reformipolitiikkana.[174]

. . . . . .

172 Ruotsalaisen oikeiston argumenteista ks. Högerpartiets partistämmans protokoll 15. – 16.8.1958 (Hjalmarsons anförande), Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Hjalmarson i Kristianstad 17.3.1950, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol. 1, RA; Hjalmarson i Ållonö 28.6.1953, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.3, RA; Hjalmarson i Malmö 27.8.1956, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.6, RA; ”Partierna och det framtida samhället”, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:4, RA.

173 Högerpartiets partistyrelsen protokoll 30.9.1952 (Hjalmarsons, Mammerkantz´s och Hagbergs tal), Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Högerpartiets partistyrelsen protokoll 30.9.1952 (Hjalmarsons tal), Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Högerpartiets partistyrelsen protokoll 19.10.1954 (Svärds tal), Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA.

174 Högerpolitik 1954, 164–184; Lindskog 1954, 455–460; Riksdagens protokoll 1953, A2 23:99–112 (Ahlberg), A2 23:116–119 (Ewerlöf), B3 23:121–127 (Hagård), B3 23:132–133 (Ewerlöf), B3 23:162–166 (Hjalmarson), B3 23:183–184 (Dickson); Svenska Dagbladet

Nuorisoliitosta kuului myös ääniä, että liian kova linja vähentäisi oikeiston kannatusta. Niin ei kuitenkaan käynyt, vaan vuoden 1954:kin vaalit olivat voitolliset. Johtopäätös oli selvä: äänestäjät ymmärsivät, että sosiaalipolitiikasta joutui maksamaan, joten oikeiston ”realistinen” näkemys oli oikea.[175]

Toinen syy sosiaalisen markkinatalouden suurempaan suosioon kokoomuksessa kuin Ruotsin oikeistossa oli, että Suomessa oltiin vasta hyvinvointivaltion rakentamisen alussa, kun taas Ruotsissa se oli jo koko lailla valmis. Suomessa useat suuret reformit olivat vielä edessä päin, joten sosiaalinen markkinatalous oli valmistautumista niihin. Kokoomus piti monia uudistuksia itsessään välttämättöminä, eikä samanlainen jarrumiehen rooli käynyt päinsä kuin pidemmälle ehtineessä Ruotsissa. Eikä sielläkään oikeisto vastustanut sosiaalipolitiikkaa sinänsä, vaan ainoastaan vaati sen sopeuttamista talouden kasvuun.

Hjalmarsonin johdolla toteutettu Ruotsin oikeistopuolueen suunnanmuutos jätti taka-alalle myönteisyyden sosiaalipolitiikkaa kohtaan lukuun ottamatta ehkä työmarkkinapolitiikkaa, jossa hyväksyttiin valtion osallistuminen ja keynesiläiset painotukset. Palattiin 1930- ja 1940-lukujen tapaiseen keskusteluun sosiaalireformien rahoittamisen ongelmista ja kohtuuttomasta verotuksesta. Uutuutena oli taloudellisen individualismin yhdistäminen verotukseen. Aiemmin sosiaalipolitiikkaa ja korkeaa verotusta oli kritisoitu lähinnä talouspoliittisin perustein ja argumentteina oli käytetty inflaation lisääntymistä ja verotuksen taloudelle aiheuttamaa rasitusta mutta ei yksilön oikeutta määrätä omista tuloistaan.[176]

Tämä selittyy osaksi sillä, että 1950-luvulla oikeisto ei kytkenyt veronkevennyksiä talouskasvuun samalla tavalla kuin 1940-luvulla. Veronalennusten positiivinen vaikutus tuottavuuteen ja kulutukseen tunnustettiin yhä, mutta enää ei oltu läheskään yhtä optimistisia kuin edellisellä vuosikymmenellä, jolloin veronalennusten uskottiin kustantavan itsensä ja jopa tuovan valtiolle lisää tuloja. Nyt edellytettiin vastapainoksi pidättyvyyttä sosiaalisissa reformeissa. Verotuksen keventäminen, jota oikeisto 1950-luvulle tultaessa ryhtyi jälleen tavoittelemaan, merkitsi täten valtiontalouden lisärasituksen välttämistä. Oikeisto ei tosin kovin mielellään koskenut jo toteutettuihin uudistuksiin vaan väitti, että tuloerojen tasoittamisen nimissä sosiaalidemokraatit verottivat tahallaan liikaa. Verotus kyllä hyväksyttiin suhdanteiden tasaamisen välineeksi, mutta sen tasoa haluttiin laskea reilusti. Kun kokoomuslaiset puhuivat hiipivästä sosialismista, ruotsalaisten vastaava nimitys oli ”smygsocialisering av inkomsterna”, tulojen salasosialisoiminen.[177]

. . . . . .

1.4.1953, pk.; 4.4.1953, pk.; 15.4.1953, pk.; 30.4.1953, pk.; 3.5.1953, pk.; 26.5.1953, pk.; 11.12.1953, ”Skattesänkning möjlig säger Jarl Hjalmarson”.

175 Oikeiston sisäisestä keskustelusta Högerpartiets partistyrelsen protokoll 30.9.1952 (Heckshers, Ewerlöfs och Linds tal), Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Högerpartiets partistyrelsen protokoll 19.10.1954 (Svärds tal), Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA. Ks. myös Hjalmarson i Stockholms köpmansklubb 5.4.1956, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.11, RA.

176 Hylén 1991, 124.

177 Högerpartiets rikstämmans protokoll 9.1.1950, bil.3, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Högerpartiets rikstämmans protokoll 15.–16.6.1952 (Hjalmarsons tal), Moderata Samlingspartiets dep., AI:4, RA; TT-referat i Örnsköldvik 11.5.1952, Moderata Samlings-

1950-luvun lopulla Ruotsinkin oikeistossa palattiin vakuuttamaan, että veronalennukset kustantaisivat itsensä. Jälleen kerran ajatuksen esitti nuorisojärjestö nyt viitaten Saksan kokemuksiin. Mutta puoluejohtaja Hjalmarson oli kadottanut uskonsa tähän ja nyt hän vetosi vuorostaan realismiin; veronalennusten vastapainoksi piti olla valmis menojen leikkauksiin.[178]

Ehkä aikakauden havainnollisimman esimerkin maiden sosiaalisen uudistustyön eroista tarjoaa eläkepolitiikka. Se paljastaa myös, että kaikesta huolimatta veljespuolueet eivät olleet sen enempää ideologisesti kuin käytännön politiikassakaan kaukana toisistaan. Näin siitä huolimatta, että niiden kokemukset eivät olleet samanlaiset. Suomessa kokoomus oppi, että ”epäsosiaalisuus” karkotti äänestäjiä, kun taas Ruotsin oikeiston vaalimenestys viittasi siihen, että oikeistolaisuus ei ollut välttämättä rasite. Toisaalta selitys voi olla sosiaalipolitiikan kehityksen eriaikaisuus. Suomessa suuren yleisön toiveet kohdistuivat niihin sosiaaliturvan uudistuksiin, jotka olivat vielä toteuttamatta, mutta Ruotsissa yhä useammat halusivat mieluimmin veronalennuksia. Tähän ainakin viittaa oikeiston menestys Hjalmarsonin aikana.

Ruotsissa oli 1950-luvulle tultaessa vielä ratkaisematta ansioeläkekysymys. Kansaneläke perustui tasaeläkkeisiin eikä palkansaajilla ollut palkkaan sidottua eläketurvaa. Ansioeläkkeistä tuli 1950-luvun kovin poliittinen kiistakapula. Jakolinja kulki porvarillisten puolueiden ja vasemmiston sekä ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajien välissä.

Sosiaalidemokraatit ja ammattiyhdistysliike kannattivat kansaneläkkeeseen pohjautuvaa lakisääteistä eläkettä. Tärkein vaihtoehto tuli työnantajilta, jotka esittivät kansaneläkejärjestelmän oheen kollektiivisopimuksiin pohjautuvia vapaaehtoisia lisäeläkkeitä. Niitä hoitamaan olisi työmarkkinajärjestöjen sopimuksilla perustettu erillisiä vakuutuslaitoksia. Työnantajia tukivat oikeistopuolue ja kansanpuolue.[179]

Työnantajien ehdotus muistutti sosiaalista markkinataloutta, toisin sanoen keskieurooppalaista hyvinvointimallia, jossa työnantajat ja työntekijät hoitivat sosiaaliset kysymykset yhteisymmärryksessä ja ansiosidonnainen sosiaaliturva oli työmarkkinajärjestöjen välinen eikä koko yhteiskunnan asia. Lisäksi ratkaisujen tuli yksilönvapautta vaarantamatta parantaa sosiaalista turvallisuutta.

Ruotsin oikeiston mielestä sosiaalidemokraattien vaihtoehto lisäisi pakkoa, sillä valtio ryhtyisi päättämään yksityisten rahankäytöstä. Se ei oikeiston ajattelussa kuulunut pienimmässäkään määrin valtiolle vaan pelkästään varojen omistajille. Kysymys oli ihmisoikeuksista suhteessa valtion ylivaltaan. Kansaneläkeuudistus oli varoittava esimerkki sosiaalidemokraattien lisääntyvästä halusta määrätä ihmisten elämästä. Myös heidän keinojaan pidettiin diktatorisina.

. . . . . .

partiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.2, RA;Högerpolitik 1952, 104–105; Högerpolitik 1954, 99–102; Högerpolitik 1956, 244–246; Högerpolitik 1960, 232–239.

178 Högerpartiets rikstämmans protokoll 15.–16.8.1958 (Hjalmarsons och Holmbergs tal), Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Högerpartiets rikstämmans protokoll 18.–19.6.1960 (Hjalmarsons anförande), Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA. Vrt. PM n:o 21, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:2, RA.

179 Salminen, Kari 1987, 61–62.

Kansaneläkkeeseen perustuva pakollinen ansioeläke olisi liian jäykkä, byrokraattinen ja yksipuolinen hoitamaan hyvin erilaisten ryhmien eläkkeitä. Lisäksi oikeistoa huoletti oikeusturva, sillä jos lisäeläkejärjestelmä saisi sosiaalilain luonteen, sitä pystyttäisiin muuttamaan parlamentin päätöksillä. Silloin eläkkeensaajilla ei olisi oikeudellista suojaa, koska valtiopäivät saattoivat halutessaan muuttaa heidän etujaan tai pahimmassa tapauksessa poistaa eläkkeen kokonaan.[180]

Täten valtio näyttäytyi 1950-luvun ruotsalaiselle oikeistolle byrokraattisena pakkovaltana ja oli etenkin sosiaalidemokraattien hallitsemana arvaamaton ja yksilön oikeusturvasta piittaamaton. Suomessa kokoomus perusti ”huoltovaltion” kritiikkinsä paljolti samanlaisiin argumentteihin. Myös kansaneläkkeistä pohjoismainen oikeisto näyttää päätyneen melko yhteneväiseen näkemykseen, vaikka maiden sosiaalipoliittinen tilanne olikin erilainen.

Vapautta ja yksilön oikeuksia uhkaavien vaarojen ohella Ruotsin oikeistoa huolestuttivat lisäeläkkeen vaikutukset valtiontalouteen ja sitä kautta verotukseen. Tässä se käytti hyväkseen Ruotsin valtiontalouden huonoa tilaa. Toinen merkittävä kysymys – perimmältään kaikkein merkittävin – koski eläkerahastoja. Oikeiston näkemyksessä sosiaalidemokraattien malli siirtäisi suuren määrän varoja yksityiseltä elinkeinoelämältä julkiselle vallalle. Se horjuttaisi yhteiskunnan perusteita. Erityisen hankaliksi sosialistiset kokeilut teki kilpailun kiristyminen, sillä ne riistäisivät Ruotsin elinkeinoelämältä mahdollisuuden kohdata vapautuvan maailmankaupan haasteet ilman yhteiskunnan asettamia ylimääräisiä paineita. Oikeiston mielestä sosiaalidemokraatit olivat keksineet jälleen uuden pakkosäästämisen muodon.[181]

. . . . . .

180 Högerpolitik 1956, 36–38; Riksdagens protokoll 1958A, B3 17:23–35 (Ahlberg), B3 17:172–175 (Gerhard Nilsson); Riksdagens protokoll 1959, A2 16:87–89 (Svärd), B2 16:24–26 (Cassel), B2 16:131–134 (Wallerius-Gunne), 16:159–165 (Björkman); Hjalmarson i Finspång 2.3.1956, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.6, RA; Hjalmarson i Vimmerby 21.9.1957, i Jönköping 22.9.1957, i Haparanda 26.9.1957, i Malmö och Landskrona 29.9.1957, i Göteborg 30.9.1957, i Mora 1.10.1957, i Söderhamn och Hudiksvall 2.10.1957, i Mölndal 5.10.1957, i Örebro 9.10.1957, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.7, RA; Hjalmarson i Stockholm vid sammanträde med Högerns riksdagsgrupp 9.4..1958, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.8, RA; Höherpartiets partistyrelsen protokoll 2.3.1959 och 2.6.1959, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Svenska Dagbladet 29.5.1957, pk.; 9.10.1957, ”Valfrihet 3:ans trumf - -”; 13.10.1957, pk.; 19.4.1958, pk.; 4.5.1959, pk.; 8.5.1959, pk.; 10.5.1959, pk.; 15.5.1959, pk.; 16.5.1959, pk.; 17.5.1959, pk.

181 Riksdagens protokoll 1957, A2 21:15–18 (Mannerskantz), B3 21:26–30 (Hjalmarson); Riksdagens protokoll 1958A, A2 17:27–32 (Ewerlöf), A217:117–120 (Mannerskantz), A2 17:175–177 (Ewerlöf), B3 17:57–61 (Cassel), B3 17:111–118 (Hjalmarson), C16 (motioner nr. 326 och 327), C18 (motioner nr. 417 och 418); Riksdagens protokoll 1959, C16 (motioner 431 och 432), C18 (motioner 520 och 521); Riksdagens protokoll 1959, A2 16:23–32 (Mannerskantz), A2 16:62–65 (Ewerlöf), B2 16:66–70 (Hjalmarson), B2 16:103–106 (Magnusson), B2 16:193–196 (Darlin); Hjalmarson i Halmstad och Hälsingborg 6.10 1957, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.7, RA; Hjalmarson i Lidingö 2.3.1958, i Norrköping 27.2.1958, uttalande för TT 27.2.1958, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Hjalmarson, vol.8, RA; ”Inför folkomröstningen. En diskussion i pensionfråga”, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:3, RA; ”Upp till val 19.9.1958 och 30.5.1958, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:4, RA; Svenska Dagbladet 8.10.1957, pk.; 10.10.1957, pk.; 12.10.1957, pk.

Lisäeläkkeistä järjestettiin vuonna 1957 kansanäänestys. Tarjolla oli kolme vaihtoehtoa. N:o 1 oli sosiaalidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen ehdotus palkansaajien lakisääteiseksi lisäeläkevakuutukseksi. Sosiaalidemokraattien hallituskumppanin talonpoikaisliiton tekemässä ehdotuksessa n:o 2 ansioeläkkeet järjestettiin vapaaehtoisin lisäeläkkein, joille valtio takasi suojan rahan arvon vaihtelua vastaan. Vaihtoehdossa n:o 3, jonka takana olivat oikeisto, kansanpuolue, työnantajat ja muutamat virkamiesliitot, ansioeläkkeet toteutettiin ilman valtiota yksilö- tai ryhmäkohtaisin sopimuksin.

Sosiaalidemokraattien ehdotus sai 46 prosenttia, talonpoikaisliiton 15 prosenttia ja kolmas ehdotus 35 prosenttia annetuista äänistä. Sosiaalidemokraatit tulkitsivat voittaneensa, mutta porvarillinen puoli huomautti vapaaehtoisen mallin saaneen yhdessä enemmän ääniä kuin sosiaalidemokraattien pakollinen järjestelmä. Tästä huolimatta nämä antoivat valtiopäiville oman kantansa mukaisen esityksen. Vastalauseena talonpoikaisliitto erosi hallituksesta.[182]

Lisäeläkekysymys palautti ideologisen vastakkainasettelun. Monimutkaisten vaiheiden jälkeen sosiaalidemokraatit saivat tahtonsa läpi, ja vuonna 1959 heidän ehdotuksensa läpäisi toisen kamarin yhden äänen enemmistöllä. Ansioeläkejärjestelmän hyväksyminen oli sosiaalidemokraateille merkittävä myös sikäli, että sen yhteydessä he laajensivat kannatustaan keskiluokan piiriin.[183]

Suomi ja Ruotsi erosivat eläkeratkaisuissa myös siinä, että Ruotsissa ne olivat oikeiston ja vasemmiston välinen kamppailu, kun taas Suomessa jakolinja kulki maaseudun ja kaupungin välillä. Sama koski monta muutakin sosiaalipoliittista kysymystä. Syy oli Suomen myöhäisemmässä teollistumisessa ja maatalousväestön pysymisessä täällä pitempään suurena. Ruotsissa Suomen tapainen eläkepoliittinen väittely käytiin jo 1930-luvulla, jolloin sosiaalidemokraatit ja talonpoikaisliitto kiistelivät kansaneläkejärjestelmän kalleuspaikkaluokituksesta talonpoikaisliiton kannattaessa tasaeläkettä ja sosiaalidemokraattien paikkakuntaporrastusta. Senkin kiistan sosiaalidemokraatit voittivat.[184]

Myös erot Ruotsin ja Suomen eläkepolitiikassa veivät niiden oikeistopuolueita eri suuntiin. Suomessa pidettiin eläkevakuutusta nimenomaan vakuutuksena; eläkkeen tuli olla kuin jälkeenpäin maksettava palkka ja siksi ansiosidonnainen. Ruotsissa oikeisto korosti eläkkeiden solidaarista luonnetta, niin että eläkepolitiikan tuli olla nimenomaan sosiaali- eikä tulonjakopolitiikkaa. Sen tuli turvata vanhuksille perusturva, mutta sen ylittävä eläke oli hankittava vapailta markkinoilta. Ruotsalainen argumentti kuului: jos työeläke on jälkeenpäin maksettava palkka, miksi yhteiskunta määräisi siitä, kun se ei määrännyt palkoista muutenkaan.[185]

Ruotsalaiselle oikeistolle kansaneläkelaki oli siis lempilapsi, jonka periaatteita se halusi kunnioittaa. Se oli 1940-luvulla omaksunut solidaarisen sosiaalipolitiikan osin keskiluokan, osin maaseutuväestön takia. Nyt samat periaatteet

. . . . . .

182 Salminen Kari 1987, 65–66.
183 Esping-Andersen 1985, 109.
184 Salminen Kari 1987, 71, 171.
185 Riksdagens protokoll 1958A, A2 17:102–106 (Svärd), B3 17:191–197 (Heckscher), C18 (motion nr.417).

sovellettiin yhteiskunnan menojen vähentämiseen ja verojen alentamiseen. Suomessa sen sijaan kokoomus painotti eläkkeiden vakuutusluonnetta, vaikka vuonna 1956 kansaneläkelain käsittelyn yhteydessä etenkin vanhan polven edustajat pitivät esillä sen solidaarisuutta. Tämä saattaa ainakin osaltaan selittää kokoomuksen häilymisen kahden mallin välillä, sillä alun perin sekin kannatti vapaaehtoisuutta työeläkkeiden järjestämisessä. Perusero Suomen ja Ruotsin välillä oli kuitenkin se, että Ruotsin oikeiston mielestä sikäläinen kansaneläkelaki oli perusteiltaan hyvä, kun taas Suomessa kokoomus ainakin jälkikäteen piti kansaneläkettä tulonsiirtona kaupungilta maaseudulle ja siten epäonnistuneena. Siksi sen oli helppo kääntyä pakollisen työeläkevakuutuksen kannalle.

Mutta vaikka kiista lisäeläkkeistä kulminoitui kysymykseen vapaaehtoisuudesta ja pakollisuudesta, se ei ollut tärkeintä. Pääasia oli, kuka hallitsi ja käytti varoja. Suomalaisia kollegoitaan neuvoessaan Ruotsin työnantajajärjestön edustajat teroittivat työnantajien takaisinlainausoikeutta. Varojen hallintaan verrattuna lakisääteisyys ja vapaaehtoisuus olivat sivuseikkoja.[186]

Merkitystä oli myös uhkakuvien erilaisuudella. Ruotsissa oikeisto taisteli sosiaalidemokraattien ylivaltaa vastaan. Nämä saattoivat toteuttaa sosiaali- ja talouspoliittisia tavoitteitaan suunnitelmallisesti. Suomessa kokoomus kamppaili 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa eduskunnan vasemmistoenemmistöä vastaan, joka oli jakautunut keskenään kilpaileviin sosiaalidemokraatteihin, kommunisteihin ja skogilaisiin. Talous- ja sosiaalipolitiikassa vaarana ei ollut niinkään sosialisoiminen kuin suunnittelemattomuus. Eliminoidakseen kilpalaulannan ja lyödäkseen kiilaa vasemmistoon kokoomuksen kannatti yrittää yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa.

Käytännön politiikassa seuraus oli, että ruotsalainen oikeisto asettui yhä tiukemmin sosiaalidemokraatteja vastaan. Vielä vuonna 1960 se ehdotti lisäeläkejärjestelmästä luopumista ja siirtymistä vapaaehtoisuuteen. Puolue teki asiasta myös vaalikysymyksen.[187] Suomen oikeisto sitä vastoin ei kokenut vaaraksi sosiaalidemokraattien ylivaltaa ja suunnitelmallista etenemistä vaan pikemminkin kaaoksen. Niinpä kokoomuksen yhteiskuntapoliittiseksi päämääräksi muodostui harmonian luominen yhteistyön avulla muiden porvarillisten puolueiden kanssa. Perimmäinen tavoite ei kuitenkaan ollut sopusointuinen yhteiskuntakehitys vaan hegemonian palauttaminen porvareille.

Ruotsin asetelma näkyi oikeiston politiikassa 1950-luvun lopulta vuoden 1960 vaaleihin. Se meni vuosien 1958 ja 1960 vaaleihin suurilla veronalennuksilla, jotka se aikoi kustantaa sosiaalipuolen leikkauksilla. Niihin kuului muun muassa lapsilisän poistaminen ensimmäiseltä lapselta. Ehdotus ei ollut Suomessakaan outo, sillä kokoomus ja muutkin porvarilliset puolueet viljelivät sensuuntaisia ajatuksia vielä 1950-luvun lopulla.[188] Kummassakin maassa lapsi-

. . . . . .

186 Salminen Kari 1987, 88; Mansner 1990, 463; Niemelä 1988, 116–117.

187 Högerpolitik 1960, 74–78; Riksdagens protokoll 1960, A2 9:112–115 (Birke), B2 10:21–23 (Björkman), B2 10:35–39, B2 10:50–52 (Darlin), B2 10:55–57 (Cassel), B2 10:57–59 (Nordgren), C21 (motion nr. 565).

188 ”Upp till val! 19.9.1958” och ”Socialpolitik och statsfinanser 28.8.1958”, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:4, RA; Högerpolitik 1960, 243–247, 300–323. Kokoomuksen lapsili-

lisäjärjestelmä näyttää olleen otollinen kohde, kun etsittiin menosupistuksia. Oikeiston oikeudenmukaisuuskäsitykseen ei ole sopinut kaikille tasaisesti jaettava avustus, etenkään kun se ei ole kannustanut perheitä hankkimaan useita lapsia.

Ruotsin oikeisto ei tosin pitänyt säästämistä ongelmattomana. Monet muistuttivat ennen vuoden 1960 vaaleja, että lapsiperheitä ei saanut unohtaa. Kuitenkin oltiin yksimielisiä veronalennusten välttämättömyydestä ja etenkin päätepisteen panemisesta sosiaalidemokraattien vallalle. Veronalennuksille perustunutta politiikkaa pidettiin selkeänä ja hyvänä vaihtoehtona.[189] Menestyksekäs 1950-luku antoi lisäuskoa, ja sosiaalidemokraattien pitkään jatkunut valta jyrkensi asennetta entisestään.

Sen enempää Suomen kokoomuksessa kuin Ruotsin oikeistossakaan 1950-luvulla valtaan noussut nuori sukupolvi, joka 1940-luvulla oli vetänyt ”sosiaalista” linjaa, ei hyväksynyt sosiaalidemokraattista sosiaalipolitiikkaa vaan esitti sille vaihtoehtoja. Niissä oli uudenlaista individualismia, jossa oleellista oli yksilön oikeus päättää palkkansa käytöstä. Se poikkesi merkittävästi aiemmasta sosiaalipolitiikan laajentumisen arvostelusta, joka oli nojautunut lähinnä talouspoliittisiin argumentteihin, kuten inflaatiovaaraan ja valtiontalouden vaikeuksiin.[190]

Ruotsin oikeistopuolueen vuoden 1956 periaateohjelmassa yksilön oikeuksiin luettiin muutakin kuin omistusoikeus. Siinä vaadittiin kaikille mahdollisuutta työhön sekä työpaikan ja ammatin valintaan ja todettiin yhteiskunnan velvollisuudeksi apua tarvitsevien tukeminen. Toisaalta sosiaalipolitiikassa korostettiin taloudellisia realiteetteja – sekä valtiontalouden että yksityisen ihmisen kantokyvyn kannalta – ja vaadittiin, että sen oli johdettava yksilö vastuuseen itsestään.[191]

Suomen kokoomuksen ja Ruotsin oikeiston 1950-luvun politiikan vertailussa nousee esiin niiden ideologinen samankaltaisuus siitä huolimatta, että maiden yhteiskunnallinen tilanne oli erilainen. Suomi vasta teollistui ja oli huomattavassa määrin maalaisliiton hallitsema. Ruotsissa taas vallassa olivat tukevasti sosiaalidemokraatit ja pitkälle ehtineen teollistumisen johdosta maaseudun painoarvo oli politiikassa vähäisempi kuin Suomessa. Silti veljespuolueiden poliittiset linjaukset olivat yllättävän samankaltaisia. Erot löytyvät lähinnä asenteista.

Ruotsin oikeisto uskoi päävastustajansa sosiaalidemokraattisen puolueen perimmäiseksi mutta julkilausumattomaksi tavoitteeksi sosialismin vähittäisen läpiviemisen ja taisteli sen vuoksi esimerkiksi veropolitiikassa yksilön oikeuksien puolesta. Suomessa oikeisto kyllä valitti samoista asioista mutta leimasi

. . . . . .

säehdotuksista VP 1958 liitteet I–XIIa, 884: Margit Borg-Sundmanin ym. toivomusaloitteessa vaadittiin siirtymistä suurperheiden tukemiseen ja avun kohdentamista niille, jotka sitä todella tarvitsivat.

189 Oikeiston sisäisestä keskustelusta Högerpartiets rikstämmans protokoll 15.–16.8.1958 och 18.–19.6.1960, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Högerpartiets partistyrelsens protokoll 23.2.1960, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Högerpartiets partirådets protokoll 9.11.1959, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA.

190 Hylén 1991, 128–129.

191 Högerpartiets principprogram 1956, kohdat 11 ja 12.

vähintään yhtä suureksi syylliseksi maalaisliiton. Raja sosiaalidemokraatteihin päin ei ollut välttämättä aivan ehdoton, sillä muutamat asevelisosialistit ja Väinö Tanner olivat talous- ja sosiaalipolitiikassa koko lailla lähellä kokoomusta. Jos ei oteta lukuun Kekkosta, sillä ei ollut samanlaista ylivoimaista vihollista kuin Ruotsin oikeistolla. Suomalaisen oikeiston vaikein vastustaja oli vastustajien – vasemmiston – hajanaisuus! Vasemmiston keskenään kilpailevat ryhmät aiheuttivat hankaluuksia valtiontaloudelle ja epävakautta työmarkkinoilla.

Puolueita yhdisti ennen kaikkea usko markkinatalouteen. Kumpikin otti esikuvansa ulkomailta: suomalaiset Länsi-Saksasta ja USA:sta, ruotsalaiset lähinnä Isosta-Britanniasta. Näkökulma kummassakin maassa oli kuitenkin siirtynyt kohti individualismia. Jos sosiaalipolitiikkaa arvosteltiin, niin tehtiin lähinnä yksilön näkökulmasta. Liiallinen valtion menojen kasvu lisäsi verorasitusta, joka loukkasi yksilön oikeutta päättää varojensa käytöstä.

Enää ei tyydytty pelkästään arvostelemaan, vaan kummassakin maassa kehitettiin sosiaalidemokraattien ja sosialistien sosiaali- ja talouspolitiikalle ”positiivinen” vaihtoehto. Ongelmana oli, että se kelpasi äänestäjille huonosti. Jonkin aikaa se kyllä kasvatti kannatusta 1950-luvun ilmapiirissä, mutta pitkän päälle ratkaisevaksi tuli yhteistyökyky muiden puolueiden kanssa. Oikeistolla ei ollut varaa eristää itseään 1950-lukua huomattavasti vasemmistolaisemmalla 1960-luvulla.

Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa (1962–1966)

Suomi muuttuu mutta muuttuuko kokoomus?

60-luvun sosiaalipolitiikka ja kokoomus

Presidentti Urho Kekkosen ensimmäinen virkakausi 1956–62 oli värikäs ja tapahtumarikas. Eurooppalainen integraatio otti ensi askeliaan, ja Suomenkin oli aika määritellä asemansa siinä. Talouden säännöstelystä luopuminen ja tuonnin vapauttaminen asettivat Suomen ja sen teollisuuden uuteen asemaan. Teollistaminen ja rakennemuutos olivat ajankohtaisia.

Sisäpolitiikassa vallitsi sosiaalidemokraattien hajaannus. Heidän ja maalaisliiton yhteistyö oli vaikeaa, joten vallassa oli niin sanotun yöpakkashallituksen jälkeen maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, joka pysyi pystyssä pääasiassa SDP:n opposition perustaman TPSL:n ja SKDL:n tuella. Sosiaalidemokraattien hajaannus hajotti lopulta myös ammattiyhdistysliikkeen. SDP:een tukeutunut SAJ perustettiin vuonna 1960.

Yhteiskuntapolitiikan merkittävin puheenvuoro oli Pekka Kuusen vuonna 1961 ilmestynyt kirja ”60-luvun sosiaalipolitiikka”, jota on pidetty suomalaisen hyvinvointivaltion ohjelmajulistuksena ja rakentamisen pohjana. Vaikka hänen ohjelmansa ei toteutunut täydellisenä, se merkitsi täydellistä ajattelutavan muutosta ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion teoreettista läpimurtoa Suomessa.

Kuusen lähtökohtana oli hänen Sosiaalipoliittisessa Yhdistyksessä vuonna 1957 pitämänsä esitelmä ”Voidaanko sosiaalimenojamme supistaa”. Taustalla olivat valtiontalouden huono tila 1950-luvun lopulla ja valtion menojen supistamispaineet[1]. Kirjassa hänen sanomansa oli kuitenkin muuttunut sosiaalimenojen lisäämisen tarpeellisuudeksi.

Kuuselle yhteiskuntapolitiikan perustavoite oli taloudellinen kasvu. Sen saavuttamisessa keskeinen väline oli sosiaalipolitiikka. Hän toi suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan Keynesin talouspoliittisen ajattelun. Kuitenkin Keynesiäkin tärkeämpi teoreetikko hänelle oli ruotsalainen taloustieteilijä Gunnar Myrdal, jonka kasautuvan kasvun teoriaa hän käytti perustellessaan sosiaalista tulontasausta.[2]

Taloudellisen kasvun korostaminen ei sinällään ollut uutta suomalaisessa talouspolitiikassa, sillä se oli noussut sen keskeiseen käsitteistöön ja tavoitteisiin 1950-luvun lopulla[3]. Kuusen ohjelmassa on mielenkiintoista hänen sitoutumisensa ruotsalaiseen talouspoliittiseen teoriaan ja pohjoismaiseen malliin. Paljon

. . . . . .

1 Kuusi 1968, 13.
2 Sama, 22, 47–49.
3 Eräsaari 1978, 95.

on korostettu Kuusen ajattelun keynesiläisyyttä, mutta vielä enemmän sen juuret ovat pohjoismaisen hyvinvointivaltion omissa teoreetikoissa, kuten juuri Myrdalissa.

Kuusen ohjelmaa on yleisesti pidetty 1960-luvun loppupuolen kansanrintamahallitusten politiikan edelläkävijänä ja suomalaisen yhteiskunnan murroksen viitoittajana. Tästä näkökulmasta on huomionarvoista hänen taustaryhmänsä porvarillisuus. Hänen työtään tukemaan perustetussa neuvotteluryhmässä ei ollut työväenliikkeen edustajia, ja sitä rahoittivat muun muassa Kansallis-Osake-Pankki sekä vakuutusyhtiöt Suomi ja Salama.

Porvarillinen ja sosiaalidemokraattinen lehdistö kommentoi Kuusen kirjaa suopeasti. Sen sijaan kansandemokraatit olivat eritoten taustaryhmää kohtaan kriittisiä. Heidän mukaansa kirjasta puuttui luokkatietoisuus ja se propagoi valheellisesti työnantajien ja työntekijöiden etujen yhteneväisyyttä. Liitettiinpä Kuusen ohjelma Honka-rintamaankin.[4]

Kokoomuspuolueessa Kuusen kirja otettiin vastaan varovaisen myönteisesti. Osittain tähän varmaan vaikutti se, että hän esitti myös kokoomuslaisille tuttuja vaatimuksia, kuten lapsilisien porrastusta. Uusi Suomi nosti juuri tämän yksityiskohdan kirjan julkaisemista koskeneen uutisensa otsikkoon.[5] Kokoomuslaisethan olivat tehneet lakialoitteita lapsilisien poistamiseksi ensimmäiseltä lapselta jo heti lapsilisälain hyväksymisen jälkeen, ja tätä keinoa oli myöhemminkin ehdotettu valtiontalouden jouduttua vaikeuksiin.

Kokoomuslaiset tervehtivät tyytyväisyydellä myös ohjelman suunnitelmallisuutta. Olivathan aloitteet sosiaalipoliittisen kokonaissuunnitelman laatimiseksi olleet puolueen 1950-luvun politiikan perusvaatimuksia. Tästä muistutti myös nuori kansanedustaja Juha Rihtniemi Suomen Liikemiesten Yhdistyksessä pitämässään puheessa[6]. Vuonna 1958 saatu vasemmistoenemmistöinen eduskunta oli vain voimistanut sosiaalipoliittisen kokonaissuunnitelman vaatimista. Paradoksaalista oli, että kokoomuslaisten lähtökohtana oli useimmiten ollut sosiaalipoliittisten uudistusten hillitseminen, kun taas Kuusi päätyi päinvastaiseen tulokseen.

Uudessa Suomessa Kuusen kirjan arvioi Juha Rihtniemi, josta oli tullut kansanedustaja vuonna 1958 ja joka oli toiminut puoluesihteerinä 1959 – 1960. Sitä ennen hän oli ollut yhdeksän vuotta nuorten liiton pääsihteeri.[7] Rihtniemen mielestä Kuusi halusi päästä irti ”sosiaalipolitiikkamme sattumanvaraisuudesta ja asettaa sen talouskasvun sallimiin puitteisiin”. Hän suhtautui kirjaan yleisesti ottaen myönteisesti pitäen sitä hyvänä keskustelun avaajana ja viitteiden antajana siitä, millaiseksi sosiaalipolitiikka olisi Suomessa muotoutumassa.

> Viitoitettu linja antaa kestävän perustan poliittisten ryhmien kompromisseille ja on ansiokkaalla tavalla valaissut sitä perusongelmaa, että so-

. . . . . .

4 Tuomioja 1996, 132–133.
5 Kuusi 1968, 203; US 27.9.1961, ”Sosiaalipoliittinen ohjelma 1960-luvulle. Ehdotuksessa mm. lapsilisäporrastus”.
6 US 31.10.1961, ”Sosiaalipolitiikkamme ollut tähän asti suunnittelematonta”.
7 Korjus 1971, 19–23.

> siaalipolitiikkaa on kehitettävä taloudellisen kasvun sallimissa rajoissa ja toisaalta, että sosiaalipolitiikka järkevästi hoidettuna on omiaan tukemaan taloudellista kasvua.[8]

Eniten Kuusen ohjelmassa miellytti kasvuhakuisuus, vaikka Rihtniemi ei ollutkaan täysin vakuuttunut sosiaalipolitiikan ja etenkään tulontasauksen kansantuloa kasvattavasta vaikutuksesta. Tähän viittaa ainakin maininta, että sosiaalipolitiikka oli sopeutettava talouden kasvuvauhtiin.

Toisaalta Rihtniemi ei kyseenalaistanutkaan sosiaalipolitiikan talouskasvua tukevaa vaikutusta ja oli muutenkin sosiaalipolitiikan määrittelyssään lähellä Kuusta ja pohjoismaista mallia. Hänen mukaansa sosiaalipolitiikan tarkoituksena oli ”vahvistaa kansalaisten turvallisuutta ja pyrkiä tukemaan ihmisarvoisen elämän mahdollisuudet ja oikeudet yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta”. Silti Rihtniemi suhtautui hyvinvointivaltioon varauksellisesti:

> Sosiaalisen toiminnan laajentumisen seurauksena ei yksilöiden turvallisuuden tunne näytä lisääntyneen samassa määrin. Pyrkimys hyvinvointivaltioon ei tuen lisääntymisestä huolimatta voi kokonaisuudessaan ratkaista turvallisuuden ongelmaa. Siihen tarvitaan myös yksilön omaa vastuuta itsestään ja perheestään.[9]

Kokoomuksen nuori polvi oli omaksunut hyvinvointivaltion perusperiaatteet mutta tiedosti samalla ongelmalliseksi yksityisen yritteliäisyyden ja omatoimisuuden yhdistämisen valtion tukeen. Ei täysin uskottu, että sosiaalipolitiikka edistäisi kasvua. Talous tuli siis edelleen ensin ja vasta sitten sosiaalipolitiikka.

Vaikka yleisesti ottaen kokoomuksessa Kuusen kirja otettiin vastaan myönteisessä joskin hieman varauksellisessa hengessä, toisenlaisestakin oli viitteitä. Aamulehdessä Jouko Siipi esitti melko kovaa kritiikkiä, joka oli kuitenkin tieteellistä, sillä hän arvosteli Kuusen käyttämiä käsitteitä ja epäili tätä asiantuntemattomuudesta esimerkiksi terveydenhuollossa.

Siipi nosti esiin kaksi Kuusen teoriaan liittyvää kysymystä. Ensimmäinen koski sitä, kuinka paljon EFTA-ajan kulutuskysynnästä ohjautuisi kotimaisiin tuotteisiin, ja toinen sosiaalipoliittisten ”ruiskeitten” tehoamista Kuusen uumoilemalla tavalla. Siipi jätti ne avoimiksi eikä halunnut puuttua poliittisiin realiteetteihin. Hänen mukaansa tärkeää kirjassa ei ollut itse ohjelma vaan sen perusoivallukset. Siten hänenkin kritiikkinsä oli loppujen lopuksi myönteistä. Myöhemmin Aamulehti julkaisi vielä V. O. Veilahden erittäin myönteisen arvion.[10]

Oireellista Aamulehden asennoitumiselle oli pääkirjoitus samana päivänä, kun se uutisoi Kuusen kirjan julkistamisen. Aiheina olivat sveitsiläisen uusliberalistin Albert Hunoldin viikkoa aiemmin pitämä esitelmä, markkinatalouden puolustaminen ja neoliberalismin viimeaikaiset voitot. Esikuvaksi nostettiin Ludwig Erhardin talouspolitiikka, ja neoliberalismin henkiseksi johtajaksi mai-

. . . . . .

8 US 7.11.1961, ”Juha Rihtniemi: 60-luvun sosiaalipolitiikka”.
9 US 31.10.1961, ”Sosiaalipolitiikkamme ollut tähän asti suunnittelematonta”.
10 Aamulehti 27.9.1961, ”Jouko Siipi: Kuusikymmenlukumme …”; 28.10.1961, ”V.O. Veilahti: Suomalaista ….”.

nittiin Wilhelm Röpke. Lehti toivoi kehityksen muualla antavan ajattelemisen aihetta Suomen johtaville piireille, jotka olivat pääasiassa valtiojohtoisuuden kannalla.

Aamulehti luetteli Hunoldin esittelemät markkinatalouden perusteet. Ensimmäinen oli yksityinen omistusoikeus, joka edellytti omistuksen takaavaa lainsäädäntöä sekä vastaavaa finanssi- ja veropolitiikkaa. Toinen oli taloudellinen kilpailu, joka edellytti kilpailuolosuhteita edistävää talouspolitiikkaa, ja kolmas, vakaa rahan arvo, vaati rahajärjestelmään itsekuria. Lehden mukaan Suomessa oli rikottu kaikkia näitä periaatteita.[11] Kuusen ohjelmakin oli epäilemättä Aamulehden mielestä niiden vastainen. Näin voisi ajatella ainakin yksityisen omistusoikeuden ja sitä tukevan finanssi- ja verotuspolitiikan osalta. Myös STK:ssa Kuusen ohjelmaan suhtauduttiin varauksellisesti. Tapani Virkkunen epäili tulonsiirtojen johtavan inflaatioon ja halusi lisätä sosiaalipolitiikan edunsaajien maksuosuutta perustellen tätä investointien turvaamisella[12] .

Erilaista kritiikkiä esitti valtiotieteen kandidaatti Georg Walls Suomen Naisessa. Kun yleensä kokoomuksessa Kuusen ohjelmasta käyty keskustelu koski sosiaalipolitiikan ja talouspolitiikan välistä ristiriitaa, hän kyseenalaisti kasvuhakuisen ohjelman lähtökohdat. Hänen mukaansa kirja oli kirjoitettu osittain dogmaattisessa sävyssä kaikkia väitteitä tieteellisesti todentamatta. Esimerkiksi ei ollut varmaa, että ihmisten peruspyrkimyksenä oli elintason kohottaminen, sillä henkisen hyvinvoinnin asettaminen aineellisen edelle ei ollut pois suljettua.[13]

Tällainen ajattelu ei ollut kokoomuksessa yleistä, sillä pääasiassa siellä suhtauduttiin taloudelliseen kasvuun myönteisesti. Olihan sosiaalipolitiikan laajenemista arvosteltu juuri siihen kohdistuvilla haitoilla. Kun nyt Myrdaliin vedoten todisteltiin, että sosiaalipolitiikka tuki talouskasvua, hyvinvointivaltion kriitikot kääntyivät epäilemään aineellisen elintason merkitystä. Suomessa asetettiin 1960-luvulla perinteisen liberalistisen talouspolitiikan perusteet kyseenalaisiksi, ja koska keynesiläinen talouspolitiikka tuntui menestyvän, hyvinvointivaltion talouspoliittinen arvostelu ei ollut kovin palkitsevaa. Ruotsissa oikeisto oli joutunut tunnustamaan, että sosiaalidemokraattien politiikka ei ollut johtanut sen ennustamaan tuhoon vaan oli käynyt päinvastoin, sillä Ruotsi oli noussut yhdeksi maailman vauraimmista maista. Siksi oli löydettävä muuta arvosteltavaa kuin hyvinvointivaltion taloudelliset lähtökohdat.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että kokoomuksessa, kuten yleensä porvarillisella puolella ja sosiaalidemokraattien piirissä, Kuusen ohjelma otettiin vastaan myönteisesti. Se oli sangen maltillinen, ja sillä oli tarjottavaa myös porvarillisen maailmankatsomuksen omaaville. Esimerkiksi se vastusti 40-tuntista työviikkoa ja kannatti sairausvakuutuksen asteittaista uudistamista[14] . Vasemmisto vaati 40-tuntista työviikkoa ja sairausvakuutuksen nopeaa toteuttamista, kun taas oikeisto yleensä vastusti niitä talouden realiteettien perusteella.

. . . . . .

11 Aamulehti 27.9.1961, pk.
12 Tuomioja 1996, 134.
13 Suomen Nainen 11/1961, ”Sosiaalipolitiikkamme uusi ohjelma”.
14 Kuusi 1968, 132–134, 292–293.

Kommunistit arvostelivat aluksi Kuusen ohjelmaa, mutta muutaman vuoden kuluttua hekin alkoivat löytää siitä myönteistä[15] . Vasemmiston yhteistyön laajeneminen ja syveneminen muuttivat heidän asennettaan sosiaalipolitiikaan. Aiemmin se oli ollut heille vain keino korjata porvarillisen yhteiskunnan virheitä, mutta nyt se olikin väline sen muuttamiseksi.

”Ottopojilla” hallitukseen

Noottikriisi ratkaisi käytännössä vuoden 1962 presidentinvaalit Urho Kekkosen hyväksi sen jälkeen, kun Olavi Honka luopui ehdokkuudestaan ja Honka-rintaman puolueet menivät vaaleihin omin ehdokkain tai kokoomuksen tapaan ”sammutetuin lyhdyin”. Valitsijamiesten kokouksessa kokoomus äänesti Kekkosta.

Noottikriisin yhteydessä Kekkonen hajotti eduskunnan, ja lähes samaan aikaan kuin presidentinvaalit pidettiin eduskuntavaalit. Niissä kokoomus menestyi hyvin lisäten paikkalukuaan 29:stä 32:een. Eduskunnan vasemmistoenemmistö muuttui porvarienemmistöksi 113–87. Maalaisliitto ja kansanpuolue voittivat kumpikin viisi paikkaa, ja maalaisliitto oli nyt eduskunnan suurin puolue. Sosiaalidemokraatit saavuttivat historiansa huonoimman tuloksen 38 paikalla.

Vaalien jälkeen ainoaksi hallitusvaihtoehdoksi jäi porvarihallitus. Mutta hallitusneuvotteluista ei tullut helppoja, sillä maalaisliitto vaati mukaan SAK:n eli käytännössä sosiaalidemokraattien opposition edustajia. Kokoomuslaisten oli vaikea hyväksyä tätä. Eduskuntaryhmästä löytyi vielä niitä, jotka tunsivat lojaalisuutta sosiaalidemokraattien ”leskisläisiä” kohtaan, vaikka esimerkiksi Honka-liiton innokkaimpiin ajajiin kuulunut Tuure Junnila olikin pudonnut eduskunnasta.

Hieman yllättäen hallitusta vastaan oli myös Päiviö Hetemäki, joka oli vielä kaksi vuotta aikaisemmin kannattanut samanlaista koostumusta. Hänen tavoitteenaan oli vuoden 1960 hallitusneuvotteluissa ollut toimintakykyinen hallitus, joka olisi pystynyt menestyksellisesti viemään läpi EFTA-neuvottelut. Kokoomuksen eduskuntaryhmä oli tuolloin pitänyt ”skogilaisten” mukaantuloa hallitukseen sosiaalidemokraattien hajottamisena ja oli vastustanut hallitukseen menoa äänin 15–10. Tämä oli saanut Hetemäen eroamaan eduskuntaryhmän puheenjohtajan paikalta, ja myös hanketta innokkaasti ajanut Juha Rihtniemi erosi puoluesihteerin tehtävästä.[16]

Vuoden 1962 vaalien jälkeen Hetemäki vastusti SAK:laisten ministerien tuloa hallitukseen. Näin hän teki mahdollisesti jo virkansakin puolesta, sillä hänhän oli STK:n toimitusjohtaja. Tästä huolimatta kokoomus lähti hallitusneuvotteluihin mutta havaitsi asemansa niissä heikoksi. Se ei nauttinut täydellisesti

. . . . . .

15 Tuomioja 1996, 142–143.

16 ”Puhelinkeskustelu Petäjäniemi/Junnila 4.6.1960” sekä ”Muistio valtuuskunnan kokouksesta 14.6.1960”, Eero Petäjäniemen ark., k. 3, KA; Virmavirta 1977, 78–79; Junnila 1962, 17–22; Korjus 1975, 145–146; Saukkonen 1973, 297–300. Ks. myös Suomi 1992, 309–314; Itse asiassa kuultuna Päiviö Hetemäki, 46; von Bonsdorff & Ekberg 1997, 140–142.

ulkopoliittista luottamusta, ja maalaisliitto halusi sanella, keitä sen ministereiksi tulisi.

Ohjelmakysymyksissä kokoomuksen kannalta oli hankalinta maininta 40-tuntisesta työviikosta, joka oli esillä lähinnä SAK:n edustajien vaatimuksesta. Myöskään maatalousohjelma ei tyydyttänyt. Neuvottelut vietiin kuitenkin päätökseen ja kokoomus sai tyytyä siihen, että vain yksi sen ministeri, T. A. Wiherheimo, oli eduskuntaryhmän jäsen. Sosiaaliministeri Kyllikki Pohjala oli tosin kokoomuslaisille tuttu, sillä hän oli ollut kansanedustajana usean vuoden ajan. Sen sijaan valtionvarainministeri Osmo P. Karttunen oli varsin tuntematon. Hän olikin hallituksen muodostajan Ahti Karjalaisen ehdokas. Eduskuntaryhmä hyväksyi hallitukseen menon 13. huhtikuuta äänin 18–14. Vastaan olivat muun muassa puheenjohtaja Jussi Saukkonen ja neuvotteluissa kiinteästi mukana ollut Juha Rihtniemi. Syynä oli ohjelman lisäksi se, että hallitus ei ollut puhtaasti parlamentaarinen.[17]

Pari vuotta aiemmin sekä Saukkonen että Rihtniemi olivat Hetemäen tavoin kannattaneet toteutettua hallituspohjaa. Selitys mielenmuutokseen lienee, että nyt asialistalla ei ollut teollisuuden kannalta mitään EFTA-kysymyksen kaltaista. Ongelmana oli, että SAK sai hallitusratkaisussa liikaa sanansijaa, etenkin kun eduskunta oli oikeistoenemmistöinen. Vuonna 1960 vasemmistoenemmistöisen eduskunnan aikana enemmistöhallitusta ei olisi saatu ilman skogilaisia.

Rihtniemellä ja Saukkosella saattoi olla henkilökohtaisiakin syitä vastustaa hallitukseen menoa. Kumpikin mahdollisesti haaveili ministerinpaikasta, mutta niiden saaminen olisi edellyttänyt, että kokoomuksen ryhmä olisi itse saanut päättää ministereistä. Vielä paremman lopputuloksen toivossa puoluejohto – toisin kuin eduskuntaryhmä – olisi ilmeisesti ollut valmis venyttämään neuvotteluja. Myös Saukkosen huonot kokemukset presidentin ja maalaisliiton neuvottelijoiden painostuksesta neuvottelujen aikana saattoivat vaikuttaa puoluejohdon penseyteen hallitusratkaisua kohtaan.[18]

Karjalaisen hallituksella oli monia vaikeuksia, joihin kokoomuksen eduskuntaryhmä ei aina ollut syytön. Ryhmässä oli vastaanharaajia, jotka tulivat esiin äänestyksissä eduskunnassa. Opposition mukana äänestivät usein muun muassa Raimo Ilaskivi, Esko Koppanen ja Margit Borg-Sundman. Kokoomukselle on-

. . . . . .

17 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 13.4.1962, PTA; Karjalainen & Tarkka 1989, 123–125; Seppinen 1997a, 207–222; Suomi 1994, 32–34; Saukkonen 1973, 337–341; Virmavirta 1977, 90–91. Vrt. Salminen Juhani 1999, 89: Juhani Salmisen mukaan Rihtniemi kannatti hallitukseen menoa innokkaasti. Hän perustaa tämän kuitenkin Holkerin ja Tavastilan haastatteluihin. Kenties jälkikäteen muisteltuna tuntuisi loogiselta, että Rihtniemi olisi puoltanut hallitukseen menoa, sillä hänen tavoitteenaan oli kokoomuksen hallituskelpoisuus. Hetemäen ja Saukkosen kielteinen asenne viittaa kuitenkin siihen, että kokoomuksen avainhenkilöt eivät olleet niin huolissaan hallituskelpoisuudesta. He saattoivat uskoa, että kokoomus olisi kovemmalla asenteella saanut aikaan paremman sopimuksen. Heidän politiikkansa tuossa vaiheessa olisi oman tutkimuksen aihe. Kaiken kaikkiaan voi kuitenkin todeta, että Rihtniemi oli aika kriittinen hallituksen ohjelmaa kohtaan. Ks. esim. kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 22.5.1962, PTA: Rihtniemi valitteli hallituksen saneeraussuunnitelmien johdosta, että eräät sosiaalilait ja maataloustulolaki olivat kokoomukselle ongelmallisia. Hänen mukaansa siltä vaadittiin jatkuvasti myönnytyksiä.

18 Saukkonen 1973, 338–339; Karjalainen & Tarkka 1989, 124–125; Virmavirta 1977, 90–91; Korjus 1975, 153–154.

gelmallisia kysymyksiä oli useita. Niihin kuului Saimaan kanava, jota arvostelijat pitivät taloudellisesti kannattamattomana. Kritiikkiin liittyi kuitenkin ulkopoliittisia pyrkimyksiä, ja eniten kanavasopimusta vastaan olivat ne, jotka vastustivat Kekkosta ja Suomen ulkopoliittista linjaa.[19]

Tietyllä tavalla puoluejohdon penseys ja vastahakoisuus hallituksen muodostamisessa antoivat suunnan Karjalaisen hallitukselle. Sitä ei muisteta kokoomuksen historiankirjoituksessa onnellisen yhteistyön ilmapiiristä. Oikeisto-opposition ohella Rihtniemi suhtautui siihen kriittisemmin, kuin monessa yhteydessä on annettu ymmärtää[20]. Hänen asenteeseensa vaikutti mitä ilmeisimmin halu päästä ministeriksi; kokoomuksesta viestitettiin useaan otteeseen, että sen eduskuntaryhmä rauhoittuisi, jos joku puolueen ministereistä vaihdettaisiin Rihtniemeen tai Saukkoseen[21]. Jouko Loikkasen näkemys Karjalaisen hallituksen vaikeasta tiestä ja kaatumisesta kiteyttää hyvin kokoomuksen suhteen siihen:

> [O]ikeastaan kokoomus oli se, joka hajotti Karjalaisen I hallituksen. Perimmäisenä syynä tähän pidän edelleenkin sitä, että kokoomuksesta olivat väärät miehet oikeassa paikassa ja oikeat miehet väärässä paikassa.[22]

Kaiken lisäksi Hetemäen toimet taustalla eivät helpottaneet puolueen oloa hallituksessa. Toisin kuin Rihtniemellä ja Saukkosella hänen motiivinaan ei ollut halu ministeriksi, sillä hänelle tarjottiin valtiovarainministerin paikkaa, mutta hän kieltäytyi. Perimmäisiä vaikuttimia voi vain arvailla, sillä lähteistä ei nouse esiin mitään selvää syytä. Hetemäki näyttää juuri Karjalaisen hallituksen aikana ottaneen kovan linjan myös ulkopolitiikassa, sillä hän hyökkäsi Kekkosta vastaan keväällä 1963 Uudessa Suomessa nimimerkillä ”Tarkkailija”[23].

On selvää, että Hetemäki kannatti vuoden 1960 kesällä esillä ollutta hallituspohjaa puhtaasti EFTA-kysymyksen takia. Vuosina 1962 ja 1963 vastaavaa tärkeää kysymystä ei ollut, joten hän ei pitänyt kokoomuksen mukanaoloa hallituksessa enää välttämättömänä. Puolueen sopeutuminen ilman vaikeuksia vuotta myöhemmin Johannes Virolaisen hallitukseen, jossa ei ollut skogilaisia, viittaisi siihen, että nimenomaan näiden mukanaolo hiersi kokoomuslaisia. Näyttää siltä, että he pitivät vielä vuonna 1963 sosiaalidemokraatteja yhteistyökumppaneina eivätkä halunneet hermostuttaa näitä osallistumalla toimintaan, joka voitiin tulkita SDP:n hajottamiseksi. Kokoomuslaiset kävivät vuonna 1964 sosiaalidemokraattien kanssa hallitustunnusteluja, joissa kävi selväksi, että nämä eivät halunneet hallitukseen ennen seuraavia eduskuntavaaleja.

. . . . . .

19 Virmavirta 1977, 91, 94.

20 Ks. Korjus 1975, 155; Salminen Juhani 1999, 89. Vrt. Suomi 1994, 37.

21 Loikkanen 1973, 67, 74, 94, 105–106, 137, 154.

22 Sama, 39: Loikkasen maininta, että kokoomus todellisuudessa hajotti hallituksen, on yksipuolinen, sillä myös muiden ryhmien toiminta oli vähintään yhtä hajottavaa. SAK:n ministerit erosivat jo elokuussa 1963. Kun hallitus lopulta kaatui joulukuussa Karjalaisen vakautusohjelmaan, kokoomuksen lisäksi myös kansanpuolue ja RKP olivat sitä kohtaan varauksellisia. Näin ollen on liioittelua pitää kokoomusta pääsyyllisenä, vaikka se ei tietenkään ollut hallituksen koossapitäjäkään. Näyttää siltä, että kokoomuksen mukanaolo kyllä lopulta hajotti Karjalaisen hallituksen mutta ei puolueen omien toimien seurauksena vaan Neuvostoliiton painostuksen takia. Ks. Seppinen 1997a, 248–250 ja Suomi 1994, 188–193.

23 Kekkosen ja Hetemäen sananvaihdosta ks. Suomi 1994, 163–165.

Tilanne muuttui, kun sosiaalidemokraatit alkoivat arvioida uudelleen suhteitaan Kekkoseen ja Neuvostoliitoon. Vuoden 1965 vaiheille sijoittuu myös Päiviö Hetemäen halu lämmittää välejään Kekkoseen ja maalaisliiton muihin johtomiehiin[24]. Toisaalta on myös arveltu, että Max Jakobson olisi vaikuttanut kielteisesti Hetemäen asenteisiin, ja on yhdistetty niiden lientyminen Jakobsonin lähtöön YK:hon[25]. Tällä todella lienee ollut osuutensa Hetemäen kannanottoihin, mutta todennäköisesti muuttuneet poliittiset suhdanteet aiheuttivat tämän linjantarkistuksen mieluummin kuin Jakobsonin muutto New Yorkiin.

Karjalaisen hallituksen muodostaminen heijastelee poliittisen tilanteen dramaattista muutosta noottikriisin jälkeen. Valta oli yksiselitteisesti maalaisliitolla, ja kokoomuksen asema oli huonontunut kovasti. Ulkopoliittiset tekijät lisäsivät sen tukaluutta. Puoluejohtoon kuuluneet eivät heti Honka-seikkailun jälkeen kelvanneet hallitukseen. Ainakin heti noottikriisin jälkeen yhteistyö leskisläisten kanssa oli poissuljettu vaihtoehto, joten ainoaksi järkeväksi vaihtoehdoksi jäi porvarillinen yhteistyö. Maalaisliiton kannan takia se edellytti kuitenkin SAK:n ottamista hallitukseen, ja siinä oli kokoomuksella nielemistä.

Karjalaisen hallituksen politiikkaa varjostivat valtiontalouden ongelmat, joiden ratkaisemiskeinoista ei oikein päästy yhteisymmärrykseen. Kokoomukselle verojen ja maksujen korottaminen oli vastenmielistä, kun taas SAK:laisille ministereille ne kelpasivat hyvin. Hallituksen keskeinen sosiaalipoliittinen uudistuskin, sairausvakuutuslaki, aiheutti erimielisyyttä niin, että jakolinja kulki pikemminkin hallituksen sisällä kuin sen ja opposition välissä.

Sairausvakuutuslaki – kokoomuksen ”kassalinjan” tappio

Karjalaisen hallituksen ohjelmassa oli pakollinen sairausvakuutus. Sitä valmistellutta ministerivaliokuntaa johti kokoomuslainen sosiaaliministeri Kyllikki Pohjala. Oman käsityksensä mukaan hänet laitettiin tehtävään, jotta ”potkivat” kokoomuslaiset eivät vastustaisi hallituksen esitystä[26]. Näitä ei kuitenkaan viety näin helposti hallituksen esityksen taakse, sillä juuri kokoomuksen eduskuntaryhmä vastusti sitä tiukimmin.

Aikojen kuluessa sairausvakuutusta oli selvitellyt seitsemän komiteaa, joista jo vuonna 1911 yksi oli ehdottanut sitä pakolliseksi. Hallitustasolla sairausvakuutusta puuhattiin ensimmäisen kerran vuonna 1926, jolloin se oli Tannerin sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen ohjelmassa. Kokoomuksen ohjelmiin sairausvakuutus ilmestyi vuonna 1948, jolloin sairausavustuskassojen toiminnan tehostaminen mainittiin keinoksi luoda edellytykset yleiselle sairausvakuutukselle[27].

Asia ei siten ollut uusi, kun sitä ruvettiin käsittelemään Karjalaisen hallituksessa syksyllä 1962. Edellisenä keväänä olivat SDP, TPSL, SKDL ja maalaisliitto kukin jättäneet eduskunnassa ehdotuksen sairausvakuutuslaista. Sosiaalide-

. . . . . .

24 Ks. Jouko Loikkasen pvk. 24.3.1965, Jouko Loikkasen kok., TPA.
25 Suomi 1994, 229.
26 Pohjala 1966, 318.
27 Kokoomuksen ohjelma 1948, 28.

mokraatit ehdottivat koko kansan vakuuttamista pitäen sitä kuitenkin yhdellä kertaa toteutettuna taloudellisesti mahdottomana. He kannattivat avustuskassojen avulla toteutettavaa työntekijöiden pakollista sairausvakuutusta, johon muu väestö kytkettäisiin kunnallisten piirikassojen kautta.[28] SDP ajoi siis samanlaista uudistusta, kuin mitä kokoomuksen vaaliohjelmassa oli ehdotettu jo vuonna 1948.

SDP:n tarkoitukseksi on epäilty palkansaajien mutta ei välttämättä muiden ryhmien ansionmenetysten turvaaminen. Puolue olisi tämän mukaan pitänyt eläke- ja työttömyysturvan tapaan toteutettua palkansaajien vakuutusta vaihtoehtona yleiselle sairausvakuutukselle. Toisaalta aloitteen voi tulkita myös taktiseksi vedoksi.[29]

Sen sijaan TPSL, SKDL ja maalaisliitto ehdottivat vakuutusta koko kansalle. Maalaisliiton mukaan ei ollut oikeudenmukaista, että se olisi koskenut pelkästään palkansaajia, sillä silloin ulkopuolelle olisi jääneet muun muassa pienviljelijät.[30] Tietyssä mielessä vastakkain olivat jälleen maaseutu ja kaupunki. Jos sairausvakuutus olisi toteutettu SDP:n ja kokoomuksen ajaman ”kassalinjan” mukaisesti, se olisi ollut maalaisliitolle suuri tappio.

Kokoomus kannatti alusta alkaen niin sanottua kassalinjaa. Jo edellä mainitussa vuoden 1948 ohjelmassahan puhuttiin sairausavustuskassojen kehittämisestä yleisen sairausvakuutuksen edellytyksenä. Vuoden 1957 yleisohjelmassa taas todettiin, että sosiaalinen tuki oli ”järjestettävä entistä enemmän kansalaisten itsensä johtamien ja hallitsemien vakuutusmuotojen pohjalle”. Tämä tarkoitti sitä, että vaikka sairausvakuutus määrättäisiin pakolliseksi, vapaaehtoisen järjestelmän oli voitava säilyä sen rinnalla. Vuoden 1961 tavoiteohjelman linjaukset olivat samansuuntaiset.[31]

Kokoomuksen kanta ja perustelut olivat samanlaiset kuin työttömyysvakuutuksessa ja työeläkkeissä. Vakuutusrahojen käyttöä pystyttiin valvomaan, kun ne oli hajautettu yksityisiin kassoihin. Koska väärinkäytösten mahdollisuus oli näin minimoitu, järjestelmä oli halvempi kuin muut. Samalla turvattiin, että apua saivat sitä todella tarvitsevat.

Sairausvakuutuksen käsittely hallituksessa oli kokoomukselle pettymys, sillä sen esityksessä vakuutuksen hoitaminen annettiin Kansaneläkelaitokselle. Lisäksi puolueen ministeri Kyllikki Pohjala kääntyi tämän niin sanotun virastolinjan kannalle, mikä ei miellyttänyt eduskuntaryhmää, joka painosti häntä muuttamaan kantaansa. Ryhmästä ehdotettiin jopa toteuttamisen lykkäämistä.[32]

Pohjalan kuten myös pääministeri Karjalaisen taivutteli virastolinjalle Kansaneläkelaitoksen pääjohtaja V. J. Sukselainen. Perusteena hän käytti ruotsalaisten sosiaalialan asiantuntijoiden ja poliitikkojen kokemuksia Ruotsin kassape-

. . . . . .

28 VP 1962 liitteet IX–XIIa, 1626–1950.

29 Kangas Olli 1990, 26; Kangas Olli 1991, 149. Vrt. Hellsten 1993, 352; Haatanen & Suonoja 1992, 471.

30 VP 1962 liitteet IX–XIIa, 1675–1705.

31 Kokoomuksen ohjelma 1948, 28; Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 13; 1960-luvun politiikan tavoitteet, 19; Suomalainen konservatismi, 85.

32 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 16.10.1962, liite 1 ja 30.10.1962, PTA; Pohjala 1966, 320.

Kyllikki Pohjala (1894–1979) oli ollut kansanedustajana jo ennen toista maailmansotaa. Edustajavuosia kertyi kunnioitettavat 29 (1933–1962). Hän ei eduskunnassa ollut kuitenkaan erikoistunut niinkään sosiaalipoliittisiin kysymyksiin vaikka sairaanhoitaja olikin. Pohjalan valintaan ministeriksi vaikutti osaltaan se, että hän ei ollut tahrannut nimeään Honka-liitossa vaan päinvastoin oli kieltäytynyt valitsijamiesehdokkuudesta. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

rusteisesta järjestelmästä. Suurimmat heikkoudet olivat etuuksien epäyhtenäisyys ja pienimpien kuntien vaikeudet toteuttamisessa. Myös Jaakko Pajula ja kokoomuksen eduskuntaryhmän sihteeri Jouni Veinio vaikuttivat Pohjalan kannanmuodostukseen. Lisäksi hänellä näyttää olleen omaehtoistakin kiinnostusta virastolinjaa kohtaan, sillä esitellessään hallituksen iltakoulussa valmisteilla ollutta lakiehdotusta hän totesi, että ennen pitkää kaikki sosiaalivakuutukset oli saatava saman katon alle. Työeläkelaki olisi pitänyt saada Kansaneläkelaitoksen yhteyteen.[33]

Pohjalan kannanmuutos oli merkittävä, sillä olihan hän vielä puolitoista vuotta aiemmin ollut hyväksymässä työeläkelakia eikä ollut missään vaiheessa ilmaissut vastustavansa sitä tai halunnut liittää sitä Kansaneläkelaitoksen hallintaan. Sen sijaan hän kyllä korosti lain käsittelyn yhteydessä, että työeläkkeet ja sairausvakuutus täydentäisivät toisiaan. Lisäksi hän huomautti, että nousukausi ei saanut muodostua itsetarkoitukseksi vaan sen avulla piti yrittää korjata yhteiskunnan epäkohtia.[34]

Pohjalalla sosiaaliset näkökohdat olivat keskeisemmällä sijalla kuin monella muulla kokoomuslaisella, mistä syystä hänet oli helppo puhua virastolinjan

. . . . . .

33 Niemelä 1988, 135, alaviite 3; Hallituksen iltakoulun ptk. 26.9.1962, Ahti Karjalaisen ark., k. 7/II, KA.

34 VP 1961 ptk., 830–834 (Pohjalan puheenvuoro).

kannalle, etenkin kun kassalinja ei taannut kaikille vakuutusta. Tämä soti hänen oikeudenmukaisuuskäsitystään vastaan. Pääministerin sihteerille Jouko Loikkaselle hän kiteytti kantansa perustelut seuraavasti:

> Kyllä se kokoomuskin puhuu kommunismin vastustamisesta, mutta se vastustaminen on jäänyt vain puhumiseksi. Minä en välitä paljoa puhumisesta vaan teoista itse maakunnissa. Tämä sairausvakuutus on mielestäni kaikkein tehokkainta kommunismin vastustamista tällä hetkellä.[35]

Kokoomuksen muut ministerit olivat kassalinjalla yhdessä kansanpuolueen ja RKP:n ministerien kanssa, mutta se ei riittänyt, koska maalaisliiton ja SAK:n ministerit kannattivat Pohjalan kanssa virastolinjaa. Muut kokoomusministerit toivoivat, että hallitus vielä odottelisi kokoomuksen valmisteilla ollutta ehdotusta, ennen kuin se tekisi esityksensä. Maalaisliittolaiset halusivat kuitenkin pitää kiirettä.[36]

Kokoomuksen lehdissä ihmeteltiin hallituksen toimia. Uuden Suomen mukaan kassalinjasta oli annettu tahallisesti väärää tietoa. Toisin kuin vastustajat väittivät, kassalinjalla pystyttäisiin ottamaan kaikki väestöryhmät vakuutuksen piiriin eivätkä omaa työtään tekevät joutuisi muita huonompaan asemaan. Samoin vastoin virastolinjan kannattajien propagandaa työnantajien kustannukset eivät riippuisi järjestelmästä.

Uuden Suomen mielestä sairausvakuutusjärjestelmästä oli muodostumassa ”epäoikeudenmukainen tulonsiirto, maksavana puolena lähinnä pieni- ja keskipalkkaiset ryhmät, joilta vakuutettujen rahat käytännössä kertyvät”. Lehti hämmästeli vauhtia ja selitti sen maalaisliiton kiireeksi tuoda lakiesitys eduskuntaan ”propagandamielessä” ja ”vieläpä täysin raakileasteella”. Lehti ihmetteli muiden kassalinjaa kannattaneiden puolueiden ministereitä, jotka eivät tehneet mitään lain käsittelyn viivyttämiseksi, jotta kokoomuksen esitys olisi ehtinyt mukaan.[37]

Kokoomus jätti hallituksen esityksen jälkeen oman kassalinjaan perustuneen aloitteensa. Siinä väitettiin, että kassalinja olisi virastolinjaa halvempi ja tehokkaampi, vähentäisi väärinkäytösten mahdollisuuksia, edistäisi omatoimisuutta ja -vastuisuutta sekä säilyttäisi olemassa olevat kassat. Lisäksi virastolinjaa pidettiin tulonsiirtona kaupungeilta maaseudulle. Valvonta olisi kuulunut Kansaneläkelaitokselle ja toteutus työpaikkakassoille ja yleisille sairauskassoille. Kustannukset olisivat jakautuneet vakuutetuille, työnantajille ja valtiolle.[38]

Lähetekeskustelussa kokoomuksen puheenvuoron pitänyt Juha Rihtniemi huomautti, että vastoin vastustajien väittämää kassalinjassakin vakuutus kattaisi koko väestön. Paikkaansa ei myöskään pitänyt, että kunnat joutuisivat keskenään erilaiseen asemaan, vaan kassalinjallakin yleiset sairausvakuutus- ja työpaikkakassat saataisiin tasoituksella samanarvoisiksi. Vielä Rihtniemi vetosi

. . . . . .

35 Loikkanen 1973, 54.
36 Hallituksen iltakoulun ptk. 7.11.1962, Ahti Karjalaisen ark., k. 7/II, KA.
37 US 8.11.1962, pk. 10.11.1962, pk. Ks. myös Aamulehti 10.11.1962, pk.; 16.11.1962, pk.; Karjalainen 10.11.1962, pk.; 21.11.1962, pk; Nykypäivä 9/1962, pk.
38 VP 1962 liitteet I–XIIb, 2968–2991.

sairausvakuutusta tutkineisiin komiteoihin, jotka kaikki olivat puoltaneet kassalinjaa. Se säilyttäisi päätäntävallan vakuutetuilla, kun taas virastolinjalla se siirtyisi ”muutamalle harvalle virkamiehelle”. Järjestelmä, jossa vakuutetut osallistuivat asioidensa hoitoon, oli Rihtniemen mielestä joustavampi ja tehokkaampi kuin virastolinja.[39]

Kassalinja ei kuitenkaan voittanut, vaan valiokuntakäsittelyssä SDP:kin taipui maalaisliiton ajamalle virastolinjalle. Ratkaisevaa puolueen kannanmuutokselle oli työpaikkakassojen säilymisen takaaminen. Kun vielä RKP:n ja kansanpuolueen edustajat kääntyivät virastolinjalle, kokoomus jäi yksin.[40]

Kokoomuksen perustelut kassalinjan puolesta eivät muuttuneet. Tärkein niistä oli edelleen, että se oli paras tapa kontrolloida rahojen käyttöä. Omatoimisuus, -vastuisuus ja -valvonta myös takasivat tehokkuuden. Varat kyettäisiin käyttämään ”vain todellisen sairauden johdosta taloudellista tukea tarvitseville”. Aamulehti nimesi sairausvakuutuslain ”vero- ja huoltolaiksi”, jossa vakuutuksen luonteesta olivat jäljellä vain vakuutetuilta ja työnantajilta perityt maksut. [41]

Kokoomus hankki sairausvakuutuksen yhteydessä jarruttajan maineen, jota karistaakseen sen kansanedustajat todistelivat, että puolue ei sinänsä vastustanut lakia ja oli aina kannattanut yleistä sairausvakuutusta. Leimaamiselle löytyy perusteita, sillä aina kun sosiaalivaliokunnassa ehdotettiin sairausvakuutuslain käsittelyn keskeyttämistä, uusien asiantuntijoiden kuulemista tai käsittelyn lykkäämistä, saattoi olla varma, että asialla oli kokoomuksen edustaja.[42] Paradoksaalista oli, että vaikka lain esittelijä oli kokoomuslainen ministeri, puolue oli esityksen kiihkein vastustaja.

Kyllikki Pohjala kertoo muistelmissaan, että kokoomuksen eduskuntaryhmä halusi panna uudistuksen ”vihreän veran alle” ja että puolue jatkoi vastustustaan ”muodossa ja toisessa”. Loikkaselle hän kertoi, että kokoomuslaiset olivat kaavailleet hänestä sosiaalipoliittisten uudistusten jarruttelijaa, mutta hän ei ollut tähän suostunut. Kun hän oli sanonut valmistavansa esityksen sairausvakuutuksesta, puoluetoverit olivat vaatineet, että se koskisi pelkästään työsuhteessa olevia, ja ehdottaneet maaseutuväestön käsittelemistä köyhäinhoitolain mukaan.[43]

. . . . . .

39 VP 1962 ptk., 1605–1607 (Rihtniemen puheenvuoro). Ks. myös Nykypäivä 2/1963, pk.

40 Sosiaalivaliokunnan ptk. 19.2.1963, sosiaalivaliokunta 1962 – 1975, mf. 1, EDKA; von Bonsdorff & Ekberg 1997, 229–230: RKP oli jakautunut, mutta monille sen jäsenistä hallintomalli ei ollut keskeinen. Puolue ei halunnut jarruttaa uudistusta.

41 VP 1963 ptk., 866–87 (Rautkallion puheenvuoro), 983–984 (Rihtniemen puheenvuoro); Aamulehti 12.5.1963, pk.; US 20.4.1963, pk.; Karjalainen 23.5.1963, pk; Nykypäivä 9/1962, ”Yleinen sairausvakuutus toteutettava kassalinjalle”; 11/1962; ”Koko kansan sairausvakuutus kassalinjalle”; Hallituksen iltakoulun ptk. 7.11.1962 (Wiherheimon puheenvuoro), Ahti Karjalaisen ark., k. 7/II, KA.

42 VP 1963 ptk., 929–930 (Koppasen puheenvuoro), 985–986 (Rautkallion puheenvuoro); Sosiaalivaliokunnan ptk., 8.2.1963, 14.2.1963, 19.2.1963, 26.2.1963 ja 17.4.1963, sosiaalivaliokunta 1962–1975, mf. 1, EDKA; Vrt. US, 12.11.1962, pk.; Karjalainen, 21.11.1962, pk. Ks. myös Loikkanen 1973, 57: Juha Rihtniemi ehdotti Pohjalan mukaan eduskuntakäsittelyn lykkäämistä viikkojen päähän, mutta hallituksen enemmistö piti päänsä. Kun Pohjala Rihtniemeä ärsyttääkseen ehdotti erikoisvaliokuntaa, tämä hermostui ja sanoi, että käsittelyä päinvastoin oli jarrutettava eduskunnassa.

43 Pohjala 1966, 320; Loikkanen 1973, 55.

Kokoomuksen kantaa saattaa selittää, että se piti sairausvakuutusta maalaisliiton ”propagandana”. Puolueen lehdet myös epäilivät Kansaneläkelaitosta pyrkimyksistä lisätä virastolinjan avulla valtaansa.[44] Toinen tekijä olivat valtiontalouden ongelmat, joiden takia kokoomus kannatti toteuttamisessa hallituksen ehdottamaa varovaista aikataulua. Maalaisliiton eduskuntaryhmä sitä vastoin ehdotti lain aikaistamista hallituksen esityksestä. Kokoomuksen mielestä tällainen olisi merkinnyt valtiontalouden saneerauksen vaikeutumista. Tässä vedottiin Pekka Kuuseen, jonka ohjelmassa sairausvakuutusjärjestelmän toteutus oli porrastettu niin, että se olisi ollut kokonaisuudessaan voimassa vasta 1970-luvulla. Maalaisliitto sai kuitenkin tahtonsa läpi aikataulussakin.[45]

Sairausvakuutuksesta löytyi myös ideologinen puoli, sillä kokoomus piti virastolinjaa kalliina byrokratiana, joka keskitti kaiken vallan valtiolle. Koska puolueen ohjelmissa kannatettiin yksityistä yritteliäisyyttä ja henkilökohtaisen vastuun merkitystä, sosiaalivakuutuksen keskittäminen valtiolle olisi merkinnyt niiden hylkäämistä. Lain käsittelyssä tuli esiin kokoomuksen uudistunut ideologia, joka rakentui yksilökeskeisyydelle kollektivismia vastaan. Puolueessa ihmeteltiin, miksi maalaisliitto, joka oli korostanut yksilönvapautta, halusi siirtää kaiken ”yhden byrokraattisen laitoksen hoidettavaksi”[46].

Suomen sosiaalipoliittisista uudistuksista 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuolella on havaittavissa, että maalaisliitto ja kommunistit halusivat keskittää suurimman osan sosiaalisesta lainsäädännöstä Kansaneläkelaitokselle, kun taas SDP ja erityisesti kokoomus vierastivat tätä. Kokoomukselle kysymys oli enemmän ideologinen kuin puoluepoliittinen. Toisaalta Kansaneläkelaitos oli voimakkaasti maalaisliittolaisten miehittämä, joten SDP ja kokoomus vastustivat sosiaalipolitiikan keskittämistä Kelalle puoluepoliittisistakin syistä.

Unohtaa ei sovi myöskään STK:ta, joka muotoili kassalinjaa yhdessä kokoomuksen kanssa ja jonka kantaa sen aloite noudatti. Innokkaimmin kassalinjaa ajoivatkin teollisuuspiirejä lähellä olleet kansanedustajat.[47] Kokoomuksen näkemys oli sama työeläkekysymyksessä, ja kassalinja oli työnantajien etujen mukaista. Kokoomuksen ja STK:n yhteistyö ei ollut yllättävää, sillä monella kokoomusvaikuttajalla oli yhteyksiä työnantaja- ja teollisuuspiireihin. Tosin tässäkään rintamalinjat eivät kulkeneet niinkään työnantajien ja työläisten kuin jälleen maaseudun ja kaupungin välillä.

. . . . . .

44 US 10.11.1962, pk.; Aamulehti 16.11.1962, pk.; Karjalainen 10.11.1962, pk.

45 VP 1963, ptk., 866–870 (Rautkallion puheenvuoro), 933–962 (äänestykset), 985–986 (Rautkalllion puheenvuoro); Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 18.4.1963; US 20.4.1963, pk.; Aamulehti 12.5.1963; Suomen Nainen 4/1962, ”Entä kun sairastutaan”; Nykypäivä 3/1962, pk.

46 VP 1963 ptk., 983–984 (Rihtniemen puheenvuoro); Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 20.–21.4.1963 (Marja–Leena Bergin puheenvuoro), PTA.

47 Niemelä 1988, 138; Ks. myös Loikkanen 1973, 54: Pohjala valitti Loikkaselle kokoomuksen eduskuntaryhmän kuuntelevan työnantajia. Sen sijaan hallituksessa kiihkeimmin työnantajien linjaa ajoi RKP:n Söderhjelm. Pohjalan mukaan kokoomuksen ja kansanpuolueen vastustuksen takana olivat myös raadolliset syyt, sillä kokoomuksen ryhmässä Kelan johtajakaavailuissa pettynyt Erkki Hara ja kansanpuolueessa niin ikään Kelan johtajakandidaatti Juho Tenhiälä provosoivat ryhmiään kassalinjan taakse.

Juhani Salminen on kysynyt, oliko virastolinja sovittu jo työeläkelain yhteydessä. Hän perustaa olettamuksensa kahteen toisistaan riippumattomaan ”aihetodisteeseen”[48] . Hänen mukaansa sopijat olivat Kekkonen, Hetemäki ja SAK:n puheenjohtaja Vihtori Rantanen. Tämä kyllä selittäisi, miksi maalaisliitto kääntyi niin helposti työeläkelain puolelle, mutta toisaalta prosessiin liittyi muita ”lehmänkauppoja”, kuten Sukselaisen hallituksen aseman turvaaminen ja uusi maataloustulolaki. Maalaisliiton kääntymiselle löytyy parempiakin selityksiä kuin sopimus sairausvakuutuslain virastolinjasta.

Jos toisaalta sopimus oli olemassa, se asettaa STK:n toiminnan outoon valoon, sillä sen johtaja Päiviö Hetemäki olisi ollut yksi oletetun sopimuksen keskushahmoista. Miksi STK olisi ollut sorvaamassa kokoomuksen kassalinjalle perustunutta lakialoitetta vielä senkin jälkeen, kun hallitus oli jo päätynyt virastolinjalle? Tietysti STK:ssa on saatettu esittää ulospäin vastahakoista, koska monet sen jäsenet eivät olisi hyväksyneet sopimusta. Sen sijaan kokoomuksen tilanteesta sopimus kertoisi aika paljon. Salmisen mukaan kokoomuslaiset eivät tienneet siitä. Edes puolueen oma mies ei viitsinyt kertoa. Sinänsä tällainen kyllä sopii 1960- ja 1970-luvun kuvaan.

Toisaalta vaikka kokoomuksen johto olisi tiennyt sopimuksesta, sen kannatti ottaa kova asenne. Puolueessa oli oppositio, joka veronkorotusten välttämiseksi vastusti kaikenlaista valtion menojen kasvattamista. Tähän ryhmään eivät olisi ehkä tehonneet puheet sopimuksesta. Oli parasta vastustaa virastolinjaa, etenkin kun lähes kaikki puolueessa olivat periaatteessa samaa mieltä.

Sairausvakuutuksen käsittely osoitti kokoomuksen aseman Karjalaisen hallituksessa. Puolue tunsi sen aikana itsensä ulkopuoliseksi maalaisliiton sanellessa ratkaisun. Kokoomus oli vain osittain hallituspuolue, ja eduskuntaryhmä pidettiin usein erossa hallituksen päätöksistä. Tämä oli kokoomuksen kannalta hankalaa, etenkin kun ajat olivat muutenkin ongelmalliset.

Sairausvakuutuslain yhteydessä tuli selkeästi esiin valtiontalouden huono tila, johon kokoomuslaiset vetosivat lain lykkäämiseksi. Ajankohdan paradokseja oli sekin, että vuonna 1961 maalaisliitto suhtautui työeläkelakiin aluksi pidättyvästi vedoten valtiontalouden tilaan. Pari vuotta myöhemmin se ajoi innokkaimmin sairausvakuutusta, kun taas kokoomuksen vuoro oli vedota valtiontalouteen ja olla pidättyväinen.

Koulu-uudistus käyntiin vastustuksesta huolimatta

Vuonna 1963 käynnistyi eduskunnassa vuosikymmenen merkittävimpiin kuulunut uudistusprosessi, peruskoulu-uudistus. Kuten sairausvakuutuslain yhteydessä kokoomus osoitti siinäkin kuuluvansa istuntosalin oikealle laidalle. Kansanrintama – eli sosiaalidemokraatit, kommunistit ja maalaisliitto – oli tässäkin kysymyksessä samalla puolella, ja kokoomus oli kaikkein vastahakoisin jarruttelija.

. . . . . .

48 Salminen Juhani 1999, 127–128: Salmisen mukaan vakuutusyhtiöiden keskusliiton hallituksen käsitellessä sairausvakuutuskysymystä Miettusen hallituksen (1961–62) valtiovarainministeri J. E. Niemi lausui, että asia oli jo sovittu. Koska työeläkkeet menivät yksityisille, sairausvakuutus menisi Kansaneläkelaitokselle. Samanlaisen väitteen oli esittänyt SAJ:n Heikki Helkavuorelle SDP:n sosiaalivaliokunnan jäsen Sulo Hostila.

Suomalaista koulupolitiikkaa oli yritetty uudistaa 1920-luvulta lähtien, sillä oppikoulua säätelevä koulujärjestys oli jo vuodelta 1872. 1930-luvulta lähtien oli käytännössä kaksi kilpailevaa järjestelmälinjaa: olemassa oleva rinnakkaiskoulu ja yhtenäiskoulu. 1940-luvun lopulla Yrjö Ruudun johtama koulujärjestelmäkomitea ehdotti Suomeen yhtenäiskoulua, mutta lähes kaikki vastustivat ehdotusta. Kokoomus piti sitä liian kalliina kokeiluna Suomen kaltaiselle köyhälle maalle.[49]

Vuonna 1959 julkaistu kouluohjelmakomitean mietintö käynnisti uuden peruskoulukeskustelun. Komitea ehdotti 9-vuotista kaikille maksutonta kunnallista yhtenäiskoulua. Mielipiteenvaihdossa oppikouluväki ja korkeakoulut olivat vastaan ja kansakoulunopettajat sekä kouluhallitus puolesta. Vastustajien ja kannattajien jako kulki oikeiston ja vasemmiston välillä, sillä vastustajien keskeinen huolen aihe oli koulun omistussuhteiden muuttuminen. Puhuttiin ”keskikoulun sosialisoimisesta”.[50]

Samaan aikaan yhteiskunnan rakennemuutos, elintason nousu, kaupungistuminen ja työnjaon kehittyminen kasvattivat koulutusvaatimuksia, jotka puolestaan nostivat koulutustarvetta ja -halukkuutta. Seurauksena oli oppikoulun ja keskikoulun käymisen huomattava lisääntyminen. Osaltaan sitä edistivät myös sotien jälkeen luodut kunnalliset keskikoulut.[51]

Kokoomuksessa koulukysymyksestä oli keskusteltu jo aiemmin 1950-luvulla. Jakolinja oli kulkenut kansakouluopettajien ja oppikouluväen välillä. Kokoomuslainen kansakoulunopettaja ja kansanedustaja Lauri Järvi toimi aktiivisesti yhtenäiskoulun hyväksi, kun taas puolueen puheenjohtaja ja oppikoulun rehtori Jussi Saukkonen oli sitä vastaan. Yhtenäiskoulun kannattajien argumentti oli, että muuttuvassa yhteiskunnassa kansalaiset tarvitsivat entistä parempaa koulutusta ja että vanha kansakoulu oli riittämätön vastaamaan ajan haasteisiin. Kaikkien oli saatava pohjaksi vähintään keskikoulu. Oppikoulupuoli taas väitti oppikoulua niin vaativaksi, että sen pystyivät käymään vain lahjakkaimmat.[52] Koulukysymys ei ollut pelkästään puoluepoliittinen tai aatteellinen vaan myös koulujärjestelmän sisäinen riita siitä, kenen johdolla koululaitosta Suomessa kehitettiin.

Monia kokoomuksessa pelottivat myös uudistuksen vaikutukset valtion ja kuntien talouteen. He arvelivat, että keskikoulujen kunnallistaminen maksaisi paljon ja että lukukausimaksujen poistaminen koituisi maan taloudelle kestämättömäksi. Suomella ei yksinkertaisesti olisi pitkiin aikoihin varaa tämän tapaisiin kokeiluihin.[53] Koululaitoksen ulkopuoliset kokoomuslaiset pääosin vastustivat yhtenäiskoulua, koska yhtäältä pitivät sitä valtiolle ja kunnille kalliina ja toisaalta vierastivat periaatteessa yksityisoppikoulujen sosialisoimista.

. . . . . .

49 Ks. Soikkanen Timo 1991, 422–441; Kokoomuslaisten reaktioista ks. edellä s. 67.
50 Kouluohjelmakomitean mietintö 1959, 76–88; Kivinen 1988, 203.
51 Jauhiainen 1993, 157–158.
52 Nuori Oikeisto 2/1957, ”Yhtenäiskoulusta väitellään”.
53 Muistio ”Keskustelun pohjaksi”, Felix Seppälän kok., II:11, HMA; PM ”Lähivuosien koulupoliittinen linja” ja PM ”Kouluohjelmakomitean mietintö”, Niilo Honkalan ark., k.17, KA; Kouluohjelmakomitean mietintö 1959, 187–190.

Koulukysymys nytkähti eteenpäin vuonna 1963, kun eduskunta hyväksyi ponnen, jossa toivottiin hallitukselta toimenpiteitä yhtenäiskouluun siirtymiseksi kouluohjelmakomitean suositusten mukaisesti. Sivistysvaliokunnan kokoomuslaiset edustajat jättivät sen mietintöön vastalauseen, jonka mukaan koulujärjestelmän puutteet pystyttiin korjaamaan olemassa olevaa järjestelmää uudistamalla, esimerkiksi oppikouluja lisäämällä ja eri koulumuodot toisiinsa niveltämällä[54].

Kokoomuslaiset peräsivät malttia koulu-uudistukseen ja vaativat laajoja edeltäviä kokeiluja. Asiantuntijoiden enemmistö, kuten korkeakoulujen sekä oppi- ja ammattikoulujen edustajat olivat olleet kielteisiä. Ainoastaan kansakouluväki oli kannattanut yhtenäiskoulua kustannuksista riippumatta. Siksi kokoomuksessa ihmeteltiin komitean äkillistä kääntymistä yhtenäiskoulun kannalle. Ruotsin kokemuksiin viitaten kokoomuslaiset huomauttivat, että Suomen koulujärjestelmän ongelmia ei voitu ratkaista järjestelmää muuttamalla, etenkään jos ne johtuivat oppilaiden lahjakkuuseroista.[55]

Eduskunnassa yhden kaikkein kiihkeimmistä koulu-uudistuksen vastaisista puheenvuoroista käytti Jussi Saukkonen. Hänen asenteensa perustui lähinnä asemaan yksityisen oppikoulun rehtorina. Hän ihmetteli, miksi eri tahot kouluviranomaisia myöten hyökkäsivät niin innokkaasti oppikoululaitosta vastaan, vaikka se oli kaikista heikkouksistaan huolimatta suomalaisen sivistyselämän perusta. Saukkonen jopa vertasi uudistushanketta sosialistimaiden ja kansallissosialistisen Saksan koulu-uudistusten epäonnistumisiin. Hän tähdensi, että koulujärjestelmää voitiin uudistaa vain perusteellisten kokeilujen perusteella.[56] Puheenvuoro paljasti selvästi, että oppikouluväki vastusti uudistusta – aiheellisesti – pelosta, että se siirtäisi yksityiset oppikoulut yhteiskunnan haltuun.

Toisille kokoomuslaisille kysymys oli kuitenkin enemmän valtiontalouden mahdollisuuksista kuin oppikoulujen itsenäisyydestä: ei ollut varaa sosiaali- tai kulttuuripuolen kalliisiin uudistuksiin. Ennen kuin kannatti edes puhua koko uudistuksesta, oli saatava selville sen kustannukset. Tutkimuksista voitiin lukea, että yksityiset oppikoulut tulivat valtiolle puolet halvemmiksi kuin julkiset keskikoulut.

Yhtenäiskoulua epäiltiin myös epäsosiaaliseksi, koska siinä kaikki oppilaat olivat koulumaksujen suhteen samalla tasolla. Rinnakkaiskoulujärjestelmässä varakkaiden perheiden oppilaat maksoivat köyhien saadessa koulunsa ilmaiseksi. Lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, että Suomen ei kannattanut seurata Ruotsia, koska maiden koulujärjestelmät olivat jo alun perin erilaisia. Suomessa oli yksityisiä oppikouluja paljon enemmän, kuin Ruotsissa oli ollut ennen peruskouluun siirtymistä.[57]

. . . . . .

54 VP 1963 asiakirjat V:2, sivm. n:o 9, vastalause.
55 VP 1963 ptk., 2158–2165 (Linkolan puheenvuoro).
56 VP 1963 ptk.,2222–2226 (Saukkosen puheenvuoro).
57 VP 1963 ptk., 2238-2242 (Saariahon puheenvuoro), 2246 (Borg-Sundmanin puheenvuoro), 2254–2257 (Sillantauksen puheenvuoro), 2257–2260 (Haran puheenvuoro), 2274–2275 (Ala-Kuljun puheenvuoro); US 19.11.1963, pk.; Aamulehti 20.11.1963, pk.; Satakunnan Kansa 5.11.1963, pk.; 26.11.1963, pk.

Kokoomuslaisista ainoastaan Olavi Lähteenmäki näyttää kannattaneen yhtenäiskoulua, mutta hänkin oli huomattavasti maltillisemman vauhdin kannalla, kuin mitä eduskunnan ponsi edellytti. Hänen mielestään rinnakkaiskoulujärjestelmän suuri ongelma oli karsinta, joka suosi hyvien perheiden lapsia. Tämän takia hän oli kääntynyt kannattamaan yhtenäiskoulua. Hänen mukaansa yhtenäiskouluun siirtyminen edellytti huolellista tutkimusta ja suunnittelua. Lähteenmäki äänesti kokoomuksen yhtenäiskoulua vastustanutta ponsiehdotusta vastaan. Lopullisessa äänestyksessä hän ei kuitenkaan kannattanut välitöntä siirtymistä yhtenäiskouluun, vaan tuki maltillista ponsiehdotusta, jossa korostettiin kokeilujen ja kustannuslaskelmien tekemistä ennen uuteen järjestelmään siirtymistä.[58]

Kokoomuksen vastustuksesta huolimatta toivomusaloite koululaitoksen uudistamiseksi meni läpi. Puolue jäi käytännössä yksin, sillä se sai seuraa vain muutamista kansanpuolueiden edustajista. Tämä kertoo samasta kuin sairausvakuutuslain käsittely; maalaisliitto, sosiaalidemokraatit ja kommunistit olivat löytämässä toisensa sosiaalipolitiikassa. Kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien yhteisymmärrys sosiaalipolitiikassa oli loppunut sairausvakuutukseen, ja nyt kansanrintamapuolueet olivat päässeet yksimielisyyteen koulukysymyksessä.

Pohjimmiltaan kyse oli erilaisista sosiaalisista näkemyksistä. Sosiaalidemokraatit ottivat etäisyyttä keskieurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan ja lähentyivät maalaisliiton ja kommunistien tasaisesti kaikille jakavaa sosiaalipolitiikkaa kuten myös ruotsalaista sosiaalidemokratiaa, jossa yhteiskunta järjesti kaikkien sosiaaliturvan ja koulutuksen. Kokoomus jäi yksin kannattamaan halpoja ja eriarvoisia järjestelmiä.

Sekä sairausvakuutuslain että peruskouluponnen käsittelyn aikaan valtiontalous oli huonossa kunnossa. Tämä antoi tietenkin oman mausteensa ainakin kokoomuksen asenteisiin. Vastahakoisuus oli kasvanut, mutta nyt ei kummankaan uudistuksen tarpeellisuutta asetettu kyseenalaiseksi. Asiat vain käännettiin järjestelmäkysymyksiksi. Sairausvakuutus voitiin toteuttaa olemassa olleella kassalinjalla ja peruskoulutus uusia rinnakkaiskoulua parantamalla. Kummassakin tapauksessa kysymys oli pitkälti kustannusten pitämisestä kurissa. Uudet järjestelmät olisivat tulleet maksamaan aivan liikaa aikana, jolloin veroja ja maksuja jouduttiin muutenkin korottamaan. Tämä oli suuri ongelma verotuksen alentamista vaatineelle puolueelle.

Valtiontalouden ongelmat ja sosiaalipolitiikan kritiikki

Sosiaalipoliittista realismia vai veronalennuksia?

Karjalaisen hallituksen suurin huolen aihe oli valtiontalouden huono tila. Hallitusohjelman keskeisiä kohtia olikin sen tasapainottaminen. Toimintapöytä-

. . . . . .

58 VP 1963 ptk., 2260–2264 (Lähteenmäen puheenvuoro), 2275–2277 (äänestykset ja päätökset).

kirjassa mainittiin vielä erikseen kansanpuolueen vaatimuksesta, että valtiontaloutta tervehdytettäisiin veroja ja maksuja korottamatta.[59] Monet kokoomuslaiset vetosivat tähän kohtaan myöhemmin, kun verojen ja maksujen korottaminen tuli ajankohtaiseksi.

Kokoomus lähti kuitenkin hallitukseen asenteella, että hallitusohjelma oli tältä osin sisäisesti ristiriitainen. Juha Rihtniemi arvioi keväällä 1962 puoluevaltuustossa, että siinä oli useita uusia valtiontalouden menoeriä, ja nimesi vaatimuksen valtiontalouden tasapainottamisesta maksuja ja veroja korottamatta ”hurskaaksi toivomukseksi”, jonka toteuttaminen oli ”miltei ylivoimaista”.

Rihtniemi jatkoi, että mikään porvarillinen hallitus ei voinut tasapainottaa valtiontaloutta sosiaaliturvaa vähentämällä. Se vain johtaisi siihen, että seuraavien vaalien jälkeen eduskunnassa ei olisi enää porvarienemmistöä.[60] Tämä käsitys oli kokoomuksessa ilmeisesti yleinen, mutta eduskuntaryhmässä oli silti niitä, jotka asettivat verojen ja maksujen korottamisen vastustamisen kaiken muun edelle. Heidän näkyvin edustajansa oli Raimo Ilaskivi, joka oli valittu ensimmäistä kertaa eduskuntaan juuri keväällä 1962.

Ilaskivi vertasi Suomen tilannetta Länsi-Saksan jälleenrakennuskauteen. Valtionvarainministeri Ludwig Erhardia neuvottiin kiristämään verotusta, säännöstelemään hintoja ja jäädyttämään valuuttavaranto, mutta hän alensikin veroja ja lisäsi kilpailua. Seurauksena oli ennätyksellinen kasvu ja valtiontalouskin tasapainottui automaattisesti. Myös Suomessa oli oltava rohkeutta pitää valtion menot kurissa, jotta veroja voitaisiin alentaa ja saada aikaan taloudellista kasvua. Ilaskivi tosin ei tarjonnut karsimisen kohteeksi sosiaalimenoja vaan oletti sen tapahtuvan parhaiten vähentämällä valtion yritystoimintaa.

Ilaskiven mukaan Suomessa oltiin todellisuudessa menossa päinvastaiseen suuntaan. Taloudellisen kasvun sijasta kiinnitettiin huomiota kansantulon jakoon. Vuosien varrella tehdyistä monista talouspoliittisista suunnitelmista oli otettu huomioon vain ne kohdat, joissa lisättiin yleistä kulutusta ja sosiaalista turvallisuutta, mutta tuotantoa edistävät toimenpiteet oli laiminlyöty.[61]

Toinen Ilaskiven tapaan veronkorotuksia vastustanut kokoomuslainen kansanedustaja oli Margit Borg-Sundman. Hänen mielestään valtiontalous oli tasapainotettava menonsupistuksilla, joista hän mainitsi esimerkkinä lapsilisien poiston ensimmäiseltä lapselta. Tämä vaatimus oli säilynyt kokoomuksen listalla aina lapsilisälain säätämisestä lähtien. Borg-Sundman korosti, että järjestely toimi erinomaisesti muun muassa Norjassa, Kanadassa ja Australiassa. Muiksi keinoiksi hän nimesi joidenkin tukipalkkioiden poiston ja huippupalkkojen alentamisen.[62]

Eduskuntaryhmän ulkopuolisista Tuure Junnila iski silmänsä samaan hallitusohjelman kohtaan kuin monet muutkin ja totesi lauselman valtiontalouden tasapainottamisesta veroja ja maksuja korottamatta ristiriitaiseksi, koska ”tavat-

. . . . . .

59 Hissa 1977, 498–499.
60 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 3.5.1962, PTA.
61 Ilaskivi 1963, 7, 10-11.
62 Margit Borg-Sundmanin puhe Kansallisten Nuorten Helsingin piirin keskustelutilaisuudessa, Margit Borg-Sundmanin kok., k. 26, KA.

Raimo Ilaskivi (1928–) oli koko 13-vuotisen eduskuntauransa omapäinen mutta arvostettu talousmies. Hänen toimintansa ei aiheuttanut harmaita hiuksia puoluejohdolle pelkästään 1960-luvun hallituskaudella, vaan hän ajautui myös 1970-luvulla vastakkainasetteluun puoluejohdon ja puolueen vasemmiston kanssa. Ilaskiven tiukka vapaata markkinataloutta puolustava linja ei sopinut enää kokoomuksen muuttuvaan talous- ja sosiaalipoliittiseen kuvaan. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

tomasti paisuneisiin sosiaalisiin tulonsiirtomenoihin kajoaminen" oli tehty mahdottomaksi hallituksen sitouduttua olemaan vähentämättä sosiaaliturvaa. Hänen käsityksessään kokoomus oli joutunut maalaisliittolaisten ja skogilaisten panttivangiksi siunaamaan verojen ja maksujen korotuksia. Seuraavana keväänä Junnila vaati kokoomuksen eroa hallituksesta, koska puolue joutui jatkuvasti rikkomaan omia periaatteitaan vastaan.[63]

Karjalaisen hallituksen oli odotetusti korotettava veroja ja maksuja jo melko pian, ja kuten Ilaskiven ja Borg-Sundmanin puheenvuoroista voi päätellä, sellaisesta ei kokoomuksen eduskuntaryhmässä pidetty. Puoluetta lähellä olleet lehdetkin tarttuivat asiaan ja yhtyivät opposition kritiikkiin[64]. Kokoomuksen asema oli hankala, sillä se oli profiloitunut koko sodanjälkeisen ajan raskaan verotaakan arvostelijaksi. Kovan paikan tullen oppositio kutistui kuitenkin pieneksi, sillä kun eduskuntaryhmässä äänestettiin keväällä 1963 valtiontalouden saneerausohjelmasta, se hyväksyttiin äänin 14–6. Ennen äänestystä puheenjohtaja Saukkonen ilmoitti hallituksen kohtalon olevan kokoomuksen käsissä. Op-

. . . . . .

63 Talouselämä 17/1962, "Hallituksen finanssipoliittisen ohjelman ristiriitaisuuksia"; Junnilan puhe kokoomuksen Naisten Kruununhaan-Katajannokan osaston kokouksessa 6.5.1963 ja Junnilan poliittinen tilannekatsaus Harjavallan Kansallisseurassa 3.4.1963, Tuure Junnilan ark., k. 31, KA.

64 Saukkonen 1973, 343–344.

positio nurisi, että ohjelmaa perustui pääosin verojen korotuksille eikä siinä yritetty tarpeeksi karsia menoja. Enemmistölle se kuitenkin kelpasi, kun vaihtoehtona oli hallituksen kaatuminen, vaikka aiemmin koko eduskuntaryhmä olikin uhonnut vastustavansa pakkolainaa.[65]

Juha Rihtniemi nimesi syksyllä 1962 Nykypäivässä valtion menojen kasvun suurimmaksi syyksi tulonsiirtojen lisääntymisen. Hän tunnusti ne osaksi nykyaikaista yhteiskuntaa ja myönsi, että uudistusten suunta oli ollut niitä ”yksitellen tarkastellen oikea ja tarpeellinen”; silti hän moitti niiden yhteisvaikutuksen laajentaneen valtion menotalouden ”vaarallisiin mittoihin”.

Rihtniemen mielestä tulonsiirtojen ylimitoitus johtui talouspolitiikan lyhytjännitteisyydestä. Menoja oli lisätty heti, kun tulot olivat antaneet mahdollisuuden ajattelematta, miten nämä uudet menot rahoitettaisiin laskusuhdanteen aikana. Näin valtio ei kyennyt missään vaiheessa harjoittamaan kansantalouden kasvua tukevaa finanssipolitiikkaa, vaan valtiontaloudessa oli jouduttu hätäratkaisujen tielle. Näin esimerkiksi Karjalaisen hallitus oli joutunut nostamaan veroja laskusuhdanteen uhatessa, vaikka järkevää olisi ollut laskea niitä sen aikana.

Toisaalta tulonsiirtomenoja ei voitu ruveta karsimaankaan, ei ainakaan kovin tuntuvasti:

> Jo saavutetuista sosiaalisista eduista luopuminen – edes osittain – on tietenkin vaikeata ja useissa tapauksissa ei edes yhteiskuntapoliittisesti tarkoituksenmukaista. Jos valtiontalous halutaan saattaa kestävälle pohjalle samalla kun huolehditaan suhdannepoliittisista ja kansantalouden pitkän ajan kasvupoliittisista tehtävistä, on edullisempaa edetä sosiaalipolitiikassa jonkin verran hitaammin, jos samalla voidaan valtiontaloudessa päästä siihen, ettei sen piirissä jouduta maksuvalmiuden ylläpitämiseksi suorittamaan ratkaisuja, joilla jarrutetaan koko kansantalouden kehitystä ja koko kansan elintason nousua.[66]

Rihtniemi näyttää tunnustaneen, mihin suuntaan sosiaalipolitiikassa oltiin menossa. Toisaalta hän vaati sen laajentajilta realismia ja tahdin pitämistä taloudellisen kasvun mukaisena. Keynesiläisyyttä hyväksi käyttäen hän kritisoi suomalaisen sosiaalipolitiikan kehitystä liiasta vauhdista, joka hänen mielestään esti järkevän suhdannepolitiikan.

Tähän viittasi huomautus, että säästöt olivat oikein mutta kohde väärä, kun suurin osa niistä tehtiin valtion sijoitusmenoista eikä menojen pääasiallisesta aiheuttajasta, tulonsiirroista. Tarkoituksenmukaista olisi ollut puuttua niihin menoihin, joilla oli pienin merkitys tuotannolle ja työllisyydelle.[67] Rihtniemi lähti siitä, että valtion oli laskusuhdanteessa pidettävä huolta työllisyydestä ja toisaalta ihanteellisessa tilanteessa autettava kysyntää verohelpotuksin. Tulonsiirtojen hän ei siis uskonut lisäävän kysyntää. Niiden kansantuloa kasvattavaa vaikutustahan hän oli epäillyt jo Kuusen kirjaa arvioidessaan[68] .

. . . . . .

65 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 26.4.1963 ja 5.6.1963, PTA.
66 Nykypäivä 9/1962, ”Valtiontalouden hoito vaatii finanssisuunnittelun tehostamista”.
67 Sama.
68 Ks. edellä s. 161.

Tulonsiirtojen vaikutusta talouden kasvuun kritisoi myös Karjalaisen hallituksen kokoomuslainen valtiovarainministeri Osmo P. Karttunen keväällä 1963 kokoomuksen puoluevaltuustossa. Hänen mukaansa viime aikoina oli arvostettu liikaa tulonjakoa eikä ollut välitetty tarpeeksi taloudellisesta kasvusta. Suomi oli ottanut liiaksi mallia Ruotsista, jonka kanssa oli jopa kilpailtu sosiaalipolitiikassa. Ei ollut kuitenkaan otettu huomioon, että Ruotsi oli Suomea rikkaampi. Jos tämänkaltaista politiikkaa jatkettaisiin, se haittaisi ennen pitkää talouden kasvua.

Karttusen mielestä ainoa järkevä teko olisi ollut valtion menojen supistaminen, mutta keväällä 1963 käytyjä saneerausneuvotteluja oli sävyttänyt ”tulonjakoajattelutapa”. Se oli tullut esiin voimakkaasti RKP:n ja kansanpuolueen ja erittäin voimakkaasti maalaisliiton politiikassa. Kokoomus oli ollut ainoa, joka oli ehdottanut säästöjä esimerkiksi maatalouden subventioihin ja ”vähemmän tärkeisiin sosiaalietuihin”.[69] Tosin viimeksi mainittujen määritelmä oli ehkä hieman venyvä, sillä tiettävästi saneerausneuvotteluissa oli otettu esiin myös sairausvakuutuksen voimaantulon lykkääminen[70].

Kokoomuslehdistä Aamulehti puuttui ”ylimitoitettuihin tulonsiirtoihin”. Sen mukaan tulonsiirrot kuuluivat ”nykyaikaiseen yhteiskuntapolitiikkaan”, mutta niitä oli lisätty niin nopeasti, että valtiontalous oli joutunut vaikeuksiin. Yksittäin tarkasteltuna jokainen sosiaalinen uudistus oli kylläkin oikean suuntainen ja kannatettava, mutta niiden yhteisvaikutus oli laajentanut valtion menotalouden ”vaarallisiin mittoihin”. Lehti valitteli, että eduskunnassa jotkut kaavailivat jo uusia menonlisäyksiä seuraavalle nousukaudelle. Sellaisesta oli päästävä eroon, jos haluttiin toteuttaa suhdannepolitiikkaa ja saavuttaa kasvua.[71]

Myös Raimo Ilaskivi oli tyytymätön talouspolitiikkaan. Hänen käsityksessään elintasoa oli kohotettu ”käsi toisen taskussa”. Taskuja oli kaikkiaan neljä. Ulkomaankauppataseen vajaus kertoi, että käsi oli työnnetty ulkomaiden taskuun. Valtiontalouden alijäämä taas kuvasti pyrkimyksiä rahoittaa julkista kulutusta ja julkisia sijoituksia kasvavin luotoin ja veronkorotuksin, eli oli käyty veronmaksajien taskussa. Rahamarkkinoiden tasapainottomuus puolestaan kertoi säästämisalttiuden ylittäneestä sijoittamishalukkuudesta, joka merkitsi käden panemista keskuspankin taskuun. Kaiken tämän seurauksena säästäjien taskuun työntyi käsi inflaation muodossa. Ilaskiven mielestä oli viety pohja ekspansiiviselta talouspolitiikalta, jota olisi tarvittu laskukaudella. Olisi pitänyt alentaa veroja ja lisätä julkista kysyntää, mutta valtiontalouden huonon tilan takia näin ei voitu tehdä. Ilaskivi vaati verojen alentamista valtion yritystoiminnan kustannuksella.[72]

Karjalaisen hallitus kaatui valtiontalouden säästöjä koskeneisiin erimielisyyksiin joulukuussa 1963. Aiemmin syksyllä siitä olivat eronneet SAK:n edustajat. Heillä ja kokoomuksella oli ollut koko ajan ideologisia erimielisyyksiä, ja

. . . . . .

69 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 16.5.1963, PTA.
70 Ks. von Bonsdorff & Ekberg 1997, 230.
71 Aamulehti 30.11.1963, pk.
72 Ilaskivi 1963, 4–5.

kokoomuksessa oli oltu usein tyytymättömiä SAK:n ministerien toimintaan ja kannanottoihin.

Kokoomuslehdet olivat arvostelleet erityisesti sosiaaliministerinä toiminutta SAK:n pääsihteeriä Olavi Saarista. Tämän puhe Borlängen Suomi-seurassa kirvoitti Uuden Suomen kitkeriin kommentteihin. Sen näkemyksessä ministerin mielipiteet veroasioista osoittivat täydellistä asiantuntemattomuutta. Väite, että Ruotsin verotus oli Suomea korkeampi, ei Uuden Suomen mukaan pitänyt paikkaansa, ei ainakaan jos otettiin huomioon Suomen liikevaihtoverojärjestelmä. Uusi Suomi kiitteli Ruotsin yhtiöverojärjestelmää joustavaksi ja taitavaksi.

Myös Saarisen johtopäätös, että ”mitä korkeampi verotus, sitä korkeampi elintaso”, todisti perehtymättömyydestä asioihin ja sisälsi lisäksi ”vahvasti itsetiedotonta komiikkaa”. Ruotsin vauraus näet perustui vanhaan rikkauteen ja pitkään kestäneeseen rauhantilaan. Sitä paitsi Suomen ”itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä vauraus ja elintaso kohosi tavalla, joka hakee vertaistaan”.[73]

Toisen kerran sosiaaliministeri pääsi Uuden Suomen pääkirjoituspalstalle keväällä 1963 ehdotettuaan kolmihenkistä komiteaa inventoimaan sosiaalisen kentän aukkokohtia. Lehti epäili, että takana oli kaikkien vakuutusten siirtäminen Kansaneläkelaitokselle. Toisen sosiaaliministerin tietämättömyys komiteasta, sen pieni koko, henkilövalinnat ja koko hankkeen epämääräisyys viittasivat ”salaisen tarkoituksen olemassa oloon”.[74]

Nämä esimerkit kertovat merkittävistä erimielisyyksistä kokoomuksen ja SAK:n välillä hyvinvointipolitiikasta. Kokoomus korosti yksityistä yritteliäisyyttä ja yksityisomistusta, kun taas SAK:n ajattelutapa viittasi tulonjaon tasaamiseen progressiivisella verotuksella. Kokoomuksen mielestä kova verotus heikensi kansalaisten oma-aloitteisuutta, omatoimisuutta ja halua yrittää.

Karjalaisen hallitus ei miellyttänyt kokoomusta missään vaiheessa kovin paljon[75]. Monet puoluetta lähellä olleet lehdet olivat alusta asti kielteisiä, ja kentällä oltiin tyytymättömiä kokoomuksen edesottamuksiin hallituksessa ja eduskunnassa. Edes yleensä ”edistykselliseksi” mielletty nuorten liitto ei täysin hyväksynyt toimintaa hallituksessa ja myötäili oikean laidan kannanottoja[76]. Taustalla vaikuttivat kitkeryys maalaisliiton johtoasemaa kohtaan ja skogilaisten mukanaolo, vaikka eduskunnassa oli porvarienemmistö.

Tekemisiä ja tekemättä jättämisiä puitiin kevättalvella 1964 puoluevaltuustossa. Erityisesti harmitti veronkorotusten hyväksyminen. Timo Mäki pyysi palauttamaan mieleen, mitä veronmaksajille nyt veronkorotuksina kostautuvia uudistuksia kokoomus oli aikoinaan vastustanut. Puheenjohtaja Saukkonen puolusti puolueensa politiikkaa todeten, että kokoomus oli vastustanut muun muassa sairausvakuutuslakia ja vuosilomalakia.

. . . . . .

73 US 12.11.1962, pk. ja art. ”Saarinen mustaili olojamme Ruotsissa”.

74 US 19.4.1963, pk.

75 Ks. esim. Margit Borg-Sundman kokoomuksen nuorten paneelikeskustelussa 24.5.1963, Margit Borg-Sundmanin kok., k. 26, KA: Borg-Sundman sanoi, että hallitusyhteistyö ei ollut kokoomuksen kannalta onnistunut, koska sen periaatteita oli jouduttu rikkomaan liian usein. Esimerkkeinä hän mainitsi hallituksen lisäveroehdotuksen eli ns. pakkolainan, sairausvakuutuslain ja Saimaan kanavasopimuksen.

76 Vares 1999, 52.

Saukkosen vastauksesta huolimatta kansanedustajat harjoittivat sosiaalipoliittista itsekritiikkiä. Usean vuoden ajan sosiaalivaliokunnan jäsenenä toiminut Mauri Seppä myönsi, että jälkiviisaasti ajatellen ”taisimme olla noloja, kun me annoimme periksi niin paljon kaiken aikaa tässä sosiaalisessa lainsäädännössä”. Kokoomus oli ollut säätämässä ja muokkaamassa lakeja siinä missä muutkin. Sepän mukaan valtiontalouden ongelmat ja budjetin paisuminen olivat ”niin kuin iso pallo liikkeellä, jota meidän on mahdoton pysäyttää, koska me itse olemme myös olleet omalta osaltamme sysäämässä sitä eteenpäin”. Paras keino estää budjetin paisuminen olisi ollut jyrkkä menojen lisäämisen vastustaminen.[77]

Valtiontalouden ongelmat ja suhdanteiden heikkeneminen vähensivät kokoomuksen sympatioita hyvinvointivaltiota kohtaan. Etenkin verotuksen kiristyminen tiukensi asennetta. Kokoomuksella verojen alentaminen kulki selvästi sosiaalisen lainsäädännön lisäämisen edellä. Ainakin pidettiin selvänä, että toistuvasti valtiontaloutta ei voitu laittaa kuntoon veroja korottamalla. Sosiaalilainsäädännön suunnittelu tarkoitti lähinnä sosiaalimenojen supistamista. Hallitusten lyhyt ikä ja se, että useat niistä olivat vähemmistö- tai virkamieshallituksia, olivat edesauttaneet suomalaisen sosiaalilainsäädännön ”sattumanvaraisuutta”. Kokoomuslaisten mielestä tilanne ei parantunut Karjalaisen hallituksen hajoamisen jälkeenkään, sillä tilalle tuli Reino R. Lehdon virkamieshallitus.

Virolaisen hallituksen ”tyhjän kukkaron sosiaalipolitiikka”[78]

Lehdon ministeristö oli vallassa joulukuusta 1963 syyskuuhun 1964. Tuona aikana käytiin useita hallitustunnusteluja niin porvarillisten ryhmien kuin niiden ja sosiaalidemokraattienkin kesken. Sosiaalidemokraatit eivät halunneet hallitukseen kokoomuksen kanssa.[79] Todennäköisesti he odottelivat seuraavia kunnallis- ja eduskuntavaaleja ja voittoja niissä. Heillä oli malttia kasvattaa kannatustaan oppositiossa.

Johannes Virolaisen johdolla syntyi lopulta porvarihallitus. Ratkaisevaa siihen päätymisessä oli Lehdon hallituksen tulo- ja menoarvioesitys, jossa ehdotettiin valtiontalouden tasapainottamiseksi suuria veronkorotuksia. Porvaripuolueiden väliset neuvottelut olivat keväällä kariutuneet kiistaan paikkajaosta, mutta kuultuaan budjettiesityksen sisällöstä ne aloittivat keskustelut uudelleen. Uusi ministeristö oli pystyssä jo kahden viikon kuluttua.

Kokoomukselle hallitukseen meneminen oli helpompaa kuin edellisellä kerralla, sillä nyt kaikki sen ministerit saivat kuulua eduskuntaryhmään. Virolaisen hallitus tuntui siten paljon enemmän omalta kuin Karjalaisen hallitus, jossa puolueen ministeriryhmä oli ulkoapäin määrätty. Viihtyvyyttä lisäsi SAK:n ministerien puuttuminen. Kokoomuksesta hallitukseen tulivat Jussi Saukkonen opetusministeriksi, Erkki Huurtamo toiseksi valtiovarainministeriksi ja T. A. Wiherheimo kauppa- ja teollisuusministeriksi.

. . . . . .

77 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 26.2.1964, PTA.

78 ”Tyhjän kukkaron sosiaalipolitiikka” on lainaus Johannes Virolaisen ”Pääministerinä Suomessa” -kirjan väliotsikosta.

79 Saukkonen 1973, 347–348. Vrt. Loikkanen 1998, 46.

Hallituksessa olon muuttuminen miellyttävämmäksi ei lopettanut eduskuntaryhmän vastarintaa, vaan siellä jatkoi muutaman hengen oppositio, jota totuttuun tapaan johti Raimo Ilaskivi. Ministeriryhmän ja eduskuntaryhmän yhteistyöilmapiiriä ei parantanut Juha Rihtniemen jääminen ilman ministerinsalkkua[80].

Kokoomuksen näkökulmasta Virolaisen hallituksen tärkein tehtävä oli veronkorotusten estäminen. Rihtniemi yritti saada hallitusohjelmaan lausuman verojen alentamisesta, mutta valtiontalouden huono tila ei sallinut sitä.[81] Kokoomuslaiset olivat jo Karjalaisen hallituksessa joutuneet nielemään joukon verojen ja maksujen korotuksia, ja puolueen enemmistö oli vielä taipunut kannattamaan Lehdon virkamieshallituksen aikana lisäverolakia. Vaalien lähestyessä puoluetta ei enää kiinnostanut leimautuminen verojen korottajaksi, vaan se halusi ennemminkin hankkia mainetta niiden alentajana[82].

Samassa tahdissa verotaakan kovenemisen kanssa kokoomuksessa voimistuivat vaatimukset valtion menojen supistamiseksi, ja samalla kehotettiin yhä äänekkäämmin hillitsemään uudistusintoa. Virolaisen hallituksen syntymiseen mennessä oli selvää, etteivät kokoomuslaiset enää hyväksyisi uusia veronkorotuksia.

Uusi Suomi vaati heti Lehdon hallituksen budjettiesityksen julkistamisen jälkeen, että uudistusten ja budjettipolitiikan välille oli saatava jonkinlainen yhteys, jotta valtion menot eivät kasvaisi tuloja suuremmiksi. Lehden mukaan oli järjetöntä, että lailla pystyttiin määräämään uudistuksia tietämättä, oliko niille taloudellisia edellytyksiä.[83]

Uuden Suomen vaatimukset saivat puolueessa vastakaikua niin, että syksyllä puoluehallituksessa esitellyssä erilliskysymystoimikunnan muistiossa vaadittiin budjettilainsäädäntöön uudistuksia, joissa otettaisiin huomioon eduskunnan säätämien lakien vaikutus tuleviin budjetteihin. Lisäksi jokaista lainsäädännöllistä tai muuta uudistusta harkittaessa olisi esitettävä mahdollisimman tarkka laskelma sen vaikutuksesta valtiontalouteen.[84]

Ehdotusta kannattivat nyt nekin, jotka olivat aiemmin suhtautuneet valtion menojen alennusvaatimuksiin ”realistisesti”. Esimerkiksi Jussi Saukkonen puhui menojen supistamisen välttämättömyydestä, jotta veroja ei enää tarvitsisi lisätä[85]. Aikaisemminkin oli toki vaadittu menojen karsimista viimeistään silloin, kun vaihtoehtona olivat verojen korotukset, mutta nyt oltiin valmiimpia toteut-

. . . . . .

80 Virmavirta 1977, 97.

81 Virolainen 1969, 78. Vrt. Korjus 1975, 156.

82 Ks. Saukkonen 1973, 346: Saukkonen kertoo kannattaneensa lisäverolakia, vaikka muut helsinkiläiset edustajatoverit vastustivat sitä. Hän oli varma, että se tulisi vastaan vielä seuraavissa vaaleissa. Vaalipäivänä helsinkiläisissä lehdissä oli ilmoitus, jossa lueteltiin lain kannattajat ja vastustajat sillä seurauksella, että Saukkonen ei päässyt eduskuntaan vuoden 1966 vaaleissa. Kokoomusryhmän toiminnasta lisäveron käsittelyn yhteydessä ks. Loikkanen 1998, 53.

83 US 5.9.1964, pk.; 8.9.1964, pk.

84 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 1.11.1965, liite, PTA.

85 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 11.3.1965, PTA. Ks. myös Virolaisen hallituksen iltakoulu 14.9.1964, Jouko Loikkasen kok., TPA: Keskustelussa maalaisliittolaiset ministerit halusivat hillitä puheita supistuksista, mutta Jussi Saukkonen suositteli, että niistä puhuttaisiin vain reilusti.

tamaan leikkaukset, ja samalla veronkorotuksia vastustettiin entistä päättäväisemmin. Virolaisen hallitus karsikin valtion menoja niin, että veroja ei tarvinnut korottaa. Toisaalta veronalennukset jäivät haaveeksi.

Tiukasta budjettilinjastaan huolimatta Virolaisenkaan hallitus ei ollut aivan toimeton sosiaalisessa lainsäädännössä. Sekä eläkekysymyksissä että aravalainsäädännössä tehtiin tarkistuksia, ja työmarkkinajärjestöjen sopimuksen perusteella siirryttiin 40-tuntiseen työviikkoon. Kuitenkin pääministeri kutsui jälkeenpäin hallituksensa sosiaalipolitiikkaa ”tyhjän kukkaron sosiaalipolitiikaksi”. Siltä se varmaan tuntui, kun sitä tarkasteli myöhemmin kansanrintamahallituksen opetusministerinä.

Saukkosen valinta opetusministeriksi hermostutti edeltäjää, kouluhallituksen pääjohtajaa Reino Oittista, jonka mielestä aika ei ollut sopiva laittaa opetusministeriksi oppikoulumiestä. Valmisteltiinhan peruskoulua, jota oppikouluväki tunnetusti vastusti. Virolainen vakuutti kuitenkin Oittiselle, että hallituksen enemmistö kannatti yhtenäiskoulua ja Saukkonen vastustavasta näkemyksestään huolimatta pysyisi lojaalina eikä hidastaisi asian käsittelyä. Saukkonen vielä erikseen vakuutteli, ettei hän aikonut jarruttaa uudistusta.[86]

Saukkosen lojaalisuus näkyi muun muassa siten, että hän ei vuoden 1965 puoluekokouksessa enää tuonut esiin omaa kantaansa vaan pysyi vaiti vedoten siihen, että peruskoulukomitea vasta käsitteli asiaa. Yleisenä peruskoulutuksen periaatteena hän piti sitä, ”että koululaitoksemme tulee tarjota jokaiselle kouluikäiselle nuorelle yhtäläiset, lahjojensa mukaiset koulunkäynnin mahdollisuudet riippumatta hänen vanhempiensa yhteiskunnallisesta asemasta, varallisuudesta tai asuinpaikasta.”[87]

Silti kokoomuksen asenne ei ollut muuttunut siitä, mitä se oli vuonna 1963, kun eduskunta päätti siirtymisestä yhtenäiskoulujärjestelmään[88]. Kuvaava on Rihtniemen toivomus vuoden 1965 puoluekokouksessa, ettei Suomi lähtisi ”mielettömään kokeiluun, josta emme tiedä mitään”.[89] Olennaista kuitenkin oli, että kokoomuslainen opetusministeri, joka kuului oppikouluväkeen eli käytännössä peruskoulun ehdottomimpaan vastustajaryhmään, ei vaikeuttanut peruskoulusuunnitelmia eikä edes sanallisesti hyökännyt niitä vastaan.

. . . . . .

86 Virolainen 1969, 81, 332; Virolaisen hallituksen iltakoulu 13.10.1965, Jouko Loikkasen kok., TPA.

87 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24 .– 25.4.1965, liite 9, PTA.

88 Ks. edellä s. 172–175.

89 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24.– 25.4.1965, PTA. Muista puheenvuoroista ks. Timo Mäen puhe Etelä-Hämeen kokoomusviikon juhlatilaisuudessa Forssassa 28.9.1965, Timo Mäen kok., k.1, HMA ja Nuori Oikeisto 2/1964, ”Poliittinen yhtenäiskoulu”: Nuorten liittokin näyttää olleen hallituksen linjalla, sillä Nuori oikeisto kirjoitti, että yhtenäiskoulu kyllä toteutettaisiin, kun kerran niin oli päätetty. Lehti kuitenkin toivoi malttia huomauttaen, että huolellinen suunnittelu ei merkitsisi uudistuksen kariutumista. Ks. myös Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 23.4.1964, muistio ”Kulttuuripoliittiset päivänkysymykset Kansallisen Kokoomuksen näkökulmasta”, PTA; Nykypäivä 4/1964, pk: Kokoomus oli maltillistunut vaatien koulukeskusteluun linnarauhaa. Nykypäivän mukaan yksityisiä oppikouluja ei voitu kokonaan lopettaa lähitulevaisuudessa ja koululaitoksessa oli tilaa sekä niille että yhtenäiskoululle. Muistiossa todettiin, että ”kunnallisilla keskikouluilla, yhtenäiskoululla sekä valtion ja yksityisoppikouluilla on yllin kyllin tilaa maassamme”. Ks. myös Nykypäivä 5/1965, ”Näkökohtia koulunuudistuksesta”.

Kokoomuslaiselta kannalta Virolaisen hallitus oli parempi kuin Karjalaisen. Tärkein syy oli, että se vähensi valtion menoja niin, ettei veroja tarvinnut korottaa. Tosin ainakin osittain lähestyvien vaalien takia vuoden 1966 budjetti kasvoi 15 prosentilla[90]. Kokoomuksen lehdistössä budjettiesitystä pidettiin kuitenkin ”työvoittona”, koska valtaosa kasvusta oli seurausta aiemmin tehdyistä päätöksistä[91]. Sillä kertaa veroja ei nostettu, mutta valtiontalouden paisuminen piti sellaisen mahdollisuuden avoimena. Se oli kuitenkin korkeintaan vasta seuraavan hallituksen ongelma.

Uuden aikakauden paineessa

Kokoomus ”kehityksen vankkureissa”

Sosiaalipolitiikkaa ja valtion roolia koskevat asenteet muuttuivat Suomessa 1960-luvun alkupuolella. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion perusteet hyväksyttiin jo yleisesti, vaikkakaan sen ei välttämättä uskottu ratkaisevan kaikkia ongelmia. Kokoomuksessa tämä näkyi esimerkiksi Ruotsin sosiaalidemokraattien arvostuksena ja heidän politiikkansa pitämisenä sosialismin vastaisena maltillisena porvarillisena reformipolitiikkana. Tätä väitettä käytettiin myös kotimaisten sosiaalidemokraattien arvostelussa.

Noottikriisikin näyttää vaikuttaneen kokoomuksen retoriikkaan. Puheenjohtaja Jussi Saukkosen sanoi vuoden 1962 alussa, että puolueen politiikka oli ”edistyksellistä ja vapaamielistä”.[92] Uusi poliittinen tilanne vaati uudenlaisen arvion ja ennen kaikkea uusia fraaseja. Tuli tärkeäksi todistaa, ettei puolue ollut ”vanhoillinen”, ”taantumuksellinen”, ”äärioikeistolainen” tai ”suvaitsematon”.

Fraseologian ohella edistykselliselle politiikalle yritettiin löytää sisältöä. Se saatiin perinteisestä kokonaisedun asettamisesta ryhmäetujen edelle. Kokoomus esitettiin koko maan ja kansan puolueena, joka ajoi kansankunnan yleistä etua. Kokoomuksen uudet linjaukset kertovat muuttuneen poliittisen tilanteen luomasta maalaisliiton hegemoniasta. Nyt korostettiin erityisesti rakennemuutoksen vaikutuksen lieventämistä. ”Valtakunnan kaikkien osien on päästävä osalliseksi työstä, tuotannosta ja sivistyksestä”, puolueen teoreetikko Onni Rantala kirjoitti. Koko kansan yleispuolueena kokoomuksen tuli olla tasapuolinen, mikä edellytti edistyksellistä politiikkaa:

> Edistyksellisen politiikan tärkein tehtävä onkin huolehtia yhteiskunnan heikoimmista osista. Koko valtakuntaa vahvistetaan tehokkaimmin niin, että vahvistetaan sen heikoimpia osia. Tämän lisäksi on tarpeellisten uudistusten suorittaminen välttämätöntä vakavan ja turvatun yhteiskuntakehityksen varmistamiseksi; siten lievennetään radikaalista ajattelua ja niiden kansalaisten määrää, jotka antavat kannatuksensa tyytymättömyysliikkeelle.[93]

. . . . . .

90 Hissa 1977, 506.
91 US 18.9.1965, pk.
92 Suvanto 1994, 310. Ks. myös Nykypäivä 2/1962, ”Päiviö Hetemäki:” ja ”Ohjelmakeskustelu käyntiin”; 3/1962, ”Kohti uutta puoluemuodostusta?”; 5/1963, ”Konservatismin etiketti”.
93 Nykypäivä 2/1962, ”Valtakunnallinen politiikka”.

Vielä vajaa vuosi sitten Rantala oli valittanut rahan jakamista miljardeittain täysin terveille ja turvallisissa oloissa eläville, kun samalla monet apua tarvitsevat perheet jäivät ilman tukea ja huoltoa[94] . Ero on kuitenkin enemmän mentaalinen kuin sisällöllinen, sillä avustusjärjestelmän arvostelemista ei lopetettu kokonaan, vaan se tehtiin peitellysti omaa edistyksellisyyttä korostaen.

Jo aiemmin esitetty ”realistinen” suhtautuminen sosiaalipolitiikkaan ja ”saavutettuja etujen” poistamisen mahdottomuuden myöntäminen[95] osoittavat, mihin suuntaan kokoomuksessa kehityksen odotettiin kulkevan. Nykypäivä kirjoitti keväällä 1964 valtiontalouden tilasta ja säästömahdollisuuksista, että niin sanotuissa kapitalistisissa maissa valtion osuus kansalaisten hyvinvoinnista huolehtimisessa oli kasvanut tuntuvasti. Oli tosin otettava huomioon, että valtio ei ollut mikään ”ulkopuolinen tekijä, joka voisi kaikkia auttaa ottamatta siihen tarvittavia varoja ensin jostakin, eli ihmisiltä itseltään”. Tämä oli koettu kouriintuntuvasti, kun hallituksen oli pitänyt korottaa veroja. Jatkossa valtiontaloutta oli hoidettava säästävämmin mutta myös poliittiset realiteetit oli otettava huomioon.

> Mitään syytä ei kuitenkaan ole kehityksen jarruttamiseen ja kehityksen pysähdyttämiseen, koska se ei toisi parannusta tilanteeseen ja pitkällä tähtäimellä ilmeisesti vastavaikutus, esimerkiksi vasemmistoenemmistöisen eduskunnan muodossa johtaisi ojasta allikkoon. Kukaan ei kai väittäne, etteikö alkusyy taloudellisiin vaikeuksiimme olisi vasemmistoenemmistöisessä eduskunnassa, joka avasi menojen tulvan ajattelematta lainkaan menojen ja tulojen tasapainoa.[96]

Toisaalta kokoomus ei kannattanut valtiojohtoisuutta ja korkeita veroja, kuten vasemmistopuolueet ja maalaisliitto. Pääomaköyhässä maassa raskas verotus ehkäisi yksityistä pääomanmuodostusta. Yksityinen omistusoikeus ja yritteliäisyys olivat parhaita yhteiskuntaa kehittäviä voimia, jotka oli ”valjastettava kehityksen vankkurien vetäjiksi”. Silti valtion väliintulolla saatettiin tukea yksityistä yritteliäisyyttä:

> Valtakunnallisena puolueena kokoomus pyrkii ja sen tulee koota kansan voimat yhteiskunnan rakennustyöhön, jossa ne, joilla on paremmat mahdollisuudet myös antavat suuremman panoksen kuin ne, joilla ennestään ei ole siihen mahdollisuuksia. Se ei merkitse avustusmentaliteetin lisäämistä oma-aloitteisuuden kustannuksella, mutta se merkitsee alkuunpääsemisen turvaamista niille, jotka ovat toivottomuuden vallassa. Yritteliäisyys ei pääse alkuun ilman alkusysäystä, sitä samaa merkitsee useammissa tapauksissa oikeaan aikaan osunut yhteiskunnan apu.[97]

Tässä lähestytään Pekka Kuusen sosiaalipoliittista ajattelua. Gunnar Myrdalin talousteorioihin tukeutuen tämä polemisoi sitä vastaan, että sosiaaliset tulonsiir-

. . . . . .

94 Suomen Nainen 8/1961, ”Pelko – eräs aikamme suurimmista vitsauksista”.
95 Ks. edellä s. 176, 178.
96 Nykypäivä 3/1964, pk. Ks. myös Nuori oikeisto 10/1965, pk.
97 Nykypäivä 3/1964, pk.

rot passivoisivat ja vähentäisivät yritteliäisyyttä. Hän totesi, että köyhyydellä - kuten rikkaudellakin – oli tapana kasaantua. Putkinotkon Juutas Käkriäiseen ja Ryysyrannan Jooseppiin viitaten hän kiisti, että sosiaalietuudet olisivat riistäneet näiltä yritteliäisyyden, omavastuisen elämänotteen, säästämisintressin ja taloudellisen nousupyrkimyksen. Päinvastoin näytti siltä, että sosiaalinen tulontasoitus oli muuttanut passiivisen päivästä päivään eläjän aktiiviseksi taloudellisen nousun tavoittelijaksi.[98]

Kokoomuksessa ei välttämättä täysin allekirjoitettu Kuusen teesejä sosiaalisesta tulontasoituksesta. Näin voi päätellä ainakin Juha Rihtniemen ja Osmo P. Karttusen Karjalaisen hallituksen aikaisista puheenvuoroista[99] . Mutta toisaalta edellä lainattu Nykypäivän pääkirjoitus osoittaa, että puolueessa oltiin ainakin osittain omaksumassa Kuusen ajatuksia.

Kaikesta huolimatta kokoomuksessa eli voimakkaana perinteinen ”jokainen on oman onnensa seppä” -ajattelu. Esimerkiksi naisten liiton puheenjohtaja Saara Forsius totesi vielä vuonna 1965, että kokoomuksen sosiaalipolitiikassa apua kyllä annettiin sitä tarvitseville, mutta pääpaino oli pantava sellaiselle toiminnalle, joka aktivoi asianomaisia omatoimisiksi yhteiskunnan jäseniksi tai kannusti heitä rakentamaan omaa ja perheensä turvallisuutta.[100] Ensi näkemältä tämä ei poikennut Kuusen ajattelusta, sillä hänenkin tarkoituksenaan oli omatoimisuus. Erona oli, että kokoomuslaiset eivät uskoneet sosiaalipolitiikan vaan sen ulkopuolella pitämisen synnyttävän toimeliaisuutta.

Jossain määrin yllättävästi kokoomuksessa myös annettiin tunnustusta Ruotsin sosiaalidemokraateille, joita pidettiin – ehkä tarkoitushakuisestikin – erilaisina kuin suomalaisia aatetovereitaan. Esimerkkinä tästä on Oiva Turusen puhe vuoden 1963 puoluekokouksessa. Hänestä Ruotsin taloutta oli hoidettu paremmin kuin Suomen, koska ruotsalaiset sosiaalidemokraatit olivat harjoittaneet muiden länsimaisten aatetoveriensa tavoin ”puhtaasti porvarillista politiikkaa”.

> Sosialisoimisen ne ovat jättäneet pois ohjelmistaan ja ovatpa ryhtyneet palauttamaan yksityiseen omistukseen sosialisoituja laitoksia, pyritään viisaan, kaukonäköisen talous- ja suhdannepolitiikan avulla ohjaamaan talouselämää ja luomaan sille edellytykset tehokkaaseen toimintaan, sosiaalisen lainsäädännön avulla luomaan väestön kaikille ryhmille turvallisen elämän mahdollisuudet. Tähän myös meillä pyritään porvarillisin ohjelmin. Kokoomuksen nykyinen ohjelma nähdäkseni on hyvin lähellä näitä ohjelmia.[101]

. . . . . .

98 Kuusi 1968, 54–57.

99 Ks. edellä s. 178–179; Nykypäivä 6–7/1965, ”Sosiaalipolitiikalla keskeinen sijansa yhteiskuntarakennelmassa”: Sosiaalipolitiikkaa pidettiin edelleen talouden kiviriippana, minkä takia sitä ei saanut lisätä talouskasvua nopeammin. Vrt. Nykypäivä 2/1965, ”Kokonaisvaltainen yhteiskuntapolitiikka – keskiryhmien mielenkiinnon kohde”: Artikkelissaan Waldemar Bühler uskoi sosiaalipolitiikan tukevan talouskasvua, koska se ylläpiti tasaista kulutuskysyntää mutta myös aktivoi ihmisiä kohentamaan olosuhteitaan. Tämä ei silti ollut mikään yleisesti hyväksytty tosiasia kokoomuksessa vielä 1960-luvun puolivälissä, ei etenkään taloudellisen taantuman aikana. Bühler oli muutenkin aikaansa edellä, sillä hän suositteli kokoomukselle ristiriitateorian omaksumista, mikä tapahtui vasta 1970-luvulla.

100 Kokoomuksen Naisten Liiton liittohallituksen ptk. 23.5.1965, liite 1, PTA.

101 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 20. – 21.4.1963, PTA.

Samaan viittasi Jussi Saukkonen puoluevaltuustossa keväällä 1964. Hän väitti suomalaisten sosiaalidemokraattien esiintyvän työläisille sosialisteina ja porvareille skandinaavisen linjan vetäjinä. Nämä olivat Saukkosen mukaan yhteensopimattomia.[102] Kokoomuslehdistössä puolestaan oli aiemmin kehuttu muun muassa Ruotsin joustavaa yhtiöverotusta ja sitä, että Ruotsissa Tanskan ja Norjan ohella otettiin kilpailukyky huomioon paremmin kuin Suomessa, jossa sosiaalisten uudistusten kustannuksia sälytettiin työnantajille[103]. Ruotsin sosiaalidemokraatit näyttivät yrittäjyyttä kohtaan paljon myönteisemmiltä kuin suomalainen vasemmisto tai edes muut porvarilliset puolueet.

Naapurimaan sosiaalidemokraattien kehuminen ei rajoittunut kokoomuksen vasemmistosiipeen, vaan myös tiukka oikeistolainen Tuure Junnila jakeli tunnustusta. Hänen mukaansa valtiontalous, rahapolitiikka ja yleinen talouspolitiikka oli hoidettu Ruotsissa Suomea paremmin. Junnila ei kuitenkaan uskonut Suomen talousongelmien ratkeavan täkäläisiä sosiaalidemokraatteja äänestämällä, sillä he elivät ”sen taikauskon vallassa, että taloudellinen ja sosiaalinen paratiisi maan päälle on luotavissa, kunhan valtio lisää budjettinsa puitteissa varojen käyttöä lukemattomiin erilaisiin tarkoituksiin: teollisuusyrityksiin, asuntorakennustoimintaan, uusiin sosiaalimenoihin”.[104] Toisaalta kiittelemällä ruotsalaisia sosiaalidemokraatteja Junnila samalla arvosteli porvarihallitusten talouspolitiikkaa.

Tietenkin Ruotsin sosiaalidemokraattien ylistäminen saattoi olla pelkästään retoriikkaa ja propagandaa, jonka tarkoituksena oli kotimaisten sosiaalidemokraattien tai Junnilan tapauksessa porvarihallituksen arvosteleminen. Oireellista on kuitenkin ruotsalaisten kehumisen ajoittuminen juuri 1960-luvulle. Se kertoo osaltaan talouspoliittisen doktriinin muuttumisesta, kun Saksan talousihmeen jälkeen alettiin ihailla Ruotsia. Kokoomuslaisilla oli tarve todistaa, että sikäläisten sosiaalidemokraattien menestyksekäs talouspolitiikka oli oikeastaan porvarillista eikä ensinkään sosialismia tai sosiaalidemokratiaa.

Kuusikymmenluvun puoliväliin tultaessa oli tärkeää pysyä ajan vaatimusten tasalla. Vuonna 1965 muun muassa maalaisliitto tunnusti ne vaihtamalla nimensä keskustapuolueeksi. Samoja paineita oli kokoomuksessakin, mutta ne painottuivat eri tavalla kuin maalaisliitto/keskustapuolueessa, jonka pyrkimyksenä oli saavuttaa kannatusta myös kaupungeissa. Sosiaalidemokraatit puolestaan alkoivat muuttua sivistyshakuiseksi puolueeksi, ja kommunisteista tuli aiempaa yhteistyöhaluisempia.

Kokoomukselle uuden ajan vaatimukset merkitsivät luopumista muutosvastarintaisesta asenteesta. Väistyvä puheenjohtaja Jussi Saukkonen kiteytti vuoden 1965 puoluekokouksessa kokoomuksen muutostarpeen seuraaviin sanoihin:

. . . . . .

102 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 5.4.1964, PTA.

103 US 12.11.1962, pk.; 1.5.1963, pk.

104 Junnilan esitelmä Yrittäjäin Liiton valtuuskunnan kokouksessa Helsingissä 3.12.1964, Tuure Junnilan ark., k.32, KA. Ks. myös Junnilan puhe Joensuun kauppakamarissa 26.4.1963, Tuure Junnilan ark., k.31, KA; Junnilan puhe ylioppilastalolla 6.2.1966, Tuure Junnilan ark., k.34, KA; Satakunnan Kansa 16.3.1966, ”Ketä vaaleissa on äänestettävä”.

> Nykyisen nopean taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen aikakautena ei saavuteta tuloksia negatiivisin kielteisin päätöksin. Nyt on oltava ohjaamassa kehityksen kulkua.[105]

Kansanedustaja Mikko Asunta esitti samassa kokouksessa, että kokoomus oli ”nykyaikainen ja edistyksellinen” puolue, jonka oli tiedostettava kehityksen kulku eli elämäntavan ja elinympäristön nopea muutos. Tämä merkitsi yhä laajempien kansankerrosten elämään ”ansaittua vakautta ja mukavuutta”. Kokoomusta ei saanut ajaa ”äärimmäisyyspuolueeksi, jolla ei ole kääntymisen mahdollisuutta”.[106]

Jos kokoomukselta vaadittiin mukautumista kehitykseen, samaa sopi odottaa myös vasemmistolta: ”Toisaalta 1800-luvun taloudellisiin teorioihin perustuen yritetään vääntää julkista sektoria suorittajaksi jokaiselle tehtävälle, oli tämä siihen miten sopimatonta tahansa, ja toisaalta sosialismin aiheeton pelko ilmenee joka asiassa ja joka paikassa.”[107]

Puheet kertoivat todellisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Oli meneillään sekä rakenteellinen että laajempi kulttuurinen murros, johon kaikki puolueet reagoivat. Mutta taustalla saattoi olla myös huolestumista kokoomuksen eristämisestä, kuten Ruotsin veljespuolueelle oli käynyt. Se uhkasi ulkopoliittisesti mutta oli mahdollista myös sisäpoliittisista syistä. Siinäkin oli siis varottava äärimmäisyyksiä.

Tähän aihepiiriin liittynyttä väittelyä kävivät Uuden Suomen palstoilla nimimerkit Konservatiivi ja Nuori konservatiivi syksyllä 1965. Aloitteen teki Konservatiivi muistuttamalla konservatiivien uskollisuudesta itselleen ja ideologialleen. Tämä oikeiston peruslinja ei ollut ”ristiriidassa – muotitermejä käyttääkseni uudistusystävällisen ja käytännön tekoihin johtavan sosiaalisen mielenlaadun kanssa”.

Toisaalta konservatiivien kannatti tarkkaan miettiä, kuinka ”nykyaikainen” oli oltava. Konservatiivin mielestä tietyt Länsi-Euroopan konservatiivipuolueet – etenkin Ruotsin veljespuolue – olivat heikentäneet toisen maailmansodan jälkeen ideologiaansa ”sillä, että ne lähtivät purjehtimaan sosiaalisuuden liian hohtaviksi värjättyjen lippujen alle”. ”Sosiaalisesta konservatismista” tuli ”helppohintainen ja aatesisällöltään määrittelemätön iskusana”. ”Vaatiiko uusi aika aina uusia tunnuksia?”, nimimerkki kysyi.

Hänen mielestään konservatiivien ei tullut hakea aatteensa tueksi käsitteitä vasemmistolta tai keskustalta, vaan keskiluokkaa houkuteltiin parhaiten olemalla reilusti oikeistolaisia. Tärkeintä oli puolustaa vapaata markkinataloutta, sillä sekä vasemmisto että maalaisliitto esiintyivät vihamielisesti ”pääomaa ja sitä luovia piirejä kohtaan”.

> Eräät talouselämämme johtomiehet ovat kylläkin varoittaneet tällaisen takaperoisen ja jälkijättöisen ajattelutavan turmiollisuudesta koko kansan hyvinvoinnille. Pasuunat eivät kuitenkaan ole kaataneet suomalai-

. . . . . .

105 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk., 24.–25.4.1965, liite 1, PTA.
106 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24.–25.4.1965, liite 4, PTA.
107 Nykypäivä 2/1965, ”Konservatismi 1960-luvulla”.

> sella jääräpäisyydellä pystytettyä Jerikon muuria. Kiistellään vain siitä, miten pitkällä tähtäimellä valtion menojen budjetointi olisi suoritettava, jotta hyvinvointi likipitäen ikuisiksi ajoiksi voitaisiin taata. Ei haluta tunnustaa todeksi sitä, että vain yksityisen elinkeinoelämän nykyisiä rasitteita huomattavasti keventämällä voidaan luoda kestävät edellytykset myös palkallaan elävien elintason nousulle.[108]

Vielä Konservatiivi muistutti oikeiston perinteisestä tehtävästä torjua ”tasapäisyyttä, standardisoitumista”. Tässä hän viittasi valmisteilla olevaan peruskouluun. Hänen mielestään nykyaikainen demokratia vaati ”vilkastuvaa säätykiertoa” ja konservatismi oli kiinnostunut vetämään esiin henkisiä resursseja kaikista väestöpiireistä, mutta näitä tavoitteita ei saavutettu vasemmiston ja maalaisliiton ajamalla yhdenmukaistetulla koululla. Konservatiivin käsityksessä kouluhankkeessa oli eliitinvastaisuutta.

> Taantumuksellisuutta ja jälkeenjääneisyyttä ajattelutavassa osoittaa juuri se, että demokraattiselta järjestelmältä pyritään kieltämään eliitin tarpeellisuus. Pahimmassa tapauksessa tällainen ajattelutapa muokkaa maaperää poliittiselle harvainvallalle, oligarkian syntymiselle.[109]

Nuoren konservatiivin mielestä vapaa markkinatalous liberalistisena käsitteenä ei vastannut todellisia olosuhteita. Yhteiskunnan muutos pakotti konservatismin arvioimaan periaatteitaan tai ainakin niiden soveltamista käytäntöön. Yksi uuden yhteiskunnan keskeinen piirre oli, että tuotanto laajasti ymmärrettynä käsitti tavaratuotannon lisäksi myös palvelut.

Nuoren konservatiivin mukaan oli selvää, että yksityinen yritteliäisyys ei voinut hoitaa kaikkea palvelutuotantoa. Konservatismin piti löytää periaate, joka turvaisi yksityisen aloitteen aseman yhteiskunnassa. Ratkottaessa yksityisen ja julkisen sektorin välistä tehtäväjakoa oleellinen peruste oli tehokkuus. Tehokkaimman yksikön tuli hoitaa kunkin alan palvelutehtävät. Markkinatalouden lakien tuli ohjata valtion ja kuntien toimintaa, mutta myös valtiolla ja kunnilla oli oltava oikeus säädellä markkinataloutta, mikäli sen aiheuttamat häiriöt haittaisivat julkista sektoria tai muuten vaikuttaisivat suuriin joukkoihin.

Keskiluokan houkuttelemisesta kokoomuksen äänestäjiksi Nuorella konservatiivilla oli erilainen käsitys kuin Konservatiivilla. Hänen mukaansa keskiluokkaa eivät kiinnostaneet ideologiat vaan käytännön sovellutukset. Ideologioiden oli muututtava yhteiskunnan mukana ja ”mieluummin haisteltava tulevaisuutta”, koska ideologisen muutoksen omaksuminen käytännön politiikkaan vei aikaa. ”Menneiden aikojen utopioilla” ei ollut käyttöä, eikä ”kehityksen pyörää” voitu ”ryhtyä pyörittämään taaksepäin”. Sääty-yhteiskuntaan ei ollut paluuta. ”Ota tai jätä mentaliteetti” ei voinut olla konservatiivien ohjenuora yhteiskuntapolitiikassa.[110]

. . . . . .

108 US 7.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.
109 Sama.
110 US 10.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

Hyvinvointipolitiikassa Konservatiivi puolsi puhdasta markkinataloutta, jossa valtion osuus oli mahdollisimman pieni mutta ei välttämättä olematon. Nuori konservatiivi sitä vastoin kannatti sekataloutta, jossa yksityinen yritteliäisyys ei ollut itsetarkoitus vaan väline hyvinvoinnin luomiseksi. Hän ei ollut yhtä vakuuttunut markkinatalouden ongelmattomuudesta kuin Konservatiivi. Talouspolitiikka ei ollut ainoa aihepiiri, jossa Konservatiivin ja Nuoren konservatiivin mielipiteet erosivat, sillä heidän käsityksensä muun muassa kansallisuusaatteen ajanmukaisuudesta olivat varsin kaukana toisistaan.

Jatkokeskustelussa nimimerkkien välillä ilmeni vielä yksi huomattava ero. Konservatiivi ei uskonut ihmisen perusluonteen ja ideologioiden perusteiden muuttumiseen. Hänestä oli ongelmallista määrittää muutoksen alkukohta ja kyseenalaista, pyörikö ”kehityksen pyörä” vääjäämättömästi. Konservatismilla ei ollut mitään syytä omaksua käsitteitä ja kuvakieltä vasemmistolta tai keskustalta.[111]

Nuori konservatiivi taas uskoi kokoomuksen mahdollisuuksiin tulla 40 kansanedustajan yleispuolueeksi ja varoitti siksi, ”että vanhalla rihkamalla – olipa se vaikka oman puolueen ullakolta – ei saa tätä nousua estää”. Hänen mielestään voittoa ei saavutettu pelkällä ideologialla, vaan sen tae oli ”[i]hmisten tarpeiden tyydytyksen ajaminen konservatismin mukaisella etevämmyydellä”. Vaikka keskustalta tai vasemmistolta ei ollut syytä hakea käsitteitä tai kielikuvia, niiden ajamien asioitten ei automaattisesti tarvinnut olla konservatismin vastaisia.

Nuori konservatiivi vetosi vanhaan sanontaan: ”Tie miehen sydämeen kulkee vatsan kautta”. Tätä tietä oli konservatisminkin kuljettava, jos se halusi yhä suurempaa kannattajakuntaa. ”Hyvinvointia kaikille” piti saada sosialistista suunnitelmataloutta tehokkaammin. Hyvänä esimerkkinä oli ”sosiaalinen markkinatalous”, joka oli luonut hyvinvointia ja samalla tuonut voiton muun muassa Norjan ja Länsi-Saksan konservatiiveille[112] .

Talouselämän rasitusten lieventäminen kuului kyllä konservatismin perusvaatimuksiin, mutta Nuoren konservatiivin mielestä se ei saanut olla ”mikään tabu”. Jos yksityinen sektori käytti hyväkseen ”kevennettyjä rasitteita”, sillä ei ollut niihin oikeutusta. Tällaisia väärinkäytöksiä oli esiintynyt, mikä osaltaan selitti ”pääomavihamielisyyden”. Toisaalta valtion osallistuminen esimerkiksi palvelusektorille tuli hyväksyä edellä mainitun tehokkuusvaatimuksen mukaisesti. Nuori konservatiivi ilmaisi asian kuvaannollisesti:

> Miehen – yksilön tulee saada ajaa niin kauan, kun rahkeet kestävät. Mutta kun ne ratkeavat, tarvitaan sepän – julkisen sektorin apua, jotta kuorma – palvelu – tulisi perille.[113]

. . . . . .

111 US 13.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

112 Norjan mainitseminen johtuu ilmeisesti ajankohtaisuudesta, sillä vuonna 1965 Höyre saavutti vaalivoiton ja maahan muodostettiin ei-sosialistinen hallitus. Myös Länsi-Saksassa kristillisdemokraattinen puolue menestyi hyvin vuoden 1965 vaaleissa. Saksan tulos oli monitulkintainen, koska SPD:kin voitti vapaiden demokraattien kustannuksella. Ks. myös Nuori Oikeisto 10/1965, pk.

113 US 17.10.1965 ja 25.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

Konservatiivi taas varoitteli, että Nuoren konservatiivin suosittelema tie johti helposti totalitarismiin, sillä suomalaisestakin yhteiskunnasta löytyi ”kumouksellisia voimia”, jotka hyötyivät ideologioiden vähättelijöistä. Ajatusleikkinä hän esitti, että jos Saksa olisi voittanut sodan, Suomessa natsit vaatisivat muutosta vedoten ajan muuttumiseen.[114]

Tämä mielipiteenvaihto kuvaa hyvin 60-luvun puolivälin tunnelmia kokoomuksessa. Ne vaikuttivat myös Virolaisen hallituksen aikana tapahtuneessa puheenjohtajanvaihdoksessa. Uuden puheenjohtajan vaalista riippui puolueen pysyminen ”kehityksen vankkureissa”, ja siinä ikään kuin kulminoitui kokoomuksen toiminta eduskunnassa ja hallituksessa vuoden 1962 jälkeen, sillä vastakkain olivat hallituksessa oloa kannattaneet ja sitä arvostelleet. Kun vielä kilpakumppanit edustivat eri sukupolvia toisen ollessa jopa alle 40-vuotias, kysymys ei enää ollut pelkästään vankkureilla pysymisestä vaan niiden vetämisestä.

Rihtniemen vai Junnilan linjalle?

Jussi Saukkonen oli ilmoittanut luopuvansa puheenjohtajuudesta vuonna 1965. Puoluetoimisto valmisteli tietä Juha Rihtniemelle, joka oli pitkän aikaa ainoa ehdokas. Lopulta kuitenkin vastaehdokkaaksi asettui Tuure Junnila, joka kymmenen vuotta aiemmin oli ollut lähellä nousta puolueen johtoon. Nyt asetelmat eivät olleet yhtä tiukat, eikä hän edes varautunut olemaan paikalla vaalipäivänä.[115]

Junnilan mukaan hänen ehdokkuutensa ei ollut vakava yritys päästä puheenjohtajaksi vaan protesti kokoomuksen vuoden 1962 vaalien jälkeiselle politiikalle[116]. Hän moitti sitä, että hallitukseen menemisestä huolimatta ei ollut kyetty estämään valtiontalouden paisumista. Kokoomuskin oli osasyyllinen talousvaikeuksiin ja veronkorotuksiin.

Junnila sanoi puoluekokouksessa, ettei valtiontalouden paisumista voitu pistää pelkästään vuoden 1962 vaaleja edeltäneen vasemmistoenemmistöisen eduskunnan tiliin. Budjetti oli kasvanut vuodesta 1961 43 prosentilla, kun taas hintataso oli noussut vain 24 prosenttia. Porvarilliset hallitukset eivät olleet tehneet mitään valtiontalouden tilan parantamiseksi vaan päinvastoin olivat päätöksillään lisänneet menoja. Niitä olivat kartuttaneet esimerkiksi ”erinäiset uudet suuret sosiaalireformit”, katokorvaukset, Rautaruukin laajentaminen, Saimaan kanavan ja Kemijärven selluloosatehtaan rakentaminen sekä maataloustulolain yhteydessä päätetyt subventiot.[117]

Rihtniemi kiisti Junnilan kritiikin tulkitsemalla tilastoja niin, että suurin syy valtiontalouden huonoon tilaan olivat vasemmistoenemmistöisen eduskunnan aikaansaamat lakisääteiset menonlisäykset. Hän puolustautui, että rahan arvon ja valtiontalouden ongelmat olivat huolestuttaneet kokoomuksen eduskuntaryhmää, joka oli sekä Karjalaisen että Virolaisen hallituksen aikana etsinyt keinoja

. . . . . .

114 US 20.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.
115 Virmavirta 1977, 101–102.
116 Junnila 1980, 176-177.
117 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24.–25.4.1965, PTA.

hillitä valtion menoja. Eduskuntaryhmän mielestä sosiaalipolitiikassa oli päästävä järjestelmään, jossa tukea annettiin sen tarpeessa oleville.

Toisaalta Rihtniemen mielestä talouden tasapainottaminen ei voinut olla ainoa politiikan sisältö. Kokoomuksen piti pystyä viemään itsensä ”lähelle tavallisten ihmisten ongelmia, kaiken sen mikä heille on läheisintä, koti, henkilökohtainen toimeentulo, lasten koulutusmahdollisuudet jne.” Sen tähden eduskuntaryhmä oli sitoutunut korottamaan kansaneläkettä pelkästään eläkeläisten muita huonomman aseman perusteella. Yrittäjien ja perheenäitien eläkkeet sekä aravamäärärahojen korottaminen olivat lisäesimerkkejä siitä, että eduskuntaryhmä otti huomioon muutakin kuin valtiontalouden tilan.

Aravamäärärahat olivat ajankohtaisia, koska maaseudulta siirtyi yhä enemmän väkeä kaupunkeihin. Niiden nostolla haluttiin helpottaa suurperheiden ja vähätuloisten pääsyä omistusasuntoon ja ”nykyaikaiseen asumistasoon”. Rihtniemen mielestä kokoomuksen lähtökohtana oli oltava ”dynaamisen politiikan”, joka edellytti nuorten vaikean aseman ottamista huomioon:

> Eikö meidän myös politiikassamme dynaamisena, eteen päin pyrkivänä liikkeenä ole lähdettävä näiden nuorten ihmisten luo, annettava heille mahdollisuus palkkauksensa ja asunto-olojensa järjestämiseen ja osoitettava heille selvästi, että yhteiskunta myös huolehtii heistä.[118]

Rihtniemi sanoi, että vaikka eduskuntaryhmä tunnusti valtiontalouden vaikeudet ja niiden selvittämisen tärkeyden, se ei unohtanut tavallisen ihmisen ongelmia. Kaikkia ratkaisuja ei kuitenkaan voitu tehdä yhtenä vuotena, vaan oli harjoitettava pitkän aikavälin talouspolitiikkaa. Missään tapauksessa eduskuntaryhmä ei halunnut edes valtiontalouteen vetoamalla puuttua jo säädettyihin sosiaaliuudistuksiin mutta oli kyllä valmis kuulemaan puoluekokousta siitä, mitkä niistä olivat sellaisia, joissa ei enää mentäisi eteenpäin, ja mitkä sosiaaliset ongelmat vaativat kipeimmin ratkaisua.[119]

Rihtniemi halusi sekä parantaa yhteiskunnan tuella heikosti toimeentulevien asemaa että tasapainottaa valtiontaloutta. Näissä keskenään ainakin jossain määrin ristiriitaisissa tavoitteissa ei ollut selvää painotuseroa. Junnilalla sitä vastoin oli etusijalla valtiontalous, jonka paisuminen uhkasi epäsuorasti yritysten kilpailukykyä ja rahan arvoa. Sosiaaliset uudistukset tulivat kaukana perässä.

Junnilan arvostelu sai myös muut eduskuntaryhmän jäsenet puolustautumaan. Hän oli muun lisäksi moittinut liiasta pehmeydestä kommunisteja kohtaan. Paavo Rautkallio vastasi tähän, että paras keino vastustaa kommunismia oli poistaa epäkohtia, jotka synnyttivät tyytymättömyyttä. Hänen mielestään eduskuntaryhmä oli harjoittanut ”maltillista ja myönteistä yhteiskuntapolitiikkaa muiden kansanvaltaisten puolueiden kanssa”. Toisaalta kokoomus oli pystynyt maltillistamaan sellaisia hallitusten esityksiä, jotka olisivat merkinneet ”liian nopean sosiaaliturvan” kehittämistä. Esimerkkinä Rautkallio mainitsi sairausvakuutuslain korjaamisen. Vielä hän tähdensi, että kokoomus ei ollut

Puolueen kahden erilaisen linjan symbolit. Rihtniemi (vas.) edusti uutta aikaa myös olemuksensa puolesta. Hän oli dynaaminen ja nuorekas puheenjohtaja, jonka erityisenä vahvuutena oli hyvä esiintyminen televisiossa. Sen sijaan Junnilaa on kuvattu vanhan ajan brittiläiseksi gentlemanniksi, jonka intressit olivat kirjallisia; hänen tuotantonsa käsitti kymmeniä mielipidekirjoja ja tutkielmia. Uusi aika suosi mieluummin Rihtniemen kaltaista suppliikkimiestä kuin vanhan ajan gentlemannia. (Kuvat Porvarillisen Työn Arkisto)

. . . . . .
118 Sama.
119 Sama.

veroja korottanut vaan ne olisivat nousseet, vaikka se ei olisi ollut hallituksessa.[120]

Puoluekokouksessa esiintyi tyytymättömyyttä muutenkin. Terttu Raveala toi päätöslauselmaehdotuksen, joka arvosteli voimakkaasti menemistä hallitukseen SAK:n ministerien kanssa ja sitä, että kokoomuksen eduskuntaryhmä oli ollut muutamaa harvaa lukuun ottamatta korottamassa luonnollisten henkilöiden verotusta.[121] Ehdotus ei kuitenkaan mennyt läpi. Tyytymättömiä ei ollut kovin monta, vaan enemmistö siunasi puolueen toiminnan. Tietynlaisena mittarina voidaan pitää puheenjohtajavaalia, jonka Rihtniemi voitti äänin 269–89.[122]

. . . . . .

120 Sama.

121 Sama, Ravealan päätöslauselmaehdotus, liite 11.

122 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24.–25.4.1965, PTA. Äänestystulokseen saattoivat vaikuttaa myös henkilökohtaiset ominaisuudet, sillä Rihtniemi oli vauhdikas puhuja ja hyvä esiintyjä. Ks. Jouko Loikkasen pvk. 26.4.1965, Jouko Loikkasen kok., TPA: Uuden Suomen toimittaja Matti Autio selitti Loikkaselle, että Rihtniemi oli ehdokkaana, koska kokoomuksen puoluetoimistossa pelättiin, että Junnila voittaisi Saukkosen. Junnila puolestaan oli alun perin kannattanut Päiviö Hetemäkeä, joka oli kieltäytynyt. Vrt. Jouko Loikkasen muistio ”Iltapäivägrogilla Autio/Loikkanen 29.4.1965”, Urho Kekkosen vsk. 1965, TPA: Kekkoselle Loikkanen kirjoitti puheenjohtajakuviosta hieman toisenlaisen version. Siinä Autio kertoo Rihtniemen puheenjohtajuudesta sovitun pienessä piirissä jo vuotta aikaisemmin. Syynä oli Rihtniemen kunnianhimo, sillä hän uskoi pääsevänsä ministeriksi ainoastaan kokoomuksen puheenjohtajana. Tässä kertomuksessa Junnila oli kannattanut Lauri Ahoa mutta oli uhannut asettua ehdokkaaksi, jos Saukkonen olisi ollut ehdolla. Yhtäpitävää näissä lähteissä näyttää olevan, että kokoomuksen puoluetoimistossa oli arvioitu Saukkosen mahdollisuudet Junnilaa vastaan heikoiksi. Rihtniemen puheenjohtajuus oli siten pitkälti keino estää Junnilan nousu kokoomuksen johtajaksi ja sen seurauksekseksi aavisteltu puolueen ajautuminen ulkopoliittiseen paitsioon.

Puoluekokous paljasti kokoomuksessa ”junnilalaisen” opposition, johon kuului noin neljännes edustajista. Kuitenkin on vaikeaa sanoa, kuinka moni heistä oli omaksunut henkisen johtajansa käsitykset sosiaalipolitiikan laajentumisesta ja sen negatiivisesta vaikutuksesta valtiontalouteen. Näin siksi, että protestin kohteena oli myös viime kädessä presidentti, sillä monien mielestä kokoomus oli hyväksynyt tämän toimet ja SDP:n hajottamisen menemällä hallitukseen maalaisliiton ja SDP:n opposition kanssa.

Toisaalta eduskuntaryhmässä oli sekä Karjalaisen että Virolaisen hallituksen aikana 4 – 5 hengen oppositio, joka vastusti verojen ja maksujen korotuksia[123] mutta antoi kuulua itsestään muutenkin, kuten esimerkiksi arvostelemalla Saimaan kanavan vuokraamista. Lisäksi huolena oli, että hallitusyhteistyö maalaisliiton kanssa saattoi viedä kannatusta kaupungeissa. Eduskunnassa kokoomuksen hallituskriittisimmät olivatkin pääasiassa helsinkiläisiä.

Oikeistosiipi ilmaisi tyytymättömyytensä esimerkiksi keväällä 1965 käydyssä poliittisessa keskustelussa. Se syytti puoluetta hallituksen kyvyttömyydestä talouspolitiikan hoidossa. Ilaskivi valitti, että kokoomus oli suuntautunut häviäville alueille ja jättänyt kehittyvät alueet muille. Kokoomuksen olisi tultava aiempaa kuluttajaystävällisemmäksi. Saukkonen vastasi, että kokoomus oli onnistunut hillitsemään maalaisliiton ryhmäetuja ajavaa politiikkaa. Toisaalta maalaisliitto oli ”vaaleanpunaisenakin” porvarillisempi kuin sosialistit. Margit Borg-Sundman taas epäili nimenomaan maalaisliittoa sosialisoijaksi ja pelkäsi sen ja kommunistien muodostamaa enemmistöä. Juha Rihtniemi puolestaan vaati entistä kovempaa taistelua sosiaalidemokraatteja vastaan, jos aiottiin estää vasemmistoenemmistöinen eduskunta.[124]

Kokoomuksen sisäisen opposition arvio muista porvaripuolueista ja varsinkaan maalaisliitosta ei ollut mairitteleva. Junnila analysoi Talouselämä-lehdessä kustannuskriisin syitä seuraavasti:

> Nykyisessä eduskunnassa on tosin vankka ns. porvarillinen enemmistö, ja porvarillisten puolueiden pitäisi perinteellisesti olla luotettavampia kuin vasemmistopuolueiden silloin, kun on kysymys ”julkisen sektorin” suhteettoman paisumisen vastustamisesta ja verotuksen pysyttämisestä kohtuullisena. Mutta tosiasiallisesti meidän porvaripuolueetkin ovat pahasti sen taikauskon tartuttamia, jonka mukaan paratiisi maan päälle on käden käänteessä toteutettavissa vain valtion toimesta, lähinnä syytämällä lisää ja lisää kaikkiin mahdollisiin sinänsä hyviin ja hyödyllisiin tarkoituksiin. Entisiin jumaluuksiin ei uskota, valtiosta on tehty tämän päivän epäjumala.[125]

. . . . . .

123 Ks. esim. VP 1963 ptk., 3347: Kokoomuslaisista hallituksen verouudistusesitystä vastaan äänestivät Margit Borg-Sundman, Toivo Hietala, Raimo Ilaskivi, Esko Koppanen ja Matti Raipala. Samantapaista yksityisajattelua esiintyi myös RKP:n ja vapaamielisten piirissä. Ks. Virolainen 1969, 162: Virolainen kertoo RKP:n Georg C. Ehrnroothin, kokoomuksen Raimo Ilaskiven ja Margit Borg-Sundmanin sekä vapaamielisenä kokoomuksen vaaliliitosta valitun E. J. Paavolan jatkuvasti arvostelleen hänen hallituksensa politiikkaa ja yhtyneen usein sosiaalidemokraatteihin.

124 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 11.3.1965, PTA.

125 Talouselämä 37/1964, ”Vakauttamisen poliittisista edellytyksistä”.

Kokoomuksen oikeiston on usein väitetty tunteneen sympatiaa sosiaalidemokraatteja kohtaan. Todellisuudessa näitä kahta yhdisti enemmän maalaisliiton ja sen valta-aseman vastustaminen kuin keskinäinen vetovoima.

Junnilan ja kumppanien kritiikistä huolimatta enemmistö oli tyytyväinen puolueen hallitusratkaisuihin. Se myös tuki Rihtniemeä, mikä hyvinvointipolitiikassa merkitsi vapauden vaatimuksen yhdistämistä turvallisuuden kaipuuseen. Tuli ottaa huomioon sekä valtiontalouden huono tila että ihmisten tarpeet. Sosiaalipolitiikassa periaatteena oli, että se ei saanut lamauttaa oma-aloitteisuutta ja yrittämisen halua, mutta samalla varottiin jarruttamasta liikaa sosiaalisia uudistuksia. Puolueen piti pysyä ajassa mukana ja houkutella uusia äänestäjiä. Nämä vaatimukset rajoittivat sosiaalisten uudistusten vastustamista.

Rihtniemen johtoteema oli näkemys kokoomuksesta yleispuolueena[126]. Ajatus ei ollut uusi, sillä siihen viittasi jo Kansallisen Kokoomuksen nimi. Rihtniemen yleispuolueajattelu kuitenkin kiinnitti aiempaa enemmän huomiota kaikkiin yhteiskuntaluokkiin ja niiden hyvinvointiin. Hän yritti tosissaan laajentaa kokoomuksen kannattajakuntaa jollei nyt aivan työväenluokkaan niin ainakin keskiluokkaan. Toisaalta kannatuksen nostaminen ei välttämättä edellyttänyt sen lisäämistä nimenomaan huono-osaisten keskuudessa. Samaan päämäärään voitiin päästä myös kasvattamalla varakkaiden määrää, sillä siellä missä oli vaurautta äänestettiin kokoomusta[127].

Kokoomuksen johdolle oli kuitenkin kehittymässä ikävyyksiä, sillä puolueen johtava lehti Uusi Suomi oli kääntymässä ”junnilalaiseksi”. Vuonna 1964 päätoimittajaksi tuli Pentti Poukka, minkä jälkeen - Jarmo Virmavirran sanoja lainaten – ”lehti alkoi tuntea huolta konservatismin aatteista”[128]. Esimerkiksi joulukuussa 1964 eräs sen pääkirjoitus, joka käsitteli yhteiskunnan varoilla tuettua asuntotuotantoa, päätyi arvostelemaan hyvinvointivaltiota:

> Jos verorasitusta lisätään, voidaan yleisillä varoilla tietenkin rakentaa yhä enemmän asuintaloja ja yhä useammat perheet saada asumaan huokeavuokraisiin taloihin. Jos näin saataisiin vähitellen kaikki asunnottomat koteihin, asia olisi kunnossa. Mutta valitettavasti on niin, että jos yhteiskunta auttaa ihmistä liikaa, apua anovien määrä kasvaa ja kansalaisten yrittämisen halu sammuu.[129]

Omatoimisuuden vähenemiselle lehti maalasi kohtalokkaat seuraukset ja löysi todisteet luonnosta; etelän matkakeskusten mehiläiset olivat kuulemma niin rappeutuneita, etteivät ne enää jaksaneet lentää kukasta kukkaan, koska ravinnon sai helpommin ulkoilmaravintoloista.

> Varoittavaa esimerkkiä ei tarvitse hakea niinkään kaukaa. Töölönlahden sorsien jokatalvinen murhenäytelmä - lukemattomien yksilöiden kolkko kuolema jäihin – kertoo samaa tarinaa. Antelias ihminen on kesällä tuo-

. . . . . .

126 Ks. Nykypäivä 9/1965, ”Kokoomus Suomen kansan yleispuolue”.
127 Huurtamon puhe Etelä-Hämeen kokoomusviikolla 26.9.1965, Erkki Huurtamon ark., k.1, KA.
128 Virmavirta 1977, 162.
129 US 5.12.1964, pk.

> nut ruoan ja turvallisuuden tunnun, mutta kun apu loppuu, ovat omatoimisuuden unohtaneet sorsat pahassa pulassa.[130]

Omatoimisuuden katoamisen pelko oli tunnusomaista ”junnilalaiselle” hyvinvointipolitiikalle. ”Rihtniemeläiset” sitä vastoin myönsivät sosiaalipoliittisten uudistusten kuuluvan moderniin yhteiskuntaan vaikkakin sillä varauksella, että niiden kustannukset oli suhteutettava kansantalouden kasvuun. Rihtniemi väitti, että kokoomuskin oli ja sen tuli olla mukana hyvinvointivaltion rakentamisessa:

> Sosiaalisen perusturvan laajuudesta oltaneen eri poliittisilla tahoilla jokseenkin yhtä mieltä. Erimielisyydet koskevat sen sijaan sosiaalipoliittisten toimenpiteiden toteuttamisaikataulua, kustannusten jakautumista sekä – valitettavasti joskus myös sitä, kenen aloitteen perusteella asia olisi hoidettava.[131]

”Rihtniemeläiset” painottivat puolueiden välistä konsensusta sosiaalipolitiikan suunnasta ja valtion tehtävistä. Hyvinvointivaltio oli hyvä, kunhan vain hinnasta sovittiin. Kokoomuksen kannatti korostaa sosiaalisuuttaan jo pelkästään vaalimenestyksen takia. Puolueen vuonna 1966 teettämän galluptutkimuksen mukaan vain 11 prosenttia äänestäjistä oli kiinnostunut verokysymyksistä, kun taas suurimmalle osalle heistä – myös kokoomuksen kannattajille – sosiaaliturva oli hyvin tärkeä[132] .

Uuden Suomen pääkirjoitus taas viittasi siihen, että puolueen toisella laidalla hyvinvointivaltioon ei suhtauduttu yhtä varauksettoman positiivisesti. Siihen liitettiin muitakin negatiivisia piirteitä kuin kalleus, sillä sen pelättiin laiskistavan ja vievän omatoimisuuden ja yrittämisen halun.

Puoluekokouksen päätöksistä ja eduskuntaryhmän jakautumisesta voidaan päätellä, että enemmistö oli puheenjohtajan puolella. Etenkin nuoret ja keskustoimiston virkailijat olivat vankkumatta ”Rihtniemen linjan” kannattajia niin sisä- kuin ulkopolitiikassakin[133] . Puheenjohtajan ajattelu heijastui myös uudessa toimintaohjelmassa, joka valmistui ennen vuoden 1966 vaaleja.

”Maltillisuuden ja edistyksellisyyden” ohjelma

Kokoomuksen toimintaohjelman uusimisen taustalla oli tarve esittää puolue ”dynaamisena” ja ”edistyksellisenä”. Tuore puheenjohtaja tarvitsi kiinnekohdan, jota kohden suunnata. Ennen kaikkea edessä olivat vaalit, joiden tulokseksi uhkasi tulla vasemmistoenemmistöinen eduskunta.

Rihtniemen mielestä remonttia kaipasi etenkin toimintaohjelman sosiaalipoliittinen osa, sillä monet sen tavoitteet olivat jo toteutuneet. Lisäksi oli ilmaantu-

. . . . . .

130 Sama.

131 Rihtniemi 1965, 92.

132 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 12.1.1966 (Rihtniemen alustus poliittisesta tilanteesta), PTA.

133 Ks. Korjus 1975, 164: Keskustoimiston virkailijat uhkasivat jopa erota, jos Junnila valittaisiin puheenjohtajaksi.

nut kokonaan uusia aiheita, joihin oli otettava kantaa. Niitä olivat muun muassa kulttuuri- ja aluepolitiikka. Toisaalta talouspolitiikan perusongelmat eivät olleet muuttuneet sitten edellisen ohjelman kirjoittamisen.

Uutta ohjelmaa tarvittiin myös sen takia, että ajat olivat muuttumassa. Suomessa oli kasvamassa sukupolvi, joka vaati yhä korkeampaa elintasoa ja parempia palveluja. Tämä käynnisti yhteiskunnallisen muutoksen. Rihtniemi kaavaili kokoomuksesta uuden sukupolven ja yksilöllisyyden ideologian lipunkantajaa.[134] Ainakin nuorten osalta hän oli väärässä, sillä he tähyilivät täysin toiseen suuntaan. Tosin Kokoomuksen Nuorten Liitto kasvoi voimakkaasti juuri Rihtniemen kaudella, joten siinä mielessä hän oli oikeassa, mutta aatteellisesti nuoriso – jopa osittain kokoomusnuoret[135] – haki vaikutteensa uusvasemmistolaisuudesta, joka myöhemmin 1970-luvulla muuttui tiukan kollektivistiseksi taistolaisuudeksi.

Tavoiteohjelma valmistui juuri vuoden 1966 eduskuntavaalien alla. Siitä tuli selkeästi ”rihtniemeläinen”. Päätoimittaja Paavo Eerikäinen luonnehti sitä ”edistykselliseksi ja avaraksi” ja sanoi, että siinä korostuivat ”maltillisuus, vapaamielisyys ja suvaitsevaisuus”. Toisaalta oli osoitettava todellisuudentajua ja pidettävä mielessä varma ja koeteltu pohja, ”johon kaikkinainen edistyminen perustuu”. Uudistusvaatimuksiin oli vastattava ”terveen taloudellisen pohjan puitteissa – muussa tapauksessa edistyminen on näennäistä ja keinotekoista”.[136]

Kansanedustaja Paavo Rautkallio totesi puoluekokouksessa pitämässään alustuksessa, että ”dynaaminen yhteiskunta” asetti sosiaalipolitiikalle uusia vaatimuksia ja että sen oli autettava kaikkia väestöryhmiä ja yksilöitä ”sopeutumaan muuttuviin olosuhteisiin”. Jokaiselle oli taattava turva ”sellaisten vaiheiden ja vastoinkäymisten varalta, joista omin voimin on vaikea selviytyä”. Lisäksi sosiaalipolitiikalla autettiin yhteiskunnan ”vähempiosaisia, jotka eivät omin avuin pääse muiden kanssa tasavertaiseen asemaan”, ja tasoitettiin elinmahdollisuuksia yhteiskuntaryhmien ja alueiden välillä.[137]

Tulontasaus esiintyi nyt ensimmäistä kertaa kokoomuksen sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikassa. Kuusen kirjaa arvioidessaan Rihtniemi oli epäillyt sen kykyä parantaa kasvun edellytyksiä. Toisaalta ohjelmassa ei välttämättä väitetty tulonsiirtojen tukevan talouskasvua. Ne oli otettu mukaan pikemminkin moraalisista kuin taloudellisista syistä.

Ohjelmassa kyllä todettiin, että sosiaalipolitiikka oikein hoidettuna palveli taloudellista kasvua, mutta väitettä ei sen tarkemmin yksilöity tai selitetty. Joka tapauksessa tähdennettiin, että kansantalouden suorituskyky ja tuottavuus muodostivat ”perustan ja rajat sosiaalipolitiikalle”.

> On virheellistä vastustaa sosiaalisia uudistuksia silloin, kun mahdollisuudet niiden suorittamiseksi ovat olemassa, mutta yhtä virheellistä on toteuttaa uudistus vääränä ajankohtana, sillä liian aikaisin toimeenpantu

. . . . . .

134 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. – 13.2.1966 (Rihtniemen avauspuhe), PTA.
135 Ks. Vares 1999, 74–124; Smolander 1995, 154–160.
136 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. - 13.2.1966, liite 7, PTA.
137 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. – 13.2.1966, liite 9, PTA.

uudistus saattaa myöhemmin lykätä tai estää muiden uudistusten toteuttamisen.[138]

Talous- ja sosiaalipolitiikka eivät olleet keskenään ristiriidassa vaan parhaimmillaan tukivat toisiaan. Tämä oli selkeä muutos esimerkiksi 1950-luvun alun kokoomuksen politiikkaan, jossa sosiaalipolitiikkaa pidettiin talouden rasitteena. Saukkosen aikana alettiin siirtyä toiseen suuntaan, mutta näin selkeästi asiaa ei vielä ollut sanottu. Toisaalta sosiaalipolitiikka oli yhä talouspolitiikalle alisteinen. Tähän viittasivat ainakin maininnat, että talouden suorituskyky ja tuottavuus asettivat rajat sosiaalipolitiikalle ja että väärällä ja liian nopeasti luodulla sosiaalipolitiikalla saattoi olla taloudelliselle kehitykselle tuhoisat seuraukset.

Sosiaalisen markkinatalouden käsitekin oli saanut uutta sisältöä. Nyt sillä tarkoitettiin, että markkinatalous ei ollut itsetarkoitus vaan paras tapa luoda hyvinvointia. Vapaa yrittäjyys mahdollistaisi sosiaaliturvan lisäämisen. Vapaus ja turvallisuus eivät olleet toistensa vastakohtia.[139] Sosiaalisen markkinatalouden käsite oli muuttunut vajaan vuosikymmenen aikana. ”Holhousvaltion” kritiikki oli lähes kadonnut ja valtion puuttuminen talouselämään tunnustettiin varauksettomammin kuin 1950-luvun lopulla.

Toisaalta markkinoilla oli yhä keskeinen rooli ja esimerkiksi ”sosiaalimenoihin liittyvässä tulonsääntelyssä” voitiin ”ylittää kynnys, jolta markkinoiden häiriintyminen alkaa”. Sosiaalipolitiikan tuli olla ”markkinamyötäistä”, eli sen tuli varoa häiritsemästä markkinatalouden mekanismia.[140] Sosiaalipolitiikka oli yhä talouspolitiikalle alisteinen. Vaikka se parhaimmillaan tukikin taloutta, se saattoi väärin hoidettuna olla kasvun este.

Kuitenkin valtiovallan tehtäväksi tunnustettiin siitä huolehtiminen, että ”myös ei-aktiiviset väestönosat pääsevät tästä elintason noususta osallisiksi erilaisten sosiaalisten tulonsiirtojen, huoltoavustusten, eläkesuoritusten, lapsi- ja perhelisien, asuntoavustusten jne. muodossa”[141] . Tulonsiirroilla ei enää ollut yhtä negatiivista kaikua kuin 1950-luvun lopulla, jolloin perusteeksi kielteiselle asennoitumiselle jotain lakiehdotusta kohtaan saattoi riittää pelkästään, että kysymyksessä oli tulonsiirto. Sitä ei enää pidetty epäoikeutettuna toimenpiteenä, jolla suosittiin ”joutilaita” omatoimisten ja yritteliäiden kustannuksella.

Ohjelmassa oli säilytetty myös toinen vuoden 1957 periaateohjelman uusista käsitteistä eli kansankapitalismi. Se oli jälleen verokritiikin peruspilari. ”Taloudellista kansanvaltaa” ei saavutettu varallisuutta jakamalla vaan sitä lisäämällä. Se edellytti lainsäädännön kehittämistä, verotuksen muuttamista ja ”johdonmukaisen talouspolitiikan” harjoittamista ”siten, että kansalaiset voivat itse kartuttaa varallisuuttaan”. Politiikan tuli kannustaa yrittäjyyttä.[142]

. . . . . .

138 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 48. Ks. myös Nykypäivä 11/1962, ”Kokoomuksen tehtävät 1960–luvun politiikassa”.

139 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 24.

140 Nykypäivä 1/1966, ”Sosiaalinen markkinatalous”.

141 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 26.

142 Sama, 29. Vrt. Nykypäivä 8/1963, ”Puutteellinen demokratia”: Jaakko Korjus kutsuu kansankapitalismia ”sosiaaliseksi demokratiaksi”. ”Taloudellisen kansanvallan” ja ”sosiaalisen demokratian” kaltaiset termit kertovat siitä, että ’kansankapitalismi’-käsitettä ei enää pidetty onnistuneena. Sen yhdistäminen demokratiaan juontaa juurensa ilmeisesti Ruotsin oikeiston käyttämästä käsitteestä ”omaisuutta omistava demokratia”.

Verotusta oli uudistettava niin, että se ei muodostuisi ”työnteon halua ja säästämistä estäväksi vaan näitä edistäväksi”. ”Nykyistä suurempi osa työn tuloksista on saatava jäämään työntekijän omaan ja vapaaseen käyttöön.” Tämän takia valtion menojakaan ei saanut ”paisuttaa tarpeettomasti”.[143]

Ohjelmassa todettiin, että julkisen vallan tehtävät olivat lisääntyneet, koska kunnat ja valtio yrittivät luoda ”parempia edellytyksiä kansalaisten toimeentulolle, yrittämiselle, elintason nousulle ja viihtyvyydelle”. Mutta tämän lisäksi ”eräät etupiirit ja puolueet” olivat ”toiminnassaan käyttäneet valtiota suuressa määrin hyväkseen ja paisuttaneet tarpeettomasti julkisia menoja ja valtiojohtoista toimintaa”.[144]

Verrattuna 1950-luvun sosiaaliseen markkinatalouteen ja kansankapitalismiin 1960-luvun vastaavat käsitteet hyväksyivät valtion puuttumisen talouselämään ja sen sosiaalisen toiminnan. 1950-luvun sosiaalisessa markkinataloudessa sosiaalinen puoli hoidettiin työnantajien ja -tekijöiden keskinäisin sopimuksin ja työnantajien vapaaehtoisin järjestelyin. Nyt valtion väliintulo tunnustettiin aiempaa laajemmin.

Toisaalta vieläkin kansankapitalismin ja sosiaalisen markkinatalouden ytimenä pysyi, että jokaisen tuli ensisijaisesti elää omalla työllään. Modernissa yhteiskunnassa julkisella sektorilla oli tehtävänsä, joiden rahoitus vaati verovaroja, mutta samalla oli oltava selvää, että työn tuloksen piti ”ensi sijassa kuulua sen tekijälle eikä valtiolle tai kunnalle”. Siksi ei saanut paisuttaa turhaan julkista taloutta eikä lisätä verorasitusta.

Pitkällä aikavälillä veroasteikkoja oli lievennettävä. Tämän ei tarvinnut merkitä valtion menojen karsimista. ”Muissa maissa saadut kokemukset osoittavat, että asteikkojen alentaminen lisää työssä käyvien lukua, kohottaa tuotantoa ja laajentaa siten verotuspohjaa”, joten verotulojen vähenemisestä ei ollut pelkoa. Lisäksi työhalun kasvattamiseksi oli kevennettävä verotuksen progressiota, ja joidenkin Euroopan maiden esimerkin mukaisesti olisi jopa harkittava siitä luopumista.[145]

Verotuksen alentaminen pysyi ykköstavoitteena, jota eivät saaneet häiritä edes valtion lisääntyneet tehtävät, vaikka ne kuuluisivatkin olennaisena osana moderniin yhteiskuntaan. Ihanteena oli edelleen omillaan toimeentuleva yrittäjä tai työntekijä, joka ei tarvinnut valtiolta tukea. Tunnuslauseena oli yhä: ”Jokainen on oman onnensa seppä.” Valtiovalta tuli apuun vain hätätapauksissa.

Puoluekokouksen keskustelu ohjelmaehdotuksesta toi esille monenlaisia asenteita. Vaadittiin, että jos joku ehdotti uudistusta, joka lisäisi valtion menoja, hänen oli ensin esitettävä, mistä rahat otettaisiin. Puhuttiin sosialisoinnin vaaroista ja verrattiin veroja ja sosiaalipolitiikkaa sosialismiin. Toisaalta nuori polvi ei ollut tyytyväinen ohjelmaan, koska siinä oli hyvin vähän uudistuksia. Sen mielestä oli aika tarkistaa asenteita tai puolue menettäisi nuoret äänestäjät.[146]

. . . . . .

143 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. – 13.2.1966, liite 10, PTA.
144 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 31.
145 Sama, 31–32: Ohjelmassa ei mainita, missä maissa suunniteltiin veroprogressiosta luopumista.
146 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12.–13.2.1966 (Mäntylän, Lehtorinteen ja Purhosen puheenvuorot), PTA.

Erimielisyydet eivät kuitenkaan olleet suuria, ja ehdotus hyväksyttiin lähes ilman muutoksia. Taustalla vaikuttivat eduskuntavaalit. Oli pysyttävä yhtenäisenä, koska ne uhkasivat muuttaa eduskunnan jälleen vasemmistoenemmistöiseksi. Yhtenäisyyttä loi myös kommunismin vastustaminen, ja kokoomus nostikin vaalien pääkysymykseksi kommunistien hallitukseen menon estämisen[147].

Vaaleissa menestyminen edellytti puolueen ”sosiaalisen kuvan” pehmentämistä. Vaalikampanja avattiin puoluevaltuuston julkilausumalla, jonka Nykypäivä otsikoi: ”Uuden eduskunnan tärkein tehtävä järkevän talous- ja sosiaalipolitiikan hoitaminen”[148]. Otsikko, kuten julkilausumakin, antoi aihetta monenlaisiin tulkintoihin, mutta merkittävää on, että siinä nostettiin sosiaalipolitiikka talouspolitiikan rinnalle. Julkilausumassa korostettiin jälleen sosiaalisten uudistusten mitoittamista talouden kasvuun.

Yhteiskunta oli muuttumassa. Vasemmisto oli hakeutumassa yhteistyöhön, jossa sosiaalipolitiikalla oli keskeinen osuus. Vaatimukset talouskasvun huomioon ottamisesta sosiaalisissa uudistuksissa saattoivat tuntua vasemmistosta ja muista porvaripuolueista niiden jarruttamiselta.

Vertailu Heckscherin ajan ruotsalaiseen oikeistoon (1961–1965)

Ruotsin oikeiston 1960-lukua hallitsivat yritykset päästä yhteistyöhön muiden porvaripuolueiden kanssa. Toiveet sosiaalidemokraattien vallan loppumisesta olivat heränneet vuonna 1957, kun lisäeläkekysymys oli hajottanut heidän ja talonpoikaisliiton hallituksen. Porvarilliset puolueet olivat löytäneet yhdistävän tekijän, sillä talonpoikaisliitto oli lisäeläkeasiassa lähempänä kansanpuoluetta ja oikeistopuoluetta kuin sosiaalidemokraatteja.

Toiveet porvarihallituksesta kariutuivat kuitenkin vuoden 1960 vaalikampanjaan. Vaikka porvarilliset puolueet olivat pystyneet lisäeläkekysymyksessä verraten yksimieliseen rintamaan, niillä oli vuoden 1960 vaalien edellä erimielisyyksiä monilla alueilla, muun muassa sosiaalipolitiikassa. Oikeisto ja keskustapuolue – vuonna 1959 nimeään muuttanut entinen talonpoikaisliitto – halusivat muuttaa lisäeläkejärjestelmää, kun sitä vastoin kansanpuolue oli siirtynyt sosiaalidemokraattien rinnalle puolustamaan sitä.[149]

Vaalikampanjassa oikeistopuolue käytti kovaa kieltä. Se väitti Hjalmarsonin ajalle tyypillisessä ”omaisuutta omistavan demokratian” hengessä sosiaalidemokraattien sosiaalipolitiikan muuttuneen alkuperäisestä hyvästä tarkoituksestaan. Nyt sen nimen alla kerättiin suunnattomia summia, jotka sitten jaettiin takaisin avustuksina. Tämä merkitsi lisää byrokratiaa ja raskasta verotusta. Siksi oikeistopuolue vaati sosiaalimenojen supistamista ehdottaen muun muassa lap-

. . . . . .

147 Virmavirta 1977, 100.
148 Nykypäivä 1/1966.
149 Hadenius, Molin & Wieslander 1991, 218.

silisien poistamista ensimmäiseltä lapselta, ilmaisista koulukirjoista ja ilmaisesta kouluruokailusta luopumista sekä asuntosubventioiden vähentämistä.[150]

Kansanpuolueelle ja keskustapuolueelle tällainen leikkausohjelma oli liikaa. Sosiaalidemokraateille se taas oli hyvä ase, sillä he pääsivät todistelemaan, että porvarienemmistö parlamentissa toisi mukanaan oikeistolaisen ja uudistusvihamielisen politiikan. Kansanpuolue ja keskustapuolue julistivat aloittavansa keskustayhteistyön vaihtoehtona sosiaalidemokraattiselle hallinnolle. Päätarkoituksena oli kuitenkin tehdä pesäero oikeistopuolueen uudistusvihamielisyyteen. Kumpikin korosti hyvinvointipolitiikan jatkamisen tärkeyttä.[151]

Oikeistopuolue kärsi raskaan tappioon menettäen vuoden 1958 valtiopäivävaalien kannatuksestaan kolme prosenttiyksikköä ja neljä vuoden 1958 kunnallisvaaleihin verrattuna. Suuri voittaja oli sosiaalidemokraattinen puolue. Toisesta kamarista tuli selvästi vasemmistoenemmistöinen, kun aiemmin paikat olivat jakautuneet tasan. Vuoden 1960 vaalien jälkeen vaatimukset lisäeläkejärjestelmän muuttamiseksi laantuivat.[152]

Tappiolliset vaalit aiheuttivat oikeistopuolueessa kiivaan keskustelun. Puoluejohto puolusti linjaansa. Hjalmarsonin mielestä vaaleissa voitti ”hyvinvointivaltion myytti”. Tilanne oli huolestuttava, sillä sosiaalidemokraattien politiikka – erityisesti työeläkerahastojärjestelmä – merkitsi ruotsalaisten pääoma- ja luottomarkkinoiden sosialisointia. Vakavinta oli, että myös keskustapuolue ja kansanpuolue olivat menneet mukaan myyttiin lisäten valtion menoja yhtä huolettomasti kuin sosiaalidemokraatit. Hjalmarson korosti, että oikeistopuolue ei saanut muuttua keskipuolueeksi, sillä niitä oli Ruotsissa jo muutenkin liikaa. Pikemminkin sen piti jatkaa päättäväisesti sosiaalidemokraattien vastaista politiikkaansa. Mahdollisten muutosten tuli olla lähinnä teknisiä, ei sisällöllisiä.[153]

Puolueen ilmapiiri oli kuitenkin muuttunut. Jäsenten enemmistö oli sitä mieltä, että etenkin sosiaalipolitiikassa oli oltu väärässä. Varsinkin lisäeläkelakia vastaan hyökkäämistä ja lapsilisien supistamisehdotusta pidettiin suurina virheinä. Oikeiston oli tunnustettava realiteetit; eläkejärjestelmä rahastoineen oli olemassa ja sitä vastaan oli turha kapinoida. Kova politiikka vain antoi kovan kuvan. Politiikka oli muutakin kuin talouspolitiikkaa.[154]

Muutoshalua kuvasteli puoluevaltuuston julkilausuma heti vaalien jälkeen. Puoluejohto oli tarjonnut perinteistä talouspolitiikkaan painottunutta luonnosta, jossa oli vaadittu talouden sääntelystä luopumista, veronalennuksia ja julkisten rahastojen rajoittamista ja oli ylistetty taloudellista vapautta poliittisen, henkisen ja kulttuurisen vapauden edellytyksenä. Valtuuston käsittelyn jälkeen julki-

. . . . . .

150 Högerpolitik 1960, 45, 48–49, 105–106, 292, 295.
151 Möller 1986, 22.
152 Hadenius, Molin & Wieslander 1991, 220.
153 Högerpartiets partirådets protokoll 11.10.1960, bil. 1, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA.
154 Högerpartiets partistyrelsens protokoll 10.10.1960, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:3, RA; Högerpartiets partistyrelsens protokoll 10.10.1960, bil. 1, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:4, RA; Högerpartiets partirådets protokoll 11.10.1960, bil. 3, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA; Svenska Dagbladet 21.9.1960, pk.; 11.10.1960, pk.; 14.10.1960, pk.

lausuma alkoi voimakkaalla vetoomuksella porvariyhteistyön puolesta. Sitä seurasi vakuutus kristillisen perinteen kunnioittamisesta ja ihmisarvoa tukevan sosiaalipolitiikan ja koulutuksen tarpeellisuuden korostus. Vasta tämän jälkeen tulivat talous- ja veropoliittiset lausumat.[155]

Kristillisyyden arvostaminen ja sosiaalipolitiikan ihmisarvoisuuden painotus viittasivat oikeiston 1940-luvulla suorittamaan sosiaalipoliittiseen uudelleenarviointiin. ”Kulttuurikonservatiivit” olivat ottamassa jälleen aloitteen puolueen politiikan muotoilussa. 1950-luvulla esillä pidettyjen talouskysymysten korostamisen rinnalle kaivattiin muitakin painopistealueita.

Vaalitappio johti lopulta puolueenjohdon vaihtumiseen. Vuonna 1961 Jarl Hjalmarson astui syrjään ja häntä seurasi entinen nuorisoliiton puheenjohtaja Gunnar Heckscher, joka oli 1940-luvulla ollut muotoilemassa uutta ”positiivista” sosiaalipolitiikkaa. Poikkeuksellisesti hän sai vastaehdokkaan, Leif Casselin, jonka voitti äänin 164 – 36.[156]

Tämä kertoi puolueen oli jakautumisesta ”vaaleansinisiin” ja ” tummansinisiin”. Heckscher oli vaaleansininen, eli uudistusmyönteinen ja yhteistyöhaluinen. Hjalmarson ja Cassel edustivat tummansinisiä, joiden sanoma oli, että oikeistopuolueen tuli vastustaa tiukasti sosiaalidemokraattien politiikkaa siitä riippumatta, mitä muut porvarilliset puolueet sellaisesta pitivät. Oikeiston taipuminen merkitsisi yhteiskunnan vasemmistolaistumisen jatkumista. Oikeistopuolueen olisi pitänyt olla ankkuri, joka olisi jarruttanut sosiaalidemokraattien sosialisoimisyrityksiä ja jota ilman Ruotsi liukuisi huomaamatta kohti sosialismia.[157]

Heckscher ja muut vaaleansiniset sitä vastoin sopeutuivat hyvinvointivaltioon. He nimenomaan sopeutuivat, sillä he eivät varauksettomasti hyväksyneet sen periaatteita vaan ainoastaan tunnustivat realiteetit. Heckscher väitti, että Hjalmarsonin ajan onnistumiset ja epäonnistumiset selittyivät sillä, miten realistisesti puolue oli mukauttanut politiikkansa yhteiskunnalliseen todellisuuteen.

Heckscherin mielestä Hjalmarsonin oikeistopolitiikka oli ollut onnistunutta vuoteen 1958 asti, mutta sen jälkeen oli tehty virhearviointeja. Koska verojen alentamiseen ja sosiaalimenojen karsimiseen perustunut politiikka oli tuonut menestystä, puolueessa oli kuviteltu, että jatkossakin voitiin vaatia huoletta sosiaalimenojen leikkaamista, kunhan vain tilalle tarjottiin veronalennuksia. Seurauksena olivat vuosien 1959 ja 1960 budjettiehdotukset aivan liian suurine leikkauksineen, jotka eivät olleet edes toteuttamiskelpoisia.

Heckscherin mukaan Hjalmarsonin puheenjohtajakauden alkupuolen erotti vuosista 1959 ja 1960 myös vaihtoehtoisten sosiaalipoliittisten mallien esittämisen muuttuminen pelkäksi uudistusten vastustamiseksi. Hyvä esimerkki oli

. . . . . .

155 Högerpartiets partirådets protokoll 11.10.1960, bil.2 och 4, Moderata Samlingspartiets dep., AII:1, RA.

156 Högerpartiets partistämmans protokoll 28.–30.8.1961, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA.

157 Hylén 1991, 176–177. Puolueen sisäisistä linjaerimielisyyksistä ja niiden vaikutuksesta puheenjohtajavaaliin ks. Svenska Dagbladet 27.8.1961, pk.

lisäeläkelaki. Vuoden 1957 kansanäänestyksessä oikeisto esitti oman mallinsa lisäeläkkeiden toteuttamiseksi. Ennen vuoden 1960 vaaleja oikeiston vaihtoehto oli kutistunut yksinomaan niiden romuttamisen vaatimiseksi. Toinen esimerkki oli ehdotus lapsilisän poistamiseksi ensimmäiseltä lapselta. Ennen vuotta 1959 oltiin valmiit kompensaatioihin suurperheille, mutta vuoden 1959 jälkeen niistä ei puhuttu mitään.[158]

Heckscher huomautti, että ajat olivat muuttuneet sitten 1950-luvun. Verojen kiristymistä ei vastustettu entiseen tapaan, vaan ratkaisevaa oli nettopalkka. 1950-luvulla taloudellinen katsantokanta ja valtiontalouden paisumisen estäminen olivat olosuhteiden pakosta ylikorostuneet oikeiston politiikassa. Konservatiivisesta traditiosta löytyi kuitenkin myös muita politiikan painopistealueita, joihin tuli kiinnittää huomiota: valtiosääntö, ulko- ja turvallisuuspolitiikka, kulttuuripolitiikka, perhe- ja muu sosiaalipolitiikka. Konservatiivit kyllä halusivat alentaa verotusta jo periaatteellisistakin syistä, mutta 1950-luvun oikeiston tapa käsitellä asiaa antoi yksipuolisen kuvan. Heidän omakin politiikkansa esimerkiksi puolustus-, kulttuuri- ja perhepolitiikassa maksoi paljon. Heckscher kyseenalaisti sosiaalietujen poistamisen verotuksen alentamisen perusteena. Oli psykologista realismia tunnustaa, että senlaatuinen politiikka ei saanut kannatusta 1960-luvun Ruotsissa.[159]

Kokoomuksessa voidaan havaita samanlainen jako kuin Ruotsin oikeistossa; jopa voimasuhteetkin olivat lähes samanlaiset.[160] Yhteistä oli ensinnäkin, että maltilliset – Rihtniemen kannattajat Suomessa ja vaaleansiniset Ruotsissa – suosivat sosiaali- ja talouspolitiikan realismia ja ”oikeistolaiset” asettivat veronalennukset kaiken muun edelle ja vaativat valtion menojen karsimista niiden rahoittamiseksi.

Samankaltaisuutta oli myös suhtautumisessa yhteistyöhön muiden porvaripuolueiden kanssa. Kokoomuksen rihtniemeläiset ja Ruotsin oikeistopuolueen vaaleansiniset olivat sen puolesta, kun taas junnilalaiset ja tummansiniset olivat huolestuneita yleisestä henkisestä ilmapiiristä. Jollei kukaan vastustanut vasemmistolaista politiikkaa, koko yhteiskunta oli vaarassa mennä yhä pidemmälle vasemmalle. Oikeiston tuli siksi olla uskollinen periaatteilleen.

Erojakin oli. Kun Suomessa oikeistosiipi suhtautui maalaisliittoon vähintään yhtä kielteisesti kuin vasemmistoon, Ruotsin oikeistosiiven suuri vihollinen oli sosiaalidemokraattinen puolue, joka aikoi salakavalasti sosiaalipolitiikkaa hyväksikäyttäen sosialisoida maan. Sen sijaan suomalaiset eivät pitäneet sosiaalidemokraatteja niin suurena vaarana, vaikka näiden epäporvarillisuus olikin heille selviö. Rihtniemeläiset liputtivat etenkin Virolaisen hallituksen aikana porvariyhteistyön puolesta aivan samoin kuin Ruotsissa vaaleansiniset. Ero oli siinä, että päävastustajikseen rihtniemeläiset nostivat sosiaalidemokraatit oikeistosiiven ollessa huolissaan maalaisliiton ylivallasta ja kommunistien vaiku-

. . . . . .

158 Högerpartiets partirådets protokoll 20.10.1962, Moderata Samlingspartiets dep., AII:2, RA.
159 ”Efter 1962 års val. Ett diskussionsunderlag”, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:6, RA.
160 Rihtniemihän voitti Junnilan 269–89 eli sai n. 75 % äänistä, ja Heckscher voitti Casselin 164–36 (82%).

tuksen kasvusta. Ruotsissa koko puolue vastusti sosiaalidemokraatteja tasaisen päättäväisesti.

Vuoden 1960 vaalitappio ja Heckscherin tulo puheenjohtajaksi aiheuttivat ruotsalaisen oikeiston politiikassa painopisteen muutoksen. Asialistalle palasi sellaisia politiikan osa-alueita, kuten sosiaali- ja kulttuuripolitiikka, jotka oli tiputettu Hjalmarsonin ajan menestyksen huumassa. Hjalmarsonin kaudella Ruotsin oikeisto oli profiloitunut melkeinpä yksinomaan veronalennusten ja taloudellisen vapauden vaatijaksi. Muun muassa koulupolitiikka oli jäänyt lapsipuolen asemaan, mikä oli varsin erikoista, sillä 1950-luvulla Ruotsissa valmisteltiin suurta koulu-uudistusta.

Tyypillinen esimerkki oikeistopuolueen asenteesta koulukysymyksessä oli sen toiminta valmistelutoimikunnassa. Kun puolueen koulupoliittinen asiantuntija Erik Arrhén yllättäen kuoli vuonna 1958, uuden jäsenen löytäminen toimikuntaan tuotti vaikeuksia. Lopulta valittiin Birgitta Sjöqvist, joka oli oppikoulunopettaja ja valtakunnallisessa tasolla kokematon ensimmäisen kauden kansanedustaja. Puoluejohdolta ei liiennyt aikaa keskusteluun hänen kanssaan koulupolitiikasta. Ennen kouluvaliokunnan ratkaisevaa kokousta kesällä 1960 Visbyssä hän yritti kolme kertaa ottaa esiin oikeiston koulupoliittisen linjan toimikunnassa. Lopulta eduskuntaryhmä käsitteli sitä kymmenen minuuttia päätöstä tekemättä. Näillä eväillä Sjöqvist päätti hyväksyä Visbyssä sorvatun kompromissin, jossa luotiin linjat kaikille yhteiselle 9-vuotiselle peruskoululle. Koko muu valiokunta oli yksimielinen, ja hän pelkäsi, että jos hän ei olisi mennyt mukaan kompromissiin, Visbyn kokouksessa olisi ajauduttu enemmistöpäätökseen, joka olisi saattanut olla kompromissia huonompi.

Sjöqvistin ratkaisu yllätti monen oikeistolaisen. Koulukysymyksen kuumin kiistanaihe oli yhtenäinen yläaste, ja oikeistossa oli tuudittauduttu uskomaan, että siitä oltiin luopumassa. Sen vastustajat halusivat jakaa oppilaat yläasteella lahjakkuuden mukaan linjoille, kun taas kannattajat puolsivat samaa opetusta kaikille. Visbyn kompromissi vastasi jälkimmäisten toivomuksia.

Oikeistolaiset reagoivat Visbyn päätökseen myöhään, sillä kritiikki sitä kohtaan voimistui vasta vuoden kuluttua. Erityisen kiihkeästi sitä mutta myös puoluejohdon passiivisuutta arvosteltiin vuoden 1961 puoluekokouksessa. Sjöqvist painostettiin lopulta irtisanoutumaan kompromissista.[161] Oikeiston käyttäytyminen koulu-uudistuksen yhteydessä kertoo paljon sen prioriteeteista 1950-luvulla. Talouspolitiikka meni kaiken edelle, ja kun peruskoulu ei ollut talouspolitiikkaa, se ei johtoa kiinnostanut.

Suomen ja Ruotsin koulu-uudistuksissa peruslähtökohdat olivat siinä mielessä erilaiset, että Suomessa oppikoulu ja kansakoulu kiistelivät siitä, kenen johdolla yhtenäiskoulu toteutettaisiin ja mikä olisi yksityisten oppikoulujen asema. Kokoomukselle kysymys oli koulun sosialisoimisesta. Ruotsissa asiaan ei liittynyt samanlaisia kiihkeitä jännitteitä, joten oikeisto saattoi suhtautua siihen kokoomusta maltillisemmin ja myös välinpitämättömämmin.

. . . . . .

161 Lundahl 1989, 134–136; Högerpartiets rikstämmans protokoll 28.–30.8.1961, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA.

Ruotsin oikeistolle suurin huolenaihe oli lahjakkuuden ja korkean koulutuksen turvaaminen. Yhtenäiskoulua pidettiin tasapäistävänä kokeiluna, joka ei jättäisi tarpeeksi sijaa lahjakkuustasojen erilaisuudelle. Vaarana oli, että tasapäistäminen tapahtuisi lahjattomien ehdoilla, jolloin opetuksen taso ja korkeampi koulutus kärsisivät. Toisin kuin Suomessa kysymys ei ollut järjestelmästä vaan yhtenäiskoulun luonteesta. Ruotsissa taistelu järjestelmästä oli käyty jo ennen sotaa.

Toisaalta oikeisto tunnusti, että ”atomiaika” edellytti opetuksen uudistamista. Tekniikan kehittyminen ja automaation leviäminen lisäsivät koulutuksen tarvetta. Siksi kaikille tarvittiin yhdeksänvuotinen koulutus. Toisaalta tekninen kehitys vaati korkeaa tasoa. Sen takia oppilaat oli eriytettävä lahjakkuuden mukaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Vaikka koulu olisikin organisatorisesti saman katon alla, se ei saanut merkitä teoreettisen opetuksen huononemista.[162]

Epäilyksistään huolimatta Ruotsin oikeisto kääntyi kannattamaan yhtenäiskoulua jo vuonna 1950. Samana vuonna valtiopäivät päättivät yksimielisesti siihen siirtymisestä ja kokeilujen aloittamisesta. Oikeisto piti päätöstä voittonaan, sillä sen onnistui muuttaa sitä niin, että kokeiluista saatavat kokemukset ratkaisisivat yhtenäiskoulun luonteen ja siihen siirtymisen ajankohdan. Viime kädessä niistä riippuisi, vaihdettaisiinko järjestelmää lainkaan.[163] Kun päättämishetki lähestyi, oikeisto oli passiivinen uskoen, että yhtenäisestä yläasteesta oli luovuttu. Näin ollen Visbyn kompromissi oli odottamaton takaisku.

Silti oikeisto ei vastustanut yhtenäiskoulua sinänsä. Kun siitä päätettiin lopullisesti vuoden 1962 valtiopäivillä, se jätti kilpailevan aloitteen ehdottaen jakoa linjoihin seitsemännellä luokalla. Oikeisto valitti erityisesti, että hallituksen esitys ei kiinnittänyt tarpeeksi huomiota opetuksellisiin tavoitteisiin. Parhaan tuloksen saavuttamiseksi oppilaat oli eriytettävä lahjakkuuden ja mielenkiinnon mukaan yläasteella mahdollisimman aikaisin.[164]

Oikeisto halusi esiintyä yhtenäiskoulun ystävänä, jonka tarkoituksena oli vain parantaa koulua sen puitteissa. Oikeiston ja sosiaalidemokraattien välillä löytyi selviä painotuseroja yhtenäiskoulun tavoitteissa. Oikeisto piti päämääränä uuteen aikakauteen sopeutumista ja talouskasvun turvaamista, kun taas sosiaalidemokraattien mielestä kysymys oli yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Heidän mukaansa koulutus oli ollut harvojen etuoikeus mutta nyt koulusta tuli tehdä tasa-arvoinen niin, että kaikkien yhteiskuntaluokkien lapsilla oli mahdollisuus korkeakoulutukseen. Oikeiston mielestä tällainen uhkasi koulun keskeistä tehtävää, oppilaiden teoreettisten taitojen kehittämistä. Se pelkäsi tasa-arvon toteutuvan tehokkuuden kustannuksella. Sosiaalidemokraattien kouluideologiaa pidettiin epärealistisena, koska se ei riittävästi ottanut huo-

. . . . . .

162 Arrhén 1956, 268–269.

163 Lundahl 1989, 132; Oikeiston aloite yhtenäiskoulukysymyksessä: Riksdagens protokoll 1950, C17, motion nr. 381, C19, motion nr. 462; Högerpolitik 1952, 216–217; Högerns rikstämmans protokoll 11. – 12.6.1950 (Hjalmarsons tal), Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA.

164 Riksdagens protokoll 1962, C19 (motion nr. 593), C22 (motion nr. 717), A3 22:47–58 (Kajser), A3 22:76–80, B3 22:49–56 (Karlsson), B3 22:85–92 (Heckscher), B3 22:141–145 (Gunné), B3 22:150–153 (Nordgren), B3 23:9–11 (Wachtmeister).

mioon eroja lahjakkuudessa ja mielenkiinnon kohteissa. Lisäksi sosiaalidemokraatit näyttivät unohtavan, että maassa oli jo muutenkin tapahtunut tasa-arvoistumista, minkä vuoksi koulun demokratisoiminen oli tarpeetonta.[165]

Ruotsin oikeisto lähentyi Suomen kokoomusta mutta ei niinkään koulupolitiikassa vaan yleensä sosiaali- ja talouspolitiikassa; sosiaalisia eroja ei tullut tasoittaa liikaa, jotta talouskasvu ei häiriintyisi. Kokoomuslaisten oli vaikea uskoa Gunnar Myrdalin teorioita tulontasauksen talouskasvua stimuloivasta vaikutuksesta. Ruotsin oikeisto sen sijaan pelkäsi, että liika tasapäistäminen laskisi koulun tasoa.

Kaikesta huolimatta koulukysymyksessä Ruotsin oikeisto osoitti Heckscherin ajalle tyypillistä malttia ja tunnusti tosiasiat. Yhtenäiskoulu oli syntymässä, ja oikeisto oli jo vuonna 1950 hyväksynyt sen. Se kuitenkin vaati linjajakoa jo seitsemänneltä luokalta ja jäi yksin. Tämä kertoo samasta kuin Suomessakin. Oikeisto ei pysynyt vasemmiston ja keskipuolueiden uudistustahdissa, sillä se ei ollut luopunut taloudellisten päämäärien ensisijaisuudesta muuhun politiikkaan nähden. Tästä todistaa talouskasvun tukemisen asettaminen koulun päätavoitteeksi. Oikeisto kyllä halusi sopeutua ajan sosiaalipoliittisiin paineisiin, mutta koska sen perusnäkemys pysyi talouskeskeisenä, se ei pystynyt muuttumaan samaan tahtiin muiden puolueiden kanssa vaan näytti yhä uudistusten jarruttajalta.

Oikeisto yritti määrätietoisesti muuttaa rapistunutta sosiaalipoliittista kuvaansa. Yksi yrityksistä oli vuonna 1962 julkaistu sosiaalipoliittinen ohjelma. Sen lähtökohta oli kuitenkin, että ensisijaisesti jokaisen tuli pitää huolta itsestään ja läheisistään. Sairauden, onnettomuuksien, vanhuuden ja työttömyyden varalta yhteiskunnan oli taattava jokaiselle minimiturva. Merkittävä osa perusturvastaan jokaisen oli kustannettava itse, ja perusturvan piti olla sama kaikille. Tämän lisäksi tuli olla yksityisten vakuutusten kautta mahdollisuus hankkia minimiturvaa korkeampi sosiaaliturva. Sen kukin joutuisi maksamaan itse vakuutusperiaatteen mukaisesti vakuutusmaksuina.[166]

Ruotsinkin oikeiston sosiaalipolitiikassa näkyi vielä jäänteitä ajatuksesta, että jokainen on oman onnensa seppä, mutta toisaalta siinä korostettiin yhteiskunnan velvollisuuksia jäseniään kohtaan. Tietyssä mielessä nämä yhdistettiin niin, että yhteiskunnan tuki ei saanut haitata halua yrittää ja tehdä työtä mutta tuli myös olla oikeus tiettyyn sosiaaliturvaan.

Samantapaista esiintyi Suomessakin. Kokoomus alkoi tunnustaa valtion aseman sosiaaliturvallisuuden takaajana, mutta vaatimukset, että ihmisten tuli ensisijaisesti huolehtia itsestään, ja väitteet, että valtion liiallinen tuki heikensi halua tehdä työtä ja yrittää, viittasivat vanhaan ajattelutapaan. Epäilevä suhtautuminen tulontasauksen kansantuloa parantavaan vaikutukseen heijasteli uskomusta, että liiallinen verotus vähensi työhaluja.

. . . . . .

165 Riksdagens protokoll 1962, A3 22:105–107 (Holmberg), A3 23:18–20 (Isacson), B3 22:83–85 (Karlsson), B3 22:111–116 (Haeggblom), B3 22.159–161 (Palm), B3 23:53–54 (Dickson); Svenska Dagbladet 8.3.1962, pk.; 25.3.1962, pk., 17.5.1962, pk.; 24.5.1962, pk.; 25.5.1962, pk.

166 60-talets socialpolitik , 1.

Sekä Suomessa että Ruotsissa oikeiston suhtautuminen sosiaalipolitiikkaan oli perusteiltaan edelleen sellaista, kuin miksi se muotoutui 1950-luvun loppupuolen sosiaalipoliittisissa taisteluissa. Kumpikin hyväksyi matalan perusturvan kaikille mutta halusi pitää ansiosidonnaisen turvan vapaaehtoisena. Tosin Suomessa ei sairausvakuutuksen yhteydessä keskusteltu niinkään sen pakollisuudesta kuin siitä, kenen hallintaan järjestelmä uskottaisiin. Ruotsin oikeisto veti tässä suhteessa tiukemmin rajaa valtion takaaman minimiturvan ja vapaaehtoisuuteen perustuvan ansioihin sidotun sosiaalivakuutuksen välillä[167]. Syyt olivat historiassa ja etenkin eläkepolitiikassa. Ruotsin oikeisto kannatti 1940-luvulla tasaeläkettä mutta linnoittautui 1950-luvulla lisäeläkejärjestelmän käsittelyn yhteydessä tiukasti vapaaehtoisen vakuutuksen taakse. Suomessa vapaaehtoisuuden ja valtiojohtoisuuden välillä ei ollut etenkään työeläkelain säätämisen jälkeen samanlaista ristiriitaa. Täällä pakollisuus ei korostanut valtion asemaa samalla tavalla kuin Ruotsissa esimerkiksi lisäeläkejärjestelmän kohdalla.

Ruotsalainen oikeisto taipui sosiaalipolitiikassa ainakin siinä mielessä, että se hylkäsi saavutettuihin etuihin puuttumisen eikä esimerkiksi enää aikonut leikata lapsilisiä eikä vaatinut lisäeläkkeiden poistamista. Se kuitenkin tähdensi, että sosiaalipolitiikan tuli luoda turvallisuutta eikä tasata tuloja. Heckscherin mielestä sosiaalidemokraattien halu käyttää sosiaalipolitiikkaa tuloerojen tasoittamiseen oli periruotsalaista kateutta. Hänen käsityksessään sosiaalipolitiikan lähtökohdan tuli olla humanitaarinen, ei taloudellinen.[168]

Kaikesta huolimatta puolueet olivat sosiaalipolitiikassa hyvin lähellä toisiaan. Tosin kokoomuksen vuoden 1966 ohjelmaa sävytti veljespuoluetta optimistisempi suhtautuminen tulontasauksen myönteisiin seurauksiin ja sosiaalipolitiikan talouskasvua tukevaan vaikutukseen. Silti perimmältään kummankin oikeiston muuttuminen oli enemmän mentaalista kuin sisällöllistä. Sosiaalipolitiikkaan ja yleensä muuhunkin kuin talous- ja veropolitiikkaan kiinnitettiin enemmän huomiota, mutta sosiaalipolitiikan sisältöön ei vielä puututtu kovin paljon. Sosiaalipolitiikan realiteetit tunnustettiin, mutta perussanomana säilyi edelleen jokaisen henkilökohtainen vastuu omasta ja läheistensä hyvinvoinnista.

Vastapainoksi sosiaalipoliittiselle ohjelmalle Ruotsin oikeistopuolue julkaisi vuonna 1962 ohjelman ”Egendomsägande demokrati” (”Omaisuutta omistava demokratia”). Poliittisen asetelman vuoksi se oli suunnattu selkeästi sosiaalidemokraatteja vastaan. Oikeistopuolue yritti osoittaa, että nämä aikoivat veropolitiikan ja muun valtion kontrollin avulla sosialisoida yhteiskunnan. Todisteena pidettiin muun muassa heidän keskeisen ideologinsa Gunnar Myrdalin vappu-

. . . . . .

167 Högerpartiets rikstämmans protokoll 14.–15.6.1962, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Högerpartiets rikstämmans protokoll 14.–15.6.1962, bil., Moderata Samlingspartiets dep., AI:5, RA: Stig Gunné ehdotti sosiaalipoliittisen ohjelman muuttamista siten, että myös ansiosidonnaisesta turvasta olisi tullut pakollinen, mitä se Ruotsissa jo käytännössä olikin. Hänen mukaansa ohjelman sanamuoto antoi aseet vastustajille, koska se muistutti liikaa oikeiston kannattamaa lisäeläkejärjestelmää, joka oli saanut kansan keskuudessa huonon maineen. Sosiaalipoliittisen ohjelman saattoi ymmärtää helposti siten, että oikeisto kannatti edelleen esim. lisäeläkejärjestelmän romuttamista. Puoluekokous hylkäsi Gunnén ehdotuksen ja pysyttäytyi tiukemmassa jaottelussa vapaaehtoisen turvan ja minimiturvan välillä.

168 60-talets socialpolitik 1962, 3; ”Efter 1962 års val. Ett diskussionsunderlag”, Moderata Samlingspartiets dep., FIII:6, RA.

puhetta vuodelta 1962. Tarkoituksena oli todistaa, että sosiaalidemokraatit olivat edelleen marxilaisia ja sosialisteja.[169]

Suomessa poliittinen tilanne oli erilainen. Kokoomus oli pääosan vaalikaudesta 1962–1966 hallituksessa ja osallistui moniin vaikeisiin ratkaisuihin, jotka sisälsivät veronkorotuksia. Raskasta verotusta ei voitu Ruotsin tapaan pistää sosiaalidemokraattien tiliin. Toisaalta Suomessa oikeiston päävihollinen ei ollut sosiaalidemokratia vaan kommunismi. Täten ei kannattanut hyökätä niin voimakkaasti sosiaalidemokraattien politiikkaa vastaan kuin Ruotsissa tehtiin.

Ruotsin oikeisto asetti vastakkain sosialistisen yhteiskunnan ja omaisuutta omistavan demokratian. Muita todellisia vaihtoehtoja ei sen mukaan ollut. Omaisuutta omistava demokratia oli totuttuun tapaan suunnattu raskasta verotusta vastaan. Kansalaisten tuli saada määrätä omista tuloistaan mahdollisimman paljon. Näin lisättäisiin yksityistä omistamista. Omaisuutta omistavan demokratian jopa väitettiin olevan yksi todellisen demokratian muodoista, ”syvennettyä demokratiaa” (fördjupad demokrati). Syynä oli teollisuusyhteiskunnassa vallinnut keskittymistendenssi, jota voitiin vastustaa ainoastaan tukemalla omaisuutta omistavaa demokratiaa. Kun ihmiset omistivat jotain, he pystyivät vaikuttamaan asioihinsa paremmin kuin, jos valta ja omaisuus olivat keskittyneet.[170]

Vielä vuoden 1962 kunnallisvaalien edellä oikeistopuolueen puheenjohtaja ilmoitti oikeiston hylkäävän ajatuksen, että yhteiskunnan tehtävä oli huolehtia jokaisesta jäsenestään. Sellainen johtaisi hänen mielestään helposti kaikkien asioiden hoitamiseen saman muotin mukaisesti. Päävastuu omasta ja läheisten hyvinvoinnista ei kuulunut valtiolle ja yhteiskunnalle vaan kansalaisille itselleen.[171]

Vuoden 1962 kunnallisvaalit menivät oikeistolta jälleen huonosti pudottaen sen kannatuksen 15,5 prosenttiin. Tummansiniset arvostelivat odotetusti puolueen politiikkaa korostaen, että oikeiston tuli ajaa suoraselkäisesti oikeistolaista politiikkaa, jotta se ei työntäisi keskusta- ja kansanpuolueita entistä enemmän kohti puoluekentän vasenta laitaa. Tämä taas saattaisi radikalisoida sosiaalidemokraatteja entisestään.

Vaaleansinisten mielestä asia oli täysin päinvastoin; menemällä liikaa oikealle oikeisto karkottaisi muut porvaripuolueet yhteistyöstä kanssaan. Tärkeimmäksi syyksi porvarien yleisesti huonoon menestykseen Ruotsissa he nimesivät näiden hajanaisuuden. Vaaleansiniset panivat mielellään vuoden 1962:kin vaalitappion ennen vuotta 1960 harjoitetun kovan politiikan tiliin väittäen, että oikeiston kuva oli vieläkin äänestäjien keskuudessa epäsosiaalinen. Siksi sen oli siirryttävä kohti sosiaalikonservatismia ja tehostettava omaa sosiaalipoliittista sanomaansa.[172]

Oikeisto yritti parantaa imagoaan perhe- ja kulttuuripoliittisilla ohjelmilla.

. . . . . .

169 Egendomsägande demokrati, 5.
170 Sama, 8–9.
171 Partiledardebatten 1962, Moderata Samlingspartiets dep., partiledarna/Heckscher, vol. 15, RA.
172 Högerpartiets partirådets protokoll 20.10.1962, Moderata Samlingspartiets dep., AII:2, RA; Svenska Dagbladet 21.9.1962, ”Vad var fel i högerns valrörelse?”; 22.9.1962, pk.; 28.9.1962, ”Socialkonservatism eller manchesterliberalism?”; 30.9.1962, ”Ett konservativ val”.

Perhepolitiikassa lähtökohta oli kuitenkin vanhaakin vanhempaa perua, sillä perustavoite oli edelleen väestöpoliittinen; perheitä tuli tukea syntyvyyden lisäämiseksi, sillä muuten uhkasi väestöpula.[173]

Suomeen verrattuna Ruotsin oikeisto oli huomattavasti perinnetietoisempi. Se vetosi lähes jokaisessa sosiaali- ja kulttuuripoliittisessa kysymyksessä kokonaisetuun niin, että sosiaali- ja kulttuuripolitiikan tuli tukea väestön tai talouden kasvua. Oikeudenmukaisuus tai sosiaaliset oikeudet eivät olleet oikeiston sosiaalipolitiikan todellisia perusteita, vaikka ulospäin haluttiinkin näyttää sosiaalista mielenlaatua. Tässä suhteessa suomalainen oikeisto kulki eri polkuja, sillä se ei muistellut sosiaalikonservatismin perinteitä vaan myötäili ajan henkeä. Se kieltäytyi puuttumasta saavutettuihin etuihin ja tunnusti tietynlaisen sosiaaliturvan osaksi modernia yhteiskuntaa. Tärkein syy eroon oli se, että Suomessa ei ollut totuttu liittämään sosiaalipolitiikkaa talous- tai väestönkasvun tukemiseen eikä ajateltu samalla tavalla esimerkiksi lapsilisiä väestöpolitiikan välineenä.

Kuvaavaa Heckscherin ajan oikeistopuolueelle oli, että kun hän joutui eroamaan puheenjohtajan tehtävistä vuonna 1965, tunnelmat olivat hieman samanlaiset kuin Jarl Hjalmarsonilla neljä vuotta aikaisemmin. Molemmat lähtivät hävittyjen vaalien jälkeen, ja kummassakin tapauksessa tappion osasyynä oli lisäeläkekysymys. Heckscher nosti nimittäin vuoden 1964 vaalien pääteemaksi lisäeläkerahastot. Saman vuoden puoluekokouksessa hän oli hyökännyt niitä vastaan väittäen niitä sosialistien miehittämiksi valtakeskittymiksi, jotka aikoivat hankkiutua keskeiseen asemaan pääomamarkkinoilla. Kyseessä oli pyrkimys sosialisoida yhteiskunta. Heckscher yritti selittää, että rahastointikysymyksellä ei ollut mitään tekemistä itse eläkkeiden kanssa ja että hän ei siten vastustanut niitä.[174]

Eläkerahastojen kimppuun käyminen ei ollut vahinko vaan johdonmukainen jatko omaisuutta omistavan demokratian politiikalle. Yllättävää vain on niiden vetäminen vaalikysymykseksi, sillä olivathan eläkekysymykset arka aihe vuosien 1957 ja 1960 tappioiden jälkeen. Rahastojen vastustaminen täytyykin ymmärtää hyökkäyksenä sosiaalidemokraattien vallantäyteyttä vastaan.

Suomessahan tilanne oli sikäli toinen, että sosiaalidemokraatit olivat hajallaan ja syrjässä vallasta. Kansaneläkelaitos oli kyllä paljolti samassa asemassa kuin Ruotsin eläkerahastot, mutta vallassa oli maalaisliitto/keskustapuolue. Sen halu keskittää kaikki sosiaalivakuutukset Kansaneläkelaitokseen herätti epäilyjä puolueen sosialistisuudesta etenkin, kun vahvin tuki tuli kommunisteilta. Muistissa oli Kekkosen 1950-luvun valtiojohtoinen teollistamisohjelma, joka toteutettiin pääosin Kansaneläkelaitoksen rahoilla.

Ruotsin muut porvarilliset puolueet ottivat etäisyyttä oikeistopuolueeseen, vaikka se ehdotti eläkerahojen käyttämistä muun muassa sellaisten henkilöiden eläkkeiden rahoittamiseen, jotka eivät kuuluneet rahastojen piiriin, eli käytän-

. . . . . .

173 Högerpolitik 1964, 127–128; Högerpartiets partirådets protokoll, 8.–9.11.1963, bil., Moderata Samlingspartiets dep., AII:2, RA. Vrt. Hinnfors 1992, 243–244..

174 Högerpartiets partistämmans protokoll, 12.–14.6.1964, Moderata Samlingspartiets dep., AI:6, RA.

nössä ennen vuotta 1896 syntyneiden hyväksi[175]. Kansanpuolue ja keskustapuolue kuitenkin ilmoittivat pidättyvänsä yhteistyöstä niin kauan kuin oikeistopuolue esitti eläkerahastojen uudelleenjärjestelyä. Heckscherille muiden porvaripuolueiden rukkaset olivat paha takaisku, sillä hän oli asettanut päätavoitteekseen yhteistyön niiden kanssa ja porvarihallituksen muodostamisen.[176] Kun porvariyhteistyön epäonnistumisen lisäksi vaalitkin menivät huonosti, eropaineet kasvoivat. Vuonna 1965 hän jättikin puheenjohtajan tehtävät, ja tilalle valittiin siihen asti puoluesihteerinä toiminut Yngve Holmberg.[177]

Viime kädessä sekä Ruotsin oikeistopuoluetta että Suomen kokoomusta työnsi hyvinvointivaltiolle myönteiseksi muiden porvarillisten puolueiden aiheuttama paine. Liian ”oikeistolainen” tai ”epäsosiaalinen” politiikka haittasi yhteistyötä niiden kanssa tai suorastaan kariutti sen. Sekä sosiaalipolitiikkaan että veronalennusten vaatimiseen oli suhtauduttava ”realistisesti”.

Toisaalta kumpikaan ei vielä halunnut luopua siitä markkinatalouden innoittamasta politiikasta, jonka ne olivat muotoilleet 1950-luvulla. Niinpä ne tasapainoilivat sisimmän olemuksensa ja yhteistyön vaatimien realiteettien välillä. Molemmissa oli erilaisia näkemyksiä niiden yhteensovittamisesta ja keskinäisestä tärkeysjärjestyksestä. Kummassakin voitti yhteistyö vähemmistön jäädessä painottamaan, että sosialismia ja veronkorotuksia vastaan oli taisteltava jopa yhteistyön kustannuksella. Ruotsin tummansinisten mukaan oikeiston oli pantava vastaan ja toimittava jarruna, jotta koko yhteiskunta ei ”vasemmistolaistuisi”.

. . . . . .

175 Högerpolitik 1964, 200.

176 Möller 1986, 31–32, 45.

177 Högerpartiets rikstämmans protokoll 1.–2.6.1965, Moderata Samlingspartiets dep., AI:3, RA; Hadenius, Molin & Wieslander 1991, 233–234: Oikeistopuolue sai äänistä 13,7 %, kun vielä vuonna 1958 sitä oli kannattanut toisen kamarin vaaleissa 19,5 % ja saman vuoden kunnallisvaaleissa peräti 20,4 % äänestäneistä.

Kokoomus näkee punaista (1966–1970)

Kovaa oppositiopolitiikkaa?

Kansanrintama nousee valtaan

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa juhli vasemmisto. Suurin voittaja oli SDP, joka oli saamassa jälleen asiansa kuntoon. Hajaannus oli päättymässä ja puolue oli arvioimassa uudelleen suhteensa Neuvostoliittoon, Kekkoseen ja kommunisteihin. Eduskunnasta tuli vasemmistoenemmistöinen vaikka kommunistit hävisivätkin, sillä SDP:n lisäksi myös TPSL lisäsi paikkalukuaan.

Kokoomuksen lehti Nykypäivä ehätti vaalien jälkeen kirjaamaan aikaisempien vasemmistoenemmistöisten eduskuntien synnit. Edellisen suurin virhe oli, että se päästi valtion menot kasvamaan 50 prosentilla. Yksi syy oli noususuhdanne, jonka ansiosta tulotkin kasvoivat. Vasemmistoenemmistöinen eduskunta ”pyrki osoittamaan sosiaalisuuttaan” lisäämällä sosiaalimenoja ”käyttämällä suhdannenousun lisätulot pääasiassa tähän sinänsä hyvään tarkoitukseen”.

Ongelmana oli sen unohtaminen, että sitoumuksista oli vastattava huonoinakin aikoina, jolloin noususuhdanteen lisätuloja ei ollut. Nykypäivän mukaan vasemmistoenemmistöisen eduskunnan aikana esiintyi kahdenlaista yhteistyötä, joista hallitseva oli maalaisliiton ja kommunistien yhteistyö höystettynä skogilaisilla. Toinen yhteistyön linja kulki vasemmiston sisällä. Kummatkin olivat valtiontalouden menojen kasvua suosivia. Nykypäivän mukaan porvarienemmistöinen eduskunta teki suuren virheen, kun se ei ”tarttunut alun pitäen kovalla kädellä valtiontalouteen”. Menojen kasvua kyllä jarrutettiin, mutta se ei riittänyt. Nyt edessä oli laskusuhdanne, mikä merkitsi sitä, että menojen kasvu voitiin rahoittaa ainoastaan verojen korotuksilla.[1]

Uusi Suomi ei ollut yhtä innokas syyttämään pelkästään vasemmistoa valtiontalouden huonosta tilasta. Edellisen vaalikauden porvarienemmistöinen eduskunta oli harjoittanut ”sosialistista” politiikkaa ja ”oli niin innostunut esittämään sosiaalista mielenlaatuaan ja valveutuneisuuttaan, että se unohti järkevän taloudellisuuden vaatimukset”. Se ”unohti omat oppinsa ja opetuksensa kilpaillessaan vasemmiston kanssa sellaisten lahjojen jakamisessa kansalle, jotka vastaanottaja on saanut veroina itse maksaa.”

Poliittisten vaikeuksien ydinongelma olivat sosiaaliset menot ja tulonsiirrot. Vasemmisto joutui ottamaan vastuun lupauksistaan. Oli sen ”totuuden hetki”.

> Itse asiassa käynnissä ovat olleet suuret poliittiset naamiohuvit. Sosiaalidemokraatit ovat siinä esiintyneet suurena sankarina ja porvarit rikkaana

. . . . . .

1 Nykypäivä 4/1966, ”Vasemmistoenemmistöinen eduskunta ennen ja nyt”.

> perintösetänä, joka jakelee ystäville shekkejä. Kun nyt naamiot riisutaan, perintösedän pesä osoittautuukin tyhjäksi ja sankarin naamion takaa paljastuu huolestunut pikku mies, joka ei tahtoisi kuulla enää lupauksiaan.[2]

Toisaalta Uusi Suomi muistutti, etteivät porvarit olleet ainoita syypäitä valtiontalouden huonoon tilaan. Vasemmisto ei ollut tehnyt mitään hillitäkseen ”uudistusintoa”, jolla oli lisätty valtion menoja yli tulojen. Historian opetukset, kuten esimerkiksi edellisen kansanrintamahallituksen inflaation aiheuttanut politiikka ja valtion menojen lisäykset, osoittivat, ettei valtiontalouden tulevaisuus näyttänyt hyvältä. Lehti evästi vielä uutta hallitusta neuvolla: taloutta ei saatu kuntoon, ennen kuin menoja edellyttävissä uudistuksissa jo alun alkaen otettiin huomioon niiden rahoitus.[3]

Kaikki porvaripuolueet hävisivät vaaleissa. Keskustapuolue menetti neljä paikkaa ja Liberaaliseksi Kansanpuolueeksi nimensä muuttanut kansanpuolue peräti viisi, niin että sillä oli enää yhdeksän kansanedustajaa. RKP:ltäkin väheni pari edustajaa. Kokoomuskin kuului suuriin häviäjiin, sillä sen tappio oli yhtä suuri kuin kommunistienkin eli kuusi paikkaa.

Kokoomuksessa mielipiteet huonon menestyksen syistä vaihtelivat sen mukaan, kuka niitä esitti. Eduskuntaan paluun tehnyt Tuure Junnila nimesi eduskuntaryhmässä kolme tekijää: hallitukseen menemisen skogilaisten kanssa, veronkorotukset ja Kekkosen tukemisen presidentinvaaleissa 1962.[4]

Puoluejohtaja Rihtniemi kiinnitti huomiota aivan erilaisiin seikkoihin. Hänen mukaansa vaalitulokseen vaikutti nuorison radikalisoituminen. Kokoomus ei ollut kyennyt rakentamaan myönteistä poliittista linjaa vaan oli tyytynyt negatiiviseen ja arvostelevaan suhtautumiseen. Kuitenkin sosiaaliturvajärjestelmällä oli suuri vaikutus poliittiseen asennoitumiseen, ja myönteisillä kannanotoilla oli olennainen merkitys kannattajakunnalle.[5]

Rihtniemen kanssa samoilla linjoilla oli Virolaisen hallituksen toinen valtiovarainministeri Erkki Huurtamo. Hänen mukaansa kokoomuksen oli päästävä eroon vanhasta terminologiasta, kuten konservatiivisuudesta ja porvarillisuudesta yhdistettynä dynaamisuuteen. Nuoret äänestäjät eivät niitä ymmärtäneet, eikä heitä kiinnostanut ideologiaan tai aatteellisuuteen vetoaminenkaan. Oli esitettävä käytännöllisiä ratkaisuja päivänkohtaisiin ongelmiin. Enää eivät riittäneet yleisluontoiset ohjelmat.

Muina syinä Huurtamo piti ensinnäkin sitä, että puolueen eduskuntaryhmä ei ollut toiminut yhtenäisesti vaan osa oli äänestellyt opposition mukana. Näin äänestäjäkuntaan oli luotu erimielisyyttä. Poliittinen vaikutusvalta oli sitä pienempi, mitä epäyhtenäisempi puolue oli. Toinen tekijä oli joidenkin ehdokkaitten rakentama vastakkaisuus maaseudun ja kaupunkien välille, mikä oli vähentänyt kannatusta maaseudulla. Kun lisäksi äänestäjät eivät enää pelänneet kom-

. . . . . .

2 US 15.5.1966, pk.
3 US 8.5.1966, pk.; 24.5.1966, pk.
4 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 27.4.1966, PTA.
5 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.5.1966, PTA.

munisteja samalla tavalla kuin ennen, sosiaalidemokraattien voitto ja kokoomuksen tappio olivat tosiasioita.[6] Huurtamon pääkohde oli ilman muuta Raimo Ilaskivi, joka oli johtanut eduskuntaryhmän sisäistä vero-oppositiota ja joka korosti kokoomusta nimenomaan kuluttajien puolueena.

Uusi Suomi puuttui Huurtamon puheessa konservatismin ja aatteellisuuden väheksymiseen. Lehden mukaan kokoomuksen ongelma ei ollut liika vaan liian vähäinen puhuminen konservatismista. Se ei ollut käytännölle vieras vaan perustui vastuulle. Sen henkeen ei kuulunut rakennella tuulentupia tai kalastella äänestäjien suosiota ostamalla näille ”näennäisiä etuja”. Uusi Suomi tunnusti, että nuoren sukupolven oli vaikea omaksua konservatismille tunnusomaista taloudelliset realiteetit huomioon ottavaa talouspolitiikkaa, koska malttamattomasti tulevaisuuteen tähtäävät nuoret eivät halunneet tunnustaa taloudellisia rajoitteita. Ratkaisun tähän toi vain iän suoma kokemus.[7]

Eduskuntaryhmä muuttui vaaleissa Rihtniemen ja Huurtamon puheisiin verrattuna toiseen suuntaan, sillä siitä tuli aiempaa ”oikeistolaisempi”. Junnila palasi ja Raimo Ilaskivi sai Helsingissä äänivyöryn. Pudonneita olivat muun muassa Jussi Saukkonen, jota syytettiin veronkorotuksista, T. A. Wiherheimo ja Paavo Rautkallio, joka oli edellisissä vaaleissa pudottanut Junnilan.[8] Osasyy Rautkallion jäämiseen valitsematta oli varmaan hänen vaalikampanjassaan esittämä vaatimus, että kokoomus tunnustaisi Paasikiven – Kekkosen linjan. Puolue oli puhunut vain Paasikiven linjasta. Asuinpaikkakunnan vaihtaminen saattoi osaltaan aiheuttaa Rautkallion putoamisen, mutta todennäköisesti myös kuuluminen eduskunnan sosiaalilautakuntaan ja puhuminen sosiaalisten uudistusten puolesta vaikuttivat[9].

Erinäisten tunnustelujen jälkeen maahan syntyi vajaan 20 vuoden tauon jälkeen kansanrintamahallitus eli SDP:n, SKDL:n ja keskustapuolueen yhteishallitus. Kokoomus jäi neuvottelujen ulkopuolelle jo varhaisessa vaiheessa, kun se kieltäytyi menemästä hallitukseen kommunistien kanssa. Näiden pääseminen sinne oli kokoomukselle pettymys. Puoluehallitus piti lähiajan tärkeimpänä tehtävänään kommunistien irrottamista hallitusyhteistyöstä[10].

Kokoomus pelkäsi hallituksen korottavan veroja, kuten edellä mainitusta Nykypäivän kirjoituksestakin saattaa päätellä. Puoluevaltuuston julkilausuma tähdensi valtiontalouden tasapainottamista ilman veronkorotuksia. Nykypäivä taas kirjoitti hallitusohjelmasta, että se oli kaikkea muuta kuin uutta politiikkaa, kuten oli mainostettu, sillä se perustui vanhaakin vanhemmalle keinolle: veronkorotuksille.[11]

Kansanrintamahallituksen virittämä tunnelma muotoiltiin Suomen Naisessa seuraavasti:

> Hallituksen ensimmäinen puolivuotiskausi ei tunnu tuoneen mitään ratkaisevaa parannusta maamme ongelmiin. Uusia tuulia ja ehkä pientä

. . . . . .

6 Nykypäivä 8/1966, ”Ohjelmien soveltamista käytäntöön tehostettava”.
7 US 23.8.1966, pk.; 28.8.1966, pk.
8 Virmavirta 1977, 103. Saukkosen putoamisesta ks. Saukkonen 1973, 346.
9 Ratkallion toiminnasta ks. edellä. s. 192, 197.
10 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 24.5.1966, PTA.

> tuuletustakin on joskus ilmassa, mutta nekin ovat olleet lähinnä pahanhajuisia sosialisoinnin käryjä eikä raikkaita tulevaisuuden lupauksia. Joululahjansa hallitus antaa uutena vuotena, jolloin jokainen voi konkreettisesti arvostella omasta verokirjastaan uuden enemmistöhallituksen ja viime vaalien voittajan toimenpiteitä.[12]

Uusi Suomikin enteili hallituksen politiikan perustuvan verojen korotuksiin. Sosiaalidemokraatit näyttivät pyörtäneen vaaleja edeltäneet puheensa verojen alentamisesta, ja hallitusohjelmasta Uusi Suomi oli lukevinaan viitteitä siitä, että ”kansanrintamahallitus valmistelee kätensä työntämistä mahdollisimman syvälle ihmisten taskuihin”.[13] Kokoomus otti silmätikukseen erityisesti SDP:n, jossa ilmapiiriä tulehdutti oikeistosiiven syyttely, että puoluejohto myötäili keskustapuoluetta. Pääministeri Paasio oli hermostunut kokoomuslehtien kirjoittelusta ja SDP:n joutumisesta opposition hyökkäilyn pääkohteeksi.[14]

Vaikka kokoomuksen lehdet tuomitsivatkin sen politiikan vanhaksi veronkorotuspolitiikaksi, Paasion kansanrintamahallitus aloitti Suomen historiassa uuden aikakauden. Tietyssä mielessä voidaan sanoa, että alkoi sosiaalidemokraattien ”kultakausi”. Siitä hyötyivät toisaalta Urho Kekkonen – ja siinä sivussa keskustapuolue – ja toisaalta SDP:n uusi johto ja sen sivistyneistöedustajat, kuten Mauno Koivisto ja Pekka Kuusi. Sitä vastoin porvaristo ja kommunistit olivat huonosti valmistautuneita ja joutuivat yllätetyiksi.[15]

Kansanrintamakaudella alkaneen politiikan keskeisenä tavoitteena oli suunnitelmallinen taloudellinen kasvu. Sen kulmakivi oli keskitetty tulopolitiikka. Yhteiskunta oli muuttunut ja yhä muuttumassa 1950-luvusta. Tämä oli yksi tekijä, joka erotti 1950-luvun vakauttamisratkaisut uudesta tulopolitiikasta. 1950-luvulla vastakkain olivat tulolähteiltään ja elämäntavoiltaan toisistaan erottuneet yhteiskuntakerrokset: työväki, talonpojat ja keskiluokka. 1960-luvun loppupuolella ryhmiä ei erottanut enää elämäntapa vaan tuotannollinen asema. Nyt vaikutusmahdollisuuksiaan käyttivät palkansaajat, maataloustuottajat ja työnantajat.

Toinen aikakausia erottava tekijä oli työmarkkinajärjestöjen rooli yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. SAK ja STK eivät vielä 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuolella olleet säännöllisten sopimusneuvottelujen osapuolia. Työmarkkinapolitiikka ja sosiaalipolitiikka käsitettiin eritasoisiksi ja eri instituutioiden politiikan osatekijöiksi. 1960-luvun loppupuolella raja hämärtyi, kun työmarkkinajärjestöt alkoivat sopia keskenään tulopoliittisten neuvottelujen yhteydessä lainsäädäntöä vaatineista uudistuksista.[16]

Toki uudenlaista työmarkkina- ja sosiaalipoliittista ajattelua edusti jo työmarkkinajärjestöjen pääseminen sopimukseen työeläkkeistä vuonna 1961. Se

. . . . . .

11 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.5.1966, liite 8, PTA; Nykypäivä 5/1966, ”Pakkopelistä ajolähtöön ja – hallitukseen”.
12 Suomen Nainen 12/1966, ”Tasavallassa yhä viilenevää…”.
13 US 10.5.1966, pk.; 21.5.1966, pk.; 22.5.1966, pk.
14 Suomi 1994, 415.
15 Heinonen 1990, 206.
16 Kalela 1989, 176.

oli kuitenkin erikoistapaus, jonka säätämiseen työmarkkinajärjestöt osallistuivat epäselvän poliittisen tilanteen ja vähemmistöhallituksen heikkouden takia. Poikkeuksellista menettelyä ei ajateltu pysyväksi. Kansanrintama-ajan uutuus oli nimenomaan tulopolitiikan institutionalisoituminen, sillä nyt työmarkkinajärjestöjen neuvotteluja muun muassa sosiaalipolitiikan sisällöstä pidettiin pysyvänä käytäntönä.

Harjoitti uusi hallitus sitten uudenlaista politiikkaa tai ei, kokoomuksen pelot olivat vanhoja. Niiden ensimmäinen aihe oli sosialismi, jota lietsoi kommunistien tulo hallitukseen. Ainakaan lievitystä ei suonut yhteiskunnassa alkanut kuohunta, kun radikalisoituneet ylioppilaat kyseenalaistivat vanhat arvot. Toiseksi pelättiin valtiontalouden paisumista ja sitä kautta verotuksen kiristymistä, jotka olivat perintöä vasemmistoenemmistöisiltä eduskunnilta.

Sosiaalisella mielenlaadulla ryyditettyä ”verodemagogiaa”

Kokoomus sopeutui oppositiossa oloon melko vaivattomasti, sillä olihan osa puolueen eduskuntaryhmästä harjoitellut sitä koko edellisen vaalikauden. Kokoomus yritti alusta asti harjoittaa kovaa oppositiopolitiikka muodostaen ”varjohallituksen” eli hallituspoliittisen valiokunnan. Esikuva tuli Britannian konservatiiveilta.

Juha Rihtniemi linjasi puolueen politiikkaa elokuussa 1966 pidetyssä kesäjuhlassa. Suuren mielenkiinnon kohde oli seuraava budjetti. Hän oletti hallituksen edeltäjiensä tavoin korottavan veroja ja maksuja. Hallituspuolueita ei tuntunut kiinnostavan menojen vähentäminen, vaikka siihen olisi ollut erinomaiset edellytykset hallituksen laajapohjaisuuden ja opposition myötämielisyyden vuoksi.[17]

Kokoomus ei todella kiitellytkään Paasion hallituksen ensimmäistä varsinaista budjettia. Rihtniemi sanoi lähetekeskustelussa, että se ei tukenut talouskasvua ja että sitä hallitsivat yksityisten kansalaisten verojen korotukset ja elinkeinoelämän lisärasitukset. Myös muut kokoomusedustajat arvostelivat budjettia juuri veronkorotusten näkökulmasta. Suomen verotus oli maailman kireintä ja sen progressiivisuutta moitittiin työnteon, säästämisen ja yrittämisen halun vähentäjäksi.[18]

Uusi Suomi nimitti tulo- ja menoarvion ”verobudjetiksi” ja totesi, että kansalaisten maksellessa uusia veroja ja maksuja ”karisevat loputkin toiveunet kansanrintamahallituksen tervehdyttävistä kyvyistä”. Nykypäivä puolestaan piikitteli puoluetuesta. Sen mukaan budjettiesityksen ”sosiaalinen henki” saavutti ”riemuvoittonsa kohdassa, jossa puolueet katsotaan enemmän sosiaalisen avun tarpeessa oleviksi kuin eräät vaikeassa asemassa olevat henkilöryhmät”.

Nykypäivän mukaan hallitus antoi, mitä oli luvannutkin, eli hikeä ja kyyneleitä. Sen suhdannepoliittinen keino odotettavissa olevaa laskukautta vastaan oli yksityisten ihmisten ja yritysten verojen ja maksujen korottaminen. ”Menosu-

. . . . . .

17 Nykypäivä 8/1966, ”Vapaasta kansanvallasta ja perustuslaillisista perusoikeuksista…”.

18 VP 1966 ptk., 453–459 (Rihtniemen puheenvuoro), 610–613 (Haarlan puheenvuoro), 613–618 (Ilaskiven puheenvuoro).

pistuksetkin" olivat menoeriä, joita siirrettiin kuntien vastuulle, mikä lisäsi paineita nostaa kunnallisveroäyriä. Kuvaavaa hallituksen käsitykselle menojen karsimisesta oli sairausvakuutusmaksun korottamisen sijoittaminen otsikon "Menonsupistukset" alle.[19]

Kansanrintamahallituksen talouspolitiikka ja verojen ja maksujen korotukset olivat haitallisia, koska ne aiheuttivat laajamittaisen työttömyyden ja lamaannuttivat yritystoiminnan. Budjettipolitiikassa oli harjoitettava tiukkaa pidättyväisyyttä, jotta valtion menojen kasvu saataisiin pysähtymään ja sitä kautta luotaisiin tilaa asteittaisille veronalennuksille.[20] Kokoomus arvosteli entiseen tapaansa raskasta verotaakkaa mutta ei halunnut enää antaa itsestään "epäsosiaalista kuvaa". Se esitti muun muassa perhe-eläkelain kiireellistä käsittelyä, aravajärjestelmän kehittämistä ja asuntoluottojen saamisen helpottamista[21] .

Puoluevaltuustossa yksi edustaja kyllä ihmetteli, miten oli mahdollista samaan aikaan vaatia verojen alennuksia ja uusia menoeriä, kuten perhe-eläkkeitä. Puheenjohtaja tyrmäsi epäilyt toteamalla, että perhe-eläkkeet eivät aiheuttaneet valtiolle lisämenoja. Puoluevaltuuston julkilausumassa kannatettiin myös kansaneläkkeiden tukilisän korottamista kuitenkin siten, että varat otettaisiin Kansaneläkerahastosta. Asuntokysymys oli otettu mukaan osittain Ruotsin esikuvan mukaisesti, sillä siellä porvarillisten puolueiden vaalivoitto oli perustunut osittain kireään asuntotilanteeseen. Toisaalta asuntoasiat olivat oikeistolaiselle puolueelle herkullinen aihe, sillä se saattoi esittää vapaiden markkinoiden johtavan parempaan lopputulokseen kuin yhteiskunnan asuntotuotannon.[22]

Kokoomus esitteli Nykypäivässä omaa politiikkaansa. Vero- ja talouspolitiikka pysyivät kansankapitalismin hengessä; ihmisille tuli luoda edellytykset päästä omistajiksi. Tämä edellytti talous- ja veropolitiikkaa, joka kannusti yrittäjyyteen ja sitä kautta omaisuuden kartuttamiseen. Verotus ei saanut estää työntekoa, vaan sen tuloksista oli yhä suuremman osan jäätävä työntekijän omaan käyttöön.[23]

Itse terminä "kansankapitalismi" oli kylläkin vastatuulessa. Valitettiin että siitä sai virheellisen kuvan. Vaikkapa "taloudellinen kansanvalta" olisi ollut parempi. Kansankapitalismissa ongelmallista oli kapitalismi. Sen uskottiin olevan tavallisen kansan keskuudessa negatiivinen sana, josta oli päästävä eroon, esiintyipä se missä muodossa tahansa.[24]

Vaikka kokoomuksen keskeisiin tavoitteisiin kuului edelleen verotuksen alentaminen, se yritti profiloitua myös sosiaalipolitiikassa. Julkiselle vallalle

. . . . . .

19 US 5.10.1966, pk.; Nykypäivä 10/1966, "Koivistolaiskirje eli kansanrintaman kuristusbudjetti". Ks. myös Aamulehti 5.10.1966, pk.

20 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 11.5.1967, PTA; Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.5.1967, liite 5, PTA; Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 4.9.1967 (Ilaskiven talouspoliittinen katsaus), PTA.

21 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 28.9.1966, PTA. Vrt. US 25.9.1966, "Puheenjohtajat pohtivat politiikkaa"; Nykypäivä 10/1966, "Puolesta ja vastaan"; 7/1967, "Asuntotuotannon rahoituksesta".

22 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 28.9.1966, PTA.

23 Nykypäivä 9/1966, "Kokoomus esittäytyy".

24 Ks. kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 28.9.1966 (käytännön poliittisen ohjelman käsittely), PTA.

tunnustettiin ”tietyt tehtävät nyky-yhteiskunnassa”. Sosiaalipoliittisessa osuudessa korostettiin elinmahdollisuuksien tasoittamista jakamalla kasvun tuloksista entistä enemmän ryhmille ja alueille, jotka olivat jääneet elintason kehityksessä muista jälkeen. Myös vaaliteemaksi kohotettu perhe-eläkejärjestelmä oli mukana.

Vaalitulos ei vaikuttanut puolueen linjaan mitenkään selvästi. Se yritti yhä yhdistää verokritiikin maltilliseen sosiaalipolitiikkaan. Sen verran kuitenkin tapahtui muutosta, että ”kansankapitalismi” jäi pois sanastosta. Vielä ennen vaaleja siitä puhuttiin avoimesti, ja ohjelmassa termillä oli keskeinen sija. Linja oli sama kuin ennenkin, mutta sitä tarkoittavaa sanaa ei pidetty enää ajanmukaisena.[25]

Kokoomuksen prioriteetteja kuvasi Nykypäivässä keväällä 1967 julkaistu laaja kirjoitussarja veropolitiikan perusteista. Pääsanoma oli, että Suomen verorasitus oli jo ennestään korkea eikä kansanrintamahallitus parantanut tilannetta. Sitä vastoin sosiaalista lainsäädäntöä ei mainittu valtiontalouden turhana paisutteluna, vaan tarpeettomien menojen aiheuttajaksi nimettiin valtion yritystoiminta aloilla, jotka yksityinen sektori pystyi hoitamaan tehokkaimmin.[26]

Yhtä kuvaava jollei jopa kuvaavampi esimerkki sosiaalisen mielenlaadun ja verokritiikin rinnakkaiselosta saatiin vuoden 1969 syksyllä budjetin käsittelyn yhteydestä. Kokoomuksen eduskuntaryhmä antoi budjettiesityksestä tiedonannon, jossa se odotetusti haukkui hallituksen finanssipolitiikan täydellisesti. Se toivoi valtion menojen kasvun kurissapitämistä, jotta saataisiin tilaa veronkevennyksiin. Menot olivat kuitenkin vain lisääntyneet ja verorasitus oli entisestään kasvanut. Mutta samassa tiedonannossa myös kiiteltiin suhteellisen runsaasta varojen osoittamisesta työllisyyskursseihin, kulttuuriin, sosiaaliturvaan ja terveydenhoitoon.[27]

Nämä esimerkit kertovat tasapainoilusta kansanrintaman hallitsemalla vaalikaudella. Oppositioasema edellytti hallituksen ja sen politiikan arvostelemista, mutta kaikkea ei kannattanut arvostella eikä liian voimakkaasti, ettei olisi turhaan saanut ”vanhoillisen” tai ”taantumuksellisen” leimaa. Toisaalta puolueen äärilaidatkin loitontuivat toisistaan. Oikea laita vaati kovaa oppositiopolitiikkaa ja kulttuurivasemmistolaisuuden tiukkaa vastustamista. Sen sijaan nuorten liitossa ja opiskelijajärjestössä tunnettiin vetoa kulttuurivasemmistolaisia teemoja kohtaan. Koti-uskonto-isänmaa-tematiikka tuntui monen kokoomusnuorenkin mielestä vanhanaikaiselta[28] .

Devalvaatiosta devalvaatioon[29]

Suomen markka devalvoitiin lokakuussa 1967 24 %:lla. Devalvaatiota edelsivät kasvun hidastuminen ja työttömyyden kasvu. Inflaatiovauhti oli läntisten teolli-

. . . . . .

25 Nykypäivä 9/1966, ”Kokoomus esittäytyy”. Vrt. Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 28–30.
26 Nykypäivä 4/1967, ”Veropolitiikan perusteet”. Ks. myös Suomen Nainen 1/1967, ”Verotus ajankohtainen asia”.
27 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 17.9.1969, PTA.
28 Ks. myöhemmin s. 234–241.
29 Otsikko on lainattu Tuure Junnilan samannimisestä kirjasta (1970).

suusmaiden kolmanneksi nopein. Kauppatase meni miinukselle. Osa vaikeuksista oli seurausta kansainvälisestä taantumasta.[30]

Kokoomus havaitsi talouden huonot merkit etukäteen. Jo keväällä Nykypäivässä ryöpytettiin Paasion hallitusta siitä, ettei se ollut supistanut kulutusta tuotannollisten investointien hyväksi vaan oli päinvastoin lisännyt sitä verottamalla tuotantoelämää ja jakamalla siten kertyneet varat sosiaalisina tulonsiirtoina yksityiseen kulutukseen. Löyhän menopolitiikan takia Suomen Pankki oli joutunut kiristämään rahapolitiikkaa, mikä oli entisestään heikentänyt elinkeinoelämää. Seurauksena oli ollut työttömyyden kasvu. Nykypäivässä piikiteltiin, että hallitus oli ovelasti yrittänyt supistaa kokonaiskysyntää mutkan kautta; elinkeinoelämä oli joutunut tekemään likaisen työn irtisanomalla ihmisiä. Hallitus levitteli vain käsiään ja hallitusryhmien puhujat huusivat avuksi sosialisointia.[31]

Juha Rihtniemi esitti vuoden 1967 puoluekokouksessa kokoomuksen näkökulman hallituksen finanssi- ja talouspolitiikkaan. Hän muistutti kokoomuksen mukanaolosta sosiaaliturvaa parantaneiden uudistusten läpiviennissä. Hän piti hyvänä, että kansanrintamahallitus jatkoi uudistuksia, mutta valitti sen unohtaneen, että ne ja täystyöllisyys edellyttivät taloudellista kasvua. Se taas turvattiin yksityistä yritteliäisyyttä ja yritystoimintaa suosivalla talouspolitiikalla. Valtiontalouden tasapainottamiseksi oli supistettava valtion menoja, koska oli jo nähty, ettei tasapainoon päästy veronkorotusten tietä. Sosiaalipolitiikka oli kohdistettava todellisen avun tarpeessa oleviin. Lisäksi Rihtniemi vaati, että lähivuosina oli kiinnitettävä vakavaa huomiota vapaan talouden kykyyn ratkaista sosiaalisia ongelmia.[32]

Kokoomuksen talous- ja sosiaalipoliittinen linja koventui kansanrintamahallituksen talouspolitiikan vaikeuksien kasvaessa. Kokoomuslaiset painottivat erityisesti kansantalouden kasvua sosiaalilainsäädännön kasvun edellytyksenä. Puolueella ei ollut mitään edistyksen ja sosiaalisuuden iskusanojen voimalla tehtyjä uudistuksia vastaan, mutta päättäjien oli oltava realisteja ja ymmärrettävä, ”ettei kukaan voi nostaa itseään tukasta ilmaan”[33]. Taloudellisia tosiasioita ei voitu muuttaa poliittisilla voimilla tai mielihaluilla, eikä eduskuntakaan kyennyt panemaan taloudellisia lakeja viralta.

Tässä hengessä kokoomus teki syyskuussa talouspolitiikkaa koskeneen välikysymyksen, jossa tiedusteltiin, että tiesikö hallitus verojen ja maksujen korotuksiin nojautuvan politiikan johtavan taloudellisen kasvun hidastumiseen ja työttömyyden lisääntymiseen[34]. Rihtniemi kiisti välikysymystä koskeneessa puheenvuorossaan, että kokoomuksen vaatimukset olisivat merkinneet alijäämäistä talouspolitiikkaa, kuten jotkut olivat väittäneet. Hän sanoi puolueensa ehdottaneen menoihin useiden satojen miljoonien säästöjä, jotta ”taloudellista toimintaa tukahduttavilta ja työttömyyttä lisääviltä verojen korotuksilta vältyttäisiin”. Tämä edellytti ”eräiden sinänsä tärkeiden yhteiskuntapoliittisten uudis-

. . . . . .

30 Mansner 1990, 273; Vesikansa 1992, 207.
31 Nykypäivä 4/1967, ”Politiikan kiikarointia”.
32 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 15. – 16.4.1967, PTA.
33 Suomen Nainen 6–7/1968, pk.
34 VP 1967 ptk., 856–858 (välikysymyksen esittely).

tusten mitoittamista siten, että niiden kestävä toteuttaminen kansantaloudellisesti olisi mahdollista”.

Hallituksen aikomus vähentää kysyntää maksutaseen tasapainottamiseksi oli epäonnistunut, koska samalla kun oli yritetty vähentää yksityistä kysyntää, oli lisätty julkista kulutuskysyntää. Kohdistamalla kysynnän vähentämisen säästämiseen ja sijoitustoimintaan eikä kulutukseen hallitus oli tehnyt tyhjäksi sekä valtiontalouden että maksutaseen tasapainottamisen. Rihtniemen mukaan yksi tie sosialismiin kulki korkeiden verojen kautta. Kysymys oli loppujen lopuksi ”siitä yhteiskuntajärjestelmästä, jossa suomalaiset haluavat elää”.

Vaikka valtio olikin saanut lisää verotuloja, hallitus oli lisännyt menoja samaan tahtiin. Veronkorotukset eivät siksi tasapainottaneet valtiontaloutta. Odotettavissa ollut työttömyyden lisääntyminen lisäsi paineita korottaa veroja jatkossakin, mikä taas entisestään vähensi yksityistä säästämistä, yrittämisen halua ja elinkeinotoiminnan edellytyksiä. Työttömyyden lisääntyminen olikin sosiaaliselta kannalta hallituksen ”korkeiden verojen politiikan” valitettavin seuraus.[35]

Kokoomuksen muutkin puhujat olivat huolissaan yksityisen sektorin pääoman puutteesta. Raskas verorasitus vähensi säästämisastetta, minkä takia ei syntynyt uusia pääomia. Seurauksena oli työttömyyden kasvu siitä huolimatta, että suomalaiset hakeutuivat sankoin joukoin Ruotsin työmarkkinoille. Talouspolitiikka oli muutenkin epäonnistunut, sillä vaikka hallitus oli korottanut veroja ja maksuja ”ennätysmäisesti”, se ei ollut parantanut näillä lisätuloilla valtiontalouden tilaa tai valuuttavarantoa.

Entinen valtiovarainministeri Erkki Huurtamo kosketteli sosiaaliturvaa ja esitti mielipiteenään, että se oli tasoltaan riittävää mutta ei ”tarkoituksenmukaisesti jaettua”. Apua oli annettava sinne, missä sitä tarvittiin, ”ei pääluvun vaan tarpeen mukaan”. Sosiaaliturva oli mitoitettava talouskasvun mukaan; nyt sen lisäämiseen ei ollut varaa.[36]

Tämä oli tuttua puhetta aikaisemmilta vuosilta. Iskulause ”Apua sinne, missä sitä tarvitaan” oli kuultu jo 1940- ja 1950-luvuilla. Toisaalta kokoomus vaati sosiaaliturvan mitoittamista taloudelliseen tilanteeseen joka kerta taloudellisen taantuman uhatessa. Sen sijaan tulonsiirtojen vaikutusta kysyntään ja niiden taipumusta lisätä nimenomaan kotimaisten tuotteiden kulutuskysyntää Huurtamo ja muut kokoomuslaiset eivät ottaneet huomioon[37].

Viikko välikysymyksen käsittelyn jälkeen markka sitten devalvoitiin 24 %:lla. Kokoomuksen kritiikki kohdistui samaan kuin välikysymyksen yhteydessä ja osittain jo edellisenä vuonna budjetin käsittelyssä. Korkeat verot olivat lamauttaneet säästämisen ja yksityisen yritteliäisyyden sekä vähentäneet yksityisiä investointeja. Samaan aikaan julkinen kysyntä oli kasvanut. Taloudelliset vaikeudet olisi tullut ratkaista supistamalla julkista kysyntää, lieventämällä

. . . . . .

35 VP 1967 ptk., 1042–1051 (Rihtniemen puheenvuoro).

36 VP 1967 ptk., 1062–1069 (Ilaskiven puheenvuoro), 1083–1086 (Haarlan puheenvuoro), 1086–1087 (Koppasen puheenvuoro), 1096–1099 (Huurtamon puheenvuoro), 1118–1121 (Junnilan puheenvuoro).

37 Vrt. VP 1967 ptk., 1099 (Knuuttilan ja Huurtamon vastauspuheenvuorot).

verotusta ja helpottamalla yksityiseen sektoriin kohdistunutta ylikireää rahapolitiikkaa, jotta olisi voitu lisätä yksityisiä investointeja ja kansainvälistä kilpailukykyä.[38]

Devalvaation aiheuttanut talouspolitiikka tarjosi kokoomuslaisille ja etenkin oikean laidan kulkijoille mahdollisuuden kritisoida hyvinvointivaltiota ja siihen liittynyttä valtion menojen kasvua. Asialla olivat näkyvimmin ”puolueen tohtorit” Junnila ja Ilaskivi. He olivat säilyttäneet jo kansanrintamakautta edeltäneen eduskunnan aikana omaksumansa kriittisen suhtautumisen porvarillisten hallitusten talouspolitiikkaan. Junnila oli vaalikauden 1962–1966 seurannut politiikkaa eduskunnan ulkopuolelta, kun taas Ilaskivi oli ollut kokoomuksen eduskuntaryhmän johtava kapinallinen, oman tiensä kulkija. Nyt he johtivat talouspoliittisella arvovallallaan kokoomuksen hyökkäystä kansanrintamahallituksen talouspolitiikkaa vastaan. Puolueen valtavirta ei kuitenkaan välttämättä ollut kaikissa kysymyksissä Junnilan linjalla, sillä hän oli hävinnyt puheenjohtajavaalin Rihtniemelle selkeästi.

Junnila eritteli devalvaation syitä kolme vuotta sen jälkeen kirjoittamassaan kirjassa. Keskeinen talousvaikeuksien aiheuttaja oli ollut ”valtiontalouden suhteeton laajeneminen”. Sen seurauksena olivat verojen ja maksujen korotukset, jotka olivat nostaneet hinta- ja kustannustasoa. Valtiontaloutta olivat paisuttaneet muun muassa maatalousmenot ja valtion investoinnit. Kohtalokkaita tässä suhteessa olivat olleet etenkin Karjalaisen ja Paasion hallitukset.[39]

Junnila kritisoi voimakkaasti ”hyvinvointivaltiota” ja sen vaikutusta valtiontalouden paisumiseen. Hänen mukaansa yhteiskunnan perusongelma oli usko, että yhteiskunta oli ”uusi taivaan isä”. Etenkin suurimmat puolueet olivat levittäneet ”järjestelmällisesti harjoittamallaan propagandalla kansalaisten keskuuteen sellaista käsitystä – ja ovat jo saaneet myös laajat kannattajajoukkonsa siihen uskomaan – että valtiovallan tai ‘yhteiskunnan’ on mahdollista ottaa ja kuuluu samalla sen velvollisuuksiin ottaa huolehtiakseen kansalaisten hyvinvoinnista kehdosta hautaan”.

Junnilan mukaan hyvinvointivaltion palvelut olivat itsessään hyviä ja tarpeellisiakin. Ongelmaksi oli muodostunut se, että kun valtio oli ottanut tehtäväkseen sosiaalisen turvallisuuden tuottamisen esimerkiksi onnettomuuksien seurauksia lieventämällä, oli syntynyt ”harhakuvitelma”, että se pystyi tuottamaan palveluksia ilmaiseksi. Tämä johtui siitä, että ”eräiden poliitikkotyyppien ja heidän johtamiensa puolueiden tosiasiallisesti valheellisen – vaikka ei välttämättä tietoisesti valheellisen – propagandan seurauksena kansalaiset ovat alkaneet kuvitella, että valtio olisi todella sellainen kaikkivoipa mahti, joka voisi luoda ‘hyvinvointia’ ilmaiseksi ja siis kuin tyhjästä”.

Junnilan mukaan reformien tahti olisi ollut huomattavasti hitaampi, jos ihmiset olisivat tienneet, että ne kustannettiin veroina. ”Äänestäjiä kosiskelevat poliitikot” olivat kuitenkin selittäneet, ettei heidän tarvinnut maksaa ”hyvinvointi-

. . . . . .

38 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 12.10.1967, liite 5, PTA; US 13.10.1967, pk.; Aamulehti 13.10.1967, pk; 17.10.1967, pk.

39 Junnila 1970, 84–93, 97–113.

valtion lukemattomista anneista". Oli annettu ymmärtää, että verojen taakka kyettiin siirtämään "maksukykyisempien" kannettavaksi. Todellisuudessa kuitenkaan jyrkällä progressiolla ja pelkästään "rikkaita" verottamalla ei kyetty kokoamaan veroja niin paljon kuin uusi "hyvinvointivaltio" vaati, vaan "köyhempien kansanosien" oli kaikesta huolimatta maksettava osa verotaakasta.[40]

Ilaskiven näkemys devalvaation aiheuttaneesta kehityksestä oli seuraava:

> Kysymys oli vain siitä, että maan poliittinen johto piti tärkeänä tyydyttää enemmän tarpeita kuin mihin omat voimavarat riittivät. Valta oli toisin sanoen yes-miehillä ja kaidan tien profeetat työnnettiin epämiellyttävine ohjeineen tiukasti taka-alalle. Ja näin syntyivät alijäämät, näin sai alkunsa hyvinvointi käsi toisen taskussa ja näin luotiin pohja jatkuvasti heikkenevälle rahan arvolle, joka mursi ulkomaisen kilpailukykymme. Elettiin kuin Huittisen hullu mies ja uskottiin, että näin voidaan jatkaa loputtomiin.[41]

Ilaskivikin arvosteli yleistä käsitystä, että korottamalla maksukykyisten verotusta pystyttäisiin toteuttamaan jokin "hyvä asia". Hyvin ansaitsevilta saatiin kuitenkin niin vähän veroja, että myös keski- ja pienituloisten veroja jouduttiin korottamaan. Lisäksi Ilaskivi muistutti jyrkän progression haitallisista vaikutuksista yritteliäisyyteen, työhalukkuuteen, pääomanmuodostukseen sekä välillisesti hinta- ja kustannustasoon.[42]

Samaan aikaan devalvaation kanssa Suomessa käytiin kiihkeää presidentinvaalikampanjaa. Kokoomuksen ehdokas pankinjohtaja Matti Virkkunen puuttui useassa puheessa valtiontalouden tilaan ja yleiseen talouspolitiikkaan ja esitti samantapaisia mielipiteitä kuin Ilaskivi ja Junnila. Kekkosta kannattaneet suuret puolueet vastasivat todistelemalla, että talouspolitiikka ei kuulunut presidentin toimivaltaan. Kokoomuslaiset taas yrittivät osoittaa, että presidentti kykeni vaikuttamaan siihenkin[43] .

Virkkusenkaan mukaan Suomella ei ollut varaa silloisen kokoiseen valtiontalouteen. Sen kasvamiseen olivat syyllisiä poliitikot, jotka olivat myöntäneet määrärahoja "valitsijoiden suosion saamiseksi". Seurauksena olivat inflaation kasvu, uusien pääomien muodostumisen hidastuminen ja se, että budjettipolitiikkaa ei voitu käyttää suhdannepolitiikan keinona.

Virkkusen mukaan lordi Beveridgen psykologinen ajatus, että "todellisen avun tarpeessa olevista" olisi alentavaa, jos vain heitä autettiin, oli tullut kalliiksi valtiolle, joka joutui sen takia jatkuvasti korottamaan veroja ja maksuja. Toisaalta "todellisen avun tarpeessa olevien" määrä oli laskemassa, ja esimerkiksi Isossa-Britanniassa tehdyn haastattelututkimuksen mukaan enemmistö oli val-

. . . . . .

40 Sama, 113–120. Ks. myös Junnilan esitelmä Etelä-Pohjanmaan Yrittäjien kevätkokouksessa Vaasassa 7.5.1967, Tuure Junnilan ark., k.35, KA; Junnilan puhe Åbo Akademin oikeistoylioppilaiden tilaisuudessa 4.3.1968, Tuure Junnilan ark., k.36, KA.

41 Ilaskivi 1969, 28. Ilaskiven kanssa samaa mieltä oli Margit Borg-Sundman, hänen hengenheimolaisensa jo porvarihallitusten ajalta. Ks. Borg-Sundmanin puhe Tapiolan Kansallisseurassa 1968, Margit Borg-Sundmanin kok., k.26, KA.

42 Ilaskivi 1969, 171.

43 Ks. Nykypäivä 5/1967, pk.

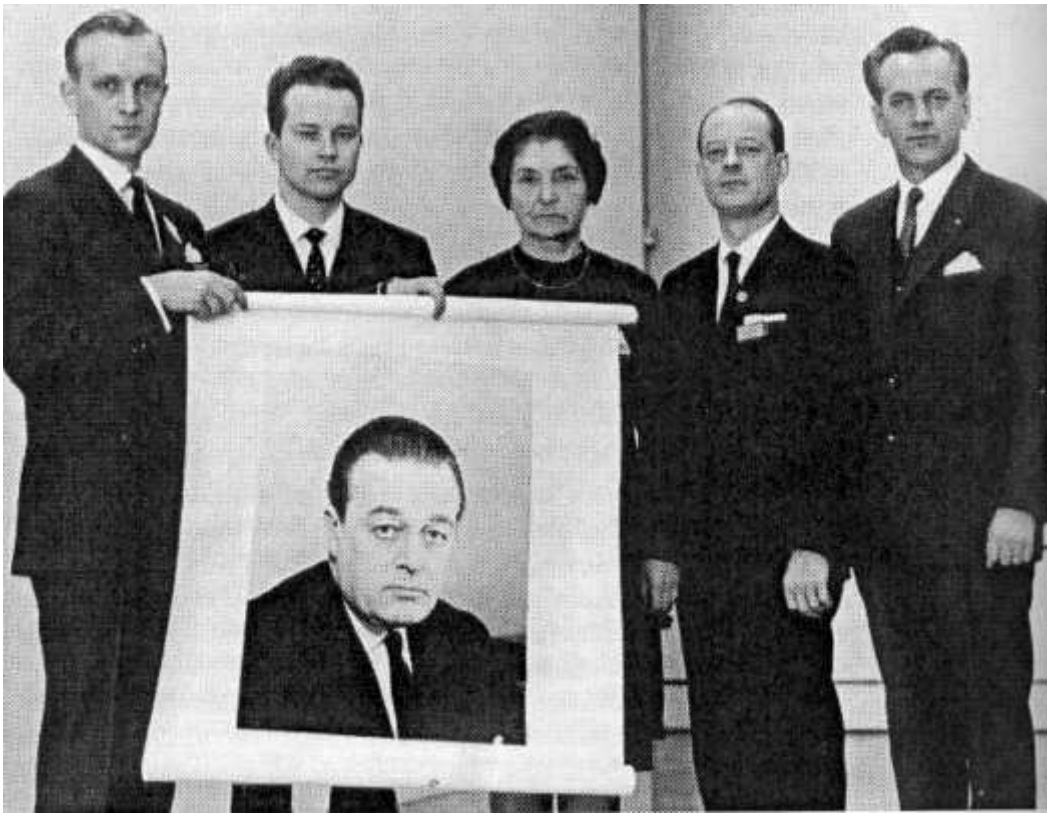

mis luopumaan yleisistä sosiaalieduista. Tätä oli tutkittava myös Suomessa. Ajan oloon sosiaalilainsäädäntö kävisi liian raskaaksi. Oli tajuttava, että sosiaalisen turvallisuuden parantaminen edellytti elintason kohoamista.[44]

Virkkusen vaalikampanja edustaa uutta vaihetta kokoomuksen historiassa. Kun vielä vuosien 1966 ja 1967 vaihteessa keskusteltiin aatteista ja arvoista, tilanne muuttui Virkkusen menestyttyä presidentinvaaleissa[45]. Menestys yhdisti puolueen, ja samalla sen yleiskuva muuttui ”oikeistolaisemmaksi”. Kekkonen väitti vaalitaistelun aikana, että Virkkusen kampanja merkitsi äärioikeistolaisuuden esiinmarssia Suomessa.[46] Pieni mutta kuvaava muutos oli ’kansankapitalismi’-käsitteen paluu puolueen sanastoon[47]. Sen käytöstähän oli yritetty luopua, koska sanalla ”kapitalismi” – oli sillä minkälainen etuliite tahansa – oli tavallisen kansan mielissä negatiivinen lataus. Virkkusen vaalimenestyksen jälkeen ”oikeistolaisuutta” ei enää häpeilty ja sen vetovoimaan uskottiin jälleen.

. . . . . .

44 US 27.11.1967, ”Valtiontalouden rasitukset paisuneet yli kantokykymme”; 28.11.1967, ”Oikotietä elintason kohottamiseen ei ole”; 18.12.1967, ”Valtiontalouden pidättyvyys edistäisi tasapainoon pääsyä”; Virkkunen 1967, 119–120.

45 Kokoomus sai äänistä 20,9 prosenttia ja nousi vaalien suurimmaksi puolueeksi.

46 Virmavirta 1977, 117, 119–121. Vrt. Suomi 1994, 502, 558.

47 Nykypäivä 2/1968, ”Kansankapitalismi lapsenkengistään”; 3/1968, ”Valtaväylä uuteen yhteiskuntaan”.

Matti Virkkunen valittiin kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi keväällä 1967. Hänen kampanjaansa pidetään yhtenä syynä kokoomuksen ulkopoliittiseen pannaan 1970-luvulla. Virkkusen kuvaa pitelevät vasemmalta puoluesihteeri Harri Holkeri, Tuhatkunnan puheenjohtaja Aarre Lepistö, naisten liiton puheenjohtaja Saara Forsius, Juha Rihtniemi sekä nuorten liiton puheenjohtaja Esko Koppanen. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

Virkkusen kampanja muistutti siten Ruotsin oikeiston ”tummansinistä” linjaa. Kuvaavaa oli, että kun kokoomuksen valtuuskunta pyysi Virkkusta ehdokkaaksi, tämä suostui sillä ehdolla, että ”herrat takaavat, että minä en tule valituksi”[48] . Vastauksessa oli aitoa tummansinistä asennetta. Tärkeintä ei ollut menestyminen vaaleissa vaan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin vaikuttaminen. Keskeinen edellytys oli, että kokoomus lakkaisi häpeämästä oikeistolaisuuttaan. Toisaalta se vaikeutti yhteistyötä muiden puolueiden kanssa. Siinä oli dilemma, jota oikeisto ei tuntunut kykenevän ratkaisemaan.

Virkkusen ja Kekkosen väliset erimielisyydet koskivat kuitenkin enemmänkin ulkopolitiikkaa ja kommunistien mukanaoloa hallituksessa kuin talouspolitiikkaa, jonka käsittelyä Kekkonen vältteli vaalitaistelun aikana. Virkkusen kampanja vähensi kokoomuksen sisäisen keskustelun tarvetta. Puolue oli yhdistynyt kovan oppositiopolitiikan taakse. Talouspoliittiset vaikeudet antoivat aiheen käydä kansanrintamahallituksen ”hyvinvointipolitiikan” – valtion menojen kasvun ja verojen nousun – kimppuun. Oikea laita näytti saaneen vankan otteen. Näin ei jatkunut kuitenkaan kovinkaan pitkään, sillä jo vuodesta 1969 lähtien puolue alkoi jälleen avata ovia vasemmalle.

Uutta sosiaalipolitiikkaa ja vanhaa kiistelyä

Devalvaatiosta korporatismiin – kokoomus demokratian airueena

Devalvaation seurauksista merkittävin oli korporatismin läpimurto Suomessa. Talousneuvosto oli jo vuonna 1964 ehdottanut tulopoliittisen neuvottelumenettelyn aloittamista. Vuoden 1967 tammikuussa se hyväksyi tulopolitiikan kehittämismietinnön, jonka perusteella sitä ruvettiin kehittämään, mutta tulopoliittisten kokonaisratkaisujen varsinainen alkusysäys oli devalvaatio. Sen jälkeen kaikki olivat vakuuttuneita vakauttamisen tarpeellisuudesta.[49]

Tulopolitiikan edellytyksenä oli ay-liikkeen eheytyminen. SAK ja SAJ yhdistyivät virallisesti vuonna 1969. Samoihin aikoihin SAK:n jäsenmäärä alkoi kasvaa huomattavasti, ja myös muiden palkansaajien järjestäytymisaste lähti nousuun. Suomesta oli muodostumassa ”organisaatioyhteiskunta”, jossa intressit välittyivät paitsi puolueiden myös etujärjestöjen kautta.[50]

Keijo Liinamaan johdolla solmittu tulopoliittinen sopimus lisäsi osaltaan työntekijöiden järjestäytymisastetta, sillä siihen sisältyi ammattiyhdistysliikkeen jäsenmaksujen verovapaus sekä niiden automaattinen periminen palkasta. Hyvinvointivaltion kannalta Liinamaa-sopimus oli tärkeä siksi, että siihen sisältyi erityinen ”sosiaalipaketti”, johon kuuluivat muun muassa parannukset työeläkkeisiin, työttömyyseläkkeisiin ja -vakuutuksiin sekä uutena työntekijöiden vapaa-ajan tapaturmavakuutus.

. . . . . .

48 Salminen Juhani 1999, 206.
49 Mansner 1990, 276–277; Niemelä 1988, 157, 159. Talousneuvoston mietinnöistä ks. Kyntäjä 1993, 82–89.
50 Heinonen 1990, 215–216; Pekkarinen & Vartiainen 1995, 310–311.

Kokoomukselle uudenlainen järjestelmä ei ollut helppo kysymys. Perinteisesti se ei kannattanut työmarkkinajärjestöjen eikä etenkään SAK:n vallan kasvua. Sen ohjelmassa korostettiin työmarkkinajärjestöjen riippumattomuutta valtiovallan ohjauksesta mutta vaadittiin myös, että yleisellä talouspolitiikalla oli luotava edellytykset ”pitkäjännitteisen työehtosopimuspolitiikan syntymiselle, jotta työmarkkinaosapuolten sekä koko kansantalouden suunnittelu voisi tapahtua entistä varmemmalla pohjalla”[51] .

Toisaalta sosiaalinen markkinatalous edellytti ”yhteistoiminnan ilmapiiriä” valtiovallan, työntekijäin ja työnantajain välillä. Tämän lisäksi oli kehitettävä käytännöllisiä menettelytapoja sen varmistamiseksi, että työmarkkinajärjestöt tuntisivat valtion talouspoliittiset tavoitteet ja että ne voisivat luottaa toimintaedellytystensä pysyvyyteen ja valtiovallan yhteistyöhaluun.[52]

Uuden tulopolitiikan hyväksymistä edisti, että Liinamaa-sopimuksen keskeinen toimija ja tarmokkain neuvottelija oli STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki. Hänen mielestään sopimus oli välttämätön.[53] Hänestä työmarkkinajärjestöjen sopimat sosiaaliturvajärjestelmien parannukset olivat rauhoittaneet työmarkkinoita. Toisaalta hän ei ollut täysin varma tulopoliittisille kokonaisratkaisuille asetettujen tavoitteitten – kuten tulonjaon tasoittumisen ja taloudellisen kasvun edistämisen – toteutumisesta, mutta epäilyksistään huolimatta hän kannatti tulopolitiikkaa. Tärkeää sen onnistumiselle oli palkkavaatimusten kohtuullisuus.[54]

Eduskuntaryhmässä etenkin Pekka Haarla ajoi ”sosiaalipaketin” läpivientiä. Hänen mukaansa sen lait olivat kokoomuksen periaatteiden mukaisia, koska niissä apua annettiin sinne, missä sitä kipeimmin tarvittiin. Haarla toimi kokoomuksen eduskuntaryhmässä työnantajien lähettinä. Hänen lisäkseen myös esimerkiksi Erkki Huurtamo puhui innokkaasti paketin hyväksymisen puolesta.[55] Kokoomuksessa ei juurikaan arvosteltu ”sosiaalipakettia” mutta Liinamaa-sopimukseen liittynyttä valtalakia sitäkin enemmän. Etenkin Raimo Ilaskivi piti sopimattomana tapaa, jolla sitä ajettiin[56] .

Monet kokoomuslaiset pelkäsivät työmarkkinajärjestöjen ja muiden painostusjärjestöjen vallan kasvaneen demokratian kustannuksella. Ilaskiven mielestä Liinamaa-sopimukseen liittyneet toimenpiteet ylittivät laillisuuden rajat, vaikka olivatkin sinänsä tarkoituksenmukaisia. Asiaan kiinnitti huomiota muun muassa Pentti Sillantaus, joka ei ollut samalla tavalla profiloitunut talouspolitiikan

. . . . . .

51 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 27.

52 Nykypäivä 3/1968, ”Työmarkkinajärjestöt”.

53 Mansner 1990, 282.

54 US 26.5.1966, ”Tulopolitiikka ja taloudellinen kasvu”. Ks. myös Kyntäjä 1993, 78.

55 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 22.5.1969, PTA. Haarlan asemasta teollisuuden ja työnantajien lähettiläänä ks. Virmavirta 1977, 107: Virmavirran mukaan Haarlaa oli väläytelty jopa puheenjohtajaehdokkaana vuoden 1967 puoluekokouksen edellä. Tarkoituksena oli painostaa tällä Juha Rihtniemi kannattamaan Urho Kekkosen valitsemista kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi. Ajatuksen isä oli ollut Päiviö Hetemäki, ja teollisuuspiirit kannattivat sitä yleisestikin. Rihtniemeen painostusyritys ei kuitenkaan tehonnut, vaan hän tuki Virkkusen ehdokkuutta.

56 Ilaskivi 1969, 32. Valtalain käsittelyn yhteydessä käydystä keskustelusta ks. kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 28.3.1968, 2.4.1968, 3.4.1968, 4.4.1968, 5.4.1968, 9.4.1968, PTA.

asiantuntijaksi kuin Ilaskivi. Tuure Junnila taas valitti, että eduskunta oli joutunut kumileimasimen asemaan työmarkkinajärjestöjen sanellessa ulkoapäin eduskunnan päätökset. Se oli demokratian ja parlamentarismin kannalta arveluttava kehityssuunta.[57]

STK:ssa kritiikkiä ei ymmärretty – ei ainakaan vielä 1960-luvulla. Päiviö Hetemäki puolusti sopimusta huomauttaen, että hallituksen edustaja oli osallistunut aktiivisesti neuvotteluihin ja että hallituksen päämieskin – Mauno Koivisto – oli ollut niissä tiiviisti mukana. Puheet eduskunnan toimivaltaan puuttumisesta olivat turhia, sillä se päätti viime kädessä sopimuksen yhteydessä sovituista asioista. Hetemäki tunnusti työmarkkinajärjestöjen vallan kasvamisen, mutta piti sitä perusteltuna, koska tulopolitiikasta oli tullut talouspolitiikan keskeinen osa – muodostivathan palkat 2/3 kansantulosta. Hän muistutti, että työmarkkinajärjestöillä ei ollut julkiseen sektoriin liittyvissä kysymyksissä sen enempää valtaa, kuin mitä valtiovalta oli niille luovuttanut.[58]

Tässä yhteydessä tuli esiin jännite, joka kokoomuksessa vallitsi yhtäältä teollisuuden ja työnantajien, toisaalta pankkipiirien välillä. Työnantajat ja heitä lähellä olleet poliitikot, kuten Hetemäki, Haarla ja Rihtniemi, olivat viimeistään 1950-luvun lopulta lähtien suhtautuneet myönteisemmin työväenliikkeen sosiaalipoliittisiin vaatimuksiin kuin Ilaskiven ja Junnilan tapaiset pankkeja lähellä olleet poliitikot. Viimeksi mainittuja kiinnostivat pelkästään valtiontalouden tasapaino ja verotuksen pitäminen alhaalla. Työnantajille taas oli työrauhan säilymisen kannalta tärkeää saada ajetuksi läpi työväenliikkeen tavoitteita, kuten esimerkiksi sosiaalisia uudistuksia.

Tällainen työväenliikkeen myötäily ei luonnollisesti miellyttänyt vanhakantaisimpia konservatiiveja. Sakari Talvitie valitteli, että Suomessa ”kapitalistitkaan” eivät uskoneet täydestä sydämestään vapaaseen markkinatalouteen. Hänen mukaansa konservatismiin kuului sosiaalisten uudistusten pitäminen taloudellisen kehityksen rajoissa. Suu oli laitettava säkkiä myöten. Hän kehotti konservatiiveja pysymään päättäväisesti periaatteissaan, koska vain siten toiset puolueet alkaisivat kunnioittaa niitä. Erityisesti hän mainitsi yksityisen yrittäjyyden ja kestävälle pohjalle rakentuvan valtiontalouden. Valitettavasti vain talouselämän johtomiehet eivät oivaltaneet, että vapaan markkinatalouden suojaaminen ja puolustaminen edellytti työnantajien varauksetonta tukea ja arvonantoa konservatismin periaatteille. Nyt vapaan markkinatalouden tukijoita oli aivan liian vähän.[59]

Yksi Talvitien kritisoimista elinkeinoelämän johtajista oli eittämättä Päiviö Hetemäki. Hänen näkemyksensä ilmenevät hyvin hänen Turun yliopistossa pitämässään puheessa Euroopan integraation vaikutuksista suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan. Hänen mukaansa yhdentyminen asetti pohjoismaiselle sosiaalipolitiikalle lisähaasteita. Kuten työnantajajohtajalta odottaa sopii, Hetemäki

. . . . . .

57 Ilaskivi 1969, 49–50; Nykypäivä 4/1968, ”Valtalaki ja talouselämä”; Sillantaus 1969, 63–64; VP 1969 ptk., 2170 (Junnilan puheenvuoro).

58 Hetemäen puhe Poliittiset toimittajat ry:n lounaskokouksessa 27.10.1969, Päiviö Hetemäen ark., k.50, KA.

59 Suomen Nainen 9/1966, ”Mikä nyt eteen Kansallisen Kokoomus? II osa”.

painotti työvoimakustannusten sopeuttamista kansainvälisen kilpailun sallimiin rajoihin. Hetemäki myös hahmotteli työehtosopimus- ja sosiaalipolitiikkaa, joka loisi sellaiset työelämän taloudelliset ja sosiaaliset olosuhteet, että Suomi pystyisi kilpailemaan työvoimastaan. Hän piti vaarallisena sen menettämistä Ruotsiin, vaikka täällä tilapäisesti olikin työttömyyttä. Hänen mukaansa sosiaaliset uudistukset säätelivät ratkaisevasti työvoiman liikkumista ja siirtymistä esimerkiksi Ruotsiin. Siksi sosiaaliturvaa oli parannettava.[60] Kokoomuksen pankkimiehiltä ei saattanut odottaa samanlaista argumentointia. Sosiaalipolitiikka oli heille puhtaasti kilpailukykyä rajoittava, ei sitä edistävä tekijä.

Työnantajien ja pankkien välinen ristiriita oli ehkä vieläkin selkeämpi ulkopolitiikan alueella. Työnantajille ja teollisuudelle hyvät suhteet Neuvostoliittoon merkitsivät taloudellista voittoa idänkaupan muodossa. Pankkimiehet olivat vapaampia ottaman esille Suomen ulkopolitiikan väärinkäytöksiä ja epäselvyyksiä. Tuure Junnila profiloituikin Kekkosen ajan toisinajattelijaksi.

Tietyssä mielessä pankkien ja työnantajien välinen ristiriita muistuttaa Ruotsin oikeiston jakoa vaalean- ja tummansinisiin. Mutta silti se kertoo Suomen tilanteen omintakeisuudesta, sillä Ruotsissa teollisuus ja pankit eivät olleet eri leireissä, vaan ne taistelivat yhdessä sosiaalidemokraattien ylivaltaa vastaan. Suomessa työnantajien suuri vihollinen ei ollut sosiaalidemokratia eikä edes sosialismi vaan kilpailevien työväenliikkeen haarojen aiheuttama epäjärjestys. Uusi tulopolitiikka oli keino hillitä sitä. Samalla sosiaalipolitiikka tarjosi keinon kommunistien heikentämiseen: mitä paremmat olot, sitä vähemmän heidän kannatustaan.

Työmarkkinajärjestöjen valtaa ei kokoomuksessa kuitenkaan vieroksuttu pelkästään siksi, että se ei täyttänyt lain kirjainta. SAK:n ja monen muun vasemmistolaisen painostusjärjestön vallan kasvu koettiin uhkaksi. Porvarit tunsivat olevansa puolustuskannalla. Yhteiskunta oli radikalisoitunut, ja muutamien ammattiyhdistysjohtajien kommentit, että SAK tukee seuraavissa vaaleissa vasemmistopuolueita tai että se saattaa käyttää lakko-oikeuttaan poliittisiin tarkoituksiin, herättivät epäluuloa ammattiyhdistysliikettä kohtaan[61] .

Suhteessaan työmarkkinajärjestöihin kokoomus oli monessa suhteessa hyvin ristiriitainen; vaikka kokoomuslaiset epäilivät työmarkkinajärjestöjen oikeutta puuttua lainsäädäntöön, he puolsivat sitäkin kiihkeämmin yhtä työmarkkinajärjestöjen luomusta, STK:n ja SAK:n sopimuksella vuonna 1961 synnytettyä työeläkejärjestelmää. Se ei sen sijaan ollut mieleen maalaisliitto/keskustapuolueelle, joka aina 1970-luvun puoliväliin saakka yritti muuttaa sitä. Puhuttiin eläkesodasta.

Eläkesota kytee ja syttyy aina uudelleen

Suomessa voidaan sanoa käydyn tietynlaista eläkesotaa vuodesta 1956, jolloin kansaneläkejärjestelmä muutettiin tasaeläkejärjestelmäksi. Se oli maalaisliiton suuri voitto ja hyödytti erityisesti maanviljelijäväestöä. Työntekijöiden ja -anta-

. . . . . .

60 Hetemäen puhe Turun yliopistossa 23.10.1968, Päiviö Hetemäen ark., k.50, KA.
61 Sillantaus 1969, 64, 71.

jien vuoro tuli vuonna 1961 työeläkejärjestelmän muodostamisessa. Siinä palkansaajat saivat ansiosidonnaisen eläkkeen ja työnantajat turvasivat itselleen mahdollisuuden lainata pääomaa eläkerahastoista.[62]

Seuraava vaihe eläkekysymyksessä tuli jo vuonna 1963, kun eduskunta hyväksyi Kansaneläkelaitoksen vuoden 1961 toimintakertomuksen käsittelyn yhteydessä ponnen kokonaiseläkejärjestelmään siirtymisestä. Äänestyksessä kokoomus ja SDP vastustivat mutta jäivät vähemmistöön maalaisliittoa, SKDL:ää ja TPSL:ää vastaan.[63]

Kokoomuslaisia tuntoja tulkitsi Uusi Suomi, joka totesi ponnen ilmentäneen maalaisliiton pyrkimystä saattaa työeläkkeet Kansaneläkelaitoksen alaisuuteen. Samalla oli ilmeisesti tarkoitus lohkaista ”työeläkkeistä tuntuva osa muiden kuin palkansaajien nautittavaksi”. Lopputulos oli tasasuuruinen kansaneläke. Työeläkkeissä oli kysymys palkasta, ”jonka suhteen ei poliittisilla hallitsijoilla ole yleensä lainkaan puhevaltaa”. Uuden Suomen mielestä oli käsittämätöntä, että maalaisliitto oli ”manaamassa esiin suuttumusreaktiota palkansaajien taholta yrittäessään ottaa näiltä pois heidän vasta saavuttamansa edun, joka ei maksa muuttajille itselleen yhtään penniä edes veronmaksajina, niin kuin se ei maksa mitään maalaisliiton äänestäjillekään”.[64]

Kokoomuksessa oli epäilty ja kritisoitu Kansaneläkelaitosta sen perustamisesta eli vuodesta 1937 lähtien. Epäluuloa eivät hälventäneet maalaisliittolaisten vankat asemat sen johdossa. Kansaneläkelaitosta pidettiin maalaisliittolaisten miehittämänä pesäpaikkana. Ideologisesti kokoomuksessa kavahdettiin kaikenlaista keskittämistä, jona kokonaiseläkkeen luomista kansaneläkejärjestelmän alaisuuteen pidettiin. Ehkä kuitenkin merkittävin syy suureen innostukseen työeläkejärjestelmää kohtaan ja Kansaneläkelaitoksen vallan kasvun vastustamiseen oli, että jos työeläkejärjestelmä romuttuisi, työeläkerahat karkaisivat työnantajien ulottuvilta. Kokoomuslaisethan valittivat jatkuvasti, että yksityistä pääomaa ei kertynyt tarpeeksi, joten työeläkerahat olivat tärkeä lisä yritysten investointeihin.

Vuoden 1966 vaalien jälkeen palattiin jälleen kiistelemään eläkejärjestelmistä. Keskustapuolue ja SKDL tekivät aloitteet kokonaiseläkejärjestelmään siirtymisestä. Keskustapuolue yritti saada kokonaiseläkejärjestelmän hallitusohjelmaan mutta jäi työmarkkinajärjestöjen vastustuksen takia vaille tukea.[65]

Uusi Suomi tyrmäsi keskustapuolueen lakialoitteen yhtä lennokkaasti ja samoin argumentein kuin muutamaa vuotta aiemmin. Sen mukaan aloite oli suurin Suomessa nähty tulonsiirto maanviljelijöille. Toisena negatiivisena puolena lehti piti byrokratian lisääntymistä, jos kaikki sosiaalivakuutukset keskitettäisiin Kansaneläkelaitokseen. Arvio keskustapuolueen eläkepolitiikasta oli murhaava: ”Keskustapuolue ei ole hääriessään sosiaalivakuutuksen alalla oppinut mitään uutta maalaisliittoaikaan verrattuna, mutta ei myöskään unohtanut ainoatakaan maalaisliiton virhettä.”[66]

. . . . . .

62 Ks. edellä s. 112–117, 144–149.
63 VP 1963 ptk., 1750–53 (äänestykset).
64 US 1.11.1963, pk.
65 VP 1966 liitteet IX–XIIa, 1827–1828, 1837–1861; Niemelä 1988, 160–162.
66 US 5.5.1966, pk.

Kokoomuksen ja maalaisliitto/keskustapuolueen välillä kokonaiseläkejärjestelmästä ja Kansaneläkelaitoksen asemasta sosiaalivakuutusjärjestelmässä oli keskusteltu toki aiemminkin. Esimerkiksi vuonna 1965 nimimerkki Observer arvioi Nykypäivässä Kansaneläkelaitoksen pääjohtajan Jaakko Pajulan artikkelia, joka oli ilmestynyt Kyntäjä-lehden 30-vuotisnumerossa.

Observerin mukaan Pajulan kirjoitus sisälsi ”tendenssimäisiä tai harhaanosuvia” perusteluja ja kannanottoja. Ongelmallisin niistä oli kokonaiseläkejärjestelmän vaatiminen, jota Pajula perusteli kansalaisten asettamisella samaan asemaan. Observerin mielestä samaan päästäisiin vanhoja järjestelmiä täydentämällä, ”mutta jos tarkoitus on, että maanviljelijöiden eläkkeet maksavat muut, on Pajulan ehdotus ainoa mahdollinen”. Kokonaiseläke heikentäisi palkansaajien etuja ja romuttaisi työeläkejärjestelmän.

Observeria huoletti myös Kansaneläkelaitoksen aseman vahvistuminen. Hänen mukaansa Pajulan kaavailulle muodostaa Kansaneläkelaitoksesta sosiaalivakuutushallinnon keskuselin ei ollut mitään perusteita. Ainakaan Kansaneläkelaitoksen palvelujen taso ei puoltanut niitä. Observerin näkemyksessä keskitetty hallinto riistäisi työmarkkinajärjestöiltä mahdollisuuden vaikuttaa sosiaalivakuutukseen, mikä poistaisi merkittävää asiantuntemusta sen kehittämisestä.[67]

Eläkesota kyti pinnan alla Paasion kansanrintamahallituksen syntymisen aikaan. Aktuelleja olivat sekä perhe- että yrittäjäeläkkeet. Niistä kehittyi riita, joka koski eläkejärjestelmän perusteita. Syntyi rintamalinja, jonka toisella puolella olivat ansiosidonnaista työeläkettä kannattaneet kokoomus, SDP, kansanpuolueet ja palkansaaja- ja työnantajajärjestöt ja toisella tasaeläkkeisiin perustunutta kansaneläkettä puoltaneet keskustapuolue, kommunistit ja MTK. Jakolinjat eivät olleet välttämättä täysin selvät, sillä 60-luvun lopussa osa kommunistien enemmistöläisistä ja SDP:n vasemmistolaiset vaihtoivat leirejä[68].

Paasion hallitus nimitti kesällä 1967 Pekka Kuusen johtaman komitean laatimaan sosiaalipoliittisen toimintaohjelman. Eläkepoliittisia viitteitä sen työstä antoi Kansaneläkelaitoksen johtajan Jaakko Pajulan tuleminen varapuheenjohtajaksi. Tämän lisäksi komiteaan kuului ainoastaan hallituspuolueiden kansanedustajia eikä lainkaan työmarkkinajärjestöjen edustajia, joten ei ollut yllättävää, että työeläkejärjestelmän kannattajat epäilivät sen tarkoitusperiä.

Vuoden 1966 työehtosopimusneuvottelujen yhteydessä SAK ja STK suosittelivat perhe-eläkkeiden liittämisestä työeläkejärjestelmään. Hallitus antoi tästä esityksen kesällä 1966. Sen käsittelyn yhteydessä Pekka Kuusi sanoi, että työmarkkinajärjestöt eivät olleet parhaita harjoittamaan ”kokonaisvaltaista sosiaalipolitiikkaa”. Uusi sosiaalipoliittinen ohjelmatoimikunta, joksi Kuusen komitea itseään kutsui, yritti laatia sosiaalipoliittisen kiireellisyysohjelman, joka olisi ottanut huomioon koko kansan eikä pelkästään työmarkkinajärjestöjen tarpeet. Työantajat reagoivat Kuusen puheeseen välittömästi, ja hieman myöhem-

. . . . . .

67 Nykypäivä 8/1965, ”Sosiaalipolitiikkamme lähitehtävistä”.
68 Tuomioja 1996, 222.

min työmarkkinajärjestöt vaativat yhdessä pääministeri Paasiota lopettamaan niiden syrjinnän.[69]

Sosiaalipoliittinen ohjelmatoimikunta suositti keväällä 1967 yleistä perhe-eläkettä, joka liitettäisiin kansaneläkejärjestelmän yhteyteen ja perustuisi tasaeläkkeisiin. Etujärjestöt suhtautuivat esitykseen jyrkän kielteisesti, mikä hidasti perhe-eläkkeiden käsittelyä hallituksessa.[70]

Kokoomuksen mielestä ohjelmatoimikunnan ehdotus romuttaisi työeläkejärjestelmän. Taustalla uskottiin olleen keskustapuolueen ja Kansaneläkelaitoksen halu siirtää koko eläkejärjestelmä Kansaneläkelaitoksen alaisuuteen. Ehdotusta kuvattiin ”Troijan puuhevoseksi”, jonka avulla tasaeläke tuotaisiin eläkejärjestelmään. Lisäksi kiinnitettiin huomiota aikeisiin rahoittaa uudistus valtion varoista, vaikka sillä ei tällaisiin uudistuksiin ollut varaa. Niinpä toteuttamisessa jouduttaisiin turvautumaan veronkorotuksiin.

Kokoomuksessa ihmeteltiin vasemmiston asennoitumista. ”Eräät sosiaalipoliitikot” olivat alkaneet tukea keskustapuolueen tavoitteita, Uusi Suomi kirjoitti aivan ilmeisesti Kuusta tarkoittaen. Lehti ounasteli, että Kuusen ja keskustapuolueen tarkoituksena oli mitä ilmeisimmin työmarkkinajärjestöjen merkityksen mitätöinti sosiaalisessa kehitystyössä.[71]

Nykypäivässä nimimerkki Kalle Kiikarikin ihmetteli Kuusen linjauksia valittaen, että ne olivat ”kovin kaukana siitä 60-luvun sosiaalipolitiikasta, josta hän on kirjan tehnyt”. Kalle Kiikarin mukaan Kuusi käytti sosiaalipolitiikkaa vain keppihevosena. Toinen kummastuksen aihe olivat kommunistit, jotka eivät uskoneet omia työmarkkinamiehiään, jotka vakuuttivat, että työeläkejärjestelmä takasi suuremman eläkkeen pienemmillä maksuilla kuin niin sanottu yleinen eläkejärjestelmä.[72]

Perhe-eläkkeet ratkaistiin hallituksessa vasemmistoministerien voimin tarveharkintaisiksi sillä poikkeuksella, että leskille maksettaisiin ensimmäisenä vuotena tasaeläkettä. Tasaeläkelinja kärsi siis tappion. Lopullisessa käsittelyssä lesken tasaeläkeaika vielä puolittui. Kokoomuslaiset vastustivat tätäkin, sillä säästämissyistä he eivät hyväksyneet eläkkeen myöntämistä sellaisille, jotka eivät sitä tarvinneet.[73]

Eläkeriidassa ratkottiin työmarkkinajärjestöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Kokoomus puhui voimakkaasti työmarkkinajärjestöjen puolesta, vaikka se muuten kavahti etenkin ay-liikkeen liiallista valtaa. Eläkettä pidettiin työnantajien maksamana palkkana, joten työmarkkinajärjestöjen osallistuminen eläkejärjestelmien luomiseen oli luonnollista, sillä olivathan ne parhaita palkka-asiantuntijoita.

. . . . . .

69 Niemelä 1988, 162–164, 166; Tuomioja 1996, 224; Salminen Kari 1987, 99–102.
70 Niemelä 1988, 166–168; Salminen Kari 1987, 102–104.
71 US 12.4.1967, pk.; 18.4.1967, pk; Aamulehti 15.4.1967, pk.; Poliittinen käsikirja vuodelle 1968, 49–50; VP 1968 ptk., 1976–1977 (Apajalahden puheenvuoro). Vrt. Timo Mäen puhe Etelä-Hämeen piirivaltuuston kokouksessa 7.6.1969, Timo Mäen kok., k.1, HMA.
72 Nykypäivä 3/1967, ”Politiikan kiikarointia”.
73 Niemelä 1988, 169–171; Salminen Kari 1987, 104–105; Poliittinen käsikirja vuodelle 1969, 66; VP 1968 ptk., 2009 (Apajalahden puheenvuoro), 2118–2119 (Junnilan puheenvuoro).

Tulopoliittisiin ratkaisuihin siirtyminen vuonna 1968 paransi työeläkejärjestelmän kannattajien asemaa, sillä työmarkkinajärjestöt hyväksyttiin virallisesti mukaan yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Sosiaalipoliittisen ohjelmatoimikunnan työ lakkautettiin ja eläkepolitiikkaa suunnittelemaan perustettiin eläkejärjestelmäkomitea, jossa työmarkkinajärjestöillä ja muilla työeläkejärjestelmän kannattajilla oli enemmistö.[74]

Eläkekiistassa kilpailivat tietyssä mielessä ruotsalainen sosiaaliturva ja niin sanottu mannereurooppalainen malli eli työmarkkina-asemaan perustuva sosiaaliturva. Kokoomus oli selkeästi jälkimmäisen kannalla. Kysymys oli kuitenkin ehkä siitä, että Suomessa eläkejärjestelmien välinen kamppailu oli pitkälti tulonjakoa, jossa tasaeläkkeitä pidettiin tulonsiirtona maanviljelijöille. Ruotsissahan eläkepolitiikka ei enää toisen maailmansodan jälkeen ollut tulonjakotaistelua maanviljelijöiden ja työntekijöiden välillä.[75]

Toisaalta kokoomuksen poliittiset esikuvat tulivat Keski-Euroopasta. Sen sanastossa pysyi ”sosiaalinen markkinatalous”, jonka juuret olivat Länsi-Saksan kristillisdemokraattien politiikassa 1950-luvulla. Tosin termin sisällössä valtiolla oli aikaisempaa suurempi merkitys. Se määriteltiin nyt sosialismin eli valtiojohtoisuuden vaihtoehdoksi, joka tehokkuutensa vuoksi turvasi muita paremmin hyvinvointivaltion kehittämisen, koska vapaan kilpailun vallitessa kansan kyky tuottaa hyödykkeitä oli suurin. Hyvinvointivaltion kehittäminen ei kuitenkaan saanut merkitä kohtuuttoman korkeaa verotusta, sillä se häiritsi markkinamekanismeja ja jarrutti yrittämistä.

Sosiaalisessa markkinataloudessa valtiovallan keskeisin tehtävä oli ”kansalaisten sosiaaliturvasta huolehtiminen”, mutta toisaalta ”työntekijöiden suuret tulot eivät sosiaalisessa markkinataloudessa ole suinkaan vääryys vaan osoitus erityisistä kyvyistä”. Lisäksi ”valtiojohtoisessa järjestelmässä päätöksenteko oli keskitetty muutamille harvoille, jotka eivät kykene ohjaamaan hyödykevirtoja kuluttajien toivomalla tavalla”.[76]

Hajautettu sosiaaliturva, jossa otettiin huomioon ihmisten työpanos, sopi kokoomuslaiseen ajatteluun paremmin kuin tasaiseen sosiaaliturvaan perustunut Kansaneläkelaitoksen alaisuuteen keskitetty sosiaaliturva. Lisäksi työeläkejärjestelmän tyyppinen sosiaaliturva oli veronmaksajille huomattavasti huokeampi vaihtoehto kuin keskitetty universaali sosiaalipolitiikka.

Peruskoulu ja tasa-arvon oppitunnit

Kokoomus tai ainakin suurin osa kokoomuslaisista vastusti kiivaasti vuonna 1963 eduskunnan toivomuspontta peruskouluun siirtymisestä. Asenteet kuitenkin muuttuivat vähitellen. Jussi Saukkonen oli lojaali Virolaisen hallituksen enemmistöä kohtaan ja edisti yhtenäiskoulun käsittelyä, vaikka hän itse oppikoulumiehenä ei sitä kannattanutkaan. [77] Kuitenkin vielä vuonna 1965 tuore puheenjohtaja Juha Rihtniemi ilmaisi kielteisen kantansa yhtenäiskouluun[78] .

. . . . . .

74 Niemelä 1988, 172.
75 Salminen Kari 1987, 106.
76 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 24-27; Nykypäivä 3/1968, ”Sosiaalinen markkinatalous”.
77 Ks. edellä s. 172–175, 183.
78 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 24.–25.4.1965, PTA.

Vuoden 1966 toimintaohjelmassa koulupolitiikan muotoilu oli jo kuitenkin varsin epämääräinen. Siinä puhuttiin kyllä nykyisen koulujärjestelmän kehittämisestä, mutta samalla toivottiin kaikkien saavan keskikoulukurssia vastaavan koulutuksen. Olavi Päivänsalo epäilikin puoluekokouksessa, että taustalla olivat peruskoulusuunnitelmat. Hänen mukaansa kaikki eivät suoriutuisi keskikoulun tasoisesta koulutuksesta, joten vaatimus, että jokaisen oli saatava keskikoulua vastaava koulutus, oli mahdoton täyttää. Samaa argumenttia käytti Seppo Hirstiö Nykypäivässä polemisoidessaan ohjelman koulupoliittista osuutta vastaan.[79]

Jussi Saukkonen vastasi Päivänsalolle, että ohjelmassa ei tarkoitettu yhtenäiskoulua vaan peruskoulutusta, jota voitaisiin ”suorittaa eri koulumuodoissa samantapaisin perustein”. Saukkosen mukaan Suomi tarvitsi kaikki lahjakkuusreservinsä käyttöön, ”sillä ei tule kestämään kauan, kun meillä on huutava puute henkisten alojen, palveluelinkeinojen, ammattitaitoisten työntekijöiden työvoimasta”.[80]

Mutta jo vuoden 1967 puoluekokouksessa eduskuntaryhmän puheenjohtaja Olavi Lähteenmäki totesi, että puolueen hallituspoliittinen valiokunta oli ottanut periaatteessa myönteisen kannan koulu-uudistukseen, vaikka rahoitusta pidettiinkin ongelmana. Myös vuoden 1967 poliittisessa käsikirjassa tunnustettiin koulu-uudistuksen tarpeellisuus. Jokaiselle oli tarjottava kykyjään vastaava mahdollisuus koulunkäyntiin, sillä kansankunnan kaikki ”lahjakkuusreservit” oli saatava tehokkaaseen käyttöön.[81] Puolue oli siis hyväksymässä ja tunnustamassa peruskoulun taustalla olleen tasa-arvovaatimuksen.

Tosin Uusi Suomi kannatti ainakin vielä vuoden 1966 syksyllä koulunuudistustoimikunnan mietinnön julkistamisen aikaan vanhan rinnakkaiskoulujärjestelmän parantamista, sillä lehti oli edelleen sitä mieltä, että yhtenäiskoulun ajajien tavoitteet voitiin saavuttaa aivan hyvin sillä tavalla.[82]

Hallitus antoi vuonna 1967 esityksen laiksi koulujärjestelmän perusteista. Se perustui hyvin pitkälle vuonna 1964 asetetun peruskoulukomitean ja seuraavana vuonna asetetun koulunuudistustoimikunnan mietintöihin[83] . Kokoomus jätti rinnakkaisen lakialoitteen, jonka lähtökohtana myös oli yhtenäiskouluun siirtyminen mutta jossa oppikoulunopettajain oikeudellinen ja taloudellinen asemaa oli parempi kuin hallituksen esityksessä. Tarkoituksena oli poistaa yksityisten oppikoulujen toimintamahdollisuuksiin kohdistunut uhka.[84]

Nyt Uusi Suomikin suhtautui asiaan paljon edellistä syksyä maltillisemmin. Se tunnusti, että koulua oli uudistettava jo yhteiskunnan kehityksen ja kilpailu-

. . . . . .

79 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 56; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12.–13.2.1966, PTA; Nykypäivä 6–7/1966, ”Kokoomuspuolueen uuden ohjelman tarkastelua”. Ks. myös Harva 1964, 129–130: Hirstiö ja Päivänsalo saivat argumenteilleen intellektuaalista tukea mm. filosofi Urpo Harvalta, joka piti ”sivistyksellistä egalitarismia” järjettömimpänä egalitarismin muotona oppilaiden lahjakkuuserojen tähden.

80 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. – 13.2.1966, PTA.

81 Poliittinen käsikirja vuodelle 1967, 48–49; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 15.–16.4.1967, PTA.

82 US 28.10.1966, pk.; 3.11.1966, pk.; 15.11.1966, pk.; 27.11.1966, pk.

83 Kivinen 1988, 203.

84 VP 1967 liitteet I–XIIb, 1703–1712.

kyvynkin takia. Kuitenkin se vaati malttia ja harkintaa, ”jotta ei kävisi niin, että uudistamisen ja edistyksellisyyden nimessä päädytään kokonaisuuden kannalta onnettomiin ratkaisuihin”.[85]

Toisaalta kokoomuslaisista vaikuttajista esimerkiksi Helsingin ylipormestari Lauri Aho ihmetteli, että koulua oltiin jälleen uudistamassa, vaikka kansalaiskoulu oli melko nuori ja oli onnistunut hyvin. Hän epäili muun muassa uuden yhtenäiskoulun kykyä antaa virikkeitä ”teoreettisesti vähemmän lahjakkaille”, erityisesti kun esimerkiksi eritaso-opetuksesta ei ollut käytännön kokemuksia. Samaa argumenttiahan käyttivät myös Olavi Päivänsalo puoluekokouksessa ja Seppo Hirstiö Nykypäivässä.[86]

Tästä näkyi, että kokoomuksessa yhä suhtauduttiin yhtenäiskouluun ja tasa-arvoon ennakkoluuloisesti. Puolueessa monet pitivät ihmisiä ominaisuuksiltaan erilaisina. Yhtenäiskoulun käsityksen tasa-arvosta ajateltiin nojaavan liikaa oletukseen ihmisten perimmäisestä samanlaisuudesta ja pelättiin sen siksi pakottavan ihmiset liiaksi yhtenäiseen muottiin.

Vaikka kokoomus puolueena oli ottanut positiivisen kannan koulun uudistamiseen, eduskuntaryhmässä esiintyi kuitenkin kahdenlaista näkemystä peruskoulun välttämättömyydestä ja hyvyydestä. Tuure Junnila korosti lähetekeskustelussa, että Suomella ei ollut valtiontaloudellisesti varaa peruskoulun tapaiseen uudistukseen.

> Tiedän hyvin, että tämän valtiontaloudellisen varoituksen esittäminen tullaan leimaamaan sivistysvihamieliseksi vanhoillisuudeksi. Siitä ei varmasti ole kysymys. Ilmoitan sataprosenttisesti yhtyväni siihen erittäin tunnetun ja samalla varsin konservatiivisen valtiomiehemme aikanaan ilmaisemaan käsitykseen, että sivistyksen voima on pienen kansakunnan ainoa pelastus. Mutta opillisen sivistyksen hankkimisen kustannuksiakaan ei pitäisi kauttaaltaan sälyttää vain valtion kannettavaksi.[87]

Kokoomuksen oikeaan laitaan kuuluneet eivät kannattaneet peruskoulua varauksettomasti ja epäilivät eduskuntakeskustelussa sen lisäävän valtion menoja huomattavasti ja johtavan siten uusiin veronkorotuksiin. Junnilan lisäksi tämäntapaisia kommentteja esitti muun muassa Pentti Mäki-Hakola. Junnila valitteli vielä ”Devalvaatiosta devalvaatioon” -kirjassaan, että peruskoulu aiheuttaisi paineita veronkorotuksiin[88] .

Olavi Lähteenmäki sitä vastoin piti uudistusta välttämättömänä. Hänkin myönsi taloudelliset ongelmat mutta puolsi niistä huolimatta hankkeen välitöntä toteuttamista. ”Varoittelu yksistään ei vie asiaa eteenpäin.” Taloudellisen

. . . . . .

85 US 1.3.1967, pk.; 19.4.1967, pk.

86 Lauri Ahon puhe Ala-Malmin uuden kansalaiskoulun vihkiäisissä 8.5.1967, Lauri Ahon kok., k. 8, KA; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 12. – 13.2.1966, PTA; Nykypäivä 6–7/1966, ”Kokoomuspuolueen uuden ohjelman tarkastelua”.

87 VP 1967 ptk., 467–469 (Junnilan puheenvuoro); Ks. myös ”PM suhtautumisesta valtalakiin”, Tuure Junnilan ark., k.36, KA: Tuure Junnila ehdotti, että kokoomus asettaisi valtalain hyväksymisen ehdoksi mm. peruskoulu-uudistuksen toteuttamisen lykkäämisen, koska hallituksen oli luovuttava menonlisäystä merkitsevistä hankkeista.

88 Junnila 1970, 114–117.

kantokyvyn takia aikataulua oli mahdollisesti hidastettava, mikä antoi mahdollisuuden tutkimukseen ja kokeiluihin. Toisaalta uudistus oli ainakin toistaiseksi rakennettava vanhalle järjestelmälle. Lähteenmäen mukaan oli mentävä eteenpäin ”hitaasti kiiruhtaen”. ”Mutta toisaalta ei pidä myöskään vitkastella.”[89]

Kokoomuksen päätavoite oli oppikoulujen tulevaisuuden turvaaminen. Tämä oli luonnollista, sillä entinen puheenjohtaja Jussi Saukkonen, entinen puoluesihteeri Niilo Honkala ja kansanedustaja Jouni Apajalahti toimivat aktiivisesti oppikouluväen piirissä avustaen oppikoulunopettajia painostustoiminnassa.[90]

Hallitus esitti yksityisten ja valtion oppikoulujen kunnallistamista. Kokoomus taas lähti tiukasti siitä, että yksilönvapautta, yksityistä omistusoikeutta ja vapaata yrittämistä piti arvostaa. Siksi yksityisten oppikoulujen tulevaisuus oli turvattava. Perustuslakivaliokunta olikin tehnyt kokoomuksen kannalta myönteisen muutoksen. Toisaalta Anna-Liisa Linkola totesi eduskuntaryhmässä, että perimmältään kysymys oli ”vuoden 1872 oppikoululain pohjalle nojautuvan koulun uudistamisesta nykyaikaa ja tulevaisuutta vastaavaksi”.[91] Kokoomuksessa siis tunnustettiin, että oppikoululaitos ei ollut enää 1960-luvun rakennemuutoksessa täysin ajanmukainen.

Kokoomuslaiset penäsivät koko käsittelyn ajan laskelmia peruskoulun toteuttamisen kustannuksista. Kuitenkin he vakuuttelivat, että vaikka he muistuttivatkin niistä, he olivat varsinaisen asian eli koulun uudistamisen kannalla. Tosin esimerkiksi Pentti Mäki-Hakola epäili peruskoulun merkitsevän uusia veronkorotuksia ja maksuja. Lisäksi muun muassa Erkki Hara syytti kouluhallitusta diktatorisista otteista lain käsittelyn aikana. Yksi ihmettelyn aihe oli, että havaituista puutteista välittämättä asiaa vietiin eteenpäin kiireellä. Kokoomuslaiset väittivät, että poliittiset tavoitteet olivat menneet koululaisten edun edelle.[92]

Suomen ja Ruotsin oikeiston toiminta maiden koulu-uudistuksista päätettäessä oli yhdenmukaista ja noudatti lisäksi samaa kaavaa kuin monissa muissakin hyvinvointivaltioon liittyneissä kysymyksissä. Ensin epäiltiin uudistuksen tarpeellisuutta ja vastustettiin sitä. Kun yhteiskunnan keskusteluilmapiiri ja parlamentaariset voimasuhteet ennustivat sen väistämätöntä toteuttamista, taivuttiin. Koulu-uudistuksessa kuitenkin puolueiden prioriteetit säilyivät ennallaan eikä luovutus ollut täydellinen, vaan rinnakkaiskoulusta haluttiin pelastaa mahdollisimman paljon.

Koulupolitiikassa Suomen ja Ruotsin oikeiston prioriteetit erosivat toisistaan maiden erilaisen tilanteen takia. Suomessa käytiin oppi- ja kansakoulujen välis-

. . . . . .

89 VP 1967 ptk., 496–498 (Lähteenmäen puheenvuoro).

90 Jumppanen 1993, 183–184.

91 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 7.3.1968 (Linkolan alustus), PTA; Nykypäivä 9/1967, ”Yhtenäiskoulun ongelmat ratkaistavana”; Poliittinen käsikirja vuodelle 1968, 63.

92 VP 1968 ptk., 272–278 (Linkolan puheenvuoro), 297–298 (Haran puheenvuoro), 607–609 (Sillantauksen puheenvuoro), 611–612 (Linkolan puheenvuoro), 619-620 (Mäki–Hakolan puheenvuoro), 624–625 (Apajalehden puheenvuoro), 759–760 (Mäen puheenvuoro), 760–761 (Borg–Sundmanin puheenvuoro), 761–762 (Haarlan puheenvuoro); US 11.5.1968, pk.; 17.5.1968, pk.; 21.5.1968, pk.; 1.6.1968, pk.; Aamulehti 13.5.1968, pk.; Satakunnan Kansa 12.5.1968, pk.

tä kiistaa, jossa kuuma kysymys oli yksityisten oppikoulujen asema uudessa peruskoulussa. Ruotsissa kyse oli lähinnä oppilaiden lahjakkuuserojen huomioonottamisesta. Suomessa se ei noussut samalla tavalla kiihkeän keskustelun kohteeksi, vaikka kokoomuksessakin epäiltiin, että kaikki eivät pystyisi suorittamaan keskikoulun kurssia ilman, että sen tasoa laskettaisiin liikaa.

Koulu-uudistukseen liittyi läheisesti tasa-arvo. Peruskoulun kannattajien perusväite oli, että vain se takasi samanarvoisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Kokoomuksen enemmistö ei kuitenkaan perustellut uutta koulua tasa-arvoisuuden tai sosiaalisuuden vaan taloudellisen kasvun ja yhteiskunnan muuttumisen näkökulmasta; tasa-arvoa koulukysymyksessä pidettiin Suomen kansainvälisen kilpailukyvyn välineenä. Poliittisessa käsikirjassa todettiin, että ”nykyinen koulujärjestelmämme ei kykene tyydyttämään sitä sivistystarvetta, jota vaatii yhteiskunnan tieteellistyminen ja teknillistyminen” ja siksi ”kansakunnan kaikki lahjakkuusreservit” oli saatava käyttöön.[93]

Tässä suhteessa kokoomus oli samoilla linjoilla kuin ruotsalainen veljespuolueensa, sillä myös se korosti koulu-uudistuksessa koulun tukevan talouskasvua. Kummankaan ideologiassa tasa-arvolla ei siis ollut kovinkaan suurta merkitystä. Niissä puhuttiin mieluummin sosiaalisuudesta tai oikeudenmukaisuudesta kuin tasa-arvosta. Sitä pidettiin herkästi tasapäistämisenä, joka olisi saattanut olla jopa talouskasvun kannalta vaarallista. Tietenkin tässäkin asiassa aika ja yleinen mielipide olivat muuttumassa, ja oikeisto joutui tarkistamaan kantaansa myös tasa-arvokysymyksissä, kuten oli joutunut tekemään peruskoulukysymyksessäkin.

Uutta suuntaa etsimässä

Radikalismi nousee – kokoomusnuoretkin ”radikalisoituvat”

1960-luvulla Suomeen syntyi kulttuuriradikaalinen liike. Varsinkin konservatiiviset arvot koti, uskonto ja isänmaa joutuivat kritiikin kohteiksi. Kulttuuriradikalismissa yhdistyivät sosialismi ja kulttuuriliberalismi. Sen tavoitteena oli modernisoida yhteiskunnan henkistä ilmapiiriä moniarvoiseen ja suvaitsevaan suuntaan, mutta samalla haettiin oikeudenmukaista yhteiskuntaa sosialismin periaatteiden hengessä. Vielä 1960-luvulla kulttuuriradikalismi oli löyhästi organisoitua yleisvasemmistolaisuutta.

Myöhemmin 1970-luvulla radikalismi muuttui taistolaiseksi yhdenmukaisuuden vaatimiseksi, mutta vielä 1960-luvulla sen päämäärät tulivat enemmän kulttuuriliberalismista kuin sosialismista. Niitä olivat yksilönvapaus, auktoriteettiuskon vastustaminen ja vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen. Kulttuuriradikaalit suuntautuivat myös pasifismiin, kansainvälisyyteen, vapaisiin sukupuolisuhteisiin ja muuhun konservatiiveja kavahduttaneeseen. Kun tällainen henki yhdistyi vasemmiston vaalivoittoon, ei ollut ihme, että kokoomuksessa huolestuttiin.

. . . . . .

93 Poliittinen käsikirja vuodelle 1967, 49.

Mutta kokoomuksenkin nuorten ja opiskelijoiden piirissä alkoi esiintyä tyytymättömyyttä sen arvoja ja politiikkaa kohtaan. Sen ilmentymänä Kansalliset Ylioppilaat julkaisivat Nykypäivässä kriittisen nootin Kansalliselle Kokoomukselle. Kohteena oli pääasiassa puolueen yleiskuva. ”Kristillismaahenkinen maailmankatsomus” oli heidän mielestään suurin este ”optimistiselle, dynaamiselle ja uusille virikkeille avoimelle asenteelle”, joka oli edellytys uusien asemien valtaamiselle politiikassa.

Kansalliset Ylioppilaat peräsivät yhteiskuntatutkimuksen hyväksikäyttöä poliittisen linjanvedon apuna. Oli arvioitava teollistumisen ja kaupungistumisen vaikutuksia sekä elinkeinorakenteen muuttumista. Oli pystyttävä hahmottamaan tulevia yhteiskunnallisia pulmia, ja oli ”tutkittava kehittyneempien maiden yhteiskuntaolojen perusteella, miten suhtautuminen sellaisiin keskeisiin kysymyksiin kuin esim. omistaminen, taloudellinen yrittäminen ja turvallisuuspolitiikka rauhankysymyksineen muuttuu ja hiljalleen saa eri sisällön kuin aikaisemmin”. Oli päästävä eroon ”jarrumiesmentaliteetista” ja otettava huomioon yhteiskunnan kehityksen nopeus.[94]

Samantyyppistä kritiikkiä Nykyajassa esitti Sakari Haapaniemi, joka vaati kokoomusta muuttumaan yhteiskunnan mukana. Suurin osa äänestäjistä arvioi sitä toiminnan eikä niinkään aatteiden perusteella. Haapaniemen mukaan kokoomukselta puuttui uskallusta tarttua yhteiskunnan keskeisiin kysymyksiin ja vastakohta-asetelmiin. Pelättiin liikaa, että menetettäisiin ryhmiä, joiden etuja uusi politiikka ei pystyisi ajamaan samalla tavalla kuin kokoomuksen perinteinen linja. Tästä syystä mielikuvaa kokoomuksesta rasittivat sellaiset myytit ja stereotypiat kuin porvari, konservatiivi ja kansankapitalismi, jotka olivat hämäriä kokoomuksen järjestöväellekin, ”eikä niin ollen ole ihme, että ne aiheuttavat negatiivista suhtautumista äänestäjien keskuudessa”.[95]

Kokoomuslaisten opiskelijoiden hyökkäyksen pääkohteen muodostivat siis lähinnä vanhat moraalikäsitykset eli heidän toimintansa oli läheistä sukua kulttuuriradikalismille. Esimerkiksi Salama-oikeudenkäynti ja kokoomuslaisten kansanedustajien osuus siinä hiersivät Kansallisten Ylioppilaiden ja heidän hengenheimolaistensa mieliä[96]. Kritiikki ei koskenut kuitenkaan pelkästään kulttuurikäsitystä vaan myös puolueen yleistä asennoitumista esimerkiksi sosiaalisia uudistuksia kohtaan.

Kansallisten Ylioppilaiden noottia kommentoi Uusi Suomi. Lehden mukaan sen kirjoittajat eivät ymmärtäneet vuoden 1966 vaalien protestoinnin todellisia syitä. Ensinnäkin se kohdistui sosiaalidemokraattien ulkopoliittista diskriminointia kohtaan. Toinen syy oli porvarillisten puolueiden kannattajien kyllästyminen niiden tehottomaan hallituspolitiikkaan ja etääntymiseen ohjelmiensa ja periaatejulistustensa keskeisistä kohdista.

Uusi Suomi väitti Kansallisten Ylioppilaiden vain matkivan ”eräiden kulttuuriradikaalien kielenkäyttöä” ja epäili nootin kirjoittajien olleen jopa lähellä

. . . . . .

94 Nykypäivä 12/1966, ”Nootti Kansalliselle Kokoomukselle”.
95 Nykypäivä 12/1966, ”Keskustelua kokoomuksesta”.
96 Ks. Nykypäivä 1/1967, ”Mihin suuntaan Kansallinen Kokoomus ?”; Tuhatkunta 1/1966, ”’Politiikan likaisuus’ ja ‘Salama-jupakka’, konservatismiako?”.

”humaanista marxilaisuutta”. Kokoomus oli aina ollut aatepuolue, joka yhdisti kristillisyyden ja kansalliset ihanteet. Jos niistä luovuttaisiin, vastustajien pilkkapuhe ”lompakkoisänmaallisuudesta” osoittautuisi monen mielestä todeksi. ”Tällaisia humaanisluonnontieteellisiä puolueita meillä on jo tarpeeksi”, Uusi Suomi totesi.[97]

Kansallisten Ylioppilaiden nootti oli oire siitä, mitä myöhemmin oli tulossa, sillä heidän ajatuksissaan oli paljon samaa kuin 1970-luvun ”remonttimiehillä”[98] . Kulttuuriradikalismin hengen mukaisesti puolue haluttiin irrottaa vanhanaikaiseksi koetusta koti, uskonto ja isänmaa -ideologiasta. Ulkopolitiikassa Kansallisten Ylioppilaiden tavoitteena oli saada kokoomuskin tunnustamaan Paasikiven – Kekkosen linja. Yhteistyökykyisyyttä muiden porvarillisten puolueiden kanssa korostettiin. Yksilönvapaus haluttiin nostaa puolueen keskeisimmäksi ideologiseksi tavoitteeksi. Sosiologiasta oli lainattu säänneltyjen ristiriitojen ajatus.[99]

Ylioppilaiden protesti ei kuitenkaan kohdistunut puolueen talous- tai sosiaalipolitiikkaan. Nootin takana olleet suhtautuivat kriittisesti hyvinvointivaltioon tai ainakin joihinkin sen piirteisiin. Koska he halusivat viedä puoluettaan kristillis-isänmaallisesta paatoksesta kohti individualismia, hyvinvointivaltio saattoi näyttäytyä uhkana yksilön oikeusturvalle. Toisaalta nuoren polven jäsenet, jotka usein kannattivat mieluummin liberalismia kuin konservatismia, olivat innostuneita kokoomuksen ohjelmassa nimenomaan sosiaalisesta markkinataloudesta.[100]

Hyvä esimerkki siitä, mitä kokoomuslaiset ylioppilaat ajattelivat hyvinvointivaltiosta ja kansanrintamahallituksen politiikasta, oli Kari Palosen kirjoitus Nykypäivässä sosialistien demokratiakäsitteestä. Hänen mukaansa sosialistien ja joidenkin keskustalaistenkin mielestä demokratia toteutui parhaiten heikentämällä ulkoisesti tyydyttävissä olosuhteissa elävien asemaa. Sosialistit sanoivat: ”Kaikki ovat tasaisen tyytymättömiä”, ja kokoomuslaiset ilmaisivat saman asian lauseella ”Kapitalismi jakaa rikkautta epätasaisesti, mutta sosialismi jakaa kurjuutta tasaisesti”. Kepulaisilla tämäntyyppinen ”kaunan ideologia” esiintyi pienyrittäjäystävällisyytenä, joka loppui heti kun yritys kasvoi liian suureksi.

Toisaalta demokratian näkökulmasta Palonen hyökkäsi sellaista oikeistolaista pyhää arvoa kuin yleistä asevelvollisuutta vastaan. Hänen mukaansa valtion mahdollisuutta määrätä huomattavaa osaa yksilön elämästä tuli kutsua ihmisen sosialisoimiseksi eikä demokraattisuudeksi. Palonen kutsui tätä ”sosialistis-kepulais-militaristiseksi demokratia-käsitykseksi”. Hänen mukaansa sosialistien demokratia yritti samankaltaistaa ihmiset, kun taas porvareille demokratia oli keino kohottaa yksilön merkitystä.[101]

. . . . . .

97 US 28.12.1966, pk.
98 Remonttimiehistä tarkemmin ks. Smolander 1994.
99 Nykypäivä 11/1966, ”Poliittiseen yhteistyöhönkö ? I”; 12/1966, ”Poliittiseen yhteistyöhönkö ? II”; 2/1967, ”Miksi pojat asialla ?”; Ursin 1967, 87.
100 Nykypäivä 2/1967, ”Miksi pojat asialla ?”; Ursin 1967, 87.
101 Nykypäivä 4/1967, ”Sosialistien demokratiasta”.

Palosella oli paljon yhteistä 1970-luvun kokoomusnuorten ja osittain ”remonttimiesten” ajattelun kanssa. He halusivat nostaa kokoomuksen politiikan tärkeimmäksi arvoksi yksilön, jonka edut menisivät kaiken muun edelle. Näin isänmaallisuus kyseenalaistui ainakin itseisarvoisena tavoitteena. Toisaalta 1960-luvun kokoomuslaiset ylioppilaat olivat varauksellisempia hyvinvointivaltiota kohtaan kuin 1970-luvun kokoomusnuoret.

Arvokeskustelu kuten myös nimimerkkien Nuori konservatiivi ja Konservatiivi keskustelu pari vuotta aiemmin Uuden Suomen palstoilla[102] osoittavat, että nuori kokoomusväki oli alkanut etsiä uutta. Se oli kokenut, että etenkin ylioppilasnuorison keskuudessa kokoomuslaista arvomaailmaa pidettiin todella vanhanaikaisena.

Margit Borg-Sundmanin ja yhdeksäntoista muun kokoomuslaisen eduskuntakysely sukupuolikuria loukkaavasta ja Jumalan pilkkaa sisältävästä kirjallisuudesta yhdistettiin samoihin aikoihin käytyyn Hannu Salaman jumalanpilkkaoikeudenkäyntiin[103]. Sen johdosta kokoomuslaiset luettiin etenkin kirjallisessa älymystössä sananvapauden vastustajiksi, mikä harmitti puolueen ylioppilaita.

Nuorten piirissä kaavailtiin 1960-luvun loppupuolella puoluekentän jakoa neljään niin, että vasemmalla olisivat kommunistit ja sosiaalidemokraatit ja oikealla vanhoilliset sekä niin sanotut ”vapaat demokraatit” eli porvarillisen puolen ”edistykselliset”[104]. Nuoret olivat kyllästyneet puolueensa oikeistoon ja halusivat päästä eroon siitä. Kuvaannollisena eleenä nuorten liitto antoi kokoomukselle 50-vuotislahjaksi mustan kanan, joka muni punaisia munia[105]. Nuorten mielestä vanhoillinen politiikka vain lisäsi kommunismin ja vasemmiston kannatusta. Myöhemmin 1970-luvulla puoluekaavailut saivatkin konkreettista sisältöä, kun kokoomuksen oikealle puolelle perustettiin perustuslaillinen puolue. Silloiset ”edistykselliset” eli Juha Vikatmaan johtamat remonttimiehet ajattelivat, että se oli oivallinen tilaisuus erottaa oikeisto puolueesta[106].

Oikea siipi oli kaikkein innokkaimmin markkinatalouden kannalla. Kyse ei ollut pelkästään arvoista vaan myös taloudellisista ja sosiaalisista asenteista. Nuoret olivat valmiit yhteistyöhön muiden porvarillisten puolueiden kanssa, ja tämä tavoite jo itsessään asetti vaatimuksia talous- ja sosiaalipolitiikalle. Oli näytettävä sosiaalista ilmettä. Se oli välttämätöntä siksi, että ilman yhteistyötä ei olisi asiaa hallitukseen ja edessä saattaisi olla näivettyminen. Perinteisen konservatiivisen asennoitumisen valitessaan ”teho-kokoomus” kituuttaisi 15 prosentin puolueena, kun taas ”sosiaali-kokoomus” kasvattaisi kannatustaan tasaisesti. Sen takia oli valittava ”sosiaalisuus-suvaitsevuus linja” perinteisen ”te-

. . . . . .

102 Ks. edellä s. 188–191. Kirjoitussarja sai aikaan Tuhatkunta-lehdessä konservatismista keskustelun, jossa tuotiin esiin nootin kirjoittajien esittämiä näkökantoja. Keskustelusta ks. Tuhatkunta 1/1966, ”Konservatismin tulevaisuus selkiytyvässä aatemaailmassa”, ”Kokoomuslaisesta konservatismista” ja ”’Politiikan likaisuus’, ‘Salama-jupakka’, konservatismiako?”; 3/1966, ”Konservatismin kulmakiviä” ja ”Kokoomus 30-lukulaisten vanhainkoti?”.

103 Ks. Borg-Sundman 1977, 29–37.

104 Nykypäivä 12/1966, ”Poliittiseen yhteistyöhönkö ? II”.

105 Nuori Oikeisto 1/1969, ”Kun kana tuli taloon”.

106 Smolander 1994, 74–75.

hokkuus-traditionaalisuus linjan” sijaan.[107]

Kuten nimimerkki Pultti asian ilmaisi:

> Kokoomuksen on nyt astuttava ulos sovinnaisuuden, vanhoillisuuden ja hyssyttelyn kuorestaan. Aatettamme on sovellettava niin, että myös nykyajan aikaansa tiiviisti seuraava nuori tuntee omakseen. Edistyksellisyys ja ennakkoluulottomuus vakavalla tiedolla höystettynä ovat ne punnukset, jotka kokoomuksen on heitettävä vaakakuppiin. – – Pelkkä konservatiivisuus ei enää riitä, on astuttava askel tai kaksi kohti keskustaa, sillä oikealla meillä ei ole enää mitään voitettavaa.[108]

Nuoret osoittivat sormella erityisesti harkitsevuuden ja maltillisuuden korostamista, koska juuri sellainen mentaliteetti synnytti jarrumiesasenteen. Ne eivät kuuluneet politiikkaan, sillä kuten liike-elämässä niin siinäkin vain riskinottajat menestyivät:

> On turha kuvitellakaan, että puolue, joka jatkuvasti kulkee muiden perässä ”Hiljaa hyvää tulee” -lausetta hokien ja kaikkiin uudistuksiin nähden kielteisiä asenteita esittäen, pystyy houkuttelemaan äänestäjäkuntaansa muita kuin joitakin mökkihöperöitä, joiden kohdalla kyky ajatella itsenäisesti ja omaperäisesti on taaksejäänyttä elämää, sikäli kun sitä kykyä on koskaan ollutkaan.[109]

Vaikka nuortenliittolaiset keskustelivat puolueesta ja vastustivat ”ukkokokoomusta”, KNL oli itse pahasti ukkoutunut. Virkkusen vaalikampanja oli vienyt sitäkin oikealle ja tyrehdyttänyt reformimyönteisyyden. Tämä oli näkynyt Esko Koppasen valintana uudelleen puheenjohtajaksi. Hän ei kuulunut reformihenkisiin, ja kuvaavaa oli, että nuorten liiton puheenjohtaja oli vanhempi kuin puolueen puheenjohtaja.[110]

Tässä tilanteessa ideologisen keskustelun johdon otti käsiinsä opiskelijajärjestö Tuhatkunta. Vuoden 1969 puoluekokouksessa nuoret olivat aktiivisia. Kansalliset Ylioppilaat tekivät aloitteen uudeksi periaateohjelmaksi, joka esittelisi yksilökeskeisyydelle rakentuvan yhteiskuntamallin. Sen mukaan yhteiskunnan ja sen laitosten tuli palvella yksilöä niiden tavoitteiden osalta, joita hän itse ei kyennyt toteuttamaan. Yksilöllisyyden takia yhteiskunnassa oli hyväksyttävä ristiriidat. Niitä ei saanut tukahduttaa, vaan oli tavoiteltava niiden sääntelyä. Puoluekokous ei hyväksynyt aloitetta mutta velvoitti puoluejohdon järjestämään ylimääräisen puoluekokouksen uuden periaateohjelman aikaansaamiseksi.[111]

Nuoren polven ajattelijoita oli Kari Palonen, joka oli yksi Tuhatkunnan ideologisista herättäjistä. Hänen arvostelussaan Ruotsin kokoomusnuorten johtohenkilöiden Anders Arfwedsonin, Anders Björckin ja Hans Sandebringin kir-

. . . . . .

107 Nuori Oikeisto 2/1969, pk.
108 Nuori Oikeisto marraskuu 1969, ”Liberalismi – vai patavanhoillisuus?”.
109 Tuhatkunta 3/1966, ”Kokoomus 30-lukulaisten vanhainkoti?”.
110 Vares 1999, 72.
111 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 19. – 20.4.1969, liite 6 (aloite n:o 10), PTA.

jasta ”Moderat samhällssyn” heijastuu hyvin kokoomuksen nuoren polven ajattelu. Palosen mukaan joidenkin konservatiivien tärkeimpänä tavoitteena oli yhteiskunnan säilyttäminen muuttumattomana, mitä jotkut radikaalit juuri toivoivatkin. Tällainen asennoituminen aiheutti sen, että porvarillisten puolueiden kannanmuutoksia pidettiin ”vasemmistolaistumisen” osoituksina.

Palonen tervehti tyydytyksellä Ruotsin kokoomusnuorten uusia linjauksia. Hänen mukaansa politiikassa päämäärät oli erotettava keinoista. Keinot muuttuivat yhteiskunnan kehityksen mukana, joten jokaisen puolueen oli jatkuvasti arvioitava tavoitteittensa toteuttamistapaa. Palosen mukaan Ruotsin kokoomusnuoret olivat osoittaneet, että esimerkiksi yritysdemokratia, tuloerojen kaventaminen ja yksityisen taloudellisen vallan kaventaminen eivät olleet sosialismia vaan nykyaikaisessa yhteiskunnassa ”lähes välttämättömiä edellytyksiä ‘porvarillisen’ ihmisihanteen, vapaan, itsenäisen ja vastuullisen yksilön kehittymiselle”.

Kirjan puutteena Palonen piti ”ruotsalaisen konservatismin mukaisesti” sanoutumista irti ”äärimmäisen individualistisesta yhteiskuntakäsityksestä”, jonka kirjoittajat samaistivat rajoittamattomaan taloudelliseen liberalismiin. Tämä asenne oli hänen mukaansa loogisesti ja historiallisesti väärä: ”Konservatismi ja sosialismi eivät nimittäin torjuneet rajoittamatonta manchesterliberalismia minkään mystisen ‘yhteiskunnan edun’ nimissä, vaan siksi, että sen seuraukset eivät olleet yksilöiden kannalta toivottavia.”[112]

Palonen toi kokoomusnuorten ja erityisesti Tuhatkunnan keskusteluun uudenlaisen lähtökohdan suhtautumisessa vapaaseen markkinatalouteen. Hänen mukaansa Manchester-liberalismi ei edistänyt yksilöllisyyttä, pikemminkin päinvastoin, ja oli siksi kokoomuksen ideologian kannalta vieroksuttava.[113]

Kokoomus ei ollut hyväksynyt Manchester-liberalismia enää pitkään aikaan, mutta siellä ei kenellekään tullut mieleenkään väittää, että *laissez faire* -liberalismi ei perustunut yksilönvapaudelle. Puolueen näkemys vapaudesta oli samansuuntainen kuin Manchester-liberalismin eli, että vapaus oli vapautta valtion holhouksesta. Kokoomuksen kritiikki *laissez faire* -liberalismia kohtaan perusti sosiaalisiin näkökohtiin. Täydellistä vapautta ei voitu hyväksyä, koska se mahdollisti rajoittamattoman vapauden saalistaa. Peruslähtökohta oli kuitenkin, että vapaus oli vapautta valtiosta ja sitä tuli olla mahdollisimman paljon. Ainoa rajoitus oli, että se ei saanut aiheuttaa kestämättömiä sosiaalisia ongelmia.

KNL liittyi yhteiseen rintamaan Tuhatkunnan kanssa heti vuoden 1969 puoluekokouksen jälkeen, kun Ilkka Suominen valittiin sen puheenjohtajaksi. Samalla KNL hyväksyi itselleen uuden ohjelman ja niin sanotun kokoomuslaisen manifestin, jotka perustuivat samoille individualistisille ajatuksille kuin Tuhatkunnan aloite puoluekokouksessa.

KNL:n ohjelman asettuminen kannattamaan yhteiskunnan velvollisuutta huolehtia jäsentensä sosiaalisesta turvallisuudesta ei yllättänyt, sillä ajatus ei ollut enää puolueessa kova poliittinen kysymys, vaikka oikeistosiipi kehottikin pidättyvyyteen sosiaalisissa uudistuksissa valtiontalouden tasapainon vuoksi.

. . . . . .

112 Nykypäivä 9/1969, ”Uutta konservatiivisuutta”.
113 Ks. Tuhatkunta 2/1967, ”Kokoomuksen materialismi”.

Sen sijaan uutta ja täydellisen ennenkuulumatonta olivat käsitykset yritysdemokratiasta, tulonjaon tasaisuudesta, peruskoulusta, verotuksesta ja talouden suunnittelusta.

Radikaaleinta KNL:n ohjelmassa olivat vaatimukset kansanvallan laajentamiseksi ja tulonjaon tasaamiseksi. Sen mukaan yritys- ja kouludemokratiaa tarvittiin, jotta ihmiset kykenisivät vaikuttamaan elinoloihinsa mahdollisimman paljon. Tähän kuului myös tasainen tulonjako siten, että jokainen voisi saavuttaa taloudellisen riippumattomuuden.

Peruskoulun osalta nuorten liitto meni paljon pidemmälle, kuin kokoomus oli siihen mennessä tehnyt, sillä se otti tavoitteeksi kaikille maksuttoman koulutuksen lastentarhasta siihen saakka, kun asianomainen ryhtyi ansaitsemaan omalla työllään. Ohjelmassa puolustettiin kunnallisia ja valtion kouluja ja todettiin, että yksityisistä oppikouluista ei tullut pitää kiinni koululle asetettujen periaatteitten kustannuksella.[114]

Yksityisten oppikoulujen kohtalo oli ollut kokoomuksen päähuolenaihe koulu-uudistuksessa. Tässä suhteessa KNL poikkesi täysin muusta puolueesta. Sen kannanotto ei ollut tapahtuneen tosiasian tunnustaminen, vaan se esitti opetuksen ottamisen yhteiskunnan haltuun loogisena osana kokoomuslaista ideologiaa. Kun vielä KNL:n ohjelmassa paneuduttiin perusteellisesti perheen ja lasten aseman parantamiseen ja vaadittiin ilmaista synnytystä[115], voidaan KNL:a pitää malliesimerkkinä niistä, jotka Tuure Junnilan mukaan järjestelmällisellä propagandalla levittivät käsitystä, että valtiovallan oli mahdollista ja sen velvollisuuksiin kuului ”ottaa huolehtiakseen kansalaisten hyvinvoinnista”[116].

Junnila ja muut vero-opposition edustajat tuskin yhtyivät KNL:n veropoliittisen ohjelman alkusanoihinkaan:

> Verotus saattaa yksityisestä kansalaisesta monta kertaa tuntua ikävältä rasitteelta, joka koetaan ylitsepääsemättömäksi esteeksi elintason nousussa ja josta haluttaisiin päästä kokonaan eroon. Tällöin unohdetaan, että verotus kuuluu oleellisena osana sosiaalisen markkinatalouden mekanismiin. Sen avulla julkinen valta täyttää jatkuvan kehityksen mukanaan tuomia lukuisia tehtäviä, joiden perustana on kansalaisten erilaiset kollektiivitarpeet. On kysymys yleisestä turvallisuudesta ja järjestyksestä, oikeuslaitoksesta, vanhuksista ja lapsista, sairaiden hoidosta, tieverkosta, ilman saastumisesta, jätevesistä ja meluntorjunnasta jne. Verotuksen avulla on mahdollista ohjailla koko markkinamekanismia. Periaatteellisena päämääränä verotuksessakin on kansalaisten hyvinvoinnin lisääminen, eikä siihen sen vuoksi ole syytä suhtautua nurjamielisesti. On vain kysymys siitä, kuinka se saadaan sopeutetuksi yhteiskunnan ja yksilön tarpeisiin oikealla tavalla.[117]

Myös sosiaalisen markkinatalouden käsite oli saanut KNL:n käsittelyssä uutta sisältöä, sillä painopiste oli selkeästi sanalla ”sosiaalinen”. Ajan kuluessa oli

. . . . . .

114 Kokoomuksen Nuorten Liiton poliittinen ohjelma 1970, 6–8, 18–19.
115 Sama, 15.
116 Junnila 1970, 114.
117 Kokoomuksen Nuorten Liiton poliittinen ohjelma 1970, 36.

tapahtunut melkoinen muutos, sillä 1950-luvulla sosiaalinen markkinatalous oli ollut lähes täysin markkinavetoinen. Siihen oli tullut myös suunnitelmatalouden piirteitä, sillä ohjelmassa ehdotettiin muun muassa Valtakunnansuunnitteluhallituksen perustamista koordinoimaan valtakunnan-, maakunnan-, seutu- ja kuntasuunnittelua.[118]

Kokoomuksen nuoret olivat lyhyessä ajassa luoneet ohjelman, joka monessa kohdin hyväksyi pohjoismaisen hyvinvointivaltion ja meni joissakin jopa sitä pidemmälle. KNL:n ja Tuhatkunnan viitoittamaan suuntaan oli myös koko kokoomus kulkemassa, vaikkakin pari askelta perässä.

Ruotsalainen sosiaalidemokratia – ystävä vai vihollinen?

Ruotsin oikeistopuolue oli suhtautunut sosiaalidemokraatteihin koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan kielteisesti. Voidaan jopa sanoa, että nämä olivat sille samanlainen vastustaja kuin kommunistit suomalaiselle kokoomukselle. Miten sitten suomalaiset kokoomuslaiset suhtautuivat Ruotsin sosiaalidemokraatteihin? Miten heidän asenteisiinsa vaikutti se, että Suomessa oli voimakas kommunistinen puolue eikä sosialismi ollut poissuljettu vaihtoehto?

Suomessa kokoomus oli tehnyt yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa etenkin 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Jotkut tunsivat siihen vetoa vielä ”noottikriisin” jälkeenkin. Tosin nämä piirit olivat ymmärrettävistä syistä jääneet sivuun politiikanteosta.

1960-luvun loppupuolella Raimo Ilaskivi teki aloitteen kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien yhteistyöstä. Tärkein peruste oli puolueiden kannattajakunnan samankaltaisuus, sillä kummallakin se oli pääasiassa kaupunkien ”kuluttaja-palkanansaitsijaväestö”. Niiden intressit siten yhtenivät monessa kysymyksessä. Ilaskivi kuitenkin tunnusti, että kokoomuksen puoluejohto ajoi porvarillista yhteistyötä.

Kuitenkaan todella merkityksellinen ei ole Ilaskiven ehdotus sinänsä vaan sen perustelu. Hän myönsi ideologiset erimielisyydet mutta väitti, että suomalainen sosiaalidemokratia oli ”osittain jo Yleisradion tai muiden näkymättömämpien paikkojen suojaan siirretyistä luurankomiehistään huolimatta viime vuosikymmeninä muuttunut”. Se oli menossa kohti ruotsalaista sosiaalidemokratiaa, sillä se ei yrittänyt toteuttaa teoriassa hyväksyttyjä sosialisoimistoimia. Toisaalta Ilaskivi totesi, että kokoomuksen piirissä etenkin nuori polvi oli lähentymässä sosiaalidemokraattien ajattelua. Puhtaasti taloudellisen liberalismin leimaamasta talouspoliittisesta ajattelusta oli luovuttu, ja valtion toiminta ja julkisen vallan talous- ja suhdannepolitiikka oli tunnustettu käytännön realiteetteina.[119]

Tämä oli varsin erikoislaatuinen johtopäätös mieheltä, joka oli tähän mennessä keskittynyt vastustamaan veronkorotuksia. Karjalaisen ja Virolaisen hallitusten aikana Ilaskivi käytännössä oli johtanut kokoomuksen ”verokapinallisia”. Hänen ajamansa politiikka muistutti kovasti Ruotsin oikeistopuolueen

. . . . . .

118 Sama, 35.
119 Ilaskivi 1969, 180–181.

Pentti Poukan päätoimittaja-aikana (1964 – 1976) Uusi Suomi terävöitti ja oikeistolaisti linjaansa. Tämän seurauksena lehti joutui Urho Kekkosen silmätikuksi. Kokoomuksen johto sai useaan otteeseen vastata syytteisiin lehden ulkopoliittisesta "aisanylipotkimisesta", ja se alkoi olla ulkopoliittista suunnanmuutosta yrittäneelle puoluejohdolle kiviriippa. Tilanne selkeytyi vuonna 1976, kun lehti julistautui sitoutumattomaksi. (Kuva Uuden Suomen/Iltalehden kuva-arkisto)

1950-luvun veronalennuksia vaatinutta politiikkaa, joka oli suuntautunut juuri sosiaalidemokraatteja vastaan. Nyt Ilaskivi piti suomalaisten sosiaalidemokraattien hyvänä puolena sitä, että he lähentyivät ruotsalaista sosiaalidemokratiaa.

Uuden Suomen päätoimittajalla Pentti Poukalla oli hieman toisenlainen näkemys ruotsalaisesta sosiaalidemokratiasta. Hän oli Ilaskiven kanssa samaa mieltä siinä, että se ei ollut sosialismia. "Sosialismista se on ihan yhtä kaukana kuin muhamettilaisuus kristinuskosta". Hänen mielestään Ruotsin sosiaalidemokraatit olivat joutuneet tragikoomiseen tilanteeseen. He olivat hylänneet sosialismin mutta säilyttääkseen kasvonsa silti heiluttelivat punaisia lippuja. "Ruotsissa ollaan siis matkalla sosialismiin saavuttamatta sitä milloinkaan (mikäli asia sosiaalidemokraateista riippuu)". Koska ruotsalainen sosiaalidemokratia ei enää tavoitellut sosialismia, jäljelle jäivät vain edistys ja uudistus. Sosiaalidemokraattien piti jotenkin erottua porvarillisuudesta, ja se kävi edistyksen

avulla. Siitä oli kuitenkin tullut pakkomielle, ja suomalaiset yrittivät seurata perässä tässä ”edistyksen kilpajuoksussa”, joka tarkoitti useimmiten ”edistystä pelkän edistyksen vuoksi”.[120]

Näille kahdelle kokoomukselaiselle tavalle suhtautua Ruotsin sosiaalidemokraatteihin oli yhteistä vakaumus, että he olivat luopuneet sosialismista. Näin siitä huolimatta, että Ruotsissa oli juuri sosialisoitu apteekkilaitos. Poukan mielestä ruotsalaiset olivat niin rikkaita, että he kykenivät kustantamaan kokeiluja, joihin köyhällä Suomella ei ollut varaa. Tässä suhteessa hänen argumentointinsa muistutti 1940- ja 1950-lukujen konservatiivien argumentointia: tavoitteet olivat hyviä ja kannatettavia, mutta niihin ei ollut varaa.

Toisaalta hän oli sitä mieltä, että suomalaiset eivät täysin ymmärtäneet, mistä Ruotsin uudistuksissa oli ollut kysymys. He eivät erottaneet poliittista teatteria aidosta asiasta vaan ryntäsivät ”orjallisesti” ”tragikoomiseen edistyskilpailuun”. Seurauksena olivat muun muassa valtiontalouden vaikeudet.[121]

Ilaskiven näkemys viittasi toisenlaiseen ajatteluun. Hänen mukaansa sekä porvarillinen aate että sosiaalidemokratia olivat joutuneet ja joutuivat tekemään myönnytyksiä. Sosiaalidemokraattien oli tunnustettava markkinatalouden paremmuus sosialismiin verrattuna, ja porvarien oli suostuttava valtion puuttumiseen talouselämään ainakin jossain määrin.

Ilaskivi piti hyvinvointivaltiota sosialismin vaihtoehtona, jossa sosiaalipolitiikalla toteutettiin oikeudenmukaisuus ja sosiaalisuus paremmin kuin sosialisoimalla tai puuttumalla tulonjakoon. Hän ei ollut muuttanut suhtautumistaan verokysymyksiin vaan huomautti, että oikein hoidettu sosiaalipolitiikka mahdollisti ahkeruutta ja opintoja palkitsevan palkka- ja veropolitiikan. Ehkä merkittävintä Ilaskiven pohdinnoissa oli hänen tulkintansa ruotsalaisesta yhteiskunnasta:

> Silloin kun pääsemme vaiheeseen, jossa Ruotsissa tai USA:ssa vallitsevalla tavalla ”hard working man” - kovaa työtä tekevä mies – on kaikkien kunnioittama esikuva ja hänen hyvinvointinsa tavoite, johon muut pyrkivät samanlaisten omien ponnistusten avulla pääsemään, voidaan puhua edellytyksistä korkeaan elintasoon.[122]

Voidaan vain kysyä, mitä mieltä Ruotsin oikeistopuolue/Maltillinen Kokoomuspuolue olisi ollut tällaisesta ruotsalaisen yhteiskunnan kuvauksesta, sillä olihan se pitkään leimannut Ruotsin puolisosialistiseksi. Suomalaisesta näkökulmasta asia näytti kuitenkin olevan toisin, sillä Suomea vauraampana Ruotsi ei voinut olla edes puolisosialistinen. Jos se olisi ollut sitä, väitteet markkinatalouden paremmasta kyvystä tuottaa hyvinvointia olisivat joutuneet häpeään.

Toki ruotsalaisella sosiaalidemokratialla myös lyötiin kotimaisia sosiaalidemokraatteja. Erkki Hara valitti, että kansanrintamahallituksen aikana heitä ei enää erottanut kommunisteista, kun he olivat voitonhuumassaan aloittaneet

. . . . . .

120 Poukka 1969, 71–73, 80–82.
121 Sama, 82.
122 Ilaskivi 1969, 93–94.

puolueen nuoren radikaaliaineksen johdolla hyökkäyksen perinteistä yhteiskuntajärjestelmää vastaan.

> Joskin eroja on vielä löydettävissä, sos.dem. puolueen linja on joka tapauksessa nykyisten kansanrintamahallituksen aikana vahvasti hämärtynyt perinteisestä pohjoismaisesta sosiaalidemokratiasta. Tämä on sitäkin valitettavampaa kun muistamme, että sosiaalidemokraatit yhdessä Kokoomuksen kanssa ovat olleet tämän valtakunnan vahvin turva kommunismia vastaan.[123]

Ilaskiven, Haran ja Poukankin suhtautuminen heijastelee ajankohtaa. 1960-luvun lopusssa opiskelijat liikehtivät ympäri maailmaa. Tämä näkyi vuoteen 1969 mennessä jo puolueissakin ja etenkin niiden nuorisojärjestöissä. Sosialismi ja muut radikaalit aatteet nousivat uudelleen esiin. Myös sosiaalidemokraattisessa puolueessa oli kansanrintamahallituksen innoittamana alettu jälleen keskustella sosialisoimisesta.

Tässä ilmapiirissä ruotsalaisten sosiaalidemokraattien, erityisesti Erlanderin, linja tuntui maltilliselta. Toisaalta oikeistossa alkoi uuden etsintä. Kuten Ilaskivi totesi, nuori polvi ei pitänyt puhdasta markkinataloutta hyvänä vaan tunnusti valtion puuttumisen talouselämään ja suhdannepolitiikkaan jollei muuksi niin ainakin tosiasiaksi, jonka kanssa oli elettävä. Toisaalta sosialismin uhka ja hyökkäykset ”porvarillista hegemoniaa” vastaan panivat oikeiston etsimään markkinataloudelle pehmentäjää, joka vähentäisi vaatimuksia sosialismiin siirtymiseksi. Hyvinvointivaltio oli juuri sellainen.

Kohti uutta vuosikymmentä ja uusia vaaleja

Tultaessa yhä lähemmäksi 1970-lukua kokoomus alkoi tarkistaa politiikkaansa. Merkki uudesta asennoitumisesta oli niin sanottu avaus vasemmalle, jonka puheenjohtaja Juha Rihtniemi teki vuoden 1969 puoluekokouksen alla. Helsingin Sanomille antamassaan lausunnossa hän ilmoitti kokoomuksen olevan valmis yhteistyöhön kommunistien kanssa. Syynä oli, että kommunistit olivat poistaneet puolueohjelmastaan niin sanotun väkivaltapykälän ja pyrkivät sosialistiseen yhteiskuntaan rauhanomaisesti. Puoluekokouksessa vanhan polven edustajat, lähinnä Tuure Junnila ja Yrjö Soini, tuomitsivat käännöksen, kun taas nuoret hyväksyivät sen. Asiasta ei annettu julkilausumaa, sillä puolueen sisäistä jakoa ”ei haluttu viedä äänestykseen”. Olivathan eduskuntavaalit vain vajaan vuoden päässä.[124]

Puoluekokouksessa käsiteltiin muun muassa yhteenvetoa puolueen ja eduskuntaryhmän toiminnasta sekä viitoitettiin lähiajan politiikan suuntaa. Sosiaalipoliittisesti oltiin varsin vanhoilla linjoilla. Sosiaaliturvaa pidettiin kansalaisten perusoikeutena, mutta uudistukset toivottiin mitoitettaviksi taloudellisen kasvun rajoihin. Lisäksi painotettiin omatoimisuutta ja tarpeen tutkimista ennen avustusten myöntämistä. Samaa vaati puolueen puheenjohtaja poliittista tilannetta selostaessaan.

. . . . . .

123 Suomen Nainen 2/1970, ”Kokoomuksen ideologinen kuva”.
124 Virmavirta 1977, 130–132; Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 19.–20.4.1969, PTA.

Tulevaisuuden uudistuksiksi ehdotettiin muun muassa lapsilisien porrastamista varallisuuden ja lapsiluvun mukaan ja perheenäitien elämän helpottamista kehittämällä kotihoitoa, jotta äiti voisi valita työn ja kodin välillä. Sosiaaliturvapolitiikan pääkohteita olivat vanhukset ja sotainvalidit.[125] Lapsilisien porrastamista vaadittiin perhekustannusten tasauskomitean mietinnön perusteella ja perusteltiin tutkimustuloksilla, että lapsiperheiden elintaso laski lapsiluvun kasvaessa. Porrastamalla lapsilisät voitaisiin luopua tarveharkintaisesta perhelisästä.[126]

Erkki Hara kiteytti eduskuntaryhmän enemmistön kannaksi sosiaalisiin uudistuksiin, että kokoomus kannatti ”järkevää uudistuspolitiikkaa”. Erityisen tärkeää niiden suunnan seuraaminen oli nyt, kun vasemmistoradikaalit ”pyrkivät kääntämään kaiken uudistuspolitiikan yhteiskuntajärjestelmän muutokseen vievälle raiteelle”.

Kokoomus oli esittänyt ja kannattanut ”tarpeellisiksi havaittuja uudistuksia vankkumatta silloin, kun ne ovat koko yhteiskuntaa edistävinä kypsyneet ratkaisuasteelle”. Se oli toistuvasti muistuttanut, että niiden tuli olla ”valtiontaloudellisesti kestävällä pohjalla”. Esimerkkejä liiallisesta innosta olivat liikepankkien sosialisoimiskysymys, yliopistohallinnon uudistus ja vähimmäispalkka.

Viimeksi mainitusta Hara totesi, että köyhyyden ongelmaa ei ratkaistu liittämällä työsopimuslakiin vähimmäispalkkapykälä. Taloudellisen kasvun edistäminen ajoi köyhien asiaa paremmin kuin lainsäädäntö. Haran mukaan kokoomuksen oli tuettava ”järkevää uudistuspolitiikkaa”, joka oli kuitenkin mitoitettava ja ajoitettava valtakunnan kantokyvyn mukaan.[127]

Nuoret eivät enää tyytyneet Haran edustamaan konservatismiin vaan halusivat yhdistää liberalismin ja konservatismin parhaat puolet. Heidän mielestään puolueessa oli oltava tilaa monille näkemyksille, eikä se saanut jäädä yhteiskunnan nopeassa muutoksessa polkemaan paikalleen, vaan sen tuli lisätä joustavuuttaan ja yrittää muuttua todelliseksi yleispuolueeksi, joka vetoaisi lisääntyvään liikkuvien äänestäjien joukkoon.[128]

Kokoomusnuorten aktivoituminen ja ideologinen etsintä näkyivät vuoden 1970 eduskuntavaaleissa. KNL:n ja Tuhatkunnan tukemat ehdokkaat kokoontuivat syksyllä koordinoimaan yhteistä vaalikampanjaa. Tämä seitsemän nuoren miehen ryhmä, joka kutsui itseään ”remonttimiehiksi”, piti esillä KNL:n ja Tuhatkunnan propagoimaa yksilökeskeistä ideologiaa. He väittivät, että kokoomus oli ollut tahtomattaan mukana ”elintasopolitiikan sosialistisessa tulkinnassa”, koska se oli esiintynyt pelkästään taloudellisena asiantuntijapuolueena. Tämä oli osittain johtunut ”porvarillisesta ennakkoluuloisuudesta”, joka ilmeni

. . . . . .

125 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 19.–20.4.1969, liitteet 4 ja 5 sekä Rihtniemen selostus poliittisesta tilanteesta, PTA. Ks. myös Nykypäivä 3/1969, ”Kokoomuksen sosiaalipolitiikkaa”; 2/1970, ”Vastuun vuosikymmen”; Suomen Nainen 3/1969, ”Kokoomuksen ehdotuksia lähiajan sosiaalipoliittisiksi toimenpiteiksi”.

126 Suomen Nainen 11/1966, ”Perhepolitiikan nykymotiivit”.

127 Nykypäivä 2/1970, ”Järki mukana uudistuksissa”.

128 Nykypäivä 9/1968, ”Yleispuolueen asennekehitys nopeaa”.

Remonttimiesten ydinryhmä tällä kertaa tietöissä. Vasemmalta nuorten liiton puheenjohtaja Ilkka Suominen, Tuhatkunnan puheenjohtaja Ilkka Viippola, nuorten liiton pääsihteeri Weijo Pitkänen ja Tuhatkunnan pääsihteeri Heikki S. von Hertzen. He päättivät koota syksyllä 1969 nuorten kansanedustajaehdokkaiden ryhmän, joka teki vaalikampanjaa yhdessä. Siihen kuului edellä mainittujen lisäksi Jouni Mykkänen, Pertti Salolainen, Juha Vikatmaa, Jaakko Kentala ja Väinö Saario. Ryhmä ryhtyi kutsumaan itseään remonttimiehiksi Juha Vikatmaan vaalikampanjan innoittamana. (Kuva Uuden Suomen/ Iltalehden kuvaarkisto)

tarpeellisten uudistusten pitämisenä ”vasemmistolaisena propagandana” ja jonka takia Suomessa ei ollut oikeistolaista uudistuspolitiikkaa.[129]

Kokoomukseen syntyneet kaksi linjaa viestivät käymistilasta, johon se oli 1970-luvulle tultaessa joutunut. Nuori polvi oli omaksumassa individualismille perustuvan ideologian, jossa monet hyvinvointivaltiolle tyypilliset palvelut ja etuudet voitiin perustella yksilön hyvinvoinnin parantamisella ja valinnan mahdollisuuden lisäämisellä. Haran tapaiset perinteiset konservatiivit taas korosti-

. . . . . .

129 Nuori Oikeisto tammikuu 1970, ”Ideologiamme uudet vaatteet”. Remonttimiesten kokoontumisesta Smolander 1994, 22–25.

vat malttia ja tarkastelivat asioita kokonaisuuden näkökulmasta. He uskoivat taloudellisen kasvun hyödyttävän pitkällä aikavälillä sekä rikkaita että köyhiä.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä oli vielä pääosin niiden kannalla, joille oli tärkeää sosiaalisten uudistusten pysyminen talouskasvun rajoissa. Päinvastaisessa tapauksessa he pelkäsivät valtion joutuvan korottamaan veroja, hintoja ja maksuja. Poliittisessa käsikirjassa laskettiin kansanrintamahallitusten tehneen näin tammikuuhun 1970 mennessä 264 kertaa. Verotus oli kokoomuksen kritiikin pääkohde, mutta sen tyytymättömyyden ilmaukset olivat laimentuneet. Se oli kyllä sitä mieltä, että verotuksella ei saanut estää yrittämisen halua, mutta tunnusti samalla valtiolle tiettyjä tehtäviä, jotka paransivat kansalaisten edellytyksiä toimeentuloon, yrittämiseen, elintason nousuun ja viihtyvyyteen. ”Kokoomus kannattaa sosiaalista, mutta samalla dynaamista veropolitiikkaa, joka kiihottaa yrittämään ja edistää siten taloudellista kasvua”, Poliittisessa käsikirjassa sanottiin.[130]

Verotuksen kiristyminen oli hyvä vaalivaltti, jonka lisäksi kokoomus yritti käyttää hyväkseen Yleisradion ”vasemmistolaistumista” ja ”radikalisoitumista” sekä yliopistojen hallinnonuudistusta. Vaalilauseekseen se otti ”Kansa näkee jo punaista”, mikä viittasi sekä Yleisradioon että hallituspolitiikkaan. Sen sijaan vaaliaseet tulivat sosiaalipolitiikasta, ja niitä olivat asuntopolitiikka sekä lasten ja vanhusten asema.[131]

Asuntopolitiikassa mallia oli otettu Ruotsin veljespuolueelta, joka oli menestynyt sen avulla vuoden 1966 vaaleissa. Kokoomuslaiset olivat kirjoitelleet asumisesta ahkerasti koko vaalikauden. Heidän perusväittämänsä oli, että yksityinen asuntotuotanto pystyi tuottamaan enemmän ja halvemmalla kuin ”sosiaalinen asuntotuotanto”.[132]

Vaihtoehtoaan kokoomus kutsui ”ihmiskeskeiseksi yhteiskunnaksi”. Perinteisen yrittäjyyden rinnalle se nosti rakennetyöttömyyden poistamisen siten, että luotaisiin pitkäaikaisia työpaikkoja, tehostettaisiin ammattikoulutusta ja aloitettaisiin uudelleen- ja jatkokoulutus. Lisäksi ajan hengen mukaisesti otettiin huomioon nuoret ja korostettiin henkisen ja aineellisen turvallisuuden takaamista. Huomattavan kiinnostuneita oltiin myös vanhuksista.[133]

Sosiaalipoliittisten kysymysten käyttö vaalikampanjassa osoittaa, että kokoomus oli kääntymässä hyvinvointivaltion kannalle. Näin on pääteltävä siitä huolimatta, että köyhäinhoitoajatteluun viittaavia ilmauksia oli vielä jäljellä ja että sosiaalipolitiikan hyväksikäyttö saattoi olla puhtaasti taktista, keino päästä käsiksi uusiin äänestäjäryhmiin.

. . . . . .

130 Poliittinen käsikirja vuodelle 1970, 47–48.

131 Virmavirta 1977, 133.

132 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 28.9.1966 (Rihtniemen selonteko), PTA; Nykypäivä 10/1966, ”Puolesta ja vastaan”; 7/1967, ”Asuntotuotannon rahoituksesta”; Ilaskivi 1969, 140–149: Ruotsissa oikeistopuolue oli kunnallisvaaleissa mennyt eteenpäin yhdellä prosenttiyksiköllä. Ruotsin oikeistopuolueen asuntopolitiikasta ks. Högerpolitik 1966, 60–66.

133 Nykypäivä 2/1970, ”Vastuun vuosikymmen”; Suomen Nainen 1/1970, ”Kokoomuksen tarjoama vaihtoehto: ihmiskeskeinen yhteiskunta”; 2/1970, ”Hyvinvointivaltio ei saa unohtaa vanhoja ihmisiä”. Vrt. Nykypäivä 9/1968, ”Työllisyys 70-luvulla”.

Kohti konsensusta (1970–1975)

Vanhan ja uuden risteyksessä

Kokoomus menestyy protestivaaleissa 1970

Vuoden 1970 vaaleissa kokoomus esiintyi nuorekkaana ja kosiskeli liberaalisti asennoituvia. Kampanjaa käytiin näissä merkeissä painottaen muun muassa sosiaalipoliittisia kysymyksiä, vaikka kokoomuksen kampanjointia helpotti myös tyytymättömyys henkisen ilmapiirin vasemmistolaistumista kohtaan. Virkkusen menestyksekäs presidenttikampanja oli jo antanut vihiä protestimielialasta.

Merkki pyrkimyksestä nuorentua olivat nuoret ehdokkaat, jotka tekivät yhteistä vaalikampanjaan edellä mainitun ”remonttimies” -tunnuksen alla. Nuorekkuutta imagoon toi myös puheenjohtaja Rihtniemi, joka menestyi erinomaisesti televisioruudussa. Hän rohkaisi kokoomuslaista nuorisoa aktiivisuuteen eikä pelännyt aatteellista pohdiskelua eikä uudelleenarviointeja.[1] Hän sopi paikalleen erinomaisesti aikana, jolloin TV-vaaliväittelyt ratkaisivat vaalit ja nuoria äänestäjiä oli enemmän kuin koskaan.

Vaaleista tuli protestivaalit, sillä menestyjät olivat kokoomus, joka lisäsi paikkalukuaan 11:llä, ja Veikko Vennamon SMP, joka sai aiemman yhden sijasta kahdeksantoista kansanedustajaa. Hallitusrintama kärsi raskaan tappion menettäen peräti 29 paikkaa. Eduskuntaan tuli jälleen porvarienemmistö, joka tosin oli SMP:n varassa.

Paradoksaalista tässä oikeiston vaalivoitossa oli, että puolueiden sisällä etenivät ”vasemmistovoimat”. Ilmiö oli esiintynyt käänteisenä vuoden 1966 vaalissa. Vuonna 1970 esimerkiksi entinen LKP:n kannattaja, joka siirtyi äänestämään kokoomusta, valitsi mieluummin ”edistykselliseltä” vaikuttavan ehdokkaan kuin ”patavanhoillisen”. Kokoomus vetosi erityisesti nuorisoon saaden huomattavan määrän uusista äänistään ensi kertaa uurnilla olleilta.[2]

Remonttimiehistä eduskuntaan nousivat Juha Vikatmaa, Ilkka Suominen, Jouni Mykkänen ja Pertti Salolainen. He nimesivät kokoomuksen heikkoudeksi saamattomuuden sosiaalipolitiikassa[3], ja heidän panoksensa puolueen sosiaali- ja talouspolitiikan kääntämisessä hyvinvointivaltiolle myönteiseksi oli suuri, jollei aivan ratkaiseva. Muutenkin he muovasivat puolueen linjaa merkittävästi.

Remonttimiehet saivat tukea tavoitteilleen puoluejohdolta, sillä myös Rihtniemi kannatti uudistuspyrintöjä. Esimerkki johdon halusta muuttaa puoluetta yhä nuorekkaammaksi ja ”edistyksellisemmäksi” on vuonna 1970 julkaistu kir-

. . . . . .

1 Virmavirta 1977, 135.
2 Sänkiaho 1970, 92.
3 Von Hertzen ym. 1970, 17.

ja ”Oikea vaihtoehto”, jonka kirjoittajista peräti kolme oli remonttimiehiä mutta ei ketään puolueen oikealta laidalta.

Vaalien jälkeisessä puoluevaltuuston kokouksessa puhuttiin uudistumisen tarpeellisuudesta etenkin sosiaalipolitiikassa ja kiiteltiin, että painopiste oli siirtymässä siihen. Ratkaisuun oli tulossa monia sosiaalipoliittisia kysymyksiä, joiden kartoittamista puoluevaltuusto päätti ehdottaa.[4] Ennakointi johtui siitä, että tuolloin ei vielä tiedetty hallituksen kokoonpanoa ja kokoomuksessa eläteltiin toiveita siihen pääsystä. Uudistusmyönteisyyden myös uskottiin tekevän kokoomuksesta houkuttelevan kumppanin.

Meno hallitukseen ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys, ja kevään mittaan optimistisimmatkin ymmärsivät, ettei se onnistuisi. Kun presidentti nimitti Juha Rihtniemen ensimmäiseksi tunnustelijaksi, mieliala oli korkealla. Hän ei kuitenkaan onnistunut, ja vuoro annettiin SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasiolle, jolle kävi samoin.

Rihtniemi pääsi koettamaan vielä uudelleen tehtävänään hallituksen muodostaminen vaaleissa menestyneiden puolueiden pohjalle. Kuviot alkoivat tuntua pakollisilta, etenkin kun keskustapuolue kieltäytyi yhteistyöstä. Sen sijaan kansanpuolueet suostuivat, ja Rihtniemi päätti yrittää vähemmistöhallitusta. Kekkonen kuitenkin hylkäsi hankkeen, koska sellainen ei kuulunut toimeksiantoon. Myöhemmin hän perusteli kokoomuksen ulosjättämistä huonolla työmarkkinatilanteella ja puolueen ulkopoliittisilla rasitteilla.[5]

Lopulta päädyttiin Teuvo Auran virkamieshallitukseen, jota epävirallisesti kutsuttiin ”vapaapalokunnaksi”. Valtiovarainministerinä oli kokoomuslainen, Päiviö Hetemäki. Sitä tarvittiin vain pari kuukautta, sillä kesällä 1970 pantiin pystyyn Ahti Karjalaisen hallitus, jossa olivat kansanrintamapuolueiden lisäksi kummatkin kansanpuolueet. Kokoomus putosi neuvotteluista heti alussa, ja sille alkoi selvitä, että se oli tuomittu pysyvään oppositioon.

Ongelmallisinta kokoomukselle oli ulkopolitiikka, sillä hallituskelpoisuus edellytti hyviä suhteita Kekkoseen ja Neuvostoliittoon. Kesällä 1970 Neuvostoliitto painosti puolueen saamiseksi ulos hallitusneuvotteluista, mutta esteitä asetettiin myös Tamminiemestä[6] . Kokoomuksen johdossa ja erityisten nuorten piirissä pääteltiin, että tie hallitukseen kulki presidentin ja keskustapuolueen kautta. Suurena haittana pidettiin oikeistosiiven ja erityisesti Tuure Junnilan ulkopoliittista toimintaa sekä Uuden Suomen kirjoittelua, sillä Kekkonen tuntui tekevän johtopäätöksensä kokoomuksen todellisesta luonteesta niiden perustella. Ne mitätöivät johdon avaukset, kuten esimerkiksi kommunistien ja Paasikiven – Kekkosen linjan tunnustamisen.[7]

Umpikujasta yritettiin ulos muun muassa etsimällä yhteyttä keskustapuolueeseen. Lähentymispyrinnöissä menivät pisimmälle remonttimiehet, jotka suunnittelivat keskustapuolueen K-linjan, RKP:n ja LKP:n kanssa uutta puolu-

. . . . . .

4 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 22.4.1970 (esim. Vaittisen, Salolaisen, Walleniuksen ja Kaupin puheenvuorot), PTA.
5 Virmavirta 1977, 136–138; Suomi 1996, 398–402.
6 Seppinen 1997a, 411; Suomi 1996, 402.
7 Kekkosen asenteesta kokoomusta kohtaan Suomi 1996, 370–372; Suomi 1998, 372.

etta. Se olisi ollut keskustalainen, ja kokoomuksesta siihen olisivat kuuluneet ainakin ”sosiaalisen valintatalouden edustajat”. Kokoomuslaisten näkökulmasta tarkoituksena oli luoda oikealle laidalle ”sylkykuppi”, jota olisi voitu syyttää ”ulkopoliittisista aisanylipotkimisista”.[8] Hankkeesta ei kuitenkaan tullut mitään, vaikka kokoomuksesta oikealle syntyikin vuonna 1973 Kekkosen uudelleenvalintaa koskeneen poikkeuslain jälkimainingeissa perustuslaillinen puolue.

Tämä äärimmäinen esimerkki kertoo kokoomuksen ilmapiiristä 1970-luvulla. Nuorten piirissä oltiin valmiita menemään hyvin pitkälle ulkopoliittisen paitsion rikkomiseksi. Johto ei ollut valmis yhtä radikaaleihin ratkaisuihin mutta kannatti kuitenkin avoimesti keskustayhteistyötä parhaana keinona hallitusoven avaamiseksi. Taustavaikuttajista Päiviö Hetemäki näyttää olleen innokkain keskustayhteistyön puolestapuhuja jo 1960-luvulla[9]. STK myös antoi mittavaa rahoitusapua moniin Vikatmaan ja muiden nuorten operaatioihin, jotka tähtäsivät uuden puolueen perustamiseen[10].

1970-luvun alkupuoli oli kokoomuksen historian myrskyisimpiä ajanjaksoja. Kiistelyn aiheena oli useimmiten Kekkonen. Suhtautuminen häneen ja hänen ulkopolitiikkaansa jakoi puolueen kahtia. Erityisesti poikkeuslaki aiheutti kiihkeitä tunteita ja lähes hajotti kokoomuksen. Muita erimielisyyden aiheita oli esimerkiksi talous- ja sosiaalipolitiikassa. Tämä näkyi myös käsiteltäessä uutta periaateohjelmaa.

Ohjelma joka ei tyydyttänyt juuri ketään

Kokoomus kokoontui loppukeväästä 1970 Espooseen käsittelemään uutta periaateohjelmaa. Auran virkamieshallitus oli muodostettu kaksi viikkoa aiemmin, joten tunnelmat eivät olleet niin iloisia, kuin suuren vaalivoiton jälkeen olisi voinut odottaa.

Ohjelmaehdotus perustui vanhalle ideologialle. Tavallaan ehdotuksessa palattiin 1950-lukua edeltäneeseen aikaan, sillä sosiaalista markkinataloutta ei mainittu siinä lainkaan vaan puhuttiin vapaasta markkinataloudesta. Jukka Rissanen ehdotti puoluekokouksessa ”vapaan” korvaamista ”sosiaalisella”, mutta ehdotus hylättiin ääniä laskematta.[11]

Tämä kertoi ”oikeistolaisesta” suuntauksesta, joka oli perintöä Matti Virkkusen vaalikampanjasta mutta myös siitä, että nuorilla ei ollut ollut kovin suurta sanansijaa ohjelman kirjoittamisvaiheessa. Heidän näkemyksensä ei tosin kenties vielä vuosina 1969 ja 1970 ollut kiteytynyt niin selkeäksi, että se olisi ollut varteenotettava vaihtoehto. Siihen mennessä heidän panoksensa oli ollut vain kielteistä suhtautumista vanhoihin arvoihin, ei niinkään uusien esiintuomista[12].

Puoluekokouksen avasi puheenjohtaja Rihtniemi katsauksella vaalimenestyksen syihin. Yhdeksi tärkeimmistä hän nimesi kansan hylkäystuomion sosia-

. . . . . .

8 Smolander 1994, 74–75.
9 Esim. Jouko Loikkasen kirje Urho Kekkoselle 26.9.1966, Urho Kekkosen vsk. 1966, TPA; Jouko Loikkasen muistio Urho Kekkoselle 3.3.1967, Urho Kekkosen vsk. 1967, TPA.
10 Smolander 1994, 76.
11 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–24.5.1970, PTA.
12 Airas 1976, 57.

lisoinnille mutta arvioi myös hyökkäysten eettisiä ja siveellisiä arvoja vastaan lisänneen kannatusta. Kolmas syy liittyikin sitten hyvinvointiproblematiikkaan. Rihtniemen mielestä kokoomusta oli auttanut yksilön aseman muuttuminen ”teollistuvassa ja samalla keskittyvässä yhteiskunnassa”, sillä suomalainen halusi pitää itsellään mahdollisimman laajan poliittisen ja taloudellisen päätäntävallan. Puolueiden ja etujärjestöjen aseman vahvistuminen sekä yleisen talouspolitiikan aiheuttama keskitys olivat puristaneet yksilölliset ratkaisut ”yhä ahtaammalle alueelle”.[13]

Yksilönvapaus siis nosti päätään. Toki se oli ollut mukana aiemminkin, mutta nyt sen sävy oli toisenlainen. Puhuttiin moniarvoisuudesta ja yksilöllisyydestä. Rihtniemi selvitti, mitä niillä tarkoitettiin – tai pikemminkin mitä ei tarkoitettu:

> Mitä tulee moniarvoisuuteen ja yksilöllisyyteen, luin eräästä ruotsalaisesta kirjasta mielestäni erittäin hyvän toteamuksen. Siinä sanottiin, että ruotsalainen herra Svensson joutuu asuntoon, jonka asunnonvälitys on hänelle osoittanut ja jonka piirustukset on laatinut valtiollinen rakennuskonttori; sen jälkeen hän tulee julkisella liikennevälineellä työpaikkaansa, hänen lapsensa menevät osoitettuun kouluun ja oppivat siellä osoitettuja asioita; sen jälkeen tämä kaveri menee työhön, tekee työnantajan määräämät työt, sen jälkeen hän tulee kotiin ja syö ja katsoo valtiojohtoista televisiota ja menee nukkumaan. Ainoa, mistä hän itse on saanut määrätä koko päivänä on, mitä hän syö. Kaikki muu on organisoitu hänelle – toisaalta sekin on; senkin vaimo sanoo tavallisesti![14]

Rihtniemen mukaan moniarvoisuuden ja erilaisuuden hyväksyminen ei koskenut pelkästään talouspolitiikkaa vaan kuului myös sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Kokoomus ei saanut jäädä pelkästään talouspoliittiseksi asiantuntijapuolueeksi, vaan sen tuli ottaa ihminen itseisarvoksi.[15]

Rihtniemen korostama yksilönvapaus viittasi negatiiviseen vapauteen, vapauteen valtion holhouksesta. Toisaalta hänen sosiaaliturvalle antamansa tunnustus osoittaa, että hän ainakin osittain hyväksyi myös positiivisen vapauden. Hän nosti muodollisen vapauden rinnalle ihmisten todelliset mahdollisuudet toteuttaa itseään.

Periaateohjelman kirjoittaminen oli lähtenyt liikkeelle vuotta aiemmin Kansallisten Ylioppilaitten puoluekokoukselle jättämästä aloitteesta, jossa hahmoteltiin yksilökeskeisyyteen perustuva yhteiskuntamalli[16]. Ohjelman muotoili kuitenkin vanha polvi, ja niinpä siinä vallitsivat perinteiset arvot, joilla kokoomus tarkoitti Suomen itsenäisyyttä, kansanvaltaista valtio- ja oikeusjärjestelmää sekä ”isänmaahan kohdistuvaa kiintymystä”.[17]

Nuoren polven kritiikki kohdistui ensi sijassa viimeksi mainittuun. Tuhatkunnan ja KNL:n edustajien mukaan ohjelman olisi pitänyt lähteä yksilöllisyy-

. . . . . .

13 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–24.5.1970, PTA.
14 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 8.1.1970, PTA.
15 Sama.
16 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 19.–20.4.1969, liite 6 (aloite n:o 10), PTA.
17 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 5.

destä, josta muut periaatteet, kuten Suomen itsenäisyys ja kansanvaltainen valtio- ja oikeusjärjestys, olisi tullut johtaa.[18] Ohjelmassa tosin todettiin, että ”yhteiskunnan tärkein osa ovat ihmisyksilöt”[19], mutta nuorten mielestä se ei riittänyt vaan ideologia olisi pitänyt tavallaan kääntää ympäri siten, että lähtökohta olisivat olleet yksilöt ja kollektiivisia tavoitteita olisi perusteltu heidän mahdollisuuksiensa, oikeuksiensa ja vapauksiensa turvaamisella.

Vanha polvi – etenkin kaikkein oikeistolaisimmat ja antikommunistisimmat – väitti, että ohjelma vesitti puolueen arvoja ja kutsui sitä ”hyytelöksi, joka ei maistunut miltään” ja ”kuorituksi maidoksi”. Tuure Junnilan mielestä pahin heikkous oli kommunismin vastustuksen laimeneminen. Hänen mukaansa muutoksiin ei edes ollut aihetta, sillä puolue oli käynyt ”varsin voitollisen vaalitaistelun tähänastisen ohjelman perusteella”. Vanhaa polvea huolestuttivat aikeet vähentää kodin, uskonnon ja isänmaan tärkeyttä, ja se muistutti, että juuri niitä puolustamalla oli menestytty vaaleissa.[20]

Vaikka ohjelmassa ei enää puhuttu ”sosiaalisesta markkinataloudesta”, sosiaalisuus oli silti näkyvästi esillä. Siitä todettiin: ”Yleisen hyvinvoinnin kasvun edellytyksenä puolue pitää sosiaalisen turvallisuuden edistämistä ja ihmisten henkisestä ja aineellisesta elinympäristöstä huolehtimista”. Kuitenkin muistutettiin myös, että hyvinvointi edellytti ”terveellä pohjalla toimivaa talouselämää”, jonka tuli perustua ”vapaaseen markkinatalouteen ja kansainvälisen kilpailukyvyn lisäämiseen”.

Ohjelman mukaan valtion tehtävänä oli ”luoda aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin sekä erilaisten toimintojen perusta ja kehittää sitä”. Sen tuli toimia aloilla, jotka eivät kuuluneet yksityisille kansalaisille tai yhteisöille, mutta samalla huomautettiin, ettei julkinen valta saanut aiheuttaa tarpeettomia esteitä ”yhteiskunnan jäsenten vapaalle toiminnalle”. Vielä tähdennettiin, että yhteiskunnan oli ”tarkoituksenmukaisen sosiaaliturvajärjestelmän avulla” turvattava yksilön turvallisuus ja hyvinvointi hänen suorituskykynsä heikettyäkin.

Yksilön asemaa koski myös maininta oikeuksien, velvollisuuksien ja mahdollisuuksien tasa-arvosta. Kykyjen ja taipumusten erilaisuus loivat yksilöllisyyttä, ja vapaassa yhteiskunnassa ihmisillä oli oltava tilaisuus kehittyä ja menestyä ominaisuuksiensa mukaisesti. Tasa-arvoisuus ei saanut merkitä samanlaisuutta vaan ”jokaiselle kuuluvaa kehittymisen mahdollisuutta”.[21]

Puolueohjelma osoittaa, että Rihtniemen ajan kokoomuksen linja oli sekoitus uutta ja vanhaa. Uutta oli valtion osuus hyvinvoinnin luomisessa ja yksilön aseman arvioiminen turvallisuuden ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Aiemmin oli tähdennetty hänen oikeuksiaan menestyä omalla työllään, mutta nyt tunnustettiin sosiaalisia oikeuksia muun muassa vanhuuden ja sairauden varalle. Tällainen kehitys oli ollut käynnissä ainakin koko Rihtniemen puheenjohtajakauden ajan. Puolue oli vähä vähältä hyväksymässä universaaleja sosiaalisia oikeuksia.

. . . . . .

18 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–24.5.1970 (esim. Viippolan puheenvuoro), PTA.
19 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 6.
20 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–24.5.1970 (Junnilan, Soinin ja Laation puheenvuorot), PTA.
21 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 5–6. Ks. myös Suomen Nainen 6–7/1971, ”Kokoomuslainen tasa-arvoisuus”.

Ennallaan oli säilynyt vapaan yhteiskunta- ja talousjärjestelmän vaatimus, ja ”vapaa markkinatalous” oli palannut sanastoon. Tähän etenkin nuoret vaativat korjausta[22]. Individualismissaan he eivät voineet pitää vapautta perinteisen liberalistisesti muodollisena vapautena ja pakon puuttumisena.

Kari Palonen selvitteli yksilökeskeistä ideologiaa vapauden käsitteen osalta. Hänen mukaansa konservatismin vapaus tarkoitti sitä, että yksilöllä oli jokaisessa tilanteessa useita vaihtoehtoja. Kokoomuksen hahmottelema moniarvoinen yhteiskunta ei siten olisi liberalistinen, koska se ei perustunut negatiiviseen vapauteen.[23] Juuri vapauden uudelleenarviointi muovasi myöhemmin puolueen ideologiaa huomattavasti. Paradoksaalisesti se oli samaan aikaan sekä omaksumassa yksilökeskeisen ajatussuunnan että hylkäämässä liberalismin – ainakin klassisen liberalismin – keskeisiä periaatteita.

Puolue etsii linjaa

Juha Rihtniemi yritti vanhana nuortenliittolaisena tukea nuoria ja järjesti heille tilaisuuksia esittää mielipiteitään. Esimerkki tällaisesta nuorekkuuden tavoittelusta oli edellä mainittu ”Oikea vaihtoehto”-kirja. Jaakko Korjus kirjoitti siinä, että tarkoitus oli laittaa kypärä ja papintakki naulaan. Oli tullut aika päästä eroon siitä kokoomuslaisuudesta, jonka Kari Suomalaisen kypäräpäinen pappi oli piirtänyt kansan mieleen. Rihtniemen ”avaus vasemmalle” vuoden 1969 puoluekokouksessa oli kypärän riisumista ja papinkaavun panoa naulaan oli puoluesihteeri Veikko Tavastilan lausunto vuoden 1970 vaalien alla, että politiikka ja uskonto oli pidettävä erillään.

Tyypillistä ajan hengelle oli Korjuksen käsitys, että kokoomuksen ideologia laajentui kohti ”moniarvoisuutta”, kun Helsingin piirin nuoret onnistuivat estämään Salama-oikeudenkäynnin aikana julkisuutta saaneen Margit Borg-Sundmanin ehdokkuuden eduskuntavaaleissa.[24] Operaatio kertoo ennen kaikkea kokoomusnuorten päättäväisyydestä hylätä koti, uskonto, isänmaa -ideologia ja muuttaa puolueen imago.

Kaikki eivät kuitenkaan olleet varmoja ”modernisoinnin” tarpeesta. Pentti Poukka kirjoitti, että poliitikot yrittivät epätoivoisesti pysyä mukana ajan hengessä mutta vuoden 1970 vaalit olivat osoittaneet kansan kyllästyneen tähän muodin perässä juoksemiseen.

> Suomalainen ajattelutapa on ainakin toistaiseksi vielä siksi talonpoikaisen epäilevä, etteivät esimerkiksi ja pääasiallisesti Ruotsista tänne lainatut ”modernismin” ilmaisut saa täällä helppoa ja kestävää kannatusta. Siitä huolimatta on vielä paljon niitä, jotka luulevat, että yhteiskunnan olojen kehittämistyö on pelkästään filologinen tehtävä: käännöstyötä ruotsista suomeksi. Taikauskoinen kunnioitus ruotsalaista edistystä kohtaan on säilynyt vielä niinkin suurena, ettei esimerkiksi Ruotsin kouluuudistuksesta saaduista masentavista ja varoittavista kokemuksista tahdota täällä edes puhua.[25]

. . . . . .

22 Esim. Nuori Oikeisto huhtikuu 1970, pk.
23 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23. – 24.5.1970, PTA.
24 Korjus 1970, 57–58.
25 Poukka 1970, 68–69.

Poukan mukaan kokoomuksessakin oli niitä, jotka halusivat seurata ajan henkeä. Erityisesti tällaisia olivat ”kuuliaisimmat, kansalaissopua ja rauhaa rakastavat sovittelijat”, jotka ”sosiaaliliberaalisia tunnuksia vilkutellen” antoivat ymmärtää, että he olivat ”jotenkin valistuneita ja moderneja kokoomuslaisia, ikään kuin salapukuisia edistysmielisiä”. He pyysivät auleimmin anteeksi kokoomuslaisuuttaan.[26]

Rihtniemi puolestaan vakuutti, ettei kokoomuksen politiikka ollut muuttunut niin paljon kuin jotkut luulivat. Ennen sotia kokoomus oli vaatinut lujaa hallitusvaltaa, mutta 1970-luvulle tultaessa sen ohjelmaa hallitsi yksilökeskeisyys. Vastakohta ei kuitenkaan ollut niin jyrkkä kuin päältäpäin näytti, sillä yksilön turvallisuus riippui lujasta ja toimivasta valtiovallasta.[27]

Poukan näkemys oli toisenlainen. Hänen mukaansa kokoomus oli siirtynyt käytännössä yksilökeskeisyyteen jo toisen maailmansodan jälkeen puolustaessaan poliittista ja valtiollista vapautta sosialismia vastaan. Asenne valtiotakin kohtaan oli muuttunut, sillä sitä oli alettu pitää taloudellisen vapauden kahlitsijana, joka otti ”aikaisemmasta suuresti kasvaneen osan kansalaisten tuloista veroina käyttöönsä”.

Poukan mukaan ennen sotaa kokoomus ei ollut pitänyt valtion liiketoiminnan laajentumista kovinkaan vaarallisena, mutta sodan jälkeen sosialisoimispyrkimykset olivat herättäneet epäilykset sitä kohtaan. Kokoomus oli omaksunut taloudellisen liberalismin, vaikkei ollutkaan tehnyt siitä erityistä päätöstä tai kirjannut asiaa ohjelmaansa. Se oli myös perinyt edistyspuolueen paikan taloudellisen liberalismin puolestapuhujana, koska vuonna 1965 perustettu Liberaalinen Kansanpuolue oli sanoutunut siitä irti ja kannatti sosiaaliliberalismia.[28]

Rihtniemen ja Poukan näkemyserot voidaan jossain määrin rinnastaa Ruotsin oikeistopuolueen ”vaaleansinisten” ja ” tummansinisten” välisiin eroavuuksiin[29] . Vaikka Rihtniemi kannattikin markkinataloutta, hän antoi valtiolle suuremman roolin talous- ja sosiaalipolitiikassa kuin Poukka, jonka mukaan vapaan markkinatalouden puolustaminen oli nyt kokoomuksen tehtävä, kun liberaalitkin olivat hylänneet aatteensa. Rihtniemelle taas kokoomuksen aatteellinen kehitys oli jatkumo, jonka pohjana olivat käsitykset ajalta ennen toista maailmansotaa. Yhteiskunnan muuttuminen oli muuttanut kokoomusta, joka kuitenkin yksilön turvallisuuden tähden yhä edellytti vahvaa valtiota. Vanha oli uutta ja uusi vanhaa.

Vanhaa ja uutta oli kokoomuksen sosiaalipolitiikkakin. Esimerkiksi vuoden 1971 poliittinen käsikirja sisälsi edelleen lapsilisien porrastamisen suuriperheisten hyväksi. Ne jaettiin kokoomuksen mielestä ”mekaanisesti ja arvioimatta, onko yhteiskunnalla varaa tähän erityistukeen vai ei”, ja se vaati tuen suuntaamista ”niille, jotka sitä eniten tarvitsevat”.[30]

. . . . . .

26 Sama, 140–141.
27 Rihtniemi 1970, 10–11.
28 Poukka 1970, 137–138.
29 Ks. edellä s. 202–203.
30 Poliittinen käsikirja vuodelle 1971, 54; Nykypäivä 21/1971, ”Kokoomuslaisia näkökohtia sosiaaliturvasta”.

Toisaalta puolue oli sitä mieltä, että perheenäideille oli annettava mahdollisuus valita työn ja kodin välillä. Lasten päivähoito oli yksi vaihtoehto sen järjestämiseksi. Toisaalta esimerkiksi äidinpalkka mahdollistaisi vähävaraisten perheiden äitien jäämisen kotiin hoitamaan lapsia. Lisäksi työssä käyvien äitien tuli saada vähentää kotihoidon kustannukset verotuksessa.[31]

Kokoomuksen sosiaalipolitiikka ei siis ollut yksiselitteistä. Yhtäältä kuului kaikuja vanhasta köyhäinhoitoajattelusta, joka sai ilmaisunsa vaatimuksena, että sosiaaliavustuksia tuli antaa vain niille, jotka niitä tarvitsivat. Suomen Nainen ilmaisi asian näin:

> Viime vuosina on puhuttu vain oikeuksista. Nyt on tuotava niiden rinnalle myös velvollisuudet. Maan kassa on tyhjennetty oikeuksilla, sitä on nyt ryhdyttävä velvollisuuksilla täyttämään.[32]

Kokoomuksessa vaadittiin myös yhä perinteiseen konservatiiviseen tyyliin työn ja ahkeruuden kunnioittamista sekä valtiontalouden ja verotuksen pitämistä kurissa, jotta yrittäminen ja työnteko kannattaisivat. Toisaalta samaan aikaan puhuttiin äidin oikeudesta valita työn ja perheen välillä, joka oli varsin uudenaikaista ja pohjoismaisen mallin mukaista retoriikkaa.

Suomen siirtyminen korporatismiin aiheutti ristiriitaisia tuntemuksia. Valtakunnallisestikaan tulopolitiikka ei sujunut ongelmitta, sillä vuonna 1970 kommunistien sisäiset kiistat vaikeuttivat tulopoliittisten neuvottelujen aloitusta. Viimein presidentti puuttui niihin ehdottamalla tulopoliittista kokonaissopimusta, joka sisältäisi muun muassa taloudelliset valtuuslait ja minimipalkkasäännöksen.

Kokoomuksessa tämä niin sanottu UKK-sopimus sai eripuraisen vastaanoton. Esimerkiksi Juha Rihtniemi kannatti sitä pitäen sen hyväksymistä suorastaan isänmaallisena, sillä hän pelkäsi taistolaisten muussa tapauksessa onnistuvan kaatamaan vakautuksen. Toisaalta etenkin valtuuslait olivat vaikeasti nieltävissä, sillä ne merkitsivät ajautumista ”entistä tiiviimpään säännöstelyn verkkoon”. Niitä tarvittiin kuitenkin toistaiseksi, koska siirtyminen normaaliin vakauttamispolitiikkaan ei ollut mahdollista.

UKK-sopimukseen sisältynyt tulosuhteiden muuttaminen ei saanut kokoomukselta suosionosoituksia, sillä sen mielestä sekä pennimääräisiin palkankorotuksiin että minimipalkkaan kätkeytyi inflaation uhka. Puolue ei silti suoraan vastustanut minimipalkkaa mutta piti pennikorotuksia tarpeettomina, sillä pitkällä tähtäimellä ne uhkasivat vähentää ammattitaidon ja koulutuksen arvostusta.[33]

Kokoomuksen linjanetsintää hämmensi entisestään Juha Rihtniemen kuolema tammikuussa 1971. Se oli kokoomukselle ja etenkin nuoren siiven uudistusmielisille suuri menetys. He alkoivat puhua ”Rihtniemen linjasta” ja sen jatkamisesta. Erityisesti remonttimiehet yrittivät jälkikäteen määritellä, mitä se oli.[34]

. . . . . .

31 Poliittinen käsikirja vuodelle 1971, 53–54; Linkola 1970, 112-114.
32 Suomen Nainen 12/1970, ”Tämän päivän kriisi on henkinen ja moraalinen”.
33 Virmavirta 1977, 142; Poliittinen käsikirja vuodelle 1971, 27–28; Nykypäivä 2/1971, ”UKK-sopimus”.
34 Varila-Leikola 1989, 91–93.

Juha Vikatmaan mukaan kysymys oli Paasikiven – Kekkosen linjan tukemisesta, uudistusmielisestä konservatismista, yhteistyökyvystä ja pyrkimyksestä tehdä kokoomuksesta yleispuolue. Hän myös vaati vetämään ”härskisti” vasemmalle, jotta ei koettaisi Ruotsin Maltillisen Kokoomuspuolueen kohtaloa. Jos kokoomus vastustaisi kaikkea, se eristyisi eivätkä äänestäjätkään jaksaisi kannattaa puoluetta, joka ei kyennyt nousemaan valtaan.[35]

Nykypäivä-lehden mielestä Rihtniemen linjaan kuului kaksi taustanäkemystä. Ensinnäkin yhteiskunnan tekninen ja rakenteellinen kehitys vähensivät todellisia poliittisia vaihtoehtoja, mikä merkitsi puolueiden yhteiskunnallisten näkemysten lähenemistä. Siihen liittyi toinen olettamus, että yhteiskunnan tosiasioiden tunnustaminen laajensi kokoomuksen kannatusta mutta myös johti suvaitsevaisuuteen niin puolueen sisällä kuin muita puolueitakin kohtaan. Modernin oikeistopolitiikan tuli olla siten maltillista ja laaja-alaista. Siinä mielessä se oli kuin ”kuorittua maitoa”, mutta se oli välttämättömyys, koska tulevaisuus oli yleispuolueiden. Tärkeistä periaatteista ei tarvinnut luopua, mutta oli puhuttava ajalle ominaisella kielellä ja siinä liikkuvista asioista.[36]

Rihtniemeä seurasi 34-vuotias puoluesihteeri Harri Holkeri. Hänen oli tarkoitus jatkaa Rihtniemen linjalla siten, kuin sen näkivät lähinnä puolueen nuorimpaan polveen kuuluneet, kuten esimerkiksi remonttimiehet, jotka pitivät

. . . . . .

35 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 11.3.1971, ”Muistio eduskuntaryhmän työstä”, PTA; Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 25.9.1971 (Vikatmaan puheenvuoro), PTA.

36 Nykypäivä 4/1972, pk.

Vuoden 1971 puoluekokouksessa Harri Holkeria juhlitaan uutena puheenjohtajana. Juhlijoiden nuoruudestakin voidaan päätellä, että Holkeri oli nuorten suosikki, ja hän jatkoi Rihtniemen viitoittamaa nuorekasta linjaa; hän oli 34-vuotias tullessaan puheenjohtajaksi. Vastaehdokas Olavi Lähteenmäki kuului vanhaan polveen, joka ei saanut omaa ehdokastaan lainkaan puoluejohtoon, kun varapuheenjohtajiksi valittiin nuorten ehdokas Jouni Mykkänen (kuvassa vasemmalla) sekä naisten Anna-Liisa Linkola. (Kuva Uuden Suomen/Iltalehden kuva-arkisto)

mielellään itseään Rihtniemen linjan jatkajina. He määrittelivät sen ”yhteiskunnan ennakkoluulottomaksi ja suunnitelmalliseksi uudistamiseksi”[37]. Rihtniemen uudistusmyönteisyydessä on kuitenkin ilmeisesti myyttiä enemmän kuin todellisuutta, sillä hän oli avauksissaan aika varovainen, ja nuoret joutuivat vakuuttamaan hänelle niiden tarpeellisuutta.

1970-luvun alku oli kokoomukselle etsinnän aikaa. Etenkin nuorilla oli kehittymässä tuoreita aatteellisia aineksia, jotka eivät vielä kuitenkaan olleet täysin valmiita. Silti pitkälti heidän vaikutuksestaan uudistusmyönteisyys valtasi alaa samalla, kun puolue oli hyväksymässä johtavaksi periaatteekseen yksilökeskeisyyden.

Kansanterveyslaki – kokoomuskin mukana talkoissa

Kokoomuksen politiikka muuttui 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Hyvinvointivaltiopolitiikassa siitä tuli yhä valmiimpi tunnustamaan sosiaalisia perusoikeuksia. Hyvä esimerkki on terveydenhoito. Vielä 1963 kokoomus oli kansanpuolueiden kanssa kannattanut sairasvakuutuslain kassalinjaa, koska oli pitänyt sitä virastolinjaa halvempana ja vähemmän byrokraattisena. Mutta ratkaisua oli ohjannut myös ajatus, että jokaisen tuli ensi sijassa itse hoitaa turvansa ja maksaa siitä esimerkiksi liittymällä sairauskassaan.[38]

Vuonna 1969 Jorma Paavonen kirjoitti Nykypäivässä, että sairastaminen ei saanut tulla kenellekään suhteettoman kalliiksi. Mutta toisaalta ”vasemmistolainen terveydenhoitopoliittinen, maksuttoman, kansallistetun sairaanhoidon linja voidaan kuitenkin monin eri tavoin asettaa kyseenalaiseksi”. ”Nykyinen periaate, että yksilön tulee jollakin tavoin sairausvakuutusjärjestelmän ohella osallistua sairaanhoidollisiin kustannuksiin, saattaa olla tarkoituksenmukaisin”. Tämä oli paras keino estää väärinkäytökset, vaikka omavastuuosuudesta voitiinkin keskustella.[39]

Kokoomus kuitenkin muutti kantaansa nopeasti, sillä jo ennen vuoden 1970 vaaleja Rihtniemi kertoi puoluevaltuustolle hallituspoliittisen valiokunnan terveyspoliittisesta ohjelmasta, joka sisällytti terveydenhuollon kansalaisten perustarpeisiin. Taloudellisen kasvun sallimissa rajoissa oli siirryttävä asteittain maksuttomaan terveydenhuoltoon.[40]

Itse ohjelma oli kuitenkin puheenjohtajaa hivenen varauksellisempi:

> Periaatteessa terveydenhuollon palvelusten tulisi olla niiden käyttäjille ilmaista, koska terveys kuuluu yksilön perusoikeuksiin ja terveyden suojeleminen on toisaalta yhteisön hyvinvoinnin ehto. Kuitenkin on huomattava, että tällä alalla myös helposti tulee väärinkäyttöä ja kysyntä saattaa paisua ainakin toistaiseksi olemassa olevia mahdollisuuksia huomattavasti suuremmaksi.[41]

. . . . . .

37 Korjus 1972a, 103–104.
38 Ks. edellä s. 166–172.
39 Nykypäivä 4/1969, ”Tavoitteena tehokas terveydenhoito”.
40 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 8.1.1970 (Rihtniemen selostus poliittisesta tilanteesta), PTA; Nykypäivä 2/1970, ”Vastuun vuosikymmen”.
41 Poliittinen käsikirja vuodelle 1970, 88.

Tämän takia todettiin, että koska sairausvakuutusjärjestelmä pääasiassa peitti terveydenhuollon kustannukset, suurimmasta osasta palveluja oli perittävä jonkinlainen korvaus.[42]

Hallitus antoi syksyllä 1971 esityksen kansanterveyslaiksi. Se oli puitelaki, joka velvoitti kunnat järjestämään terveyskeskuspalvelut ja sisälsi ajatuksen niiden kuulumisesta kaikille. Niiden tuli myös olla pääasiassa ilmaisia. Lähtökohtana oli alueellinen ja väestöryhmien välinen tasa-arvo. Kansanterveyslaki oli siinä mielessä merkittävä, että se aloitti hyvinvointivaltion palvelusektorin rakentamisen. 1960-luvulla oli luotu sosiaalivakuutus ja nyt oli palvelujen vuoro.[43]

Lähetekeskustelussa kokoomuksen ryhmäpuheenvuoron esittänyt Eeva Kauppi vakuutti kannatusta tasa-arvolle myös terveydenhuollossa. Hänen mukaansa terveys ei ollut pelkästään yksilön asia vaan myös yhteiskunnallinen kysymys, joten yhteiskunnalla oli sitä koskevia velvollisuuksia kansalaisia kohtaan.

Lakiin ei ollut kirjattu oikeuksia, mutta jos näin tehtäisiin, kokoomuksen mielestä tulisi säätää myös yksilön velvollisuudesta huolehtia terveydestään. Puolue tuki sairauksien ennaltaehkäisyä ja varhaista hoitoon saattamista, sillä ne olivat parhaita keinoja vähentää kärsimystä ja korkeita kustannuksia. Ilmaispalvelut oli asteittain ulotettava koskemaan niitä, jotka eivät voineet osallistua työelämään, kuten vanhuksia.

Mutta kokoomus muistutti myös, että työkykyisillä piti säilyttää terveydenhoidossa tietty vastuuraja ja ”täytyy huolehtia vielä siitä, että tässä maassa kannattaa vielä tehdä työtä”. Vielä Kauppi varoitteli keskittämisen vaaroista. Ruotsi oli huono esimerkki siitä, kuinka se johti palvelujen kasaantumiseen suuriin keskuksiin. Suomessa kuntien itsehallintoa ei saanut rajoittaa. Lisäksi oli tarkkaan arvioitava, kuinka paljon kansantulosta käytettiin terveydenhuoltoon, sillä muihinkin tarpeisiin tuli jäädä varoja.[44]

Kaupin puheenvuoro osoittaa, että kokoomus ei hyväksynyt ilmaista terveydenhuoltoa niin varauksettomasti, kuin sen terveyspoliittinen ohjelma antoi ymmärtää. Tähän viittaavat ainakin huomautukset työnteon kannattavuudesta ja työkykyisten omasta vastuusta. Kansanterveyslaki paljastaa kokoomuksen 1960- ja 1970-lukujen ristiriidan, että puoluejohto ja puoluetoimisto olivat yleensä eduskuntaryhmää ”edistyksellisempiä”. Tämä selittää osaltaan ohjelmien ja käytännön välisen ristiriidan. Toisaalta terveyspoliittinen ohjelma asetti pääpainon ehkäisevään terveydenhuoltoon[45], jonka tarkoituksena oli vähentää kustannuksia. Kokoomus oli yhä ohjelmatasollakin huolissaan sosiaalisen lainsäädännön vaikutuksesta kansantalouteen.

Eduskuntaryhmässä kansanterveyslakia kommentoitiin vaihtelevasti. Oikealla siivellä oltiin varauksellisia. Esimerkiksi Timo Mäki tiedusteli, mitä uu-

. . . . . .

42 Sama.

43 Hellsten 1993, 420; Urponen 1994, 239; Haatanen & Suonoja 1992, 525–526.

44 VP 1971 ptk., 2086–2090 (Kaupin puheenvuoro). Ks. myös Suomen Nainen 3/1970, ”Osataanko välttää Ruotsin virheet?”.

45 Poliittinen käsikirja vuodelle 1970, 85. Ks. myös Kokoomuksen Naisten Liiton liittohallituksen ptk. 11.8.1971, liite 4, PTA.

distus tulisi maksamaan. Sitä vastoin Juuso Häikiön mielestä ilmaisen terveydenhuollon vastustaminen olisi ”taantumusta”, vaikka kustannukset olisivat korkeitakin.[46]

Aamulehti epäili, että kansanterveyslain kohdalla toistettaisiin virheet, jotka oli tehty monen muun sosiaalilain yhteydessä; liian kiireen vuoksi siihen jäisi puutteita, joita jouduttaisiin korjailemaan jälkeenpäin. Lehti korosti, että itse lakia vastaan kellään ei ollut mitään, mutta kehotti silti eduskuntaa harkitsemaan, voitaisiinko ongelmista selviytyä siirtämällä sen voimaantuloa.[47]

Kansanterveyslaki kuitenkin eteni normaalissa aikataulussa. Jatkokäsittelyssä Eeva Kauppi piti hallituksen lisäämää pykälää ilmaisesta sairaanhoidosta vaalisyöttinä. Hän ei uskonut sen toteutuvan pitkään aikaan terveydenhoitohenkilökunnan puutteen takia. Periaatteessa ajatus oli oikea, mutta maksuttomuus olisi voitu säätää asetuksella sitten, kun toteuttamiseen olisi ollut edellytykset. Kaupin mielestä oli myös säilytettävä ”toistaiseksi potilaalla omavastuuosuus eräänlaisena jarruna vähemmän tärkeälle hoitoon pyrkimiselle”. Ilmaispalveluja voitiin laajentaa asteittain aloittamalla esimerkiksi eläkeläisistä.[48]

Vaikka kokoomus periaatteessa suhtautui myönteisesti kansanterveyslakiin ja ilmaishoitoon, muut puolueet yrittivät leimata sen jarruttajaksi. Syynä oli se, että talousvaliokunnassa kokoomuslaiset olivat halunneet kuulla lisää asiantuntijoita vielä siinä vaiheessa, kun etenkin vasemmisto oli ollut jo valmis siirtymään eteenpäin. Odotetusti kokoomuksen edustajat kiistivät syytösten todenperäisyyden.[49]

Muutamat kokoomuksen oikean laidan kansanedustajat epäilivät sosiaalietuuksien universaalisuuden mielekkyyttä ja saivat tukea ”maltillisiltakin”. Esimerkiksi ryhmäpuheenvuoroihin sisältyi ajatus, että apu oli ensi sijassa suunnattava sitä eniten tarvitseville[50] . Universaalia sosiaalipolitiikkaa kohtaan tunnetun epäluulon kiteytti Alli Vaittinen-Kuikka:

> Me elämme tässä eduskunnassa, niin kuin aikaisemmassakin eduskunnassa, sellaista tunnelmaa, että me kaikki sosiaali- ja terveyspalvelut jaamme joko niin, että sen kaikki saavat, taikka sitten ei kenellekään, siis joko kaikille taikka ei kenellekään. Ja mielestäni se ei ole oikein. Meidän tulee perusongelma ratkoa niin, että niiden kohdalta, joilla on silmin nähtävästi, korvin kuultavasti näistä palvelumuodoista puutos, tulee asia hoitaa kiireesti ja sataprosenttisesti. Mutta me kaikki terveet ihmiset olemme aika pitkälle sosiaaliturvalainsäädännön alaisia. Ehkä se on osin paikallaan, mutta ei niin pitkälle kuin nyt. Kuitenkin tässä eduskunnassa me olemme painaneet nappia omasta puolestamme ja näin perusongelmien ratkaisut ovat jääneet tuota tuonnemmaksi, siis me olemme varmistaneet oman elämämme sosiaaliturvaisesti emmekä ole huolehtineet niistä, joittenka puolesta olemme tänä päivänä paljon puhuneet, invali-

. . . . . .

46 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 7.10.1971, PTA.
47 Aamulehti 15.10.1971, pk.
48 VP 1971 ptk., 3097–3102, 3497–3498 (Kaupin puheenvuorot).
49 Ks. VP 1971 ptk., 3207 (Kaipaisen ja Heinon puheenvuorot). Vrt. Haatanen & Suonoja 1992, 527.
50 VP 1971 ptk., 2086–2090, 3097–3102, 3497–3498 (Kaupin puheenvuorot).

dit, huonompiosaiset, köyhät, veteraanit ja monet muut heihin verrattavat, ja emme vanhuksia myöskään tässä voi unohtaa.[51]

Puheenvuoro osoittaa, että kokoomuksessa oli vieläkin runsaasti köyhäinhoitoajattelua eikä universaalia sosiaalipolitiikkaa pidetty välttämättä hyvänä. Kritiikki tarjoiltiin nyt siinä muodossa, että se hyödytti rikkaita ja köyhät ja huonoosaiset jäivät ilman tukea. Perusväite näyttää siis olleen, että universaali sosiaalipolitiikka oli epäoikeudenmukaista. Maltilliset eivät tosin välttämättä olleet Vaittinen-Kuikan kanssa täysin samaa mieltä, sillä hän kuului ryhmän vanhoillisiin.

Joka tapauksessa ohjelmassa oli hyväksytty kaikille ilmainen terveydenhuolto, joten kovin äänekäs kielteisyys oli suljettu pois. Ilmeisesti tästä johtuen varauksellisuus oli vain epäilystä, että resurssipula estäisi välittömän toteuttamisen ja omavastuisuuttakin perusteltiin väärinkäytösten ehkäisemisellä. Suhtautuminen kansanterveyslakiin osoittaa, että kokoomuksessa elettiin vanhan ja uuden aikakauden murroksessa. Ohjelmat olivat siirtymässä uuteen aikaan, mutta monen kansanedustajan puheista pilkistivät vielä entiset ajatusmallit.

Sosiaaliseen valintatalouteen

Nuorten ”porvarismi” – kokoomusaatteen kehityksen taustaa

Kokoomuksen vuoden 1970 vaalivoittoa voidaan pitää reaktiona 1960-luvun lopun ylioppilasradikalismille ja sen lieveilmiöille. Myös kokoomuksessa nuoret oli otettu vakavasti koko 1960-luvun loppupuoliskon, ja Juha Rihtniemen johtajakaudella sen ilme nuorentui huomattavasti. Heitä kuunneltiin jo sen takia, että suurista ikäluokista tuli 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa suuri määrä uusia äänestäjiä.

Vuoden 1970 vaaleissa eduskuntaryhmään uutta ajattelua toivat lähinnä jo mainitut remonttimiehet. Aluksi he eivät tosin pystyneet muuttamaan paljoakaan. Periaateohjelmastakin tuli kompromissi, joka ei miellyttänyt etenkään nuoria. Mutta parissa vuodessa remonttimiesten aatteet tekivät läpimurron. Heidän ajattelunsa taustalla oli aatteellinen keskustelu, jota Kokoomuksen Nuorten Liitossa ja Tuhatkunnassa oli käyty yksilökeskeisyydestä. Siitä syntyi lopulta uusi ideologia, porvarismi[52].

Aatteellisessa etsiskelyssään nuoret päätyivät Itävallassa syntyneeseen ja Isossa-Britanniassa vaikuttaneeseen filosofiin Karl Popperiin, joka oli tehnyt

. . . . . .

51 VP 1971 ptk., 3538–3541 (Vaittinen-Kuikan puheenvuoro). Ks. myös Kokoomuksen Naisten Liiton liittokokouksen ptk 4.4.1971 (Alli Vaittinen–Kuikan puhe), PTA.

52 Kokoomusnuorten ideologiaa kutsuttiin monella nimellä; useimmiten puhuttiin porvarismista, kriittisestä rationalismista tai pelkästään porvarillisesta ideologiasta. Koska näin monen käsitteen käyttäminen ei ole kovin lukijaystävällistä, tässä esityksessä rajoitutaan pääasiassa vain yhteen, joksi on valittu porvarismi. Kriittinen rationalismi on Karl Popperin hahmottelema filosofian suuntaus, jonka nimiin ei tule panna kaikkea, mitä kokoomusnuoret 1970-luvulla kirjoittivat. Voidaan ajatella, että kriittinen rationalismi oli osa heidän ideologiaansa, johon kuuluivat lisäksi eettinen individualismi ja säännellyt ristiriidat.

Kuten kuvastakin näkyy, kokoomusnuorten ja opiskelijoiden keskuudessa ”porvari”-termi oli kokenut renessanssin. Nuoret vaativat omalla tavallaan porvareita olemaan ylpeitä aatteestaan eikä häpeävän vasemmiston dominoidessa keskustelua; vaadittiin porvareiden tunnustavan väriä, ja väitettiin porvariaatteen olevan ”ruiske punatautiin”. Kuvassa kokoomuksen johtoa Tuhatkunnan tentissä. Vasemmalta varapuheenjohtaja Jouni Mykkänen, puheenjohtaja Holkeri ja puoluesihteeri Veikko Tavastila. (Kuva Porvarillisen Työn Arkisto)

päätyönsä tieteenfilosofiassa mutta oli esiintynyt myös yhteiskuntafilosofina. Tältä alueelta hänen merkittävin teoksensa oli ”Open Society and its Enemies” vuodelta 1945 (”Avoin yhteiskunta ja sen viholliset”, suom. Paavo Löppönen, 1974).

Siinä Popper arvosteli historisisteiksi kutsumiaan ajattelijoita, joita olivat etenkin Platon, Hegel ja Marx. Nämä olivat yrittäneet löytää historiallisia lainalaisuuksia, joiden perusteella pystyttäisiin ennustamaan historiaa. Tämä ei Popperin mukaan kuitenkaan ollut mahdollista ainakaan tieteellistä tietä. Hän syytti historisismia tuen tarjoamisesta demokraattisten uudistusten vastaisille epäluuloille ja väitti sen johtavan helposti totalitarismiin.

Popperin käsityksessä länsimainen kulttuuri oli siirtynyt taikavoimien hallitsemasta suljetusta heimoyhteiskunnasta avoimeen yhteiskuntaan, jossa vallitsivat vapaus, humaanisuus ja rationaalinen kriittisyys. Niitä tukivat kansalaisten hallitsemat instituutiot. Avoimelle yhteiskunnalle tunnusomainen epävarmuus synnytti kuitenkin auktoriteettien, varmuuden ja kokonaisyhteiskunnan kaipuun. Muutos suljetusta yhteiskunnasta avoimeen oli järkyttänyt niin, että totalitaristiset liikkeet, joiden tavoite oli palauttaa kulttuuri takaisin heimoyhteiskunnan tilaan, olivat saaneet laajaa kannatusta. Totalitarismin alkujuuri löytyi kulttuurimme synnystä.[53]

Toinen merkittävä lähtökohta oli Ralf Dahrendorfin ajatus säännellyistä ristiriidoista, joka perustui hänen konfliktiteoriaansa. ”Harmoniateoriat” olivat pitä-

. . . . . .

53 Popper 1974, 7–12; Kanerva Jukka 1989, 145–146.

neet ristiriitoja yhteiskunnalle haitallisina ilmiöinä, jotka tuli mahdollisuuksien mukaan poistaa. Konfliktiteoria sitä vastoin piti yhteiskuntaa ristiriitojen verkostona ja tunnusti ne siihen oleellisesti kuuluviksi.[54] Konservatismi nojautui harmoniateorioihin ja piti konflikteja haitallisina. Porvarismi ei siten ollut konservatiiviselle puolueelle tyypillinen aate.

Porvaristien mukaan ristiriidat olivat merkki ihmisten tietoisuudesta omasta ja toisten yksilöllisyydestä. Sen säilyttäminen edellytti ristiriitojen ylläpitämistä, joka onnistui parhaiten niiden säätelyllä. Jos ne ratkaistaisiin, ratkaisu olisi jonkin osapuolen hyväksi toista vastaan, mutta säätely turvasi kaikkien olemassaolon ja poliittiset oikeudet. Näin varmistettiin erilaisten aatesuuntien ja eturyhmien toiminta- ja vaikuttamismahdollisuudet. Tavoitteena oli moniarvoinen yhteiskunta.

Ristiriitojen ylläpitäminen ei merkinnyt esimerkiksi työmarkkinoiden erimielisyyksien jättämistä käsittelemättä. Ristiriidat ja niiden tunnustaminen eivät tarkoittaneet neuvottelujen yksityiskohtia vaan koko asetelmaa työmarkkinajärjestöjen välillä. Ristiriitojen säilyttäminen oli työnantajan ja työntekijän välisen eturistiriidan tunnustamista ja työmarkkinajärjestöjen aseman turvaamista.[55]

Kokoomusnuorten aatemaailma sai vaikutteita myös 1960-luvun kulttuuriradikalismista ja uusvasemmistolta. Jälkimmäisen pääajatukset olivat yksilön absoluuttisen arvon korostaminen ja sen tunnustaminen, että yksilö oli lähes täydellisesti riippuvainen yhteiskunnasta ja ympäröivästä yhteisöstä[56] . Samaan aikaan kun 1960-luvun uusvasemmisto integroitui 1970-luvulla puolueisiin – lähinnä sosiaalidemokraatteihin ja SKP:n vähemmistöön – ja sen ajattelu muuttui dogmaattiseksi sosialismin vaatimiseksi, kokoomusnuoret omaksuivat sen keskeisiä ja keskenään ristiriitaisia käsityksiä.

Kokoomusnuorten ja etenkin opiskelijajärjestön ideologiaa huomattavasti muovanneen Kari Palosen mukaan ”popperistit” valitsivat kokoomuksen siitä huolimatta, että olivat tietoisia sen konservatiivisuudesta. Tärkeäksi syyksi hän sanoo ”yksilöllisyysfraasien tahallisen vakavasti ottamisen”. Kokoomus oli myös ”aatteellisesti epämääräinen puolue”, jonka muuttaminen oli muihin puolueisiin verrattuna helppoa, sillä ”kokoomuksessa on paljon helpompaa julkisesti vastustaa konservatismia kuin esimerkiksi liberaalisessa kansanpuolueessa liberalismia”.[57]

Porvaristit eivät kuitenkaan aluksi vastustaneet konservatismia vaan kävivät rajaa liberalismiin päin. Ajattelun kiteytymättömyyttä kuvaa se, että vielä vuonna 1969 Tuhatkunnassa oli kaavailtu Kansallisen Kokoomuksen nimen muuttamista ”Liberaaliseksi Kokoomuspuolueeksi”. Liberaalisen Kansanpuolueen

. . . . . .

54 Palonen 1974, 115–117.

55 Kokoomuksen Nuorten Liitto r.y. ja Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunta r.y. Poliittinen ohjelma 1972, 6–7, 13; Tuhatkunnan liittohallituksen ptk. 9.–10.1.1971, liite: ”Porvarillinen ristiriitateoria”, PTA.; Korjus 1973, 35–36; KNL:n liittohallituksen ptk. 19.9.1974, liite 23 (”Muistio porvarillisen työmarkkinapolitiikan perusteista”), PTA.

56 Vihavainen 1993, 227.

57 Palonen 1974, 11–12.

näet sanottiin pettäneen liberalismin aatteen, kun se ei ollut hyväksynyt yliopistoihin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.[58]

Syksyllä 1971 Nykypäivässä julkaistu artikkeli vertasi porvarismia ja liberalismia löytäen niiden välille peräti 12 eroa. Ensimmäinen oli arvojen ja tosiasioiden keskinäisessä suhteessa. Porvarismi piti ne erillään, mikä tarkoitti sitä, että siinä jokainen valitsi itse päämääränsä, kun taas liberalismi johti arvot tarpeista, taipumuksista ja lahjoista. Toisaalta porvarismi hylkäsi perinteiset tiedon auktoriteetit liberalismin luottaessa järkeen ja aisteihin. Etiikassa liberalismi kannatti utilitarismia porvarismin pitäessä tärkeimpänä yksilöllisyyttä. Ihmisen perusluonteestakaan aatesuunnat eivät olleet yksimielisiä, sillä liberalismi oletti ihmisen olevan luonnostaan hyvä ja järkevä, kun taas porvarismi uskoi hänen kykyynsä kehittyä eri suuntiin.

Hyvinvointivaltion kannalta merkityksellinen oli ero käsityksessä tasa-arvosta. Liberalismissa se oli muodollinen, niin että jokainen oli syntynyt vapaana ja tasa-arvoisena. Porvarismin tasa-arvo antoi sekä oikeuden että velvollisuuden tehdä yksilöllisiä ratkaisuja. Instituutioita oli kehitettävä tätä edistävään suuntaan. Liberalismi piti historiaa jatkuvana edistyksenä, kun sitä vastoin porvaristit kunnon ”popperistien” tavoin eivät pitäneet sitä edes tällä tavoin ennalta määrättynä. Kritiikistä todettiin, että liberalismi puuttui vain irrationaalisiin piirteisiin, kun taas porvaristisessa yhteiskunnassa kritiikillä oli keskeisin osuus.[59]

Suhtautuminen ristiriitoihin oli seuraava kohta, jossa liberalismi ja porvarismi erosivat toisistaan. Edellisen mukaan ne häiritsivät onnellisuutta, mutta jälkimmäinen ymmärsi ne välttämättömiksi ihmisen tietoisuudelle yksilöllisyydestään. Tähän liittyi myös moniarvoisuus. Liberalismin onnellisuuden maksimoinnin periaate sieti poikkeavuutta porvarismin turvatessa erilaiset arvot ja edut ristiriitojen säätelyllä. Yhteiskunta oli moniarvoinen, kun se muistutti säänneltyjen ristiriitojen verkostoa.

Instituutioita liberalismi piti vaarallisina yksilönvapaudelle ja porvarismikin kritikoitavina ja puutteellisina, mutta jälkimmäinen myös hyödynsi niitä yksilöllisyyden edistämisessä. Vallan osalta liberalismi ei nähnyt kansanvallassa mitään ongelmia, kun sitä vastoin porvarismi vaati senkin kontrolloimista ja kritiikkiä, jotta se ei johtaisi yksilöllisyyden minimoimiseen. Viimeisenä tarkasteltiin yhteiskunnallisia muutoksia ja huomattiin, että liberalismi koetti poistaa ”pahat ja irrationaaliset” instituutiot mutta porvarismi halusi muuttaa niitä kritiikillä ja ristiriitojen sääntelyllä.[60]

Merkittävintä porvarismissa oli halu erottautua liberalismin eli Kari Palosen termein ”liberaalis-anarkistisen ajattelun” ”näennäisyksilöllisyydestä”. Hänen mukaansa liberaalis-anarkistinen ajattelu ymmärsi vapauden vapaudeksi kai-

. . . . . .

58 Vares 2000, 35.

59 Nykypäivä 17/1971, ”Liberalismin ja porvarismin erot”.

60 Sama. Ks. myös US 13.10.1971, ”Porvarismin historiallinen tausta”; 14.10.1971, ”Porvarismin filosofia”; Nuori Oikeisto 8/1972, ”Vaihtoehtona liberalismi”; 4/1973, ”Taloudellisesta liberalismista”.

kista yhteiskunnallisista normeista ja instituutioista. Tämän takia se joutui tekemään perusteettomia olettamuksia ihmisluonnosta eli nojautumaan oppiin ihmisen luontaisesta hyvyydestä. Liberalismi oli luonut käsitykset markkinamekanismeista, luonnollisista oikeuksista ja onnellisuuden maksimoinnista. Näiden vastapainona porvaristien niin sanottu eettinen individualismi piti yksilöllisyyttä eettisenä arvona eikä ominaisuutena. Se oli mittapuu, jolla arvioitiin eettisten ratkaisujen toivottavuutta.[61]

Kokoomusnuoret eivät missään vaiheessa sanoutuneet irti sosiaaliliberalismista samalla tavalla kuin taloudellisesta liberalismista. Se on yllättävää siinä mielessä, että kokoomuksen pahin kilpailija Liberaalinen Kansanpuolue vannoi sosiaaliliberalismin nimeen. Liberalismin yhdistäminen yksipuolisesti raakaan Manchester-liberalismiin saattoikin olla taktiikkaa, sillä kokoomuksen päämääriä palveli paremmin liberalismin nimen liittäminen epäsosiaaliseen *laissez faire* -liberalismiin kuin sosiaaliliberalismiin.

Muutoin porvarismi ja etenkin siitä emopuolueeseen suodattunut aatteellinen panos olivat mitä puhtainta sosiaaliliberalismia. Liberaalisen Kansanpuolueen ohjelmassa todettiin muun muassa, että ”kaiken yhteiskuntapolitiikan perimmäisenä tavoitteena tulee olla *yksilön* täysipainoiselle kehitykselle edullisten olosuhteiden luominen”[62]. Lause olisi sopinut mitä parhaiten porvarismin ja eettisen individualismin tunnukseksi. Kun sosiaaliliberalismi vielä tunnusti valtion käyttökelpoisuuden yksilöllisyyden edistäjänä, sen ja porvarismin yhteneväisyydet ovat ilmeiset.

Porvaristit hyökkäsivät halukkaasti ”asiantuntijamytologiaa” vastaan. Yksilöllisyyden edistäminen vaati tunnustamaan, että yksilöt tulkitsivat yhteiskuntaa eri tavoin eikä yhtä oikeaa käsitystä voinut olla. Niin sanottu puolueeton asiantuntemus merkitsi vain vallitsevan ideologian korottamista objektiiviseksi totuudeksi.[63] Asiantuntijuuden kimppuun käyminen oli sekä liberalismin vapaan markkinatalouden että sosiaalidemokraattisen teknokratian vastustamista.

Oman puolueen oikeiston talousoppineita, kuten Raimo Ilaskiveä ja Tuure Junnilaa, kohdeltiin samalla tavalla kuin muitakin asiantuntijoita. Heidän väitettiin antavan puolueesta kylmän vaikutelman. Esimerkiksi Juha Vikatmaa sanoi Ilaskiven vuonna 1969 kirjoittaman kirjan jättävän kuvan, että ”kokoomus on talouspoliittinen mylly, joka jauhaa hyvin voimakkain asein kansaa”[64].

Eksperttien lyöminen oli tarkoitettu myös sosiaalidemokraattien vaikutusvallan kasvua vastaan. Kun vanhimmat sukupolvet olivat tottuneet siihen, että asiantuntijat olivat oikeistokonservatiiveja, poliittiset virkanimitykset ja vasemmiston nousu olivat vasemmistolaistaneet virkamiehistöä ja sivistyneistöä. Sosiaalidemokraattia ja ”puolueetonta asiantuntijaa” pidettiin jo miltei synonyymeinä.[65]

. . . . . .

61 Palonen 1974, 105–107. Markkinatalouden kritiikistä myös Nuori Oikeisto 8/1972, ”Hans Albert taloustieteen kriitikkona”.
62 Borg 1970, 124.
63 Ks. kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23. – 24.5.1970 (Palosen puheenvuoro), PTA.
64 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 8.1.1970, PTA.
65 Vares 1999, 119. Ks. KNL:n liittokokouksen ptk. 17.11.1973, liite 23, PTA.

Kokoomusnuoret pitivät SDP:n politiikkaa puhtaasti valtaideologiana, jolla alamaiset pyrittiin yhdenmukaistamaan. Sosiaalidemokraattien käsitys tasa-arvostakin palveli tätä päämäärää, sillä sen esitettiin tarkoittavan kansalaisten mukautumista yhteiskuntaan vallanpitäjien tahdon mukaan. Heidän hyvinvointi-ideologiansa oli sopeuttamista, jossa ei ollut tilaa yksilöllisille valinnoille ja moniarvoisuudelle ja jossa vallanpitäjät määräsivät ylhäältä tarpeet ja tavoitteet. ”Kylmän kalsea Sverige Ab” oli varoittava esimerkki sosiaalidemokraattien valmiiksi normitetusta hyvinvointielintasosta ja sen yhdenmukaistavasta ja sopeuttavasta vaikutuksesta.[66]

Porvaristit kävivät sotaa kahdella rintamalla. Kari Palonen varoitteli perinteisen liberalismin talouspolitiikan ihannoinnista sanoen sen johtavan helposti samantapaisiin seurauksiin kuin sosialistien vallankeskitys. Se oli menevien miesten ideologia, jossa ei ollut tilaa valinnalle. Yksilöllisyyttä toteuttivat vain ne, jotka maksimoivat oman hyötynsä; toisaalta yhteisö määräsi yksilöllisyyden sisällön kiertotietä ja huomaamatta. Palosen mukaan tällainen ajattelutapa johti ”verodemagogiaan”. Jos puolue valitsisi sen, seuraukset saattaisivat olla tuhoisat. Hän viittasi Ruotsin oikeiston vaikeuksiin ja väitti sen kärsivän epäluottamuksesta äänestäjien keskuudessa vielä kymmenen vuotta verodemagogian lopettamisen jälkeenkin.

Toisaalta teknokratiakaan ei sopinut porvarien ajatusmaailmaan, sillä sen lähtökohdat olivat yhteiskuntakeskeiset ja sosialistiset. Palosen mukaan kokoomus saatettiin kuitenkin huijata siihen, jos tehokkuutta ihannoiva teknokratia yhdistyisi yhteiskunnallisia epäkohtia korjaavan teknokratian muodostamaan Oy Suomi Ab:hen. Tarkkanäköisesti hän ennusti, että kokoomus saattaisi mennä sosialistien kanssa hallitukseen jopa vähemmin myönnytyksin kuin keskustapuolueen kanssa. Sellainen ei kuitenkaan palvelisi puolueen etuja, sillä sosialistit sanelisivat päätösten sisällön, koska teknokratia oli heidän ideologiansa, jonka säännöt ja lainalaisuudet he tunsivat.[67]

Hyvinvointi-ideologian kannalta ei ollut niinkään tärkeää konservatismin hylkääminen kuin sanoutuminen irti liberalismista. Etenkin klassisen liberalismin vapauden käsitteestä – vapaus valtiosta – luopuminen oli hyvinvointivaltion näkökulmasta merkittävää. Porvaristit pitivät valtiota, kuntia ja julkisia yhteisöjä eli yleensä instituutioita yksilöllisyyden toteuttamisen välikappaleina. Heille vapaus oli positiivista vapautta eli vapautta johonkin, vapautta toteuttaa yksilöllisyyttä.

Tämä näkyi porvaristeille tärkeässä ’kritiikkikynnyksen’ käsitteessä. Heidän mukaansa oli tehtävä mahdolliseksi olojen kritiikki ja niihin vaikuttaminen, sil-

. . . . . .

66 Nuori Oikeisto 1/1973, ”Demarien ‘elämisen laatu’ kriittisen rationalismin valossa”;2/1973, ”Porvarillisesta elintasosta”; Tuhatkunta 2/1974, ”Porvarillisen ja keskustalaisen aatemaailman suhteista”; Suomen Nainen 4/1973, ”Porvarillinen sosiaalipolitiikka”; KNL:n liittokokouksen ptk 10.–12.11.1972, liite 16. Ks. myös Suomen Nainen 9/1973, ”Ruotsalainen hysteria”: Löytyi muitakin, jotka syyttivät ruotsalaista sosiaalidemokratiaa diktatuurista. Englantilaisen lehtimiehen Roland Huntfordin teoksessa ”Uusi uljas Ruotsi” (1972) kuvattiin Ruotsi totalitaariseksi valtioksi, jossa erilaisuus tuomittiin ja ihmiset pakotettiin samaan muottiin. Kokoomuksen johtopäätökset olivat selvät: Ruotsin totalitarismi johtui sosiaalidemokraattien yksinvallasta, jota siten oli vastustettava kaikin mahdollisin keinoin.

67 Nuori Oikeisto toukokuu 1970, ”Kokoomuslaisen ideologian vaihtoehdot II osa”.

lä niitä tarvittiin ”yksilöllistämiseen” pääsemiseksi. Se edellytti kritiikkikynnyksen saavuttamista, eli ihmisten tuli tuntea olonsa niin turvatuksi, että he saattoivat käsittää yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdolliseksi. Siihen taas vaadittiin muun muassa vähimmäisturvajärjestelmää, demokratian laajentamista ja koulutuksen uudistamista. Yhteiskunnan oli siksi taattava toimeentulo siitä riippumatta, tekivätkö sen jäsenet töitä.[68]

Porvaristien käsityksessä kaikille taattava perusturvallisuus löi korville suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevaa ”ken ei työtä tee, sen ei syömäänkään pidä” -henkeä, jota he kutsuivat ”kristillis-marxilaiseksi” työmoraaliksi. Porvarillisen ajattelun mukaan peruselintaso ei saanut olla riippuvainen yhteiskunnalle tuotetusta hyödystä, vaan jokaisella oli oltava oikeus kohtuulliseen elintasoon.[69]

Kritiikkikynnyksen saavuttaminen ja vapauden tulkitseminen positiiviseksi edellyttivät yhteiskunnalta aktiivisuutta yksilöllisyyden edistämisessä, ”yksilöllistämisessä”. Äärimmäiseksi vapauden edistämiseksi ymmärrettiin esimerkiksi lapsen pakottaminen opettelemaan lukemaan tai alkoholistin parantaminen, jotta he saattoivat olla vapaita valitsemaan[70].

Konservatiivisessa ja oikeistolaisessa puolueessa porvarismi oli radikaali oppi. Hyvä esimerkki kokoomusnuorten radikalismista oli sosiaalipoliittisen ohjelman luonnos vuodelta 1972, joka alkoi:

> Suomalaisen yhteiskunnan syvällistä epäporvarillisuutta ilmentää holhoava ja sopeuttava sosiaalipolitiikka. Sosiaalipolitiikkaa perustellaan yhä vieläkin kansallisen yhtenäisyyden turvaamisella: sitä halutaan siis käyttää välineenä heikoimmassa asemassa olevien ihmisten saamiseksi tukemaan vallanpitäjiä ja teknokraattista ajattelutapaa. Silloinkin kun sosiaalipolitiikkaa perustellaan ihmisten auttamisella, sosiaalinen turvallisuus käsitetään yksiarvoisesti ja epäkriittisesti. Vallitsevan teknokraattisen käsityksen mukaan ihmisten elämä on turvallisinta silloin, kun he elävät tavanomaisesti ja yhdenmukaisesti ja alistuvat kiltisti vallanpitäjien vaatimuksiin. Tällaiselta pohjalta lähtevät konkreettiset toimenpiteet eivät anna minkäänlaista oikeutta ja mahdollisuutta niille, jotka eivät halua sopeutua ja yhdenmukaistua. Juuri nämä ihmiset joutuvat kaikkein heikoimpaan asemaan, josta he eivät voi päästä pois muuten kuin luopumalla mielipiteistään ja myöntymällä vallanpitäjien vaatimuksiin.[71]

Holhoavan sosiaalipolitiikan uhreiksi mainittiin sellaiset ”asenteelliset vähemmistöt” kuin työtä vieroksuvat, irtolaiset, rikolliset, etniset ja seksuaaliset vähemmistöt, alkoholin ja huumeiden käyttäjät, koulupinnarit sekä aseistakiel-

. . . . . .

68 Kokoomuksen Nuorten Liitto r.y. ja Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunta r.y. Poliittinen ohjelma 1972, 4.

69 Tuhatkunta 3/1973, ”Miksi opiskelijoilla ei ole sosiaalista turvaa”. Ks. myös Suomen Nainen 3/1974, ”Oikeus opiskella ja tulla silti toimeen”.

70 Särkijärvi 1997, 15.

71 Kokoomuksen Nuorten Liitto. Sosiaalipoliittinen ohjelma. Luonnos 21.10.1972, PTA. Kokoomusnuorten radikalisoitumisesta Vares 1999, 98–106.

täytyjät.[72] Tällaista sosiaalipolitiikkaa on hyvin vaikea sijoittaa konservatiiviseen traditioon.

Kokoomuksen eduskuntaryhmässä ei oltu tässä asiassa samaa mieltä nuorten kanssa. Esimerkiksi kun vuonna 1971 käsiteltiin työllisyyslain muutosta, kokoomuksen edustaja vaati työttömyyskorvauksen ehdoksi, että työtön oli joutunut työttömäksi ilman omaa syytään. Eduskunta hylkäsi aloitteen. Kokoomusnuorten näkemyksiä lähellä oli mitä ilmeisimmin SKDL:n aloite, jossa työttömyyskorvaus käsitettiin työttömän subjektiiviseksi oikeudeksi. Paradoksaalista kyllä hallitus myöhemmin lisäsi asetuksella kokoomuksen toivoman ehdon korvauksen saamiseksi.[73]

Koska kokoomus ei ollut 1970-luvulla hallituksessa, ei ole perusteltua väittää, että hallituksen asetus oli sen ansiota. Kokoomuksen ehdotukseen suhtauduttiin eduskunnassa kielteisesti kenties siksi, että sen teki väärä puolue. Punamultapuolueet myös saattoivat salata todellisen mielipiteensä, koska SKDL veti vasemmalle. Myöhemmin asetusteitse tapahtunut korjaus ei herättänyt huomiota. Sukupolvien välisiä näkemyseroja oli muissakin puolueissa, eikä epäluuloisuus työttömien työhaluja kohtaan rajoittunut kokoomukseen.

Kokoomusnuorten sosiaalipolitiikan kritiikki läheni uusoikeiston argumenttia sen holhoavasta luonteesta, mutta erilainen käsitys vapaudesta johdatti heidät poispäin uusliberalismista. Porvaristien mielestä instituutiot kykenivät luomaan yksilöllisyyden edellytyksiä, mutta uusliberalistit pitivät niitä uhkana yksilönvapaudelle. Toisaalta yhteiskunnallinen tilanne oli ajamassa porvarismia lähemmäksi uusliberalismin hyvinvointivaltiokritiikkiä; Suomessa instituutiot olivat vahvasti sosiaalidemokraattien hallinnassa, ja porvaristitkin tunnustivat, että väärissä käsissä ne saattoivat ennemminkin tukahduttaa kuin edistää yksilöllisyyttä.

Toisaalta porvaristien näkemys tuloerojen tasaamisesta erotti sen selvästi uusliberalismista. Koska tavoitteena oli tasa-arvo, porvaristit eivät voineet hyväksyä tuloeroja. Ne kävivät periaatteessa päinsä vain, jos muita parempi palkka oli korvaus esimerkiksi yli- tai yötyöstä tai vaarallisesta työstä. Sen sijaan koulutus tai pätevyys ei käynyt perusteeksi. Tosin opintolainat oli otettava huomioon palkkauksessa, kuten myös tietyt tarkoituksenmukaisuussyyt, mutta yleisesti ottaen tuloerot olivat liian suuret ja niitä oli pienennettävä. Tasaamiskeinoja olivat minimitoimeentulo, veroprogression kiristäminen ja solidaarinen palkkapolitiikka.[74]

Edellä esitelty sosiaalipolitiikka edusti kuitenkin äärimmäisyyttä porvarismissakin, sillä edes kaikki siitä viehättyneet eivät allekirjoittaneet sitä kokonaan. Esimerkiksi remonttimiesten taustalla vaikuttanut ja kokoomuksen va-

. . . . . .

72 Kokoomuksen Nuorten Liitto. Sosiaalipoliittinen ohjelma. Luonnos 21.10.1972, PTA. Vrt. Suomen Nainen 2/1971, ”Aina vain paranee”: Alun perin Kallion Virastotalon henkilökuntalehdessä ilmestynyt sarkastinen kirjoitus parodioi radikaalien ehdotuksia rikollisten, pinnareiden ja irtolaisten aseman parantamiseksi. Siinä ehdotettiin mm. päivittäisten muonaviinojen jakamista alkoholistihuoltoloissa ja valtion apurahoja ansioituneille rikollisille. Kirjoittajalle kokoomusnuorten sosiaalipoliittiset linjaukset olivat varmaan olleet järkytys.

73 VP 1971 ptk., 2889–2921; Mikkola 1979, 75.

74 KNL:n liittohallituksen ptk. 15.8.1974, liite 18, PTA.

semmalle laidalle kuulunut Jarmo Virmavirta kyseenalaisti näkemyksen, että suomalainen yhteiskunta ei ollut pohjimmiltaan porvarillinen, koska siinä oli epäkohtia[75].

Radikalismistaan huolimatta kokoomusnuorten porvarismi ja aatteellinen keskustelu vaikuttivat suuresti kokoomuksen ohjelman kehitykseen. Tuloksena vain oli puolueen linjan muovautuminen teknokraattiseksi eli porvarismin keskeisen vihollisen mukaiseksi. Tämä oli ratkaisevia tekijöitä kokoomuksen kääntymisessä yhteiskunnallisen konsensuksen kannalle. Siten siitäkin tuli lopulta porvaristien vihaaman Oy Suomi Ab:n rakentaja.

Kokoomuksen vaihtoehto sosialismille ja liberalismille

Kokoomuksen ohjelmankirjoitukseen tuli uutta verta kesällä 1971, kun Juha Vikatmaa valittiin ohjelmatoimikunnan puheenjohtajaksi[76]. Hän toi mukanaan porvaristeja, joiden panos 70-luvun ohjelmien sisällössä oli huomattava. Merkittävin heistä oli opiskelijajärjestö Tuhatkunnassa vaikuttanut Kari Palonen, joka oli ollut tutustuttamassa tuhatkuntalaisia muun muassa Popperin ajatuksiin. Toinen tärkeä nimi oli talvella 1972 puolueen ohjelmasihteeriksi tullut Weijo Pitkänen.

Yksi syy Vikatmaan nousemiseen ohjelmatoimikunnan johtoon oli ohjelmatyön kangertelu. Puoluehallitus oli joutunut vetämään pois vuoden 1971 puoluekokouksesta ehdotuksen tavoiteohjelmaksi[77]. Tämä puoluekokous oli nimenomaan nuorten voimannäyttö, sillä peräti 1/3 edustajista kuului nuorten liittoon tai Tuhatkuntaan. Tavoiteohjelman rakentelu sai runsaasti virikkeitä nuorten liiton ja Tuhatkunnan käymästä aatteellisesta keskustelusta. Vikatmaa lupasi ohjelmatoimikunnan tutustuvan tarkasti nuorten liiton vastikään hyväksyttyyn ohjelmaan[78].

Nuorten liiton ohjelmakeskustelun yhteydessä Vikatmaa kertoi, että syy heidän ajatustensa ohjelmatoimikunnassa saamaan huomioon oli keskustelun alhainen taso muissa puoluejärjestöissä. KNL:n ja Tuhatkunnan tuli aatepoliittisessa muokkauksessa istua ”pilven reunalla”. Vikatmaa asetti nuorisojärjestöille suuren vastuun ohjelman kirjoittamisessa ja edellytti nuorten liiton ohjelmien olevan ”sitä tasoa ja sitä luokkaa, että ne voidaan suurin piirtein sellaisenaan soveltaa muuttaen kokoomuksen yleisohjelmiksi”.[79]

Odoteltuaan jonkin aikaa nuorten aatteellisten kehittelyjen tuloksia ohjelmatoimikunta oli valmis tuomaan puoluevaltuuston kokoukseen keväällä 1972 uuden käsitteen, ’sosiaalisen valintatalouden’. Vikatmaa perusteli uutta käsitettä muun muassa sillä, että yksilökeskeisyydestä oli kyllä puolueessa puhuttu mutta etenkin talouspolitiikkaa oli pidetty asiantuntijoiden huolena. Jotta puheet yksilökeskeisyydestä otettaisiin vakavasti, se oli tuotava talouspolitiikkaankin.

. . . . . .

75 Virmavirta 1973, 33; Nuori Oikeisto 1/1974, ”Näin on”.
76 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 1.6.1971, PTA.
77 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–25.4.1971, PTA.
78 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Vikatmaan alustus), PTA.
79 KNL:n liittokokouksen ptk. 12.–14.11.1971 (Vikatmaan puheenvuoro ohjelmakeskustelussa), PTA.

Juha Vikatmaa (1942–1974) nousi nopeasti politiikan huipulle. Hänestä tuli kokoomusnuorten henkinen johtaja, joka yritti viedä puoluettaan niin vasemmalle, että keskustapuoluettakin olisi hirvittänyt. Hän oli myös perustamassa uutta puoluetta muutamien keskustapuolueen, liberaalien ja RKP:n poliitikkojen kanssa. Tässä vaiheessa muitakin kuin vain puolueen oikeistosiipeä alkoi hirvittää. Vikatmaan linjanvedot loppuivat ennenaikaiseen kuolemaan joulukuussa 1974. (Kuva Uuden Suomen/ Iltalehden kuva-arkisto)

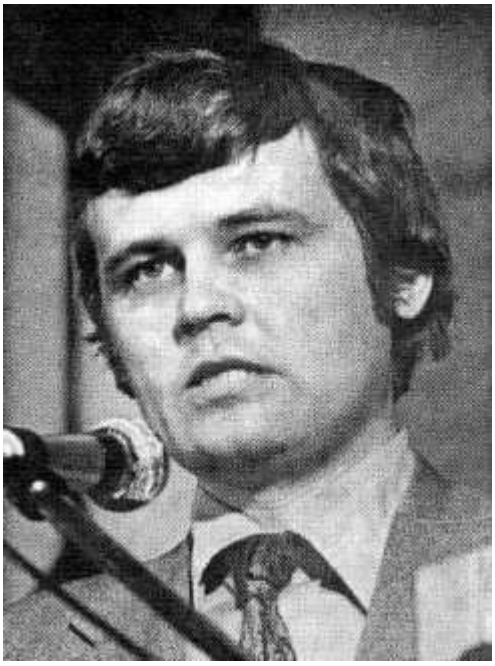

Vikatmaan mielestä Suomessa käyty talouspoliittinen periaatekeskustelu oli rajoittunut kapitalismin ja sosialismin tehokkuuden vertailuun, joka oli ”tavattoman ahdas ja yksipuolinen tarkastelutapa”. Kokoomuksen oli vietävä keskustelu uudelle tasolle, ”jotta se voisi vaikuttaa yhteiskuntaan edistyksellisenä ja uudistuksia ajavana voimana”.

Vikatmaan käsityksessä talousjärjestelmät eivät olleet annettuja vaihtoehtoja, jotka oli otettava tai jätettävä sellaisinaan, vaan ”ratkaisevalta osalta ihmisten keksimiä rakennelmia ja sellaisina myös ihmisten itsensä kritisoitavissa”. Kokoomuksen velvollisuus oli arvostella kapitalismia aina, kun se ei johtanut yksilöllisyyden kannalta hyvään tulokseen. Pelkkä kapitalismin paikkaaminen ei riittänyt, vaan oli kehitettävä uusi järjestelmä. [80]

Vikatmaan ajatukset myötäilivät puolueen popperilaisten käsityksiä. Popperin tietoteoria auttoi heitä vapautumaan ”vallitsevaan tieteelliseen ajatteluun sisältyvistä itsestäänselvyyksistä, kuten asiantuntijoihin uskomisesta”. ”Alettiin käsittää, kuinka yksilöllisyyden laajentaminen edellyttää monien teoreettisten hyveiden muuttamista teoreettisiksi paheiksi ja päinvastoin.”[81]

Ohjelmatoimikunta luopui vapaan markkinatalouden ”näkymättömän käden” opista selittäen, että ihmisten tuli itse asettamiensa päämäärien pohjalta ohjata ja valvoa taloudellista toimintaa eikä pitänyt alistua ”sokean ja näkymättömän käden” ohjattaviksi. Vikatmaa totesi, että ”taloudelliset lainalaisuudet” eivät juuri koskaan olleet yleispäteviä luonnonlakeja vaan riippuivat yhteiskunnallisista edellytyksistä ja olivat siten kontrolloitavissa ja muutettavissa.

. . . . . .

80 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Vikatmaan alustus), PTA.
81 Palonen 1974,12. Ks. myös Pitkänen ym. 1973, 13–16.

Vikatmaan mukaan talouspolitiikassa oli otettava huomioon taloudellisen toiminnan eettiset ja yhteiskunnalliset seuraukset. Oli arvioitava, olivatko toimenpiteet ihmisen ja hänen yksilöllisyytensä kannalta suotavia. Esimerkiksi kansantulon kasvu ei ollut myönteistä, jos se saavutettiin ”sietämättömän ihmisten hiostamisen kustannuksella” tai johti saasteongelmiin.

> Automaattisesti omalla painollaan toimivaksi katsottu vapaa markkinatalous johtaa useimmiten erittäin suureen ihmisten väliseen eriarvoisuuteen. Kokoomuksen on mielestäni tehtävä nykyistä paljon selvemmin tunnetuksi, että yksilökeskeisyys merkitsee jokaisen yksityisen ihmisen oikeutta ja mahdollisuutta yksilöllisyyteen. Tämän vuoksi on eettisestikin väärin puolustaa eriarvoisuutta tukevia järjestelmiä. Kokoomuksen on poliittisin keinoin luotava edellytykset siihen, että jokaisella todella käytännössä on mahdollisuudet yksilöllisiin valintoihin niin taloudellisilla kuin muillakin aloilla.[82]

Vaikka puhuttiinkin yksilöllisyyden toteuttamisesta, taustalla oli positiivinen vapaus, sillä kysymys oli kyvyistä ja resursseista toteuttaa vapautta. Tämän takia valtiota ei pidetty samanlaisena uhkana kuin klassisen liberalismin negatiivisessa vapaudessa vaan potentiaalisena yksilöllisyyden edistäjänä.

Toisaalta Vikatmaa ei suhtautunut vapauteen yksioikoisesti. Hänen mukaansa yksilökeskeisyys merkitsi yhteiskunnan saattamista yksilöiden haltuun, ei ihmisten ”olouttamista” yhteiskunnan kuuliaisiksi osiksi kuten vasemmisto halusi. Yksilöllisyys edellytti tasa-arvoa, joka ei kuitenkaan ollut erilaisuuden kieltämistä. Tasa-arvon edistäminen ja erilaisuuden tunnustaminen muodostivat ideologisen lähtökohdan. Yhteiskunnan merkitystä ei kielletty mutta kiistettiin sen oikeus alistaa yksilöitä. ”Sen sijaan yhteiskuntakoneiston puitteissa tulee ihmisiä tukemalla toteuttaa mahdollisimman pitkälle menevä tasa-arvoisuus”.[83] Sen selvemmin ei voinut antaa tukea hyvinvointivaltiolle.

> Valintojen yhteiskunnallisten ja poliittisten edellytysten korostaminen vaatii luopumista liberaalisesta näkemyksestä, jonka mukaan jokainen valtion puuttuminen taloudelliseen toimintaan on periaatteessa pahasta ja sellaisenaan myönnytys sosialismille. Talouspolitiikassa ei kysymystä pitäisi asettaa vapauden ja valvonnan väliin, vaan kysymys on siitä, millaisia tavoitteita edistävää ja millä tavoin toteutettua valvontaa voidaan pitää hyväksyttävänä. Suhtautuessaan myönteisesti sosiaalipolitiikkaan, kehitysaluepolitiikkaan, ympäristönsuojeluun, kuluttajain suojeluun jne. kokoomus on itse asiassa monissa käytännön kohdissa myöntänyt liberalistisen ajattelutavan vararikon ja katsonut, että nimenomaan julkisen vallan toimenpiteiden avulla voidaan luoda edellytyksiä yksilöllisyyden laajentamiselle.[84]

Puoluevaltuustossa sosiaalista valintataloutta kritisoitiin vain yhdessä puheenvuorossa. Syynä oli osittain se, että Vikatmaan alustuksen jälkeen keskusteltiin

. . . . . .

82 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Vikatmaan alustus), PTA.
83 Vikatmaa 1974a, 5; Vikatmaa 1974b, 97–100. Vrt. Virmavirta 1973, 40, 155–156; Nuori Oikeisto 6/1972, pk.
84 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Vikatmaan alustus), PTA.

yleisestä poliittisesta tilanteesta ja mielenkiinto oli tuolloin jo presidentinvaalissa. Olihan toukokuussa 1972 tehty esitys poikkeuslaista, ja vielä tuossa vaiheessa suurin osa puoluevaltuustosta vastusti sitä.

Ainoastaan Marja Suominen kommentoi sosiaalista valintataloutta ja ohjelmatoimikunnan viitoittamaa uutta talouspolitiikkaa. Hänen mielestään sosiaalinen valintatalous vaikutti ”sosiaaliselta valvontataloudelta” ja oli jotain muuta kuin se, joka oli nostanut Suomen ja länsimaiden talouden kukoistukseen. Länsimainen järjestelmä antoi jokaiselle mahdollisuuden valita puolueensa ja työpaikkansa. Suomen kannatti pitää kiinni kannattavuuden ja rationalisoinnin periaatteista, jotta maalle elintärkeä kilpailukyky säilyisi.

Suominen huomautti, että vaikka hiostaminen oli joistakin kauheaa, oli kunnianhimoisia, jotka halusivat hiostaa itseään. Siksi olisi ”murheellinen asia”, jos kaikki joutuisivat valitsemaan tämän ideologian mukaan. Hänestä sosiaalinen valintatalous oli sinisilmäinen rakennelma, josta hän kysyi: ”Kenen eettisiin arviointeihin ja näkemyksiin perustuukaan tämä uusi ihana valintatalouden systeemi?”

Vikatmaa vastasi, että tietyissä seikoissa, kuten ympäristön suojelemisessa ja ihmisten suojelussa työelämässä, kannattavuutta oli tarkasteltava uudella tavalla tai muuten ”pää tulee vetävän käteen”. Jokainen sai kyllä hiostaa itseään niin paljon kuin halusi, mutta yhteiskuntaa ei saanut päästää sellaiseen ”stressitilaan”, jossa elinikä lyhentyisi. Hän myös tunnustautui valvonnan kannattajaksi tietyissä asioissa, kuten ympäristökysymyksessä. Oleellista oli kuitenkin, että siitä huolehti demokraattinen yhteiskunta, jossa yksilöillä oli mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon, ”eikä suinkaan mikään keskitetty byrokraattinen sosialistinen systeemi”.[85]

Kokoomuksessa ei uutta talouspolitiikkaa juuri arvosteltu, vaikka se suuntautui erityisesti oikean siiven ajamaa liberalistista talouspolitiikkaa vastaan. Kuvaavaa on, että kun elokuussa 1972 hyväksyttiin uusi tavoiteohjelma, jossa sosiaalinen valintatalous esiintyi ensimmäistä kertaa, Suomen johtava vapaan markkinatalouden puolustaja Uusi Suomi ei pitänyt sitä ollenkaan huonona.

Kuitenkin samaan aikaan Uusi Suomi hyökkäsi voimakkaasti KNL:n uutta ohjelmaa vastaan kutsuen sitä etydiksi vasemmalla kädellä ja leimaten siinä esiintyneen termin ’porvarismi’ ”kielelliseksi kummitukseksi”. Lehden mukaan ohjelma ei ollut porvarillinen eikä kokoomuslainen vaan lähinnä vasemmistoradikaalinen ja sisälsi ”ennakkoluuloja tavanomaiseen porvarillisuuteen”.[86]

Tavoiteohjelmaakin Uusi Suomi arvosteli mutta huomattavan peitellysti:

> Sinänsä luvallisessa ajanmukaisessa nuorekkuuden tavoittelussa kokoomuksen tavoiteohjelmaan on sisällytetty ehkä hiukan mauttomiakin piirteitä. Asiallisena ja oikeistolaisena puolueena, jonka kannattajakunta on itsenäisesti ajattelemaan kykenevää ja arvostelukykyistä väkeä, kokoomus ei mielestämme saisi tempautua siihen yhteiskunnan ihanneidyllin

. . . . . .

85 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Marja Suomisen puheenvuoro ja Vikatmaan repliikki), PTA.

86 US 18.8.1972, pk.

> lupailuun, johon valitettavasti useimmat puolueet ovat menestyksestä kilpaillessaan eksyneet. Kokoomuksen tehtävänä on edustaa tervettä ja realistista ajattelua yhteiskunnassa ja seistä jalat tukevasti maassa.[87]

Sosiaalista valintataloutta Uusi Suomi ei kuitenkaan kyseenalaistanut vaan tunnusti, että niin henkilökohtaisen, taloudellisen kuin poliittisenkin valinnan vapauden turvaaminen oli aikaisemminkin ollut kokoomukselle tärkeää. Termi oli sen mukaan hyvä siksi, että se pakotti sen käyttäjät ja kuulijat selvittämään itselleen sen merkityksen. ”Sekä valinnan vapauden että sosiaalisten näkökohtien korostaminen ovat mielestämme paikallaan puhuttaessa niistä tavoitteista, joita kokoomus nykyajan talousjärjestelmälle asettaa.”[88]

Vikatmaa puolusti KNL:n ohjelmaa ja siinä sivussa omaansakin:

> Jos aletaan uskoa, että tuloerojen tasaaminen, eettisten ja yksilöllisten näkökohtien huomioiminen talouselämässä ja demokratian leveärintamainen lisääminen ovat vasemmistolaisia asioita, on oikeiston paras panna pillit pussiin. Niitä kaikkia tulee nimittäin tapahtumaan tulevaisuudessa Suomessa. Kysymys onkin siitä, miltä pohjalta niihin pyritään. Niihin voidaan pyrkiä yhteiskuntakeskeiseltä, ihmistä sortavalta vasemmistopohjalta.
> Kokoomus haluaa kuitenkin, että niihin pyritään yksilökeskeiseltä, ihmisiä arvostavalta porvarilliselta pohjalta.[89]

Puheenvuoro paljastaa, että kokoomuksen muuttumista edistivät myös ulkoiset paineet. Oli oltava ajan hermolla ja taivuttava ”vasemmistolaiseen” yhteiskuntapolitiikkaan, jotta voitiin säilyttää tärkein, yksilö.

Jos ei oteta lukuun Uuden Suomen purkausta, keskustelu puolueen sisällä oli yllättävän vähäistä[90]. Tämä voi selittyä sillä, että läheskään kaikki eivät olleet kiinnostuneita ohjelmista. Aloitteisiin ei siten osattu valmistautua ja ne yllättivät. Toisaalta hyväksyminen saattoi viitata siihen, että kaikki eivät ottaneet sosiaalista valintataloutta aivan tosissaan. Voidaan perustellusti kysyä, oliko se sittenkään vallankumouksellinen vai vain vapaan markkinatalouden uusi peitenimi.

Valintatalouden teoreetikot yrittivät todistella, että se ei ollut suunnattu kilpailua vastaan. Ohjelmatoimikunta oli ollut sitä mieltä, että vapaa markkinatalous oli liian markkinakeskeinen ja puhtaasti talousteoreettinen, kun taas sosiaalisessa markkinataloudessa ”tarkasteltiin asioita ylhäältä alaspäin, jotenkin ulkokohtaisesti”. Sosiaalisessa valintataloudessa yhdistyivät ”kilpailutalouden periaate ja kokoomuksen sosiaalipoliittiset tavoitteet uudella tavalla”. ”Sosiaalinen” oli vastaus sosiaalidemokraattien tasa-arvoajattelulle sekä keskustapuolu-

. . . . . .

87 US 8.81972, pk.
88 Sama.
89 Nuori Oikeisto 8/1972, ”Porvarismin motiivit”.
90 Tavoiteohjelman hyväksyneestä puoluevaltuuston kokouksesta (5.–6.8.1972) ei löydy keskustelupöytäkirjaa, joten kokous on saattanut olla hyvinkin myrskyisä. Koska kuitenkaan kokoomuksen lehdissä aiheesta ei vielä tuossa vaiheessa juurikaan keskusteltu, on syytä olettaa tilanteen olleen sama puolueessa yleensäkin. Parin vuoden kuluttua kantaa otettiin sitten sitäkin kiihkeämmin.

een aluepolitiikalle, ja ”valintataloudella” tähdennettiin talousjärjestelmän vapautta ja yksilön oikeuksia.[91]

Puhe kilpailutaloudesta tarkoittaa vapaan markkinatalouden hyväksymistä, joten muutos aiemmasta oli lähinnä teoreettinen. Kokoomus oli luopunut uskosta vapaan markkinatalouden kykyyn saavuttaa harmonia mutta ei sen perusinstituutioista, yksityisestä omistamisesta ja markkinoista. Syy nimityksen vaihtamiseen oli paljolti ilmapiirissä, sillä vapaa markkinatalous ei ollut muodissa stalinistien henkisesti hallitsemalla 1970-luvulla. Liberaalinen Kansanpuoluekin puhui ”demokraattisesta yrittäjätaloudesta”, joka parhaiten turvasi yksilön valinnanvapauden[92].

Muutamat nuoren polven puheenvuorot viittasivat siihen, että sosiaalisen valintatalouden ideaa kehiteltäessä oli ajateltu myös pienyrittäjiä. Vikatmaan mukaan se tuki näiden toimintamahdollisuuksia. Ajatuksena oli, että 1800-luvulla rajoittamaton liberalismi oli heikentänyt yksityisten yrittäjien ja erityisesti pienyrittäjien asemaa ja että sosiaalinen valintatalous turvaisi sen parhaiten.[93]

Sosiaalinen valintatalous oli sekatalous, joka hyväksyi valtiolle monia tehtäviä. Sen juuret olivat Isossa-Britanniassa. Niinpä esimerkiksi Ilkka Suominen siitä kirjoittaessaan viittasi Ison-Britannian konservatiivipuolueen teollisuusministerin puheeseen.[94] Siellä kuitenkin konservatiivit olivat jo menossa toiseen suuntaan, sillä heidän vuoden 1970 vaalimanifestinsa oli hyvin uusliberalistinen, vaikka puolue hallituksessa palasikin pian vanhaan politiikkaan[95]. Thatcherilaisen politiikan ensiaskeleet oli kuitenkin otettu, kun Suomessa oltiin vasta matkalla konsensukseen.

Yksilön oikeudet ja hyvinvointivaltion läpimurto

Kun vuoden 1971 puoluekokoukselle tuotu ehdotus tavoiteohjelmaksi vedettiin pois, puoluehallitus lupasi antaa puoluevaltuustolle tarkistetun ja täydennetyn version.[96] Lopullisessa tavoiteohjelmassa ja vuoden 1971 ehdotuksessa olivat yhteistä rakenne ja muun muassa sosiaalipoliittinen osuus. Suurimmat erot löytyivät talouspolitiikassa, sosiaalisen valintatalouden käsitteessä. Molemmissa sosiaaliturva oli ensimmäisessä luvussa. Käsittely oli laaja-alainen sisältäen muun muassa henkisen turvallisuuden ja oikeusturvan.[97] Sosiaaliturvan parantamisen nostaminen kokoomuksen tavoitelistalle ei siten ollutkaan remonttimiesten eikä porvaristien ansiota, sillä se oli tapahtunut jo ennen, kuin he alkoivat dominoida ohjelmankirjoitusta.

Uudessa tavoiteohjelmassa pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle tyypilliset periaatteet hyväksyttiin täysin. Sosiaaliturvaa tarkasteltiin yksilön oikeuksien

. . . . . .

91 Pitkänen ym. 1973, 8–9.
92 Borg 1970, 128.
93 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 27. – 29.4.1973 (mm. Saloniemen puheenvuoro), PTA; Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 23.5.1972 (Vikatmaan alustus), PTA.
94 Pitkänen ym. 1973, 22–23.
95 Blake 1990, 300.
96 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–25.4.1971, PTA.
97 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 10–19. Vrt. kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–25.4.1971, liite (s. 5–12), PTA.

kannalta. Jokaisella oli muun muassa oltava mahdollisuus työntekoon, josta oli saatava ”oikeudenmukainen ansio”, ja kaikille kuului ”kunnollinen asunto”.[98]

Huomattavin uutuus oli vähimmäistoimeentulo. Sitä perusteltiin ”sosiaalipolitiikan kriisillä”, sillä sosiaalipolitiikka ei ollut missään poistanut köyhyyttä, ei edes Ruotsissa. Nyt siitä aiottiin päästä eroon vähimmäistoimeentulon avulla. Lisäksi perusteena käytettiin täkäläisen sosiaaliturvan monimutkaisuutta ja mielivaltaisuutta.

Vähimmäistoimeentulosta oli keskusteltu vuodesta 1969, jolloin keskustapuolue oli ehdottanut sitä Ruotsin keskustapuolueelta saamiensa vaikutteitten innoittamana. Juha Rihtniemi oli kannattanut sitä vuoden 1970 vaalikampanjassa. Tarkoituksena oli ”ns. absoluuttisen köyhyyden poistaminen takaamalla tulonsiirtojen avulla jokaiselle kansalaiselle ja perheelle tarvittaessa sellainen elintaso, että ainakin elämisen perustarpeet kyetään vaivatta tyydyttämään”.[99]

Kokoomuksessa yksilökeskeisyyden mukaan tuominen helpotti huomattavasti pohjoismaisen hyvinvointivaltion omaksumista. Aiemminhan sosiaaliturvaa perusteltiin lähinnä häveliäisyyssyillä ja modernilla yhteiskunnalla. Ei näyttänyt hyvältä vastustaa vähävaraisten ja -osaisten tukemista, ja toisaalta ajateltiin, että kehittyneeseen valtioon kuului sosiaaliturva. Kolmas peruste oli ollut hyöty, jota se tuottavuuden lisäyksenä toi. Nyt sosiaalipoliittisia uudistuksia saattoi puolustaa yksilön oikeuksilla. Hyvä esimerkki oli juuri vähimmäistoimeentulo:

> Vähimmäistoimeentulojärjestelmän mukaan sen sijaan jokainen, jonka tulot jäävät alle minimin, olisi oikeutettu avustukseen täysin tulojen alhaisuuden syystä riippumatta. Järjestelmä olisi myös ‘inhimillinen’. Avustuksen saantiperusteiden ollessa olemassa olisi kansalaisoikeus eikä mikään yhteiskunnallinen armopala. Järjestelmän päätavoitteena onkin juuri sosiaalisen avustustoiminnan vapauttaminen avunsaajille niin kiusallisesta, heidän yksityisiä elämänolosuhteitaan koskevasta tarvetarkastelusta.[100]

Tarveharkinnan kiusallisuus ja nöyryyttävyys olivat olleet keskeinen argumentti universaalin sosiaalipolitiikan puolesta. Kokoomus oli nyt hyväksymässä sosiaaliset oikeudet osaksi kansalaisten perusoikeuksia. Hyvinvointivaltio oli saamassa siltä lopullisen tunnustuksen.

Toisaalta ohjelman talouspoliittisessa osuudessa – samassa jossa puhuttiin sosiaalisesta valintataloudesta – muistutettiin myös valtiontalouden kasvun haitoista. ”Varojen siirto yksityiseltä julkiselle sektorille ei ole sujunut häiriöttä, vaan se on johtanut julkisen talouden tasapainottomuuteen ja siten kysynnän liialliseen paisumiseen”. Julkinen talous oli ”muodostunut niin raskasliikkeiseksi ja vaikeasti hallittavaksi, että sitä ei ole kyetty käyttämään apuna suhdanteiden tasaamisessa.” Kuitenkaan ei ehdotettu menojen karsintaa tai edes pysyttämistä entisellään, vaan niiden lisäys vaadittiin sopeutettavaksi kansantulon kasvuun.[101]

. . . . . .

98 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 12–13.
99 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 50–52; Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 11.
100 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 52.
101 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 35.

Julkiseen talouteen kohdistettu kritiikki oli samantyyppistä kuin 1960-luvulla. Silloinkin teemana oli menojen kasvun suhteuttaminen kansantulon kasvuun, ja vaatimus voimistui kansanrintamahallituksen valtaantulon jälkeen. Esimerkiksi vuoden 1973 poliittinen käsikirja lausui kansanrintamahallitusten budjettipolitiikalle kovan tuomion kutsuen vuoden 1972 budjettia ”huolettoman miehen boheemibudjetiksi”. Valtiontalouden paisumista epäiltiin seraukseksi valtion tehtäväkentän muutosten väärinymmärtämisestä ja vasemmiston halusta sosialisoida yhteiskunta valtiontalouden välityksellä.

Vähimmäistoimeentulojärjestelmä palveli myös valtion menojen kurissa pitämisessä. Kokoomus ehdotti komiteaa selvittämään valtion tehtävien tärkeysjärjestystä ja mitoittamaan sen perusteella niiden vaatima rahoitus. Tarkoituksena oli välttyä tulevaisuudessa valtion menojen ja verotuksen ”sellaiselta räjähdysmäiseltä kasvulta kuin nyt on asianlaita”. Vähimmäistoimeentulon yhtenä tarkoituksena oli yksinkertaistaa sosiaaliturvaa ja korvata sillä osa sosiaalilainsäädäntöä. Toisaalta yleisistä verovaroista maksettu vähimmäistoimeentulo keskittäisi sosiaalipolitiikan rahoitusta yhä enemmän valtiolle, ”jolloin taakka voitaisiin jakaa huomattavasti tasaisemmin eri tuloryhmien maksukyvyn mukaan ja jolloin myös verotuksen sosiaaliset tekijät voitaisiin ottaa paremmin huomioon”.[102]

Aivan kaikki eivät hyväksyneet vähimmäistoimeentuloa ohjelmaan kirjatussa muodossa. Muiden muassa kansanedustaja Timo Mäki protestoi vuoden 1973 puoluekokouksessa, koska ehtona ei ollut osallistuminen työelämään. Hänen mielestään kaikkien työhön kykenevien oli osallistuttava siihen.[103]

Verotus pysyi tärkeällä sijalla, vaikka se – oireellisesti – olikin sijoitettu talouspolitiikkaa käsitelleen luvun loppuun. Mutta kuten valtiontalouden paisumisen moittimisesta voi päätellä, aihe oli yhä mieleinen. Tavoitteeksi asetettiin painopisteen siirtäminen välittömästä verotuksesta välilliseen, mutta ehdotettiin myös korvattavaksi pienituloisille tästä aiheutuva verorasituksen lisääntyminen. Näin oli tehtävä siksi, että ”progressio on yhdessä inflaation kanssa nostanut verorasituksen jo keskisuurissa tuloissa varsin korkeaksi”.[104]

Hyvinvointivaltion hyväksymisestä huolimatta ei kokonaan luovuttu sen – eikä etenkään kansanrintama- ja punamultahallitusten aikaansaannosten – kritisoimisesta. Valtion menojen liian nopeaa kasvua vastustettiin edelleen. Puolueen nuoret sen sijaan olivat tuoneet kritiikkiin uusia tuulia, sillä nyt hyvinvointivaltiota arvosteltiin muun muassa siitä, ettei se kyennyt poistamaan köyhyyttä.

Keskustayhteistyö, eläkepolitiikka ja vähimmäistoimeentulo

Eläkepolitiikka heilutteli hallituksia 1970-luvun alkupuolella. Päähallituspuolueet SDP ja keskustapuolue olivat eri linjoilla. Edellinen kannatti perustaksi

. . . . . .

102 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 30–31, 54–55; Nykypäivä 18/1972, ”Vähimmäistoimeentulojärjestelmä – mitä se on?”.

103 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 27. – 29.4.1973, PTA.

104 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 36.

työeläkettä, jälkimmäinen tasaeläkettä. Tosin sosiaalidemokraattien vasemmistosiipi kääntyi 1970-luvulla tasaeläkkeen kannalle, koska tunsi vastenmielisyyttä yksityisten laitosten hoitamaa työeläkejärjestelmää kohtaan[105]. Kokoomus oli ollut SDP:n rinnalla työeläkejärjestelmän puolella, ja keskustapuolueen puolella oli SKDL.

Eläkejärjestelmä oli muuttumassa 1970-luvulla. Niin sanottu Kuusen klubi laati vuonna 1971 ehdotuksen eläkejärjestelmien yhteensovittamisesta siten, että työeläkkeestä tulisi peruseläke ja kansaneläkkeestä eläkevähenteinen huoltoeläke. Tämä pohjusti vuonna 1976 saavutettua kansaneläkejärjestelmän kokonaisuudistusta eli historiallista kompromissia.

Mutta vielä 1972 eläkkeet olivat kuuma kysymys. Keskustapuolue ehdotti tasaeläkettä muiden puolueiden – lukuun ottamatta maaseudun puoluetta – vastustaessa. Paasion vähemmistöhallituksen kansaneläkelain muutosesitys joutui eduskunnassa vaikeuksiin. Eläkepaketin hinta kaksinkertaistui, ja kokoomuskin myötävaikutti tähän. Syntyi niin sanottu eläkepommi, jota purkamaan asetettiin Kalevi Sorsan enemmistöhallitus.[106]

Samoihin aikoihin kun SDP, keskustapuolue ja kansanpuolueet neuvottelivat hallituksesta, kokoomus ehdotti vähimmäistoimeentulon liittämistä eläkejärjestelmään. Julkilausumassaan se totesi, että eläkepommin toteuttaminen korottaisi veroja huomattavasti, mitä se ei voinut hyväksyä. Tämän takia eläkekysymys oli käsiteltävä uudelta pohjalta. Tavoitteena piti olla sosiaaliturvan kokonaisuudistus, jossa voitiin ottaa huomioon verotuksen vaikutukset. Eläkeuudistuksen tuli tähdätä vähimmäistoimeentuloon, joka takaisi riittävän toimeentulon niin eläkeläisille kuin muillekin puutteessa eläville. Jokaiselle tuli tuloista riippumatta taata oikeus riittävään toimeentuloon. Puoluehallitus esitti komiteaa selvittämään eläkeuudistuksen niveltämistä vähimmäistoimeentulojärjestelmään.[107] Koska keskustapuolueen eläkepoliittinen kanta voidaan kiteyttää vähimmäistoimeentulon turvaamiseksi kaikille[108], kokoomus mitä todennäköisimmin kosiskeli esityksellään sitä.

Kokoomuksessa oli näet päätelty, että sen mahdollinen hallitus- ja yhteistyökumppani löytyisi juuri keskiryhmistä. Vuoden 1973 puoluekokouksessa puoluejohto korosti keskustayhteistyön tärkeyttä. ”Onko täällä Suomessa kuljettava sama tie yhtä pitkänä kuin Ruotsissa, jossa sos.dem. ylivalta on saanut kestää neljä vuosikymmentä tuottaen tullessaan tunnetut yhteiskunnalliset epäkohdat?”, Harri Holkeri kysyi[109].

Kokoomusnuoret ottivat ideologiseksi päävastustajakseen sosiaalidemokraattien teknokratian, jonka he väittivät haluavan sopeuttaa kaikki samaan muottiin. Yhdessä remonttimiesten kanssa he jopa puuhasivat uutta keskusta-

. . . . . .

105 Salminen Kari 1987, 136.
106 Sama, 122–134.
107 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 22.8.1972 (julkilausuma), PTA. Vrt. Nykypäivä 19/1972, ”Eroon eläkkeiden sekavuudesta ja puutteellisuuksista kohti vähimmäistoimeentulojärjestelmää”.
108 Kangas 1986, 66.
109 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 27.–29.4.1973, liite (Holkerin poliittinen tilannekatsaus), PTA.

oikeistolaista suurpuoluetta, johon olisivat kuuluneet keskustapuolueen K-linjan ja kokoomuksen ”edistyksellisen” osan lisäksi suurin osa RKP:sta ja liberaaleista. Loput olisivat saaneet hakea paikkansa kokoomuksen oikealle laidalle syntyneestä ”äärioikeistolaisesta” perustuslaillisesta kansanpuolueesta.[110]

Kokoomuksen johto ei kuitenkaan ollut valmis menemään näin pitkälle vaan jarrutteli siirtymistä perustuslaillisiin. Vaikka remonttimiehet eivät olleetkaan yhtä mieltä puoluejohdon kanssa keskustayhteistyön syvyydestä, motiivit olivat samat: sosiaalidemokraattien muuttuminen yhä sosialistisemmiksi ja pelko heidän valtansa kasvamisesta Ruotsin kaltaiseksi yhden puolueen hegemoniaksi.[111]

Keskustayhteistyötä perusteltiin ideologisella samankaltaisuudella. Yhteinen nimittäjä oli ”omaehtoisuuden suosimisen vaatimus”, eli että jokaisen tuli saada muovata itse elämäänsä. Puolueiden välinen ero olikin remonttimiesten näkökulmasta lähinnä semanttinen: kokoomus puhui yksilökeskeisyydestä ja keskustapuolue ihmiskeskeisyydestä.[112] Esitystä toimeentuloturvaksi voidaan siten pitää kädenojennuksena keskustapuolueelle.

Lisäksi ehdotus, että vähimmäistoimeentulo toteutettaisiin eläkejärjestelmässä, viittaa eläkepolitiikan muuttumiseen. Sosiaaliturva yksinkertaistuisi mutta samalla se keskitettäisiin yhden yksikön alaisuuteen. Vuosikymmen aikaisemmin kokoomus oli vastustanut kiivaasti sairausvakuutuksen siirtämistä Kelalle mutta oli nyt muuttunut virastomyönteiseksi. Se ei kuitenkaan halunnut järjestelmän hoitajaksi Kansaneläkelaitosta vaan näyttää suunnitelleen tehtävään valtiovarainministeriön veroasiainosastoa tai sosiaaliministeriötä[113]. Lopullista esitystä asiasta ei kuitenkaan tehty.

Varsinaisesta eläkepolitiikasta kokoomus ja keskustapuolue olivat sitä vastoin syvästi eri mieltä. Kokoomus asetti yhä työeläkkeen kansaneläkkeen edelle. Tämä tuli esiin eläkepommin yhteydessä. Kun keskustapuolue teki Paasion sosiaalidemokraattiselle vähemmistöhallitukselle eläkepolitiikasta välikysymyksen, kokoomuksen puhujat suhtautuivat siihen lähes vihamielisesti. Keskustapuolue kysyi, mitä hallitus aikoi tehdä eläkejärjestelmien yhtenäistämiseksi, tarveharkinnan poistamiseksi ja vähimmäiseläketurvan aikaansaamiseksi. Kokoomuslaiset vastustivat yksiselitteisesti tasaeläkettä. Aktiivisen ja ahkeran työntekijän tai yrittäjän tuli saada nauttia työnsä hedelmistä myös eläkkeellä. Puoluehallitus vaati työeläkejärjestelmän lopettamiseen tähtäävien suunnitelmien estämistä, sillä tasaeläke ei sen mielestä olennaisesti parantaisi pienieläkkeisten toimeentuloa.[114]

Kokoomus vastusti tasaeläkettä pitkään. Eläkepolitiikka kuului esimerkiksi vuoden 1975 eduskuntavaalien teemoihin, ja rintamalinjat kulkivat edelleen

. . . . . .

110 Smolander 1994, 70–76.

111 Sama, 69. Ks. myös Virmavirta 1973, 62–63; Suomen Nainen 8/1973, ”Vastauksemme sosialismin haasteeseen”.

112 Vikatmaa 1974b, 70–71. Ks. myös Tuhatkunta 3/1973, ”Yhteistyön pohja luja, tarve suuri”; 2/1974, ”Porvarillisen ja keskustalaisen aatemaailman suhteista”.

113 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 55.

114 VP 1972, ptk., 561 (välikysymys), 771–775 (Ilaskiven puheenvuoro), 802–806 (Linkolan puheenvuoro); Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 26.4.1972 (julkilausuma), PTA. Vrt. Nykypäivä 19/1972, ”Hallituksen rahoitussuunnitelmat hakoteillä”.

siellä missä aiemminkin eli maaseudun ja kaupungin välillä: SDP, kokoomus ja RKP olivat toisella puolella ja keskustapuolue SKDL:n kanssa toisella. Vaalien jälkeen saatiin aikaan niin sanottu historiallinen kompromissi, joka sisältyi Martti Miettusen hallituksen ohjelmaan. Siinä vahvistettiin työ- ja kansaneläkejärjestelmien välinen työnjako. Ainoa tyytymätön oli kokoomus, jonka mielestä kustannukset olivat liian korkeat ja rahoitus jäi avoimeksi.[115]

Vähimmäistoimeentuloturva oli kokoomuslainen versio eläkepoliittisten sotien lopettamiseksi. Sitä ei ehdotettu pelkästään kansaneläkkeen tilalle, vaan sen ajateltiin korvaavan myös lapsilisät, perheavustukset ja työttömyysavustukset. Toisaalta kokoomuksessa myönnettiin, että maatalous saattoi hyötyä muita enemmän.[116]

Kiertotietä tunnustettiin, että vähimmäistoimeentulo oli keskustapuolueen tavoitteiden mukainen, mutta se myös yksinkertaisti sosiaaliturvaa ja tarjosi siten mahdollisuuden säästöihin. Lisäksi työeläkejärjestelmä saatettiin edelleen säilyttää ikään kuin toimeentulojärjestelmän päällä. Näin olisi turvattu sekä kokoomuksen tavoittelema ansiosidonnaisen turvan säilyminen että keskustan kannattama perusturva.

Toimeentulojärjestelmä oli nuorten aloittaman aatteellisen keskustelun vaikutusta. Yksilökeskeisyys asetti kokoomuksen sosiaalipolitiikalle uusia vaatimuksia. Eläkepolitiikassa ne siirsivät painopisteen ansiosidonnaisuudesta tasaeläkemallin. Vähimmäistoimeentulo perustui porvaristien ajatukseen, että yksilön täytyi saada toteuttaa itseään, tekipä hän töitä tai ei. Samalla he vastustivat tuloeroja. Koulutus tai kyvykkyys eivät saaneet aiheuttaa niitä. Aatteellisessa mielessä kokoomus ei olisi voinut kannattaa ansiosidonnaista sosiaaliturvaa, mutta käytännössä sen kannattajakunnan etujen vastainen politiikka olisi ollut tuhoon tuomittua.

Yritys lähentyä keskustapuoluetta juontui aikeesta rakentaa vahva rintama sosiaalidemokraattien hegemoniaa vastaan. Varoittava esimerkki oli Ruotsi, jossa nämä olivat hallinneet vuosikymmeniä osittain porvaripuolen hajanaisuuden takia. Se ajoi kokoomuksen samanlaiseen politiikkaan, kuin mitä Ruotsin oikeistopuolue oli harjoittanut 1960-luvulla eli pyrkimykseen muuttua keskustalaiseksi. Lopputuloskin oli sama, sillä murtautuminen oppositiosta ei onnistunut.

Julkisten palvelujen asema valintataloudessa

Suomen sosiaaliturvan painopiste alkoi 1970-luvun alkupuolella siirtyä kohti sosiaalipalveluja. Pekka Kuusen ”60-luvun sosiaalipolitiikassa” päähuomio oli ollut tulonsiirroissa ja sosiaalivakuutuksessa, mutta 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa istuneen sosiaalihuollon periaatekomitean työn tulokset heijastelivat ”beveridgeläistä palveluideologiaa”[117] .

Sosiaalipalveluista olivat ensimmäisiä lasten päivähoitolaki ja kansanterveyslaki, ja sosiaalihuollon periaatekomitean mietintöjen jälkeen aloitettiin so-

. . . . . .

115 Salminen, Kari 1987, 157–159.
116 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 55–56.
117 Rauhala 1996, 135.

siaalihuollon kokonaisuudistus, joka toteutettiin lopullisesti vuonna 1984. Palvelusektorin kehittäminen vasta teki Suomesta todella pohjoismaisen hyvinvointivaltion. Pohjoismaisen ja mannereurooppalaisen mallin eroksi on nimittäin luonnehdittu sitä, että edellisessä painopiste on palveluissa ja jälkimmäisessä tulonsiirroissa.[118]

Sosiaalinen valintatalous toi tähän kysymykseen uudenlaisen näkökulman. Vuoden 1972 tavoiteohjelmassa luki seuraavasti:

> Tuotanto ja kulutus sekä tavaroiden, palvelusten ja työtilaisuuksien tarjonta on järjestettävä siten, että edellytykset yksilölliseen valintaan muodostuvat mahdollisimman laajoiksi. Tämän tavoitteen saavuttaminen edellyttää vastuuta luonnonvarojen käytöstä sekä päätösvallan hajauttamista yksityisen omistusoikeuden ja yrittäjyyden avulla.
> Valinnan mahdollisuuksien säilyttäminen ja luominen on ulotettava yhteiskunnallisiin palveluihin, yrittäjätoiminnan eri muotoihin, kuluttajapolitiikkaan, alueelliseen kehittämispolitiikkaan ja työvoimapolitiikkaan.[119]

Valinnan turvaaminen ja luominen oli kaksitahoista. Yhteiskunnan oli taattava palvelujen saatavuus, mutta niiden ei kaikkien tarvinnut tulla valtiolta tai kunnilta. Julkinen sektori oli sosiaalipalvelujen päätuottaja, mutta myös yksityisille jätettiin ainakin takaovi auki.

Sosiaalisen valintatalouden tavoitteena oli hajautettu talousjärjestelmä. Oli vastustettava ajatusta, että yhteiskunnan ongelmia ei pystytty hoitamaan muuten kuin ”keskittämällä taloudellista ja poliittista valtaa yhden tai ainakin hyvin harvojen organisaatioiden käsiin”. Toisaalta keskittymisen vastustamisessakaan ei kannattanut olla dogmaattinen, vaan esimerkiksi terveydenhuollossa ja koulutuksessa tarvittiin yhdenmukaista suunnittelua ja toimintaa.[120]

Ilkka Suominen esitti puolueen talouspoliittisessa seminaarissa julkisten palvelujen ”nollatarkistusta”, jossa käytäisiin läpi julkinen sektori ja kaikki tarpeettomat palvelut ”joko kokonaan uusittaisiin tai hajautettaisiin yksityiselle sektorille”. Tarkoituksena oli lähinnä valtionyhtiöiden yksityistäminen, sillä valtion tehtävänä oli tuottaa palveluja, ja tavaroitten tuottaminen kuului yksityiselle puolelle. Tarkistus oli välttämätön, ”ennen kuin ryhdytään mihinkään suurempisuuntaiseen julkisen sektorin laajennusyritykseen”.[121]

Toisaalta kokoomuksessa uskottiin valtiovallan tehtävien lisääntyvän tulevaisuudessa, eikä niin ollen ollut realistista vastustaa väistämätöntä kehitystä. ”Elämme yhteiskunnassa, jossa ihmisen turvallisuuteen ja hyvinvointiin liittyvät perustarpeet laajenevat ja niistä muodostuu kaikille yhteisiä asioita, julkisia palveluksia”.[122]

. . . . . .

118 Urponen 1994, 243.
119 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 29.
120 Pitkänen ym. 1973, 22–23.
121 Kokoomuksen ohjelmatoimikunta 1974, Ilkka Suomisen esitelmä kokoomuksen talouspoliittisessa seminaarissa 20.–21.4.1974, PTA. Vrt. Nuori Oikeisto 4/1974, ”Kokoomuksen talouspolitiikan suunta”.
122 Kokoomuksen ohjelmatoimikunta 1974, kirjoitus otsikolla ”Sosiaalinen valintatalous” 23.5.1974/WP, PTA.

Valinnan mahdollisuuksien turvaamiseksi yhteiskunnan oli tuotettava palveluja, mutta sen ei tullut tehdä sitä kaikissa tilanteissa yksin. Oli huolehdittava siitä, että oli valinnan varaa. Kokoomuksen suhtautuminen julkisiin palveluihin tuli esiin lasten päivähoitolain käsittelyn yhteydessä – ryyditettynä sen perhepoliittisilla näkemyksillä.

Kalevi Sorsan punamultahallitus toi päivähoitolain eduskuntaan syksyllä 1972. Se oli puitelaki, jossa tarkoituksena oli tehdä päivähoito kaikille avoimeksi. Esitystä perusteltiin olemassa olevien säädösten vanhentumisella sekä päivähoitopaikkojen riittämättömyydellä ja alueellisesti epätasaisella jakautumisella.

Lain käsittelystä muodostui kiista, jossa toisella puolella oli vasemmisto ja toisella olivat keskustapuolue ja SMP. Vasemmisto kannatti hallituksen ehdotusta, kun taas vastapuoli vaati lasten kotihoidon tuen ottamista mukaan.[123] Maaseudun ja kaupungin välinen juopa tuli tässäkin esiin. Maaseudulla päivähoito ei ollut yhtä houkutteleva – eikä välttämättä yhtä pakollinen – kuin kaupunkien perheille.

Kokoomukselle asia ei ollut yhtä yksioikoinen. Sen kannattajissa oli paljon kaupunkilaista keskiluokkaa, joka yhä enemmän tarvitsi päivähoitopalveluja, mutta toisaalta konservatiivinen suhtautuminen perheeseen ja naisen rooliin – äitien tuli olla ensisijaisesti lastensa hoitajia – aiheutti paineita kotihoidon tukemiseen. Lehdistä ainakin Uusi Suomi liputti valinnaisuuden eli käytännössä kotihoidon tuen puolesta[124].

Yksilökeskeisyys puolsi valinnan vapautta. Tavoiteohjelmassa tämä ilmaistiin niin, että kysymys oli saatettava ”ratkaisuun, joka turvaa lapsen edun ja takaa vanhemmille vapauden valita hoitomuodoista sopivimman”[125]. Lasten päivähoito-ohjelmassa kotihoidon katsottiin parhaiten ottavan huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, minkä vuoksi oli tuettava toimenpiteitä, jotka mahdollistivat sen, että toinen vanhemmista, joku omainen tai palkattu henkilö saattoi hoitaa lapsen.[126] Valiokuntakäsittelyssä kokoomus yritti saada lakiin kotihoidon lisän mutta ei aikonut sen ajamisella estää lain voimaantuloa[127].

Lähetekeskustelussa kokoomuslaisten lähtökohtina olivat valinnan vapaus ja kaikkien lasten oikeus päivähoitoon. Ne merkitsivät sitä, että naisella oli oikeus päättää, jääkö hän kotiin vai meneekö ansiotyöhön, ja että vanhemmilla tuli olla mahdollisuus valita useamman kuin yhden hoitomuodon välillä.[128] Hallituksen esitys ei täyttänyt tätä vaatimusta:

> Käsitykset perheestä yhteiskunnan luonnollisena ja perustavana ydinosana, jolla on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojeluun, ovat hämärtyneet siinä määrin, että vanhemmille kuuluva oikeus hoitaa ja kasvattaa

. . . . . .

123 Rauhala 1996, 171–172.
124 US 24.10.1971, pk.
125 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 12.
126 Suomen nainen 11/1971, ”Lasten päivähoidon järjestäminen”.
127 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 12.10.1972, PTA.
128 VP 1972 ptk., 1786–1789 (Linkolan ja Karhuvaaran puheenvuorot), 1809–1810 (Katajavuoren puheenvuoro).

> lapsiaan halutaan siirtää yksipuolisesti yhteiskunnalle. Tämän tapahtuessa yksityisellä ihmisellä ei enää ole mahdollisuutta elämänsä omakohtaiseen ohjaukseen eikä suunnan etsimiseen, vaan hänen on luovuttava valinnasta, suunnittelusta ja täysin alistuttava siihen tehtävään ja niihin ahtaisiin puitteisiin, jonka ihmisten tekemä järjestelmä valitsee ja määrää.[129]

Kokoomus hyökkäsi ankarasti vasemmistolaista politiikkaa vastaan pitäen sitä yhdenmukaistavana ja jäykkänä yhden vaihtoehdon ajamisena, jonka tarkoituksena oli sysätä lapset pois perheistään ja tehdä heistä ”standardi-ihmisiä”.[130] Puolue selvästi vierasti laitoshoitoa, vaikka tunnustikin sen tarpeellisuuden.

Vielä kokoomuksessa lähdettiin siitä, että lasten hoitaminen ja kasvattaminen kuuluivat ensisijaisesti vanhemmille. Yhteiskunnan oli tunnustettava kodin arvo ”tasapainoisten ja yhteiskuntakelpoisten kansalaisten ylivoimaisesti parhaana kasvupaikkana” ja annettava siksi äideille mahdollisuus jäädä hoitotuen turvin kotiin.[131] Toisaalta kotihoidon tukea kannatettiin senkin takia, että se asetti maaseudun ihmiset tasa-arvoiseen asemaan kaupunkilaisten kanssa. Lisäksi hoitolisää pidettiin taloudellisesti edullisimpana.[132]

Kokoomus piti lasten päivähoitoa tarpeellisena yhteiskunnallisena palveluna ja suhtautui lakiin periaatteessa myönteisesti. Myös valinnanvapauden periaatteella oli huomattava osuus. Lisäksi kansanedustajat perustelivat päivähoitolakia väestöpolitiikalla varoittaen, että jos lapsiperheitä ei tueta, väestörakenne muuttuu epäedulliseen suuntaan ja tulevaisuudessa eläkkeistä ja muista sosiaalisia kustannuksista selviytyminen joutuu uhatuksi[133] . Naisten liiton pari vuotta myöhemmin julkaisemassa perhepoliittisessa ohjelmassa perhepolitiikan tarpeellisuutta perusteltiin nimenomaan väestöpoliittisilla syillä. Väestökasvun laskun takia maata uhkasi työvoimapula, ja ikärakenteen vanheneminen lisäisi aktiiviväestön taloudellista rasitusta.[134]

Päivähoitolain käsittely paljastaa, että markkinatalouden vastaisesta retoriikastaan huolimatta kokoomus suuntasi valinnan mahdollisuutta propagoineen yksilökeskeisen ideologiansa vasemmistolaista hyvinvointipolitiikkaa vastaan, jonka se väitti yhdenmukaistavan, koska se ei tarjonnut vaihtoehtoja. Toisaalta vapauden ja valinnan takaajaksi oikeisto esitti kuitenkin valtion, eikä esimerkiksi markkinoita.

Toisaalta päivähoitolain käsittely ennakoi kehitystä, jonka ansiosta Suomesta tuli pohjoismainen palveluvaltio. Kokoomus kohtasi yhteiskunnan muuttumisen ja sen tuomat haasteet esittelemällä oman vaihtoehdon. Se uskoi kehityksen vääjäämättömäksi ja päätteli vaikuttavansa siihen parhaiten myötäilemällä, ei

. . . . . .

129 VP 1972 ptk., 1777–1779 (Kaupin puheenvuoro). Ks. myös Suomen Nainen 10/1972, ”Päivähoitokysymys ratkaistava tosiasioissa pitäytyen”.

130 VP 1972 ptk., 2607 (Vaittinen-Kuikan puheenvuoro).

131 VP 1972 ptk., 2487–2489 (Salolaisen puheenvuoro). Vrt. Nykypäivä 15/1974, ”Porvarillinen sosiaalipolitiikka”.

132 VP 1972 ptk., 1777–1779 (Kaupin puheenvuoro).

133 Sama. Ks. myös Suomen Nainen 1/1973, ”Suomalainen väestöpolitiikka – onko sitä”; 2/1974, ”Syntyvyyden väheneminen valtakunnallinen ongelma”.

134 Kokoomuksen naisten liiton perhepoliittinen ohjelma 1974, 3–4.

asettumalla vastahankaan. Näin fatalistiset mielialat olivat paradoksaalisia, kun samaan aikaan oltiin omaksumassa Popperin ajatuksia, joka nimenomaan vastusti determinististä historiankäsitystä. Mutta tämä determinismi ei ollutkaan tieteellistä vaan kertoi siitä, että puolue oli paitsiossa. Valta oli muilla ja uudistukset toteutuisivat ilman sen myötävaikutustakin.

Todellinen muutos vai taktiikkaa?

Junnila syyttää kokoomusta aatteellisesta stripteasesta

Kokoomuksen eduskuntaryhmän ensimmäisen kokouksen vuonna 1974 avasi sen vanhin jäsen Tuure Junnila. Takana olivat kovien sisäisten taistelujen vuodet. Vuoden 1973 tammikuussa päätetty presidentin toimikauden jatkaminen poikkeuslailla oli jakanut puolueen kahtia. EEC-kytkentä oli viimein kääntänyt eduskuntaryhmän enemmistön lain taakse.

Syksyllä 1973 yhtenäisyyteen oli tullut uusi särö. Eduskuntaryhmässä oli epäselvyyttä siitä, mistä oli sovittu hallituksen kanssa EEC-sopimukseen liittyneissä kynnyslakineuvotteluissa. Erimielisyyksien seurauksena eduskuntaryhmä antoi epäluottamuslauseen puheenjohtajalleen Raimo Ilaskivelle. Tämä vastasi jättämällä ryhmän, vaikkakin palasi takaisin vähän ajan kuluttua.[135]

Tärkeimpiä kysymyksiä oli hallituskelpoisuus. Remonttimiehet – tai ainakin Vikatmaan ympärille ryhmittyneet nuoret[136] – päättelivät, että paras keino ratkaista se oli saada aikaan puolueen oikealle puolelle ”sylkykuppi”, johon ulkopoliittisesti kiusalliset henkilöt liittyisivät. Junnila olisi ollut heistä yksi.[137]

Tätä taustaa vasten puolueen ohjelmatyö näyttäytyy pelkästään hallituskelpoisuuden tavoitteluna. Tuure Junnilalla oli varma käsitys kokoomuksen aatteellisen muutoksen motiivista. Vuoden 1974 valtiopäivien ensimmäisessä ryhmäkokouksessa hän sanoi:

> Pohjimmainen syy siihen huolestuttavaan tilanteeseen, mikä kokoomuksessa nyt vallitsee, on mielestäni se, että puolue on jo pitkään soveltanut väärää taktiikkaa tavoitellessaan hallituskelpoisuutta ja hallitukseen pääsyä. Jo viisi vuotta sitten kokoomus avasi vanhojen vaatteiden kaupan ryhtyen myyskentelemään periaatteitaan hankkiakseen sillä keinoin varoja hallituskelpoisuuden ostamiseen.[138]

Junnila tarkoitti sitä, että puolue oli pehmentänyt suhtautumistaan kommunisteihin. Toisen vaatekappaleen se heitti yltään taipuessaan poikkeuslakiin. ”Stripteasen” viimeinen näytös esitettiin niin sanottujen kynnyslakien yhteydessä, kun puolue ”tinki puolestaan vapaata markkinataloutta aikaisemmin johdonmukaisesti puolustaneesta politiikastaan hyväksyessään kokonaisen kim-

. . . . . .

135 Virmavirta 1977, 151–160, 163–170.

136 Ks. Smolander 1994, 102–103: Vuoden 1974 tienoilla Vikatmaa oli jo koko lailla yksin eduskuntaryhmässä, sillä muut alkuperäisistä remonttimiehistä eli Ilkka Suominen, Jouni Mykkänen ja Pertti Salolainen ottivat häneen etäisyyttä. Tukijoiksi jäivät silti nuorten liitto ja Tuhatkunta.

137 Sama, 74–77, 87–89.

138 Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 4.2.1974, PTA.

pun pysyväisluonteisia ja muutenkin varsin pitkälle meneviä taloudellisia säännöstelylakeja".[139]

Junnilalle vastasivat Nykypäivässä Olavi Jukarainen, Matti Jaatinen ja Jorma Saloniemi. Jaatinen keskittyi lähinnä ulkopolitiikkaan, mutta Jukarainen ja Saloniemi ottivat kantaa Junnilan talouspoliittisiin väitteisiin. Viimeksi mainitut kiistivät, että kokoomus oli tai sen olisi pitänyt olla vapaan markkinatalouden kannalla.

Jukaraisen mielestä Junnila kannatti "taloudellista anarkismia". Hän väitti, että konservatiiviseen traditioon kuului markkinamekanismien kritisoiminen yksityisen ihmisen taloudellisen turvallisuuden kannalta. Jukarainen myös syytti vapaan markkinatalouden puolustajia kokoomuksen talouspolitiikan huonosta maineesta äänestäjien keskuudessa. Mielipidetiedustelujen mukaan nimittäin ihmiset uskoivat, että puolue oli tehokkain inflaation edistäjä sekä tuloerojen tasaamisen ja tasapuolisen verotuksen vastustaja. Äänestäjät samaistivat "vapaan markkinatalouden" sosiaalisuuden vastaiset piirteet kokoomuksen politiikkaan.[140]

Saloniemi kiisti kokoomuksen vaatineen tai aikovan vaatia vapaata kilpailutaloutta. Vaikka sen ohjelmaan kuuluivat yksityinen omistusoikeus ja yritteliäisyys, sen ei kannattanut suhtautua välinpitämättömästi vapaan talousjärjestelmän arvosteluun. Kaikki sen ominaisuudet ja tulokset eivät olleet niin positiivisia, kuin Junnila antoi ymmärtää. Sen ongelmia oli tarkasteltava yksilökeskeisyyden kannalta eikä siten, että puolustettiin "härkäpäisesti" vapaata kilpailua sosialismia vastaan. "Jos kokoomus olisi kehityshistoriansa aikana kiinnittänyt enemmän huomiota talousjärjestelmämme aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin, ei Junnilan kuvailemaa sosialismin peikkoa tai luurankoa olisi olemassa", Saloniemi kirjoitti.[141]

Junnila ihmetteli tällaista kielteisyyttä vapaata markkinataloutta kohtaan. Hän kiinnitti huomiota Jukaraisen kirjoituksessa esiintyneeseen termiin "sosialistinen valintatalous" todeten, että kyseessä oli todennäköisesti kirjoitusvirhe. Toisaalta "kun kyseessä on henkilö, jonka Helsinki lähetti Berliinin kommunistifestivaaleihin", oli mahdollista, että se oli "freudilainen lipsahdus".[142]

Junnilan mielestä kokoomuksen äänestäjät toivoivat puolueen pitävän kiinni periaatteistaan, kuten yksityisestä omistusoikeudesta, yrittämisen vapaudesta ja vapaaseen hinnanmuodostukseen perustuvasta talousjärjestelmästä. Mutta hänen mukaansa puolueessa oli seurattu keskustapuolueen entisen puoluesihteerin Arvo Korsimon ohjetta, että oli mentävä niin vasemmalle että itseäkin hirvitti. Kokoomusta oli vain viety keskustaan ja sellaisella vauhdilla, että "muitakin vanhempia kokoomuslaisia kuin minua hirvittää".[143]

. . . . . .

139 Sama.

140 Nykypäivä 4/1974, "Puolue ohjelmiensa taakse".

141 Nykypäivä 4/1974, "Junnilan juonet".

142 Nykypäivä 5/1974, "Junnilan vastine kolmeen vastakirjoitukseen": Junnila tarkoitti ilmeisesti vuonna 1973 DDR:ssä järjestettyä kansainvälistä nuorisofestivaalia. Kokoomuksen oikeisto oli arvostellut puoluekokouksessa nuorten osallistumista festivaaliin, sillä se piti sitä kommunistien johtamana propagandatilaisuutena.

143 Nykypäivä 5/1974, "Junnilan vastine kolmeen vastakirjoitukseen".

Välittävällä kannalla oli Seikko Eskola, jonka mukaan konservatismi oli aina ollut uudistusmielinen. Se ei ollut ”taantumuksellisuutta”, joka ”jäykkäniskaisesti” vastusti kaikkia uudistuksia ja sysäsi lyhytnäköisesti syrjään ajan vaatimukset, eikä se aina ollut ollut valtaapitävien tai hyväosaisten aate, ei etenkään Suomessa. Jo Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen oli ollut sosiaalireformaattori, joka oli tuominnut taloudellisen liberalismin vapauden ”suden vapaudeksi”. J. R. Danielson-Kalmarin mielestä taas valtion oli suojeltava heikkoja, ja hän oli myös pitänyt tulonjaon oikeudenmukaisuutta tarpeellisena.

Eskolan mukaan paras esimerkki siitä, että konservatiivit olivat olleet Suomessa uudistajia, oli vanhasuomalaisen puolueen vuoden 1906 ohjelma, joka meni pidemmälle kuin eurooppalainen konservatismi ja sisälsi merkittävän sosiaalireformatorisen linjauksen. Kokoomus oli tehnyt pesäeron täysin vapaaseen taloudelliseen liberalismiin jo vuosisadan alussa, jolloin se oli hylännyt teorian ”näkymättömästä kädestä” sopusoinnun tuojana työmarkkinoilla. Silti tuon ajan konservatiivit eivät luopuneet yksityiseen yritteliäisyyteen perustuvasta talousjärjestelmästä.[144]

Edellä on tuotu esiin, miten Juha Rihtniemen ja Pentti Poukan näkemykset erosivat suhtautumisessa valtion rooliin talouselämässä[145] . Rihtniemi hyväksyi valtion puuttumisen markkinoiden toimintaan ja väitti kokoomuksen koko historiansa ajan seuranneen periaatetta, että yksilön turvallisuus ja vapaus toteutuivat vahvan valtiovallan avulla. Poukka taas oli lähellä Junnilaa ja Ilaskiveä, sillä hänen mukaansa sosialismin pelko oli saanut kokoomuksen toisen maailmansodan jälkeen suhtautumaan kielteisesti valtion puuttumiseen talouselämään. Hänen mielestään kokoomus oli perinyt edistyspuolueen paikan taloudellisen liberalismin puolustajana.

Myös 1970-luvun kokoomuksen oikeisto vastusti valtion puuttumista talouselämään sosialismin pelosta. Perustelu oli sukua Ruotsin oikeistopuolueen ”tummansinisten” ajattelulle 1960-luvulla[146]. Taustalla oli yhteiskunnan radikalisoituminen. Uskottiin, että jos kokoomus ei taistelisi sosialisoimispyrkimyksiä vastaan, liu’uttaisiin sosialismiin.

Toisaalta erimielisyydet olivat taktisia. Vasemmistosiipi tavoitteli ”hallituskelpoisuutta” oikeiston väittäessä, että kokoomus menisi hallitukseen samalla tavalla kuin sosiaalidemokraatit vuonna 1966 tai että se ei pääsisi sinne Kekkosen aikana lainkaan.

Esimerkiksi Ilaskiven mielestä kokoomuksen tuli 1960-luvun alkupuolen sosiaalidemokraattien tavoin olla reilusti oppositiopuolue ja seistä ohjelmansa takana. Oli oltava ”maltillinen ja uudistusystävällinen”, mutta samalla piti tunnustaa perinteisten arvojen ja ”suomalaisen elämänmuodon” vaalimisen tärkeys. Ei ollut syytä ”koettaa löytää keinotekoisia uusia käsitteitä vapaan, joskin kahlehditun markkinatalouden tilalle”.[147]

. . . . . .

144 Nykypäivä 5/1974, ”Konservatiivit todellisia uudistajia”. Vrt. Kanava 6/1974, pk.; 8/1974, pk.

145 Ks. edellä s. 254.

146 Ks. edellä s. 202.

147 Ilaskivi 1974, 118–119.

Kokoomuksen uusi talouspolitiikka ei ollut yksinomaan taktiikkaa tai aatteellista muutosta vaan molempia. Äärilaidat katsoivat asioita hyvin erilaisista näkökulmista. Remonttimiehet ja nuoret asettivat hallitukseen pääsyn kaiken muun edelle. Mutta se, että vasemmistosiipi oli käytännössä yhtä kuin nuoret, viittaa siihen, että kysymys oli myös erilaisista maailmankuvista.

Myös näkemykset sosialismin – ja kommunismin – vastustamisesta erosivat. Vanhat pitivät parhaana tiukkaa vapaan markkinatalouden puolustamista. Liika myöntyväisyys vain antaisi aloitteen sosialistien käsiin, jotka käyttäisivät tilaisuutta hyväkseen ja muuttaisivat Suomen sosialistiseksi[148] . Näin oikeistosiiven tunnot kiteytti Raimo Ilaskivi:

> Sosialistista Suomea rakennetaan keinoista välittämättä. Aivopesu on jatkunut jopa niin pitkälle, että markkinataloudesta ei puhu edes remonttimieskokoomus, joka on keksinyt tilalle sosiaalisen valintatalouden periaatteen.
> En väitä, että sosiaalisuus olisi sosialismia tai valintatalous marxilaista kullekin tarpeensa mukaan. Mutta tietynlaista myöntyvyyttä koko käsitteeseen sisältyy. Tällainen ilmapiiri ja toiminta olisi saatava murretuksi.[149]

Nuorten mielestä tehokkain keino oli epäkohtien poistaminen eli sama, jolla kokoomuslaiset reformistit perustelivat menettelyään sosiaalikysymyksissä välittömästi toisen maailmansodan jälkeen. Juha Vikatmaa kirjoitti sosiaalisen valintatalouden tarkoituksesta:

> Patoamalla kehitys nykyiselleen edistetään parhaalla mahdollisella tavalla vasemmiston pyrkimysten toteuttamista. Joessakin suma purkautuu aina rajusti. Sosiaalinen valintatalous on pohja, jolle voidaan rakentaa joustavan porvarillisen muutoksen talouspolitiikka.[150]

Keskusteluun puolueen linjasta osallistuivat lähinnä äärilaidat. Niiden välissä oli suuri joukko, joka ei sen enempää ottanut jyrkkää kantaa kommunismiin ja sosialismiin kuin sanoutunut kategorisesti irti markkinataloudesta. Seuraavaksi tarkastellaan keskitien kulkijoiden ajatuksia talousjärjestelmästä.

Sosiaalinen valintatalous – markkinataloudella vai ilman?

Sosiaalisen valintatalouden yksi pääperiaatteista oli taloudellisen liberalismin ”näkymättömän käden” harmoniaopin hylkääminen. Taloutta tarkasteltiin yksilön valinnan mahdollisuuksista käsin. Tämä aiheutti kuitenkin epäselvyyttä siitä, luopuiko sosiaalinen valintatalous vapaasta markkinataloudesta, vai oliko se vain sumuverho, jolla peitettiin sen kova ydin, kapitalismi.

Radikaaleimmat popperistit – kuten Kari Palonen – pitivät vapaata markkinataloutta sopeuttamisideologiana, joka oli uhrattava yksilöllisyyden tähden. Sen suurin heikkous oli ihmisten kontrolloiminen sopeuttamalla ja alistamalla nämä

. . . . . .

148 Vrt. sama, 7–9, 146–147.
149 Sama, 138.
150 Nykypäivä 7–8/1974, ”Joustavaan porvarilliseen talouspolitiikkaan”.

uskomaan talouden välttämättömiin lakeihin. Viime kädessä markkinatalouden ”vapaus” oli yksilön mukautumista yhteisön kokonaisetuun, joka toteutettiin markkinamekanismilla.[151]

Toisaalta ohjelmatoimikunnassa korostettiin, että sosiaalinen valintatalous ei ollut täysin uusi käsite eikä siis edustanut uutta ja mullistavaa talouspolitiikkaa: ”Perusrakenteet ovat täysin samat kuin aikaisemminkin: talousjärjestelmän tulee perustua yksityiseen omistusoikeuteen, vapauteen ja vastuuseen, yksilöstä lähtevään luomisvoimaan sekä eettiseen ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.”[152]

Ohjelmatoimikunnan uudistusmieliset joutuivat pari vuotta myöhemmin perustelemaan sosiaalista valintataloutta, sillä vuoteen 1974 mennessä oli syntynyt tarve todistella, että sosiaalinen valintatalous ei ollutkaan ristiriidassa vapaan tai sosiaalisen markkinatalouden kanssa. Nyt he painottivat, että sosiaalinen valintatalous ei ollut sosialismia, ja rupesivat osoittamaan siitä piirteitä, jotka olivat sosiaalidemokraattien aatemaailman vastaisia. Sosiaalidemokraattien 1970-luvun ohjelmamuutokset olivat antaneet lisäpontta väitteille, että heidän perimmäisenä tavoitteenaan oli sosialismi.

Kokoomuslaisten mukaan perusero porvarillisen ja sosiaalidemokraattisen politiikan välillä oli, että sosiaalidemokraatit tarkastelivat asioita yhteiskuntakeskeisesti, kun taas porvarit lähtivät yksilöstä. Sosiaalidemokraattien ratkaisumallit yhteiskunnallisiin ongelmiin olivat ”sitä yhteiskunnallista teoriaa, joka esim. Ruotsissa on johtanut jäykistyneeseen, yksityisen ihmisen lopunkin henkisen vireyden teilaavaan yhteiskuntaan”.[153]

Kyseessä oli hyvin paljon samanlainen lähtökohta kuin 1950-luvun lopun sosiaalisessa markkinataloudessa. Silloinkin kokoomus tarkasteli asioita yksilön näkökulmasta ja syytti sosialisteja yhteiskuntakeskeisyydestä ja yksilön unohtamisesta. Ainakaan tässä suhteessa sosiaalinen markkinatalous ei eronnut sosiaalisesta valintataloudesta.

Ero löytyy lähinnä sosiaalisen markkinatalouden ankkuroitumisesta keskieurooppalaiseen hyvinvointivaltiomalliin niin, että siinä annettiin päärooli työmarkkinoille sosiaaliturvan luomisessa. Sosiaalinen valintatalous sitä vastoin oli pohjoismaisen hyvinvointivaltion kannalla, vaikka Ruotsin sosiaalidemokraatteja kritisoitiinkin. Sosiaaliturvan universaalisuus jo yksistään teki sosiaalisesta valintataloudesta pohjoismaisen hyvinvointivaltion mukaisen.

1970-luvun puolivälissä kokoomuksessa keskusteltiin kiihkeästi siitä, että kuuluiko markkinatalous sosiaaliseen valintatalouteen eli oliko puolue sen myötä muuttanut talouspolitiikkaansa. Oleellista oli arvioida, kuinka läheisesti vapaa ja sosiaalinen markkinatalous kytkeytyivät sosiaaliseen valintatalouteen.

Yksi eniten keskustelua aiheuttaneista kannanotoista oli Ilkka Suomisen esitelmä kokoomuksen talouspoliittisessa seminaarissa huhtikuussa 1974. Hän teki selväksi, että sekä vapaa että sosiaalinen markkinatalous kuuluivat oleelli-

. . . . . .

151 Pitkänen ym. 1973, 14.
152 Nykypäivä 7–8/1974, ”Miksi sosiaalinen valintatalous?”.
153 Vikatmaa 1974b, 68.

sesti kokoomuslaiseen talouspolitiikkaan. Vapaan markkinatalouden ottamisen vuoden 1970 periaateohjelmaan hän selitti kansanrintamahallituksen syntymisellä neljä vuotta aikaisemmin. Tuolloin oli pidetty tarpeellisena puolustaa yritysten etuja, sillä vasemmistoenemmistöiset hallitukset olivat sälyttäneet yksityisten yritysten kustannettaviksi sosiaalipoliittisten uudistusten kustannukset ja kiristäneet verotusta. Sosiaalinen näkökulma oli jäänyt taka-alalle lähinnä yleispoliittisen tilanteen takia.

Suomisen mielestä sosiaalinen valintatalous ei ollut ristiriidassa vapaan markkinatalouden kanssa, sillä molemmat perustuivat yksityiselle omistusoikeudelle ja yrittäjyydelle, ja kumpaankin soveltuivat ”sellaiset arvot kuin vapaus ja vastuu, oikeudenmukaisuus, säästäväisyys, kekseliäisyys, tarmokkuus ja omatoimisuus”. Sosiaalinen valintatalous ei mullistanut kokoomuksen talouspolitiikkaa.[154]

Seuraavana vuonna Pekka Haarla määritteli Nykypäivässä sosiaalisen valintatalouden ja sosiaalisen markkinatalouden samansisältöisiksi. Sosiaalisessa valintataloudessa myöhemmin syntyneenä oli uusia painotuksia, kuten ympäristönsuojelu, mutta perusteiltaan kyse oli samasta asiasta. Haarla vaati puolueelta vapaan markkinatalouden ”rohkeata tunnustamista” ja ”samanaikaisesti ennakkoluulotonta, mielekkään sosiaalipolitiikan jatkuvaa kehittämistä”.[155]

Ohjelmatoimikunnan sihteeri Weijo Pitkänen ei ollut Haarlan kanssa samaa mieltä markkinatalouden osuudesta sosiaalisessa valintataloudessa. Hänen mukaansa se ei ollut sosialismin ja markkinatalouden synteesi vaan itsenäinen vaihtoehto niille. ”Kuinka voitaisiin ‘rohkeasti tunnustaa’ jotakin sellaista, mitä terve järki nimenomaan käytännöllisissä ratkaisuissa voimakkaasti kritikoi?”, hän kysyi.

Pitkäsen mukaan oli vaikea kannattaa sellaista, mitä merkittävät talousteoreetikot arvostelivat. Jos taloutta tarkasteltiin mustavalkoisesti sosialismin ja kapitalismin välisenä jaotteluna, markkinavoimien kritiikki jäi pelkästään vasemmistolaisten käsiin. Sosiaalinen valintatalous oli syntynyt tämän takia. Pitkänen viittasi Rooman klubiin ja sen suomalaiseen jäseneen Pentti Malaskaan, joka kritisoi ankarasti teknologiauskoa ja yltiöoptimistia. Jälkimmäisen ”kaunein ilmaisumuoto” oli juuri markkinahintamekanismi. Se oli pätevä lyhyen aikavälin päätöksissä, mutta pitkän tähtäyksen suunnitelmissa menettelyn oli oltava päinvastainen niin, että välttämättömälle tuli muodostaa kaupankäynnin mahdollistava hinta.[156]

Pitkäsen käsityksiin yhtyi pitkälti Jouni J. Särkijärvi, joka piti Haarlan ja Suomisen kannanottoja puolueen ohjelman vesittämisenä. Hänen mukaansa sosiaalinen valintatalous erosi vapaasta ja sosiaalisesta markkinataloudesta siinä, että se tarkasteli kaikkea yksilön valintamahdollisuuksien kannalta. Kokoomuksen talouspoliittinen ajattelu oli ollut liian dogmaattista, ja yksilön aseman

. . . . . .

154 Kokoomuksen ohjelmatoimikunta 1974, Ilkka Suomisen esitelmä kokoomuksen talouspoliittisessa seminaarissa 20.–21.4.1974, PTA.

155 Nykypäivä 2/1975, ”Historiallista taustaa sosiaaliselle valintataloudelle”.

156 Nykypäivä 3–4/1975, ”Sosiaalinen valintatalous ja markkinavoimat”.

turvaaminen oli unohdettu ”pyhien ja koskemattomien arvojen” puolustamisessa. ”Kuitenkaan eriarvoisuutta tai turvattomuutta ei voi puolustella dogmeilla, eikä iskulauseiden suojaan saa vetäytyä oikeutetulta kritiikiltä”.[157]

Sosiaalisen valintatalouden kannattajatkin olivat erimielisiä sen sisällöstä. Lähinnä nuoret väittivät sen hylkäävän markkinatalouden ja asettivat sen sosialismin ja markkinatalouden vaihtoehdoksi. Toisten mielestä termi viittasi sekatalouteen, joka perustui ainakin osittain markkinataloudelle mutta jossa korjattiin sen puutteita.

Enää ei keskusteltu sosiaalipolitiikan oikeutuksesta, vaan aiheena oli markkinatalouden oikeutus. Nyt kokoomukselle kelpasivat sosiaalipolitiikka ja sen perustana olleet arvot; otettiinpa ne jopa tietynlaisina itsestäänselvyyksinä. Oleellista oli estää sosialismin leviäminen Suomeen. Oikealla laidalla väitettiin, että juuri myönnytykset sosialismille johtivat siihen. Vasemmalla taas uskottiin, että ne olivat vapauden elinehto ja dogmaattinen vapaan markkinatalouden seuraaminen vain lisäsi paineita sosialismiin siirtymiseksi.

Verotuksen alentaminen säilyy vaatimuslistalla

Kokoomus muuttui 1970-luvulla hyvinvointivaltiota kohtaan aiempaa selvästi myötämielisemmäksi. Ilmaus tästä – mutta ei välttämättä käännekohta – oli sosiaalisen valintatalouden sisällyttäminen ohjelmiin. Sitä propagoineet nuoret tähdensivät verotuksen sosiaalista luonnetta ja varoittivat verodemagogiasta. Tästä huolimatta puolueen perusvaatimuksiin kuului edelleen verotuksen alentaminen.

Tavoiteohjelmassa pidettiin tärkeänä painopisteen siirtämistä välittömästä verotuksesta välilliseen ja tuloveroasteen vuosittaista korjaamista rahan arvon muutosta vastaavasti. Lisäksi vaadittiin julkisten menojen lisääntymisen sopeuttamista kansantulon kasvuun.[158] Kokoomuksen politiikkaan ja vaatimuksiin ilmaantui ristiriitaisuuksia, sillä se piti hyvinvointivaltiota ja palveluja hyvinä ja osittain välttämättöminäkin, mutta myös vanha vaatimus verorasituksen keventämisestä oli yhä voimissaan.

Esimerkiksi samassa puoluevaltuuston kokouksessa, jossa hyväksyttiin sosiaalisen valintatalouden sisältänyt tavoiteohjelma, hyväksyttiin seuraavia kunnallisvaaleja koskenut julkilausuma. Sen mukaan kaikille tuli taata yhdenvertaiset palvelut, joihin kuuluivat terveydenhuolto, sosiaaliturva, peruskoulutus ja ”kehittyvän yhteiskunnan vaatimustason täyttävä elinympäristö”. Mutta myös vaadittiin verorasituksen pitämistä kurissa, minkä takia julkisten menojen kasvu ei saanut ylittää kansalaisten ansiotason nousua.[159]

Vuoden 1973 poliittisessa käsikirjassa arvosteltiin jyrkästi julkisen talouden kasvua. Hallitus toisensa jälkeen oli jatkanut vuonna 1966 alkanutta valtiontalouden paisuttamista niin, että se oli markkamääräisesti kaksinkertaistunut. ”On

. . . . . .

157 Nykypäivä 3–4/1975, ”Uudessa pussissa uudet jauhot”. Vrt. Tuhatkunta 1/1975, ”Jorma Saloniemi: Irti konservatismista”.

158 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 35–36.

159 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 5.– 6.8.1972, liite 6, PTA.

vaikea todeta, kumpi tekijä – vasemmiston halu sosialisoida valtiontalouden välityksellä yhteiskuntaa vaiko valtion tehtäväkentän muutosten luonteen vääärinymmärtäminen – on näytellyt pääosaa valtiontalouden paisumisessa.”[160]

Tässä suhteessa mikään ei ollut muuttunut, sillä samantapainen arvostelu oli sanamuotoa myöten tuttua jo kansanrintamahallitusten ajalta[161] . Tosin puolueohjelmassa väitettiin, että julkisia toimintoja kyettiin hoitamaan siihenastista joustavammin, tehokkaammin ja halvemmin, ja puolue ehdotti komitean tai toimikunnan perustamista asian selvittämiseksi[162] .

Kuvaava esimerkki kokoomuslaisesta veroretoriikasta on Nykypäivän etusivun otsikko vuoden 1972 kunnallisvaalien edellä: ”Verokahleet on murrettava. Sosialisointi pysäytettävä – siksi kokoomus”. Tekstin mukaan sosiaalidemokraatit olivat valtaannousunsa jälkeen yrittäneet määrätietoisesti sosialisoida verotuksella. Kuitenkin julkisissa palveluissa oli varaa rationalisoida. Mukana oli tavanomainen huomautus, että kokoomus ei pyrkinyt rajoittamaan niitä.[163] Kokoomuksen sanavarastosta löytyi siis vielä 1950-luvulta tuttu sosialismilla pelottelu.

Myös kokoomuslehtien kirjoittelu sosiaalisista uudistuksista oli kuvaavaa. Uuden Suomen ja Aamulehden kannanotot olivat ohjelman kanssa samansuuntaisia eikä argumentointikaan eronnut siitä. Molemmat totesivat, että Suomessa oli lyhyessä ajassa tehty monta sosiaalista uudistusta. Ne tunnustivat niiden välttämättömyyden mutta valittivat, että toteuttamisessa ei ollut kiinnitetty tarpeeksi huomiota suunnitteluun ja tutkimukseen eikä kansakunnan varallisuuteen. ”Puutteellisinakin toteutettuina niillä on enemmän hyödyllisiä kuin haitallisia vaikutuksia. Oppirahat vain tulevat kalliiksi”, Uusi Suomi kirjoitti.[164]

Tosin kannattaa muistaa, että Uusi Suomi ja osittain myös Aamulehti edustivat puolueen oikeaa laitaa, joten niiden mielipiteet eivät välttämättä täydellisesti vastaa kokoomuksen valtavirran tuntoja. Tässä kysymyksessä kuitenkin näyttää oikeistosiiven kritiikki olleen verrattain samansuuntaista muun puolueen kanssa.

Kokoomuksen mielestä valtiontalouden kasvattamisessa oli saavutettu raja. Merkkeinä tästä olivat muun muassa kokonaistuotannon kasvun hidastuminen, työttömyyden säilyminen maastamuutosta huolimatta, inflaatio ja velan kasvu. Verojen osuus kansantulosta oli noussut kymmenessä vuodessa 31:sta 40 prosenttiin. Kun vielä rahan arvon alenemista ei ollut huomioitu veroasteikoissa, oli seurauksena, että veroja maksettiin suhteellisesti aiempaa enemmän. Progression kiristäminen ei enää ollut ”edistyksellistä ja myönteistä” tuloerojen tasaamiseksi, vaan oikea keino oli pienituloisten verotuksen alentaminen. ”Har-

. . . . . .

160 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 30.

161 Vrt. edellä s. 213–216.

162 Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 36. Vrt. Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 31; Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 30.1.1974, liite ”Sosiaalipolitiikka ja sen rahoitus 70–luvulla”, PTA.

163 Nykypäivä 9/1972. Ks. myös Nykypäivä 11/1972, ”Veronkorotusten tilalle oikea vaihtoehto” ja ”Veroille asetettava vihdoin rajat ja sosialistien veropolitiikalle sulku”.

164 US 22.6.1972, pk.; Aamulehti 25.9.1972. Vrt. Suomen Nainen 8/1973, pk.

joitetun veropolitiikan seurauksena tapahtuu jatkuvaa yhä suurempaa tulonsiirtoa yksityisiltä kansalaisilta julkiselle vallalle."[165]

Myös Päiviö Hetemäki varoitteli liian kireästä progressiosta, sillä hänen mielestään kannustimet olivat välttämättömiä, jotta yksilöt kehittäisivät itseään, ja liian ankara verotus nosti inflaatiopaineita ja uhkasi lisätä maastamuuttoa. Liioittelu ja tulontasauksen instrumenttien virheellinen käyttö vahingoittivat lopputulosta, olipa alkuperäinen tarkoitus miten hyvä tahansa. Hetemäki piti kuitenkin pohjoismaista mallia talouskasvun kannalta parhaana, koska maissa, joissa tuloerojen tasaaminen oli onnistunut, sosiaaliset ja poliittiset olot olivat vakaat. Vaikka USA:n kansantulo oli suurin, Ruotsi oli hyvinvoinnin ykkösmaa, sillä siellä tulonjako oli tasaisempi ja sosiaaliturva parempi kuin USA:ssa.[166]

Hetemäki edusti lähinnä vasenta laitaa, joten hänen puheenvuoronsa kertoo, että liian kireää verotusta ja liiallisuuksiin menevää tulojen tasoittamista ei pelätty pelkästään oikealla. Hän ei tosin suhtautunut kielteisesti tuloerojen tasoittamiseen vaan uskoi sen maltillisesti sovellettuna tukevan talouskasvua ja kilpailukykyä. Tässä näkyy kokoomuksen dilemma: hyvinvointivaltiota ei voinut vastustaa, mutta sen edistyminen uhkasi kiristää verotusta entisestään.

Hallituspolitiikassa kokoomus korosti kokonaisverouudistuksen tärkeyttä ja valtion menojen pitämistä kurissa. Se ehdotti kesällä 1972 palkansaajain tuloverotuksen alentamista 20 prosentilla mutta myös kiirehti kansanterveyslain toimeenpanoa ja vaati vähimmäistoimeentuloa.[167] Viimeksi mainittua tosin perusteltiin sosiaaliturvan rationalisoinnilla ja byrokratian vähentämisellä, joten se ei välttämättä olisi lisännyt valtion menoja.

Kokoomus oli eduskunnassa aktiivinen verokysymyksessä tehden syksyllä 1973 välikysymyksen hallituksen veropolitiikasta. Syynä oli korkean inflaation ja verotuksen yhteisvaikutuksesta aiheutunut reaaliansioiden lasku. Kiihtyvä inflaatio ja progressiivinen verotus houkuttelivat palkankorotusvaatimuksiin, jotka vain nopeuttivat inflaatiota entisestään. Kokoomus vaati verojen alentamista, koska se oli järkevää suhdanteen taituttua, etenkin kun valtiolla oli kassaylijäämä.[168]

Allekirjoittajina oli lähes koko eduskuntaryhmä, mutta keskusteluun osallistuivat pääasiassa oikean laidan edustajat. Ryhmäpuheessa hyökättiin leväperäistä menopolitiikkaa vastaan ja varoitettiin, että kansalaisten veronmaksukyvylläkin oli rajansa. Monissa maissa – esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa – oltiin jo noustu kapinaan.[169]

Hallitusta syytettiin sosialismin edistämisestä kireällä verotuksella, jonka väitettiin tyrehdyttävän yrittämishalun ja edistävän inflaatiota. Paria puhujaa

. . . . . .

165 Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 31–32.
166 Kanava 6/1973, "Tulojen tasaaminen ja inflaatio".
167 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 23.2.1972, liite: "Kokoomuksen näkökohtia hallitusohjelmaksi"; 14.6.1972 (julkilausuma); 22.8.1972 (julkilausuma); 27.6.1973 (julkilausuma); 29.8.1973 (julkilausuma), PTA.
168 VP 1973 ptk., 3242–3244 (välikysymys).
169 VP 1973 ptk., 3533–3540 (Nikkilän puheenvuoro). Ks. myös Suomen nainen 11/1972, "Verot kansan verta juo".

lukuun ottamatta ei silti yksiselitteisesti suositeltu menojen supistamista, vaan lähinnä kehotettiin hillitsemään niiden kasvua. Sen lisäksi kiinnosti sellainen verouudistus, jossa painopiste siirrettäisiin suorasta verotuksesta välilliseen, sillä sen uskottiin ratkaisevan verotuksen epäkohdat ja ongelmat.[170]

Välikysymys tuskin kuului kokoomusnuorten yksilökeskeisen aatteen kaikkein ensimmäisiin toimenpiteisiin. Luetellessaan keväällä 1974 porvarillisen yhteistyön esteitä Nuori Oikeisto syytti eduskuntaryhmää ”verodemagogiasta”, joka oli hämärtänyt kokoomuksen ”radikaalin” sosiaalipoliittisen kuvan[171] .

Eduskuntaryhmän enemmistö ei ollutkaan yhtä innostunut ”radikaalista sosiaalipolitiikasta” kuin nuoret porvaristit. Erityisesti näiden näkemys tasa-arvosta ja suhtautuminen työhön eivät saaneet vastakaikua. Eduskuntaryhmässä muun muassa pidettiin epäoikeudenmukaisena ammattijärjestöjen ehdotusta, että verohelpotukset annettaisiin lähinnä pienituloisille. Kokoomuslaisten mielestä ne tuli suunnata kaikille. Toisaalta eduskuntaryhmässä pidettiin kireätä progressiota työntekoa rankaisevana.[172] Nuoret halusivat poistaa työnteon ja ahkeruuden ihannoinnin ja kaventaa tuloeroja huomattavasti, mutta eduskuntaryhmän veropoliittiset kannanotot viittasivat aivan muualle.

Paljonpuhuvan lausunnon antoi eduskuntaryhmän vasempaan laitaan luokiteltu Antero Salmenkivi:

> Kun ed. Uusitalo keskustapuolueen ryhmäpuheenvuorossa totesi mm., että välikysyjät ovat keskittämisen kannalla, ei tämä väite perustu mihinkään tosiasioihin. Päinvastoin kokoomus on ohjelmiensa mukaan nimenomaan yksityisten kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisen kannalla. Itse asiassa siitähän juuri on kysymys myöskin välikysymyksessä. On kysymys siitä, kuinka suuresta osasta työnsä tuloksista kansalainen saa päättää itse ja kuinka suuresta osasta hänen puolestaan, tästä vero-osuudesta, päättää yhteiskunta.[173]

Sanat ovat kuin suoraan 1950-luvun sosiaalisen markkinatalouden ja kansankapitalismin ajoilta. Salmenkivi ei kuitenkaan ollut menneisyyteen ankkuroitunut konservatiivi, vaan kuului remonttimiesten lähipiiriin[174] . Näin siis ”edistyksellisetkin” poliitikot olivat porvaristeja maltillisempia.

. . . . . .

170 VP 1973 ptk., 3563–3567 (Linkolan puheenvuoro), 3622–3624 (Salmenkiven puheenvuoro), 3626–3628 (I. Suomisen puheenvuoro), 3628–3633 (Mäen puheenvuoro), 3633–3635 (Miettisen puheenvuoro), 3636–3637 (Laation puheenvuoro), 3637–3638 (Lattulan puheenvuoro). Ks. myös Timo Mäen puhe Hämeenlinnassa 26.11.1973, Timo Mäen kok., k.1, HMA; Suomen Nainen 5/1974, ”Inflaatiokierteestä irtipääsy vaikeaa”. Valtion menojen karsimista vaatineista puhujista ks. VP 1973 ptk., 3638–3640 (Vaittinen-Kuikan puheenvuoro), 3651–3654 (Junnilan puheenvuoro).

171 Nuori Oikeisto 5/1974, ”Kokoomuksen yhteistyön hankkeet ja haaveet”. Ks. myös Suomen Nainen 4/1975, ”Messun arvoinen asia”; 5/1975, ”Saloniemi ja Oculus keskustelevat”.

172 Esim. VP 1973 ptk., 3533–3540 (Nikkilän puheenvuoro), 3563–3567 (Linkolan puheenvuoro), 3628–3633 (Mäen puheenvuoro), 3638–3640 (Vaittinen-Kuikan puheenvuoro).

173 VP 1973 ptk. 3622–3624 (Salmenkiven puheenvuoro). Ks. myös Suomen Nainen 9/1972, ”Vaalien avulla vaikutat verorahojesi käyttöön”.

174 Smolander 1994, 77–78: Keväällä 1973 remonttimiehet ja kokoomusnuoret olivat heittäneet hänet Holkerin vastaehdokkaaksi. Poikkeuslain paineissa ollut puheenjohtaja oli pakotettu neuvottelemaan vasemman laidan kanssa myönnytyksistä, joiden ehtona Salmenkivi väistyi lopulta puheenjohtajakilvasta.

Myös julkilausumissa, joita puoluehallitus antoi ennen vuoden 1975 vaaleja, oltiin eri mieltä radikaaleimpien porvaristien kanssa. Ensimmäisen mukaan vaaleissa oli valittavana kaksi tietä: ”Kokoomuksen tarjoama kehityksen ja terveiden uudistusten tie, joka perustuu yrittämisen ja työnteon kunnioittamiselle, säästäväisyydelle ja ahkeruudelle sekä yksityisen kansalaisen henkisen ja aineellisen turvallisuuden lujittamiselle” ja sosiaalidemokraattien ja kommunistien sosialisoinnin tie. Muutamaa viikkoa myöhemmin puoluehallitus valitti, että suomalainen tulopolitiikka oli epäoikeudenmukaista, koska se alensi monien palkansaajien reaaliansioita. Sen mielestä ”yhteiskunnan tasapainoista kehittämistä ei voi syntyä aliarvostamalla merkittävien palkanansaitsijaryhmien työpanosta, vastuuta ja koulutusta”. Oikeudenmukaiseen tulonjakoon päästäisiin keventämällä palkansaajien verotusta.[175]

”Politiikan äänettömät yhtiömiehet” kuulemassa pääministeri Martti Miettusen mietteitä tulopoliittiseen sopimukseen liittyneistä laeista 1970-luvun puolivälissä. Kokoomuskin oli sopeutunut korporatistiseen aikakauteen. Konsensuksen aika oli ovella. Vasemmalta Mikko Asunta, Matti Jaatinen, Antero Salmenkivi, Harri Holkeri, Veikko Tavastila ja pääministerin sihteeri Jouko Loikkanen. (Kuva Uuden Suomen/ Iltalehden kuvaarkisto)

Kokoomuslaisten pääosalle oikeudenmukaisuus oli ahkeruuden, koulutuksen ja kyvykkyyden palkitsemista. Radikaaleimmat porvaristit sitä vastoin eivät pitäneet esimerkiksi koulutusta pätevänä syynä tuloeroihin. Tässäkin suhteessa siis muu puolue oli eri linjoilla nuorten kanssa. Koska kokoomuksen äänestäjät olivat paremmin koulutettuja ja paremmin toimeentulevia kuin muiden puolueiden kannattajat, KNL toimi puolueen kannattajien etujen vastaisesti. Mutta sen tarkoituksena olikin muuttaa kuvaa kokoomuksesta yläluokan puolueena ja laajentaa sitä kautta kannattajakuntaa vähäosaisiin.

Vaikka kokoomuksen valtavirta jatkoikin nuorten parjaamaa verodemagogiaa, verojen alentaminen ei mennyt kaiken muun edelle. Siihen viittaa ainakin puoluehallituksen julkilausuma ennen vuoden 1975 vaaleja, että välittömiä veroja oli alennettava yhteiskunnallisten palvelujen ”määrää tai laatua heikentämättä”. Samalla kuitenkin vaadittiin kaikille perustoimeentuloa.[176]

Puoluehallituksessakin tunnustettiin, että liiallinen verokysymysten esillä pitäminen hämärsi puolueen kuvaa äänestäjien keskuudessa. Syksyllä 1973 tehdyn tutkimuksen mukaan se tarvitsi parannusta muun muassa sosiaalipolitiikan, tasa-arvon ja aluepolitiikan osalta, sillä puolueen ajateltiin olevan ”liikaa oikealla”.[177]

Toisaalta vuoden 1975 puoluekokouksessa puheenjohtaja Holkeri vaati talouspolitiikan ja sen keinojen tarkistamista, jotta ”kohtuuttoman ankaraksi muodostunut verotus” saataisiin kevennetyksi. Tämä merkitsi ”mitä suurinta pidättyvyyttä” menoja lisäävissä uudistuksissa ja keskittymistä ”elintärkeiden peruspalvelujen” turvaamiseen.[178]

Myöhemmin Holkeri sanoi puoluevaltuustossa, että Sorsan hallituksen aikana Suomi oli joutunut taloudelliseen katastrofiin, sillä julkinen velka oli kasva-

. . . . . .

175 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 7.8.1975 (julkilausuma), 29.8.1975 (julkilausuma), PTA. Ks. myös Nykypäivä 21/1971, ”Oikeudenmukaiseen tulonjakopolitiikkaan”.

176 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 19.9.1975 (julkilausuma), PTA. Ks. myös Nykypäivä 15/1974, ”Verorasitusta vihdoinkin kevennettävä”; 1/1975, ”Hallitus elää yli varojensa eikä ole varautunut taloudelliseen lamaan”.

177 Kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 30.1.1974, liite ”Porvariparlamentti. Esitys pääteemoiksi/tiedotustoimikunta 8.1.1974”, PTA

178 Kokoomuksen puoluekokouksen ptk. 23.–25.5.1975, liite ”Selostus poliittisesta tilanteesta”, PTA.

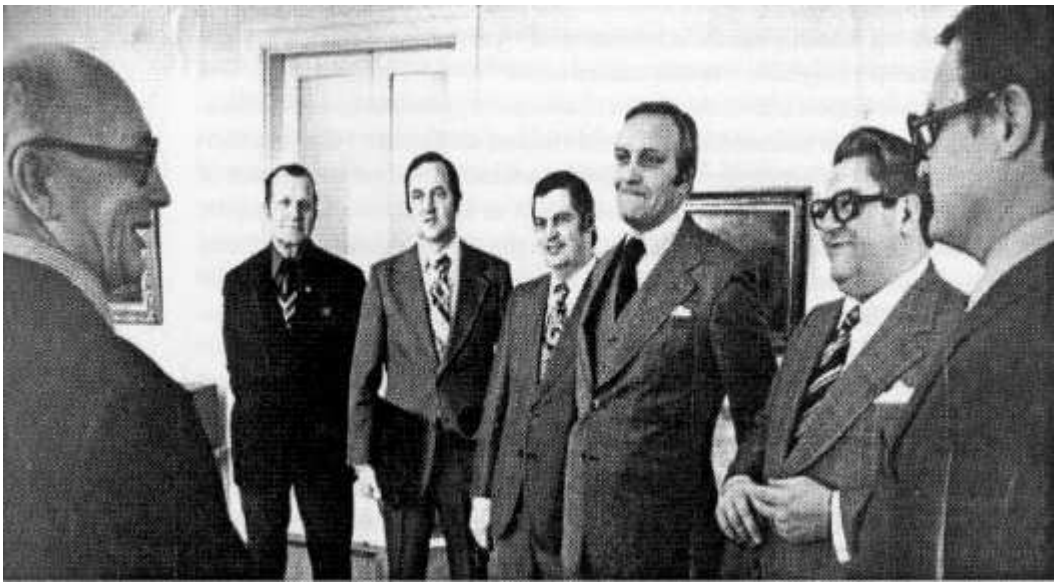

nut, mutta samalla sekä verotuksen tuotto että budjetin loppusumma oli nostettu kaksinkertaisiksi. Hänen mukaansa yhteiskunta- ja uudistuspolitiikan jatko riippui valtiontalouden ja verotuksen hoitamisesta.[179]

Arvostelulle antoi kantavuutta 1970-luvun puolivälissä niin sanotusta öljykriisistä alkanut taloudellinen lama. Kokoomuksen tyytymättömyyden ilmaisut hyvinvointivaltiota kohtaan olivat aiemminkin lisääntyneet taloudellisen tilanteen heikentyessä, mutta nyt kritiikki oli hivenen toisenlaista. Holkeri ei kyseenalaistanut saavutettuja etuja ja palveluja vaan yritti hillitä tulevia uudistuksia mutta vain siksi, että niitä pystyttäisiin tekemään jatkossakin.

Hyvinvointipalvelujen lisääminen herätti kokoomuksessa enää hyvin vähän vastalauseita. Aimo Pesola sanoi kuitenkin puoluevaltuustossa sosiaalipolitiikkaa tarkoittaen, että kokoomuksen ei kannattanut lähteä huutokauppaan sosiaalidemokraattien kanssa, koska se ei pärjäisi siinä. Vaaliohjelman sinänsä vaatimattomia uudistuksiakaan ei ollut helppo ajaa läpi, sillä entisiäkin oli toteuttamatta. Hänen mukaansa kokoomus oli osasyyllinen kuntien vaikeuksiin panna täytäntöön kaikkia niitä sosiaalisia uudistuksia, joita valtio niiden hoidettavaksi asetti.[180]

Pesolan sanat muistuttavat paljon puheenvuoroja, joita kokoomuksessa käytettiin 1950- ja 1960-luvuilla etenkin taloudellisten taantumien aikana. Hän kuului kuitenkin poikkeuksiin, sillä sosiaalipalvelujen lisäämistä ei arvosteltu laajamittaisesti. Myöskään valtiontalouden paisumista ei enää yhdistetty suoralta kädeltä sosiaalipalvelujen tai -turvan paranemiseen, eikä verojen alentami-

. . . . . .

179 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 9.6.1975 (Holkerin poliittinen tilanneselostus), PTA. Ks. myös kokoomuksen puoluehallituksen ptk. 20.8.1974 (julkilausuma), PTA.

180 Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk. 9.6.1975 (Pesolan puheenvuoro), PTA.

seen liitetty etujen karsimista eikä uudistuksista pidättäytymistä. Pyrkimyksenä oli vain julkisen sektorin toimintaa tehostamalla – esimerkiksi siirtämällä joitakin sen tehtäviä yksityisille – laskea kustannuksia[181].

Kaikesta huolimatta kokoomuksen verokannanotot ja sen puoltamat sosiaalipalvelujen ja -turvan parannukset olivat ristiriidassa keskenään. Näin siitä huolimatta, että vähimmäistoimeentulo kytkettiin sosiaaliturvan tehostamiseen ja siten menojen vähenemiseen[182]. Kummastakaan ei kuitenkaan voitu luopua. Verotuksen alentaminen oli hyvä valtti etenkin omien äänestäjien keskuudessa, ja uudistusten vastustaminen ei ollut järkevää, koska se olisi saattanut huonoon valoon mahdollisten hallituskumppanien silmissä. Tosin kokoomuksen hallituspoliittinen pääongelma ei ollut sosiaali- vaan ulkopolitiikka.

Muidenkin Pohjoismaiden maltilliset oikeistopuolueet joutuivat verotuksen ja sosiaalipolitiikan kasvun väliseen ristiriitaan, kun ne sopeutuivat toisen maailmansodan jälkeen hyvinvointivaltion kehittymiseen. Ne eivät voineet ohittaa verotusta puolueiden sisäisistä syistä, ja sosiaaliuudistusten vastustaminen ei käynyt päinsä, eikä sitä välttämättä edes haluttu. Mutta myös niiden maailmankuva muuttui ajan kuluessa. Enää sosiaalipolitiikkaa ei pidetty talouden rasitteena vaan osana modernia yhteiskuntaa. Tämän takia verouudistuksessakin ajettiin enemmän verotuksen painopisteen muuttamista kuin kokonaisverorasituksen alentamista.

Vertailu Ruotsin muuttuvaan oikeistoon (1965–1975)

Tähänastinen vertailu Ruotsin oikeiston ja Suomen kokoomuksen välillä on osoittanut niiden politiikan välillä lähinnä suurta yhdenmukaisuutta. Niissä on ollut samantapaisia suuntauksia, ja aatteellisesti ne ovat kulkeneet samaan suuntaan. Tässä mielessä ehkä yllättävin oli 1950-luku, jolloin maiden sekä poliittinen tilanne että elinkeinorakenne olivat hyvin erilaisia mutta puolueiden politiikka oli samantyyppistä.

1960-luvun lopulla, jolloin Suomi teollistui ja kaupungistui nopeasti, Suomen ja Ruotsin yhteiskunnat muistuttivat esimerkiksi elinkeinorakenteen puolesta yhä enemmän toisiaan. Kun samaan aikaan kumpikin puolue oli oppositiossa ja eristyksissä, tuntuisi luonnolliselta, että niiden politiikka olisi ollut samanlaista. Toisin kuitenkin kävi, sillä ne lähtivät vastakkaisiin suuntiin. Toki yhteisiäkin piirteitä löytyi, sillä esimerkiksi Gunnar Heckscherin jälkeen vuonna 1965 puheenjohtajaksi tullut Yngve Holmberg oli Juha Rihtniemen tapaan hyvin nuori, 38-vuotias.

Ruotsin oikeisto jatkoi 1960-luvun lopulla Heckscherin aikana alkanutta siirtymistä kohti keskustaa. Eräänlaisena päätepisteenä oli vuonna 1969 sen nimen muuttaminen Maltilliseksi Kokoomuspuolueeksi (Moderata Samlingspartiet) ja puolueohjelman uusiminen. Gösta Bohmanin tultua puheenjohtajaksi Maltilli-

. . . . . .

181 Vrt. Poliittinen käsikirja vuodelle 1973, 31.
182 Ks. edellä s. 275.

nen Kokoomuspuolue teki käännöksen kohti puoluekentän oikeaa laitaa. Suunta oli vastakkainen Suomen kokoomukselle. Silti perusteemat olivat samanlaiset, sillä kumpikin oli huolissaan yksilön asemasta yhteiskunnassa.

1960-luvun lopussa Ruotsin oikeistopuolueen ydinkysymys oli yhä sen suhde muihin porvaripuolueisiin. Heckscher oli hakenut yhteistyötä melkein mihin hintaan tahansa. Holmberg oli vaaleansinisiä eli hänkin yhteistyömiehiä mutta yritti ainakin aluksi Heckscheriä enemmän ottaa huomioon tummansinisten katsantokannan. Oikeistopuolueen ei tullut enää etsiä yhteistyötä ehdoista välittämättä.[183]

Vuoden 1966 kunnallisvaaleissa oikeistopuolue saavutti prosenttiyksikön voiton, joten vuoden 1968 toisen kamarin vaaleista odotettiin hyvää menestystä. Toisin kävi, sillä oikeistopuolue hävisi edellisiin vastaaviin vaaleihin verrattuna vajaan prosenttiyksikön. Tuloksesta luonnollisesti huolestuttiin, ja heti vaalien jälkeen alettiin kaavailla muutoksia.

Puoluehallituksessa pääongelmaksi paikannettiin puolueen hämärä kuva verokysymyksessä. Sosiaalidemokraatit olivat pelotelleet äänestäjiä muistuttamalla oikeiston vanhasta politiikasta. Nämä muistivatkin hyvin sen 1950-luvun vaalikampanjat ja muun muassa vaatimukset lapsilisien leikkaamiseksi ja eläkejärjestelmän romuttamiseksi. Oikeiston oli siksi oltava verokannanotoissaan varovainen. Verotusta oli käsitelty liian teknisenä. Jatkossa ei tullut ajaa yleistä verorasituksen alentamista vaan painopisteen muuttamista, jotta äänestäjät eivät saisi sellaista kuvaa, että oikeiston veropolitiikka merkitsi sosiaaliturvan ja yhteiskunnallisten palvelujen karsimista.[184] Suomessa kokoomusnuoret pitivät juuri oikeistopuolueen 1950-luvun ”verodemagogiaa” varoittavana esimerkkinä siitä, miten puolue kärsi liian tiukan veropolitiikan seurauksista useita vuosia.

Näkyvin muutos oli nimen vaihtaminen. Siihen oli monenlaisia syitä. Käsite ’oikeisto’ yhdistettiin 1960-luvun Ruotsin yleisessä mielipiteessä äärioikeistoon ja siten terrorismiin, äärimmäisyysajatteluun ja fasismiin. Monien jäsenten mielestä puolue oli paljon edistysmielisempi, liberaalimpi, demokraattisempi ja sosiaalisesti vastuuntuntoisempi, kuin mitä käsite ’oikeisto’ antoi ymmärtää. Toisaalta uusi nimi ja etenkin sana ”Samlingspartiet” viittasi porvarillisen puolen yhdistämiseen. Taustalla oli ajatus sosiaalidemokraattien vastaisesta porvaririntamasta.[185]

Oikeistopuolue ei pelkästään vaihtanut nimeään vaan myös uusi ohjelmansa. Tälläkin tavalla haettiin avauksia muiden porvaripuolueiden suuntaan. Esimerkiksi Svenska Dagbladetista saa sen kuvan, että ohjelman sisällöllä ei ollut muuta väliä kuin, että se ei pelottanut muita porvaripuolueita yhteistyöstä.[186]

. . . . . .

183 Möller 1986, 109–110.

184 Högerpartiets partistyrelsens protokoll 24.9.1968, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:11, RA.

185 Albinsson 1986, 159; Möller 1986, 113; Svenska Dagbladet 4.1.1969, pk.; 7.1.1969, pk.; 10.1.1969, pk.; 11.1.1969, pk; 12.1.1969.

186 Svenska Dagbladet 7.1.1969, pk.; 20.11.1969, pk.; 23.11.1969, pk.; 24.11.1969, pk.

Puheenjohtaja Holmberg selvitti puoluekokouksessa uuden ohjelman taustaa. Hänen mukaansa ruotsalaisten hyvinvointi ei ollut sosiaalidemokraattisten hallitusten politiikan ja suunnittelun tulosta, vaan sen olivat luoneet demokraattinen yhteiskuntajärjestys ja kehittynyt teknologia. Koska sosiaalidemokraatit ja äärivasemmisto hyökkäsivät yksityistä yritteliäisyyttä vastaan, kokoomuspuolueen tuli pyrkiä parantamaan yksityisen ihmisen asemaa. Sillä perusteella oli vaadittava lisää vapautta, sosiaaliturvaa, koulutusmahdollisuuksia ja demokraattista vaikuttamista.[187]

Tässä vaiheessa Suomen ja Ruotsin kokoomukset olivat vielä melko lähellä toisiaan. Yksilö tuli Ruotsin kokoomuksen politiikan keskiöön, ja Suomessa etenkin nuori polvi oli suuntaamassa samalle tielle. Kuitenkaan ei palattu 1950-luvun politiikkaan vaan pikemminkin päinvastoin, sillä nyt yksilön oikeudet nähtiin laajempina kuin vain yksityisenä omistusoikeutena, ja myös sosiaaliset oikeudet tulivat tärkeiksi. Verotuksen ja valtion avulla voitiin saada paljon aikaan yksilön turvallisuuden lisäämiseksi. Ne olivat hyviä niin kauan, kun yksilöllä oli vapaus valita[188]. Kummankin puolueen sosiaalipolitiikka oli kasvojen pesua, jolla oli yhteinen syy, yhteistyön hakeminen muiden porvarillisten puolueiden kanssa. Leikkimielisesti voisi sanoa, että kun ruotsalainen veljespuolue vaihtoi nimeään, Suomessa kokoomukselle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin vaihtaa talousjärjestelmän nimeä.

Esimerkki ruotsalaisen nuoren konservatiivipolven maltillisesta suuntauksesta on Kari Palosen arvostelema kirja ”Konservativ samhällssyn”[189]. Hän piti sen ajatuksia sinänsä hyvinä mutta joitakin teoreettisia lähtökohtia väärinä. Keskeinen ongelma oli vapaan markkinatalouden ja individualismin samaistaminen, mikä johti ruotsalaiset nuorkonservatiivit hylkäämään yksilöllisyyden egoismina.

Ruotsalaisten kokoomusnuorten ”kansalaisuusajatus” ei eronnut kovinkaan paljon suomalaisen veljespuolueen tavoitteista. Ruotsissa oikeisto kävi kahden rintaman sotaa yhtäältä rajoittamatonta kapitalismia, toisaalta sosiaalidemokraattien kollektivismia vastaan. Sen vuoksi kokoomuspuolue puhui yksilöllisyyden ja vapaaseen omistusoikeuteen perustavan talouden puolesta, tiedosti sosiaaliset epäkohdat ja hyväksyi niiden korjaamisen sosiaalipolitiikalla, mikä merkitsi julkisen sektorin kasvun jatkumista. Vaikka kireä verotus haittasi taloutta, uudistustarpeen vuoksi veroastetta ei voitu laskea. Sen sijaan verotuksen haittapuolia tuli minimoida verojärjestelmän sisäisellä reformilla siirtämällä painopistettä työn verotuksesta välilliseen verotukseen. Toimenpide oli perusteltu, koska työn verottaminen rankaisi ahkeruutta ja aloitteellisuutta.[190]

. . . . . .

187 Högerpartiets rikstämmans protokoll 8. – 9.1.1969, bil.5, Moderata Samlingspartiets dep., AI:9, RA; Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 28. – 29.3.1969, bil.3, Moderata Samlingspartiets dep., AIII:5, RA.

188 ”PM IV Individen, auktoriteten och friheten”, Moderata Samlingspartiets dep., Kommitéer/Programkommitén 1966–67, RA.

189 Ks. edellä s. 238–239.

190 Arfwedson, Björck & Sandebring 1969, 40, 47–48, 89–96.

Puheenjohtaja Holmberg teki varmuuden vuoksi selväksi, että kokoomuspuolueen politiikka ja uusi ohjelma eivät merkinneet sosiaalidemokraattien politiikan tai ajatusmaailman täydellistä hyväksymistä. Hän kiisti sosiaalidemokraattien väitteen, että heidän politiikkansa lisäsi valinnanvapautta. Esimerkiksi koulutuksessa ruotsalaisilla oli muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna vähiten tilaisuuksia valita, koska sosiaalidemokraatit eivät olleet sallineet vaihtoehtoisia kouluja. Toinen esimerkki oli asuntopolitiikka: sosiaalidemokraattien politiikan ansiosta Ruotsissa rakennettiin vähiten omakotitaloja. Kolmas esimerkki valinnanvapauden rajoittamisesta oli raskas verotus, jota tavalliset ihmiset eivät olleet valinneet vaan sosiaalidemokraatit.[191]

Varsinaisessa ohjelmassaan Ruotsin kokoomuspuolue yhdisti vanhaa ja uutta: ”Moderata Samlingspartiet understryker familjegemenskapens betydelse liksom samhällets skyldighet att garantera medborgarnas integritet och rättsäkerhet, skydd till person och egendom, rätt till utbildning och arbete samt social trygghet.”[192]

Perheyhteyden korostaminen viittaa epäsuorasti jokaisen vastuuseen itsestään ja läheisistään. Mutta heti perään tunnustettiin kansalaisten oikeudet sosiaaliturvaan ja hyväksyttiin siten hyvinvointivaltio. Ohjelmassa kuitenkin myös sanottiin yksityisen omistusoikeuden ja omistamisen laajentamisen luovan edellytykset kulttuuri- ja sosiaalireformien jatkamiselle. Ruotsin kokoomus ei siis ollut luopunut markkinataloudesta. Ohjelman sosiaalipoliittisessa osassa vaadittiin, että sosiaalipolitiikan tuli johtaa mahdollisimman täydelliseen vapauteen valita asunto, palvelut ja hoito.[193]

Puolueen yhteiskuntapolitiikassa oli samanlaisia piirteitä kuin Suomen kokoomuksen vuoden 1972 tavoiteohjelmassa. Kumpikin piti sosiaalidemokraattien – eli sosialistien – pyrkimyksiä oman politiikkansa pääviholliseina. Sosialistien lähtökohdat olivat molempien mukaan kollektiiviset, kun taas ne itse lähtivät yksilöstä ja kiinnittivät huomiota hänen vapauteensa ja hyvinvointiinsa. Kumpikin hyväksyi hyvinvointivaltion ja otti tärkeimmäksi sosiaali- ja yhteiskuntapoliittiseksi päämääräkseen valinnanvapauden turvaamisen.

Huomattavin ero Suomen ja Ruotsin kokoomusten välillä oli talouspolitiikassa. Ruotsissa kokoomuspuolue ei missään vaiheessa hylännyt markkinatalouden käsitettä, eikä sillä ollut tarvetta luoda uutta talousjärjestelmää. Lähtökohtana oli, että kilpailu oli paras keino edistää tuotantoa, pitää hinnat kurissa ja ottaa huomioon kuluttajien toiveet. Ohjelmassa esiteltiin vielä ”omistajademokratia” (ägardemokrati), joka oli suora johdannainen 1950- ja 1960-lukujen ”omaisuutta omistavasta demokratiasta”. Tavoitteena oli omistamisen levittäminen mahdollisimman laajalle. Se merkitsi veropolitiikan muotoilemista niin, että yksityinen säästäminen lisääntyisi.[194]

. . . . . .

191 Moderata Samlingspartiets partistämmans protokoll 21.–23.11.1969, bil.5, Moderata Samlingspartiets dep., AI:9, RA.
192 Moderata Samlingspartiets partiprogram 1969, 4.
193 Sama, 3–4, 30.
194 Sama, 43–45. Vrt. Elfversson 1989, 162–164.

Ruotsalaisen oikeiston veropolitiikka oli yksiselitteisempää kuin suomalaisen. Se ei tavoitellut kokonaisverorasituksen alentamista, vaan ehdotti verotuksen painopisteen siirtämistä työn verottamisesta epäsuoraan verotukseen. Toisin kuin Suomessa Ruotsissa kokoomuspuolue piti verotusta osana markkinamekanismia. Markkinatalouteen perustuvassa yhteiskunnassa tuli sallia ahkeruuden, kyvykkyyden, viisauden ynnä muiden ominaisuuksien palkitseminen. Yhteiskunnallinen tasa-arvo merkitsi samoja mahdollisuuksia kaikille, ja jos ne toteutuivat, yhteiskunta ei saanut tasoittaa saavutuksia liikaa. Kokoomuspuolue piti mielellään esillä verotuksen oikeudenmukaisuutta vastavetona sosiaalidemokraattien puheille tasa-arvosta.[195]

Myös Suomen kokoomus valitsi veropolitiikkansa painopisteeksi verotuksen sisäisen uudistamisen. Sekin piti työnteon verottamista työhalua ja ahkeruutta rankaisevana sekä väitti kilpailun kuuluvan markkinatalouteen ja liiallisen tulojen tasaamisen haittaavan siitä saatavaa hyötyä. Erona oli, että Suomessa tätä ei sanottu yhtä selvästi ja että kokoomusnuoret olivat tässä asiassa huomattavasti radikaalimmalla linjalla kuin Ruotsin aateveljet.

Vaikka molempien lähtökohta oli yksilö, ruotsalaisten käsitys yksilöllisyydestä oli erilainen kuin suomalaisten porvaristien, sillä heille se oli vastuun ottamista omasta elämästä ja itsenäistä ongelmien ratkaisemista. Tämä näkyi muun muassa vero-, talous- ja elinkeinopolitiikassa.[196] Suomalaiset eivät samalla tavalla uskoneet, että yksilö kykenee ratkaisemaan ongelmansa ilman yhteiskunnan apua. He eivät yleensäkään kiinnittäneet yhtä paljon huomiota yksilön vastuuseen itsestään vaan tämän oikeuksiin riippumatta siitä, kuinka hyvin hän kykeni ratkaisemaan ongelmansa tai kuinka tehokas yksilöön perustuva yhteiskunta oli hyvinvoinnin kannalta.

Radikaaleimmat kokoomusnuoret sanoutuivat irti markkinataloudesta, mutta muu puolue vannoi sen nimeen lukien sen osaksi sosiaalista valintataloutta. Sosiaalinen valintatalous oli tarkoitettu antamaan kokoomuksesta kuva, että se arvosti yksilön hyvinvointia enemmän kuin talouden kasvua. Vaikutelma markkinataloutta kannattavista puolueista ja poliitikoista oli, että ne olivat kylmiä ja laskelmoivia, ja helposti uskottiin niiden tavoitteena olleen vain yritysten etujen ajamisen. Tästä mielikuvasta haluttiin eroon.

Sosiaalipolitiikasta puolueet ajattelivat yhdenmukaisesti, joten voidaan sanoa, että Ruotsin kokoomuspuolueen vuoden 1969 puolueohjelma ja Suomen kokoomuksen vuoden 1972 tavoiteohjelma kertoivat samanlaisesta sopeutumisesta hyvinvointivaltioon. Itse asiassa ne olivat omaksuneet täysin hyvinvointivaltion ideologian ja sen mukana sosiaalipolitiikan laajentumisen. Kumpikin puolue haki yhteistyötä keskustasta ja muokkasi ohjelmansa sen mukaiseksi. Toisaalta molempien ohjelma veti yhteen kehityssuuntaukset, jotka niissä olivat vaikuttaneet toisen maailmansodan jälkeen.

. . . . . .

195 Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 28.–29.3.1969, bil.3, Moderata Samlingspartiets dep., AIII:5, RA; Moderata Samlingspartiets partistyrelsens protokoll 5.9.1969, bil.2 och 4, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:12, RA. Vrt. Valhandbok 1970, II/20.

196 Moderata Samlingspartiets protokoll 16.8.1970, bil.2, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:14, RA.

Ruotsin kokoomuspuolueen politiikka muuttui vuonna 1970, kun Gösta Bohman valittiin ylimääräisessä puoluekokouksessa puheenjohtajaksi. Taustalla oli huonoin vaalitulos kautta aikojen, joka oli kutistanut puolueen kannatuksen 11,5 prosenttiin. Bohmanin valinta ei ollut itsestään selvä, sillä hän voitti Yngve Holmbergin äänin 132–82. Arvovallallaan hän rupesi luotsaamaan puoluetta oikealle, vaikka puoluekokouksen julkilausumassa korostettiin linjan jatkuvuutta.[197]

Vaikka Bohman ja hänen kannattajansa kiistivät valinnan hetkellä vastustajien väitteet, että hän oli tummansininen tai ”reaktionaari”[198], hän oli sellainen. Hän harjoitti kovaa oppositiopolitiikkaa ja toimi oman näkemyksensä mukaisesti keskustayhteistyölle aiheutuvista seurauksista välittämättä. Hän pitikin siihen pyrkimistä ainakin jälkeenpäin virheenä, koska se oli vienyt puoluetta vasemmalle. Bohman epäili myös sosiaalidemokraattien vasemmistolaistumista tämän välilliseksi seuraukseksi; oikeiston ”vasemmistolaisen” politiikan seurauksena keskipuolueet siirtyivät vasemmalle ja alkoivat kilpailla sosiaalidemokraattien äänestäjistä tarjoamalla enemmän kuin nämä, minkä takia sosiaalidemokraatit olivat puolestaan pakotettuja vastaamaan haasteeseen entistä vasemmistolaisemmalla politiikalla.[199]

Bohmanin aiheuttamaa muutosta kuvaa, että hän ja hänen johtamansa puolue kelpasivat Uudelle Suomelle siteeraamisen arvoisiksi esikuviksi. Taustalla oli tasavallan presidentin valitseminen poikkeuslailla. Bohman oli sanonut, että länsimaisen oikeistopuolueen ideologiaan kuului luottamus yksityisen ihmisen aloitteellisuuteen ja hänen tahtoonsa ja kykyynsä toimia omavastuisesti. Näitä tukivat vallan, päätöksenteon ja omistamisen desentralisaatio. Hän ei ollut tuntenut myötätuntoa niitä oikeistopuolueita kohtaan, jotka olivat yrittäneet saada kannatusta vasemmalta omien periaatteittensa kustannuksella. Uuden Suomen mielestä tämä oli muistettava myös presidenttikysymyksessä.[200] Bohmanin mielipiteitten lainaaminen on merkillepantavaa, sillä ruotsalainen oikeisto ei ollut ollut pitkään aikaan esikuva suomalaiselle oikeistolle vaan mieluummin varoittava esimerkki. Näin oli suhtautunut varsinkin oikea laita, johon Uusi Suomi 1960- ja 1970-luvuilla kuului.

Bohman korosti, että vaikka oikeisto olikin muuttanut nimeään ja hyvinvointiyhteiskunta aiheutti paineita aatteelliseen yhdenmukaisuuteen, oikeisto ei saanut unohtaa konservatiivisia perinteitään. Sen oli seurattava aikaansa mutta muistettava, että täyskäännös yhdessä yössä ei antanut luotettavaa kuvaa. Bohmanin mukaan tutkimuksen ja teknologian nopea kehitys vaaransivat yksilön asemaa entisestään, niin että hänestä oli tulossa vain pieni ratas suuressa koneistossa. Sosiaalidemokraatit yrittivät ratkaista tämän ongelman lisäämällä kollektivisointia, minkä vuoksi kokoomuspuolueen oli asetuttava päättäväisesti

. . . . . .

197 Moderata Samlingspartiets partistämmans protokoll 14.11.1970, bil.5, Moderata Samlingspartiets dep., AI:10, RA.

198 Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 24.10.1970, bil.4, Moderata Samlingspartiets dep., AIII:6, RA; Svenska Dagbladet 25.10.1970, pk.; 12.11.1970, pk.

199 Bohman 1983, 40.

200 US 9.12.1972, pk.

”liberaalin konservatismin” perinteen mukaisesti puolustamaan yksilön vaikutusvaltaa ja vastuuta.[201] Bohmanin pohdinnat olivat lähellä Uuden Suomen päätoimittajan Pentti Poukan mielipiteitä porvarillisen puolueen tehtävistä[202], mikä selittää sen, miksi Uusi Suomi kehui niin innokkaasti Ruotsin kokoomuspuolueen puheenjohtajaa.

Bohmanin valinta merkitsi konservatismin esiinmarssia puolueessa, vaikka jo vuoden 1969 puolueohjelma tunnusti aatteelliseksi perustaksi konservatiivisen tradition[203]. Suomessa sitä vastoin etenkin puolueen vasen siipi oli luopumassa konservatismista. Juha Vikatmaan mukaan se oli pääosin yhteisökeskeinen ja yksiarvoinen aate, jonka tavoitteena oli keksiä ”toinen toistaan merkillisempiä perusteluja ihmisten eriarvoisuuden toteuttamiseksi”[204].

Bohmanin mielestä moderniin konservatismiin kuului usko kokemuspohjaiseen järkeen. Konservatismi peräsi uudistuksiin malttia ja harkintaa ja piti edellisten sukupolvien ajattelua ja kokemuksia rakennustyön parhaana pohjana. Bohmanin mukaan kokoomuspuolueen aatemaailma perustui kristilliseen kulttuurikäsitykseen ja länsimaisen kulttuurin humanistiseen näkemykseen ihmisarvosta, vapaudesta ja yhteiskuntavastuusta.[205]

Bohmanin konservatismin määritelmä viittaa samantapaiseen kristilliseen ajatteluun ja ”kulttuurikonservatismiin”, jota oikeistopuolueen nuori polvi kannatti 1940-luvulla[206]. Käytännön politiikassa näin ei kuitenkaan ollut. Puolueen suuntautumisesta viestii nuorisojohtaja Anders Björckin kirjoitus samassa kirjassa, jossa Bohman esitti konservatiiviset teesinsä. Lähtien puolueohjelmaan sisältyneestä niin sanotun negatiivisen verotuksen ajatuksesta Björck väitti, että sosiaalidemokraattisella sosiaalipolitiikalla ei pystytty ratkaisemaan kaikkien sosiaaliapua tarvitsevien ongelmia vaan mukaan piti ottaa veropolitiikka. Se tuli muotoilla niin, että sosiaalituki ei olisi sääntö vaan poikkeus.[207]

Samaan aikaan kun Suomessa kokoomus puhui sosiaalipolitiikan kriisistä ja yritti ratkaista sitä vähimmäistulolla, ruotsalainen veljespuolue toi keskusteluun käsitteen, joka pohjautui amerikkalaisten uusliberalistien – pääasiassa Milton Friedmanin – ajatuksiin. Tämä jo kertoo, että puolueet olivat menossa eri suuntiin. Suomen kokoomus oli omaksumassa sosiaaliliberaalin katsantokannan, kun taas Ruotsin kokoomuspuolue liikkui konservatismin ja uusliberalismin välimaastossa.

Ruotsin kokoomuspuolueen käsityksessä sosiaalidemokraattien veropolitiikka lisäsi sosiaalisia ongelmia. Tämä kävi ilmi vuonna 1972 uusituista puolueohjelman sosiaalipolitiikkaa ja omistajademokratiaa käsitelleistä osista. Varapuheenjohtaja Staffan Burenstam Linder sanoi puoluekokouksessa, että raskaassa verotuksessa piili kaksoisvirhe: se häiritsi talouden kasvua, ja toisaalta

. . . . . .

201 Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 24.10.1970, bil.4, Moderata Samlingspartiets dep., AIII:6, RA.
202 Ks. edellä s. 253–254.
203 Moderata Samlingspartiets partiprogram 1969, 3.
204 Vikatmaa 1974b, 91.
205 Bohman 1971, 83. Vrt. Moderata Samlingspartiets partiprogram 1969, 3.
206 Ks. edellä s. 99–101.
207 Björck 1971, 73; Moderata Samlingspartiets partiprogram 1969, 48.

yksityisten ihmisten taloudellinen tilanne oli muuttunut niin raskaaksi, että he eivät siitä selvinneet, vaan yhä suurempi osa tavallisista palkannauttijoista tarvitsi sosiaalitukea maksaakseen veronsa. Ohjelmassa vaadittiin ”sosiaalista veropolitiikkaa”, joka tarkoitti sitä, että verotuksen tuli piristää elinkeinoelämää ja rohkaista työntekoon ja säästämiseen. Yksityinen omistaminen loi parhaiten sosiaalista turvallisuutta.[208] Tämä sosiaalipolitiikan ja veropolitiikan yhdistäminen muistuttaa ajattelua, jota Suomen kokoomuksessa harrastettiin 1950-luvulla ”sosiaalisen markkinatalouden” ja ”kansankapitalismin” yhteydessä.

Bohman kuvasi sosiaalidemokraattista yhteiskuntaa käsitteellä ”uusi turvattomuus”. Hänen mukaansa ihmiset tunsivat itsensä yhteiskuntakoneiston keskellä turvattomiksi, koska heillä oli liian vähän valtaa päättääkseen elämästään. Kokoomuspuolueen ideologia oli muuttumassa individualistiseksi, mutta toisin kuin Suomessa tämä ”uusi individualismi” oli suunnattu valtiota vastaan.[209]

Ruotsin kokoomuspuolueen vapaus oli lähinnä negatiivista vapautta eli käytännössä vapautta valtiosta. Suomalaiset sanoutuivat siitä irti ”sosiaalisen valintatalouden” yhteydessä. Toisaalta Ruotsin kokoomuspuolue sisällytti uutta turvattomuutta käsitelleeseen julkilausumaan lauselman sosiaalisesta turvallisuudesta kansalaisoikeutena[210]. Puolue ei siis lopulta ollut niin kriittinen hyvinvointivaltiota kohtaan, kuin sen oppositiopolitiikka antoi ymmärtää. Sen oli myös houkuteltava äänestäjiä.

Tyhjentävää vastausta kysymykseen, miksi Suomen ja Ruotsin oikeistopuolueet olivat 1970-luvulla eri linjoilla, on vaikea antaa. Yksi syy saattaa olla, että näennäisestä samankaltaisuudestaan huolimatta maiden poliittinen tilanne oli erilainen. Suomen kokoomuksen ainoa käytännössä mahdollinen hallitusvaihtoehto - porvarihallitus – oli ulkopoliittisesti mahdoton, tai ainakin se vaati kokoomukselta kasvojen pesua niin ulko- kuin sisäpolitiikassakin.

Sen sijaan Ruotsissa porvarilliset puolueet olivat kypsymässä yhteistyöhön. Vuonna 1971 keskustapuolue, kansanpuolue ja kokoomuspuolue pitivät yhteisen lehdistötilaisuuden, jossa ne julkistivat yhteistyönsä ja antoivat yhteisen poliittisen ohjelman. Lopulta vuonna 1976 saatiin aikaan porvarihallitus. Todennäköisesti keskeinen tekijä porvaririntaman onnistumisessa oli keskustapuolueen puheenjohtajan vaihtuminen vuonna 1971, sillä Torbjörn Fälldin oli valmiimpi porvariyhteistyöhön kuin väistynyt puheenjohtaja Gunnar Hedlund.[211] Bohmanista riippumattomat muutokset porvarillisen puolen sisäisessä yhteistyössä antoivat tummansiniselle puheenjohtajalle uutta itseluottamusta

. . . . . .

208 Moderata Samlingspartiets partistämmans protokoll 14. – 16..9.1972, bil. 1g, 1h, 1i, Moderata Samlingspartiets dep., AI:11, RA. Ks. myös Moderata Samlingspartiets partistyrelsens protokoll 22.4.1971, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:15, RA; Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 14.11.1971, bil.4, Moderata Samlingspartiets dep., III:7, RA; Burenstam Linder 1970, 50–52; Valhandbok 1973, IV/8.

209 Moderata Samlingspartiets partistyrelsens protokoll 3.5.1973, bil.8, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:19, RA; Bohman 1974, 72–94; Hylén 1991, 180. Vrt. Aronson 1990, 207–208.

210 Moderata Samlingspartiets partistyrelsens protokoll 3.5.1973, bil.7 och 8, Moderata Samlingspartiets dep., AIV:19, RA.

211 Möller 1986, 98–99. Ks. myös Bohman 1984, 59–69.

ajaa linjaansa. Toisaalta porvaripuolueiden yhteistyön aikaansaaminen vei vaaleansinisten arvostelusta parhaan terän.

Sekä Suomessa että Ruotsissa rintamalinjat puolueiden sisällä olivat samat. Ruotsissa olivat voitolla tummansiniset, joita Suomessa edustivat Ilaskivi, Junnila ja heidän hengenheimolaisensa, kun taas Suomessa hallitsi vaaleansinisyyttä vastannut linja ja ohjelmankirjoitusta dominoineet radikaalit nuoret. Myös Ruotsissa nuorten liitto muistutti sosiaalisesta vastuuntunnosta sosiaalipolitiikassa ja varoitti antamasta kuvaa, että siinä haluttiin vain säästää[212] . Tässä mielessä Ruotsin kokoomusnuoret olivat lähellä suomalaisia porvaristeja, mutta muuten heissä ei radikalismia ollut.

Oleellisia ovat myös yleinen henkinen ilmapiiri ja erityisesti työnantajien rooli sen luomisessa. Suomessa nämä tekivät Ruotsista poikkeavan ratkaisun suhtautumisessa hyvinvointivaltioon ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Ruotsin työnantajat aloittivat 1970-luvun alussa kampanjan poliittisen ilmapiirin muuttamiseksi. Se suunnattiin julkiseen mielipiteeseen mutta myös intellektuelleihin, ja se jätti jälkensä porvarillisiin puolueisiin. Pääasiallisena sisältönä oli palkansaajarahastojen vastustaminen, mutta tarkoituksena oli muutenkin ”oikeistolaistaa” yleistä mielipidettä.[213]

Suomessa perustettiin vuonna 1974 Elinkeinoelämän Valtuuskunta. Elinkeinoelämän piirissä oli jonkin aikaa mietitty keinoa yhteiskunnallisen ilmapiirin muokkaamiseksi. Vuonna 1971 työryhmä, johon kuului muun muassa kokoomuksen vuoden 1968 presidenttiehdokas pankinjohtaja Matti Virkkunen, ehdotti erillistä organisaatiota esittämään elinkeinoelämän näkökantoja. Ajattelutapa oli pitkälle samanlainen kuin Ruotsin työnantajilla, sillä Suomen henkisen ilmapiirin uskottiin olevan ”pimeyden” voimien eli sosialistien hallinnassa, jotka aikoivat kääntää maan kohti sosialismia. Virkkusen ja kumppanien kaavailuista ei kuitenkaan tullut mitään, sillä johtoon kaavailtu Suomen pankin entinen pääjohtaja Klaus Waris kieltäytyi.

Asiaan palattiin vuonna 1973 Päiviö Hetemäen aloitteesta. Hänen mukaansa ongelmana ei ollut salakavala lipuminen kohti sosialismia vaan yhteiskunnan monimutkaisuus. Poliitikot eivät enää pysyneet kehityksen perässä, koska heidän piti seurata äänestäjien mielipiteitä. Jälkeenjääneisyyden paikkaamiseksi tarvittiin uusi järjestö vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja poliitikkoihin. EVA:n ansiosta suomalaiseen tietoisuuteen iskostui käsite ’konsensus’.[214]

Näyttää siltä, että yhtäläisyyksistään huolimatta suomalainen ja ruotsalainen yhteiskunta olivat 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla hyvin erilaisia. Tärkeä syy tähän on se, että Ruotsissa hyvinvointivaltio oli pitkälle sosiaalidemokraattien yksinvallan tulos. Suomessa taas yksikään puolue tai ryhmittymä ei päässyt hegemoniseen asemaan ja hyvinvointivaltioon päädyttiin monien kompromis-

. . . . . .

212 Moderata Samlingspartiets partirådets protokoll 14.11.1971, bil.6, Unckels tal, Moderata Samlingspartiets dep. AIII:7, RA.

213 Boréus 1994, 111, 123–128; Hansson & Lodenius 1988, 9–18; Willner 1994, 78–79. Vrt. Block 1982, 177–178.

214 Jakobson 1992, 118–124; Päiviö Hetemäen puhe Keskuskauppakamarin syyskokouksessa 10.12.1974, Päiviö Hetemäen ark., J9, KA.

sien kautta, joihin kaikki puolueet ja ryhmät osallistuivat.[215] Tästä hyvä esimerkki oli juuri Päiviö Hetemäki, joka oli ollut taustavaikuttaja kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien aseveljien luodessa Suomeen työeläkejärjestelmän ja joka jatkoi vaikuttajan rooliaan tulopoliittisten neuvottelujen yhteydessä.

Suomessa oikeiston uhkana olivat pitkään hajaannus ja lyhytjännitteisyys, ei niinkään sosiaalidemokraattisen puolueen hegemonia. Se ei ollut kokoomuksen suurin huoli edes sitten, kun se lopulta toteutui, vaan eniten pelotti kommunistien vallan kasvu. Kärjistäen voidaan sanoa, että kun Ruotsin oikeiston uhkana oli sosiaalidemokraattien suunnitelmatalous, Suomessa kokemukset lyhytikäisistä hallituksista ja tempoilevasta politiikasta käänsivät oikeiston pelkäämään epäjärjestystä – ja sitä kautta suunnittelematonta taloutta.

. . . . . .

215 Vrt. Kosonen 1982, 206, 224–225; Kosonen 1998, 81–84, 88–92.

Kokoomus ja hyvinvointivaltio

Kokoomuksen suhde hyvinvointivaltioon ei ole yksinkertainen eikä yksiselitteinen. Se on vaihdellut vastenmielisyydestä myönteisyyteen. Kannattajakunnan edut ovat muuttuneet samassa tahdissa, kuin puolueen kannattajapohja on laajentunut. Toisaalta yleinen ilmapiiri sekä yhteistyö muiden puolueiden kanssa ovat olleet painostamassa puoluetta myönteiseen asenteeseen hyvinvointivaltiota kohtaan.

Seuraavassa kokoomuksen hyvinvointipolitiikkaa tarkastellaan seitsemästä näkökulmasta. Ensin luodaan yleiskatsaus sen kehitykseen, minkä jälkeen tarkastellaan puolueen ryhmittymiä. Kolmanneksi käsitellään yhtä käsillä olevan tutkimuksen avainkysymystä, keskiluokan roolia kokoomuksen hyvinvointipolitiikassa. Sen jälkeen arvioidaan kokoomuksen asemaa suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamisessa. Viidenneksi vertaillaan Ruotsin ja Suomen oikeistoa keskenään ja kysytään, miksi niiden politiikat lähtivät eri suuntiin siinä vaiheessa, kun maat alkoivat lähentyä toisiaan niin rakenteellisesti kuin sosiaali- ja talouspoliittisestikin. Sitten ovat vuorossa kokoomuksen aatteellinen muutos ja siihen vaikuttaneet käytännön politiikan realiteetit, ja viimeiseksi arvioidaan konservatismin ja liberalismin vaikutusta puolueen politiikkaan.

Kokoomuksen politiikan periodisointi – vastahangasta konsensukseen

Kokoomuksen hyvinvointipolitiikka voidaan jakaa neljään jaksoon. Vuosina 1945–54 puolue vastusti hyvinvointivaltiota. Toista vaihetta, joka alkoi vuoden 1954 tappiollisista eduskuntavaaleista ja jatkui 1960-luvun puoliväliin, voidaan kutsua sosiaalisen markkinatalouden ajaksi. Juha Rihtniemen kaudella asennoituminen hyvinvointivaltiota kohtaan muuttui myönteiseksi, ja lopulta kokoomus omaksui sosiaalisen valintatalouden myötä suhtautumisen, joka oli edellytyksenä 1970- ja 1980-lukujen konsensukselle.

Suunta on ollut selväpiirteisesti kohti sosiaalisuutta, tasa-arvoa ja hyvinvointivaltiota. Muutos on ollut vähittäistä mutta jatkuvaa. Tietyssä mielessä periodisointi kulkee puolueen sukupolvien mukaan kuitenkin sillä varauksella, että tutkimusajanjaksona kokoomuksen politiikassa vaikutti vain kaksi toisen maailmansodan jälkeistä mobilisoitunutta sukupolvea: aseveljet ja 1960- ja 1970-lukujen suuret ikäluokat. Jälleenrakennuksen sukupolvi, jota edustaa parhaiten Juha Rihtniemi, oli kokemuksellinen mutta ei mobilisoitunut. Ehkäpä sen takia Rihtniemen aika onkin hyvinvointipolitiikan näkökulmasta hivenen epäselvä ylimenokausi.

Sota-ajan vaikutus näkyi ensinnäkin siinä, että toimintaan tuli mukaan joukko sodan kokeneita miehiä, joilla oli tuoreita näkemyksiä yhteiskunnan velvoitteista jäseniään kohtaan. ”Talvisodan henki” oli yhdistänyt kansan, ja yhteishengestä haluttiin pitää kiinni. Yhteiskunnalta vaadittiin ”sosiaalista mieltä”. Se

ei kuitenkaan tarkoittanut välttämättä sitä, että valtio olisi ensisijainen sosiaalisen turvan takaaja. Sellaiseksi ajateltiin myös muun muassa vapaaehtoistyötä.

Kuitenkaan aseveljet eivät 1940-luvun lopulla eivätkä vielä 1950-luvun alussakaan päässeet suuremmalti muovaamaan puoluetta. Se oli taloudellisen liberalismin kannalla, jonka hengen mukaisesti se muistutti valtiontalouden liian nopean kasvun vaaroista ja painotti, että talouspolitiikan tärkein tehtävä oli rahan arvon säilyttäminen vakaana. Paisunutta valtiontaloutta pidettiin herkästi inflaation tärkeimpänä aiheuttajana. Silti aseveljien sosiaalinen linja kelpasi puolueelle vuonna 1945, mutta kun kommunistit eristettiin hallitusvallasta vuonna 1948, asenne alkoi koventua.

Noustuaan valtaan Jussi Saukkosen johdolla 1950-luvun puolivälissä aseveljet paradoksaalisesti johtivat puolueensa poispäin pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta. Heidän aikanaan esikuvat tulivat Keski-Euroopasta ja politiikka muistutti paljon mannereurooppalaista hyvinvointivaltiomallia. Valtion osuus haluttiin rajata minimiin, ja pääosassa oli vapaaehtoinen tai työmarkkinajärjestöjen keskenään sopima sosiaalivakuutus. Kokoomuksella oli nyt ensimmäisen kerran vaihtoehto sosiaalidemokraattien hyvinvointipolitiikalle; ennen oli pelkästään moitittu valtion sosiaalipoliittisten tehtävien lisääntymistä ilman, että olisi tarjottu vaihtoehtoa.

Perinteisesti kokoomus oli vastustanut sosiaalisia uudistuksia, koska ne nostivat verorasitusta. Sen alentaminen säilyi tavoitteena 1950-luvullakin, mutta kun sotasukupolven edustajat nousivat valtaan, he halusivat antaa puolueestaan ”sosiaalisen” kuvan. Esikuvat saatiin Länsi-Saksasta, Britanniasta ja USA:sta. Niissä oikeisto menestyi vaaleissa hyvin. Talous oli vapautumassa ja verotuksen alentamista vaatineet puolueet nostivat kannatustaan säilyttäen kuitenkin samalla tietynlaisen sosiaalisen omantunnon. Näin oli etenkin Länsi-Saksassa ja Britanniassa.

Näistä maista kokoomus omaksui käsitteet ’sosiaalinen markkinatalous’ ja ’kansankapitalismi’. Ne liittyivät pyrkimyksiin vapautua säännöstelytaloudesta ja valtion ohjauksesta, ja niiden tärkein tehtävä ei ollut sosiaalisen kuvan antaminen kokoomuksesta vaan myönteisen käsityksen luominen markkinataloudesta. Kyseessä ei ollut pelkästään sosiaalipoliittinen vaihtoehto sosiaalidemokraattien politiikalle vaan talouspoliittinen vaihtoehto kollektivistiselle säännöstelytaloudelle. Talouden ja kaupan vapauttaminen 1950-luvulla sopi hyvin oikeiston talouspoliittiseen ajatteluun.

Oikeiston 1950-luvun sosiaali- ja talouspoliittinen itsevarmuus karisi seuraavalla vuosikymmenellä. Tarve yhteistyöhön muiden puolueiden kanssa alkoi näkyä Ruotsissa aiemmin kuin Suomessa, ja täällä yhteistyökysymykseen ja sopeutumiseen liittyi merkittävästi myös ulkopolitiikka. Kun Ruotsissa oikeistopuoluetta lyötiin epäsosiaalisella imagolla, Suomessa siihen käytettiin ulkopoliittista epäluotettavuutta. Tämä saattaa osittain selittää, miksi kokoomus ei 1960-luvun alkupuolella irtaantunut 1950-luvun sosiaalipolitiikasta, kuten Ruotsin oikeistopuolue teki.

1960-luvulla henkinen ilmapiiri muuttui, ja kokoomuksenkin politiikkaan tuli uusi pohjavire. Sosiaalinen markkinatalous sai toisenlaisen sisällön. Vielä 1950-luvun lopulla siihen kuului käsitys, että markkinatalous itsessään oli sosi-

aalinen, mutta seuraavalla vuosikymmenellä tulkittiin, että sosiaalinen markkinatalous oli itsenäinen talousjärjestelmä, jossa valtio osallistui markkinoiden aiheuttamien epäkohtien korjaamiseen.

Juha Rihtniemen mielestä sosiaalipolitiikka kuului moderniin länsimaiseen demokratiaan ja käsitti, että Suomessa sosiaalipolitiikkaa kehitettäisiin kokoomuksesta huolimatta. Hänen aikanaankin puolue oli markkinatalouden huomattavin puolestapuhuja Suomessa mutta hyväksyi silti yhä selvemmin sosiaalipolitiikan laajentumisen ja valtion intervention yleisestikin. Hyvinvointipolitiikan kannalta Rihtniemen aika oli välivaihe uuden ja vanhan risteyksessä.

Sosiaalinen valintatalous oli kokoomuksen 1970-luvulla kokeman rajun murroksen symboli. Se merkitsi hyvinvointivaltion läpimurtoa sen politiikassa, ja siitä käyty teoreettinen keskustelu antoi pohjaa puolueen kääntymiselle myönteiseksi hyvinvointivaltiota kohtaan. Valintataloudessa taloutta tarkasteltiin yksilön tarpeiden ja oikeuksien näkökulmasta. Valtion puuttuminen siihen sallittiin, jos vapaat markkinat johtivat yksilön kannalta huonoon tulokseen.

Toisaalta valtio ja yhteiskunta olivat velvollisia tuottamaan palveluksia, jotta yksilö voi toteuttaa tavoitteitaan. Jotta kaikki saattaisivat näin tehdä ja kaikilla olisi valinnanvapaus, oli edistettävä yhteiskunnallista tasa-arvoa. Vaikka kokoomuksen nuorten keskuudessa esitettiin, että sosiaalinen valintatalous oli markkinatalouden vaihtoehto, puolueen valtavirta tulkitsi markkinatalouden sen osaksi.

Sosiaalisen valintatalouden periaatteet ovat hyvin lähellä hyvinvointivaltion ideologiaa. Vaikka sen teoreetikot väittivätkin olevansa mahdollisimman kaukana liberalismista, sosiaalisen valintatalouden yksilöllisyyden korostaminen muistuttaa paljon sosiaaliliberalismia. Tässä mielessä käsite ei siis ollut uusi. Kokoomus oli omaksunut liberaalisen aatteen ja sen paikan poliittisessa kentässä liberaalisen puolueen kuihtuessa pois. Kysymys oli vain siitä, oliko kokoomuksen sosiaaliliberalismi retoriikkaa vai todellista.

Puoluefraktiot myös talous- ja sosiaalipolitiikkaan

Koko tutkittavana ajanjaksona kokoomus ei ollut sosiaali- ja talouspolitiikasta täydellisen yksimielinen. Sosiaalipolitiikassa esimerkiksi 1940-luvun loppupuolta sävytti tietynlainen sukupolvien välinen jako. Sodasta tulleet pitivät esillä sosiaalista puolta, kun taas vanhassa sukupolvessa oli selvästi enemmän niitä, jotka yrittivät hillitä sosiaalisten uudistusten tahtia. Nuoret perustelivat niiden tarvetta kommunismin vaaran torjumisella onnistuen niin hyvin, että puolue toimi heidän näkemyksensä mukaisesti niin kauan, kuin kommunismin uhka oli todellinen eli vuoteen 1948 asti.

1950-luvun alkupuolella puolueessa kehittyi kaksi suuntausta, joiden välinen kilpailu kulminoitui vuoden 1955 puheenjohtajavaalissa. Voittaja, Jussi Saukkonen, edusti ”sosiaalisempaa” linjaa kuin Tuure Junnila, joka oli pääasiassa kiinnostunut talouspolitiikasta ja valtiontalouden pitämisestä kurissa. Yhdistävä tekijä oli uusi ohjelma, jossa esiteltiin käsitteet ’kansankapitalismi’ ja ’sosiaalinen markkinatalous’. Linjaero näkyi siinä, että ”oikeistolaiset” olivat viehättyneitä kansankapitalismista, kun taas ”vasemmistolaiset” puhuivat sosiaalisesta markkinataloudesta.

1960-luvulla syntyi näkemysero, joka muistutti Ruotsin oikeistopuolueen sisällä koko 1960-luvun ollutta jakoa vaalean- ja tummansinisiin. Tummansinisten mielestä puolue ei saanut antaa yhtään periksi periaatteistaan, tai muuten koko yhteiskunta liukuisi vasemmalle. Vaaleansiniset sitä vastoin toivoivat yhteistyötä muiden porvaripuolueiden kanssa sosiaalidemokraattien yksinvallan lopettamiseksi ja vaativat muun muassa sosiaalipolitiikan muuttamista keskusta- ja kansanpuoluetta miellyttävään suuntaan.

Suomessa tilanne oli hyvin samanlainen jopa puolueen sisäisiä voimasuhteita myöten. Ainoa merkittävä ero oli, että päävastustajina ei pidetty sosiaalidemokraatteja vaan kommunisteja. Mutta muuten erimielisyyden aiheet ja analyysi olivat samanlaisia. Suomessa toisella puolella olivat puheenjohtaja Juha Rihtniemi ja suhteellisen suuri osa puolueväestä ja toisella muun muassa Raimo Ilaskivi, Tuure Junnila ja Uuden Suomen päätoimittaja Pentti Poukka.

Rihtniemi ja hänen hengenheimolaisensa uskoivat, että kommunismia vastustettiin tehokkaimmin lisäämällä sosiaalista turvallisuutta ja että yleisesti ottaen paras este vasemmiston vallan kasvulle oli porvarillinen yhteistyö, minkä vuoksi kokoomuksen oli oltava yhteistyökykyinen sosiaalisissa uudistuksissa. Sen sijaan Ilaskivi, Junnila ja Poukka kehottivat pitämään kiinni markkinataloudesta antamatta periksi vasemmistolaisille tavoitteille.

Toinen ero koski sosiaalipoliittista realismia. Rihtniemen mielestä saavutettuja etuja ei voinut karsia, vaikka valtiontalouden tila olisi sitä vaatinutkin. Niihin puuttuminen vain radikalisoisi vasemmistoa. Tämän johdosta kokoomus joutui hallitusvastuussa ollessaan hyväksymään veronkorotukset. Ilaskivi ja Junnila sitä vastoin vastustivat niitä viimeiseen asti ja syyttivät Rihtniemen sosiaalipoliittista realismia osallisuudesta valtiontalouden paisumiseen.

Kokoomuksen ryhmittymät voidaan palauttaa jakoon teollisuuden – eli työnantajien – ja pankkien välillä. Rihtniemi oli lähellä teollisuutta, ja häntä myötäili muun muassa STK:n puheenjohtaja Päiviö Hetemäki. Teollisuus painotti työelämän vakautta ja yhteiskunnallista sopua. Niihin sopi hyvin sosiaaliturvan lisääminen ja sen kustannusten sälyttäminen valtion kannettavaksi. Pankkeja lähellä olleet Ilaskivi, Junnila ja presidenttiehdokas Matti Virkkunen vastustivat valtiontalouden paisumista, koska se kasvatti inflaatioriskiä, joka puolestaan oli haitallinen pankkien liiketoiminnalle etenkin korkosäännöstelyn aikana.

Keskiluokan puolueeksi

Kokoomus ei kuitenkaan ollut pelkästään pankkien ja teollisuuden puolue, sillä sen äänestäjät kuuluivat perinteisesti ennen kaikkea keskiluokkaan. Sen kannatus edellytti verotuksen pitämistä kurissa, mutta toisaalta sosiaaliturva ja -palvelut olivat keskiluokankin etu. Sitä hyödytti etenkin ansiosidonnainen sosiaaliturva, mikä osaltaan selittää kokoomuksen sitoutumista 1960-luvun alkupuolella sen kehittämiseen.

Myös kokoomuksen imago suurpääoman puolueena oli haitaksi houkuteltaessa keskiluokan ja sitä alempien luokkien äänestäjiä, sillä nämä saattoivat tulkita sosiaalipoliittisten uudistusten vastustamisen – ainakin jos ei tarjottu vaihtoehtoa – suurpääoman etujen ajamiseksi. Voidaan sanoa, että toisen maailmasodan jälkeen – varmaan jo sitä ennenkin – kokoomuksen politiikkaa moti-

voi halu karistaa suurpääoman puolueen leima. Etenkin Rihtniemen ajatus, että modernin yhteiskunnan velvollisuuksiin kuuluu sosiaalisen turvallisuuden takaaminen, voidaan nähdä osaksi kampanjaa puolueen imagon muuttamiseksi keskiluokan ja miksei myös sitä alempien luokkien mieleiseksi.

Myös 1950- ja 1960-lukujen vaihteen teollistamispyrkimykset ja sitä kautta virinnyt aseveliyhteistyö sosiaalipolitiikassa – erityisesti työeläkejärjestelmän synnyttämisen yhteydessä – olivat merkki puolueen aikeista laajentaa kannatustaan. Teollistaminen toi mukanaan rakennemuutoksen, joka lisäsi maaltamuuttoa ja kaupunkilaista keskiluokkaa. Vielä vuonna 1956 kansaneläkelain käsittelyn yhteydessä kokoomus horjui maaseutuväestön etuja ajaneen tasaeläkejärjestelmän ja ansaintaperusteisen sosiaalivakuutuksen välillä. Vuoden 1957 periaateohjelma ja vuoden 1961 toimintaohjelma selkeyttivät tavoitteita niin, että kokoomuksesta tuli kaikkein innokkain ansiosidonnaisen työeläkejärjestelmän ajaja, vaikkakin pääosin työnantajien vaikutuksesta.

Aktiivisuus eläkepolitiikassa osoittaa, että kokoomus yritti olla palkansaajapuolue. Toisaalta sen asettaminen muun sosiaalipolitiikan, kuten työttömyysturvan ja sairausvakuutuksen, edelle kertoo siitä, että puolueen sosiaalipolitiikan pääasiallinen kohderyhmä olivat keskiluokkaiset toimihenkilöt.

Toisin kuin Ruotsin kansaneläkeuudistuksen yhteydessä vuonna 1946, Suomessa keskiluokan etujen ajaminen sosiaalipolitiikassa ei merkinnyt sosiaalipoliittista universalismia tulonsiirroissa. Aina kun kokoomus kannatti niiden osalta sosiaalipoliittista universalismia tai tasasuuruisia etuuksia, se teki niin joko miellyttääkseen maaseutukannattajiaan tai lähentyäkseen keskustapuoluetta. Esimerkki edellisestä on vuoden 1956 kansaneläkeuudistus ja jälkimmäisestä 1970-luvun vähimmäistoimeentuloehdotus.

Kun 1970-luvulla Suomesta alettiin rakentaa palveluyhteiskuntaa, keskiluokan tilanne oli muuttunut. Palveluyhteiskunta oli sille tärkeämpi kuin tulonsiirtoihin perustunut hyvinvointivaltio. 1970-luvun kokoomukselle sosiaalipalvelujen uudistukset eivät olleet yhtä kivuliaita kuin monet muut tulonsiirtoihin perustuneet uudistukset, sillä sosiaalipoliittinen universalismi – samat palvelut kaikille – oli keskiluokan etujen mukaista. Sosiaalinen valintatalous sopi mainiosti palveluyhteiskunnan tarpeisiin. Se ei tarkoittanut pelkästään palvelujen ottamista valtion ja kuntien haltuun, vaan siihen kuului – tosin julkilausumattomana – mahdollisuus valita palvelut joko yksityiseltä tai julkiselta sektorilta.

Yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien tasoittuessa ja talouden kasvaessa kokoomuksen oli helppo olla rakentamassa hyvinvointiyhteiskuntaa, vaikkakin ulkopoliittisista syistä lähinnä ”äänettömänä yhtiömiehenä”. Mutta saavathan hekin osuutensa voitonjaosta; kokoomus kasvoi keskisuuresta puolueesta suureksi. Se ei olisi ollut mahdollista ilman laajentumista keskiluokkaan, joka oli pohjoismaisessa mallissa hyvin riippuvainen hyvinvointivaltiosta; monet etuudet hyödyttivät sitä, ja suuri osa siitä sai toimeentulonsa hyvinvointivaltiosta. Keskiluokkaan ankkuroituminen oli keskeisiä tekijöitä kokoomuksen talous- ja sosiaalipoliittisessa muutoksessa.

Suomalaista sosiaaliturvaa rakentamassa vai jarruttamassa?

Kokoomuksen osuus sosiaalipolitiikassa ja hyvinvointivaltion muotoutumisessa oli suurempi, kuin mitä syvään juurtunut käsitys on sille sallinut. Keskeinen sen rooli oli 1960-luvun alun eläkeuudistuksessa ja työttömyysvakuutuksen muotoilemisessa. Varsinkin työantajien panos oli tärkeä.

Kansanrintamahallituksen syntyminen vei kokoomuksen sivuraiteelle. Oikeastaan sen merkitys oli vähentynyt jo vuonna 1963 sairausvakuutuslain ja peruskoulun käsittelyn yhteydessä. Mutta oppositiossakin puolueella oli sanansa sanottavana sosiaalipolitiikassa. Tämä johtui sen säilyttävästä asenteesta. Paradoksaalisesti se joutui tulopolitiikassa usein puolustamaan työmarkkinajärjestöjen sopimuksia sosiaaliturvan laajennuksissa. Kokoomus ei oppositioaseman toivottomuuden takia ollut enää työnantajien puolue siinä määrin kuin aikaisemmin, mutta sen tärkeys tuli esiin työmarkkinajärjestöjen välisten sopimusten kautta. Varsinkin eläkepolitiikka koski työmarkkinajärjestöjä merkittävästi, minkä vuoksi kokoomus puolusti innokkaasti työeläkettä.

Kokoomuksen osuutta sosiaalipoliittisissa uudistuksissa on vaikeaa arvioida, koska aikakausikin muovasi niiden sisältöä. Vaikka saattaa näyttää siltä, että kokoomus vaikutti tiettyjen lakien sisältöön, todellisuudessa ne syntyivät ajan hengessä. Jos jätetään pois sellaiset suuret kysymykset kuin sosialisointi, puolueiden näkökannat olivat usein melko lähellä toisiaan. Lainsäädännössä kokoomuksen vaikutus ei ollut suurempi kuin sen eduskuntaryhmän koko. Poikkeuksena olivat tilanteet, joissa se saattoi neuvotella esimerkiksi työnantajien mandaatilla.

Kokoomusta syytettiin monesti jarruttamisesta. Etenkin sairausvakuutuslain säätämisessä sen edustajat toimivat sosiaalivaliokunnassa tavalla, jonka voi väittää oikeuttavan syytöksen. Toisaalta on kysyttävä, mitä jarruttamisella olisi voitettu. Joka tapauksessa siihen oli syy. Sairausvakuutuslain kohdalla kokoomuslaisille oli pettymys, että sosiaalidemokraatit siirtyivät kesken kaiken virastolinjalle. Todennäköisesti kokoomuslaisten tarkoituksena oli käännyttää heidät takaisin kassalinjan taakse kuuntelemalla uusia asiantuntijoita.

Toinen esimerkki jarruttamissyytöksistä on kansanterveyslaki. Kokoomuslehdistö otti esille monia yksityiskohtia, joita ennen sen toimeenpanoa olisi pitänyt parantaa. Jarruttaminen ei välttämättä johtunut lain vastustamisesta, sillä eduskuntaryhmä, joka oli oikeaan laitaan kuuluvien miehittämä, ei äänestänyt sitä vastaan. Lisäksi puolue oli vuotta aiemmin mennyt vaaleihin ohjelmalla, jossa luvattiin ilmainen terveydenhoito. Eduskuntaryhmä ei ollut kansanterveyslain toteuttamisen mahdollisuudesta optimistinen mutta ei vastustanut.

Suomalainen kulttuuri on osaltaan vaikuttanut sosiaalilainsäädännön kehitykseen ja sisältöön. Myös vallassa olevan sukupolven arvot ovat olleet ratkaisevassa asemassa, kun sosiaalipolitiikan sisältöä on muotoiltu. Tämä vaikeuttaa sen arvioimista, kuinka paljon kokoomuksen puumerkit ovat nähtävissä sosiaalilainsäädännössä. Esimerkiksi 1950-luvulla puolueen sosiaali- ja talouspolitiikka eivät juurikaan eronneet SDP:n Väinö Tannerin mielipiteistä. Myöskään 1970-luvun kokoomusnuoret eivät olleet kaukana vasemmiston sosiaalipolitiikasta.

Kulttuurin vaikutusta politiikan sisältöön voidaan tarkastella seuraavan esimerkin avulla. Toisin kuin Ruotsissa, Suomessa työtä pidettiin pitkään enemmän velvollisuutena kuin oikeutena. Myös konservatiiviseen traditioon on kuulunut yksilön velvollisuuksien korostaminen oikeuksien kustannuksella. Koska kokoomus oli johtava konservatiivinen puolue, saatetaan päätellä, että juuri se on vaikuttanut suomalaiseen työlainsäädäntöön siten, että työ on käsitetty velvollisuutena. Johtopäätös on kuitenkin liioiteltu. Tosin kokoomuksen asema esimerkiksi virkamiesten tai asiantuntijoiden keskuudessa oli vankka vielä 1950-luvulla, mutta seuraavalla vuosikymmenellä tilanne muuttui nopeasti. Suomalainen näkökulma työhön jatkui kuitenkin vielä senkin jälkeen, kun kokoomuksen merkitys oli vähentynyt. Suomalaisen politiikan suhde työhön on siten enemmän suomalaisen kulttuurin erityispiirteiden seurausta kuin kokoomuslaisen konservatismin vaikutusta.

Suomalaisen sosiaaliturvan rakentamisessa kokoomukselle on tarjottu jarruttajan roolia – joskus aiheesta, joskus aiheetta. Yhteiskunnan kehitystä hallitsi toisen maailmansodan jälkeen punamulta- ja kansanrintamayhteistyö. Siinä mukana olleiden rooli sosiaali- ja talouspolitiikassa oli kokoomusta suurempi. Kokoomuksen vaikutus oli suurimmillaan 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, kun se teki yhteistyötä sosiaalidemokraattien asevelisiiven kanssa. Sen jälkeen se jäi lähinnä sivustaseuraajaksi. Sen huomioon ottaen jarruttaminenkin on ymmärrettävissä oman merkityksen korostamisena.

Suomi ja Ruotsi – veljekset vaiko vain serkukset?

Suomen ja Ruotsin oikeistoa vertailtaessa havaitaan, että kun maat olivat vielä rakenteellisesti varsin erilaisia, puolueet käyttäytyivät pitkälti samalla tavalla, mutta kun niiden väliset erot alkoivat tasoittua, puolueiden politiikkaan tuli eroja. Olivatko siis oikeistot pohjimmiltaan erilaisia? Merkitseekö tämä sitä, että viime kädessä Suomen ja Ruotsin yhteiskunnatkin olivat erilaisia?

Osittain Suomen kokoomuksen ja Ruotsin oikeistopuolueen samankaltaisuudet 1940-luvulta aina 1960-luvun lopulle selittyvät kansainvälisillä aatevirtauksilla ja pohjoismaisten yhteiskuntien puoluerakenteen samankaltaisuudella. Erityisesti 1950-luvulla uuskonservatismi vaikutti kummankin oikeiston aatteelliseen keskusteluun. Pohjoismaiden omintakeinen puoluerakenne ja erityisesti porvarillisen kentän hajanaisuus taas näkyivät 1960-luvulla jakautumisena kahteen leiriin: Ruotsissa tumman- ja vaaleansinisiin, Suomessa junnilalaisiin ja rihtniemeläisiin.

1970-luvulla tuli esiin Suomen ja Ruotsin yhteiskuntien välinen ero, joka heijastui kummankin maan kokoomuksen politiikkaan. Suomessa kokoomus oli menossa ”vasemmalle”, kun taas Ruotsissa kokoomuspuolue oli Gösta Bohmanin johdolla palaamassa tiukempaan hyvinvointivaltion kritiikkiin, kuin puolue harjoitti 1960-luvulla ollessaan vaaleansinisten käsissä. Sen sijaan junnilalaiset olivat kokoomuksen sisällä eristyksissä – Suomelle tunnusomaisesti kylläkin ulkopolitiikkaan vetoamisen perusteella.

Yksi syy Suomen ja Ruotsin eroon oli, että Suomessa hyvinvointivaltio syntyi ryhmien välisenä kompromissina, jota kokoomuskin edesauttoi, kun taas Ruotsissa se oli ainakin mielikuvissa sosiaalidemokraattien yksinvallan tulos.

Siksi Suomessa kokoomus meni mukaan konsensuspolitiikkaan, kun sitä vastoin Ruotsissa uusliberalismi saavutti vähä vähältä kannatusta. Tyypillinen esimerkki suomalaisen hyvinvointivaltion kompromissiluonteesta on eläkepolitiikka, jossa kokoomus ja sosiaalidemokraatit puolustivat työeläkejärjestelmää maalaisliitto/keskustapuolueen ja kommunistien tasaeläkelinjaa vastaan. Ruotsissa sosiaalidemokraatit eivät olleet eläkekysymyksessäkään oikeiston liittolaisia vaan pikemminkin pahimpia vihamiehiä.

Toisen tähän liittyvän syyn muodostivat suomalaisen oikeiston ja erityisesti työnantajien kokemukset yhteiskunnan epävakaudesta. Kommunistien vahva kannatus oli tehnyt työmarkkinat epävakaiksi ja lakkoalttiiksi. Talouden toimivuuden kannalta oli tärkeää saada aikaan konsensus, ja siinä oikeisto joutui joustamaan. Hyvinvointivaltion rakentaminen ei enää 1970-luvulla ollut aiempien vuosikymmenien kaltainen erimielisyyden aihe. Konsensus oli tärkeä työmarkkinoiden kannalta, mutta sillä oli myös muita yhteiskuntarauhaa parantavia päämääriä. Ajateltiin, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kasvaessa kommunismin kannatus ja vallankumouksen uhka vähenisivät. Tämäntapainen argumentointi oli yleistä etenkin 1970-luvun kokoomusnuorten piirissä.

Voidaan vielä kysyä, kuinka paljon Ruotsin ja Suomen oikeistojen erot johtuivat niiden erilaisesta historiallisesta taustasta. Tässäkin tapauksessa tyhjentävän vastauksen antaminen on vaikeaa. Ruotsin oikeisto oli yläluokkapuolue, kun taas Suomen kokoomus ja sen edeltäjä olivat pääasiassa nousevan yhteiskuntaluokan ja radikaalin sosiaalipolitiikan puolueita. Kumpikin muuttui toisen maailmansodan jälkeen parlamenttipuolueesta massapuolueeksi, mikä vähensi ruotsalaisen oikeiston yläluokkaisuutta. Tässä mielessä olettamus historian merkityksestä ei juuri saa tukea. Sen sijaan johtohenkilöiden taustat saattoivat muovata heidän näkemyksiään yhteiskunnallisista uudistuksista. Monet Suomen kokoomusvaikuttajista tulivat Ruotsin veljespuolueeseen verrattuna melko vaatimattomista oloista. Heistä ehkä kaikkein vaikutusvaltaisin henkilö lienee ollut Päiviö Hetemäki, jolla oli asevelitaustansa takia jo varsin myönteinen ja ymmärtäväinen asenne suomalaiseen työmieheen.

Käsillä olevan tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut tehdä kattavaa vertailua Suomen ja Ruotsin oikeiston välillä. Sen vuoksi myöskään niiden keskinäisiä eroja ei ole voitu selvittää tyhjentävästi, vaan sitä varten tarvitaan oma tutkimus. Tämäkin vertailu on kuitenkin paljastanut puolueiden välillä perustavaa laatua olevan mentaalisen eron. Suomessa kokoomus toimi kuin äänetön yhtiömies ollen ennen kaikkea säilyttäjä, kun taas Ruotsissa oikeiston retoriikka muistutti – erityisesti 1950- ja 1970-luvuilla – hyvin paljon alistetun yhteiskuntaluokan puolueen vallankumouksellista sanomaa.

Suomalainen ja ruotsalainen yhteiskunta eivät kuitenkaan olleet niin kaukana toisistaan, että nämä puolueet olisivat sen vuoksi päätyneet täysin erilaisiin analyyseihin. Kysymys oli vain erilaisista asetelmista. Koska Suomessa kokoomuksen päävihollinen oli kommunismi, se piti suomalaista yhteiskuntaa pohjimmiltaan hyvänä, vaikka hallitus ei sen mielestä osannut hoitaa asioita. Sen sijaan ruotsalaisen oikeiston vihollinen oli sosiaalidemokraattinen puolue, joka oli muovannut lähes yksinvaltaisesti ruotsalaista yhteiskuntaa koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan. Sen takia oikeiston retoriikassa yhteiskunta esitettiin

virkavaltaisena ja kovana, jossa yksilö voi yhä huonommin, aivan kuin sosialismissa. Tämä selittää pohjimmiltaan mentaalisen eron puolueiden välillä.

Arvojen muutokset ja käytännön pakot

Yleisen ilmapiirin ”vasemmistolaistuminen” ja kokoomuksen pyrkimys päästä yhteistyöhön muiden puolueiden kanssa tulivat ajan kuluessa yhä ilmeisemmiksi. Etenkin 1970-luvun uudet poliittiset linjaukset, kuten vähimmäistoimeentulo, voidaan tulkita tästä näkökulmasta. Samanlainen trendi hallitsi Ruotsin oikeiston hyvinvointipolitiikkaa koko 1960-luvun huipentuen ohjelman uudistamiseen ja nimenmuutokseen.

Pohjoismaiden puoluerakenne vaikutti olennaisesti niiden oikeistojen sopeutumiseen hyvinvointivaltioon. Puoluekentän hajanaisuus etenkin oikealla laidalla edisti lähtemistä tukemaan uudistuspolitiikkaa. Muiden porvaripuolueiden paineet ja oikeiston yhteistyötarve käänsivät oikeistoa sosiaaliselle linjalle. Tosin ruotsalaiset ottivat siitä etäisyyttä 1970-luvun alusta lähtien. Suomessa keskustayhteistyön tarvetta lisäsi vielä se, että kun 1970-luvulta lähtien sosiaalipolitiikassa maaseudun ja kaupungin välinen vastakkainasettelu menetti merkitystään, kokoomukselta ja sosiaalidemokraateilta katosi viimeinenkin yhdistävä tekijä.

1970-luvun aatteellisissa uudelleenarvioinneissa oli keskeinen tekijä myös uuden sukupolven – suurten ikäluokkien – tulo politiikkaan. Nuoret toivat uudenlaista ajattelua, joka sai vaikutteita 1960-luvun uusvasemmistolaisuudesta. Toisaalta 1970-luvulla vasemmisto muutenkin hallitsi yleistä keskustelua ja määräsi keskusteluilmapiirin. Esimerkiksi sosiaalisen valintatalouden käsite selittyy tätä taustaa vasten. Vapaa markkinatalous ei ollut kovin houkutteleva 1970-luvun alkupuolen keskusteluissa. Kuitenkin monet kokoomuslaiset tulkitsivat sen periaatteitten sisältyvän sosiaaliseen valintatalouteen. Silti jäsenten enemmistö piti tätä enemmän taktiikkana kuin todellisena aatteellisena innovaationa. Ainoastaan nuorten piiristä löytyi niitä, jotka vakuuttivat valintatalouden olevan oma talous- ja yhteiskuntajärjestelmänsä.

Joka tapauksessa sosiaalinen valintatalous ja siitä käyty keskustelu kertoivat kokoomuksen aatteen muuttumisesta. Se modernisoitiin lopullisesti, niin hyvässä kuin pahassakin. Ensinnäkin käsitys yhteiskunnan perusyksiköstä muuttui. Aiemmin sen kulmakivinä pidettiin perhettä ja kansakuntaa – aivan kuten perinteisessä konservatismissa – mutta 1960- ja 1970-luvuilla niiden edelle asetettiin yksilö.

Toiseksi sosiaalinen valintatalous aiheutti arvojen uudelleenarvioinnin. Parhaiten se näkyi käsityksessä vapaudesta. Vapaa ja sosiaalinen markkinatalous olivat ankkuroituneet klassisen liberalismin vapauden eli negatiivisen vapauden käsitteeseen, mutta sosiaalinen valintatalous toi mukanaan positiivisen vapauden hyväksymisen. Vapaus käsitettiin ulkoisen pakon puuttumisen sijasta ihmisen kyvyksi toteuttaa itseään. Seurauksena oli, että valtiota ei enää pidetty vapauden pahimpana vihollisena vaan jopa sen edistäjänä.

Sama tapahtui tasa-arvolle. Sitä oli perinteisesti pidetty työhalua ja yritteliäisyyttä vähentävänä, ja sillä oli ollut vain välinearvo. Sitä kannatettiin, jos voitiin osoittaa, että tasa-arvoistuminen esimerkiksi lisäsi talouskasvua, mutta tavoit-

teeksi sitä ei sellaisenaan käsitetty. Sosiaalisen valintatalouden hyväksyminen muutti suhtautumisen. Yksilönäkökulma ja positiivinen vapaus tekivät tasa-arvosta tärkeän päämäärän.

Koska keskiluokka oli kokoomukselle tärkeä, uusia arvoja pitää tarkastella sen näkökulmasta. Ainakaan liian pitkälle vietynä tasa-arvo ei käynyt yksiin keskiluokan etujen kanssa. Muutenkin hyvinvointivaltio on sen kannalta ongelmallinen. Ruotsalainen oikeisto kannatti vuoden 1946 eläkereformin yhteydessä solidaarista sosiaalipolitiikkaa tilanteessa, jossa hyvinvointivaltio oli jo pitkälle kehittynyt. Keskiluokan kannatti vaatia etuja, koska aiemmin tarveharkinta oli rajannut sen niiden ulkopuolelle. Sosiaalipoliittinen universalismi oli siis keskiluokan kannalta kannattavaa. Tässä suhteessa kokoomuksen siirtyminen pohjoismaisen hyvinvointivaltion linjoille juuri 1970-luvulla sopii hyvin kuvaan, kun otetaan taustaksi Ruotsin 1946 eläkeuudistus. Suomalainen hyvinvointivaltio alkoi olla vasta 1970-luvulla yhtä mittava kuin Ruotsissa 1940-luvulla.

Toisaalta hyvinvointivaltion mukanaan tuoma verorasituksen kasvu ei ollut keskiluokan mieleen. Tämä dilemma oli olennainen tekijä kokoomuksen politiikassa. Se näkyi erityisesti 1970-luvulla, kun puolue muutti suhtautumistaan vero- ja sosiaalipolitiikkaan. Valtiontalouden laajenemisen rajoittamisen sijasta tavoitteeksi asetettiin verotuksen sisäinen uudistaminen. Se oli keskiluokan etujen mukaista, koska siirtyminen työn verottamisesta kulutuksen verotukseen hyödytti sitä. Toisaalta keskiluokka alkoi olla riippuvainen valtiosta ja kunnista, sillä se sai enenevässä määrin toimeentulonsa niiltä. Tämä aiheutti tietynlaisen ristiriidan kokoomuksen politiikassa, sillä vaikka verotuksen sisäinen uudistaminen olisikin saatu aikaan, kaikkia puolueen vaatimia veronalennuksia ei olisi voitu toteuttaa ilman valtion menojen karsimista. Tässä mielessä on ymmärrettävä vähimmäistoimeentulojärjestelmään sisältynyt sosiaaliturvan yksinkertaistaminen.

Konservatiivinen asennoituminen näkyi kokoomuksen hyvinvointipolitiikassa jatkuvasti mutta oli useimmiten piilotettuna talouden diskurssiin. Yleisimmin toistettiin väitettä, että sosiaalisten uudistusten tuli pysyä valtiontalouden ja taloudellisen kasvun rajoissa. Sosiaalisen valintatalouden yhteydessä tämäntapainen ajattelu väheni, koska yksilön tarpeet asetettiin talouden edelle. Mutta käytännössä puolue säilytti vanhan asenteensa sosiaaliuudistuksia kohtaan. Tästä antoi viitteitä muun muassa verotuksen alentamisen pysyminen tavoitteena.

Kokoomuksen konservatiivinen asennoituminen oli paljolti peräisin sen toisen maailmansodan jälkeistä politiikkaa enimmäkseen hallinneesta ajattelutavasta, jota voisi kutsua 1950-luvun esikuvan mukaisesti ”dynaamiseksi konservatismiksi”. Se tuli esiin argumenteissa, jotka korostivat modernin yhteiskunnan tarpeita. Ne asettivat sosiaaliturvajärjestelmälle uusia vaatimuksia, ja kokoomuksen piti olla mukana yhteiskunnallisessa kehityksessä. Nekin, jotka eivät menneet 1970-luvun sukupolven tapaan täysillä mukaan hyvinvointivaltion rakentamiseen, hyväksyivät sen välttämättömyytenä.

Konservatismia vai liberalismia?

Sosiaalinen valintatalous muistuttaa paljon sosiaaliliberalismia. Liberaalisen puolueen vähittäinen häviäminen synnytti kokoomuksen vasemmalle puolelle tyhjiön. Suomesta oli katoamassa kaupunkilaisen keskiluokan puolue. Kokoomus oli halunnut muuttua sellaiseksi jo pitkän aikaa. Aatteellisessa kehityksessä ja varsinkin ohjelmissa sosiaaliliberaaliset painotukset olivat selviä. Niissä korostettiin yksilön oikeuksia ja valtion velvollisuutta auttaa häntä pääsemään tavoitteisiinsa. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, oliko konservatismi kokonaan hävinnyt kokoomuksen politiikasta.

Kun kokoomuksen aatetta haluttiin muuttaa sosiaaliseksi, vedottiin usein konservatismiin. Aseveljet viittasivat sen organistiseen yhteiskuntanäkemykseen ja pitivät sitä syynä, jonka takia konservatismi ei kannattanut vapaata *laissez faire* -liberalismia. Sosiaalinen markkinatalous oli kuitenkin vahvasti taloudellisen liberalismin värittämää. Mutta siihen kuului myös yhteiskunnallinen vastuuntunto, johon liittyi perinteinen konservatismin paternalismi: työnantajien oli tunnettava vastuunsa työntekijöiden hyvinvoinnista.

1960-luvun lopulla alkaneen tulopolitiikan taustalla ollutta ristiriitojen sääntelyä voidaan tulkita myös sosiaalikonservatiivisista lähtökohdista. Tarkoitus oli luoda harmoninen kansankokonaisuus sovittelemalla eturyhmien ristiriitoja. Ajatuksen isä ja innokkain puolestapuhuja Suomessa ei tosin ollut kokoomuslainen sosiaalikonservatiivi vaan Urho Kekkonen. Kokoomusta asia koskee sikäli, että Päiviö Hetemäki oli avainhenkilöitä uuden yhteiskuntapolitiikan sisäänajossa. Toisaalta kokoomusnuoret tulkitsivat ristiriitojen sääntelyn henkisemmin kuin työmarkkinajärjestöt, joille se oli eturistiriitojen ratkaisemista, sillä he pitivät sitä keinona moniarvoisen yhteiskunnan saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi. Heillä se oli kulttuuriliberalismia, vanhan yhtenäiskulttuurin vastustamista.

Tässä yhteydessä ilmenee ero Suomen ja eräiden muiden länsimaiden välillä. Suomessa kansankokonaisuuteen perustuneen konsensusyhteiskunnan synty ja oikeistopuolueen siirtyminen individualismiin tapahtuivat samaan aikaan. Sen sijaan esimerkiksi Britanniassa nämä olivat ajallisesti peräkkäisiä, sillä siellä konservatiivit ensin sopeutuivat hyvinvointivaltioon ja vasta sen jälkeen rupesivat puhumaan yksilön arvosta. Suomessa kokoomus liitti hyvinvointivaltion yksilönvapauteen, kun taas Britannian konservatiivit pitivät sitä yksiönvapauden vihollisena.

Pohjoismaissa valtiota on perinteisesti pidetty yksilön liittolaisena, ja kokoomusnuorten käsitys siitä oli juuri tällainen. Samalla heidän yksilökeskeinen aatteensa hylkäsi snellmanilaisen ideologisen perinteen. Fennomaaneista lähtien suomalaiskansallinen oikeisto oli tehnyt eron kansan ja valtion välille, vaikka olikin korostanut vahvaa valtiota. Tämä snellmanilainen perinne koki renessanssin talvisodassa. Talvisodan malli ilmensi kansallista heräämistä ja kansan mobilisointia vapaaehtoisjärjestöjen kautta. Se oli tavallaan vastakohta pohjoismaiselle valtion ja kansalaisen väliselle liitolle, joka vapautti hänet kansalaisyhteiskunnan instituutioista, kuten perheestä ja vapaaehtoisjärjestöistä. Pohjoismaisen perinteen takia hyvinvointivaltiossa omaksuttiin sosiaali- ja kulttuuri-

liberalismi. Britanniassa hyvinvointivaltio liittyi konservatiiviseen kansankokonaisuutta korostaneeseen perinteeseen.

Jo kulttuuristen tekijöiden takia kokoomuksen aate ei ollut kovin selvä ja täsmällinen. Sitä muovasivat liberalismin eri muodot – taloudellinen liberalismi sekä sosiaali- ja kulttuuriliberalismi – ja konservatismi. Konservatismi ilmeni melkoisesti toisistaan poikenneilla tavoilla, joissa kuitenkin yleisesti ottaen näkyy sen mentaliteetin pohjavire, sosiaalisten uudistusten jarruttaminen. Sillä perusteltiin sosiaalisia uudistuksia, mutta usein niiden yhteydessä puolueen kansanedustajat kehottivat malttiin ja kokeiluihin ennen lopullista toteutusta. Tällainen oli oppikirjojen konservatismia tyypillisimmillään.

Samoin voidaan kyseenalaistaa kokoomuksen muutoksen todellisuus 1970-luvulla. Ohjelman kirjoittamisesta vastasi pääosin vasen laita, kun taas eduskuntaryhmässä oikeistolla oli vankka edustus. Ristiriita näkyi 1970-luvun politiikassa esimerkiksi veropolitiikassa ja suurissa sosiaalipoliittisissa uudistuksissa. Kansanedustajat puhuivat vielä konservatiiviseen sävyyn ja muun muassa vieroksuivat ajatusta, että yhteiskunnan oli huolehdittava jäsentensä hyvinvoinnista kehdosta hautaan. Perhepolitiikan taustalla taas oli käsitys ydinperheestä yhteiskunnan perusyksikkönä. Ajettaessa kotihoidon tukea päivähoidon rinnalle vedottiin valinnanvapauteen, mutta voidaan kysyä, kuinka huolestuneita oltiin samalla ydinperheen säilymisestä. Tosin tässä asiassa kokoomus ei ollut välttämättä yksin, sillä keskustapuolue on ollut johtava moraalikonservatiivinen puolue Suomessa 1970-luvulta lähtien.

Konservatismi ja liberalismi eroavat toisistaan suhteessaan sosiaalipolitiikkaan. Konservatismi asettaa sille muitakin tavoitteita kuin sosiaalisen turvallisuuden. Niihin on perinteisesti kuulunut kasvatuksellinen ulottuvuus; sosiaaliavun varassa eläviä on tullut ohjata vastuuseen omasta ja lähimmäistensä elämästä. Jos ihmiset eivät tähän kyenneet, yhteiskunnalla oli oikeus ja velvollisuus holhota heitä. Tämä tuli esiin kokoomuksen sosiaalipolitiikassa etenkin 1940- ja 1950-luvuilla.

Kokoomuksen 1950-luvun lopun ohjelma aloitti muutoksen, sillä siinä valtion holhous esitettiin voittopuolisesti kielteisenä. Ohjelmassa oli myös runsaasti vaikutteita taloudellisesta liberalismista, ja yksilö nousi jo tässä vaiheessa keskeiseen asemaan. Siksi esimerkiksi Tuure Junnila ja muu puoluejohto kannattivat lämpimästi kokoomuksen ja vapaamielisten liiton yhdistymistä, sillä liberaalisen ja konservatiivisen puolueen välinen aatteellinen ero oli mitätön.

Yksilön oikeuksissa ja velvollisuuksissa taloudellisen liberalismin ja konservatismin välinen raja on hämärä. Liberalismin tunnuslause on: ”Jokainen on oman onnensa seppä”, ja konservatismi on korostanut yksilön velvollisuuksia oikeuksien sijaan. Liberalismin perusajatus on rinnastettavissa konservatismin periaatteeseen, että jokainen on vastuussa itsestään ja läheisistään. Tästä näkökulmasta katsottuna kokoomus ei luopunut konservatismista vaan aikoi opettaa vastuuta ja velvollisuutta vapaiden markkinoiden avulla. Kansankapitalismissa mahdollisimman monesta piti tulla omistaja. Innoittajana näyttää olleen vanha konservatiivinen käsitys omistamisen jalostavasta vaikutuksesta.

1970-luvun murroksessa yksilön asema arvioitiin kokoomuksen politiikassa uudelleen niin, että häntä ei pyritty enää kasvattamaan. Täten ohjelmista hävisivät konservatiiviset painotukset. Käytännön politiikassa asia ei ehkä ollut näin yksiselitteinen, mutta yleisesti ottaen suunta oli konservatismista liberalismiin – etenkin sosiaali- ja kulttuuriliberalismiin.

Kokoomus oli kulkenut sadan vuoden aikana aikamoisen matkan fennomaanien sosiaalikonservatismista taloudellisen liberalismin kautta sosiaaliliberalismiin. Tavallaan se oli palannut juurilleen heikkojen puolustajaksi markkinoiden mielivaltaa vastaan, mutta nyt lähtökohdat olivat aivan toisenlaiset kuin fennomaaneilla. Kun näille sosiaalipolitiikka oli keino luoda voimakas kansankokonaisuus, 1970-luvun kokoomukselle sosiaaliturva lisäsi yksilönvapautta. Kokoomus oli muuttanut suhtautumistaan yhteiskunnallisiin päämääriinsä. Ennen tavoitteena oli kansakunnan rakentaminen, nyt yksilön vapauden lisääminen. Sen sijaan välikappale päämäärän saavuttamiseksi oli säilynyt samana: kansallisvaltio.

Lähteet

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Eduskunnan arkisto (EDKA), Helsinki
Valiokuntien pöytäkirjat

Hämeenlinnan Maakunta-arkisto (HMA)
Timo Mäen kokoelma
Felix Seppälän kokoelma

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Lauri Ahon kokoelma
Margit Borg-Sundmanin kokoelma
Päiviö Hetemäen arkisto
Niilo Honkalan arkisto
Erkki Huurtamon arkisto
Tuure Junnilan arkisto
Ahti Karjalaisen arkisto
Eero Petäjäniemen arkisto
Arno Tuurnan arkisto

Oulun Maakunta-arkisto (OMA)
Erkki Koiviston kokoelma

Porvarillisen Työn Arkisto (PTA), Helsinki:
Kansallisen Kokoomuksen puoluekokousten ptk., 1945–75
Kansallisen Kokoomuksen keskusliiton ptk., 1945–50
Kansallisen Kokoomuksen valtuuskunnan ptk., 1945–50
Kansallisen Kokoomuksen puoluehallituksen ptk., 1950–75
Kansallisen Kokoomuksen puoluevaltuuston ptk., 1950–75
Kansallisen Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk., 1945–75
Kansallisen Kokoomuksen ohjelmatoimikuntien ptk., 1945–75
Kokoomuksen Nuorten Liiton liittokokouksen ptk., 1945–1975
Kokoomuksen Nuorten Liiton liittohallituksen ptk., 1945–75
Kokoomuksen Nuorten Liiton liittotoimikunnan ptk., 1945–50
Kokoomuksen Nuorten Liiton liittovaltuuston ptk., 1950–1975
Kansallisen Kokoomuspuolueen naisvaliokunnan ptk., 1945–48
Kokoomuksen naisten liiton liittokokouksen ptk., 1950–75
Kokoomuksen naisten liiton liittohallituksen ptk., 1950–75
Kokoomuksen naisten liiton liittovaltuuston ptk., 1950–75
Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunnan liittokokouksen ptk., 1964–75
Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunnan liittohallituksen ptk., 1964–75
Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunnan liittovaltuuston ptk., 1967–75

Riksarkivet (RA), Tukholma:
Moderata Samlingspartiets deposition
Igor Holmstedts samling rörande högerpartiet

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö (TPA), Orimattila:
Urho Kekkosen arkisto
Urho Kekkosen vuosikirjat
Jouko Loikkasen kokoelma

PAINETUT LÄHTEET

Lähde– ja asiakirjajulkaisut

Paasikivi, J. K.: Paasikiven päiväkirjat. Ensimmäinen osa 28.6.1944–24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY. Juva 1985
Paasikivi, J. K.: Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa 25.4.1949-10.4.1956. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY. Juva 1986
Riksdagens protokoll
Valtiopäivien (VP) pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet

Puolueohjelmat

Kansallinen Kokoomus:

Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma. Hyväksytty yleisessä puoluekokouksessa Helsingissä 14.–15.1.1945. Lappeenranta 1947
Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma. Hyväksytty yleisessä puoluekokouksessa Helsingissä 25.4.1948. Helsinki 1948
Kansallisen Kokoomuksen ohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa Turussa 22.4. 1951. Helsinki 1951
Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. Vahvistettu Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksessa Helsingissä 28.–29.4.1957. Helsinki 1957
1960-luvun politiikan tavoitteet. Vapaus ja Turvallisuus. Helsinki 1961
Kohti huomispäivän yhteiskuntaa. Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966. Kerava 1966

Kokoomuksen Nuorten Liiton poliittinen ohjelma. Hyväksytty liittokokouksessa Hämeenlinnassa 10.–11.5.1969. Helsinki 1970
Kokoomuksen Nuorten Liitto r.y. ja Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunta r.y. Poliittinen ohjelma. Hyväksytty KNL:n liittohallituksessa toukokuussa 1972. Hyväksytty Tuhatkunnan liittohallituksessa kesäkuussa 1972
Kokoomuksen politiikan tavoitteet. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma ja lähiajan tavoiteohjelma. Tampere 1974
Kokoomuksen naisten liiton perhepoliittinen ohjelma. Hyväksytty ylimääräisessä liittokokouksessa 2.3.1974

Högerpartiet/Moderata Samlingspartiet:

Högern vill… Högerns handlingsprogram. Antaget av Högerns Representantskap den 28 maj 1946. 1946
Högerpartiets principprogram. Fastställt av Högerpartiets riksstämma den 4 juni 1956. Kalmar 1956
Egendomsägande demokrati. Högerpartiet. Stockholm 1962
60-talets socialpolitik. Högerpartiet. Stockholm 1962
Moderata Samlingspartiet partiprogram. Samverkan rättvisa ansvar. 1969
Moderata Samlingspartiets idéprogram. 1978

Sanoma- ja aikakausilehdet

Aamulehti, 1945–75
Kansamme Talous, 1951–55
Kanava, 1973–75
Karjalainen, 1945–75
Nuori Oikeisto, 1945–75
Nykypäivä, 1955–75
Pääkaupungin kirje, 1952
Tuhatkunta, 1964–75
Satakunnan Kansa, 1945–75
Sosialistinen Aikakauskirja, 1952
Suomen Nainen, 1945–75
Suomen Sosialidemokraatti, 1958
Svenska Dagbladet, 1945–75
Uusi Aura, 1945–64
Uusi Suomi (US), 1945–75

Aikalaiskirjallisuus

Arfwedson, Anders & Björck, Anders & Sandebring, Hans: Moderat samhällssyn. Gebers. Stockholm 1969
Arrhén, Erik: Enhetsskolan, vardagen och atomstidsåldern. Bokförlaget Medborgarskolan. Uddevalla 1956
Bagge, Gösta: Frihet eller socialism. Högerns riksorganisation. A.– B. Seelig & C:o. Stockholm 1944
Beveridge, William H.: Full Employment in a Free Society. W. W. Norton & Company Inc. New York 1945
Björck, Anders: Dynamisk konservatism. I *Kämpande konservatism*. En debattbok sammanställd av Gunnar Unger. s. 55–78. Natur och kultur. Borås 1971
Bohman, Gösta: Moderat konservatism. I *Kämpande konservatism*. En debattbok sammanställd av Gunnar Unger, s. 79–91. Natur och kultur. Borås 1971
Bohman, Gösta: Tankar om mitt Sverige. Askild & Kärnekull. Avesta 1974
Burenstam Linder, Staffan: Statsmakt eller maktstat? Gebers. Stockholm 1970
Dahrendorf, Ralf: Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa. Tekijän kääntämästä ja täydentämästä englanninkielisestä teoksesta *Class and Class Conflict in Industrial Society (1959)* suomentanut Ilse Koli. WSOY. Porvoo 1969
Eikö ole ajoissa varoitettu. Talousmiehen sana päivänkysymyksistä. Insinööri Arvi Oksalan lausuntoja vv. 1945–1947 valtiopäivillä. Ei painovuotta tai –paikkaa
Erhard. Ludwig: Saksan ihme. Alkuperäisteos: *Wohlstand für alle* (1957). Suomentanut Jorma Aaltonen. Gummerus. Jyväskylä 1959
Ettei totuus unohtuisi…. Tosiasiat puhuvat puolestamme. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Helsinki 1951
Frihet och framsteg. Kommentar till Högerns handlingsprogram. Högerns Riksorganisation. Stockholm 1946
Hakala, Jaakko: Kansallisen Kokoomuspuolueen johtavat aatteet. Kansallisseurojen luentosarja n:o 8. Julkaisija Kansallisen Kokoomuspuolueen keskustoimisto. Helsinki 1949
Harva, Urpo: Ihminen hyvinvointivaltiossa. Kirjayhtymä. Rauma 1964
Havaintoja sodan jälkeisestä politiikastamme. Ei painovuotta tai -paikkaa
Hayek, F.A.: The Road to Serfdom. Routledge & Kegan Paul. London 1944
Hayek, F. A.: The Constitution of Liberty. Routledge & Kegan Paul. London 1960
Heckscher, Gunnar: Gammal och ny konservatism i Sverige. Högerns Medborgarskolas skriftserie nr. 9. Stockholm 1947
Herlitz, Nils: Konservativ samhällssyn. Högerns riksorganisaton. Stockholm 1944
von Hertzen ym.: Miksi kiipesitte palmuun, Presidentti. Kysymyksiä niille, joiden pitäisi tietää. Sipuli 5. Gummerus. Jyväskylä 1970
Hetemäki, Päiviö: Säännöstelyn purkaminen. Helsinki 1954
Holkeri, Harri: Itsenäisiä ajatuksia. Kirjayhtymä. Jyväskylä 1977
Honkala, Niilo: Konservatismi elämänkatsomuksena. Kansallisseurojen luentosarja v.1949 N:o 10–11. Julkaisija Kansallisen Kokoomuspuolueen keskustoimisto. Helsinki 1949

Huntford, Roland: Uusi uljas Ruotsi. Alkuperäisteoksesta "*The New Totalitarians*" (1971) suomentanut Mirja Rutanen. Otava. Keuruu 1972
Hyvinvointi, turvallisuus, vapaus. Helsinki 1948
Håstad, Elis: En aktiv medelklasspolitik. Högerns riksorganisation. A.–B. Seelig & C:o. Stockholm 1944
Högerpolitik. Valhandbok 1952. Högerns riksorganisation. Stockholm 1952
Högerpolitik. Valhandbok 1954. Högerns riksorganisation. Stockholm 1954
Högerpolitik. Valhandbok 1956. Högerns riksorganisation. Stockholm 1956
Högerpolitik. Valhandbok 1958. Högerns riksorganisation. Stockholm 1958
Högerpolitik. Valhandbok 1960. Högerns riksorganisation. Stockholm 1960
Högerpolitik. Valhandbok 1962. Högerns riksorganisation. Stockholm 1962
Högerpolitik. Valhandbok 1964. Högerns riksorganisation. Stockholm 1964
Högerpolitik. Valhandbok 1966. Högerns riksorganisation. Stockholm 1966
Högerpolitik i dag. Valhandbok 1968. Högerns riksorganisation. Stockholm 1968
Ilaskivi, Raimo: Hyvinvointia – käsi toisen taskulla. Esitelmä Suomen Liikemiesyhdistyksen kokouksessa 30.9.1963. Helsinki 1963
Ilaskivi, Raimo: Me ja mahdollisuutemme. Kirjayhtymä. Helsinki 1969
Ilaskivi, Raimo: Välikysymys. Kirjayhtymä. Helsinki 1971
Ilaskivi, Raimo: Hyvät ja pahat eli ajatuksia tiestä sosialismiin. Kirjayhtymä. Rauma 1974
Junnila, Tuure: Nykyinen inflaatiovaihe ja hallituksen rahanarvopolitiikka. Teoksessa *Vapaus vai pakko? Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittisen neuvottelukokouksen esitelmät, alustukset ja korreferaatit*, s. 22–37. Julkaisija: Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Turku 1947
Junnila, Tuure: Inflaation taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Helsinki 1949
Junnila, Tuure: Länsimaailman keskuksista kotoisiin huoliin. Esseen tapaisia talouspoliittisista ja vähän muistakin kysymyksistä. WSOY. Helsinki 1950
Junnila, Tuure: Kansankapitalistisen kehityksen piirteistä USA:n talouselämässä. Esitelmä Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 10.12.1957. Helsinki 1958
Junnila, Tuure: "Mitä on olla kokoomuslainen". Alustus Turun Yliopiston Ylioppilaskunnan järjestämässä poliittisten puolueiden esittelysarjassa 24.11. 1959. Tampere 1959
Junnila, Tuure: Jäädytetty demokratia. Gummerus. Jyväskylä 1960
Junnila, Tuure: Noottikriisi tuoreeltaan tulkittuna. WSOY. Porvoo 1962
Junnila, Tuure: Devalvaatiosta devalvaatioon. Vuosikymmen 1957–1967 suomalaista talouspolitiikkaa. WSOY. Porvoo 1970
Kare, Kauko: Tähän on tultu. 2.p. ALEA. Mikkeli 1967
Kekkonen, Urho: Onko maallamme malttia vaurastua? Otava. Helsinki 1952
Kirk, Russell: The Conservative Mind. From Burke to Santayana. Henry Regnery Company. United States of America 1953
Kokoomuksen ja sosialidemokraattien suhde. Poliittinen luentosarja IV. Julkaisija Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Ei painovuotta tai -paikkaa
Kokoomuksen Nuorten Liiton ohjelmavihkonen. Helsinki 1945
Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Helsinki 1957
Kokoomus oppositiossa. Eduskunnan pöytäkirjat kertovat. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Erikoispaino Oy. Helsinki 1951
Kolme vuotta kolmisopimuspolitiikkaa 1945–1948. Helsinki 1948
Konservatismi kokoomuksen ohjelmassa ja käytännön politiikassa. Poliittinen luentosarja III. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Ei painovuotta tai -paikkaa
Korjus, Jaakko: Kypärän ja papintakin naulaanpano. Teoksessa *Oikea vaihtoehto*. Toim. Jaakko Korjus, s. 41–58. Kirjayhtymä. Tampere 1970
Korjus, Jaakko: Mies ja aate. Juha Rihtniemen elämän ja toiminnan piirteitä kirjoituksia ja puheita. Kansallinen Kokoomus. Helsinki 1971
Korjus, Jaakko: Näin jatkuu Rihtniemen linja. OY Uusi Suomi. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy 1972a
Korjus, Jaakko: Porvarin kirja. Kustannuskilta. Helsinki 1973
Kouluohjelmakomitean mietintö. Komiteamietintö n:o 11–1959. Helsinki 1959
Kuusi, Pekka: 60-luvun sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen julkaisuja 6. 5.p. WSOY. Porvoo 1968
Lindskog, Gösta: Med Högern för Sveriges framtid. Högerns Riksorganisation. Stockholm 1954
Linkola, Anna-Liisa: Koti ja nainen. Teoksessa *Oikea vaihtoehto*. Toim. Jaakko Korjus, s. 110–119. Kirjayhtymä. Tampere 1970
Luokkapuolueittemme talouspoliittinen vararikko. Ei painovuotta tai -paikkaa
Me luotamme ihmiseen ja vapauteen. Julkaisija: Kansallinen Kokoomus. Helsinki 1956
Miksi olen kokoomuslainen? Poliittinen luentosarja I. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Ei painovuotta tai -paikkaa
Mistä vastustajat syyttävät – mitä itse vastaamme heille? Julkaisija: Kansallisen Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Helsinki 1948
Oikea vaihtoehto. Toim. Jaakko Korjus. Kirjayhtymä. Tampere 1970

Oksala, Arvi: Sosialisoiminen taloustoiminnan tehon kannalta. Teoksessa *Vapaus vai pakko? Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittisen neuvottelukokouksen esitelmät, alustukset ja korreferaatit*, s. 38–45. Julkaisija: Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Turku 1947
Palonen, Kari: Kriittinen rationalismi kerettiläisyyden näkökulmasta. Gummerus. Jyväskylä 1974
Pitkänen ym.: Sosiaalinen valintatalous. Kansallisen Kokoomuksen julkaisusarja 2. Tampere 1973
Poliittinen käsikirja vuodelle 1967. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1967
Poliittinen käsikirja vuodelle 1968. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1968
Poliittinen käsikirja vuodelle 1969. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1969
Poliittinen käsikirja vuodelle 1970. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1970
Poliittinen käsikirja vuodelle 1971. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1971
Poliittinen käsikirja vuodelle 1973. Kansallisen Kokoomuksen keskustoimisto. Helsinki 1973
Politiskt ABC. Del I. Högerns riskorganisation. Stockholm 1948
Politiskt ABC. Del II. Högerns riskorganisation. Stockholm 1948
Politisk valhandbok 1946. Högerns riksorganisation. Stockholm 1946
Popper, K. R.: Avoin yhteiskunta ja sen viholliset. Alkuperäisteos *Open Society and its Enemies.* (1945). Kääntänyt Paavo Löppönen. Otava. Keuruu 1974
Poukka, Pentti: Porvarin päiväkirja. Kirjayhtymä. Helsinki 1969
Poukka, Pentti: Kapina katsomossa. Kirjayhtymä. Helsinki 1970
Rantala, Onni: Onko meissä ja muissa sosiaalisuutta ? Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Ylipainos kirjoituksesta Nuoren Oikeiston vuosikirjasta 1952
Rantala, Onni: Vapaus ja turvallisuus. Kustantanut Kansallinen Kokoomus. Helsinki 1955
Rantala, Onni: Vanha ja uusi konservatismi. Kansallinen Kokoomus r.y. Eripainos US 10.5.1957. Helsinki 1957
Rantala, Onni: Kokoomuksen asema poliittisessa kentässä. Helsinki 1961
Rihtniemi, Juha: Kehittyvä yhteiskuntamme. Teoksessa *"Puolueiden puheenvuoro"*. Toim. Keijo Immonen, s. 87–112. Kirjayhtymä. Lahti 1965
Rihtniemi, Juha: Kansallisen kokoomuksen johtavat periaatteet. Teoksessa *"Hyvä mätä puolueeni"*. Toim. Kai Linnilä s. 99–104. Vastalause 68. Kirjamaailma. Helsinki 1967
Rihtniemi, Juha: Oikea vaihtoehto. Teoksessa *Oikea vaihtoehto*. Toim. Jaakko Korjus. s. 9–26. Kirjayhtymä. Tampere 1970
Routavaara, Akseli: kolme vuosikymmentä Kansallisen Kokoomuspuolueen vaiheita 1918–1948. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuspuolueen Keskusliitto. Helsinki 1949
Ruotsalainen kansanpuolue, maalaisliitto ja kansanpuolue. Poliittinen luentosarja V. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto. Ei painovuotta tai -paikkaa
Röpke, Wilhelm: Ihmisten valtio. Yhteiskunta- ja talouselämän uudistuksen peruskysymyksiä. Alkuperäisteoksesta *Civitas humana* (1944) suomentanut Antero Manninen. WSOY. Porvoo 1947
Röpke, Wilhelm: Kollektivismin kriisi. WSOY. Porvoo 1948
Saukkonen, Jussi: Aseveljien huoltotoiminnan päämäärä ja kohteet. Suomen Aseveljien Liitto r.y. Helsinki 1943a
Saukkonen, Jussi: Aseveljien huoltotyön työmuodot. Suomen Aseveljien Liitto r.y. Helsinki 1943b
Saukkonen, Jussi: Aseveljien huoltotyö valtakunnallisena voimatekijänä. Suomen Aseveljien Liitto r.y. Helsinki 1943c
Saukkonen, Jussi: Kansallisen kokoomuspuolueen aatteellinen perusta. Teoksessa *Kansallisen Kokoomuspuolueen käsikirja,* s. 12–27. Julkaisija: Kansallisen Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Helsinki 1947a
Saukkonen, Jussi: Sosiaalipoliittinen kehityksemme vapaan talousjärjestelmämme vallitessa. Teoksessa *Vapaus vai pakko? Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittisen neuvottelukokouksen esitelmät, alustukset ja korreferaatit*, s. 78–93. Julkaisija: Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Turku 1947b
Saukkonen, Jussi: Kansallisen kokoomuspuolueen aatteellinen perusta. Turku 1951
Sillantaus, Pentti: Kaventuva kansanvalta. Kansanrintamakausi puntarissa. Gummerus. Jyväskylä 1969
Suomalainen konservatismi. Kansallinen Kokoomus. Tampere 1958
Tarvitaanko uutta puoluetta keskiluokan etuja valvomaan? Kansallisen Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Helsinki 1950
Tarvitsevatko "keskiryhmät" uuden puolueen? Kirjoittanut: Keskiluokan poliitikko. Helsinki 1951
Ursin, Matti: Yleispuolueen dynamiikka. Teoksessa *"Hyvä mätä puolueeni"*. Toim. Kai Linnilä, s. 85–98. Vastalause 68. Kirjamaailma. Helsinki 1967
Valhandbok. Moderata Samlingspartiet. Stockholm 1970
Valhandbok. Moderata Samlingspartiet. Stockholm 1973
Vasemmiston talouspolitiikka = inflaation valtatie. Kirjoittanut Talousmies. Turku 1945
Wiherheimo, T. A.: Vapaus vai pakko demokratian voimanlähteeksi? Teoksessa *Vapaus vai pakko? Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittisen neuvottelukokouksen esitelmät, alustukset ja korreferaatit*, s. 63–

77. Julkaisija: Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Turku 1947
Vikatmaa, Juha: Porvarillisen ideologian suunta. Helsinki 1974a
Vikatmaa, Juha: Porvarin puheenvuoro. Otava. Keuruu 1974b
Virkkunen, Matti: Vaurastuva maa. Esitelmiä ja puheita vv. 1946–1967. WSOY. Porvoo 1967
Virmavirta, Jarmo: Paasikiven perilliset. Kirjayhtymä. Vaasa 1973
Wistrand, Karl: Kriitillinen vaihe Ruotsin sosiaalipolitiikassa. Teoksessa *Vapaus vai pakko? Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittisen neuvottelukokouksen esitelmät, alustukset ja korreferaatit,* s. 94–97. Julkaisija: Kokoomuspuolueen Keskustoimisto. Turku 1947
Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari: Työväenseikka Teoksessa *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan.* Toim. Risto Eräsaari ja Keijo Rahkonen, s. 55–105. Gaudeamus. Tapiola 1975

MUU KIRJALLISUUS

Julkaisemattomat opinnäytteet

Airas, Juhani: Puolueohjelman uudistamisprosessi. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelman laatiminen vuosina 1969–70. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1976
Elfversson, Jan: Moderaterna och marknadsekonomin. En studie i en partiideologis kontinuitet, enhetlighet och förändringar. Stockholms universitet 1989
Kanerva, Heli: Puolue paineessa – Kansallisen Kokoomuksen organisaatiomuutos 1944–50. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1984
Palonen, Kari: Aatemaailman muutos Pohjoismaiden konservatiivisissa puolueissa Popperin kriittisen rationalismin mukaan tarkasteltuna. Yleisen valtio-opin lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto 1971
Pitkänen, Weijo: Konservatiivisen puolueyhteisön ideologinen rakenne. Yleisen valtio-opin lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto 1976
Rinne, Risto: Oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelman kehitys Suomessa vuosina 1916 – 1970. Kasvatustieteen lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto 1982
Smolander, Jyrki: ”Aatteen sormi ajan valtimolla – Kokoomuksen ” remonttimiesten” toiminta ja ajatukset vuosina 1969–1975, ja heidän vaikutuksensa puolueen linjaan. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1994
Smolander, Jyrki: Jarruttelusta konsensushenkeen – Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen ns. pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon 1945–1975. Poliittisen historian lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto 1998
Tujunen, Vesa: Arvokonservatismista kansankapitalismiin. Kansallisen Kokoomuksen poliittinen linja ja ideologia 1944–1957. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1996
Varila-Leikola, Kirsi: Rihtniemeläinen kausi kokoomuksessa 1965–71 – erään myytin tarkastelua. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1989

Julkaistut tutkimukset, historiikit, muistelmat ym.

Aarnio, Eeva: Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1998
Ahtokari, Reijo: Tuntematon vaikuttaja. Työeläkejärjestelmän isä Teivo Pentikäinen. WSOY. Juva 1988
Alasuutari, Pertti: Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino. Tampere 1996
Albinsson, Per: Skiftningar i blått. Förändringar inom Moderata Samlingspartiets riksorganisation 1960–1985. Lund political studies 46. Kommunfakta Förlag. Lund 1986
Alestalo, Matti & Flora, Peter: Scandinavia – Welfare States in the Periphery – Peripheral Welfare States? In *Social Policy in Scandinavia – Essays on History, Gender and Future Changes.* Eds. Ulla-Maija Perttula & Jorma Sipilä, p. 42–62. University of Tampere. Department of Social Policy Series C 8. Tampere 1996
Alestalo, Matti & Kuhnle, Stein: The Scandinavian Route: Economics, Social, and Political Developments in Denmark, Finland, Norway, and Sweden. In *The Scandinavian Model. Welfare States and Welfare Research.* Eds. Robert Erikson, Erik Jörgen Hansen, Stein Ringen & Matti Alestalo, p. 3–38. M. E. Sharpe Inc. Armonk London 1987
Allardt, Erik: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY. Juva 1980
Anttonen, Anneli: Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa *Naisten hyvinvointivaltio.* Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin, s. 203–226. Vastapaino. Jyväskylä 1994
Anttonen, Anneli: The Welfare State, Women and Social Citizenship in Finland. In *Social Policy in Scandinavia – Essays on History, Gender and Future Changes.* Eds. Ulla-Maija Perttula & Jorma Sipilä, p. 91–109. University of Tampere. Department of Social Policy Series C 8. Tampere 1996
Aronson, Torbjörn: Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem

svenska högerledares styrelsedoktriner. Norstedt. Lund 1990
Aura, Teuvo: Sovitellen. Muistiin merkinnyt Pertti Mustonen. Weilin+Göös. Espoo 1982
Baldwin, Peter: How Socialist is Solidaristic Social Policy? Swedish Postwar Reform as a Case in Point. International Review of Social History, Vol. XXXIII, p. 121–147. 1988
Baldwin, Peter: The Scandinavian Origins of the Social Interpretation of the Welfare State. Comparative Studies in Society and History. Vol. 31, p. 3–24. 1989
Baldwin, Peter. The Politics of Social Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875–1975. Cambridge University Press. Cambridge 1990
Barry, Norman P.: The New Right. Croom Helm. Worcester 1987
Barry, Norman: Welfare. Concepts in the Social Sciences. Open University Press. Bristol 1990
Berlin, Isaiah: Four Essays on Liberty. Oxford University Press. Great Britain 1969
Blake, Robert: The Conservative Party from Peel to Thatcher. 3rd impression. Fontana Press. Glasgow 1990
Block, Eva: Frihet, jämlikhet och andra värden. Svensk inrikespolitiks debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945–1975. Kulturindikatorer: Svensk symbolmiljö 1945–1975. Studentlitteratur. Lund 1982
Bohman, Gösta: Så var det. Gösta Bohman berättar. Bonniers. Stockholm 1983
Bohman, Gösta: Maktskifte. Bonniers. Stockholm 1984
von Bonsdorff, Göran: Krigstid och återuppbyggnad. Svenska folkpartiet IV 1939–1956. Svenska folkpartiet rp. Ekenäs 1994
von Bonsdorff, Göran & Ekberg, Henrik: Kriser och välfärdsbyggande. Svenska folkpartiet V 1956–1970. Svenska folkpartiet rp. Ekenäs 1997
Boréus, Kristina: Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969–1989. Tiden. Falun 1994
Borg, Olavi: Suomen puolueideologiat. Periaateohjelmien sisältöanalyyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja. Politiikan tutkimuksia 5. Porvoo 1964
Borg, Olavi: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja. Politiikan tutkimuksia 7. Porvoo 1965
Borg, Olavi: Puolueiden ohjelmat 1970. Tammi. Helsinki 1970
Borg, Olavi: Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta. Teoksessa *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat.* Toim. Eeva Aarnio & Jukka Kanerva, s. 4–23. Jyväskylän yliopisto Valtiopin laitos Julkaisuja 69. Jyväskylä 1995
Borg-Sundman, Margit: Rajoja ja rajanylityksiä. WSOY. Porvoo 1971
Borg-Sundman, Margit: Yhden naisen sota. Kirjapaja. Hämeenlinna 1977
Bäckman, Guy: The Creation and Development of Social Welfare in the Nordic Countries. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Socialpolitiska institutionen. Ser. A:325. Åbo 1991
Clarke, John, Cochrane, Allan & Smart, Carol: Ideologies of Welfare: From Dreams to Disillusion. Hutchinson. Suffolk 1987
Conway, David: Classical Liberalism. The Unvanquished Ideal. MacMillan Press Ltd. Great Britain 1995
Ervasti, Heikki: Yhteiskuntaluokat ja hyvinvointivaltion vaihtoehdot. Turun yliopisto Sosiaalipolitiikan tutkimuksia sarja A:3/1993. Lisensiaatintutkimus. Turku 1993
Ervasti, Heikki: Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimiteetin näkökulmasta. Stakes. Tutkimuksia 62. Jyväskylä 1996
Ervasti, Heikki & Kangas, Olli: Class Bases of Universal Social Policy. Pensions Policy Attitudes in Finland. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sarja B:4/1994. Turku 1994
Eräsaari, Risto: Taloudellinen jälleenrakentaminen ja ´sosiaalivaltio‘ Suomessa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Esitutkimus. Suomi toisessa maailmansodassa – projektin julkaisuja 3. Helsinki 1978
Eräsaari, Risto: Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43. Helsinki 1984
Eräsaari, Risto: The idea of welfare state and its problems. In *The Nordic Welfare State as a Myth and as Reality.* Ed. Pekka Kosonen, p. 7–25. Renvall Institute Publications 5. Helsinki 1993
Eskola, Seikko: Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa v. 1906. Studia Historica Jyväskyläensia I. Historica I, s. 391–450. Jyväskylä 1962
Eskola, Seikko: Konservatismi. Teoksessa *Poliittisia aatteita valistuksesta nykypäivään,* s. 44–57. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Yleisen historian tutkimuksia 3. Jyväskylä 1979
Esping-Andersen, Gösta: Social class, social democracy and state policy. Party policy and party decomposition in Denmark and Sweden. New Social Science Monographs. Copenhagen 1980
Esping-Andersen, Gösta: Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power. Princeton University Press. Princeton 1985
Esping-Andersen, Gösta: Jämlikhet, effektivitet och makt. Socialdemokratisk välfärdspolitik. I *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år.* Red. Klaus Misgeld, Karl Molin, Klas Åmark, s. 219–249. Tiden. Kristianstad 1989
Esping-Andersen, Gösta: The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge Polity

Press. Great Britain 1990
Esping-Andersen, Gösta & Korpi, Walter: From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavian Social Policy. In *The Scandinavian Model. Welfare States and Welfare Research.* Eds. Robert Erikson, Erik Jörgen Hansen, Stein Ringen & Matti Alestalo, p. 39–74. M. E. Sharpe Inc. Armonk London 1987
Flora, Peter & Heidenheimer, Arnold J.: The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State. In *The Development of Welfare States in Europe and America.* Eds. Flora, Peter & Heidenheimer, Arnold J., p. 17–34. 3rd printing. Transaction Books. United States of America 1987
Fredriksson, Gunnar: Den svenska högerns idéer och politik. Tidens debatt nr 2/81. Tiden. Kristianstad 1981
Fredriksson, Gunnar: Konservativa idéer. Om pessimismens politiska filosofi. Tiden. Kristianstad 1986
George, Vic & Wilding, Paul: Ideology and Social Welfare. Radical Social Policy. Routledge & Kegan Paul. London, Boston, Melbourne and Henley 1985
Green, David G.: The New Right. The Counterrevolution in Political, Economic and Social Thought. Wheatsheaf Books. Guildford and King's Lynn 1987
Gudmundsson, Geidur: Er der noget nordisk ved den nordiske model. En afklaring af begreber. I *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16–19 september 1993.* Red. Pauli Kettunen & Tapio Rissanen, s. 25–54. Papers on Labour History IV. Tammerfors 1995
Gölstam, Algot: Frihet, jämlikhet, demokrati. Etik och människosyn inom liberal och socialistisk tradition. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies in Social Ethics 16. Stockholm 1995
Haapala, Pertti: Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennehistoria. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut.* Toim. Pertti Haapala, s. 6–24. Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere 1993
Haataja, Lauri: Jälleenrakentava Suomi. Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen,* s. 737–846. WSOY. Porvoo 1987
Haataja, Lauri: Kekkosen aika. Teoksessa *Suomen historia 8,* s. 131–242. 2 p. WSOY. Espoo 1989
Haataja, Lauri: Suomen Malli 1940–1956. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen. Työpoliittinen tutkimus Nro 52. Työministeriö. Helsinki 1993
Haatanen, Pekka: Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys. Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017.* Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Olavi Riihinen, s. 31–68. WSOY. Juva 1993
Haatanen, Pekka & Suonoja, Kyösti: Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon: sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta. VAPK-kustannus. Helsinki 1992
Haavikko, Paavo: Kansalaisturvaa rakentamassa. Kelan viisi vuosikymmentä 1937–1987. Kansaneläkelaitos. Porvoo 1988
Habermas, Jürgen: The New Conservatism. Cultural Criticism and the Historians' Debate. Ed. and transl. by Shierry Weber Nicholsen. Polity Press. United States of America 1989
Hadenius, Stig, Molin, Björn & Wieslander, Hans: Sverige efter 1900. En modern politisk historia. 12:e uppl. Bonniers. Uddevalla 1991
Hansson, Sven Ove & Lodenius, Anna-Lena: Operation högervridning. Tiden. Borås 1988
Haranne, Markku: Äänestäjien uusjako Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Sosiologia 1979/4, s. 306–313. 1979
Harisalo, Risto & Miettinen Ensio: Klassinen liberalismi. Tampere University Press. Vammala 1997
Hatje, Ann-Katrin: Befolkningsfrågan och välfärden. Debatten om familjepolitik och nativitetsökning under 1930- och 1940-talen. Allmänna Förlaget. Uddevalla 1974
Heikkilä, Hannu: Paasikivi pankkimieheksi. Teoksessa *Tuomo Polvinen: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I 1870–1918,* s. 243–264. WSOY. Juva 1989
Heikkilä, Hannu: Kansallis-Osake-Pankki Paasikiven johdossa. Teoksessa *Tuomo Polvinen: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö II 1918–1939*, s. 313–371. WSOY. Juva 1992
Heikkilä, Matti: Köyhän vai koko kansan asialla? Teoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala, s. 111–127. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere 1993
Heinonen, Jari: Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon Näkökulma suomalaisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murroksiin 1800-luvulta nykypäivään. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 302. Tampereen yliopisto. Tampere 1990
Heinonen, Jari: Kattotarinasta monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Gaudeamus. Tampere 1993
Hellsten, Katri: Hyvinvointivaltio ja oikeus toimeentuloon – sosiaaliturvan kehityksestä Suomessa. Teoksessa *Hyvinvointi ja muutosten Suomi.* Juhlakirja Olavi Riihisen täyttäessä 60 vuotta 9.4.1990. Toim. Pentti Takala, Ilmari Helminen, Ilmo Massa, Katri Hellsten, Antti Karisto, s. 20–47. Hakapaino Oy. Helsinki 1990
Hellsten, Katri: Vaivaishoidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa. Helsingin ylipoisto – Sosiaali-

politiikan laitos. Tutkimuksia 2/1993. Helsinki 1993
Hill, Michael: The Welfare State in Britain. A Political History since 1945. Edward Elgar. Cambridge 1993
Hinnfors, Jonas: Familjepolitik. Samhällsförändring och partistrategier 1960–1990. Almqvist & Wiksell International. Bjärnum 1992
Hirdman, Yvonne: Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik. Carlssons. Helsingborg 1990
Hirdman, Yvonne: ”Social Planning under Rational Control”. Social Engineering in Sweden in the 1930s and 1940s. In *Models, Modernity and the Myrdals.* Eds. Pauli Kettunen & Hanna Eskola, p. 55–80. Renvall Institute Publications 8. Helsinki 1997
Hirschman, Albert O.: The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy. 3rd printing. Belknap Harvard. United States of America 1994
Hissa, Jaakko: Ministeristöt ja hallituspolitiikka 1957–1966. *Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917–1966 II. Ministeristöjen historia 1939–1966,* s. 471–508. Helsinki 1977
Hokkanen, Kari: Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Otava. Keuruu 1996
Holopainen, Kauko: Harri Holkeri – kahden presidentin mies. Kirjayhtymä. Helsinki 1989
Hylén, Jan: Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985. Nostedts juridikförlag. Falun 1991
Hyvämäki, Lauri: Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen vuoteen 1957. Teoksessa *Valtioneuvoston historia 1917–1966 II. Ministeristöjen historia 1939–1966,* s. 243–470. Helsinki 1977
Häggman, Kai: Suurten muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos 1937–1997. Kansaneläkelaitos. Helsinki 1997
Ilaskivi, Raimo: Kolme elämää. Ajatuksia menneestä aikajanasta ja tulevasta. Otava. Keuruu 1991
Itse asiassa kuultuna Päiviö Hetemäki. TV-ohjelma. Nauhoitus 27.4.1978. Ensiesitys 19.9.1978. Haastattelijat Pekka Holopainen ja Leo Lehdistö. Haastattelusta tekstin viimeistellyt Leo Eklin-Kalervo. WSOY. Porvoo 1979
Jakobson, Max: Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92. Otava. Keuruu 1992
Jauhiainen, Arto: Koulu, oppilaiden huolto ja hyvinvointivaltio. Suomen oppivelvollisuuskoulun oppilashuollon ja sen asiantuntijajärjestelmien muotoutuminen 1800-luvun lopulta 1990-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja C: 98. Turku 1993
Julkunen, Raija: Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa *Naisten hyvinvointivaltio.* Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin, s.179–202. Vastapaino. Jyväskylä 1994
Jumppanen, Leo: Kuka oli kelvollinen opettamaan 11- ja 12-vuotiaita. Tutkimus oppikoulun opettajien ja kansakoulunopettajien edunvalvonnasta ja sen tuloksellisuudesta Suomen koululaitoksen uudistuksen yhteydessä kouluohjelmakomitean mietinnöstä 1959 vuoden 1985 koululakeihin. Turun yliopiston julkaisuja C:96. Turku 1993
Junnila, Tuure: Toisinajatteleva Kekkosen tasavallassa. Poliitikon ja pankkimiehen omakuva. WSOY. Juva 1980
Juntto, Anneli: Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja n:o 50. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990
Jussila, Osmo, Hentilä Seppo & Nevakivi, Jukka: Suomen poliittinen historia 1809–1995. WSOY. Juva 1996
Jäntti, Markus, Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti: Marginaalisuudesta institutionalismiin: sosiaalipoliittiset mallit ja eläketurva. Teoksessa *Hyvinvointivaltiomallit, niiden toiminta ja kannatusperusta.* Toim. Olli Kangas, s. 36–65. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1996:5. Helsinki 1996
Kalela, Jorma: Pulapolitiikkaa. Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka Suomessa lamavuosina 1929–1933. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 13. Helsinki 1987
Kalela, Jorma: Työttömyys 1900–luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Työvoiministeriö. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989
Kalela, Jorma: Toteutumaton taite – neljäkymmentäluku suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut.* Toim. Pertti Haapala, s. 74–87. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere 1993
Kanerva, Jukka: Karl Popper. Teoksessa *Politiikan teorian moderneja klassikkoja.* Toim. Jukka Kanerva, s. 135–153. Gaudeamus. Helsinki 1989
Kangas, Lasse: Vihtori Vesterinen. Paasikiven ministeri. Gummerus. Jyväskylä 1998
Kangas, Olli: Luokkaintressit ja hyvinvointivaltio. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D–84. Helsinki 1986
Kangas, Olli: Agrarintressen och löntagarintressen i pensionspolitiken. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D–105. Helsinki 1988
Kangas, Olli: The politics of universalism: the case of Finnish sickness insurance. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D–129. Helsinki 1990
Kangas, Olli: The politics of social rights: studies on the dimensions of sickness insurance in OECD countries. Swedish Insitute for Social Research. Stockholm 1991
Kangas, Olli: The Rise and Fall of the Scandinavian Model? Suomen ICSW-neu-

vottelukunta. Julkaisuja 1/1993. Helsinki 1993a

Kangas, Olli: The Finnish welfare state – a Scandinavian welfare state? In *The Nordic Welfare State as a Myth and as Reality.* Ed. Pekka Kosonen. p. 67–80. Renvall Institute Publications 5. Helsinki 1993b

Karisto, Antti & Takala, Pentti: Suomi muuttuu. Näkökulmia elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutokseen. WSOY. Porvoo 1990

Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilkka: Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY. Juva 1998

Karjalainen, Ahti & Tarkka, Jukka: Presidentin ministeri. Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa. 3. p. Otava. Keuruu 1989

Karvonen, Lauri: "Med vårt västra grannland som förebild". En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland. Meddelande från Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut nr. 62. Åbo 1981

Kauppinen, Timo: Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen Yhdistys r.y.:n julkaisu I. Helsinki 1992

Kettunen, Pauli: Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. SHS. Historiallisia Tutkimuksia 189. Vammala 1994

Kettunen, Pauli: Lönarbetet och den nordiska demokratin i Finland. I *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16–19 september 1993.* Red. Pauli Kettunen & Tapio Rissanen, s. 255–280. Papers on Labour History IV. Tammerfors 1995

Kettunen, Pauli: The Society of Virtuous Circles. In *Models, Modernity and the Myrdals.* Eds. Pauli Kettunen & Hanna Eskola, p. 153–173. Renvall Institute Publications 8. Helsinki 1997a

Kettunen, Pauli: Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Tutkijaliitto. Helsinki 1997b

Kettunen, Pauli: Globalisation and the Criteria of "Us" – A Historical Perspective on the Discussion of the Nordic Model and New Challenges. In *Global Redefining of Working Life – A New Nordic Agenda for Competence and Participation?* Eds. Daniel Fleming, Pauli Kettunen, Henrik Söborg & Christer Thörnqvist, p. 33–80. Nord 1998:12. Copenhagen 1998

Kivinen, Osmo: Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C:67. Turku 1988

Korjus, Jaakko: Puolueen omatunto. Kokoomuksen nuorten ja Kokoomuksen Nuorten Liiton historia. Joensuu 1972b

Korjus, Jaakko: Juha Rihtniemi. Legenda jo eläessään. WSOY. Porvoo 1975

Korpi, Walter: Den demokratiska klasskampen. Svensk politik i jämförande perspektiv. Tiden. Kristianstad 1981

Kosonen, Pekka: Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Vastapaino. Mänttä 1989

Kosonen, Pekka: The Finnish model and welfare state in crisis. In *The Nordic Welfare State as a Myth and as Reality.* Ed. Pekka Kosonen, p. 45–66. Renvall Institute Publications 5. Helsinki 1993

Kosonen, Pekka: Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot. Gaudeamus. Tampere 1995

Kosonen, Pekka: Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino. Tampere 1998

Kulha, Keijo K.: Aseveljien aika: suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–45. WSOY. Porvoo 1980

Kvarnström, Lasse: Det statliga broderskapet. I *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16-19 september 1993.* Red. Pauli Kettunen & Tapio Rissanen, s. 281–308. Papers on Labour History IV. Tammerfors 1995

Kühnl, Reinhard: Liberalismista fasismiin. Porvarillisen ylivallan muodot. Alkuperäisteos *Formen bürgerlicher Herrschaft. Liberalismus – Faschismus* (1971). Kääntänyt Vesa Oittinen. Gummerus. Jyväskylä 1973

Kyntäjä, Timo: Tulopolitiikka Suomessa. Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Gaudeamus. Helsinki 1993

Lagergren, Fredrika: På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse. Symposium. Stockholm/Stehag 1999

Lamberg, Juha-Antti: Vaalirahoituksen taloushistoria. Teoksessa *Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdatus tutkimukseen.* Toim. Juha-Antti Lamberg & Jari Ojala, s. 142–168. Atena. Jyväskylä 1997

Lappi-Seppälä, Jussi: Elävältä se maistui. Kirjayhtymä. Vaasa 1972

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Uino, Ari: Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Suomen Kansalliskirja Oy. Vammala 1994

Leitzinger, Antero: Liberalismin juuret. Painosampo. Helsinki 1993

Lewin, Leif: Planhushållningsdebatten. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XLVI. Uppsala 1967

Lewin, Leif: Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år. Norstedt. Stockholm 1984

Liikanen, Ilkka: Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. SHS. Historiallisia Tutkimuksia 191. Jyväskylä 1995

Linkomies, Edwin: Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-44. Otava. Helsinki 1970

Loikkanen, Jouko: Hallitse ja hajoa. Karjalaisen I hallituksen muodostaminen, toiminta, hajoaminen. Pääministerin sihteerin päiväkirjaa. Kirjayhtymä. Rauma 1973
Loikkanen, Jouko: Sikisi yhdeksässä kuukaudessa. Maan politiikka joulukuusta 1963 syyskuuhun 1964. WSOY. Juva 1998
Loman, Ninnan: I frihetens tjänst. Moderata Samlingspartiet 1904–1979. Moderata Samlingspartiets Riksorganisation. Köping 1979
Louhelainen, Pekka: Suomalaisen sosiaaliturvan muotoutuminen. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 66. Tampere 1984
Louhelainen, Pekka: Tarve vai ansiot? Suomalaisen sosiaaliturvan tavoitetaso huoltovaltion vaivaishoidollisista periaatteista hyvinvointi-ideologiaksi. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Mänttä 1988
Lundahl, Lisbeth: I moralens, produktionens och det sunda förnuftets namn. Det svenska högerpartiets skolpolitik 1904–1962. Pedagogiska institutionen. Lund universitet. Umeå 1989
Mansner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1940–1956. Teollisuuden kustannus OY. Jyväskylä 1984
Mansner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982. Teollisuuden kustannus OY. Jyväskylä 1990
Mattsson, Algot: Arvet. Från Lindman till Bildt. Tre Böcker. Vänersborg 1994
Mickelsson, Rauli: Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosiaalidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turun yliopiston julkaisuja C:153. Turku 1999
Mikkola, Matti: Työttömyysturvan ehdoista. Oikeustieteellinen tutkimus työttömyyskorvauksen hakijan asemasta ja oikeussuojasta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:141. Vammala 1979
Mikkola, Matti: Sosiaalilainsäädännön kehitys Suomessa – Sarja hallitsemattomia rakennemuutoksia. Sosiaalinen aikakauskirja 5–6/1987, s. 25–39. 1987
Milner, Henry: Institutions, Information and Values: Collective versus Individual Interest in the Swedish Social Democratic Welfare State. In *Models, Modernity and the Myrdals*. Eds. Pauli Kettunen & Hanna Eskola, p. 109–128. Renvall Institute Publications 8. Helsinki 1997
Mäkelä, Klaus: Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Gaudeamus. Tampere 1999
Möller, Tommy: Borgerlig samverkan. Diskurs. Uppsala 1986
Niemelä, Heikki: Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos. Helsinki 1988
Niemelä, Heikki: Suomen sosiaaliturvajärjestelmän synty. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut.* Toim. Pertti Haapala, s. 88–110. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere 1993
Olsson, Sven E.: Social Policy and Welfare State in Sweden. Lund studies in social welfare III. Arkiv. Lund 1990
O'Sullivan Noel: Conservatism. Modern Ideologies. J. M. Dent & Sons Ltd. London 1976
Paasivirta, Juhani: Suomi ja Eurooppa 1939 – 1956. Sotien ja murroksen ajanjakso. Kirjayhtymä. Hämeenlinna 1992
Paavolainen, Jaakko: Väinö Tanner 4. Patriootti. Elämäkerta vuosilta 1937–1966. Tammi. Helsinki 1989
Paavonen, Tapani: Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944–1950. Turun yliopiston julkaisuja. C:64. Turku 1987
Pekkarinen, Jukka: Keynesiläinen hyvinvointivaltio kritiikin ristituulessa. Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017*. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Olavi Riihinen, s. 97–108. WSOY. Juva 1993
Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana: Suomen talouspolitiikan pitkä linja. 2 p. WSOY. Juva 1995
Pekonen, Kyösti: Puolueohjelman idea. Teoksessa *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat.* Toim. Eeva Aarnio & Jukka Kanerva. Jyväskylän yliopisto Valtio-opin laitos Julkaisuja 69, s. 24–35. Jyväskylä 1995
Pesonen, Markku: Teollisuuden Keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991. Teollisuuden Keskusliitto. Jyväskylä 1992
Piirainen, Veikko: Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Karisto. Hämeenlinna 1974
Pohjala, Kyllikki: Kuljin tietäni. WSOY. Porvoo 1966
Polvinen, Tuomo: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I 1870–1918. WSOY. Juva 1989
Polvinen, Tuomo: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö II 1918–1939. WSOY. Juva 1992
Polvinen, Tuomo: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö III 1939–1944. WSOY. Juva 1994
Polvinen, Tuomo: J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö IV. 1944–1948. WSOY. Juva 1999
Pulma, Panu: Valtion lainoista VALTAVAan. Kunnan ja valtion suhde sosiaalitoimen valtionapujärjestelmän kehityksessä 1918-1982. Stakes. Tutkimuksia 60. Saarijärvi 1996
Pulma, Panu & Turpeinen Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun Keskusliitto. Kouvola 1987

Raison, Timothy: Tories and the Welfare State. A History of Conservative Social Policy since the Second World War. MacMillan. Bristol and Maesteg 1990

Rantala, Onni: Konservatiivinen puolueyhteisö. Vammala 1956

Rantala, Onni: Konservatiivinen ja radikaalinen asennoituminen. Tampere1960a

Rantala, Onni: Konservatismi ja sen kannattajat. Politiikan tutkimuksia II. Valtiotieteellinen yhdistys. Tammi. Tampere 1960b

Rantala, Onni: Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. Turun yliopisto. Politiikan ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia N:o 40. Turku 1981

Rauhala, Pirkko-Liisa: Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? Tampereen yliopiston julkaisuja A:477. Vammala 1996

Riihinen, Olavi: Sosiaalipolitiikka ja legitimiteetti. Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017*. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Olavi Riihinen, s. 257–290. WSOY. Juva 1993

Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto: Koulutus, professionaalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A:128. Turku 1988

Roos, J. P.: Keskiluokka ja hyvinvointivaltio: uusi hyvinvointisopimus? Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017*. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Olavi Riihinen, s. 321–338. WSOY. Juva 1993

Rothstein, Bo: Vad bör staten göra ? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik. SNS Förlag. Finland 1994

Ruonavaara, Hannu: Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920-1950. Turun yliopiston julkaisuja C:97. Turku 1993

Ruotsalainen, Seppo: Sosiaaliturvapolitiikan teoria eri aikakausina. Tutkimus sosiaaliturvan kehittymisestä sosiaalipoliittisen ajattelun muutosten valossa. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M: 61. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos. Helsinki 1988

Saari, Juho: Sosiaalipolitiikka markkinariippuvuuden vähentäjänä. Sosiaalitaloudellinen näkökulma jälkiteollistuvan yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaan. Stakes. Tutkimuksia 69. Saarijärvi 1996

Saari, Juho: In Gunnar Myrdal's Footsteps: Pekka Kuusi and the Vision of Scientific Planning. In *Models, Modernity and the Myrdals.* Eds. Pauli Kettunen & Hanna Eskola. p. 129–152. Renvall Institute Publications 8. Helsinki 1997

Saastamoinen, Kari: Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka. Atena Kustannus. Juva 1998

Salminen, Juhani: Asevelijuntta. Kertomus asevelisukupolven kommunismin vastaisesta taistelusta 1940–1959. Gummerus. Jyväskylä 1996

Salminen, Juhani: Eripurasta yksituumaisuuteen. Tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975. Gummerus. Jyväskylä 1999

Salminen, Kari: Yhteiskunnan rakenne, politiikka ja eläketurva. Kokonaiseläketurvan muotoutuminen Suomessa ja Ruotsissa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia1987:2. Jyväskylä 1987

Salokorpi, Hannu: Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920. Historiallisia Tutkimuksia 145. SHS. Mänttä 1988

Salokorpi, Hannu & Waronen, Eero: Kansakunnasta yksilöön – kokoomusaatteen ja ohjelmien kehityksestä. (Toim. Ismo Suksi). Kansallinen Sivistysliitto ry. Helsinki 1989

Satka, Mirja: Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut.* Toim. Pertti Haapala, s. 57–73. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere 1993

Satka, Mirja: Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola ym.: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia,* s. 261–340. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä 1994

Saukkonen, Jussi: Vastuun sukupolvi. Kirjayhtymä. Vaasa 1973

Saukkonen, Jussi, Rihtniemi, Juha & Korjus, Jaakko: Kokoomus eilen ja tänään. Kansallinen Kokoomus. Helsinki 1968

Schiller, Bernt: Framtiden för de nordiska arbetslivsrelationerna. I *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16-19 september 1993.* Red. Pauli Kettunen & Tapio Rissanen, s. 11–24. Papers on Labour History IV. Tammerfors 1995

Seppinen, Jukka: Ahti Karjalainen. Poliittinen elämäkerta. Otava. Keuruu 1997a

Seppinen, Jukka: Suomen Efta-ratkaisu yöpakkasten ja noottikriisin välissä. SHS. Bibliotheca historica 21. Saarijärvi 1997b

Siipi, Jouko: Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Tammi. Helsinki 1967

Sipilä, Jorma: Sosiaalityön jäljillä. Tammi. Helsinki 1989

Sipponen, Kauko: Julkinen valta ja yksilö. Teoksessa *Suomen keskushallinnon historia 1809–1996.* s. 737–804. Hallintohistoriakomitea. Edita. Helsinki 1996

Smolander, Jyrki: Neoliberalismin ja sosialismin vaihtoehto – kokoomusnuorten "porvarismi" 1970-luvulla. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1995*. Toim. Mikko Majander & Timo Soikkanen, s. 150–163. Turku 1995

Smolander, Jyrki: Taka-askel oikealle. Rihtniemeläisestä dynamismista Matti Virkku-

sen konservatiiviseen vaalikampanjaan kokoomuksen hyvinvointipolitiikassa. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1997.* Toim. Timo Soikkanen, s. 193–212. Turku 1997

Smolander, Jyrki: Hyvinvointi vai verokohtuus? – Kokoomuksen politiikkaa 1945–75. Teoksessa *Verotushistoriaa 1.* Toim. Jussi T. Lappalainen. s. 95–116. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turku 1999

Smolander, Jyrki & Vares, Vesa: Popper ja Hayek – kylmän sodan liberalismin kahdet kasvot. Hallinnon tutkimus 2:99. s. 117–125. Tampereen yliopisto 1999

Soikkanen, Hannu: Sosiaalisten oikeuksien historiallinen kehitys. Teoksessa *Hyvinvointi ja muutosten Suomi.* Juhlakirja Olavi Riihisen täyttäessä 60 vuotta 9.4.1990. Toim. Pentti Takala, Ilmari Helminen, Ilmo Massa, Katri Hellsten, Antti Karisto, s. 9-19. Hakapaino Oy. Helsinki 1990

Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa 3 1944-1952. Suomen sosiaalidemokraattinen puolue – puoluetoimikunta. Vaasa 1991

Soikkanen, Hannu: Hyvinvointivaltion synty. Teoksessa *Studia Generalia. Hyvinvointiyhteiskunta murroksessa?* s. 79–94. Helsingin yliopiston Vapaan sivistystyön toimikunta. Helsinki 1998

Soikkanen, Timo: Kansallinen eheytyminen – Myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939. WSOY. Juva 1984

Soikkanen, Timo: Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopolitiikan juurilla. WSOY. Juva 1991

Soikkanen, Timo & Vares, Vesa: Sukupolvi selittäjänä Suomen Historiassa. Historiallinen Aikakauskirja 1/1998, s. 37–53. 1998

Sommestad, Lena: Privat eller offentlig välfärd ? Ett genusperspektiv på välfärdsstaternas historiska formering. I *Arbete och nordisk samhällsmodell. Texter från den fjärde nordiska konferensen för historisk arbetslivsforskning, Helsingfors och Kiljava den 16–19 september 1993.* Red. Pauli Kettunen & Tapio Rissanen, s. 225–254. Papers on Labour History IV. Tammerfors 1995

Stenius, Henrik: The Good Life Is a Life of Conformity: The Impact of the Lutheran Tradition on Nordic Political Culture. In *Öystein Sörensen and Bo Stråth (eds.): The Cultural Construction of Norden,* p. 161–171. Scandinavian University Press. Oslo 1997

Stråth, Bo: Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 90-talet. Tiden. Falun 1993

Sukselainen, V. J.: Halusin valtiomieheksi. Kirjayhtymä. Hämeenlinna 1997

Suomi Juhani: Vonkamies. Urho Kekkonen 1944–1950. Otava. Keuruu 1988

Suomi, Juhani: Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956. Otava. Keuruu 1990

Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Otava. Keuruu 1992

Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Otava. Keuruu 1994

Suomi, Juhani: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava. Keuruu 1996

Suomi, Juhani: Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava. Keuruu 1998

Suvanto, Pekka: Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. SHS. Tampere 1994

Sänkiaho, Risto: Mitä tapahtui ja Miksi? Teoksessa *Shokkivaalit 15.–16. 1970. Taustaa, toiveita, tulkintaa.* Toim. Eero Silvasti, s. 87–102. Näkökulma. Karisto. Hämeenlinna 1970

Särkijärvi, Jouni J.: Popperin filosofian vaikutus Kokoomukseen 70–80-luvuilla. Teoksessa *Popper,* s. 10–15. Kansallinen Sivistysliitto. Helsinki 1997

Sörensen, Öystein & Stråth, Bo: Introduction: The Cultural Construction of Norden. In *Öystein Sörensen and Bo Stråth (eds.): The Cultural Construction of Norden,* p. 1–24. Scandinavian University Press. Oslo 1997

Takala, Pentti: Kohti Postmodernia perhettä – perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen.* Toim. Olavi Riihinen, s. 577–600. WSOY. Juva 1993

Therborn, Göran: The Working Class and the Welfare State. A Historical-Analytical Overview and a Little Swedish Monograph. In *Det nordiska i den nordiska arbetarrörelsen. Femte nordiska konferensen för forskning i arbetarrörelsen historia Tammerfors, den 23.–27. augusti 1983.* Red. Pauli Kettunen, s. 1–76. Papers on Labour History I. Helsinki 1986

Therborn, Göran: Nation och klass, tur och skicklighet. Vägar till ständig (?) makt. I *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år.* Red. Klaus Misgeld, Karl Molin, Klas Åmark. s. 342–368. Tiden. Kristianstad 1989

Thorkildssen, Dag: Religious Identity and Nordic Identity. In *Öystein Sörensen and Bo Stråth (eds.): The Cultural Construction of Norden,* p. 138–160. Scandinavian University Press. Oslo 1997

Tilton, Tim: Ideologins roll i socialdemokratisk politik. I *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år.* Red. Klaus Misgeld, Karl Molin, Klas Åmark, s. 369–389. Tiden. Kristianstad 1989

Tilton, Tim: The Political Theory of Swedish Social Democracy. Through the Welfare State to Socialism. Clarendon Press. Guildford and King's Lynn 1990

Tingsten, Herbert: De konservativa idéerna. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1939

Trägårdh, Lars: Statist Individualism: On the Culturality of the Nordic Welfare State. In *Öystein Sörensen and Bo Stråth (eds.): The Cultural Construction of Norden,* p. 253–285. Scandinavian University Press. Oslo 1997

Tuomioja, Erkki: Sakari Tuomioja. Suomalainen sovittelija. Tammi 1986

Tuomioja, Erkki: Pekka Kuusi. Alkoholipoliitikko Sosiaalipoliitikko Ihmiskuntapoliitikko. Tammi. Hämeenlinna 1996

Urponen, Kyösti: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola ym.: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia,* s. 163–260. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä 1994

Uusitalo, Hannu: Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat,* s. 59–95. WSOY. Juva 1993

Vares, Vesa: Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin murros. Konservatiivisesta elitismistä massa– ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933). Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja C:35. Turku 1991

Vares, Vesa: Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Historiallisia Tutkimuksia 174. SHS. Helsinki 1993

Vares, Vesa: Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–1996. Kokoomuksen Nuorten Liitto ry. Juva 1999

Vares, Vesa: Puolueen sparraaja. Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunta 40 vuotta. Helsinki 2000

Vesikansa, Jyrki: Kehitysmaasta elintaso-Suomeen. Itsenäisen Suomen talouden vaiheita ja niiden taustaa. Otava. Keuruu 1992

Vihavainen, Timo: Suomen kulttuuri-ilmapiirin muutokset. Teoksessa *YYA-Suomi.* Historiallinen Kirjasto XXII. WSOY. Juva 1993

Willner, Johan: Politik och marknad. In *Välfärd och irrfärd ? Odyséer bland sociala klippor och skär.* Red. Mikael Forss och Steve Lindberg, s. 71–92. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning nr. 27. Åbo 1994

Virmavirta, Jarmo: Politiikan äänetön yhtiömies. Otava. Keuruu 1977

Virolainen, Johannes: Pääministerinä Suomessa. Poliittisia ratkaisuja vaalikaudella 1962–1966. Kirjayhtymä. Helsinki 1969

Virtanen, Matti: Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. Sosiologia 2/1999, s. 81–94. 1999

Välimäki, Anna-Leena: Päivittäin. Lasten (päivä)hoitojärjestelyn muotoutuminen varhaiskasvun ympäristönä suomalaisessa yhteiskunnassa 1800- ja 1900-luvulla. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae Rerum Socialium. Oulu 1998

SUMMARY

THE FINNISH RIGHT WING AND ”FOLKHEMMET”

– Attitudes of the National Coalition Party toward the Nordic Welfare Model from the Period of Reconstruction to the Beginning of Consensus.

Right-wing conservative parties have traditionally been regarded as the biggest opponents of the welfare state. The roots of Finnish conservatism are, however, quite exceptional. The Finnish nationalist conservatism has rather been a movement for the rising social class than an upper class party protecting their own interests. Particularly in the early part of the 20th century the social policy of the Old Finnish Party was quite radical. The Old Finns aimed at utilising social policy to create a strong and unanimous nation to defend against the Russian threat. The greatest dilemma for the Finnish right wing has been how to combine free economy with national unity. On the other hand, after the civil war in 1918 right-wing sympathies for the working class lessened considerably and from the 1920’s on, the newly founded National Coalition Party turned toward the economic policy of classical liberalism which left little room for social policy.

The present study is concerned with the attitudes of the National Coalition Party towards the welfare state between 1945–1975. As the so called Swedish model – the ”folkhemmet” or ”people’s home” – is considered to have served as an example for the Finnish welfare state, the study also includes comparative material on the welfare policy of the Swedish right-wing party. Right after the war Finland witnessed the formation of a so called people’s front government, whose objectives included considerable expansion of social security and developping labour legislation. The new government type paved the way that Finland was to walk till the end of the cold war, although the communists were forced into opposition at the end of the 1940’s and had to stay there till mid-1960’s. Finland was mostly ruled by coalition governments formed from social democrats and the Centre Party, which resulted in the growth of the Finnish social state. Mid-1970’s is a remarkable landmark in building the Finnish welfare state, as this was the time when the so called consensus saw its birth. The non-socialist circles of the society accepted the basic principles of the welfare state while the left wing was adjusting their economic policy to look more acceptable from the right-wing viewpoint.

The welfare policy of the Coalition Party can be divided into four separate periods. After the war in 1945–54 the Coalition Party was clearly a party criticizing the welfare state development. After the parliamental defeat in 1954 the Coalition Party started the second phase in its policy, which lasted till the

middle of the1960's. This period can be called the time of social market economy. Next followed the time of Juha Rihtniemi, which was characterised by a clear tendency toward a positive attitude to the welfare state. The final phase then is the 1970's which could well be called the time of "social selection economy". This is when the Coalition Party adopted the attitude that for its part served as a prerequisite for the consensus of the 1970's and 1980's.

The direction of the Coalition Party's policy has been quite obvious: toward a more social and equal state and toward the welfare state. As can be seen from the different periods, the change has taken place gradually but steadily. In a sense the phases follow the change of generations within the party. Each generation has incorporated their own world view into the party's policy. Simultaneously the periods describe the development of the Finnish society and its mental atmosphere.

In the generation issue, it is worth considering that the Coalition Party policy examined in this study was influenced by only two mobilised generations; the brothers-in-arms in the 1940's and the 1950's and the large post-war age groups in the 1960's and the 1970's. The generation of reconstruction, however, was admittedly experiencial but lacked the feature of being mobilised. Perhaps on account of this Rihtniemi's time remains a little vague transition period from the welfare policy viewpoint.

The impact of war could be seen in The Coalition Party's policy first of all in the fact that a group of men having experienced war at the front joined the party activists and naturally brought along fresh ideas on the society's obligations to its citizens. "The spirit of Winter War" had united the people and this was considered worth adhering to. The society was faced with an evergrowing demand for a "social mind". However, this did not necessarily mean that the state would be the primary provider of social security. In the backround there was a notion of e.g. volunteer work.

Nevertheless, these brothers-in-arms were not able to strongly influence their party's policy yet in the late 1940's or even the early 1950's. The party's mainstream still supported economic liberalism. Part of its spirit was to keep reminding of the hazards of too rapid growth in state economy and to emphasize that the most important duty of economic policy was stabilizing the value of money. The expanded state economy was easily regarded as the central factor contributing to inflation. In 1945 the social style of the young brothers-in-arms was still considered perfectly good enough, but when the communist threat slackened and the communists were isolated from governmental power in 1948, the attitudes of the Coalition Party started to intensify.

When these brothers-in-arms, lead by Jussi Saukkonen, came into power in the middle of the1950's, at the same they time paradoxically turned their party toward a policy criticizing the Nordic welfare state. Examples for the party came from Central Europe and the party's policy bore a close resemblance to the welfare state model found on the Continent of Europe. A key issue was social insurance, either voluntary or arranged by mutual agreement by the labour market organizations, and the state's status was preferably minimized. This tendency was new in the sense that now the Coalition Party was offering a

distinct alternative to the welfare state policy of the social democrats. Previously the emphasis had been solely on criticizing the increase of state obligations related to social policy, and no alternatives had been offered to reforms of social policy.

Traditionally the Coalition Party had been opposed to social reforms because they would increase the burden of taxation. Lowering taxes was still one of the objectives in the 1950's but when those who were young during the war came into power, they wanted to present a "social" image of their party. Foreign models for this policy were found e.g. in West Germany, Britain or the U.S.A. In these countries the right wing did well in the elections. Economy was becoming freer after the war and the parties demanding lower taxation were successful. Simultaneously, however, they seemed to have retained a certain social conscience; especially so in West Germany and Britain. The concepts prevalent in Finland –social market economy and people's capitalism – came from these countries.

Nevertheless, the most important role of these concepts was not to give a social image of the Finnish Coalition Party, but to create a positive image of market economy amongst the people. The concepts were an essential part of the 1950's ambition to become liberated from controlled economy and from state control. Not only was it a question of offering an alternative for the social policy of the social democrats, but also an economic alternative for the collectivistic controlled economy. Freeing of economy and trade in the 1950's was aligned with the right-wing economic policy.

The new policies in the end of the 1950's also relate the conflicting pressures that the interests of Coalition supporters subjected the party to. Above all, the Coalition Party had traditionally been and still was a party for the growing middle class. On one hand the party was required to keep a tight reign on taxation in order to be supported by the middle class, but on the other hand the middle class benefited from the increasing social security and services. The income based social security was of particular use to the middle class and therefore the strong commitment of the Coalition Party to develop income based social security in the beginning of the 1960's can be partly explained by middle class support.

The party image as a high finance party, however, was disadvantageous for enticing voters from the middle class or even more widely from the lower classes. Opposing the reforms of social policy –at least without offering an alternative- was easily interpreted by the voters as pursueing the interests of high finance. It can be said that ever since the Second World War –and probably even before that- the Coalition Party's policy has been coloured by a desire to shake off the mark of a high finance party.

Moreover, the striving for industrialization at the turn of the 1960's and the brothers-in-arms co-operation that ensued in social policy thereof, is a sign of the party's aspiration to expand its support. This is particularly evident in the 1961 employee pension reform where the Coalition Party's policy spoke for income based pensions. Industrializing the country meant a structural change which increased rural depopulation as well as the amount of urban middle class.

At the time of 1956 Pensions Act the Coalition Party was still undecided between the equal pensions system, which was in the interests of the rural population, and the social insurance tied to a person's earnings. A program approved in 1957 clarified the party's objectives in this respect. In the early 1960's the Coalition Party was already the most enthusiastic supporter of an income based pensions system, mainly on account of employers' influence.

The Coalition Party's activity particularly in pensions policy shows quite clearly that the Coalition Party aspired to be regarded as an employee party. On the other hand, giving priority to pensions policy over other sectors of social policy, such as unemployment and sickness insurance, reveals that the central target group for the Coalition Party's policy were specifically middle class employees.

In Finland looking after the interests of the middle class was not an indication of universalism in social policy with regards to income transfer, unlike in the case of Sweden's pensions reform in 1946 for example. Whenever the Coalition Party's social policy has supported universalism in income transfer or equal benefits, it has been to either please their rural supporters or in an effort to approach the Centre Party.

In the 1950's the party experienced various internal policies, which culminated in the election of a chairman in 1955. Jussi Saukkonen, who was elected chairman, represented a more "social" policy than his rival candidate Tuure Junnila, whose main concerns were economic policy and controlling state economy. However, the party's new program which introduced the concepts of people's capitalism and social market economy united the party. The difference in policies could perhaps be seen in the fact that "the right-wing" supporters were fascinated by people's capitalism while "the leftists" talked about social market economy.

While the right wing had shown self-confidence regarding social and economic policies in the 1950's, this started to fall off during the sixties. A desire to adapt to co-operation with other parties became evident in Sweden sooner than in Finland where foreign policy was closely connected to the question of co-operation. Where the right-wing party in Sweden was stamped with the image of being non-social, in Finland unreliability concerning foreign policy was the primary striking weapon. This may partly explain why the Finnish Coalition Party did not separate from the 1950's social policy as early as the 1960's in the same explicit manner as was done in Sweden.

Since the beginning of the 1960's the political climate of the period took a distinctive turn, and this gave the policy of the Coalition Party a whole new undertone. With time, the concept of social market economy received a completely new content. In the end of the 1950's the concept still suggested strongly that market economy in itself was social, but now, during the 1960's, an interpretation according to which social market economy was an independent economic system separate from free market economy, and where the state participated in equalizing the social ills caused by the markets, started to gain a more extensive footfold.

Accordingly, in the 1960's a distinct difference became evident in the party's policy. To a great extent, it resembled the division within the Swedish right-wing party throughout the 1960's. In Sweden the party was divided into "light blue" and "dark blue" supporters. The latter did not want the party to deviate at all from its principles lest the whole Swedish society should edge to the left. As for the former, together with other non-socialist parties they emphasized the importance of co-operation in order to end the autocracy of the social democrats. Among other things, this required adjusting social policy in a direction that would please the Centre Party and the People's Party.

In Finland the situation was very similar down to the very balance of power within the parties. The only clear difference between Sweden and Finland was that in Finland it was the communists who were considered the main opponent, not the social democrats. Otherwise the conflicting issues and their analysis were similar. In Finland the young chairman Juha Rihtniemi was on one side with a proportionately large part of the supporters, and on the other side were doctors Raimo Ilaskivi and Tuure Junnila as well as Pentti Poukka, editor of Uusi Suomi, among others. Rihtniemi and his kind believed that communism was best faught by increasing social security. According to him, the best way to guarantee the growth of the left-wing power was co-operation of all non-socialist groups. Hence the Coalition Party had to remain co-operative under the social reforms. As for Ilaskivi, Junnila and Poukka, they emphasized the importance of the party sticking to its policy which supported market economy without yielding to leftist objectives.

The second difference between Rihtniemi and the above doctors was the question of realism related to social policy. Rihtniemi thought that realities in social policy should be acknowledged. It was not possible to eliminate acquired benefits even if state economy would have required it. Touching the acquired benefits would have only meant radicalization of the left. Therefore the Coalition Party was obliged to approve raises in taxes while in power. Ilaskivi and Junnila, on the other hand, objected to the tax raises till the very end claiming that the realism supported by Rihtniemi's social policy indicated in practise that the Coalition Party for its part was equally guilty of expanding the state economy as the other parties.

This splitting of the Coalition Party's policy can also be paralled to the split between the industry – hence the employers – and the banks. Rihtniemi himself was close to the industry and e.g. Päiviö Hetemäki, chairman of the Central Federation of Finnish Employers, came close to his policy. Industry was emphasizing stability of working life and society in general. This objective was well suited for increasing social security and transferring the expenses of social security to the state. The politicians close to the banks – specifically Ilaskivi, Junnila and the presidential candidate Matti Virkkunen – were opposing the expansion of state economy for fear of an increased inflation risk. This was not good for the banks' business activity, particularly in times of controlled interests.

During the time of Juha Rihtniemi, between 1965–1971, the Coalition Party began to accept the expansion of social policy and even state intervention

generally, despite the fact that the party continued to be the greatest advocate for market economy in Finland. Acknowledging the facts characteristically dominates Rihtniemi's thinking and his time in the Coalition Party. The central idea of his social policy was that at some level social policy automatically belonged to any modern western democracy. This concept was strongly infuenced by a sentiment that social policy was being developped in spite of the Coalition Party and therefore it had to be accepted.

In this sense the time of Rihtniemi was a transition period in the Coalition Party's policy, the continuation of which was the phase of "social selection economy" in the early 1970's. The greatest impact that the new concept describing the economic system had, was in the field of welfare policy. The idea behind the concept of social selection economy was to emphasize that economy existed for people and not vice versa. It was developped in the early 1970's when the reputation of free market economy was perhaps at its worst. Although some youngsters in the Coalition Party seemed to think that social selection economy was a brand new alternative for market economy, the party's mainstream supported the interpretation which saw market economy as part of selection economy.

What is remarkable in the concept of selection economy, however, is not the concept per se, but its symbolic value for the Coalition Party's rather violent turning-point in the 1970's. The new concept marked a clear breakthrough for the welfare state in the Coalition Party's policy and the theoretic discussions around it gave a basis for adjusting the party's ideology in favour of the welfare state. The basis for selection economy was that economy was observed through the requirements and rights of the individual. State intervention with economy was allowed if the free markets were leading in a poor result for the individual. On the other hand, the state and the society were obliged to provide services in order that the individuals would be free to carry out their own projects. This implied promoting equality in the society so that everyone could implement their own individual plans and everyone would have a freedom of choice.

The principles of social selection economy are very close to the ideology of a welfare state. Although the theorists of social selection economy kept stressing that their ideology was completely different from liberalism, to my understanding the emphasis given to individuality in social selection economy closely resembles the ideas of social liberalism. In this sense the concept was not a new phenomenon in politics. The Coalition Party had merely adopted the liberal idea and standing in the Finnish field of politics while the Liberal Party was fading away. The only question remaining was whether the Coalition Party's social liberalism was merely rhetorical or really factual.

The general climate and particularly the Coalition Party's striving for initiating co-operation with other parties become more and more apparent as we approach the present time. Especially the new policies of the 1970's can be interpreted from this viewpoint. A similar trend dominated the welfare policy of the Swedish right-wing throughout the 1960's, culminating in renewal of the party's program and a change of its name. The unique party structure in the Nordic countries has had an essential impact on how the Nordic right-wing has

adapted to the welfare state. The incoherence of the Nordic political parties, particularly at the far right, has undoubtedly influenced the fact that also the right wing has given its support to political reforms. The Swedes, however, have estranged from this since the end of the 1970's. The pressure from other non-socialist parties together with the need for right-wing co-operation has turned the right wing to a social course. The need for co-operation with the Centre Party in Finland was further increased by the fact that since the 1970's the tendency of social policy which contrasted countryside with the cities was starting to lose ground and hence even the last combining factor was lost from the Coalition Party's alliance with the social democrats.

The ideological reassesments of the 1970's also concerned other issues. Above all, a central factor was the entering of the young generation – the large post-war age groups – into politics. The young generation brought along new kind of thinking that had been influenced by the New Left of the 1960's. On the other hand, the left wing was dominating the public discussions and the related general ambience in every way. The concept of social selection economy, for example, can be explained against this backround. Free market economy was not a very tempting concept in the discussions of early 1970's. Nevertheless, according to many, "social selection economy" included the principles of market economy. The mainstream of the party's members saw the concept of social selection economy more as a tactics than an actual ideological change. Those who emphasized selection economy's role as an independent economic and social system were only found among the young in the party.

On the other hand, the new Coalition Party's policy also implies that the role of the growing middle class had changed. The post-industrial society from the 1970's on, pertains more closely to the middle class than the earlier welfare state which was based on income transfer. For the Coalition Party of the 1970's, the reforms of social services were not as painful as many other reforms based on income transfer. The universalism of social policy – equal services to everyone – was in the interests of the middle class. The concept of social selection economy was most suited for the requirements of Nordic post-industrial society. In this context it is of utmost importance to emphasize that the concept was not only referring to how the state and the municipalities took over the services, but it also comprised the unspoken idea that people should have a possibility to select their services from both private and public sectors.

As the contrasting differences in the society were balanced and the economy was growing, it was easy for the Coalition Party to participate in building a welfare society, even if mainly as a silent partner of Finnish politics due to causes related to foreign policy. But, even silent partners receive their share of the profits: the Coalition Party grew from being a medium-sized party into a large party. Without its expansion to the middle class this would not have been possible and in the Nordic model the middle class is quite dependent on the welfare state: on one hand many benefits specifically belong to the middle class while at the same time a great proportion of the middle class depend on the welfare state for their livelihood. Anchoring into the middle class is one of the key factors in the Coalition Party's change of economic and social policy.

However, ”social selection economy” and the discussions pertaining to it told a lot about the shift of the Coalition Party’s ideology. It marked the final modernization of the party’s ideology, in all things good or bad. Firstly, an obvious change had taken place in relation to what was considered the basic unit of the society. Previously the family and the nation – in the same way as in traditional conservatism – were regarded as the society’s corner stones. In the Coalition Party’s ideology of the 1960’s and the 1970’s, the individual rose into a strikingly more central role than the family or the nation.

Secondly, ”social selection economy” signified that the party’s values were to be reassessed. This was most evident in the concept of freedom. While free and social market economy had previously clearly anchored into the freedom concept of classical liberalism, in other words into a negative concept of freedom, social selection economy denoted the approval of positive freedom. Freedom was understood as the individual’s ability to fulfill oneself, whereas earlier freedom had merely meant the absence of external coercion. In practise this indicated that the state was no longer considered as the biggest enemy of freedom but even as a possibility to promote freedom.

The idea of equality also experienced a reassessment in the Coalition Party’s policy. Traditionally it had been regarded as a factor reducing people’s willingness to work as well as their spirit of entreprise. Equality had merely had an instrumental value in the Coalition Party. It was supported if it was possible to show that equality would increase economic growth, for example, but equality per se was not grasped as something to strive for. Accepting the principle of ”social selection economy” meant that attitudes toward equality were changing. Since things were studied from the individual’s point of view, equality became an important objective due to a new type of freedom concept.

Because the middle class has always been of great importance to the Coalition Party’s policy, these new values must be examined from the viewpoint of the middle class. The demand for equality, at least if carried too far, has never coincided with the interests of the middle class. On the other hand, welfare society is a rather problematic phenomenon for the middle class. While the social policy supported by the Swedish right wing in the 1946 pensions reform was characterized by solidarity, it is worth remembering that the Swedish welfare state was already quite advanced. It now paid for the middle class to demand benefits also for itself, as earlier assessment of necessity had confined it outside any benefits. Accordingly, universalism of social policy is profitable for the middle class at a certain stage. In this respect the Coalition Party’s shift to the policy of the Nordic welfare state fits the picture well, keeping in mind the Swedish pensions reform of 1946. Only in the 1970’s was the Finnish welfare state beginning to be as massive as in Sweden of the 1940’s.

As for the increased taxation accompanying the welfare state, it was not welcomed by the middle class. This middle class dilemma has had a profound impact on the Coalition Party’s policy. This is particularly evident in the policy of the 1970’s, when the party changed its direction concerning taxation and social policy. Internal tax reform was set as an objective rather than concentrating on criticism of the expanding state economy. This was in the

interests of the middle class, since shifting from taxation of labour to taxation of consumption, for example, was beneficial specifically for the well-off middle class. Then again, the middle class was starting to depend on the state and the municipalities: the new middle class was increasingly earning their living as government or city officials. This, however, caused a certain conflict in the Coalition Party's policy, since not all demanded tax reductions could necessarily have been implemented without controlling public expenditure, even if the internal tax reform was carried out. With this in mind, the demand for simplifying the social security system, in connection with the system of minimum subsistence, should be understood. Nevertheless, this was all accompanied by a strong desire to approach the Centre Party in particular.

The difference between the Finnish and Swedish societies becomes apparent in the 1970's and this reflects on the Coalition Party's policy in both countries. In Finland the Coalition Party was clearly shifting to left, whereas in Sweden, lead by Gösta Bohman, it was returning to stricter criticism of the welfare state than was customary in the 1960's while the party was in the hands of the "light blues". In Finland the "dark blues" were securely isolated within the party, pleading foreign policy as an excuse, as characteristic of Finland.

One cause for this difference between Finland and Sweden is that in Finland the welfare state was born out of a compromise between various groups, partly influenced by the Coalition Party, while in Sweden the welfare state was – at least on the level of mental images – the outcome of social democrat autocracy. Therefore Finland moved to the policy of consensus, whereas in Sweden new liberalism was gradually starting to gain supporters. A typical example of the compromising nature of the Finnish welfare state has been the pensions policy in which the Coalition Party has united fronts with the social democrats in order to protect the employee pensions system from the equal pensions policy of the Centre Party and the communists. Swedish social democrats were more like worst enemies than allies of the right wing even in the question of pensions.

Another cause pertaining to this subject is the experience the Finnish right wing, and employers in particular, have of the unstability of Finnish society. Strong communist support has made the Finnish labour market considerably unstable and subject to srikes. For economic functionality, it has been important to reach a consensus and in that process the right wing has had to yield in some of their principles. Building a welfare state was not any more in the 1970's a similar target for conflicting opinions as it was in the previous decades. The consensus has been of importance for peaceful labour markets, but it has also carried more far-reaching goals that would ensure peace within the society. With the growth of social justice, the communist support as well as the danger of a revolution would diminish in the society.

One can still ask how much influence the different historical backrounds have had on the dissimilarities of the right-wing parties in different countries: The Swedish right wing has traditionally been an upper-class party, while the Finnish Coalition Party and its predecessor have belonged more to the rising social class and to radical social policy. It is quite difficult to find an exhaustive answer for this question. Both parties have shown a pronounced switch from being

parliamental parties to being parties for the masses after the second World War, which has helped to reduce the upper-class image of the Swedish right wing, hence not giving very much support to the presumption of the importance of history. The backrounds of the party leaders, on the other hand, may have influenced their views about social reforms. Many influential Coalition Party politicians actually come from quite modest conditions, at least compared to the Swedish right wing leaders. The most influential person of these is probably Päiviö Hetemäki, who had a backround with brothers-in-arms and therefore a quite positive attitude toward Finnish workers.

On the whole, the Coalition Party has travelled a long way in its welfare policy. If the Finnish nationalist right wing still manifested some social spirit in the 19th and early 20th centuries, from the 1920's on the thinking of the Coalition Party was almost one-sidedly dominated by economic liberalism. Even after the war the Coalition Party would not deviate from its policy, although the young brothers-in-arms in particular stressed the social mentality more than in previous times. Coming to the 1970's, the Coalition Party experienced an ideological revolution, which meant abandoning the doctrines of economic liberalism. In a sense the Coalition Party had returned to its roots as a defender of the weak against the despotism of the markets. However, it is paradoxic that the party's starting point was now completely different than in the 19th century when the objective was to create a strong national unity. In the 1970's the increased social security and the welfare state were justified by increased individual freedom. The party had a long road behind it having travelled from nationalist conservatism to social liberalism via economic liberalism.

Henkilöhakemisto

Aaltonen, Aleksi 51n
Ahmavaara, Arvi 76, 89n, 92, 93
Aho, Lauri 52, 89n, 108, 109, 111, 193n, 232
Ala-Mäyry, Heikki 76n
Angervo, Tauno 147
Apajalahti, Jouni 233
Arfwedson, Anders 238
Aronson, Torbjörn 28
Arrhén, Erik 204
Asunta, Mikko 49, 188, 293
Aura, Teuvo 93, 249, 250
Autio, Matti 193n

Baldwin, Peter 32, 40, 42, 102
Barry, Norman P. 26
Bergh, tarkastaja 52
Berlin, Isaiah 23
Beveridge, William 11, 29, 30, 32, 47, 58, 59, 221
Bildt, Carl 11
von Bismarck, Otto 29
Björck, Anders 238, 300
Bohman, Gösta 294, 299-301, 310
Borg-Sundman, Margit 14, 73, 85n, 91, 164, 176, 177, 180n, 194, 221n, 237, 253
Burenstam Linder, Staffan 300
Burke, Edmund 26, 124
Butler, R. A. 96
Bühler, Waldemar 186n

Cassel, Leif 202
Churchill, Winston 82, 96

Dahrendorf, Ralf 261
Danielson-Kalmari, J. R. 17, 284
Disraeli, Benjamin 17
Domö, Fritiof 40, 99, 102, 104

Eerikäinen, Paavo 197
Ehrnrooth, Georg C. 194n
Erhard, Ludwig 119, 161, 176
Erlander, Tage 38, 39, 244
Eskola, Seikko 284
Esping-Andersen, Gösta 32, 41

Fagerholm, K.-A. 74-78, 82, 83n, 88, 90, 97, 108, 115, 131, 144
Forsius, Saara 113, 186, 222
Friedman, Milton 300
Fälldin, Torbjörn 301

Gaitskell, Hugh 96
Gunné, Stig 207n

Haapaniemi, Sakari 235
Haarla, Pekka 224, 225, 287
Hakala, Jaakko 49, 62, 66, 91, 115, 124
Hakkila, Väinö 51n
Hansson, Per Albin 102
Hara, Erkki 171n, 233, 243-246
Haranne, Markku 41
von Hartman, August 99
Harva, Urpo 231n
Hayek, F. A. 24, 25, 120, 132
Heath, Edward 11, 26
Heckscher, Gunnar 200, 202-204, 206, 207, 209, 210, 294, 295
Hedlund, Gunnar 301
Hegel, Friedrich 16, 17, 261
Heikkilä, Matti 57n, 73, 120
Heinonen, Jari 13
Helkavuori, Heikki 172n
von Hertzen, Heikki S. 246
Hetemäki, Päiviö 14, 49, 50, 73, 76, 83, 89n, 106, 115, 132, 138, 143, 145, 147, 163-166, 172, 193n, 224-226, 249, 250, 290, 302, 303, 307, 311, 314
Hietala, Toivo 194n
Hiidenheimo, Elli 54n
Hirschman, Albert O. 29, 30
Hirstiö, Seppo 231, 232
Hjalmarson, Jarl 99, 100, 105, 149-153, 200-202, 204, 209
Holkeri, Harri 14, 164n, 222, 256, 261, 276, 291n, 292, 293
Holmberg, Yngve 210, 294-297, 299
Honka, Aarne 52
Honka, Olavi 163
Honkala, Niilo 14, 64, 65, 77, 84, 89n, 120, 233
Hostila, Sulo 147, 172n
Hunold, Albert 161
Huntford, Roland 37, 39, 265n
Huurtamo, Erkki 181, 212, 213, 219, 224
Hylén, Jan 28, 101
Häikiö, Juuso 259

Ilaskivi, Raimo 15, 164, 176, 177, 179, 182, 194, 213, 220, 221, 224, 225, 241, 242, 244, 264, 282, 284, 285, 302, 307
Innala, Aune 115

Jaatinen, Matti 283, 293
Jakobson, Max 166
Jalas, Raakel 70, 73
Jukarainen, Olavi 283
Junnila, Tuure 14, 15, 22, 60n, 83, 84, 85n, 86, 87, 92, 97, 106, 111, 115, 121, 133, 135, 143, 163, 176, 177, 187, 191-195, 196n, 203n, 212, 213, 217n, 220, 225, 226, 232, 240, 244, 249, 252, 264, 282-284, 302, 306, 307, 315
Järvi, Lauri 49, 173

Kahra, Eljas 47
Kalaja, Pentti 134

Kanerva, Ilkka 43
Karikoski, V. A. M. 52, 54n
Karjalainen, Ahti 164-167, 172, 175-181, 184, 191, 194, 220, 241, 249
Karttunen, Osmo P. 164, 179, 186
Kaskeala, sosiaalijohtaja 70n
Kauppi, Eeva 258, 259
Kekkonen, Urho 14, 76, 81-84, 88, 89, 93, 106, 107, 112, 114, 116, 158, 159, 163, 165, 166, 172, 193n, 209, 211, 214, 221-223, 224n, 242, 249, 250, 255, 284, 314
Kentala, Jaakko 246
Keynes, J. M. 20, 32, 58, 60, 81, 96, 97, 159
Kilpeläinen, Yrjö 49
Kirk, Russell 124, 125
Kjellén, Rudolf 17
Koivisto, Erkki 114
Koivisto, Juho 51n, 76
Koivisto, Mauno 214, 225
Kokkola, Veikko 146
Koppanen, Esko 43, 164, 194n, 222, 238
Korjus, Jaakko 95n, 198n, 253
Korsimo, Arvo 283
Kosonen, Pekka 33, 35
Kuusi, Pekka 36, 54, 107, 159-163, 171, 178, 185, 186, 197, 214, 228, 229, 276, 278
Kuusi, Sakari 52
Kuusinen, Hertta 77
Kärkkäinen, Aaro 147
Kölli, Martti 57n

Lappi-Seppälä, Jussi 49, 89, 147
Lehto, Reino R. 181, 182
Leikola, Erkki 113-116
Leino-Kaukiainen, Pirkko 27
Leiwo, kunnallisneuvos 70n
Lepistö, Aarre 222
Leskinen, Väinö 49
Liikanen, Ilkka 17
Liinamaa, Keijo 223
Liljeström, Valdemar 138
Lindblom, Olavi 147
Linkola, Anna-Liisa 233, 256
Linkomies, Edwin 51, 52
Loikkanen, Jouko 14, 165, 169, 170, 171n, 193n, 293
Lähteenmäki, Olavi 175, 231-233, 256
Löppönen, Paavo 261

Macmillan, Harold 11, 26, 96, 119
Malas, Irma 120
Malaska, Pentti 287
Mannerheim, C. G. E. 49
Mannheim, Karl 44
Mannio, Niilo 112
Marshall, T. H. 30
Marx, Karl 261
Matilainen, Kalle 147
McCarthy, Joseph 82
Miettunen, Martti 172n, 278, 293
Mill, John Stuart 23
Mykkänen, Jouni 246, 248, 256, 261, 282n
Müller-Armack, Alfred 119
Myrdal, Alva 38, 39
Myrdal, Gunnar 38, 39, 47, 81, 159, 160, 162, 185, 206, 208
Mäki, Timo 180, 258, 275
Mäki-Hakola, Pentti 232, 233
Möller, Gustav 38, 39, 102

Niemi, J. E. 172n

Oakeshott, Michael 25
Ohlin, Bertil 81, 103, 149
Oittinen, Reino 183
Oksala, Arvi 52, 54, 56, 57n , 60, 61, 68n, 69
Olsson, Sven E. 40

Paasikivi, J. K. 20, 21, 46, 55, 56, 60, 82, 83, 106
Paasio, Rafael 214, 215, 218, 220, 228, 229, 249, 276, 277
Paavola, E. J. 194n
Paavonen, Jorma 257
Pajula, Jaakko 168, 228
Pakkanen, Atte 147
Palonen, Kari 21, 236-239, 253, 262, 263, 265, 268, 285, 296
Pekkala, Mauno 74, 78
Peltonen, Martta 120
Pentikäinen, Teivo 144, 146-148
Pesola, Aimo 293
Pettinen, Kaarlo 147
Pitkänen, Weijo 246, 268, 287
Pitsinki, Kaarlo 89, 134
Platon 261
Pohjala, Kyllikki 115, 147, 164, 166-170, 171n
Polvinen, Tuomo 27
Popper, Karl 260, 261, 268, 269, 282
Poukka, Pentti 195, 242-244, 253, 254, 284, 300, 307
Procopé, Hjalmar 51n
Puntila, L. A. 50n, 76
Päivänsalo, Olavi 231, 232

Raipala, Matti 194n
Raison, Timothy 28
Rantala, Onni 21, 27, 28, 85n, 118, 120, 121, 124, 125, 143, 144, 184, 185
Rantanen, Vihtori 172
Rautkallio, Paavo 192, 197, 213
Raveala, Terttu 193
Ravila, Paavo 122
Reagan, Ronald 25
Rihtniemi, Anna-Liisa 120
Rihtniemi, Juha 14, 137n, 143, 145, 147, 160, 161, 163-165, 169, 170, 176, 178, 182, 186, 191-197, 203, 212, 215, 218-220, 222, 224n, 225, 230, 244, 248-257, 260, 274, 284, 294, 304, 306-308
Rissanen, Jukka 250
Roos, Jeja-Pekka 41
Rothstein, Bo 38
Ruutu, Yrjö 67, 173
Röpke, Wilhelm 58-60, 81, 119, 120, 125, 132, 162

Saarinen, Olavi 180
Saario, Väinö 246

Salama, Hannu 237
Salmenkivi, Antero 291, 293
Salminen, Arvo 14, 49, 50, 56, 57, 62-64, 67, 71, 84, 88, 94, 95, 98, 106, 108n, 115, 116, 132
Salminen, Juhani 164n, 172
Salokorpi, Hannu 22, 27
Salolainen, Pertti 246, 248, 282n
Salomaa, Aili 80
Saloniemi, Jorma 283
Sandebring, Hans 238
Saukkonen, Jussi 14, 15, 49-51, 54-56, 64, 66, 68-71, 78, 80, 95, 98, 108n, 111, 112, 118, 120, 124, 143, 164, 165, 173-176, 180-184, 187, 191, 193n, 194, 198, 213, 230, 231, 233, 306, 307
Saurama, Eero 111n
Seppä, Mauri 137n, 181
Seppälä, Felix 14, 57n, 59, 60, 68, 75, 76, 89n, 115
von Seth, kreivi 52
Siipi, Jouko 161
Sillantaus, Pentti 224
Simonen, Aarre 72, 148
Sjöqvist, Birgitta 204
Skog, Emil 49
Smith, Adam 23
Snellman, J. V. 16-18, 79
Soini, Yrjö 244
Sorsa, Kalevi 276, 280, 292
Sukselainen, V. J. 114n, 136, 148, 167, 172
Suomalainen, Kari 253
Suomi, Juhani 83n
Suominen, Ilkka 14, 239, 246, 248, 273, 279, 282n, 286, 287
Suominen, Marja 271
Suontausta, Tauno 138, 147
Suvanto, Pekka 26-28, 44
Särkijärvi, Jouni J. 287
Söderhjelm, J. O. 171n

Talvitie, Sakari 225
Tanner, Väinö 51n, 89, 92, 121n, 136, 149, 158, 166, 309
Tarkkanen, E. M. 51n
Tavastila, Veikko 164n, 253, 261, 293
Tenhiälä, Juho 171n
Tervo, Penna 49, 77
Thatcher, Margaret 11, 25, 26, 28
Titmuss, Richard 30, 32
Trägårdh, Lars 37
Tuomioja, Sakari 63, 93, 98, 106, 118, 125
Turja, E. A. 57n, 76n
Turunen, Oiva 186
Tuuli, Erkki 115
Tuurna, Arno 93n, 111
Törngren, Ralf 106

Uino, Ari 27
Uusitalo, Eino 291

Vaittinen-Kuikka, Alli 259, 260
Walls, Georg 162
Vares, Vesa 27, 28
Waris, Klaus 302
Varjonen, Unto 49, 77
Veilahti, V. O. 161
Veinio, Jouni 168
Vennamo, Veikko 248
Wigforss, Ernst 102
Wiherheimo, T. A. 60, 69, 70n, 84, 87, 93, 106, 164, 181, 213
Viippola, Ilkka 246
Vikatmaa, Juha 237, 246, 248, 250, 256, 264, 268-273, 282, 285, 300
Virkkunen, Matti 221-223, 224n, 238, 248, 250, 302, 307
Virkkunen, Tapani 61, 70, 90, 91, 127, 145, 162
Virmavirta, Jarmo 13n, 27, 28, 83n, 111n, 195, 224n, 268
Virolainen, Johannes 73, 165, 181-184, 191, 194, 203, 212, 230, 241
Wirtanen, Johannes 115, 116
Wistrand, Karl 60n, 80

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 16-18, 79, 284